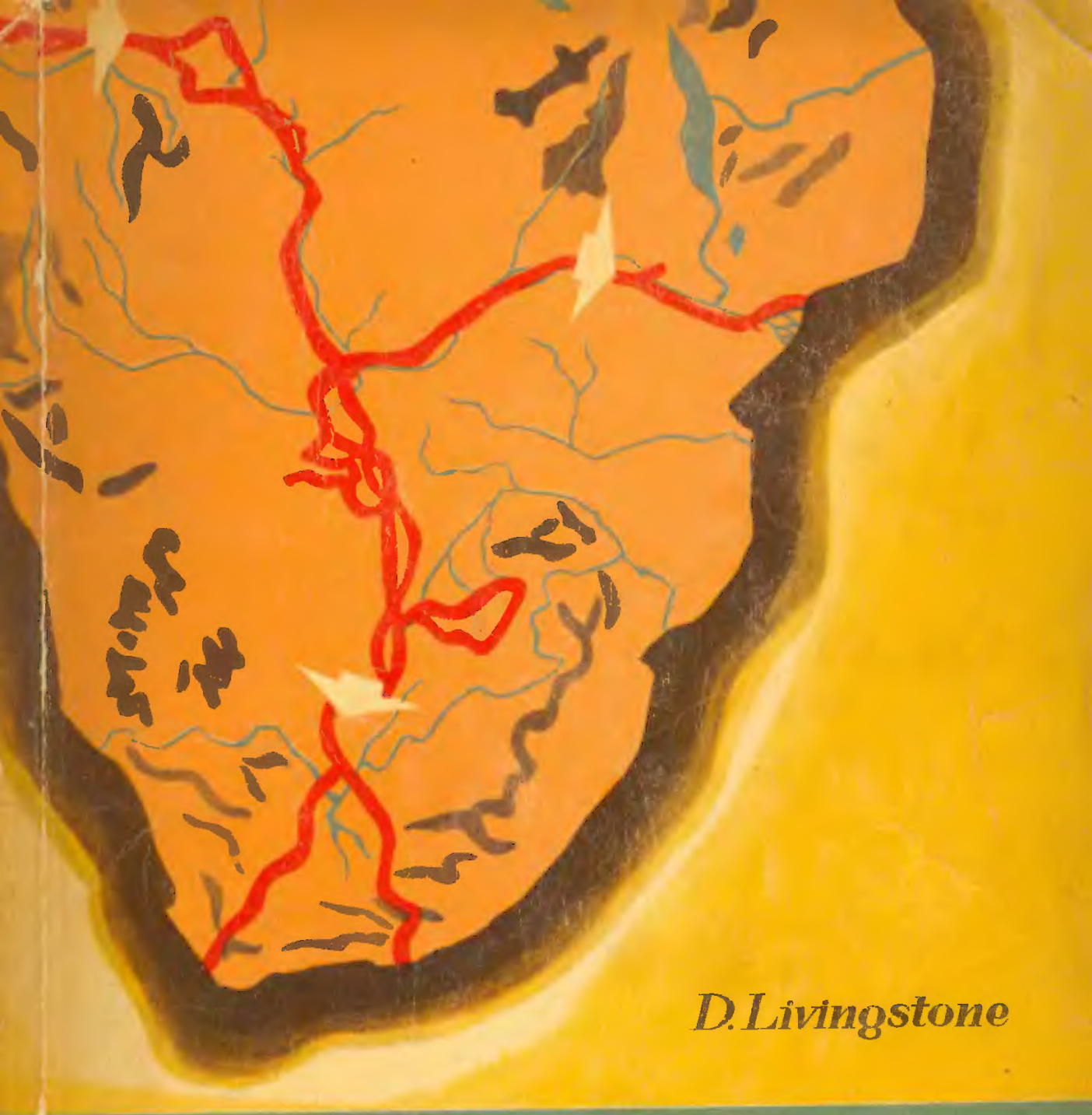

D. Livingstone

Călătorii și cercetări în AFRICA DE SUD

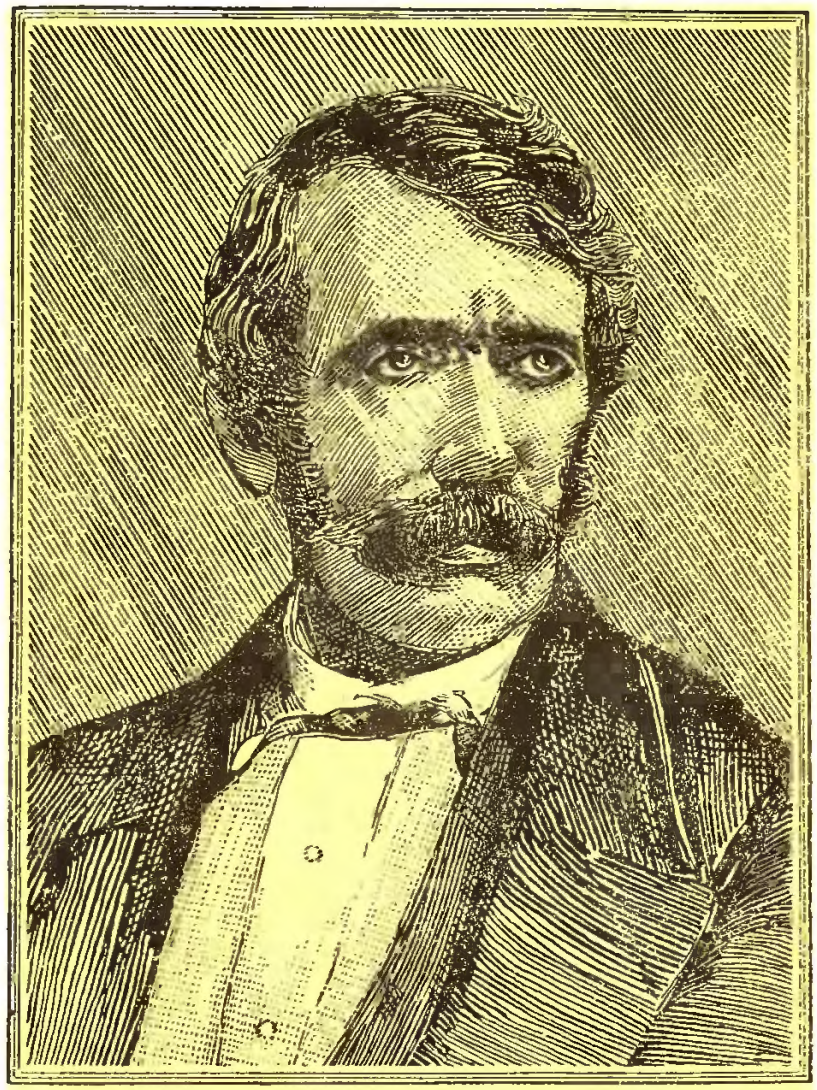

DAVID LIVINGSTONE

D. LIVINGSTONE

CĂLĂTORII ŞI CERCETĂRI ÎN AFRICA DE SUD

EDITURA
ŞTIINŢIFICĂ
BUCUREŞTI
1962

În romîneşte de
LUCIAN RENNERT

Îngrijirea ştiinţifică:
Prof. univ. MARIA SÎRBU

Coperta:
GH. MOTORA

Давид Ливингстон

ПУТЕШЕСТВИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ
В ЮЖНОЙ АФРИКЕ

Географгиз — 1956
Москва

„Cînd au venit albii, ei aveau evanghelia, iar noi pămîntul; acum, noi avem evanghelia, iar ei pămîntul".

În gluma aceasta amară, negrii africani au cuprins cîteva secole de istorie. Cuceritorii din antichitate, fiind păgîni, neşlefuiţi, spuneau făţiş că întreprind războaiele pentru pradă, pentru a subjuga şi ucide, pentru a jefui; în epoca modernă însă prea cucernicii jefuitori şi ucigaşi, fiind oameni civilizaţi, n-au făcut nimic decît „în numele domnului", prădau spre binele celor prădaţi, ucideau spre binele celor ucişi, le aduceau alcool, texte sfinte, opiu, mărgele colorate, binecuvîntarea cerurilor, lanţul şi biciul, numai şi numai ca să-i fericească, numai şi numai ca să-i civilizeze. Cu o mare forţă satirică, în care clocotea indignarea, Mark Twain a făcut portretul misionarilor americani din China, care stăteau cu biblia într-o mînă şi mitraliera în cealaltă, adevăraţi vînători de capete; ca american, el s-a simţit obligat să-i demaşte în primul rînd pe americani, dar portretul misionarului, aşa cum l-a făcut el, e valabil şi pentru misionarii spanioli şi portughezi care exportau peste mări şi ţări, înmiite, grozăviile inchiziţiei, şi pentru aceia ai „perfidului Albion" sau aceia care, respinşi de poporul laic al revoluţiilor franceze, se duceau să caute amatori de religie în rîndurile triburilor care se mai închinau la idoli.

Din această epocă blestemată, în care numele de misionar se asociază adesea cu crimele cele mai neomeneşti, iar eroismul exploratorului nu arareori e pătat de mîrşăviile cuceririlor coloniale, chipul lui David Livingstone priveşte spre noi senin, — chipul unui om cu conştiinţa curată. Şi poate că azi, cînd hărţile africane nu mai au de mult pete albe şi cînd descoperirile geografice ale lui Livingstone au devenit de mult un bun al copiilor de şcoală, isprava principală a acestui scoţian crescut într-o epocă şi un mediu plin de prejudecăţi este aceea că a ştiut să rămînă om şi să lase vremilor viitoare un tablou simplu şi adevărat al oamenilor Africii şi al primei lor întîlniri cu un alb, sau, mai precis, cu un *om* alb.

El n-a fost primul explorator alb care a pătruns în teritorii necunoscute ale Africii, şi nici ultimul, dar valoarea ştiinţifică, literară şi umană a operei lui aşa cum o cunoaştem azi îl situează printre cei mai de seamă descoperitori ai lumii. Şi prin operă înţelegem aici zeci de ani de peregrinări eroice, o operă întreprinsă cu sîngele şi cu viaţa lui şi a soţiei lui, precum şi opera lui scrisă, întreprinsă cu eforturi nu mai puţin eroice. Cînd Livingstone se năştea într-un sat scoţian, trecuse un sfert de veac de la data în care englezii întemeiaseră „Asociaţia pentru încurajarea explorărilor în interiorul Africii" (1788), negustorii de sclavi arabi cunoşteau multe căi din interiorul continentului, iar burghezia engleză, care-şi săvîrşise revoluţia industrială, trimitea emisarii ei, comercianţi, exploratori şi misionari, care pregăteau terenul pentru întemeierea unor noi colonii ale coroanei britanice, îndeosebi în sudul Africii. Negustorii de sclavi nu aveau preocupări ştiinţifice, lumea civilizată nu cunoştea decît fîşiile de coastă, pe hărţile care reprezentau interiorul Africii petele albe erau dominante, iar izvoarele marilor cursuri de apă — Nilul, Nigerul, Congo şi Zambezi — pluteau în necunoscut, undeva printre aceste pete albe. Vreme de treizeci de ani, Livingstone avea să străbată pe jos jungla şi deşertul, ape şi munţi, stabilind coordonatele a peste o mie de puncte geografice, descoperind o serie de mari lacuri (Ngami, Şirva, Nyasa, Meru şi Bangweolo), fiind primul dintre albi care a străbătut deşertul Kalahari, elaborînd o schemă geologică a Africii de Sud, aflînd izvoarele şi cursul fluviului Zambezi... — şi lista descoperirilor ar putea continua, făcînd din Livingstone cel mai de seamă explorator al Africii şi legînd numele lui, într-un fel sau altul, de descoperirile ulterioare ale altora.

Dar nu e totul să călătoreşti, să străbaţi locuri neumblate. Vulturul ajunge adesea în locuri necunoscute, dar ce folos au oamenii de aci ? Negustorii de sclavi au pătruns primii în unele regiuni, dar sinistra lor „explorare" nu aducea, desigur, nici un folos lumii civilizate. Nu-i totul să călătoreşti, trebuie să ştii să descrii spre folosul oamenilor cele văzute. Alexandre Dumas ne încredinţează într-o piesă a lui că „cea mai mare plăcere a călătorului este aceea de a povesti", dar Dumas era scriitor şi, firesţe, îi plăcea să povestească. Livingstone însă — spre deosebire de Stanley, care era reporter de meserie — n-a fost om al scrisului. De la primele pagini ale jurnalului său, el se grăbeşte să ne încredinţeze că „e mult mai uşor să călătoreşti decît să povesteşti o călătorie" şi că mai degrabă ar străbate din nou continentul decît să înceapă o nouă carte. Cu atît mai de admirat e acest om care a lăsat un număr impresionant de însemnări captivante (cartea de faţă cuprinde numai primul lui jurnal) şi care, în chinurile morţii, purtat pe o targă de credincioşii săi prieteni negri, smîngălea — căci nu mai avea puterea să scrie — ultimele rînduri ale ultimului său jurnal de călătorie. Veţi vedea, citind volumul ce urmează, că Livingstone a ştiut să scrie nu numai în calitate de geograf, ci şi ca geolog, naturalist pasionat de fauna şi flora luxuriantă şi atît de neobişnuită a Africii, ba chiar şi — dacă ne e îngăduită expresia — psiholog al vieţii animalelor, creator de peisaje simple dar precise şi evocative, cunoscător al limbilor şi dialectelor şi — mai presus de toate — iubitor al acelui fenomen, cel mai

interesant dintre toate, care se cheamă omul. O spune el însuşi: „Am făcut multe descoperiri, dar cea mai importantă este aceea că am descoperit o sumedenie de trăsături bune la aceşti oameni pe care lumea civilizată îi consideră situaţi pe o treaptă inferioară de cultură". Într-o singură privinţă e deficitar acest zoolog, geograf, botanist şi tot ce vreţi: ca misionar, ca om al religiei. A pornit la drum cu titlul oficial de misionar, dar nu se arată preocupat să descopere în jungla africană cine ştie ce dovezi ale existenţei divinităţii sau să-i facă pe indigeni să ţină post în vinerea mare... El vede natura şi oamenii aşa cum se prezintă ele, caută să le judece fără nici un fel de adaosuri mistice sau de prejudecăţi, gustă ceea ce vede, şi dedesubtul fiecărui rînd al său palpită o vie curiozitate omenească. Tocmai aici stă poate una din calităţile principale ale scrisului său: el nu scrie numai ca specialist, ci mai ales ca om, în sensul general al cuvîntului, pe care îl interesează toate şi mai ales oamenii; jurnalul său are ceva enciclopedic în sensul bun al cuvîntului şi e cumva înrudit cu marile opere ale antichităţii eline sau ale Renaşterii, tocmai prin acest caracter atotcuprinzător omenesc. Şi dacă e vorba să spunem lucrurilor pe nume pînă la capăt, poate că acest Livingstone, preocupat să spună în toate ocaziile numai adevărul, se abate cu modestie de la acest principiu atunci cînd ne încredinţează că nu-i prea place să scrie. Nu se poate scrie o operă de mărimea şi calităţile jurnalului lui Livingstone, fără să-ţi placă s-o scrii, fără să doreşti a comunica oamenilor ceva şi fără să te pricepi la această treabă.

A venit însă timpul să vedem mai îndeaproape cine este acest om pe care l-am pomenit pînă acum ba ca doctor, ba ca explorator, ba ca misionar, ba ca autor; căci oricît de interesante ar fi peisajele şi animalele despre care scrie, ba chiar şi personajele autentice pe care ni le înfăţişează, există unul, mai interesant decît toţi, pe care autorul nostru cel mai adesea nici nu pare a-l observa şi care se numeşte doctorul David Livingstone.

Bunicul lui Livingstone, nemaiputînd s--o scoată la capăt ca fermier, s-a mutat lîngă Glasgow, la Blantyre, unde se afla o filatură, şi şi-a trimis copiii să lucreze acolo. Tatăl lui David îşi trăgea zilele cum putea, cu un mic negoţ de ceai; sărăcia familiei era atît de mare, încît David s-a angajat la filatură de la vîrsta de zece ani! Lega firele rupte, iar mai tîrziu a devenit filator. Deşi lucra aici de la 6 dimineaţa la 8 seara, găsea puterea să meargă la şcoala serală, unde a învăţat latina, iar miezul nopţii îl găsea acasă cu cartea deschisă încă. Din puţinii lui bani îşi cumpăra cărţi. Ajunsese să-i cunoască bine pe Vergiliu şi Horaţiu, citea multe cărţi de ştiinţă, mai ales povestiri de călătorie. Romanele, în ciuda vîrstei, îl lăsau indiferent; găsea probabil minunile vieţii reale mult prea interesante ca să mai citească altceva. Taică-su îi vîra mereu sub ochi cărţi de religie, dar tînărul David le refuza. Îşi aminteşte de o bătaie cu vergile în ziua cînd a refuzat să citească *Practica creştină* de Vilberforce. Nu e exclus ca aceste încercări de a-l sili cu vergile să asculte de „vocea domnului" să fi avut influenţă asupra viitorului misionar, să-l facă să refuze, spre deosebire de alţi misionari, metoda „civilizării" cu forţa. Du-

minica nu se lucra la fabrică; Livingstone era prin împrejurimi, completîndu-şi ierbarul şi insectarul, adunînd pietre interesante, pînă seara, cînd contempla înfiorat tainele stelelor îndepărtate.

Oamenii muncii de azi, care urmează şcoli serale şi de tot felul, vor simţi în tînărul filator din veacul trecut unul de-ai lor, văzînd cu cîtă stăruinţă ştia Livingstone să înveţe. În cărţile care vorbesc de tăria de caracter şi de stăruinţă în atingerea scopului e amintit întotdeauna Livingstone, care îşi aşeza cartea pe maşină şi izbutea nu numai să lucreze perfect în producţie, dar şi să înveţe în acest timp.

Sub presiunea tatălui său însă el îşi completează studiile de doctor în medicină cu acelea de teologie: se înscrie în societatea misionarilor din Londra, sperînd că va putea astfel să devină, aşa cum visa din copilărie, dar cu ajutorul sutanei, explorator. Altfel nu s-ar explica de ce în cărţile acestui misionar e vorba atît de puţin despre religie, despre activitatea de convertire, şi de ce Livingstone, după ce ajunge celebru, îşi dă demisia din societatea misionarilor.

Visul lui era să meargă în China. Istoria e ciudată: dacă Livingstone a ajuns exploratorul Africii, lucrul se datoreşte răscoalelor poporului chinez. Se desfăşurau atunci răscoale în „Imperiul de Mijloc", China era bîntuită de războiul opiului, iar societatea misionarilor îşi pierduse pentru moment pofta de a mai trimite oameni pe capul chinezilor. Livingstone se întîlneşte cu misionarul Robert Moffat, viitorul său socru, şi, entuziasmat de cele ce-i povestea acesta despre Africa, acceptă să plece într-acolo. În 1840 părăseşte Anglia, iar după patru ani îl găsim căsătorit cu Mary, fata lui Moffat, şi cu limba beciuanilor gata învăţată. Locuieşte ani de zile cînd într-un sat, cînd într-altul şi peste tot umblă cu copiii săi. Da, în mijlocul Africii de ai cărei locuitori lumea civilizată spunea atîtea grozăvii, un alb călătoreşte singur, cu nevasta şi copiii mici, şi nu i se întîmplă nimic. Mai mult, în cartea de faţă veţi vedea cum diferiţi şefi de trib se arătau măguliţi de încrederea pe care le-o arată omul alb venind cu copiii mici în mijlocul lor. Iar în 1852, dacă Livingstone îşi trimite nevasta şi copiii în Anglia, o face numai de frica bolilor şi a burilor, populaţia albă din sudul Africii, colonişti de origine olandeză, a căror cruzime Livingstone n-a încetat s-o denunţe.

Nu are rost să repetăm aci, în prefaţă, itinerariul şi descrierea călătoriilor exploratorului; cititorul le va afla din însăşi cartea lui Livingstone. După 16 ani de peregrinări în Africa, cu puterile stoarse pînă la ultima picătură şi dornic să comunice semenilor săi cele văzute, Livingstone se întoarce în Anglia la sfîrşitul lui 1856, iar după cîteva luni apare *Călătoriile şi cercetările unui misionar în Africa de Sud*, care se epuizează repede (volumul de faţă e o traducere prescurtată a acestui prim jurnal al lui Livingstone). Demascarea negoţului de sclavi, pe care Livingstone o face în numeroase conferinţe, se bucură de aprecierea englezilor; unii sincer, din motive sentimental-umanitare, dar foarte platonic, alţii dornici să aibă o platformă ideologică de pe care să întreprindă noi anexiuni colonialiste, chipurile „împotriva sclaviei" şi spre

binele băştinaşilor, — toţi, dintr-o pricină sau alta, îl salută pe Livingstone, iar geografii de cabinet dovedesc nu mai puţină căldură.

Guvernul englez îl numeşte pe Livingstone consul, titlu menit să compenseze oarecum slabele mijloace materiale pe care i le pune la dispoziţie. Livingstone ar fi putut trăi confortabil pînă la sfîrşitul vieţii din digerarea succesului său, iar descoperirile făcute pînă la acea dată erau îndestulătoare pentru a-i asigura un loc substanţial în istoria descoperirilor geografice. Asta însă nu i se potrivea ; călătorului îi stă bine cu drumul.

Iată-l îmbarcat din nou, cu soţia, cu copilul mai mare, cu fratele. N-a trecut bine un an de la sosirea în Anglia şi porneşte din nou spre Africa. Din propriii săi bani a făcut rost de un vaporaş, pe care mai tîrziu va fi nevoit să-l vîndă. Mary, tovarăşa sa de viaţă, mama celor patru copii ai săi, e obişnuită cu această viaţă grea ; în vreme ce Livingstone îşi construieşte singur casele pe unde trece, ea, Mary, fabrică lumînări, săpun, pîine...

La 27 aprilie 1862 omul alb stă cu capul plecat în faţa unui mormînt proaspăt : aici se odihneşte pentru totdeauna Mary a lui, răpusă de malarie. El a lăsat în acest pămînt străin fiinţa cea mai dragă, el va continua să sacrifice totul pentru acest pămînt — un pămînt pe care nu vrea să-l cucerească, ci doar să-l cunoască mai bine. Însetat de călătorii, curios, dar adînc uman, convins că sacrificiile sale nu folosesc numai pentru satisfacerea curiozităţii ştiinţifice, ci au şi un înalt ţel etic, Livingstone merge mai departe, explorează, demască odiosul comerţ de sclavi. Dacă cineva i-ar spune că poartă în buzunar cea mai odioasă armă ce se poate îndrepta împotriva prietenilor săi negri, el ar rămîne încremenit de uimire. Şi totuşi, aşa e : titlul pe care Livingstone îl poartă în buzunar, titlul său de consul, i-a fost dat de un stat imperialist, care va lua în stăpînire bună parte din pămînturile pe unde calcă acum piciorul bunului Livingstone. El e consulul principalului asupritor al pămînturilor africane, imperialismul englez, ale cărui lanţuri nu vor putea fi rupte decît după un veac, în zilele noastre. Exploratorul corect şi cinstit deschide fără voie calea jefuitorilor colonialişti ; aceştia, la rîndul lor, din sete de profit, asuprind şi exploatînd populaţia indigenă, o atrag totuşi în circuitul vieţii economice moderne, pregătind cu propria mînă prăbuşirea imperiului colonial pentru a cărui creare muncesc cu atîta trudă ; ei vor să facă din colonii un izvor al puterii capitalismului, reuşesc, dar o dată cu reuşita lor începe declinul. Rezerva imperialismului, aşa cum vedem azi, se transformă într-un izvor de slăbiciune a lui. Anglia oficială demască atît de pătimaş pe sclavagiştii buri şi „neomenia“ lor numai pentru ca, după vreo cîteva decenii, să întreprindă ea însăşi contra burilor un război crunt, în care va introduce, ca o „iniţiativă“ macabră, lagărele de concentrare. Livingstone însă ignoră aceste lucruri ; el, pierdut în jungla africană, nu l-a citit pe Marx, ba chiar are naivitatea să-şi închipuie că civilizarea pămînturilor africane va putea fi obţinută prin... comerţ ! În comerţ, pare-se, el vede o activitate paşnică şi constructivă ; una este pentru el comerţul obişnuit, alta comerţul de sclavi, fără să-şi dea seama că între primul şi al doilea există o teribilă legătură şi că negoţul capitalist, lumea banului, pregăteşte

negrilor o soartă care va izbi nu numai cîţiva oameni izolaţi, cum se întîmpla în cazul raidurilor întreprinse de negustorii de sclavi, ci teritorii întregi, şi le va depopula în cîteva decenii mai masiv decît au făcut-o veacuri de sclavagism.

Să ne întoarcem însă la Livingstone. Iată-l din nou în Anglia : acum sîntem în 1864, Livingstone are 51 de ani şi îşi vede ţara pentru ultima oară. Bănuieşte el asta ?

După ce a scos o nouă carte *Descrierea călătoriilor pe fluviul Zambezi şi afluenţii săi* (1865) Livingstone porneşte din nou spre continentul fabulos şi tragic unde îl aşteaptă mormîntul soţiei sale, prietenia credincioşilor săi fraţi tuciurii, şi undeva, într-un sătuleţ african, propriul său sfîrşit.

Prin cîţiva indigeni, parvine pînă la Londra zvonul că Livingstone ar fi murit. Întreaga lume discută pro şi contra misterul dispariţiei lui Livingstone. Reporterul american Henry Morton Stanley primeşte de la ziarul său sarcina de a porni în căutarea exploratorului dispărut. E unul din cele mai frumoase episoade din istoria călătoriilor. Echipat din belşug, aşa cum nu fusese Livingstone, americanul întreprinzător şi energic izbuteşte după trude îndelungate să dea la Ugigi de urma unui om alb. Livingstone trăieşte ! Episodul întîlnirii, scris de Stanley într-un stil sec, bărbătesc, constituie una din cele mai frumoase pagini ale literaturii universale. Albit, abia ţinîndu-se pe picioare de boală, în zdrenţe, Livingstone îl aşteaptă înconjurat de negri. Americanul care în cinstea evenimentului şi-a pus ultimul lui costum bun, ar vrea să sară şi să-l îmbrăţişeze, dar îşi aminteşte că are în faţă un englez. Apoi — să-i iertăm măcar în acest moment prejudecata, e vorba de un om al veacului trecut — el vrea să păstreze „demnitatea" de alb în faţa indigenilor şi i se pare că efuziunile ar fi deplasate. Se apropie deci cu paşi înceţi şi, în mijlocul continentului african îşi scoate politicos pălăria, spunînd : Fără îndoială, sînteţi doctorul Livingstone, nu-i aşa ? — Da, răspunde celălalt cu un surîs, descoperindu-se la rîndul său. Cei doi gentlemeni se acoperă solemn şi îşi strîng mîna.

Livingstone nu bănuia că americanul a venit anume pentru el şi e plăcut surprins să afle că lumea îşi mai aminteşte de el. Nu ştia despre zvonul morţii sale. Stanley îi înmînează scrisorile de acasă, de la copii, dar ore întregi Livingstone le ţine pe genunchi, fără să le citească.

Livingstone explorează împreună cu Stanley lacul Tanganica. Se despart, nu se vor mai vedea niciodată, dar Stanley va trăi pînă la sfîrşitul vieţii cu amintirea acestui mare prieten şi va deveni el însuşi unul din marii exploratori ai lumii. În timp ce reporterul se întoarce în Anglia cu scrisorile şi noile însemnări ale lui Livingstone, să-l lăsăm să înfrunte acolo ostilitatea geografilor de cabinet, supăraţi că nu un englez, ci un american — şi nici măcar un geograf de meserie, ci un ziarist — l-a găsit pe explorator, — şi să ne întoarcem la Livingstone.

Reaprovizionat datorită lui Stanley, el porneşte, imediat după despărţirea de acesta, într-o nouă expediţie. N-am amintit pînă acum cîte obsta-

cole colosale se ridicau în calea unei astfel de expediții. Musca țețe, care ucidea animalele de povară, jungle de nestrăbătut, călduri de nesuportat, atacuri de malarie unul după altul, atacuri de dizenterie, fiare de pradă și șerpi veninoși, triburi înrăite de trecerea pe acolo a negustorilor de sclavi, și care cu greu se încredințau că de data aceasta e vorba de un om cu intenții pașnice, ploi, terenuri mlăștinoase, și iarăși boala — nu, hotărît, eroismul muncii exploratorului nu constă atît în cîteva clipe de eroism în lupta cu un leu, ci în această încleștare de oră cu oră, zi cu zi și an după an, cu mizeriile așa-zise mărunte, cu slăbiciunea unui organism care ar fi putut fi încă rezistent la 60 de ani, dar care e minat după treizeci de ani de astfel de lupte.

El, care împărțea bucuros cu negrii toate greutățile drumului, ajunge să se lase purtat pe targă. Dar nu vrea să se întoarcă, e obsedat să găsească izvoarele rîului Lualaba. Moartea îl găsește în satul Citambo, la 1 mai 1873.

Se poate spune că Livingstone a continuat să-și scrie opera și după moarte ; într-adevăr, capitole dintre cele mai frumoase ale operei lui Livingstone au fost scrise cu mîinile prietenilor săi analfabeți, și iată cum. În loc să procedeze așa cum s-ar fi așteptat lumea civilizată că trebuie să procedeze „sălbaticii" — și cum ar fi procedat poate mulți albi în locul lor, îngropîndu-l pe Livingstone acolo unde a căzut — prietenii lui indigeni au luat inițiativa de a-i transporta corpul neînsuflețit, cu mari sacrificii și riscuri, de-a lungul a 1 500 de kilometri (cifra e dată în *Istoria descoperirilor geografice* de I. P. Maghidovici, Editura Științifică, 1959), pînă la ocean, de unde a fost dus în Anglia. Ei au îmbălsămat corpul cum s-au priceput — de altminteri Livingstone slăbise atît de tare, încît era un schelet acoperit de piele, fără grăsime — inima i-a fost îngropată sub un copac stufos într-o cutie de fier. Unul dintre negri, care știa să scrie și să citească, a întocmit după toate regulile un inventar al obiectelor găsite la Livingstone după moartea sa, inventar pe care l-a scris chiar dedesubtul ultimelor rînduri lăsate de Livingstone în jurnalul său. „S-a găsit în prima ladă aproape un șiling și jumătate ; în alta, pălăria lui, un ceas, și cutii cu instrumente de măsurat, un instrument în fiecare ; apoi o busolă ; trei alte instrumente ; apoi altele patru. În a treia ladă, trei drahme..." etc.

Asta a lăsat Livingstone omenirii — plus o mare operă și amintirea unui mare om.

Opinia publică engleză a fost viu impresionată de devotamentul însoțitorilor lui Livingstone. Asta nu avea să împiedice colonialismul englez să tragă cu tunurile în negri pe motiv că sînt incapabili să se administreze singuri, dar atunci, la moartea lui Livingstone, opinia publică a fost emoționată, iar unuia dintre negrii caravanei lui Livingstone i s-a îngăduit să pună umărul alături de gravii gentlemeni la purtarea sicriului îngropat la catedrala Westminster, panteonul englezilor (În prealabil verificaseră dacă nu cumva negrii au adus alt cadavru în loc. Era într-adevăr ceea ce rămăscse din Livingstone, recunoscut după humerusul stîng fracturat cu ani în urmă de lovitura unui leu). Pe mormîntul exploratorului s-a scris : „Readus de mîini

fidele, pe mare şi pe pămînt, aici odihneşte David Livingstone...". Schiţînd în cîteva cuvinte biografia lui Livingstone, piatra funerară spune în încheiere că Livingstone „a luptat contra îngrozitorului comerţ de sclavi" şi că „...printre ultimele cuvinte pe care le-a scris, au fost următoarele : «Tot ceea ce pot să spun, în singurătatea mea, e că binecuvîntarea cerului să coboare asupra oricui, fie el american, englez sau turc, care va contribui la închiderea acestei răni sîngerînde a omenirii»".

După cum se ştie, nici americanii şi nici englezii n-au adus contribuţia hotărîtoare la eliberarea africanilor — ba dimpotrivă. Eliberarea Africii a fost opera africanilor înşişi, în condiţiile de după cel de-al doilea război mondial, cînd raportul de forţe s-a schimbat în favoarea socialismului. Dar sensul cuvintelor lui Livingstone rămîne valabil şi răsună încă puternic azi, cînd oamenii mai mor pe pămîntul Africii numai pentru că nu vor să mai fie sclavi.

O biografie franceză a lui Livingstone se sfîrşeşte cu următoarele cuvinte, pe care am dori să le citim pentru justeţea lor : „Apoteoza oficială a lui Livingstone s-a încheiat la Westminster, dar intrarea în nemurire a început la Citambo, iar aceia cărora istoria le va reţine amintirea sînt fiinţele necultivate şi cu inimă generoasă, care, în luni îndelungate, cu o energie cum rar s-a văzut, au transportat, prin regiunile cele mai primejdioase şi de nestrăbătut, corpul unui om care pentru ei, prin virtuţile sale şi prin protestul constant şi solemn pe care nu încetase să-l ridice împotriva soartei lor mizerabile, meritase să fie numit părintele lor".

În prefaţa sa la traducerea în limba rusă a cărţii de faţă, cercetătorul sovietic A. Barkov — după ale cărui aprecieri ne-am călăuzit în înşiruirea cîtorva din meritele de geograf ale lui Livingstone — aminteşte că opera lui Livingstone e o odisee a secolului al XIX-lea şi poate fi numită o odisee africană. Ulise, eroul *Odiseii,* a rătăcit fără voie, cu dorinţa de a se întoarce acasă, pe cînd peregrinările lui Livingstone au fost făcute de un om care îşi părăsise casa, mînat de dorul necunoscutului şi de convingerea că are un folos de adus semenilor săi. Sobră, ferindu-se de poezie, opera lui Livingstone se deosebeşte de stilul *Odiseii.* Şi totuşi, într-adevăr, opera lui Livingstone poate fi numită o odisee africană, nu numai datorită peregrinărilor ei pe care le istoriseşte, dar şi printr-un aer comun, prin faptul că în centrul amîndurora se află un om foarte uman, echilibrat, lipsit de multe din prejudecăţile contemporanilor săi şi interesat în modul cel mai viu de tot ceea ce vede, de aspectul naturii, al semenilor săi, al lumii.

Doctorul Livingstone n-a avut o pregătire specială de geograf, dar s-a priceput la toate şi e spre binele însemnărilor lui faptul că una dintre laturi n-a luat-o prea mult înaintea celeilalte, geograful nu l-a asuprit pe botanist şi nici zoologul pe etnolog ; în centrul acestei atenţii şi culturi distribuite armonios la spectacolul lumii, stă omul african, aşa cum l-a văzut Livingstone.

Atent, el ştie să vadă deosebirile dintre un caracter şi altul, dintre un trib şi celălalt, şi lasă faptele să vorbească pe limba lor proprie în faţa

cititorului. Aşa cum ne-am străduit să demonstrăm, meritul principal al operei sale este acela de a fi prezentat pe negri ca oameni, oameni capabili de a urca singuri treptele istoriei şi a căror tîrîre în sclavie constituie o crimă groaznică. El subliniază prietenia cu care l-au primit triburile pe unde trecea, darurile cu care negrii, încrezători, îl primeau pe primul om alb venit printre ei, curajul cu care ştiau ei să se bată cu animalele sălbatice; constată cu uimire că ei cunosc vaccinul, că ştiu în egală măsură să se folosească atît de otrăvuri cît şi de antidotul lor, că hărţile întocmite după indicaţiile lor sînt adesea exacte; aminteşte înduioşat de noaptea cînd a rămas fără pătură şi cînd Sekeletu, un şef de trib, s-a descoperit ca să-l acopere pe el. Livingstone nu uită să sublinieze apăsat că pretutindeni unde a avut parte de o primire proastă, trecuseră pe acolo negustorii de sclavi, care ticăloşiseră moravurile sau treziseră legitima neîncredere a negrilor faţă de oamenii de altă culoare. O singură dată observă o bătaie între beciuani şi constată că certurile între ei se sfîrşesc de obicei cu rîsete. Alţii se războiesc, într-adevăr, dar oare războaiele „civilizaţilor" din acea vreme nu erau mai sîngeroase? Oamenii care trăiesc o viaţă încă patriarhală, refractari la abstracţii, dar inteligenţi în tot ce priveşte mediul imediat înconjurător, simpli dar cu o frumoasă ţinută morală — aşa îi descrie acest călător care repetă mereu că cel mai bun mijloc de a le cîştiga simpatia e de a fi sincer cu ei, de a le spune adevărul. „Am fost întotdeauna încredinţat că dacă ai de-a face cu oameni necivilizaţi, cel mai nimerit lucru e să fii sincer cu ei". „Civilizaţia" cerea „diplomaţie"; oamenii simpli cereau sinceritate.

Dar nici o clipă Livingstone nu amputează faptele, aşa cum fac adesea, în mod neştiinţific, autorii care au în cap o teză dinainte stabilită şi care se prefac a nu observa tot ceea ce îi contrazice; el nu-i idealizează pe negri şi reuşeşte să fie convingător tocmai pentru că nu trece sub tăcere nici laturile încă înapoiate ale acestor oameni aflaţi într-un stadiu mai puţin avansat de dezvoltare istorică. Cu un umor bogat, în care nu se strecoară nici o urmă de dispreţ, ci numai un zîmbet plin de simpatie, el descrie toaleta doamnelor care umblă goale puşcă, a şefilor care merg crăcănaţi sub povara inelelor de aramă pe care le poartă pe picioare, explică superstiţiile, vrăjitoriile, logica uneori curioasă a acestor oameni. Însă, ca să fie sigur că e bine înţeles şi că rasiştii nu vor folosi în alt sens constatările lui, nu uită să precizeze că şi doamnele britanice care se strîng în corset şi pantofi strîmţi au ciudăţeniile lor în privinţa toaletei, că ţăranii Angliei, lăsaţi de clasele stăpînitoare pradă analfabetismului, n-au un nivel intelectual mai ridicat, — într-un cuvînt previne cititorul împotriva prejudecăţilor şi unilateralităţii în gîndire, lucru cu atît mai demn de admirat cu cît provine din partea unui englez, fiul unei ţări care în acei ani îşi aroga superioritatea şi dreptul de a stăpîni lumea. De altfel umorul acesta discret şi omenos nu-l scuteşte nici pe Livingstone însuşi. Cînd povesteşte despre ambiţia lui de a nu rămîne în urma celor doi negri care, neştiindu-se auziţi, discută despre el că trebuie să fie un slăbănog, sau eforturile lui de a nu rămîne în urma şefei de trib, sau mîndria lui cînd oamenii din escortă se laudă că şeful lor e un bun înotător,

parcă îl vedem printre rînduri, puțin naiv, curat la suflet, voios — și într-adevăr așa îl descriu mai toți cei ce l-au cunoscut, inclusiv Stanley, care îl cunoscuse cînd era bătrîn și bolnav.

Deși lipsa de prejudecăți, naivitatea și totodată inteligența lui Livingstone fac asupra noastră o bună impresie, nu putem uita că și el a avut limitele lui, căci fiecare om e condiționat de epoca în care trăiește. Am vorbit despre faptul că ignora țelurile adevărate ale guvernului imperialist al Angliei, despre faptul că nu vedea adevăratele rădăcini ale sclaviei, ba încă mai credea că negoțul ar putea ajuta popoarele de aci ; părerile acestea greșite se reflectă și în aspecte mai mărunte ale operei sale. Nu putem să nu surîdem citind despre felul cum și-a făcut casă. Și-a ales o porțiune de teren și a vrut să plătească pentru ea ; băștinașii însă ignorau proprietatea privată asupra pămîntului și n-aveau nici o pretenție la el. Livingstone însă nu s-a lăsat ; el le-a explicat amănunțit concepția lui, a spus că vrea să se asigure împotriva unor eventuale pretenții viitoare la acel petic de pămînt... Închipuiți-vi-l pe domnul englez care în mijlocul Africii vrea să aibă acte în regulă pentru curtea casei pe care și-o construiește ! Și totuși, în această prejudecată vorbește caracterul cinstit al lui Livingstone ; el concepea lucrurile într-un anumit fel și nu voia să tragă pe sfoară.

Dacă era blînd, pe alocuri naiv, și foarte înțelegător față de indigeni, Livingstone a știut totodată să fie aspru cu cine trebuie, să nu-și întoarcă privirile din fața crimelor ce se petreceau, să se uite bine și să descrie tot, demascînd în fața lumii civilizate fărădelegile burilor în primul rînd, apoi ale tuturor negustorilor de sclavi. El se miră cît de puțin au dezvoltat portughezii agricultura. Locul primilor coloniști, pașnici, pe care i-a cunoscut el, l-au luat colonialiștii, care pînă azi, în zilele lui Salazar, cînd e refuzată independența Angolei, taie și spînzură acolo, comit un genocid de asemenea proporții, încît a ajuns să fie adus în fața O.N.U. și să nu poată fi apărat fățiș nici măcar de aliații din N.A.T.O. ai Portugaliei. Repetatele demascări ale burilor își păstrează deplina lor actualitate, azi, cînd urmașii acestora mențin în Republica Sud-Africană un regim de teroare care stupefiază întreaga lume.

Dar opera lui Livingstone nu e actuală și interesantă numai prin implicațiile ei politice și umane. Locurile descrise de explorator sînt interesante prin ele însele și, chiar dacă de atunci prezența armelor de foc și alte condiții au mai schimbat fauna și flora africană, sîntem captivați, căci Livingstone e unul din acei călători care știu să dea cititorului senzația că e alături de ei și îi însoțește. Fără să fie un mare peisagist, evocările lui sînt precise, plastice, și e greu să uiți de pildă imaginea salinelor strălucitoare pe care întreaga expediție le ia drept lac.

Cele mai reușite descrieri, afară de acelea ale oamenilor, mi se par acelea făcute faunei. Livingstone nu vede animalele atît cu ochi de zoolog, cît de psiholog al vieții animaliere : el studiază lașitatea hienei, prostia struțului, somnolența hipopotamilor, pasiunea elefanților pentru delicatese, emo-

ţionabilitatea girafelor care cad moarte de frică fără ca urmăritorul să le fi atins, ascultă furnicile Africii lucrînd în tact, urmăreşte cu un ochi amuzat felul cum uliul îi răpeşte pelicanului din cioc peştele pe care acesta tocmai l-a prins, studiază raporturile dintre om şi fiară, temerile fiarei în faţa capcanelor, felul cum ştie ea să se ţină exact în afara razei de bătaie a armei, cît de înalte sînt ierburile şi cum influenţează asta mersul animalelor de povară, — şi din toate se înalţă parcă un imn de uimire şi încîntare adresat naturii. Jurnalul său e, şi în această privinţă, o carte mare, veridică despre Africa cea luxuriantă.

Deşi Livingstone, sobru, nu mărturiseşte decît rar şi în cuvinte modeste sentimentele sale, e clar că tocmai pasiunea şi încîntarea aceasta, curiozitatea fără de care greu poate exista ştiinţă şi explorare, sociabilitatea acestui om singuratic care rătăceşte izolat zeci de ani ca să facă ceva de folos pentru ai săi — toate acestea i-au dat lui Livingstone puterea de a scrie frumos. Curios, atent, el observă şi — ca orice bun călător şi scriitor — compară. El observă cum leul, cînd glonţul a nimerit alături în stîncă, muşcă locul lovit, aşa cum un cîine ar muşca băţul ; cînd leul îl scutură, el foloseşte imaginea „aşa cum scutură foxterierul un şoarece", expresie care e plastică şi plină de umor. Această bogăţie a observaţiei şi naturaleţe originală a comparaţiilor conferă valoare literară cărţii lui Livingstone. Sub scrisul lui, lumea plantelor şi a animalelor se umanizează parcă, capătă un soi de psihologie a ei, un sens, pentru că exploratorul nostru are o minte iscoditoare şi caută să pătrundă raporturile dintre lucruri — de pildă faptul că dispariţia unor animale care mîncau iarba a provocat şi dispariţia ierbii, căci mîncînd, ele împrăştiau seminţele, faptul că asta a dus la apariţia altor plante etc. etc.

În sfîrşit, deşi Livingstone nu prea vorbeşte despre aceasta, citim printre rînduri despre purtarea lui frumoasă, într-un spirit de camaraderie şi egalitate, faţă de oamenii care îl însoţeau, faţă de toţi cei cu care venea în contact. Mărturie stă devotamentul cu care a fost purtat după moarte ; presupunînd că vreunul dintre aceşti prieteni negri ai săi ar fi fost înzestrat cu darul exprimării literare, el poate ar fi scris : *Dacă vreodată mergeţi în Africa, vă urez să aveţi un însoţitor atît de loial şi nobil ca David Livingstone. Am petrecut luni de zile cu el în aceeaşi casă, în acelaşi vapor, sub aceeaşi foaie de cort ; niciodată nu l-am găsit vinovat de ceva şi fiecare zi a vieţii noastre comune n-a făcut decît să sporească admiraţia mea.* Dar cum însoţitorii de culoare ai lui Livingstone n-aveau veleităţi literare, aceste cuvinte au fost scrise de foarte sobrul Henry Morton Stanley, un om destul de închis şi rezervat în expresii, care spunea : „Livingstone stîrnea entuziasmul meu... Admit că nu era un înger, dar atît cît permite natura umană, s-a apropiat la maximum de acest ideal".

Odiseea africană se citeşte cu interes înzecit astăzi, cînd multe din locurile pe unde a călcat piciorul lui Livingstone au devenit pămînt liber. Dacă Livingstone ar trăi azi, el ar vota pentru rezoluţia prezentată de Uniunea Sovietică la O.N.U., care cere ca anul 1962 să fie anul sfîrşitului

complet al colonialismului. El ar urmări cu ochii înlăcrimaţi de bucurie cum fraţii săi de culoare — în urma formării lagărului socialist, care a schimbat raportul de forţe în lume — au întemeiat state noi care se află acum la primii lor paşi şi se străduiesc să capete, alături de independenţa politică, o cît mai deplină independenţă economică. El ar aproba din toată inima, sîntem siguri, felul cum Uniunea Sovietică şi celelalte ţări socialiste ajută noile state şi poate ar preciza, cine ştie, că prin negoţ el nu înţelege ceva în genul jafului imperialist, ci tocmai un astfel de negoţ care e în folosul ambelor părţi.

„Popoarele Asiei şi Africii, — după cum se spune în Raportul prezentat de tov. N S. Hruşciov la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. — care s-au eliberat de jugul colonial străin, îşi îndreaptă tot mai des privirile spre ţările socialiste, preiau experienţa lor în organizarea anumitor domenii ale vieţii economice şi sociale. Ele solicită din partea sistemului mondial socialist apărare şi sprijin în lupta împotriva atentatelor colonialiştilor la libertatea şi independenţa lor".

În veacul trecut, Livingstone demască plin de revoltă *„vechiul cîntec care justifică răul sub pretextul milei pentru popoarele înapoiate, care, chipurile, nu-şi pot purta singure de grijă..."* Asta a spus-o Livingstone încă din secolul trecut, în timp ce compatrioţii săi din veacul acesta au repetat ani şi ani că — folosim cuvintele deputatului britanic Ponsoby — „populaţiei africane trebuie să i se explice... că vor trece cîteva generaţii pînă cînd ea va dobîndi suficientă experienţă şi va putea să participe real la conducerea ţării, şi că în prezent nimeni nu este apt pentru aceasta..."

Care este însă adevărul ? Africanii au fost de altă părere. Ei au dovedit imperialiştilor englezi, cu argumente foarte „concrete", că vor libertate, iar Anglia colonialistă, trăgînd învăţăminte din revoluţia poporului chinez şi din celelalte evenimente care au urmat lui Octombrie şi victoriei U.R.S.S. în Marele Război pentru Apărarea Patriei, a fost nevoită să cedeze în multe locuri. Continentul african, o cincime din suprafaţa terestră a globului pămîntesc şi 8% din populaţia lumii, e azi în majoritate populat de ţări independente. Acum 15 ani existau doar patru ţări formal independente, iar după război au dobîndit independenţă mai mult de 20 de state africane; recent, la O.N.U. a intrat cel de-al 105-lea membru al său, Tanganika. După cum se vede, cei 180 000 000 de africani care şi-au dobîndit independenţa nu se administrează de loc mai rău decît îi administrau albii, ba dimpotrivă : în timp ce domnia colonialiştilor a decimat şi masacrat populaţii întregi (Africa e singurul continent cu ţări care au ajuns să-şi micşoreze rapid populaţia, în loc să şi-o sporească !), acum negrii nu numai că fac eforturi pentru a dobîndi, în sfîrşit, o industrie proprie, nu numai că leapădă multe din poverile trecutului, între care analfabetismul nu e de loc ultima, dar joacă un rol crescînd în politica internaţională, votul lor cîntăreşte, şi influenţa lor se prelungeşte pînă în rîndurile celor douăzeci de milioane de americani de culoare, strănepoţii celor luaţi pe vremuri în sclavie, care luptă azi să înlăture din viaţa Statelor Unite toate moştenirile sclavajului.

Deşi imperialismul, aşa cum s-a văzut în complotul din Congo, mai are înfipte unele tentacule în interiorul noilor state, totuşi e un fapt precis că rolul pe care îl joacă aceste state în politica lumii este un rol paşnic şi că cetăţenii ţărilor socialiste şi ai ţărilor neangajate au sentimente de prietenie unii pentru alţii, în timp ce imperialiştii, cu toate poziţiile şi pîrghiile de şantaj deţinute încă în ţările neangajate, se tem de ele, n-au încredere în ele, simt cum pierd terenul acolo.

Însă, dacă Livingstone ar trăi, el n-ar vedea numai atît: el ar vedea că mai sînt încă vreo 60 de milioane de negri care trăiesc în sclavia colonială, că urmaşii burilor masacrează încă în Africa de Sud, pe pămînturile cîndva descoperite de el, că portughezii întreprind masacre îngrozitoare în Angola, că Franţa lui de Gaulle, cu toate promisiunile făcute, continuă să desfăşoare lupta armată împotriva poporului algerian însetat de libertate şi că propria patrie a lui Livingstone, Anglia, deţine încă mai bine de zece colonii africane, de care omenirea civilizată află periodic din telegramele care anunţă noi măceluri — Nyassaland şi Rhodesia, Kenia şi altele.

Livingstone nu mai trăieşte, însă oamenii, şi între ei urmaşii prietenilor săi de culoare, ştiu să-şi facă datoria. Nu mai e mult şi ultima din blestematele cătuşe ale colonialiştilor va cădea la pămînt. Toate problemele care au frămîntat veacuri de-a rîndul cele mai luminate minţi ale omenirii — asigurarea unei vieţi demne a oamenilor, curmarea exploatării, pacea, egalitatea în drepturi a naţiunilor — s-au strîns într-un ghem care se desface acum cu iuţeală, prin străduinţa şi eroismul a sute de milioane de oameni. Nu mai e mult şi cartea lui Livingstone îşi va pierde o anumită actualitate a ei, căci va dispărea de pe întreaga suprafaţă a pămîntului robia, rasismul, sărăcia, iar Africa va arăta mai bogată, mai frumoasă şi mai fericită decît a putut vreodată să şi-o închipuie exploratorul nostru. Totuşi cartea lui Livingstone va fi citită cu plăcere şi atunci. Au dispărut zeii şi sirenele despre care cînta *Odiseea,* omenirea nu mai crede în aceste legende, — dar a rămas *Odiseea* şi încîntarea stîrnită de ea. Tot aşa, multe lucruri îngrozitoare sau amuzante descrise în odiseea africană a lui Livingstone dispar şi vor dispărea — dar omenirea comunistă de mîine va citi cu plăcere poemul exploratorului scoţian căci îi va plăcea să se uite îndărăt, în preistoria întunecată cînd exista sclavie şi colonialism şi bestialitate, şi să vadă că şi atunci au existat oameni de caracter şi curaj, oameni cu suflet, de felul doctorului David Livingstone.

SERGIU FĂRCĂŞAN

CAPITOLUL I

ȚARA BACWEINILOR — ÎNVĂȚ LIMBA LOR — CE CRED BĂȘTINAȘII DESPRE COMETE — ÎNTÎLNIRE CU UN LEU — NUMELE TRIBURILOR BECIUANE — SECELI — STRĂMOȘII SĂI — CĂSĂTORIA LUI ȘI FELUL CUM CONDUCEA TRIBUL — COTLA-POLIGAMIA — CUMPĂR PĂMÎNT LA ȘOCUANÉ — RELAȚIILE CU INDIGENII — SECETĂ ÎNDELUNGATĂ — VÎNĂTOAREA CU HOPO

În 1840 m-am îmbarcat pe o corabie ce pleca în Africa și după trei luni de navigație am ajuns la Capetown. de unde, după o scurtă ședere, am plecat mai departe. După ce am ocolit golful Algôa, am pătruns în interiorul țării, unde timp de șaisprezece ani, din 1840 pînă în 1856, am desfășurat o activitate neobosită și neretribuită de misionar și medic.

Anii petrecuți în Africa nu numai că n-au contribuit la perfecționarea limbii mele literare, care se obține prin obișnuința de a scrie, ci dimpotrivă, au făcut ca scrisul să-mi pară o îndeletnicire plicticoasă și obositoare. Mai degrabă aș străbate din nou întreg continentul, de la un capăt la altul, decît să iau condeiul în mînă pentru a scrie o nouă carte. E mult mai ușor să călătorești, decît să povestești o călătorie. Intenționam ca după ce voi fi ajuns în Africa să-mi continui ocupațiile intelectuale, dar cum nu puteam accepta să profit de munca oamenilor în mijlocul cărora urma să trăiesc, am fost nevoit ca pe lîngă îndeletnicirea de învățător să mă ocup cu dulgheritul și cu tot felul de munci manuale obositoare, așa că seara eram inapt pentru munca intelectuală. Lipsa de timp pentru autoinstruire a fost singurul lucru pe care l-am regretat în timpul călătoriilor mele în Africa. Nădăjduiesc că cititorul va lua în considerare cele de mai sus și va ține seama că are de-a face cu un simplu diletant pe tărîmul științei, cu un om în căutare de lumină, care are vanitatea de a nu se socoti prea bătrîn ca să mai învețe. Într-o lucrare destinată marelui public, cum este aceasta, au fost omise o mulțime de amănunte, pe care nădăjduiesc să le expun într-o altă lucrare, destinată specialiștilor.

Instrucțiunile primite de la conducerea Societății de misionari din Londra m-au determinat ca de îndată ce am ajuns la Kuruman (sau Latakoo), stațiunea de misionari cea mai depărtată de Capetown, să-mi îndrept privirile spre nord. Așadar, n-am zăbovit aici mai mult decît era necesar pentru odihna boilor, cărora drumul lung de la golful Algôa pînă la Kuruman le sleise puterile, și, în tovărășia a încă unui misionar. am plecat spre țara bacweinilor, la Șocuané, unde în acea vreme se stabilise șeful Seceli împreună cu tribul său. Curînd însă ne-am înapoiat la Kuruman, care constituie un fel de centru principal al misionarilor de aici, iar după o ședere de trei luni am plecat la Lepélolé (Litubaruba), așezare situată la 15 mile spre sud de Șocuané. Aici am rămas aproape jumătate de an, rupînd orice legături cu societatea europeană, pentru ca să învăț cît mai bine limba băștinașilor. Mulțumită acestei grele schimnicii am izbutit să cunosc mai îndeaproape particularitățile, modul de gîndire, legile și limba bacweinilor (un trib din neamul beciuanilor), ceea ce mi-a fost de un neprețuit folos în relațiile mele cu indigenii.

Cu prilejul celei de-a doua călătorii la Lepélolé am început să mă pregătesc pentru o viață sedentară și am purces la săparea unui canal de irigație, în care am abătut o parte din apa unui pîrîu ce curgea în apropiere (acum el a secat complet). După terminarea acestor lucrări, m-am îndreptat spre nord ca să vizitez triburile bacaa, bamangwato și mecalaka [1], așezate pe teritoriul cuprins între 22 și 23° lat. sud. În munții Bacaa fusese înaintea mea un negustor, care a pierit împreună cu toți oamenii săi din pricina malariei. Ocolind extremitatea nordică a înălțimilor de bazalt de lîngă Letloce m-am aflat la numai zece zile de drum de cursul inferior al rîului Zouga, care în limba localnicilor poartă același nume ca și lacul Ngami, și aș fi putut să descopăr chiar atunci (în 1842) acest lac, dacă descoperirile ar fi constituit unicul meu țel. Cea mai mare parte a drumului am parcurs-o pe jos, fiindcă boii cu care plecasem se îmbolnăviseră.

Pe drum ne-am întîlnit cu niște băștinași care mergeau în aceeași direcție, așa că ni s-au alăturat. Neștiind că înțeleg puțin limba lor, s-au apucat să discute despre mine — mai precis — despre fizicul meu. „Nu-i voinic, ba e chiar foarte slab; pare gras numai pentru că se îmbracă cu sacii ăștia (pantalonii); acuși o să-l vezi căzînd din picioare". Aprecierile lor au făcut să fiarbă în mine sîngele de scoțian. M-am străduit să țin pasul cu dînșii și am mărșăluit zile întregi fără să mă uit la oboseală, pînă cînd și-au schimbat părerea despre rezistența picioarelor mele.

Cînd m-am întors la Kuruman ca să îngrijesc de transportul bagajelor la noua reședință, m-a ajuns din urmă știrea că tribul bacweinilor, care mă primise cu multă prietenie, fusese izgonit

din Lepélólé de barolongi, aşa că speranţele mele de a mă aşeza în mijlocul lor s-au spulberat. Izbucnise unul din acele războaie periodice pentru stăpînirea vitelor, care bîntuie aici din timpuri imemoriale, şi el a schimbat în asemenea măsură relaţiile între triburi, încît am fost nevoit să purced la căutarea unui alt loc pentru staţiunea de misionari.

În timp ce înaintam spre nord, pe cer s-a arătat o cometă strălucitoare. Fenomenul a trezit curiozitatea tuturor băştinaşilor întîlniţi şi totodată i-a neliniştit, deoarece în 1836 apariţia unei comete a fost urmată de un atac prin surprindere al tribului metabele. cei mai înverşunaţi duşmani ai beciuanilor. De aceea, le era teamă ca nu cumva ivirea astrului cu coadă să nu prevestească şi de astă dată o nenorocire asemănătoare sau, poate, moartea unui mare şef de trib.

Şeful Seceli îmi dăduse o escortă alcătuită din cîţiva oameni din tribul bamangwato, care m-au însoţit pînă la Kuruman. Era de datoria mea să-i restitui lui Secomi, împreună cu bagajele lor, cu alte cuvinte se cerea să fac o nouă călătorie pînă la locul unde se afla acum acest şef de trib şi, pentru prima dată în viaţa mea, am mers cîteva sute de mile călare pe un bou.

Pe drumul de întoarcere spre Kuruman am ales pentru viitoarea staţiune de misionari splendida vale Mabotsa (25°14′ lat. sud., 26°30′ long. est.) unde m-am şi mutat în 1843. Aici mi-a fost dat să fiu eroul unei întîmplări, asupra căreia mi s-au cerut în Anglia nenumărate detalii. De fapt, intenţionam s-o trec sub tăcere, ca să am ce povesti la bătrîneţe copiilor mei, dar rugăminţile insistente ale prietenilor m-au determinat să-mi schimb hotărîrea. Negrii din satul Mabotsa erau terorizaţi de nişte lei ; într-o noapte fiarele au pătruns în ţarcul de vite şi au devorat cîteva vaci. Altă dată leii au atacat cireada în plină zi. Bacatla considerau că purtarea neobişnuită a leilor se datora unei vrăji. „Am fost daţi în puterea leilor de triburile vecine“, — spuneau ei. Totuşi, au încercat să organizeze o vînătoare de lei, dar fiind în asemenea cazuri mai fricoşi decît beciuanii, s-au întors cu mîinile goale.

Se ştie că dacă un leu este ucis, ceilalţi simt primejdia şi părăsesc de îndată locul cu pricina. De aceea, cînd leii atacară din nou cireada, am plecat la vînătoare împreună cu băştinaşii, ca să-i ajut să ucidă una dintre fiare şi să scape astfel de această pacoste. Cu leii ne-am întîlnit pe o colină joasă, împădurită, lungă cam de un sfert de milă. Oamenii înconjurară colina şi începură să înainteze spre vîrf, apropiindu-se tot mai mult unii de alţii, pînă ce formară un cerc închis. Eu rămăsesem la poalele colinei împreună cu învăţătorul băştinaş Mebalue, un om cu adevărat admirabil. Deodată zăriram un leu ce se căţărase pe o stîncă aflată în mijlocul cercului de oameni. Mebalue ochi înaintea mea şi glon-

tele se înfipse în stîncă, lîngă fiară. Leul mușcă îndată locul lovit de glonte, așa cum obișnuiesc cîinii să muște bățul sau piatra aruncate în ei, apoi sări brusc de pe stîncă, rupse cercul oamenilor, care se dădură la o parte din fața lui, și fugi nevătămat. Indigenii se temeau să-l atace, probabil din pricina credinței lor în vrăji. Cînd cercul oamenilor se închise iarăși, văzurăm înăuntrul lui alți doi lei, dar ne-am temut să tragem ca să nu nimerim în oameni, iar ei i-au lăsat și pe aceștia să fugă. Dacă bacatla ar fi procedat ca de obicei, ar fi aruncat o grindină de sulițe asupra animalelor în clipa cînd ele încercau să fugă. Văzînd că acești oameni nu vor fi în stare să ucidă nici măcar un singur leu, am pornit-o înapoi spre sat, dar tocmai cînd ocoleam colina unul dintre lei s-a cocoțat iarăși în vîrful stîncii ; de astă dată însă ne despărțeau niște tufișuri. Mă găseam la o distanță de aproximativ 30 iarzi (27 metri) de animal, așa că ochii cu grijă printre tufe și apăsai pe trăgaci. O parte din bacatla începura imediat să strige : „E mort ! E mort !“ în timp ce alții adăugară : „Și celălalt om (Mebalue) l-a nimerit, haidem pîn-acolo !“ Nu observasem să mai fi tras cineva în leu, dar vedeam limpede, printre tufișuri, că leul își zbîrlise coada de furie ; de aceea, m-am întors spre oameni și le-am spus : „Mai zăboviți un pic, pînă îmi încarc din nou arma“. Pe cînd împingeam cu vergeaua cartușele în țeavă, cineva scoase un țipăt. Sării îndată în picioare și întorcînd capul văzui că în aceeași clipă leul sărise asupra mea. Mă aflam pe o mică ridicătură de pămînt ; fiara mă apucă de umăr și amîndoi ne rostogolirăm la vale. Leul răgea furios la urechea mea și mă scutura, așa cum scutură foxterierul un șobolan. Scuturătura m-a făcut să încremenesc ; la fel înțepenește probabil șoarecele cînd îl scutură în dinți pisica. Mă cuprinsese un fel de toropeală și nu simțeam nici durere, nici teamă, deși eram perfect conștient de tot ce se petrece. O stare asemănătoare o au bolnavii anesteziați cu cloroform ; ei văd toată operația, dar nu simt bisturiul chirurgului. Această stare nu era rezultatul unui proces cerebral. Scuturătura îmi alungase teama și priveam leul fără nici un sentiment de groază. Probabil că toate animalele care cad pradă carnivorelor trec prin aceeași stare... Răsucii încetișor capul, ca să-l eliberez de greutatea labei cu care leul mă înșfăcase de ceafă și văzui că fiara își ațintise privirea asupra lui Mebalue, care de la o distanță de 10—15 iarzi (9—13 metri) se pregătea să tragă. Pușca lui cu cremene n-a vrut să ia foc, deși a apăsat pe amîndouă trăgacele. Fiara m-a lăsat în pace și s-a asvîrlit dintr-o săritură asupra lui Mebalue, înfigîndu-și colții în coapsa lui. Între timp un alt negru, care îmi datora viața, căci îl salvasem mai de mult din coarnele unui bivol, a încercat să-și împlînte sulița în trupul leului. Acesta l-a lăsat pe Mebalue și l-a înhățat de umăr pe negru, dar în aceeași clipă glontele și-a produs efectul și fiara s-a prăbușit moartă.

Totul n-a durat mai mult de cîteva clipe, fiind ultima izbucnire de energie a leului rănit de moarte. Pentru a spulbera efectul vrăjilor, bacatla au ars a doua zi leul, care după spusele lor era cel mai mare din cîți văzuseră pînă atunci. Eu m-am ales cu humerusul complet sfărîmat și cu alte unsprezece răni în partea superioară a brațului...

Triburile de beciuani poartă nume de animale, ceea ce constituie, poate, un vestigiu al divinizării animalelor în vremurile de demult, întocmai ca la vechii egipteni. *Bacatla* bunăoară înseamnă (ei sînt) ai maimuțelor, *bacwena* — (ei sînt) ai crocodililor, *batlapa* — ai peștilor ; fiecare trib nutrește o teamă superstițioasă față de animalele al căror nume îl poartă. Pentru a indica tribul căruia îi aparțin, baștinașii folosesc în vorbirea curentă cuvîntul *bina*, care înseamnă „a dansa". Dacă vrei, de pildă, să afli din ce trib face parte un indigen îl întrebi : „Ce dansezi ?" Pe vremuri dansul făcea, probabil, parte integrantă din ritualul religios. Nici un trib nu se hrănește cu carnea animalului eponim ; ei au chiar un cuvînt special — *ila* — care exprimă noțiunea de groază sau dezgust pentru uciderea animalului respectiv. Numele unor indivizi atestă că în trecut au existat o seamă de triburi azi dispărute : *batau* — ai leului, *banoga* — ai șarpelui. În denumirile triburilor africane este de obicei inclus pronumele personal „ei" (*ba-ma*, *ua*, *va* sau *ova*, *amki* etc.). Pentru a arăta că este vorba de un singur individ se folosesc prefixele *mo* și *lo*. Astfel, *mokweina* înseamnă „un om din tribul bacweinilor", iar *lokoa* — un singur om alb, un singur englez, în timp ce *makoa* înseamnă mai mulți englezi sau englezii în general.

M-am stabilit, așadar, în mijlocul tribului bacwena sau al bacweinilor, care împreună cu șeful lor, Seceli, se așezaseră atunci la Șoeuané. De la prima întîlnire cu acest șef de trib am fost plăcut surprins de inteligența lui și de iscusința cu care știa să cîștige simpatia oamenilor.

Seceli era copil cînd tatăl său, Mocioazele, a fost ucis de supușii săi, pentru că răpise nevestele mai multor căpetenii bogate ale propriului său trib. Copiii lui Mocioazele au fost însă cruțați și prietenii lor au cerut ajutorul lui Sebituane, șeful tribului macololo, aflat atunci prin apropiere, rugîndu-l să repună în drepturi pe fiii celui ucis. Într-o noapte Sebituane a înconjurat orașul bacweinilor și cînd s-a luminat de ziuă crainicul său a făcut cunoscut bacweinilor că el a venit ca să răzbune uciderea lui Mocioazele. Apoi oamenii lui Sebituane, care încercuiseră complet orașul, au stîrnit un zgomot mare, zăngănind cu scuturile și armele lor. S-a iscat o panică teribilă, urmată de o înghesuială de nedescris, ca atunci cînd izbucnește un incendiu într-o sală de teatru. Macololii mînuiau sulițele cu o deosebită iscusință, așa cum numai

ei știu s-o facă. Sebituane dăduse ordin ca să nu li se facă nici un rău copiilor șefului ucis; unul dintre luptătorii săi l-a zărit pe Seceli și i-a salvat viața lovindu-l cu sulița peste cap așa fel încît băiatul își pierdu cunoștința. Repus în drepturile sale de șef, Seceli s-a atașat foarte mult de Sebituane.

Seceli s-a căsătorit cu fiicele a trei căpetenii din tribul său, care datorită rudeniei de sînge i-au rămas credincioase în zilele grele. Înrudirea reprezintă unul dintre sistemele obișnuite prin care șefii băștinași își asigură fidelitatea supușilor. Aceste triburi se conduc după rînduieli patriarhale, fiecare părinte avînd, în virtutea drepturilor de tată, autoritate și putere deplină asupra copiilor. Copiii își construiesc colibele în jurul colibei tatălui și cu cît un băștinaș are mai mulți feciori, cu atît se bucură de un respect mai mare. De aceea, copiii sînt considerați bunul cel mai de preț și băștinașii se poartă frumos cu ei. În centrul fiecărui cerc de colibe, lîngă vatră, se află un loc numit *cotla:* aici lucrează, mănîncă și stau la taifas membrii familiei, împărtășindu-și noutățile zilei. Un sărac se aciuiază lîngă cotla unui bogat și din acea clipă e considerat fiul acestuia. În jurul cercului de colibe al familiei unei căpetenii se grupează mai multe cercuri similare, iar ansamblul tuturor cotlelor, avînd în centru cotla șefului, formează orașul. Cercul de colibe din imediata apropiere a cotlei șefului este cel mai mare și e ocupat de nevestele și rudele sale apropiate. Căsătorindu-se cu fiicele căpeteniilor, cum a procedat Seceli, sau căsătorindu-și cu ele frații, șefii își atașează căpeteniile și își asigură devotamentul lor. Negrilor le face o deosebită plăcere să se înrudească cu familiile de vază. Dacă veți întîlni pe drum un grup de negri și dacă ei nu vă vor spune din capul locului că cel mai de seamă dintre dînșii este rudă cu unchiul cutărui sau cutărui șef de trib, veți auzi negreșit cum respectivul le șoptește tovarășilor săi de drum: „Spuneți-i cine sînt". Urmează de obicei înșirarea, pe degete a unei întregi ramuri din arborele genealogic, încheiată cu afirmația semnificativă că conducătorul grupului e văr de-al treilea cu cutare șef de trib.

Trec acum la o scurtă descriere a vieții noastre printre bacweni sau bacweini. Cînd am venit aici cu gîndul să ne stabilim în mijlocul lor, noi [2] am cumpărat pentru grădină un mic lot de pămînt, deși așa ceva nu era necesar într-o țară unde însăși noțiunea de „a cumpăra" constituia o noutate. Ar fi trebuit să cerem pur și simplu o parcelă corespunzătoare și să o ocupăm, la fel cum procedează toți membrii tribului. Noi le-am explicat însă că am vrea să evităm discuțiile ce s-ar putea isca în viitor, atunci cînd terenul respectiv va reprezenta o valoare, sau cînd ar veni la putere un șef nechibzuit și ar avea pretenții asupra caselor pe care le vom fi construit cu multă trudă și cheltuială. Ar-

gumentele noastre au fost considerate satisfăcătoare. În schimbul terenului primit le-am dat diferite pînzeturi, în valoare de aproximativ cinci lire sterline; în plus, m-am învoit că dacă s-ar în-

Reprezentanții unui trib înrudit cu cafrii

tîmpla ca tribul să se mute în altă parte, mi se va da și acolo un teren corespunzător. Amănuntele acestei învoieli sunau destul de ciudat pentru urechile băștinașilor, totuși ei și-au dat consimțămîntul, fără să ridice vreo obiecție.

Cu băştinaşii căutam să ne purtăm cît mai natural şi să avem o atitudine rezervată, de nou-veniţi. N-am încercat nici un moment să acaparăm puterea sau să-i controlăm. Ne străduiam să-i influenţăm exclusiv pe calea convingerii; căutam mereu — în convorbirile particulare, ca şi în cele publice — să-i învăţ, să-i luminez, dar voiam ca în orice împrejurare să se comporte aşa cum le dictează conştiinţa. N-am ţinut niciodată ca ei să se poarte corect doar ca să ne facă nouă pe plac şi nu-i mustram cînd se purtau urît, chiar dacă ne dădeam seama că atitudinea noastră e greşită şi nechibzuită. Ne-am încredinţat că învăţătura răspîndită de noi avea o înrîurire binefacătoare asupra oamenilor, trezea în ei aspiraţii noi, mai bune. Cunosc cinci cazuri concrete cînd, mulţumită influenţei noastre asupra opiniei publice, războiul a putut fi preîntîmpinat; iar în cazurile în care n-am avut succes, aceşti oameni nu s-au purtat mai urît ca înaintea venirii noastre în ţara lor. Asemenea tuturor populaţiilor africane, bacweinii dau dovadă de o neobişnuită agerime de gîndire cînd e vorba de interesele şi treburile lor. Se poate spune că sînt indiferenţi sau obtuzi faţă de tot ce nu intră în sfera observaţiei lor directe, dar în toate celelalte privinţe vădesc o mai mare capacitate de înţelegere decît ţăranii noştri inculţi. Ei au cunoştinţe temeinice în legătură cu tot ce priveşte vacile, oile şi caprele, ştiu ce nutreţ convine mai bine fiecărei vite, iar pentru semănatul diferitelor cereale aleg cu competenţă solurile cele mai potrivite speciilor respective. Bacweinii cunosc admirabil particularităţile animalelor sălbatice. De asemenea, sînt perfect informaţi în ce priveşte principiile de bază ale tribului lor.

Locul unde ne stabilisem printre bacweini se numea Şocuané. Chiar în primul an regiunea a suferit o secetă cumplită, calamitate care loveşte din cînd în cînd pînă şi cele mai prielnice ţinuturi din Africa.

Credinţa în vrăjile aducătoare de ploaie este puternic înrădăcinată aici, iar Seceli se bucura printre băştinaşi de faima unui mare „vraci al ploii" şi trebuie să spun că şi dînsul credea orbeşte în puterile sale. Mi-a declarat în repetate rînduri că dintre toate credinţele necreştineşti la aceasta îi vine cel mai greu să renunţe. I-am ripostat că unica posibilitate de a asigura semănăturilor apa trebuincioasă constă în săparea unui canal de irigaţie, care să abată o parte din apele unui rîu ce nu seacă. Sugestia mea a fost acceptată pe loc şi peste puţin timp tot poporul a pornit spre rîul Colobeng, aflat la 40 mile depărtare de Şocuané. Canalul a fost săpat. În primul an experienţa a dat roade strălucite. În schimbul ajutorului acordat bacweinilor la construirea unei case dreptunghiulare pentru şeful lor, ei au săpat canalul şi au înălţat un dig. Au mai construit, sub supravegherea mea,

și un local pentru școală. Casa noastră de pe malul rîului Colobeng, al cărui nume îl purta și satul, era a treia pe care o durasem cu mîinile mele. Un fierar băștinaș m-a învățat să forjez fierul și cu timpul m-am perfecționat în această meserie, ca și în dulgherie și grădinărit — domeniu unde mi-au fost de mare folos sfaturile primite de la mister Moffat —, devenind un om iscusit în mai toate meseriile; la rîndul ei, soția mea se pricepea să facă lumînări, săpun și să coase îmbrăcăminte, astfel că aveam aproape toate cele necesare bunăstării unei familii de misionari în Africa centrală, unde se cere ca soțul să se priceapă la toate pe lîngă gospodărie, iar soția să aibă aceleași însușiri în interiorul casei.

Nici în anul următor n-a căzut o picătură de ploaie, iar al treilea an a fost de asemenea neobișnuit de secetos. În doi ani de zile precipitațiile căzute n-au depășit 25 de cm și rîul Colobeng a secat cu desăvîrșire. A pierit atîta pește, încît nici sumedenia de hiene, venite la ospăț din toate părțile ținutului, n-a fost în stare să devoreze toate putreziciunile. Lîngă mal a fost găsit în nămol, mort printre jertfele sale, un crocodil mare și bătrîn. Al patrulea an a fost la fel de neprielnic; ploaia căzută nu era suficientă pentru semănături. O situație mai rea nici că se putea închipui. Ca să dăm de apă, săpam tot mai adînc în albia rîului, dar ea se retrăgea și mai adînc în pămînt. Ne străduiam să obținem o cantitate infimă de apă, ca să salvăm măcar pomii fructiferi, în așteptarea unor zile mai bune, însă totul a fost zadarnic. Aerul era atît de uscat, că acele și cuiele lăsate cu lunile sub cerul liber n-au ruginit, iar soluția de acid sulfuric și apă din acumulatoare s-a evaporat în întregime, în loc să absoarbă apa din atmosferă, cum se întîmplă la noi, în Anglia. Frunzele plantelor s-au ofilit, s-au încrețit și atîrnau pleoștite, deși nu s-au veștejit, iar mimoza nu-și desfăcea frunzele nici măcar la amiază, ținîndu-le închise ca în timpul nopții. În toiul acestei secete cumplite era ciudat să le vezi pe micuțele furnici alergînd încoace și încolo cu iuțeala lor obișnuită. La amiază am îngropat termometrul în pămînt, la o adîncime de 7.5 cm și am constatat că mercurul oscila între 49,7°—50.4° C; dacă luam un gîndac și îl puneam pe pămînt, gîngania alerga cîteva clipe descumpănită, apoi murea. Dar această arșiță teribilă n-a făcut decît să sporească energia furnicilor negre, cu picioare lungi. Ele nu oboseau niciodată. Aveam impresia că membrele lor sînt dotate cu aceeași proprietate de a lucra fără odihnă cu care, după spusele fiziologilor, este înzestrat mușchiul inimii omului. Unde găseau furnicile umezeala necesară vieții? Ca să feresc locuința noastră de vizita termitelor, o clădisem pe o temelie de rocă dură — un conglomerat cu minereu de fier — ceea ce însă nu le-a împiedicat să-și croiască drum pînă la

noi ; cu toată arşiţa, fiecare termită era capabilă să umezească solul şi să producă chitul necesar construirii galeriilor ; ele îşi desfăşoară activitatea numai noaptea, ca să nu fie văzute de păsări în timp ce aleargă în toate părţile în căutarea hranei vegetale preferate. Cînd am dărîmat o termitieră am constatat, spre mirarea noastră, că şi în interior era umedă. Totuşi, de jur împrejur nu găseai nici măcar o picătură de rouă şi era exclus ca ele să aibă o galerie subterană pînă la albia rîului, aflată la 300 iarzi (275 m) depărtare de casă, deoarece ea era construită pe piatră.

Ploaia se lăsa aşteptată. În tot timpul secetei negrii s-au comportat admirabil. Femeile şi-au sacrificat majoritatea podoabelor, ca să le schimbe pe cereale la triburile mai norocoase. Copiii scotoceau împrejurimile în căutarea rădăcinilor şi a tuberculelor comestibile, iar bărbaţii se îndeletniceau cu vînătoarea. Lîngă izvoarele din apropierea rîului Colobeng se adunaseră foarte multe sălbăticiuni — bivoli, zebre, girafe, cessebe, came, antilope, rinoceri etc. — şi pentru a le prinde băştinaşii au construit în apropierea izvoarelor nişte capcane originale numite *hopo.*

Un hopo constă din două garduri dispuse în unghi, în forma literei V ; cu cît gardurile se apropie, ele sînt făcute din lemne mai groase şi mai înalte. Gardurile nu se unesc în vîrful unghiului, ci lasă o trecere îngustă, lungă cam de 50 iarzi (45 m), terminată cu o groapă adîncă de 6—8 picioare (circa 2,5 m), a cărei lungime şi lăţime variază între 12 şi 15 picioare (pînă la 4,5 m). Deasupra marginilor gropii se aşază de-a curmezişul bîrne groase, potrivite cu deosebită grijă în partea dinspre garduri, acolo unde animalele se prăbuşesc în capcană, precum şi la capătul opus, pe unde ar putea încerca să iasă afară.

Aşadar, bîrnele formează un fel de streaşină, care acoperă parţial capcana şi face aproape imposibilă fuga animalelor. Toată groapa este apoi bine camuflată cu crengi verzi şi devine aproape de neobservat. Gardurile au adesea o milă în lungime şi aproximativ aceeaşi dimensiune o are şi baza triunghiului descris de ele. La vînătoare iau parte toţi bărbaţii tribului. Ei formează un cerc mare în jurul hopoului şi strîngîndu-l treptat prind înăuntrul lui o mulţime de animale. În timp ce strîng cercul, oamenii care formează lanţul încercuitorilor stîrnesc cît mai mult zgomot şi gonesc sălbăticiunile spre vîrful hopoului, unde alţi vînători, pitulaţi pe după garduri, aruncă suliţele în animalele înspăimîntate, care căutînd o scăpare se îndreaptă toate spre singura ieşire lăsată şi cad pe rînd în groapă, umplînd-o cu o masă vie. Unele animale izbutesc să iasă din capcană, căţărîndu-se pe spinarea altora. Spectacolul este îngrozitor. Cuprinşi de o frenezie sălbatică, vînătorii înfig suliţele în trupurile graţioaselor animale ; nenorocitele vietăţi căzute primele în groapă, la fund, sînt strivite de trupurile

Un „hopo“
(după desenul lui Livingstone)

animalelor moarte sau muribunde și încearcă să scape de sub greutatea apăsătoare, așa că din cînd în cînd toată această masă, care se zvîrcolește în agonie, se umflă ca un plămîn uriaș.

Bacweinii izbuteau să ucidă săptămînal, în cîteva hopouri, cam 60—70 de animale mari. Cum am spus, la vînătoare participau toți membrii tribului, bogați și săraci. Carnea s-a dovedit a fi un admirabil antidot împotriva consecințelor dăunatoare ale unei alimentații exclusiv vegetale. Băștinașii săraci nu au provizii de sare și cînd sînt nevoiți să se hrănească numai cu rădăcini se îmbolnăvesc adesea de stomac, fapt constatat de mine în repetate rînduri. Dacă o regiune e lipsită de sare, numai oamenilor înstăriți le dă mîna s-o cumpere.

Vracii băștinași cunoșteau cauza bolii, de aceea printre ingredientele leacurilor pe care le prescriau, sarea figura întotdeauna. Cei săraci n-aveau posibilitatea să și-o procure și veneau să ne ceară ajutorul. Noi ne-am dat imediat seama cum stau lucrurile și de atunci am început să-i tratăm pe bolnavii de stomac cu o linguriță de sare, plus celelalte leacuri. Aceeași reacțiune o au laptele și carnea, dar vindecarea nu este atît de rapidă ca atunci cînd li se dă sare pură. Peste mulți ani am rămas și eu patru luni fără sare, dar nu i-am dus de loc lipsa : în schimb, simțeam o nevoie imperioasă de carne și lapte. Această senzație a durat tot timpul cît m-am hrănit numai cu vegetale, iar cînd am făcut în fine rost de carne, deși am fiert-o în apă curată de ploaie, avea un gust ușor sărat, foarte plăcut, de parcă ar fi fost fiartă cu puțină sare. O cantitate infimă de lapte și carne au fost suficiente ca să-mi alunge dorul de carne și somnul chinuitor cînd visam că mănînc o friptură grasă sau beam o cană marc de lapte rece, ce curgea gîlgîind dintr-o carafă burduhănoasă. Și atunci am înțeles de ce bacweinele nevoiașe și însărcinate îi mulțumeau atît de mult doamnei Livingstone pentru micile porții de lapte și carne pe care le căpătau.

CAPITOLUL II

BURII — CUM SE POARTĂ EI CU BĂȘTINAȘII — ÎNROBIREA COPIILOR INDIGENI — SPIONAJ INDIGEN — O POVESTE DESPRE UN TUN — BURII ÎL AMENINȚĂ PE SECELI — EI ÎI ATACĂ PE BACWEINI — CUM POARTĂ BURII RĂZBOIUL - UCIDEREA BĂȘTINAȘILOR ȘI LUAREA ÎN SCLAVIE A COPIILOR DE ȘCOALĂ — CUM SE ADMINISTREAZĂ O GOSPODĂRIE ÎN AFRICA — CUM TRECE AICI O ZI — LĂCUSTELE — BROAȘTELE COMESTIBILE — GÎNDACUL DE BĂLEGAR — CĂLĂTORIA SPRE NORD — PREPARATIVELE. DEȘERTUL KALAHARI — VEGETAȚIA — PEPENII — LOCUITORII — BOȘIMANII - VIAȚA LOR NOMADĂ — CARACTERELE FIZICE — BAKALAHARII — DRAGOSTEA LOR PENTRU AGRICULTURĂ ȘI ANIMALELE DOMESTICE — FIREA LOR SFIOASĂ — CUM SE OBȚINE APA — DEȘERTUL — APA ASCUNSĂ

O altă forță ostilă cu care a trebuit să lupte misiunea erau burii [1] din munții Cașan (Megalisberg). Burii din Cașan nu trebuie confundați cu locuitorii Capetownului, cărora de asemenea li se spune uneori buri. Majoritatea burilor sînt agricultori cu mintea limpede, harnici și foarte ospitalieri, cu excepția celor care din diferite motive au căzut sub rigorile tribunalului englez și au căutat să se salveze prin fugă, alăturîndu-se dezertorilor și altor indivizi cu trecut dubios, care trăiesc ascunși prin bîrloguri îndepărtate. Acești buri sînt, din păcate, oameni de altă teapă.

Ei au hotărît să înființeze o republică proprie, unde să se poată purta „în modul cuvenit" cu populația neagră, fără a fi împiedicați de nimeni și de nimic. Nu e nevoie să adăugăm că „modul cuvenit" includea întotdeauna un element esențial al sclaviei, și anume munca forțată și gratuită.

Un grup de buri, condus de răposatul Hendrick Potgeiter, a pătruns în interiorul țării și a ajuns în munții Cașan, unde faimosul cafru Dingaan îl alungase nu de mult pe Mozilicatse, fostul șef al zulușilor sau al cafrilor. Triburile beciuane, abia scăpate de sub stăpînirea despotică a acestui șef, i-au întîmpinat cu bucurie. Burii au venit aureolați de prestigiul oamenilor albi, al eliberatorilor, dar în scurtă vreme beciuanii s-au convins că „dacă Mozilicatse era crud cu dușmanii, el se purta blînd cu cei învinși, pe cînd burii, după ce și-au nimicit dușmanii, i-au înrobit pe prieteni". Triburile care se mai bucură de o independență aparentă sînt nevoite să muncească gratuit ogoarele burilor, să îngrașe pămîntul, să plivească, să secere, să construiască diguri, canale și totodată să se întrețină singure. Am văzut cu ochii mei cum burii au intrat într-un sat și, potrivit obiceiului lor, au cerut

douăzeci sau treizeci de femei pentru plivitul grădinilor; le-am văzut pe bietele femei ducîndu-se să îndeplinească gratuit această muncă grea, cărîndu-şi hrana pe cap, copiii — în spinare şi uneltele de muncă — pe umăr. Toţi burii, în frunte cu conducătorii lor — Potgeiter şi Gert Krieger, se făleau cu umanismul lor, susţinînd că au introdus o ordine bazată pe dreptate. „Îi silim să muncească pentru noi, fiindcă le îngăduim să trăiască în ţara noastră".

Nu am idei preconcepute nici în favoarea şi nici împotriva burilor. În timpul celor cîteva călătorii făcute pentru a vizita aceste triburi nefericite de băştinaşi aserviţi, nu i-am evitat niciodată pe albi, ba dimpotrivă, m-am străduit să le fiu de folos; celor bolnavi le-am dat medicamente, fără să le cer nici un ban şi în general n-am pretins onorariu. Ca să fiu drept, voi spune că ei mi-au arătat întotdeauna stima cuvenită. Dar, spre marele meu regret, aceşti oameni sînt complet decăzuţi, şi unde mai pui că ei faţă de negri resimt o repulsie, din cauza prejudecăţii stupide pentru culoarea pielii lor.

Mulţumită acestei noi forme de sclavie, devenită aici uzuală, burii izbutesc să compenseze lipsa de mînă de lucru pentru muncile agricole. Slugile pentru casă le recrutează făcînd razii în satele băştinaşilor. Portughezii pot să povestească multe cazuri cînd negrii, datorită patimii pentru băuturile alcoolice, decad în asemenea hal, încît se vînd singuri ca sclavi. Dar nimeni nu-şi aminteşte ca un şef beciuan să fi vîndut vreodată ca sclav pe unul dintre supuşii săi, sau ca un beciuan să-şi fi vîndut vreodată copilul. Aşa se explică de ce burii sînt nevoiţi să organizeze razii ca să răpească copiii indigenilor. Dar chiar şi acei buri, puţini la număr, care refuză să ia parte la asemenea prădăciuni, rezistă rareori zvonurilor, strecurate cu abilitate de negustorii de sclavi, despre o pretinsă răscoală pregătită de cutare sau cutare triburi şi perspectivei atrăgătoare de a-şi spori avutul pe seama vitelor furate. Un ins dintr-o ţară civilizată îşi poate închipui cu greu că oameni înzestraţi cu însuşirile speţei umane (şi burii nu sînt cîtuşi de puţin lipsiţi de cele mai bune însuşiri ale naturii noastre) sînt în stare, după ce îşi mîngîie nevestele şi copiii, să pornească *in corpore* la masacrarea cu sînge rece a altor bărbaţi şi femei, ce-i drept cu pielea de altă culoare, dar oameni ca şi dînşii, înzestraţi şi ei cu sentimentul dragostei pentru familie. În casele burilor am stat de vorbă cu copii răpiţi, fapt recunoscut şi de stăpînii lor. În unele cazuri am izbutit să dau de urma părinţilor acestor copii nefericiţi, deşi conform unei hotărîri adoptate de prevăzătorii şefi ai coloniştilor, în sclavie puteau fi luaţi numai copiii mici de tot, care în scurtă vreme şi-ar fi uitat părinţii şi chiar limba maternă. Întîmplările arătate s-au petrecut cu mult înainte de a

li dat crezare povestirilor unor martori oculari dintre băştinaşi, care asistaseră la aceste masacre, şi dacă pe lîngă relatările lor n-aş fi avut şi alte dovezi, probabil că şi astăzi le-aş fi privit cu scepticism. Dar cînd m-am convins că şi unii buri deplîng şi acuză, iar alţii se mîndresc cu faptele sîngeroase la care au luat parte activă, am fost nevoit să admit adevărul spuselor băştinaşilor şi să caut o explicaţie pentru aceste cruzimi nefireşti. Unica explicaţie este următoarea: burii trăiesc înconjuraţi de o populaţie indigenă mult mai numeroasă ca ei; satele burilor sînt aşezate lîngă sursele de apă, la multe mile distanţă unul de altul; de aceea, ei se simt veşnic în nesiguranţă şi sînt foarte temători. Prima întrebare pe care un bur o pune oricărui călător în trecere prin acele meleaguri este dacă în jur domneşte liniştea şi ori de cîte ori capătă de la unii băştinaşi nemulţumiţi sau invidioşi informaţii tendenţioase despre acţiunile unui trib vecin, au impresia că tribul respectiv pregăteşte o revoltă. Atunci pînă şi oamenilor cu o fire mai paşnică măsurile aspre li se par o necesitate imperioasă şi oricît de sîngeroasă va fi incursiunea ce urmează, ea nu le trezeşte remuşcări. După părerea burilor, aceste vărsări de sînge sînt absolut necesare pentru instaurarea păcii şi a ordinii. Răposatul Hendrick Potgeiter credea sincer că este un mare pacificator al ţării.

Dar de ce băştinaşii, care sub raport numeric sînt de cîteva ori superiori burilor, nu se răzvrătesc şi nu-i alungă? Pentru simplul motiv că burii trăiesc în mijlocul beciuanilor şi nu al cafrilor, deşi nimeni nu va putea afla de la un bur în ce constă deosebirea dintre aceste două populaţii. În istoria ţării nu se pomeneşte ca beciuanii, chiar şi cei ce posedă arme de foc, să-i fi atacat pe buri sau pe englezi. Dacă beciuanii erau atacaţi, atunci se apărau, aşa cum a procedat o dată şi Seceli, dar ei n-au atacat niciodată primii. Despre cafri nu se poate spune acelaşi lucru şi burii, care se învecinează şi cu unii şi cu ceilalţi, au sesizat întotdeauna cu atîta claritate deosebirea, încît din clipa cînd aceşti „magnifici sălbatici" (cafrii — *N.T.*) au început să aibă arme de foc, nici un bur n-a încercat să se stabilească în ţara lor sau să se întîlnească cu ei pe cîmpul de luptă. În general burii au manifestat o antipatie vădită faţă de orice sistem de război care nu se baza pe folosirea armelor cu tragere lungă şi în peregrinările lor s-au apropiat cît mai mult de feciorelnicii beciuani, lăsîndu-i pe englezi să le aplaneze litigiile cu cafrii şi să plătească cu aur englezesc războaiele iniţiate de ei.

Bacweinii stabiliţi pe malurile rîului Colobeng aveau în faţa ochilor tristul tablou oferit de cîteva triburi ce fuseseră aservite de buri: bacatla , batlocua, bawkenga, bamosetla şi alte două triburi de bacweini gemeau sub jugul istovitor al muncii forţate

și neretribuite. Dar burii considerau că această situație nu constituie un rău atît de mare în comparație cu faptul că unii beciuani tineri, dorind să aibă vite proprii — singura modalitate de a cîștiga stima consîngenilor lor — obișnuiesc să caute de lucru în Colonia Capului. Acești tineri sînt foarte mulțumiți dacă, după ce muncesc trei sau patru ani la construcția digurilor de piatră pe moșiile fermierilor olandezi, se întorc acasă cu trei sau patru vaci. O vaca o dăruiesc șefului și în ochii întregului trib rămîn pentru totdeauna oameni demni de tot respectul. Acești tineri care vin singuri să ceară de lucru sînt foarte apreciați de olandezi. Ei le spun *mantata* și îi tocmesc cu un șiling pe zi, plus o pîine mare pentru șase oameni.

Mulți tineri băștinași, care mă văzuseră la 1 200 de mile depărtare de Cape (Capetown), m-au recunoscut și m-au salutat rîzînd vesel cînt am trecut pe lîngă ei în timp ce lucrau la Rogewelde și Bockefelde, localități situate la o depărtare de cîteva zile de Capetown. Am stat de vorbă cu ei și cu oamenii care îi tocmiseră și am constatat că raporturile existente mulțumeau ambele părți. Nu cred că în regiunea munților Caşan (Megalisberg) se va găsi măcar un singur bur care să nege că din pricina lipsei acute de mînă de lucru, survenită în urma plecării băștinașilor tineri în Colonia Capului. burii au adoptat o lege care le dă dreptul să confiște muncitorilor băștinași cele cîteva vite dobîndite de ei cu sudoarea frunții, și aceasta pe temeiul „foarte convingător" că „dacă vor să muncească, n-au decît să lucreze pentru noi, stăpînii lor". Totodată, burii declarau cu cinism că nu intenționează să le plătească pentru munca prestată. Sînt sincer recunoscător soartei că nu m-am născut într-o țară de sclavi. Cine n-a văzut cu ochii lui, cu greu își poate imagina ce influență nefastă are sistemul sclavajului chiar și asupra stăpînilor de sclavi, care n-ar fi mai răi decît alți oameni dacă n-ar avea ciudata deficiență de a nu raționa cît e de înjositor și de imoral să nu răsplătești munca și serviciile prestate în favoarea ta. Acestor indivizi li se pare la fel de firesc să trăiască din înșelăciuni, pe cît de natural li se pare tuturor celorlalți oameni să trăiască prin munca și după posibilitățile lor

Nădăjduiesc că pe cititori îi va interesa o scurtă descriere a vieții noastre în Africa. Deoarece n-aveam de unde să cumpărăm toate cele trebuincioase pentru a ne instala ca lumea, am fost nevoiți să confecționăm singuri, din materia brută, obiectele și lucrurile necesare. Dacă ai nevoie de cărămidă ca să-ți clădești o casă, ești nevoit să te duci în pădure, să dobori cîțiva copaci, să-i tai în scînduri și să faci din ele tipare de cărămizi ; materialul lemnos pentru cercevele și uși crește de asemenea în pădure ; iar dacă vrei ca băștinașii să te respecte, trebuie să-ți construiești o

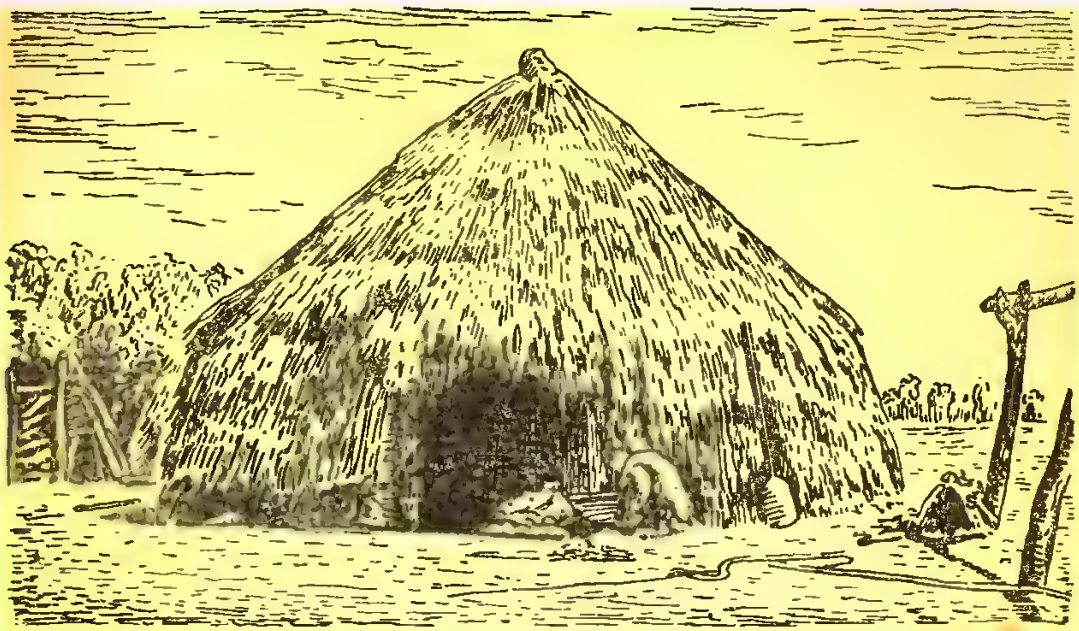

Colibă de cafri
(din tribul Zulu)

casă de dimensiuni respectabile, ceea ce implică mari eforturi fizice. Băștinașii nu-ți pot fi de mare ajutor, fiindcă deși bacweinii muncesc cu multă plăcere dacă sînt plătiți, ei au o particularitate ciudată : nu sînt în stare să construiască clădiri cu pereți drepți. Colibele lor, ca ale tuturor beciuanilor, sînt rotunde. La toate cele trei case mari construite de mine în diferite perioade, am fost nevoit să pun cu mîna mea fiece cărămidă sau bîrnă, ori de cîte ori ele trebuiau așezate în unghi drept.

Soția mea măcina singură grîul și cocea pîinea ; pentru aceasta puneam să se sape o gaură mare într-un mușuroi de termite și înăuntrul ei improvizam un cuptor, astupînd gaura cu o piatră ce ținea loc de ușă. Uneori aprindeam pe loc drept un foc mare și cînd pămîntul se încingea bine puneam aluatul pe o tigăiță cu mîner scurt, sau de-a dreptul în cenușa fierbinte ; acopeream apoi aluatul cu o oală întoarsă sau un alt vas de metal, îngrămădeam de jur împrejur cenușa, iar deasupra vasului aprindeam un foc mic. Mulțumită acestui procedeu de coacere, din aluatul frămîntat cu o cantitate mică de maia (păstrată de la coptul precedent) și lăsat o oră-două să dospească la soare, ieșea o pîine admirabilă. Pentru a bate untul foloseam în loc de putinei un ulcior mare ; lumînările ni le pregăteam de asemenea singuri, turnîndu-le în tipare ; soda trebuincioasă pentru săpun o obțineam fierbînd mult cenușa plantei soliac sau cenușă obișnuită de lemn.

La Colobeng, în anii de secetă, depindeam în întregime de Kuruman în ce privește aprovizionarea cu pîine. O dată situația noastră s-a înrăutățit într-atît, încît ne-am hrănit cu tărîțe; pentru a prefface tărîțele în făină, ele trebuiau măcinate de trei ori în șir. Simțeam o mare nevoie de carne, care, pare-se, este aici mult mai necesară în alimentație decît cred vegetarienii. Or, noi nu puteam conta pe o aprovizionare regulată cu carne. În calitatea sa de șef de trib, Seceli avea dreptul la o halcă de carne din pieptul tuturor animalelor vînate pe teritoriul tribului său și cît timp am locuit în satul lui ne-a trimis regulat o porție mare de carne din tainul său. Aceste daruri veneau însă, în virtutea împrejurărilor, atît de neregulat, încît uneori am fost nevoiți să ne potolim foamea mîncînd lăcuste. Lăcustele constituie pe aceste meleaguri o adevărată binefacere. Acei indigeni cărora li se atribuie darul supranatural de a chema ploaia, se oferă uneori să aducă în același mod și lăcustele. Dacă ar fi să judecăm după gust, lăcusta este perfect comestibilă, dar carnea ei nu are totdeauna același miros, în funcție de plantele cu care s-a hrănit. Indigenii consumă lăcustele cu micre, ceea ce are o explicație fiziologică. Uneori ei le usucă la foc și le pisează mărunt, prefăcîndu-le în făină. Astfel preparate și drese cu puțină sare sînt foarte gustoase. În stare uscată lăcustele se pot păstra cîteva luni. Fierte nu sînt gustoase, dar prăjite le prefer crevetelor, deși dacă aș avea posibilitatea nu m-aș da în lături de la amîndouă.

În timpul călătoriilor am suferit uneori foarte mult din pricina lipsei de carne. Cel mai mult se chinuiau copiii mei; băștinașii îi compătimeau și adesea le ofereau niște omizi mari, care le plăceau și alor mei. Aceste insecte nu puteau fi dăunătoare sănătății, fiindcă băștinașii le mîncau în cantități mari, fără să li se întîmple nimic. O altă mîncare pe care copiii noștri o consumau delectîndu-se era pregătită din carnea unor broaște neobișnuit de mari, numite *metlametlo*. Băștinașii cred că aceste broaște uriașe — pregătite ele seamănă cu niște pui mari — cad din norii de ploaie, deoarece după o ploaie însoțită de furtună toate gropile cu apă se populează imediat cu această vietate gălăgioasă, care orăcăie zgomotos. Fenomenul se petrece și în cele mai aride locuri din deșert, acolo unde privirea unui om neexperimentat nu descoperă nici urmă de viață. Mi s-a întîmplat să înnoptez în deșertul Kalahari, într-un loc unde timp de patruzeci și opt de ore n-avcam nici o speranță să găsim apă pentru vitele noastre și am fost mirat cînd în liniștea serii am auzit orăcăit de broaște. M-am îndreptat în direcția de unde veneau sunetele, crezînd că voi da de apă, dar spre marea mea dezamăgire am constatat că orchestra nocturnă se găsea nu departe de focul nostru și că broaștele se bucurau presimțind ploaia viitoare.

Ulterior am aflat de la boşimani că metlametlo sapă vizuini lîngă rădăcinile unei anumite tufe şi se ascund acolo în timpul lunilor de secetă. Deoarece ele ies rareori din vizuină, găurile de la intrare sînt folosite de diferiţi păianjeni, care îşi ţes pînza deasupra lor. Astfel broaştele capătă gratuit o fereastră şi o perdea în faţa uşii. Nimănui, în afara boşimanilor, nu i-ar trece prin minte să caute o broască sub o pînză de păianjen. Atunci, în Kalahari, cu bunăoară n-am fost în stare să zăresc măcar o singură broască. Cînd după ploaie metlametlo se adună în gropile cu apă, orăcăitul corului lor se aude din toate părţile, vestind că „au coborît din nori". Constatarea făcută în deşert, pe timp de secetă, m-a întristat: mă obişnuisem să cred că broaştele orăcăie numai dacă sînt cufundate pînă la gît în apă. În alte ţinuturi această muzică este considerată cea mai plăcută desfătare a urechilor după un drum lung prin deşertul arid şi acum sînt în stare să înţeleg simpatia manifestată faţă de broaşte de Esop — el însuşi de origine africană — în fabula *Băieţii şi broaştele.*

Gîndacul de bălegar este aici insecta cea mai folositoare şi pe drept cuvînt ar putea fi poreclit gîndacul-sanitar. Acolo unde aceşti gîndaci trăiesc în număr mare, de pildă la Kuruman, aerul e curat, iar pămîntul — salubru: n-apucă bălegarul să cadă pe pămînt, că se şi aude zumzetul acestor sanitari înaripaţi, atraşi de miros. Ei se pun imediat pe treabă şi peste cîteva clipe îi vezi rostogolind în toate direcţiile bulgări aproape sferici de bălegar, de mărimea unei bile de biliard; cînd ajung în dreptul unui loc cu umiditate prielnică dezvoltării ouălor şi unde aparent nici un pericol nu ameninţă viaţa viitoarei generaţii, gîndacii sapă pămîntul de sub cocoloşul de bălegar pînă îl văd intrat cu totul în groapă, apoi îl acoperă cu pămînt. Acum nu le mai rămîne decît să-şi depună ouăle în bălegarul proaspăt îngropat. Ei asigură astfel larvelor o provizie suficientă de hrană înainte ca ele să iasă la suprafaţă şi să înceapă o viaţă independentă. Cînd îi vezi dînd de-a dura uriaşele cocoloaşe, fără să vrei îţi vine în minte imaginea lui Atlas susţinînd globul pămîntesc, numai că gîndacii înaintează de-a-ndăratelea, împingînd bulgărele cu picioarele dinapoi şi aplecînd capul în pămînt, adică asemenea unui copil care s-ar sprijini în cap şi ar rostogoli cu picioarele un bulgăr de zăpadă.

Plănuiam de mult să întreprind o călătorie pînă la lacul Ngami, traversînd deşertul, aşa că începui să culeg toate informaţiile posibile. Secomi, şeful tribului bamangwato, cunoştea drumul spre lac, dar îl păstra în mare taină, deoarece împrejurimile lacului erau bogate în fildeş şi el aducea, periodic, de acolo, mari cantităţi. După cum se vede, fildeşul nu-l costa aproape nimic.

Seceli, care aprecia în mod deosebit tot ce era european și își cunoștea bine interesele, ar fi vrut, firește, să profite și el de avantajele făgăduite de această regiune atrăgătoare. Ca vîrstă și origine, Seceli îi era superior lui Secomi, fiindcă atunci cînd tribul, inițial unit, s-a destrămat în cîteva triburi mai mici — bamangwato, bangwaketse și bacwena — titlul ereditar de șef suprem a rămas în posesia căpeteniei bacweinilor. De aceea șeful lor, Seceli, era mai mare decît Secomi, căpetenia tribului bamangwato. Dacă se întîmpla ca ei să plece împreună la vînătoare, lui Seceli îi revenea de drept capetele tuturor animalelor ucise de Secomi.

Urmîndu-mi sfatul, Seceli a trimis soli la Secomi cu rugămintea să-mi îngăduie să merg pe drumul lui. Solii i-au dus și un bou, ca dar din partea noastră. Mama lui Secomi, care avea multă influență asupra fiului ei, n-a vrut să-mi satisfacă cererea, fiindcă n-o îmbunasem și pe ea cu un plocon. În consecință, a trebuit să trimitem o nouă solie; de astă dată a fost ales ca sol cel mai de vază om din tribul bacweinilor, care i-a oferit lui Secomi încă un bou, și un altul mamei sale. Totuși, și de astă dată ne-am ales cu un refuz. Secomi ne-a trimis următorul răspuns: „Pe drumul ce duce spre lac trăiesc matabelii, dușmanii de moarte ai becuanilor, și dacă ei îl vor ucide pe omul alb, poporul lui ne va învinui pe noi de moartea sa".

Poziția exactă a lacului Ngami, cel puțin poziția pe care o avea cu o jumătate de secol mai înainte, era bine cunoscută băștinașilor, care se duceau des acolo pe vremea cînd în deșert cădeau ploi mai abundente ca acum; s-au făcut multe încercări de a ajunge pînă la lac străbătînd deșertul în direcția indicată, dar tentativa depășea pînă și puterile negrilor gricua, care fiind îndeaproape înrudiți cu boșimanii sînt, probabil, mult mai rezistenți la sete decît europenii. Era limpede că singura soluție cu șanse de succes consta în a înconjura pustiul, iar nu de a-l străbate. Pentru o asemenea călătorie timpul cel mai potrivit era la sfîrșitul anotimpului ploios, în martie sau aprilie, fiindcă atunci am fi întîlnit în drum o serie de bălți, care în anotimpul friguros și secetos seacă întotdeauna. Am împărtășit planul meu unor călători albi — colonelului Steel și marchizului Tweedale, iar marchizul, la rîndul său, l-a înștiințat pe maiorul Wardon și pe Oswell. Toți acești gentlemeni erau vînători pasionați și totodată făceau diferite cercetări în Africa; primii doi îl invidiau, probabil, pe Oswell, a cărui avere i-a îngăduit să părăsească India ca să trăiască din nou bucuriile și necazurile vieții în deșert.

Înainte de a trece la relatarea peripețiilor acestei călătorii, îmi îngădui să dau cititorilor unele amănunte despre marele deșert Kalahari, pentru ca ei să-și poată face o idee aproximativă

despre natura de aici și să-și dea seama ce dificultăți am avut de învins.

Teritoriului cuprins între fluviul Orange, la sud — adică la paralela 29° — și pînă la lacul Ngami, la nord, și aproximativ între 24° long. est. și pînă aproape de coasta de vest a Africii, i s-a dat numele de pustiu numai pentru că aici nu curg rîuri, iar fîntînile existente au apă puțină. Kalahari nu este nicidecum nepopulat și lipsit de vegetație, solul fiind acoperit cu iarbă și cu numeroase plante tîrîtoare, iar pe alocuri cresc tufișuri și chiar copaci. Din punct de vedere al reliefului, Kalahari este o cîmpie foarte netedă, brăzdată ici și colo de albiile vechilor rîuri. Pe întinderile lui nebătătorite rătăcesc turme uriașe de antilope, animale care pot trăi cu puțină apă sau chiar fără apă. Locuitorii deșertului — boșimanii sau bakalaharii — se îndeletnicesc cu vînătoarea de animale sălbatice, a nenumăratelor rozătoare și a celor cîteva specii de feline ce se hrănesc cu rozătoarele. Solul e format aproape exclusiv din nisip de cuarț, cu grăunțele fine și sclipitoare. Albiile fostelor rîuri conțin multe depozite aluvionare și cum sub razele dogorîtoare ale soarelui solul s-a întărit foarte mult, timp de cîteva luni pe an în unele adînciturи și gropi de pe fundul acestor albii poți găsi puțină apă de ploaie.

În această regiune interesantă iarba crește în smocuri; spațiile goale rămase între smocurile de iarbă sînt ocupate uneori de plante tîrîtoare, ale căror rădăcini, înfipte adînc în pămînt, le permit să suporte arșița distrugătoare. Plantele tuberculate cresc cu duiumul; structura rădăcinii are drept scop să asigure plantei hrana și umezeala în timpul lunilor secetoase, cînd amîndouă sînt imposibil de găsit. Aici poate fi întîlnită și o plantă ce nu aparține grupului de plante tuberculate, dar produce tubercule în condițiile din Kalahari, unde o asemenea rădăcină îi asigură viabilitatea. Același fenomen se constată în Anglia la o varietate de viță de vie, a cărei rădăcină este înzestrată, datorită acelorași condiții, cu tubercule. Planta despre care vorbesc este o cucurbitacee; ea rodește niște castraveciori mici, comestibili, de culoare roșie aprinsă.

Planta numită *leroșua* reprezintă o adevărată binefacere pentru locuitorii deșertului. Leroșua este o plantă mică, cu frunze lungi și înguste și cu tulpina subțire cît pana ciorii. Săpînd la rădăcina ei găseam la adîncimea de 1—1½ picioare (30,5—45 cm) o tuberculă mare, uneori cît un cap de copil; dacă o curățam de coajă, dădeam de un țesut celular umplut cu un suc al cărui gust amintește de gustul napului tînăr. Deoarece tuberculele sînt ascunse adînc în pămînt, sucul e plăcut la băut, fiind rece și proaspăt.

În alte părți ale acestei regiuni, unde arșița îndelungată usucă solul, crește o plantă asemănătoare, numită *mokuri*. Plantă ierboasă și tîrîtoare, mokuri lasă în pămînt cîteva tubercule, unele de mărimea unui cap de om; tuberculele sînt dispuse în poziție orizontală, pe o rază de circa 1 iard (91,5 cm) și chiar mai mult de la baza tulpinii. Băștinașii ciocănesc cu bățul suprafața cuprinsă în perimetrul respectiv și după rezonanță determină locul unde se găsește tubercula zemoasă. Apoi scormonesc pămîntul în punctul acela și dau de ea la o adîncime de aproximativ 1 picior (30,5 cm). Dar cea mai uimitoare plantă din Kalahari este *bengwe* sau *keme* — pepenele cafru *(Cucumis caffer)*. În anii cînd plouă mai mult ca de obicei, aproape tot deșertul e acoperit cu pepeni. Evenimentul se întîmplă cam o dată la 10—11 ani și în ultimele trei decenii acești ani au fost foarte ploioși. Atunci toate victățile, inclusiv omul, mănîncă pepeni pe săturate. Elefantul, adevăratul rege al pădurilor, se delectează cu zeama lui, ca, de altfel, și diferitele specii de rinoceri. Cu același nesaț îl mănîncă toate antilopele, leii, hienele, șacalii și micile rozătoare; nu e animal care să nu cunoască și să nu aprecieze acest dar al naturii. Totuși, nu toți pepenii sînt comestibili. Unii sînt dulci, iar alții sînt atît de amari, încît burii le-au dat numele generic de „pepene amar". Băștinașii îi aleg unul cîte unul, crestîndu-i cu un toporaș și lipind limba de tăietură. Astfel ei separă repede pepenii dulci de cei amari. Pepenii amari sînt nocivi, pe cînd cei dulci sînt foarte hrănitori. Proprietatea aceleiași specii de a rodi simultan fructe amare și dulci se observă și la castravetele roșu comestibil, frecvent în această regiune. Fructul lui are cam 10 cm lungime și circa 3,7 cm grosime și cînd se coace are o culoare roșie aprinsă. Unii castraveți roșii sînt amari, în timp ce alții, dimpotrivă, foarte dulci. Chiar și pepenii semănați în grădină pot aici să dea fructe amare, dacă prin apropiere cresc *kengwe* amare, pentru că albinele transportă polenul de la un pepene la altul.

Populația deșertului Kalahari este alcătuită din boșimani și bakalahari. Cei dintîi reprezintă, probabil, adevărata populație autohtonă a Africii de sud, pe cînd bakalaharii sînt rămășițele unor triburi beciuane care au migrat în trecut aici. Boșimanii trăiesc în deșert de bunăvoie, pe cînd bakalaharii — de nevoie; amîndurora le este în egală măsură proprie dragostea de libertate. Din punct de vedere al limbii, rasei, obiceiurilor și aspectului fizic, boșimanii constituie o excepție printre ceilalți negri [2]. Ei sînt un adevărat popor nomad: nu cultivă niciodată pămîntul și nu cresc nici un fel de animale domestice, în afara unor cîini care nu sînt buni de nimic. Boșimanii cunosc atît de bine felul de viață și obiceiurile animalelor sălbatice, încît se deplasează pe urmele lor și le vînează, migrînd din loc în loc și împiedicînd

înmulțirea animalelor în aceeași măsură ca și fiarele de pradă. Alimentul lor de bază îl constituie carnea animalelor sălbatice, completată cu rădăcinile, semințele și fructele plantelor din deșert, cu al căror cules se îndeletnicesc femeile. Boșimanii care trăiesc în cîmpiile nisipoase, bătute de arșiță, ale deșertului sînt uscățivi, dar bine legați la trup și capabili să îndure cele mai mari lipsuri. Mulți sînt scunzi, dar nu pitici. Cei cîțiva boșimani aduși în Europa au fost aleși dintre indivizii cu înfățișarea cea mai respingătoare, la fel cum își aleg negustorii ambulanți cîinii. Drept urmare, englezii cred că așa arată întregul lor popor, dar aceeași impresie ar avea-o și africanii despre englezi, dacă cineva ar alege cele mai respingătoare tipuri de englezi și i-ar prezenta negrilor ca pe reprezentanții națiunii britanice. Este adevărat că ei seamănă întrucîtva cu babuinii, fiindcă tocmai babuinii și alte cîteva antropoide seamănă, în unele privințe, foarte mult cu oamenii.

Despre bakalahari se știe de mult că alcătuiesc cel mai vechi trib de beciuani. S-a spus despre ei că aveau cirezi imense de vite cornute mari — informație menționată și de Bruce — înainte de a fi fost jefuiți și alungați în deșert de alte triburi de beciuani, care le-au ocupat pămînturile. De la acea dată ei trăiesc în aceleași cîmpii ca și boșimanii, sînt supuși influenței aceleiași clime, îndură aceeași sete și se hrănesc de veacuri cu aceleași alimente, constituind o dovadă incontestabilă a faptului că numai mediul geografic nu poate explica deosebirile rasiale. Bakalaharii păstrează dragostea beciuanilor pentru agricultură și creșterea animalelor. În fiecare an ei sapă pămîntul cu săpăliga și îl cultivă, deși adesea nu pot nădăjdui să recolteze decît pepeni și dovleci. De asemenea, cresc cu multă grijă mici turme de capre, cu toate că, după cum am văzut personal, dobîndesc cu multă trudă apa necesară animalelor, scoțînd-o din fîntînile puțin adînci cu ajutorul cojilor de ouă de struț, sau pur și simplu cu un linguroi. Obișnuiesc să mențină relații cu unii „oameni de vază" ai triburilor beciuane așezate la marginea deșertului, pentru ca în schimbul pieilor de animale să capete de la aceștia sulițe, cuțite și tutun. Pieile le obțin vînînd mici feline din familia pisicilor sălbatice, precum și două specii de șacal — una cu blana de culoare închisă și alta cu blana aurie. Prima specie, numită *motlose (Megalotis capensis* sau *Cape fennec)* are cea mai călduroasă blană din cîte se găsesc aici ; din pielea celeilalte specii — *pucuie (Canis mesomelas* și *C. aureus)* băștinașii cos un fel de pelerine foarte frumoase, numite *karosse.* Din punct de vedere al valorii blănurilor, urmează în ordine următoarele animale: *țipa* sau micul ocelot *(Felis nigripes), tuane* sau rîsul, pisica sălbatică, pisica tărcată și alte animale mici. De asemenea, ei argăsesc numeroase piei de *puti* (o antilopă mică) și *puruhuru* (țapul de munte), fără

a mai vorbi de piele de lei, leoparzi, pantere și hiene[3]. În perioada șederii mele printre beciuani ei au confecționat karosse din peste douăzeci de mii de piei; o parte dintre ele le-au folosit pentru uzul personal, iar restul le-au vîndut negustorilor; cred că multe karosse ajung pînă în China. Bacweinii cumpără tutun de la triburile din est și îl schimbă la bakalahari pentru piei. Apoi argăsesc pielea, cos din ele karosse și le duc în regiunile din sud, unde le schimbă pe viței. Băștinașii m-au întrebat deseori: „Regina Victoria are multe vaci?"

Bakalaharii îndură multe necazuri și chiar pagube de la un trib de beciuani care prin amenințări îi silesc să le dea pielea păstrate de ei pentru prietenii lor. Bakalaharii sînt timizi de felul lor, iar ca înfățișare seamănă cu aborigenii Australiei. Au mîinile și picioarele subțiri, pîntecele mare și căzut, fiindcă se hrănesc cu alimente care nu țin de sat și se mistuie greu. În ochii copiilor lor nu veți surprinde nici o sclipire de veselie sau bucurie; eu nu i-am văzut niciodată jucîndu-se. Dacă într-un sat de bakalahari vin cîțiva beciuani, ei pot să dispună fără teamă de toate bunurile celor dintîi; cînd însă acești aventurieri se întîlnesc cu boșimanii sînt nevoiți să abandoneze aerele trufașe și despotice și să adopte un tou lingușitor, căci știu bine că dacă vor refuza să le dea boșimanilor tutunul solicitat, acești fii liberi ai deșertului vor face, cu ajutorul săgeților otrăvite, ca balanța să încline de partea lor.

De teama vizitei reprezentanților triburilor din vecinătate, bakalaharii se stabilesc în locuri depărtate de sursele de apă. Adesea ei își ascund proviziile alimentare în gropi și le acoperă cu nisip, aprinzînd apoi deasupra „cămării" un foc mic. Cînd rezervele de apă sînt pe sfîrșite, nevestele lor încarcă în spinare saci sau plase cu cîte douăzeci sau treizeci de vase și se duc după lichidul prețios. „Vasele" sînt simple coji întregi de ouă de struț, în care au făcut o gaură de grosimea unui deget. Fiecare femeie ia cu sine o bucată de tulpină de trestie cam de două picioare (60 cm) lungime, de care leagă la unul din capete un smoc gros de iarbă. Această țeavă este introdusă într-o groapă de adîncimea brațului și fixată cu nisip umed, bine bătătorit. Apoi ele iau în gură capătul exterior al țevii și sug de cîteva ori pînă scot tot aerul din smocul de iarbă îngropat și din tija tulpinii; apa vine să umple golul și nu întîrzie să se ridice în sus pe țeavă. Alături, pe pămînt, la cîțiva centimetri mai jos de capătul tijei se așază o coajă de ou. Pe măsură ce femeia suge apa, înghițitură cu înghițitură, ea o toarnă, cu ajutorul unui pai, înăuntrul oului. Apa nu trece prin interiorul paiului, ci se prelinge pe deasupra. Dacă veți lua o gură de apă și veți încerca s-o scuipați, sub forma unei țîșnituri subțiri, într-o sticlă așezată ceva mai jos de gură, vă

veți da seama pe dată cît de înțeleaptă e inovația femeii beciuane. Așadar, toată apa trece ca printr-o pompă prin gura femeilor și cînd vasele sînt pline ele se întorc acasă, unde provizia e ascunsă cu grijă

Am fost în satele lor și pot să afirm că dacă ne-am fi comportat ca niște stăpîni autoritari și am fi scotocit pe rînd toate colinele n-am fi găsit nici picătură de apă. Noi ne așezam însă liniștiți și așteptam răbdători ; în cele din urmă locuitorii satului își făceau o impresie bună despre intențiile noastre și mai întotdeauna femeile ne aduceau de undeva un ou plin cu lichidul prețios.

Trebuie să spun că acest așa-zis deșert nu reprezintă nicidecum o întindere de pămînt nefolositor[4]. În afara faptului că asigură existența multor animale mari și mici, el furnizează cîte ceva și pe piața mondială. Deșertul a oferit adăpost multor fugari, în primul rînd unei generații întregi de bakalahari, pe urmă și altor beciuani, cînd pămînturile lor au fost pustiite de adevărații cafri — matabelii. Bacweinii, bangwaketse și bamangwato s-au refugiat cu toții în Kalahari, iar tîlharii de matabeli, veniți din regiunile bogate în apă ale Africii de est, au pierit cu sutele cînd au încercat să-i urmărească în deșert. O căpetenie a tribului bamangwetse, mai vicleană decît ceilalți, le-a trimis matabelilor călăuze care aveau poruncă să-i ducă într-un loc unde pe o rază de sute de mile nu se găsea nici un strop de apă. Nu e de mirare că ei au pierit pînă la unul. Au murit însă și numeroși bacweini, care ar fi putut să ne povestească multe despre vremurile din trecut.

CAPITOLUL III

PLECAREA DIN COLOBENG LA 1 IUNIE 1849 — TOVARĂȘII DE DRUM — RUTA NOASTRĂ — ABUNDENȚA DE IARBĂ — SEROTLI, O SURSĂ DE APĂ ÎN DEȘERT — UN SISTEM DE A SĂPA FÎNTÎNI — ANTILOPA SUD-AFRICANĂ — ANIMALELE DEȘERTULUI — HIENA — CĂPETENIA SECOMI — PERICOLELE — O CĂLĂUZĂ CARE S-A RĂTĂCIT — ÎNAINTĂM ÎNCET — LIPSA DE APĂ — LUĂM CA PRIZONIER O BOȘIMANĂ — MICUL LAC SĂRAT DE LA NCIOCOTSA — MIRAJUL — AJUNGEM PE MALUL RÎULUI ZOUGA — DESCOPERIM LACUL NGAMI LA 1 AUGUST 1849 — DIMENSIUNILE LACULUI — SITUAȚIA LUI CA REZERVOR AL UNUI MARE BAZIN DE RÎURI — BAMANGWATO — HOTĂRÎM SĂ NE ÎNTOARCEM LA CAPETOWN — MALURILE RÎULUI ZOUGA — COPACII — ELEFANȚII — O SPECIE NECUNOSCUTĂ DE ANTILOPE — PEȘTII DIN ZOUGA

Așa se înfățișa pustiul pe care intenționam să-l străbatem și care stîrnea spaima beciuanilor din pricina numeroșilor șerpi ce colcăiau aici, hrănindu-se cu diferite specii de șoareci. Pustiul îi înspăimînta și fiindcă aici trebuiau să îndure o sete permanentă, vasele lor de apă avînd o capacitate mult prea redusă față de distanțele dintre fîntîni.

Cu puțin înaintea sosirii la Colobeng a viitorilor mei tovarăși de drum, am primit vizita cîtorva indigeni veniți special din regiunea lacului ca să-mi transmită invitația șefului de trib Leciulatebe de a-i vizita țara. Ei ne-au vorbit cu atîta însuflețire despre imensa cantitate de fildeș de care dispune țara lor (pînă și țarcurile pentru vite sînt făcute din colți uriași de elefanți etc.), încît călăuzele noastre bacweine ardeau de nerăbdare să ajungă la lac, dorință care ne convenea cum nu se poate mai bine. Informațiile căpătate de la solii lui Leciulatebe erau foarte prețioase. Bunăoară, am aflat că pe drumul pe care veniseră ei nu se putea merge cu căruțele.

Oswell și Murray au sosit la sfîrșitul lunii mai, iar la 1 iunie 1849 am pornit în călătoria noastră spre necunoscut. Ne îndreptarăm direct spre nord și după ce lăsarăm în urmă cîteva coline împădurite ce se întindeau pînă la Șocuané, unde locuiseră anterior bacweinii, ieșirăm curînd pe un șleau mare, care ducea spre ținutul locuit de tribul bamangwato; acest drum se desfășura în cea mai mare parte prin albia secată a unui vechi rîu, sau *wadi*, care la timpul său cursese, probabil, de la nord la sud. De jur împrejur se întindea o cîmpie netedă ca-n palmă acoperită cu păduri, tufișuri și iarbă deasă; majoritatea copacilor aparțin unei specii de acacia căreia băștinașii îi spun *monato* și a cărei

zonă de răspîndire începe ceva mai la sud și se întinde pînă în Angola. Noaptea frunzele acestui copac servesc drept hrană unei omizi mari, numită *nato*. Ca să scape de razele dogoritoare ale soarelui, în timpul zilei ea coboară de pe copaci și se îngroapă în nisipul din jurul trunchiului. Băștinașii o dezgroapă, o frig și o mănînca cu deosebită plăcere; are un gust bun, asemănător cu al legumelor. Cînd trebuie să se transforme în nimfă, nato se îngroapă din nou, dar nici atunci băștinașii nu-i dau pace și scormonesc pămîntul ca s-o mănînce. Dacă izbutește să scape, din nimfă iese la lumină un fluture frumos.

Solul este nisipos, iar ici și colo se văd urme care atestă că în unele locuri acum lipsite de apă existaseră mai de mult fîntîni și adăposturi pentru vite.

Boatlanama, următorul nostru punct de popas, este un locșor minunat în mijlocul deșertului arid. Puțurile din care trebuia să scoatem apa pentru vite sînt adînci, dar au apă suficientă. În apropierea lor se află cîteva sate de bakalahari, iar fauna este reprezentată de numeroase antilope, gazele, bibilici și maimuțe mici.

Al treilea popas l-am făcut la Lopepe, unde am căpătat o nouă dovadă a secării progresive a acestui ținut. Cînd am fost aici pentru prima oară, Lopepe era o baltă mare, din care curgea spre sud un mic rîu, pe cînd acum am izbutit cu greu să adăpăm vitele, săpînd nisipul de pe fundul unui puț.

La Mașua, unde într-o mică depresiune căptușită cu gresie am găsit o rezervă inepuizabilă de apă curată, am părăsit drumul ce ducea spre dealurile Bamangwato și am cotit spre nord, în deșert. După ce adăparăm vitele la fîntîna Lobotani, situată la nord-vest de înălțimile Bamangwato, ne îndreptarăm spre sursa de apă Serotli, aflată în plin deșert. Terenul din jur este acoperit cu tufișuri și cu niște copaci cu flori violete, aparținînd unei specii de leguminoase. Solul constă din nisip fin, de culoare albă care i-a supus pe boii noștri la mari eforturi, deoarece roțile cherva-nelor se afundau adînc în el. La Serotli dădurăm de cîteva mici gropi, asemănătoare cu cele lăsate de bivoli și rinoceri după ce se tăvălesc în noroi. Pe fundul uneia dintre gropi licărea niște apă, pe care cîinii noștri n-ar fi întîrziat s-o bea, dacă nu i-am fi alungat la timp. Era puțină, dar mai mult decît binevenită pentru cei aproape optzeci de boi, douăzeci de cai și patruzeci de oameni. Ramotobi, călăuza noastră, care își petrecuse în pustiu aproape toată adolescența și tinerețea, ne-a asigurat că deși nu se vede nimic, aici se găsește apă din belșug. Ne-am îndoit de adevărul spuselor sale, totuși am scos lopețile, însă călăuzele noastre, manifestînd un suveran dispreț pentru aceste unelte necunoscute, au început să scormonească energic pămîntul cu mîinile. Singura sursă de apă pe care puteam conta pentru următoarele șaptezeci

de mile, adică pentru viitoarele trei zile de drum, se afla aici. Cu ajutorul lopeților și al mîinilor au fost săpate două gropi adînci de șase picioare (1,8 m) și cam tot atît de late. Călăuzele noastre ne-au atras insistent atenția ca nu cumva să spargem stratul de nisip întărit din fundul gropilor: ei știau că dacă l-am sparge apa va pieri în adîncuri. Aveau perfectă dreptate, fiindcă după toate probabilitățile pînza de apă se găsește deasupra acestui strat de gresie pe cale de formare. Valoarea sfatului a fost verificată de un englez, care nu făcea parte din categoria oamenilor înzestrați cu o minte ageră. El n-a dat atenție poveței băștinașilor și a săpat în lung și-n lat nisipul întărit de pe fundul unui puț din Mogotluani. Rezultatul a fost că apa s-a scurs imediat în straturile inferioare și puțul a secătuit. Cînd am ajuns cu săpatul la stratul cu pricina, am constatat că exact la nivelul unde se termina nisipul moale și începea stratul întărit, apa se înfiltra din toate direcțiile. Am așteptat cu răbdare să se adune o cantitate suficientă și în aceeași seară am putut să adăpăm caii, nu însă și boii. De aceea, i-am trimis înapoi la Lobotani, unde, după ce înduraseră patru zile chinurile setei, au băut, în sfîrșit, pe săturate. Grija noastră de căpetenie erau caii, atît de necesari pentru vînătoarea de animale sălbatice, a căror carne asigura hrana numeroasei noastre expediții. A doua zi dimineață am văzut că apa se aduna în gropi mai repede ca în ajun, cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri, deoarece atunci cînd găsește un loc de scurgere canalul de infiltrare se lărgește. Vinișoarele de apa antrenau cu ele și nisipul, dar debitul sporise simțitor și de unde la început putea să satisfacă doar nevoile cîtorva oameni, acum aveam destulă apă pentru toate vitele. Tocmai din asemenea „rezervoare" de acumulare a apei freatice se aprovizionează bakalaharii cu prețiosul lichid. Ele se găsesc mai totdeauna în albiile rîurilor secate, pentru că probabil într-acolo se scurge apa de ploaie; în unele cazuri s-ar putea ca apele subterane să fie vechile izvoare ale rîului, care acum nu mai ies la suprafață.

Cu toate că apa de la Serotli era neîndestulătoare pentru turmele de antilope, aceste grațioase animale pășteau în număr mare în preajma noastră; antilopele ucise s-au dovedit a fi nu numai bine hrănite, dar aveau în stomac destul de multă apă. Am examinat cu atenție aparatul lor digestiv în căutarea unor particularități care ar explica în ce mod poate antilopa să reziste luni întregi fără apă, dar n-am găsit nimic deosebit. Unele animale, de pildă, antilopa *duyker (Cephalopus mergens)*, căreia beciuanii îi spun *puti*, apoi țapul de munte *(Fragulus rupestris)* sau puruhuru (în limba băștinașilor), țapul de stîncă *(Oryx capensis)* sau *cucama* și porcul spinos *(Hystrix cristata)* sînt capabile să trăiască luni de zile fără apă, menținîndu-și viața cu ajutorul sevei din tuberculele și bulbii cu care se hrănesc. Pe de altă parte,

unele animale nu trăiesc decît în apropierea apei. Prezența rinocerului, a bivolului, a antilopei gnu *(Catoblepas gnu)*, a giraței, a zebrei și a antilopei *pallag (Antilope melampus)* este întotdeauna un indiciu sigur că pe o rază de cel mult șapte sau opt mile de la locul respectiv se găsește o sursă de apă. Dimpotrivă, poți întîlni sute de antilope din specia sud-africană *(Boselaphus oreas)*, turme întregi de țapi de stîncă și de *tolo*, adică de antilope cu coarnele spiralate *(Strepsiceros capensis)*, precum și de gazele săritoare sud-africane *(Gazella euchore)*, fără nici o garanție că pe o distanță de treizeci-patruzeci de mile vei găsi măcar un strop de apă. Oricît ar părea de ciudat, prezența în deșert a antilopei sud-africane, bine hrănite și cu blana lucioasă, nu înseamnă că omul nu poate să moară acolo de sete. Cred, totuși, că animalele menționate pot rezista numai dacă plantele cu care se hrănesc conțin suficientă umiditate, fiindcă într-un an neobișnuit de secetos turme întregi de antilope și nenumărați struți au venit din deșert pe malurile rîului Zouga, unde au fost uciși. În schimb, cînd nutrețul lor nu e uscat, animalele simt rareori nevoie de apă. Dacă însă călătorul va descoperi urme de rinoceri, bivoli sau zebre, poate fi pe deplin încredințat că urmîndu-le cîteva mile va da de apă.

În seara celei de-a doua zile a popasului de la Serotli, s-a arătat printre ierburi o hienă, stîrnind panică printre vitele noastre. Acest procedeu perfid dă rezultate bune și hiena, animal fricos, îl folosește întotdeauna. Curajul hienei seamănă foarte mult cu acela al curcanului, care se aruncă asupra altei vietăți și caută s-o lovească cu ciocul, dacă ea încearcă să fugă, dar se oprește dacă ea stă liniștită pe loc. Șaptezeci din boii noștri, speriați de apariția hienei, au rupt-o la fugă și au nimerit de-a dreptul în mîinile lui Secomi, pe care nu țineam de loc să-l vizităm, căci nu privea cu ochi buni planurile noastre. Dacă, în condiții similare, boii ar fi căzut în mîna cafrilor, nu i-am mai fi văzut. Aici însă furtul de vite e necunoscut. Secomi ni i-a trimis înapoi, sfătuindu-ne insistent să renunțăm la proiectata călătorie prin deșert: „Unde vă duceți? O să pieriți cu toții de arșiță și de sete, iar oamenii albi mă vor învinui că n-am încercat să vă salvez". Le-am răspuns solilor săi că oamenii albi vor atribui tristul sfîrșit propriei noastre prostii și nechibzuințe *(tlgogo e tsata)*, fiindcă sîntem ferm hotărîți să nu-i lăsăm pe însoțitorii și călăuzele noastre să se întoarcă acasă mai înainte de a ne fi îngropat. Le-am dat solilor un dar frumos pentru Secomi, rugîndu-i să-i transmită făgăduiala noastră că dacă va îngădui bakalaharilor (care îl recunoșteau ca șef) să nu astupe fîntînile, îl vom răsplăti la întoarcere cu același dar.

Epuizîndu-şi toată elocvenţa în încercări infructuoase de a ne convinge să facem pe loc cale întoarsă, mai marele solilor s-a interesat: „Cine îi călăuzeşte?“ Şi aruncînd o privire în jur a exclamat, cu o expresie de nemărginit dispreţ: „Ah, e Ramotobi!“ Ramotobi făcea parte din tribul lui Secomi, dar îşi părăsise neamul şi se aciuase pe lîngă Seceli. Deoarece în această ţară fugarii sînt întotdeauna bine primiţi şi ulterior îşi pot chiar vizita tribul, Ramotobi nu era ameninţat de nici un pericol, chiar dacă ar fi participat la acţiuni îndreptate nemijlocit împotriva intereselor tribului sau a şefului său de trib.

În jurul Serotliului terenul este perfect neted, iar solul e format din nisip alb şi fin. Pe bolta senină a cerului, soarele are o strălucire neobişnuită, orbitoare. Fiecare pîlc de copaci şi tufişuri, despărţit de celelalte pîlcuri prin poieni deschise, seamănă aşa de bine cu fraţii săi, încît în orice direcţie te-ai îndepărta de fîntîni, fie şi numai cu patru mile, e foarte greu să le regăseşti. Oswell şi Murray au plecat o dată la vînătoare de antilope, însoţiţi de o călăuză bakalahari. Uniformitatea desăvîrşită a regiunii a făcut ca pînă şi acest fiu al deşertului să se rătăcească. Drept urmare, între vînători şi călăuză s-a desfăşurat următoarea discuţie echivoca. Una dintre expresiile cele mai folosite de băştinaşi este *kia itumela*, adică „îţi mulţumesc“ sau „sînt foarte mulţumit“; gentlemenii cunoşteau perfect sensul expresiei, ca şi înţelesul cuvîntului *metse* — apă. Dar o altă expresie, foarte asemănătoare cu cea dintîi, şi anume: *kia ti mela* înseamnă „eu rătăcesc“; la timpul trecut ea sună astfel: *ki ti metse* — „m-am rătăcit“. Toţi trei au alergat încoace şi încolo pînă la apusul soarelui. Din pricina confuziei dintre verbele „a rătăci“, „a mulţumi“ şi cuvîntul „apă“, în cursul acelei nopţi cumplit de friguroase între vînători şi călăuză s-a repetat de cîteva ori aproximativ următoarea discuţie:

„Unde sînt căruţele noastre“?

Răspunsul adevărat: „Nu ştiu. M-am rătăcit. Nu mi s-a mai întîmplat să mă rătăcesc. Acum am pierdut drumul cu desăvîrşire“.

Ce au înţeles vînătorii: „Nu ştiu. Vreau apă; sînt foarte mulţumit. Vă sînt recunoscător“.

„Du-ne la căruţe, acolo vei avea destulă apă“.

Răspunsul adevărat: (călăuza are o înfăţişare speriată, priveşte cercetător împrejur):

— „Cum de m-am rătăcit? Poate că fîntîna este acolo, poate că nu. Nu ştiu. M-am rătăcit“.

Şi de astă dată vînătorii au interpretat spusele călăuzei în sensul că le este recunoscător, că e foarte mulţumit şi că spune ceva despre apă.

Privirea nedumerită și rătăcită a călăuzei bakalahari, care își rascolea memoria, au considerat-o drept un indiciu de gîndire arierată, iar repetarea expresiilor de mulțumire — ca o tendință de a-i îmbuna, de a le atenua mînia.

— „Frumoasă figură ne-a făcut Livingstone, dîndu-ne acest idiot. Nu trebuie să mai avem încredere în el. Ce o fi vrînd să spună flăcăul ăsta, care o ține într-una că ne mulțumește și vrea apă? Ascultă, tîmpitule! Condu-ne la căruțe, unde ai să capeți și carne, și apă... N-ar fi mai bine să-i tragem o mamă de bătaie, ca să-i vină mințile la loc?

— Nu, n-are rost; o să fugă și o să ne aflăm într-o situație și mai proastă".

Vînătorii s-au întors în tabără a doua zi, mulțumită propriului lor spirit de orientare, care se ascute foarte mult în deșert, și am rîs cu toții cînd ne-am istorisit cum au evoluat discuțiile nocturne. Asemenea greșeli sînt frecvente. Bunăoară, dacă cineva îl ruga pe tălmaci să le spună băștinașilor că el face parte din familia șefului oamenilor albi, urma răspunsul: „Păi tu vorbești ca un șef", ceea ce înseamnă că un șef are dreptul să spună orice năzbîtie, fără ca cineva să cuteze a-l contrazice. Probabil că de la același tălmaci însoțitorii mei au aflat că rudele șefului oamenilor albi sînt foarte sărace și nu au mai nimic în chervanul lor. Uneori eram neliniștit de proasta lor părere despre prietenii mei, vînătorii. Eu consider că vînătoarea contribuie foarte mult la făurirea unui caracter nobil și curajos și că lupta cu animalele sălbatice ajută la dobîndirea prezenței de spirit și a sîngelui rece în împrejurări critice. Ca atare, îi stimam pe compatrioții mei și firește că doream ca și băștinașii să-și formeze despre ei o părere bună. „Este oare adevărat că acești vînători veniți din țări îndepărtate și care fac o muncă atît de grea n-au acasă nici un pic de carne?" — „Dimpotrivă — le-am răspuns eu — sînt oameni foarte bogați și au posibilitatea ca toată viața lor să ucidă zilnic cîțiva boi". „Totuși au venit aici pentru carnea asta seacă, mult mai proastă decît carnea de vacă!" „Asta e adevărat, dar ei o fac de plăcere, ca să se joace" (noțiunea de sport nu are echivalent în limba indigenilor). Explicația mea a fost primită cu rîsete și în încheiere băștinașii au spus: „Mă rog, tu ești cel mai în măsură să știi". Alții mi-au declarat fără ocol: „Prietenii tăi sînt niște neghiobi".

În după-amiaza zilei cînd în gropile săpate de noi s-a adunat destulă apă ca să adăpăm toate vitele, am părăsit Serotli. Dar fiindcă ziua soarele dogorea foarte puternic chiar și în acest anotimp, adică iarna, boii trăgeau cu greu chervanele prin nisipul adînc și cleios, așa că pînă s-a înnoptat nu parcurseserăm decît șase mile. Puteam călători numai seara sau dimineața, căci o sin-

gură zi de drum în bătaia razelor încinse ale soarelui, prin nisipul cleios, ar fi vlăguit cu desăvîrşire vitele. În ziua următoare trecurăm pe lîngă Penaciu — o depresiune tivită cu tuf calcaros, în care uneori se adună apă, dar acum era complet seacă. Ciclometrul [1] arăta că ne îndepărtaserăm de Serotli cu numai douăzeci şi cinci de mile.

Ramotobi era nemulţumit de ritmul lent al călătoriei şi ne-a spus că deoarece următoarea sursă de apă se află la trei zile de drum, nu vom ajunge niciodată acolo dacă vom înainta aşa de încet. Strădaniile servitorilor noştri, loviturile şi pocnetele biciurilor, acompaniate de strigăte pătrunzătoare au făcut ca bietele animale să înainteze doar nouăsprezece mile. Parcurseserăm 15 de mile mari şi late de la Serotli, dar din pricina nisipului boii noştri erau mai osteniţi decît dacă ar fi mers o distanţă dublă pe drum tare şi ar fi fost adăpaţi la timp. Şi, pe cît îmi puteam da seama, mai aveam de străbătut încă treizeci de mile, la fel de chinuitoare. În acest anotimp iarba e atît de uscată, încît dacă o freci între palme se transformă într-o pulbere fină: nefericitele animale o rumegau în silă, nu vădeau nici cel mai mic interes pentru un asemenea nutreţ şi mugeau jalnic ori de cîte ori adulmecau apa din chervane. Eram ferm decişi să ne atingem ţinta şi de aceea am încercat să salvăm caii, trimiţîndu-i înainte cu călăuza, hotărîţi fiind să recurgem la ultimul mijloc dacă boii îşi vor pierde toate puterile. Murray a plecat şi el cu caii, iar Oswell şi cu mine am rămas cu grosul expediţiei, urmînd să mergem pe urmele lor cît timp boii vor fi în stare să tragă chervanele, iar după aceea să trimitem înainte şi boii.

Caii se îndepărtară repede, dar în dimineaţa zilei următoare, cînd după socotelile mele ei trebuiau să fi ajuns aproape de apă, i-am zărit deodată lîngă căruţele noastre. Călăuza dăduse de urmele proaspete ale unor boşimani ce se îndreptau într-o direcţie opusă celei urmate de noi şi s-a luat după ei. Boşimanii se duceau să scoată o antilopă căzută într-o capcană, iar Murray l-a urmat încrezător pe Ramotobi şi a mers pe urmele lor deşi se îndepărta de apa mult dorită. A asistat la uciderea antilopei, la jupuitul ei şi la împărţitul cărnii, apoi, după ce a rătăcit o zi întreagă, s-a trezit lîngă căruţele noastre!

În dimineaţa aceasta am mers alături de Ramotobi, care mi-a spus: „Cînd o să ajungem la o vîlcea vom întîlni drumul mare al lui Seconi, iar dincolo de drum se găseşte rîul Mococo". După gustarea de dimineaţă cîţiva dintre oamenii noştri, plecaţi în recunoaştere pe o cărăruie îngustă care păstra urmele unor animale cunoscute ca mari amatoare de apă, s-au întors cu ştirea îmbucurătoare că au găsit metse, adică apă şi ca o confirmare că vestea e adevărată ne-au arătat genunchii mînjiţi de noroi. Era emo-

ționant să vezi cu cîtă aviditate s-au aruncat boii în balta plină cu o minunată apă de ploaie. Au intrat în ea pînă ce apa le-a ajuns la gît și abia atunci s-au oprit și au început să înghită liniștit lichidul dătător de viață. Au băut atît de mult, încît burțile lor supte s-au umflat ca niște burdufuri, gata să plesnească. Cînd au ieșit pe mal, i-a cuprins un tremur și mulți au vărsat tot ce băuseră. Apoi, cum nu mîncaseră nimic zile întregi, s-au apucat să pască cu poftă iarba grasă, care aici crește întotdeauna din belșug. Această baltă se numește Mazuluani.

După ce dădurăm vitelor răgazul necesar ca să-și recapete puterile, am pornit în avalul albiei secate a rîului Mococo. El face parte din stratul acvifer despre care am vorbit mai înainte și vechea lui albie are suficientă apă ca să întrețină pe alocuri fîntîni care nu seacă. Ramotobi ne-a asigurat că de acum încolo nu vom mai suferi de sete. Înainte de a ajunge la Mococo-niyani, unde apa, care în general curge subteran, iese la suprafața tufului, am mai întîlnit de două ori în albia rîului gropi cu apă de ploaie. În jurul Mococoului solul este acoperit pretutindeni de tufe pipernicite, țepoase și cu iarbă, mai rar cu niște mărăcini *(Acacia detinens)*. Lîngă Lotlacani, o sursă de apă aflată cu trei mile mai la sud, am văzut pentru prima oară *palmyre*; aparțineau acelorași specii ca și cele din Africa de sud. Am numărat douăzeci și șase de copaci.

Mai în amonte vechiul Mococo se unea, probabil, cu alte rîuri, deoarece albia lui se lărgește și se transformă într-un lac mare. Actualul lac se întinde doar pe o mică parte din suprafața vechiului lac, fiindcă am observat că oriunde își face aici vizuina un furnicar, el scoate împreună cu pămîntul cochilii de scoici, identice cu cele care trăiesc și acum pe fundul lacului.

După ce părăsirăm albia secată, Ramotobi rămase întîia oară descumpănit, neștiind în ce direcție să apuce. Dincolo de Mococo, spre apus, nu fusese decît o singură dată și aceasta cu mulți ani în urmă, cînd era copil. Oswell, care călărea înaintea chervanelor, a zărit întîmplător o boșimană. Văzîndu-ne, femeia a rupt-o la fugă, aplecîndu-se pînă la pămînt, ca să treacă neobservată. Crezînd că arătarea este un leu, Oswell porni în galop după ea. Boșimana și-a închipuit că vrem s-o luăm în captivitate și ne-a oferit ca răscumpărare toată bruma ei de avut, adică niște capcane de sfoară. Cînd îi explicarăm că nu dorim altceva decît apă și că dacă ne va conduce la o sursă de apă o vom răsplăti, se învoi bucuros să ne călăuzească pînă la un izvor. Începuse să se înnsereze, dar boșimana mergea repede înaintea cailor și după opt mile de drum ne scoase într-adevăr la un izvor; era Nciocotsa. Apoi dînsa voi să se întoarcă acasă, dar cum între timp se întunecase, i-am propus să rămînă cu noi. Femeia continua să creadă

că este prizoniera noastră. Mi-am închipuit că la noapte va căuta să fugă și fiindcă nu voiam să rămînă cu o părere proastă despre noi, i-am oferit o bucată de carne și un șirag de mărgele mari, frumoase. La vederea mărgelelor a izbucnit în rîs și i-au picrit toate temerile.

Lîngă Nciocotsa am văzut pentru prima oară o mulțime de saline, presărate cu cflorescențe calcaroase, probabil nitrați. Una dintre saline, în suprafață de douăzeci de mile, rămîne complet ascunsă privirilor cînd vii de la sud-est, ca noi, deoarece este împrejmuită de un brîu de *mopane* (arborele *Bauhinia*). Cînd înaintea ochilor noștri a apărut brusc salina, iar razele reflectate ale soarelui asfințind au învăluit crusta-i albă cu un încîntător văl azuriu, am avut impresia că ne aflăm în fața unui lac adevărat La vederea acestei priveliști Oswell și-a azvîrlit pălăria în aer și a strigat „ura", ceea ce a determinat-o pe sărmana boșimană și pe bacweini să-l creadă ieșit din minți. Mergeam puțin în urma lui și m-am înșelat ca și dînsul ; cum în prealabil conveniserăm între noi că lacul îl vom admira împreună, fără a încerca să ne devansăm, eram mîhnit că el îl văzuse primul. Nici prin gînd nu ne trecea că pînă la mult așteptatul lac Ngami mai aveam de parcurs peste trei sute de mile. Una dintre cauzele erorii noastre se datora și faptului că de multe ori cînd vorbeau despre rîul Zouga băștinașii îl numeau *Noca ea Batletli* (rîul Batletli), la fel cum îi spun și lacului. Mirajul oferit de aceste saline era de-a dreptul uluitor. După părerea mea, nicăieri nu poate fi mai încîntător ca aici, deasupra crustei de sare. Nu era nevoie de nici un efort de imaginație pentru a avea impresia că te afli în fața unei întinderi uriașe de apă. Valurile se succedau unul după altul, iar copacii se reflectau atît de viu în oglinda „apei", încît pînă și vitele, care nu erau legate și a căror sete nu fusese complet potolită de apa cam sărată a Nciocotsei, s-au năpustit toate, împreună cu caii și cu cîinii, spre apa înșelătoare, urmate de hotentoți. O turmă de zebre prinsă în cadrul mirajului semăna așa de bine cu o turmă de elefanți, că Oswell s-a grăbit să-și înșăueze calul ca să pornească la vînătoare. A fost însă de ajuns ca vălul albăstrui să se destrame într-un singur loc pentru ca iluzia mirajului să dispară instantaneu. Uitîndu-ne spre vest și nord-vest de Nciocotse am văzut niște trîmbe groase de fum negru, asemenea fumului unor locomotive și nu știu de ce eram convinși că acolo băștinașii dăduseră foc păpurișului de lîngă Noca ea Batletli.

La 4 iulie am pornit călare în direcția unde presupuneam că se află lacul și cu toții eram încredințați că îl și vedem, dar cînd ne-am apropiat de apă am constatat că ne găseam pe malul rîului Zouga, care aici curge spre nord-vest. Pe celălalt mal se găsea un sat al tribului bacurutse ; membrii lui trăiesc în mijlocul bat-

Kraal Hotentot

letlilor, a căror limbă se caracterizează prin prezența unor sunete pocnitoare; batletlii posedă cirezi imense de vite cornute mari. Ei se înrudesc, pare-se, cu familia hotentoților.

Oswell a încercat să treacă rîul prin vad, dar calul i s-a împotmolit în nămolul de lîngă mal. Doi bacweini și cu mine am înotat pînă la el și l-am ajutat să se despotmolească. Bacurutsii ne-au întîmpinat prietenos și, între altele, ne-au informat că Zouga își trage obîrșia din lacul Ngami. Știrea ne-a bucurat, căci acum eram siguri că ne aflăm pe drumul cel bun. După spusele lor, mai aveam însă de mers vreo patru săptămîni pînă să ne atingem ținta. Ajunseserăm deci pe malul rîului Zouga și urmîndu-i cursul puteam fi încredințați că vom ieși la lac.

A doua zi eram într-o dispoziție admirabilă cînd doi oameni din tribul bamangwato se apropiară și se așezară lîngă focul nostru. Fuseseră trimiși de Secomi cu porunca să-i alunge din calea noastră pe toți boșimanii și bakalaharii, pentru ca ei să nu ne poată da o mînă de ajutor sau să ne arate drumul. De aici încolo am întîlnit mereu urmele lor proaspete. Supravegheau cu atenție înaintarea noastră lentă și tare ar fi vrut să afle cum descopeream noi drumul spre apă fără să recurgem la ajutorul boșimanilor. „Iată-vă ajunși la rîu" ne spuseră ei. Conștiința bătăliei

cîştigate ne făcuse veseli şi nu le purtam pică. Se părea că nici dînşii nu ne erau ostili, dar după discuţia noastră aparent prietenească s-au străduit totuşi să îndeplinească pînă la capăt instrucţiunile şefului lor. Precedîndu-ne în drumul nostru spre izvoarele rîului Zouga, ei răspîndeau zvonul că venim cu gîndul de a jefui toate triburile stabilite în preajma rîului şi a lacului. La jumătatea drumului unul dintre ei, cel care făcea pe conducătorul, s-a îmbolnăvit de malarie şi a murit. Moartea lui a avut consecinţe bune, fiindcă locuitorii satelor din împrejurimi au socotit-o drept o pedeapsă divină pentru faptul că împrăştiase zvonuri calomnioase pe seama noastră. Localnicii intuiseră că zvonurile lansate de Secomi au drept scop să împiedice succesul expediţiei şi cu toate că la început ne-au întîmpinat pregătiţi de luptă, atitudinea noastră prietenoasă le-a cîştigat încrederea.

După ce străbăturăm 96 de mile (circa 180 km) urmînd cursul rîului Zouga, ne ridicarăm pe malul său frumos şi am constatat că ne aflăm încă destul de departe de lacul Ngami. Atunci luarăm hotărîrea să lăsăm la Ngabisane boii şi toate căruţele, cu excepţia celei mai mici, a lui Oswell, în speranţa că pînă la întoarcerea noastră boii îşi vor reface puterile, iar noi pornirăm mai departe. Căpetenia beciuană a acestui ţinut trimisese poruncă tuturor supuşilor săi să ne dea ajutor şi am fost întîmpinaţi cu prietenie de oamenii tribului bacoba, care face parte din aceeaşi familie de limbi ca şi triburile din nord. Ei îşi spun *baieie* (ad literam — oameni), numele de bacoba, dat de beciuani, incluzînd într-o anumită măsură noţiunea de sclav. Bacoba nu se războiesc niciodată. Ei au o legendă potrivit căreia strămoşii lor s-au angajat într-un război şi de la primele încăierări s-au îmbolnăvit de boala urşilor. De atunci au jurat că nu se vor mai război niciodată. Într-adevăr, ei preferă să se supună oricărei bande care pune stăpînire pe pămînturile din preajma rîurilor — locurile preferate ale bacobilor.

Bacoba construiesc luntre foarte primitive din trunchiuri de copaci, scobite cu nişte unelte ascuţite, de fier; dacă copacul a crescut strîmb şi luntrea iese strîmbă. Îmi plăcea firea deschisă a acestor oameni şi am preferat să mă sui în una dintre aceste bărci decît să şed în căruţă. Am constatat astfel că bacobii ţin la luntrele lor, la fel cum ţine arabul la cămila sa. Cînd navighează pe rîu, preferă să doarmă în luntre, evitînd să coboare pe uscat. „Pe uscat, — spun ei — există lei, şerpi, hiene şi alţi duşmani, dar în luntre, la adăpostul perdelei de trestie, nimeni nu ne poate pricinui vreun rău". Teama care îi stăpîneşte permanent se datoreşte deselor incursiuni ale triburilor vecine, înfometate. În timp ce navigam, în luntre ardea tot timpul un foc mic, la care se încălzea un vas cu mîncare; cînd ne apropiam de un

sat mîncam fiertura, golind vasul pînă la fund. Eu socoteam că sătui fiind puteam să-i tratăm cu indiferență pe eventualii oaspeți nepoftiți și ca dovadă că n-avem nimic de mîncare, să le arătăm vasul gol.

Înaintînd astfel în susul rîului Zouga, ale cărui maluri erau încadrate de păduri pitorești, am ajuns în dreptul confluenței ei cu un rîu mare, numit Tamung'le. I-am întrebat de unde izvorăște. „El izvorăște dintr-o țară atît de bogată în rîuri, că nimeni nu le poate socoti; în țara aceea cresc nenumărați copaci mari!" Era prima confirmare a informațiilor primite de la bacweini, și anume că acel ținut îndepărtat nu forma „un mare platou nisipos", cum credeau unii. De la acea dată începui să nădăjduiesc tot mai mult că voi descoperi o cale fluvială spre o regiune încă neexplorată și dens populată; cînd am ajuns la lac, această idee ocupa un loc atît de mare în planurile mele, încît descoperirea lacului mi-a apărut aproape lipsită de însemnătate. Cînd sufletul mi s-a umplut pentru prima oară cu simțămintele trezite de perspectiva descoperirii unei regiuni necunoscute, am scris în jurnal că ea „poate genera în mine acel entuziasm, fără de care nu s-a săvîrșit niciodată pe lume ceva măreț și sublim".

În a douăsprezecea zi de la plecarea din Ngabisane, unde lăsaserăm chervanele, ne-am apropiat de extremitatea de nord-est a lacului Ngami și la 1 august 1819 am coborît spre partea lui lată. Eram cei dintîi europeni care admiram minunatul tablou oferit de oglinda lucioasă a acestui lac. Cu ajutorul busolei am stabilit că Ngami este orientat de la nord-nord-est la sud-sud-vest. Se spune că la sud lacul face o buclă spre vest și că la extremitatea de nord-vest în el se varsă, venind de la nord, rîul Taukhe. spre sud-sud-vest apele lacului formau singurul nostru orizont, așa că nu ne-am putut face o idee despre întinderea lui decît din informațiile localnicilor. După afirmațiile lor. lacul poate fi ocolit în trei zile, ținînd seama că într-o zi ei străbat în medie circa douăzeci și cinci de mile (46 km), circumferința lui trebuie să fie de 75 de mile (circa 110 km). Potrivit altor date, aflate ulterior, ea este de minimum 70 și de maximum 100 de mile (130—185 km). Lacul nu este adînc, deoarece am văzut de multe ori, la extremitatea lui de nord-est, cum pe o distanță de 7 sau 8 mile (circa 13—15 km) băștinașii împingeau cu o prăjină bărcile lor cu fundul plat. Din pricina micii sale adîncimi, el nu va deveni niciodată o importantă arteră de comunicație. În perioada premergătoare viiturilor anuale nivelul lacului scade într-atîta, încît vitele își croiesc cu multă trudă drum pînă la apă prin nămolul năpădit de păpuriș. Malurile sînt pretutindeni joase; spre vest există o porțiune complet despădurită, ceea ce dovedește că

acolo apele s-au retras de foarte mult timp ; încă una dintre multele dovezi, întîlnite pretutindeni, ale uscării progresive a acestei regiuni. În porțiunea arătată zac prăbușiți pe pămînt numeroși copaci ; unii au căzut în apă și au fost acoperiți de mîl. Baieii stabiliți pe malul lacului ne-au povestit că în timpul inundației anuale apele umflate poartă nu numai arbori uriași, ci și cadavre de antilope, gazele și cessebe. Vîntul împinge treptat trunchiurile spre țărmul opus, unde se împotmolesc în nămol.

Cînd lacul crește apa lui e complet dulce, dar pe măsură ce nivelul scade devine mai sărată. Apa rîului Tamung'le este foarte limpede, rece și plăcută la gust ; de aceea nu e de mirare că cu cît ne apropiam de izvoarele lui ne bătea tot mai mult gîndul că provine din zăpadă topită. Am remarcat că în comparație cu ținuturile de unde veniserm, această regiune constituie neîndoielnic o depresiune, a cărei limită inferioară se găsește în dreptul lacului Cumadau ; gipsotermometrul arăta că apa fierbe între 207,5° și 206° (78,2—77,6°C), adică altitudinea nu trece de două sute de picioare (circa 70 m) deasupra nivelului mării. Prin urmare, venind de la Colobeng noi coborîserm peste două sute picioare (70 m). Aici se află zona sudică și cea mai joasă a unui mare bazin fluvial, ale cărui albii adînci se umplu în fiecare an cu apele ploilor tropicale. O mică parte din această apă, care provoacă inundații în regiuni situate departe la nord, ajunge pînă la 20—21° lat. sud., adică la latitudinea extremității nordice a lacului, și în loc să inunde terenurile din jur se varsă în lac, ca într-un bazin. Apa se scurge pe rîul Embharrag, care la rîndul său se divide în alte două rîuri — Tzo și Taukhe. Rîul Tzo se desparte și el în două — în Tamung'le și Mababe. Tamung'le se varsă în Zouga, iar Taukhe — în lac. Inundațiile încep în martie sau aprilie și apele ce se scurg la vale găsesc drum în albiile tuturor acestor rîuri, care în acele luni sînt secate pe toată întinderea lor, cu excepția cîtorva ochiuri de apă mocirloasă. Nivelul lacului propriu-zis e foarte jos. Zouga nu este decît continuarea lui Tamung'le și unul din brațele lacului ajunge pînă în punctul unde se sfîrșește primul rîu și începe celălalt. Tamung'le este un rîu îngust și puțin adînc, pe cînd Zouga este lată și adîncă. Nu s-a întîmplat niciodată ca brațul îngust al lacului, care pe hartă pare o continuare a rîului Zouga, să ia o altă direcție. Apa lui este stătătoare, ca a lacului.

Taukhe și Tamung'le fiind în fond unul și același rîu și alimentîndu-se cu apă din aceeași sursă (albia Embharrag sau Warra), nu pot să se întrecă unul pe celălalt. Dacă ar fi posibil, sau dacă Taukhe ar putea să umple lacul — ceea ce nu s-a întîmplat niciodată în ultima vreme — atunci el ar reprezenta o admira-

bilă supapă de scurgere, care ar împiedica inundațiile. Dacă vreodată nivelul lacului va coborî mai jos decît albia rîului Zouga, atunci o parte din apele brațului Tamung'le ar putea să se scurgă în el, în loc să se verse în Zouga, și s-ar forma un rîu bifurcat, adică ar curge în două direcții ; pînă acum așa ceva nu s-a întîmplat și e îndoielnic că în această regiune ar putea să se întîmple cîndva. În punctul unde se desparte de Tamung'le, Zouga este lată și adîncă, dar în aval se îngustează treptat și după circa 200 de mile (370 km) se varsă în Cumadau, un lac mic, lat de numai 3—4 mile (5,5—7,5 km) și lung de 12 mile (22 km). Creșterea apelor, care în zona cursului superior începe în aprilie, nu influențează nivelul lacului decît spre sfîrșitul lunii iunie. În septembrie rîurile încetează să curgă. Cînd cantitatea de apă este mult mai mare ca de obicei, o mică parte se scurge din Cumadau pe o albie văzută de noi pentru prima data la 1 iulie, iar dacă lacul ar avea și mai multă apă, ea ar putea înainta mai departe, pe vechea albie pietroasă și secată a rîului Zouga, a cărei continuare se vede spre răsărit. Albiile prin care se alimentează această parte a bazinului fluvial, după cum se va arăta pe larg în cele ce urmează, presupun un debit de apă mult mai mare decît cel actual. Ea poate fi comparată cu o grădină orientală căzută în paragină, înzestrată cu numeroase diguri și canale de irigații, însă care poate fi udată doar pe o mică porțiune, fiindcă digul principal și stăvilarele s-au stricat. Cît privește Zouga, albia lui este minunată, dar prin ea nu curge niciodată atîta apă ca să o poată umple și înainte ca rîul să-și croiască drum dincolo de Cumadau alimentarea din amonte încetează, iar apa rămasă se evaporă. În partea superioară albia rîului Zouga este mai largă și mai adîncă decît în partea inferioara, lîngă Cumadau. Majoritatea apei nu piere infiltrîndu-se în pămînt, ci se împrăștie pe albia goală, de unde se evaporă sub acțiunea vîntului și a soarelui. Sînt încredințat că aici nu se întîmplă ca un rîu să se piardă în nisipuri și să curgă subteran.

Scopul principal al călătoriei mele în regiunea lacului Ngami era vizitarea lui Sebituane, marele șef al macololilor. După cîte eram informat, el locuia cam la 200 de mile de lac. Acum urma să intrăm în ținuturile locuite de batauani, o ramură a tribului bamangwato. Șeful batauanilor era tînărul Leciulatebe. Sebituane îl învinsese pe Moremi, tatăl lui Leciulatebe, iar pe acesta l-a luat în captivitate și l-a crescut în mijlocul baieilor. Unchiul tînărului, un om destoinic și chibzuit, l-a răscumpărat din prizonierat, apoi a convocat la o adunare mai multe familii de batauani și în prezența lor a abdicat de la putere în favoarea nepotului. Din clipa în care s-a văzut înscăunat ca șef, Leciulatebe a crezut că singura modalitate de a-și pune în evidență talentele constă în a acționa

contrar sfaturilor unchiului. Bunăoară, cînd expediția noastră a apărut pe malurile lacului, unchiul l-a povățuit să se poarte cu noi cît se poate de prietenos și ospitalier. În consecință, promițătorul tînăr, fidel principiului arătat, ne-a trimis în dar un țap și nu un bou, cum s-ar fi cuvenit după obiceiurile din partea locului. Eu, care cunoșteam mai bine viața și obiceiurile baștinașilor decît tovarășii mei de drum și știam că acest dar neînsemnat echivalează cu o ofensă, le-am propus să dezlegăm țapul și să-l lăsăm să se întoarcă la stăpînul său, dîndu-i astfel a înțelege că sîntem nemulțumiți. Însoțitorii mei s-au împotrivit însă, nedorind să-l jignească. O altă pildă: intenționam să cumpărăm pentru hrana cîteva capre sau boi; Leciulatebe ne-a oferit în schimb colți de elefant. „Nu ne trebuie, căci nu sînt comestibile; noi avem nevoie de ceva ce se poate mînca". „Nici eu nu-i pot mînca, dar am auzit că oamenii albi pun mare preț pe aceste oase și de aceea vi le-am oferit; cît despre capre, le păstrez ca să umplu cu ele propriul meu stomac". Un negustor care ni se alăturase făcea și negoț de fildeș; el a cumpărat zece colți mari de elefant în schimbul unui muschete, în valoare de treizeci de șilingi. Pe atunci batauanii spuneau pur și simplu „oase" colților prețioși și am avut de opt ori prilejul să văd cum colții unui elefant mort erau lăsați să putrezească împreună cu restul scheletului. Nu trecură însă nici doi ani de la data descoperirii lacului și nu mai găseai un singur om care să nu cunoască valoarea fildeșului.

În ziua următoare descoperirii lacului îl rugai pe Leciulatebe să ne dea niște călăuze care să ne conducă la Sebituane. Leciulatebe avea o cumplită frică de acest șef de trib și a refuzat să-mi satisfacă cererea. Îi era teamă că pe urmele mele ar putea să vină alți oameni albi, care să-i furnizeze puști lui Sebituane. Leciulatebe ar fi vrut ca toți negustorii să vină la el; atunci faptul de a poseda arme de foc i-ar fi conferit o asemenea superioritate, încît Sebituane s-ar fi ferit de el. Am încercat zadarnic să-l lămuresc că vreau să statornicesc pace între ei, că Sebituane este un adevărat părinte pentru el și pentru Seceli și că Sebituane ține tot atît de mult ca și dînsul să mă vadă. Leciulatebe s-a oferit să-mi dea orice cantitate de fildeș doresc, numai să nu mă duc la Sebituane. În cele din urmă, văzînd cît de categoric i-am refuzat propunerea, s-a învoit cu jumătate de gură să-mi dea o călăuză. Totuși a doua zi, cînd mă pregăteam să plec împreună cu Oswell, luînd cu noi numai caii, am fost refuzați din nou. Ca și Seconi, care se străduise să ne împiedice să ajungem la lac, Leciulatebe trimise emisari la baiei, cu porunca să nu ne treacă sub nici un motiv peste rîu. Atunci am încercat să construiesc o plută pentru a traversa cu ea rîul într-un loc unde albia lui se în-

gusta. Ceasuri în şir am lucrat vîrît în apă aproape pînă la brîu, dar lemnele uscate s-au dovedit a fi complet mîncate de viermi şi nu rezistau nici măcar la greutatea unui singur om. Nu ştiam pe atunci că în rîul Zouga trăiesc nenumăraţi crocodili şi că lucrînd în apă puteam să le cad lesne pradă. Ne găseam în toiul iernii şi întrucît Oswell, cu mărinimia-i caracteristică, s-a oferit să se ducă la Capetown şi să aducă de acolo o barcă, am hotărît de comun acord să amînăm tentativa şi să ne întoarcem în sud.

Coborînd pe Zouga am avut suficient timp să-i admirăm pe îndelete malurile. Erau foarte frumoase. Ele sînt formate din tuf calcaros moale, rocă ce alcătuieşte patul tuturor cursurilor de apă ale acestui bazin. Unul dintre maluri, cel de care se izbesc valurile, este abrupt, pe cînd celălalt coboară în pantă lină, învesmîntată cu ierburi. Pe pantele line baieii construiesc capcane — simple gropi de 7—8 picioare (2,2—2,7 m) adîncime şi de 3 sau 4 picioare (circa 1 m) lăţime, în partea de sus — în care cad animalele venite să se adape la rîu. Groapa se îngustează spre fund, unde nu măsoară decît un picior (30 cm) în lăţime. Gura gropii are forma unui pătrat alungit (singurul lucru de formă pătrată pe care îl pot face beciuanii; toate celelalte construcţii ale lor au formă circulară). Lungimea dreptunghiului este aproximativ egală cu adîncimea gropii. Ea se îngustează, ca o pîlnie pentru ca animalele căzute în capcană, care se zvîrcolesc căutînd să iasă, să se înţepenească şi mai bine înăuntru, datorită propriei lor greutăţi. De obicei gropile-capcane sînt perechi. Între cele două gropi se lasă un perete cam de 1 picior (circa 30 cm) dacă măsurătoarea se face în dreptul orificiilor. În clipa în care simte că pămîntul îi fuge de sub picioarele din faţă, animalul, vrînd să nu se prăbuşească, se opinteşte pe picioarele dinapoi şi face un salt puternic, căzînd inevitabil, cu tot trupul, în a doua groapă. Capcanele sînt mascate cu deosebită grijă; tot pămîntul scos este cărat la oarecare distanţă şi împrăştiat, pentru ca animalele să nu bănuiască nimic. Gaura gropii se acoperă cu stuf şi iarbă, deasupra cărora se aşterne un strat de nisip ud, astfel ca locul să nu se deosebească de terenul din jur. Unii dintre însoţitorii noştri s-au prăbuşit de multe ori în aceste gropi, chiar atunci cînd porniseră special în căutarea lor, pentru a preîntîmpina căderea vitelor noastre. Dacă boul vede o groapă el o ocoleşte cu băgare de seamă. Elefanţii bătrîni, care merg în fruntea turmelor, îndepărtează camuflajul capcanelor de ambele părţi ale drumului lor spre apă. Ni s-a povestit că unii „patriarhi“ ai acestor animale înţelepte i-au ajutat pe fraţii lor mai tineri să iasă din capcane.

Malurile rîului Zouga sînt străjuite de arbori maiestuoşi. În apropierea confluenţei cu lacul cresc doi baobabi gigantici (*Adan-*

sonia digitate) sau *morana.* În punctul respectiv am determinat latitudinea (20°21′ lat. sud.), dar nu și longitudinea, fiindcă ceasornicele noastre nu mergeau bine: presupun ca se află între 22—23° long. est. Cel mai mare dintre cei doi baobabi avea un diametru de 76 de picioare (circa 23 m). Dintre copacii care nu cresc mai la sud, am zărit pe alocuri palmyre[2]. *Mocuciong* sau moșoma dă niște fructe cu gust mediocru, dar ca arbore decorativ ar putea constitui podoaba oricărei regiuni a globului. Multe dintre luntrele băștinașilor sînt scobite din trunchiuri de moșoma. *Motsouri* este un copac veșnic verde, cu frunzele de culoare închisă, asemănătoare cu ale portocalului: ca formă motsouri seamănă cu chiparosul. El rodește niște prune roz, cu gust acrișor, plăcut. Era iarnă și în afara arborilor descriși n-am văzut altă vegetație. Plantele și tufișurile se uscaseră, dar, ca și în alte vaste întinderi ale Africii, indigoul creștea din belșug. Copiii îi spun *moghetolo* sau „schimbătorul" și folosesc sucul său pentru a-și vopsi cu el podoabele din pai împletit. Tot aici cresc două soiuri de bumbac; negrii din tribul *mașona* se pricep să țească din ele o pînză, pe care o vopsesc în albastru cu suc de moghetolo.

Pe malul sudic am zărit o mulțime de elefanți. Noaptea ei vin adesea să se adape la rîu și după ce își potolesc setea ridică trompele și se stropesc bine pe trup; zgomotul pe care îl fac și țipetele stridente pe care le scot cînd se delectează sub dușul răcoritor se aud pînă departe. O dată baia terminată, se întorc în adîncul pădurilor, înșiruindu-se unul după altul, ca pe o ață și de teama capcanelor nu se împrăștie mai înainte de a se fi îndepărtat cu 8—10 mile de rîu. Elefanții de aici sînt mai scunzi decît cei din sud. În apropierea fluviului Limpopo, de pildă, înălțimea lor este de 12 picioare (peste 3,5 m), pe cînd cei din preajma rîului Zouga au numai 11 picioare (3.5 m), pentru ca mai la nord să scadă la numai 9 picioare (peste 2,5 m). *Tolo*, antilopa cu coarnele spiralate este de asemenea mai scundă decît suratele ei din sud. Am văzut și rinoceri cu cornul drept. *(Rhinoceros oswelli)* sau *cuabaoba* [o varietate a rinocerului alb *(Rhinoceros simus)*]: cornul lor, ușor aplecat spre spate, nu le împiedică vederea și, de aceea, această specie dă dovadă de mult mai multă prudență decît rudele ei.

Am descoperit aici o specie complet necunoscută de antilope, numită *lece* sau *leciwe.* Este o frumoasă antilopă „de apă", cu părul de culoare deschisă, roșcată-gălbuie. Coarnele sînt identice cu ale țapului de apă sau *tumoghi*, cum îi spun beciuanii *(Aigoceros ellipsiprimnus).* La rădăcină ele cresc ușor îndoite spre spate, pentru ca la vîrf să se încovoaie înainte. Pieptul, burta și orbitele oculare sînt aproape albe, iar partea anterioară a trupului

Noi specii de antilope africane (lece şi pocus) descoperite de Livingstone şi însoţitorii săi

(după desenul lui Livingstone)

și coapsele — de un cafeniu închis. Masculii au o mică coamă gălbuie, ca și restul pielii; coada se termină cu un smoc de păr negru. Lece nu se depărtează niciodată la mai mult de 1 milă de apă. Locurile lor preferate sînt ostroavele din mijlocul mlaștinilor și al rîurilor; această specie este complet necunoscută în regiunea bazinului central al Africii. Înzestrată cu o mare curiozitate, lece are o înfățișare foarte nobilă cînd ridică semeț capul și se uită țintă la omul ce se apropie de ea. Dacă se hotărăște să fugă, lasă capul pe spate, își sprijină coarnele pe gît și începe să alerge, mai întîi în trap legănat, schimbînd din cînd în cînd direcția, apoi în galop, sărind peste tufișuri, ca și antilopa pallag. Întotdeauna aleargă spre apă și o traversează în salturi mari, de parcă la fiecare săritură s-ar opinti de fundul albiei. La început carnea ei ne-a plăcut, pe urmă ne-am cam săturat de ea.

În fiecare an, o dată cu începerea inundațiilor, apa mînă la vale mari cantități de pește. Cei mai numeroși sînt chefalii *(Mugil africanus)*, pe care băștinașii îi pescuiesc cu plasele. *Glanis siluris* este un pește mare, cu capul lat, fără solzi, dar cu țepi; băștinașii îi spun *mosala;* el atinge dimensiuni uriașe și e foarte gras. Este atît de mare, că dacă un om îl duce pe umăr, coada îi ajunge pînă la pămînt. Se hrănește cu plante și seamănă în multe privințe cu țiparul. Asemenea majorității peștilor lofoizi, poate să rețină într-o cavitate a capului o cantitate apreciabilă de apă, ceea ce îi îngăduie să iasă din apă și chiar să se îngroape în nămolul bălților secate, fără ca să moară. Un alt pește, foarte asemănător cu acesta, căruia doctorul Smith i-a dat numele de *Clarias capensis*, este foarte răspîndit în toată Africa interioară și părăsește ades apele curgătoare pentru a se hrăni în mlaștini. Cînd seacă mlaștinile, băștinașii îl prind în mari cantități. De multe ori poate fi văzut cum înoată, cu capul ridicat deasupra apei, un șarpe acvatic de culoare cafenie închisă, cu pete galbene; este absolut inofensiv, iar baieii îl mănîncă.

Baieii deosebesc în rîul lor zece specii de pești. În unul dintre numeroasele lor cîntece în care proslăvesc Zouga se spune: „Curierul trimis în mare grabă este întotdeauna silit să petreacă o noapte în drum mulțumită belșugului de hrană ce i-o dăruiești". Baieii se hrănesc în special cu pește, aliment disprețuit de beciuanii din sud; ei îl pescuiesc în mari cantități cu plase împletite din fibre subțiri și rezistente de *hibiscus*, plantă care crește din abundență în toate locurile umede. Ața undițelor, căci au și undițe, e făcută din *ife* sau *Sanseviere angolensis*, cum i se spune acum, o plantă cu fibra extrem de rezistentă, răspîndită pretutindeni între Colobeng și Angola. În loc de plutitoare folosesc mici bucățele din tulpina unei plante acvatice, prevăzută la fiecare nod cu niște

membrane despărțitoare, care mențin aerul în compartimentele tulpinii. Plasele le împletesc la fel ca și noi. Ei vînează peștele și cu niște sulițe speciale, cu mînerul ușor, care plutesc pe apă. La vînătoarea de hipopotami baieii folosesc harpoanele, pe care le mînuiesc cu multă îndemînare. Deoarece harponul zimțat este legat de luntre cu o funie foarte trainică, împletită din frunze tinere de palmier, animalul lovit nu se poate salva decît sfărîmînd-o în bucăți, ceea ce și face de multe ori, fie cu dinții, fie izbind-o cu piciorul dinapoi.

Cînd am revenit în regiunile populate de bacurutse am observat că bărcile lor pentru pescuit sînt făcute pur și simplu din snopi mari de papură, legați la un loc. Din aceste bărcuțe se pot improviza la repezeală pontoane pentru traversarea oricărui rîu.

CAPITOLUL IV

O NOUĂ CĂLĂTORIE DE LA COLOBENG SPRE ȚARA LUI SEBITUANE — PE MALUL RÎULUI ZOUGA — MUSCA ȚEȚE — VÎNĂTOAREA DE ELEFANȚI A LUI OSWELL — ÎNTOARCEREA LA COLOBENG — AL TREILEA START — LA NCIOCOTSA — SALINELE — BOȘIMANII — ȘOBO. CĂLĂUZA NOASTRĂ — IARĂȘI MUSCA ȚEȚE — ÎNȚEPĂTURA EI ESTE FATALĂ ANIMALELOR DOMESTICE, DAR NU PRICINUIEȘTE NICI UN NEAJUNS ANIMALELOR SĂLBĂTICE ȘI OMULUI — CUM ACȚIONEAZĂ VENINUL — MACOLOLII — SEBITUANE — ÎN IUNIE 1851 DESCOPERIM FLUVIUL ZAMBEZI ÎN CENTRUL CONTINENTULUI — MĂRIMEA LUI. MAMBARII—NEGOȚUL DE SCLAVI — HOTĂRĂSC SĂ-MI TRIMIT FAMILIA ÎN ANGLIA — ÎNTOARCEREA LA CAPETOWN ÎN APRILIE 1852 — AJUTORUL PRIMIT DE LA ASTRONOMUL REGAL DIN CAPE.

Reîntors la Colobeng am rămas acolo pînă în aprilie 1850, cînd însoțit de doamna Livingstone, de cei trei copii ai noștri și de șeful Seceli, care își cumpărase un chervan propriu, am pornit iarăși la drum, intenționînd să traversăm Zouga la extremitatea lui inferioară și să urmăm cursul lui, de-a lungul malului nordic, pînă la Tamung'le, apoi să mergem în susul acestui rîu, spre nord, și să-l vizităm pe Sebituane. Secomi dăduse dispoziție să se astupe puțurile de la Serotli, săpate de noi cu atîta trudă, așa că furăm nevoiți să ne abatem spre răsărit, prin munții Bamangwato și să ocolim Letloce. Secomi m-a întrebat de ce l-am ocolit cu prilejul primei călătorii. I-am răspuns că știam că nu privește cu ochi buni călătoria mea spre lac și n-am vrut să mă cert cu dînsul. „Bine — spuse el — m-ai învins și nu mă supăr".

Ne-am despărțit de Seceli în dreptul vadului, căci el voia să-i facă o vizită lui Leciulatebe. Înaintam cu greu pe malul nordic, împădurit, al rîului Zouga. Ca să putem răzbate prin pădure am fost nevoiți să doborîm o mulțime de copaci și am pierdut mulți boi, căzuți în gropile-capcane. Cînd baicii au aflat de sosirea noastră s-au grăbit să înlăture camuflajul capcanelor. Pentru pierderile suferite anterior nu le puteam aduce reproșuri, știind că așa era obiceiul țării, deși el ne pricinuise destule pagube.

Oswell și-a consacrat timpul liber vînătorii de elefanți; băștinașii spuneau în gura mare că dintre toți vînătorii care fusesera pe aici el era cel mai bun. Oswell vîna fără cîini. E interesant că elefantul, acest animal nobil, își pierde cumpătul în fața javrelor lătrătoare și devine atît de neliniștit, încît nu-l mai observă pe om. El încearcă neîndemînatic să-i calce în picioare, se repede, cade în genunchi, iar uneori se proptește cu fruntea de un copac nu prea

mare și după ce îl cercetează din dreapta și din stînga, ca să se convingă că nu s-a ascuns nimeni în spatele lui, începe să-l scuture cu putere, ca și cum ar vrea să împiedice astfel apropierea dușmanilor săi. Singurul lucru de care trebuie să se ferească vînătorul este ca nu cumva cîinii să vină spre stăpînul lor, atrăgînd într-acolo și elefantul. Toată lumea știa că Oswell împușcă zilnic patru elefanți mari. Uneori, dacă voiau să mă laude, băștinașii îmi spuneau: „De nu te-ai fi făcut misionar, ai fi fost la fel ca Oswell, ai fi vînat și tu fără cîini".

Apropiindu-ne de confluența rîului Zouga cu Tamung'le am fost informați că malurile rîului Tamung'le sînt năpădite de mușchi țepe. Așadar, în calea noastră se ridica o barieră pe care nu ne așteptam s-o întîlnim și cum din pricina ei chervanele noastre erau amenințate să rămînă imobilizate în deșert, iar noi să n-avem cu ce să ne hrănim copiii, ne-am văzut nevoiți, cu mult regret, să traversăm din nou Zouga și să ne întoarcem la Colobeng.

Peste puțin timp, la Colobeng au sosit niște soli din partea lui Sebituane. Aflase de încercările noastre de a ajunge pînă la el și ne invita oficial să-l vizităm pe el și țara lui. A trebuit să plec mai întîi la Kuruman pentru diferite chestiuni, dar cînd m-am întors n-am lungit pregătirile și iată-ne din nou la drum. Cu ajutorul unei călăuze am ajuns la Nciocotsa, de unde urma să parcurgem o bucată de drum singuri, fără călăuză.

Călătoream repede prin acest ținut aspru, neted ca în palmă. Deasupra patului de tuf calcaros se întinde, pe o distanță de cîteva sute de mile, un strat subțire de sol, care permite ca aici să crească o iarbă rară și pitică, dar plăcută la vedere, baobabul și *mopane*. Am întîlnit și cîteva saline mari; una dintre ele — Ntvetve — are 15 mile (28 km) lățime și 100 mile (185 km) lungime. La orizontul ei latitudinea poate fi determinată la fel de bine ca pe mare.

Cu toate că aceste regiuni interesante par perfect orizontale, ele au totuși o ușoară înclinație spre nord-est, încotro se scurge încet apa de ploaie, care uneori acoperă întreaga cîmpie. După cum am mai spus, în aceeași direcție curge și Zouga. Toată sarea dizolvată în apă este astfel transportată într-acolo, spre un șot numit Ciuantsa. La suprafața acestei saline sedimentele de sare și calcar formează un strat de aproape 4 cm grosime. Celelalte saline sînt acoperite cu o eflorescență de calcar, iar unele cu un strat gros de scoici, identice cu scoicile moluștelor din lacul Ngami și din Zouga.

Fiecare salină de aici are undeva un izvor. Nu-mi amintesc nici o excepție de la această regulă. Apa izvoarelor este sărată și conține nitrat de sodiu. O dată am întîlnit un șot cu două izvoare, apa unuia fiind mai sărată ca a celuilalt. Dacă apa ar trece prin zăcămintele de sare și s-ar satura, ea n-ar putea fi cu nici un chip

băută. În unele cazuri, în care omul a îndepărtat sarea din șoturile unde țîșnesc asemenea izvoare, n-au mai apărut noi depuneri. De aceea, se poate presupune că sedimentele de sare reprezintă vestigiile unor vechi lacuri ușor sărăturate, majoritatea secate în cadrul procesului uscării generale a acestui ținut. Un bun exemplu îl oferă Ngami, a cărui apă, pe măsura scăderii nivelului lacului, capătă un gust sărat; o altă dovadă constă în faptul că în depresiunile foarte adînci și în văile joase și închise se găsesc depozite uriașe de sare. La 30 de mile (55 km) sud de Bamangwato curge un izvor a cărui apă are o temperatură de peste 100° (37,7°C) și care nu formează depuneri de sare, cu toate că o conține în cantități apreciabile.

Dacă în această regiune netedă ca un cearșaf, unde predomină tufuI, se formează depuneri de sare, vegetația dispare complet de pe suprafețe întinse, din cauza sărurilor azotoase care dizolvă tufuI și fac ca solul să devină impropriu creșterii plantelor.

În stratul de tuf am descoperit o mulțime de fîntîni. În locul numit Matlomagan-Iana, adică „Lanțul", se află un adevărat lanț de fîntîni care nu seacă niciodată. Deoarece au apă chiar și în perioadele cînd nu plouă și seamănă, în această privință, cu pîrîurile de care am vorbit mai înainte, ele sînt, probabil, alimentate subteran prin infiltrare, de un bazin fluvial îndepărtat. Lîngă fîntîni am dat de cîteva familii de boșimani. Spre deosebire de boșimanii din Kalahari, scunzi de statură și cu pielea de un galben spălăcit, aceștia sînt înalți, bine făcuți și au pielea de culoare închisă. Arșița singură nu înnegrește pielea, dar asociată cu umezeala creează, pare-se, cea mai trainică culoare închisă.

Un boșiman cu numele de Șobo s-a învoit să ne călăuzească prin deșert, de la aceste fîntîni pînă în țara lui Sebituane. Șobo nu ne-a lăsat nici o speranță că vom da de apă mai devreme decît peste o lună. Totuși, mult mai repede decît ne așteptam, am întîlnit niște mlaștini cu apă de ploaie. N-am cuvinte să descriu în ce situație îngrozitoare ne-am trezit după ce am părăsit acest loc. Unica vegetație o alcătuia un tufiș ce crește în nisipuri adînci. Nici o pasăre, nici o insectă nu dădea viață acestui tablou dezolant; din cîte locuri mi-a fost dat să văd, acesta era incontestabil cel mai puțin atrăgător. Colac peste pupăză, călăuza noastră a rătăcit drumul chiar a doua zi. Spre seară l-am mai îmbunat și a pornit în recunoaștere în toate direcțiile, dar n-a găsit decît urmele unor elefanți ce fuseseră pe aici în timpul ploilor. Apoi Șobo s-a așezat pe pămînt și mi-a spus cu voce întretăiată: „Nici urmă de apă; cît vezi cu ochii numai pămînt; Șobo doarme, a dat greș; pretutindeni pămînt". Și, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, s-a răsucit pe o coastă, s-a ghemuit și a adormit. Boii erau sleiți de puteri și morți de sete; în dimineața celei de-a patra zi Șobo ne-a

declarat că nu știe drumul și a dispărut. Ne-am îndreptat în direcția unde îl văzusem pentru ultima oară ; pe la unsprezece ceasuri am zărit niște păsări, apoi urma unui rinocer. Atunci am dejugat boii iar ei, simțind probabil instinctiv încotro ducea urma, s-au îndreptat grăbiți în aceeași direcție, iar ea ducea spre rîul Mababe. Mababe izvorăște din Tamung'le și se găsea la vest de noi. Aproape toată rezerva de apă din chervane se irosise din greșeala unui însoțitor și spre seară copiii noștri rămăseseră doar cu cîteva înghițituri de apă. Am petrecut o noapte foarte agitată ; dimineața, pe măsură ce apa se împuțina, drăcușorilor li se făcea tot mai sete. Gîndul că ar putea să piară sub ochii noștri ne îngrozea. Dacă mi s-ar fi făcut reproșuri că sînt unicul vinovat de această catastrofă, m-aș fi simțit aproape ușurat, dar de pe buzele mamei nu s-a desprins nici o dojană, deși ochii ei înlăcrămați îmi arătau grăitor starea-i sufletească. Către seara celei de-a cincea zile, spre marea, indescriptibila noastră ușurare, cîțiva oameni s-au întors cu o provizie de apă. Pînă atunci nu cunoscusem adevărata valoare a prețiosului lichid.

Alergînd pe urma ce ducea la Mababe, vitele noastre au trecut probabil printr-o porțiune de pădure infestată de musca țețe, insectă care în curînd a devenit un adevărat blestem. Șobo găsise drumul spre baieie. Cînd am ajuns pe malul rîului, a apărut și el de undeva, în fruntea unui grup de băștinași. Vrînd să se fălească față de noii săi prieteni, s-a apropiat țanțoș de noi, a poruncit suitei sale să se oprească, să aprindă un foc și să scoată tutunul, iar el s-a așezat liniștit și și-a aprins luleaua. Naturaletea inimitabilă cu care încerca să ne arunce praf în ochi ne-a determinat să ne oprim ca să admirăm scena, și cu toate că ne abandonase într-o situație mai mult decît critică, tuturor ne plăcea acest Șobo, admirabil specimen al unui popor uimitor — boșimanii.

A doua zi am dat de un sat locuit de banadjoa, un trib ale cărui teritorii se întind pînă departe spre răsărit. Ei locuiau pe malurile mlaștinii în care se sfîrșește Mababe. Le pierise întreaga recoltă de cereale *(Holcus sorghum)* și acum se hrăneau exclusiv cu rădăcina unei plante căreia îi spun *țitla*. Ea face parte din familia aroidelor și rădăcina conține mult amidon dulceag. Uscată, pisată pînă se face făină și pusă la fermentat constituie un aliment acceptabil. Femeile banadjoa se rad pe cap și au pielea parcă ceva mai închisă ca a beciuanilor. Banadjoa își construiesc colibele pe piloți și noaptea aprind dedesubtul lor un foc, pentru ca fumul să alunge țînțarii, care lîngă Mababe și Tamung'le sînt mult mai numeroși ca în alte locuri. În noaptea aceasta urma să străbatem o altă zonă infestată de musca țețe și pentru a preîntîmpina pierderea vitelor le-am trecut pe malul nordic.

Cred că nu strică să spun cîteva cuvinte despre musca țețe *(Qlossina morsitans)* [1]. Este puțin mai mare decît musca obișnuită și are aceeași culoare cafenie ca și albinele ; de-a curmezișul părții posterioare a trupului are trei sau patru dungi galbene ; aripile le ține mult depărtate de corp. Țețe este neobișnuit de mobilă ; la temperatura obișnuită își ia zborul la timp, dacă încerci s-o prinzi cu mîna, dar dimineața și seara, cînd e mai frig, pierde din mobilitate. Călătorul pentru care animalele reprezintă unicul mijloc de locomoție nu uită pentru tot restul vieții zumzetul caracteristic al acestei muște, după ce l-a auzit o dată. E îndeobște cunoscut că înțepătura ei veninoasă înseamnă moarte sigură pentru boi, cai și cîini. Cu toate că în timpul acestei călătorii vitele noastre n-au fost atacate de prea multe insecte, am pierdut totuși 33 de boi mari și zdraveni.

Cea mai interesantă particularitate a muștei țețe constă în faptul că înțepătura ei este absolut inofensivă pentru om, animalele sălbatice și chiar pentru puii acestor animale, atît timp cît sug lapte. Noi n-am simțit nici cel mai mic neajuns, deși am trăit două luni în regiunea răspîndirii ei, care în cazul de față, ca și în multe altele, era net delimitată, deoarece musca țețe abundă pe malul sudic al rîului Ciobe, în timp ce pe malul nordic, unde trimiseserm vitele noastre, nu găseai nici măcar o singură muscă, deși distanța între maluri este de numai 50 de iarzi (45 m). Fenomenul sărea în ochi cu atît mai mult, cu cît i-am văzut adesea pe băștinași aducînd de pe malul sudic hălci de carne complet acoperite cu aceste insecte. Probabil că țețe nu-și introduce veninul cu un ac și nici concomitent cu ouăle pe care le depune sub pielea victimei.

Dacă lași o muscă să se plimbe în voie pe mînă, observi lesne cum îți înfige adînc în piele una dintre cele trei tije ale trompei și anume cea din mijloc. Pe urmă o retrage puțin și tija devine sîngerie, iar mandibulele încep să se miște cu rapiditate. Pîntecele muștei, pînă atunci subțire și supt, se umflă repede și, dacă o lași în pace, după ce s-a ghifuit își ia liniștită zborul. Locul mușcat rămîne iritat și te mănîncă, dar nu mai tare ca după înțepătura unui țînțar. Boul mușcat de țețe nu manifestă la început nici un fel de simptome. Ea nu îl sperie ca tăunul. Dar după cîteva zile apar următoarele simptome : animalul are o privire rătăcită ; mișcă tot timpul nările ; părul i se zbîrlește de parcă i-ar fi frig ; sub maxilare, iar uneori și lîngă buric, îi apare o umflătură ; deși continuă să pască bine iarba, slăbește mereu și mușchii i se fleșcăiesc. Această stare durează cîteodată luni ; în cele din urmă survine o dizenterie, care îl epuizează cu desăvîrșire ; el nu mai poate mînca și moare vlăguit. Adesea moartea survine repede, înainte ca animalul să slăbească. În ultimul caz victima dă semne de amețeală, veninul acționînd probabil asupra creierului. Schimbarea

bruscă a temperaturii provocată de ploile tropicale grăbește evoluția bolii, dar în mod obișnuit faza de slăbire progresivă durează luni de zile și cu toate remediile încercate animalul moare în chinuri.

Catîrul, măgarul și oaia sînt la fel de imune față de veninul mușteî țețe ca și omul și animalele sălbatice. Din pricina acestui flagel multe triburi așezate în apropierea fluviului Zambezi nu cresc nici un fel de animale domestice, în afara caprelor. Copiii noștri au fost deseori mușcați de țețe, însă nu s-au îmbolnăvit de loc. În apropierea noastră am văzut o mulțime de zebre, bivoli, porci mistreți și antilope care pășteau liniștit în locuri unde mușteleo mișunau cu duiumul: ele nu erau cîtuși de puțin deranjate de înțepăturile lor, de altfel, nici boii nu reacționau de loc cînd teribila insectă le introducea în sînge otrava fatală. Între cal și zebră, bivol și bou, oaie și antilopă diferența nu este atît de mare ca să dea o explicație plauzibilă acestui fenomen. Și oare omul nu este în aceeași măsură un animal domestic, ca și cîinele?

Macololii întîlniți pe rîul Ciobe au fost bucuroși de oaspeți și ne-au informat că Sebituane, șeful lor, se găsea cu aproximativ douăzeci de mile mai la vale, pe malul rîului. Fără să zăbovesc am plecat împreună cu Oswell, cu bărcile, la reședința lui temporară. De îndată ce i-a parvenit știrea că oamenii albi îl caută, Sebituane a părăsit orașul Nalyele și s-a dus la Seșeke, iar de acolo a străbătut alte 100 de mile în întîmpinarea noastră, ca să ne ureze bun venit. Acum se afla pe o insuliță, înconjurat de căpeteniile sale. Cînd am ajuns la reședința sa se ocupa cu muzica. Cîntecele macololilor au mai multă asemănare cu muzica bisericească decît sunetele tărăgănate „eeee" și „aaaa" ce predomină în cîntecele beciuanilor din sud. Au continuat să cînte și după ce ne-am apropiat, însă peste cîteva secunde au încetat. I-am povestit lui Sebituane greutățile întîmpinate în timpul călătoriei și i-am împărtășit bucuria noastră de a ști că acum, cînd am ajuns pînă la dînsul, ele au luat, în fine, sfîrșit. Sebituane ne-a răspuns că e la fel de bucuros și a adăugat: „Vitele voastre au fost înțepate toate de musca țețe și firește o să piară, dar să nu vă faceți inimă rea; posed destui boi și am să vă dau atîția, cîți vă vor face trebuință". Datorită ignoranței noastre, pe atunci credeam că dacă vitele fuseseră înțepate atît de puțin, nu vor păți nimic grav. Apoi Sebituane ne-a oferit ca tratație un bou întreg și un urcior cu miere, după care ne-a lăsat în grija lui Mahale, conducătorul soliei venite la Colobeng și care acum voia să-și însușească tot ce ni se oferea în calitate de oaspeți. Pentru noapte ni s-au dat ca să ne învelim niște pici de bou argăsite, atît de bine prelucrate, încît deveniseră moi ca o pătură; deoarece conform obiceiurilor locale nu se cădea să înapoiem nimic șefului, originalele pături au trecut în proprietatea lui Mahale. A doua zi, cu mult înainte de revărsatul zorilor, pri-

mirăm vizita lui Sebituane. S-a așezat lîngă focul ce ardea aproape de culcușurile noastre și ne-a povestit viața sa, greutățile și necazurile lui din tinerețe, cînd i-a fost dat să traverseze același deșert pe care, după mulți ani, l-am străbătut și noi. Drumul său în viață era extrem de interesant, iar dînsul este fără îndoială cel mai de seamă om din această țară. Înalt, bine făcut, cu pielea măslinie, puțin chel. Sebituane era de felul său liniștit, concentrat și mult mai sincer în discuții decît toți ceilalți șefi de trib cu care avusesem prilejul să mă întîlnesc. Ca militar și comandant de oști era cel mai vestit dintre cei a căror faimă trecuse dincolo de hotarele coloniei. Visul vieții lui era să stabilească relații cu oamenii albi. Sebituane supusese toate triburile așezate pe întinderile nesfîrșite ale acestei regiuni și chiar cumplitul Mozilicatse se temea de el. Stăpînea arta de a cîștiga încrederea și atașamentul oamenilor săi și a străinilor. Era măgulit de încrederea pe care i-o arătasem aducîndu-i pe copiii noștri și s-a oferit să ne arate țara sa, ca să hotărîm singuri unde ne-ar plăcea să ne stabilim.

Din păcate, curînd după ce obținuse ceea ce dorise cu atîta ardoare — să stabilească legături cu oamenii albi — s-a îmbolnăvit de congestie pulmonară și a murit. Conform dorinței lui Sebituane, puterea a revenit fiicei sale — Ma-Mocisane. Acum eram obligați să luăm contact cu această femeie, care trăia la Nalyele, localitate situată la 12 zile de drum, spre nord, dar nu puteam porni într-acolo fără încuviințarea ei. Cînd a sosit vestea mult așteptată, am aflat că ne acordase dreptul de a călători liber prin întreaga țară și de a ne stabili oriunde am fi dorit. Oswell și cu mine am profitat de această libertate pentru a face o călătorie de 130 mile (240 km) spre nord-est, pînă la Seșeke, și la sfîrșitul lunii iunie 1851 eforturile noastre au fost răsplătite din plin, descoperind în centrul continentului fluviul Zambezi. Descoperirea avea o importanță colosală, fiindcă pînă atunci absolut nimeni nu știa că Zambezi trece prin Africa centrală. Toate hărțile portugheze situau izvoarele lui mult mai la răsărit de locul unde ne aflam noi.

Am ajuns pe malul fluviului la sfîrșitul anotimpului secetos, cînd debitul lui este cel mai scăzut și totuși privirilor noastre li s-a înfățișat o apă adîncă, a cărei lățime varia între 300 și 600 de iarzi (aproximativ între 270 și 550 m). Oswell mi-a spus că nici în India nu văzuse un fluviu atît de frumos. În perioada viiturilor anuale nivelul apelor crește cu 20 de picioare (circa 6 m) și inundă terenurile din jur pe o rază de 15—20 de mile (27—37 km).

Regiunea străbătută de la Ciobe pînă aici este perfect plată, cu excepția porțiunilor presărate de mari mușuroaie de termite sau cu vestigiile lor, rămase sub forma unor movilițe de cîteva picioare înălțime. De obicei pe aceste mameloane cresc curmali sau alți palmieri. Pe alocuri se întîlnesc păduri întregi de mimoze și mopane.

Pămînturile cuprinse între Ciobe și Zambezi sînt uneori inundate, iar în imediata apropiere a Ciobei există mari întinderi mlăștinoase.

Macololii trăiesc printre mlaștini, deoarece rîurile adînci, cu malurile perdeluite de păpuriș des, alcătuiesc o bună pavăză naturală împotriva dușmanilor. Ei mi-au declarat că pînă la mine n-au auzit că oamenii pot fi cumpărați și vînduți și că au o atitudine negativă față de asemenea tranzacții, dar ulterior ne-am convins că și dînșii se îndeletnicesc cu negoțul de sclavi. Macololii sînt mari amatori de arme și în prezența noastră au achiziționat opt puști vechi de la niște mambari aflați în trecere pe acolo, în schimbul unui mare număr de băieți, care nu erau copiii lor, ci fuseseră luați ca prizonieri de la triburile învinse. Cît am stat în Africa n-am auzit niciodată ca un tată să-și fi vîndut propriul său copil. Ulterior macololii au fost îndemnați să organizeze o incursiune de jaf asupra triburilor așezate mai la răsărit. Mambarii s-au învoit să mînuiască chiar ei puștile dacă macololii sînt dispuși să le cedeze eventualii prizonieri, iar ei să se aleagă cu vitele. Anul acesta macololii au vîndut cel puțin 200 de sclavi. În timpul incursiunii amintite, macololii s-au întîlnit cu niște arabi din Zanzibar, care, în schimbul a treizeci de captivi, le-au oferit trei muschete englezești.

Discutînd despre această stare de lucruri cu Oswell, am ajuns amîndoi la concluzia că dacă băștinașii ar fi aprovizionați cu produse ale fabricilor europene pe calea unui comerț legal și cinstit, negoțul de sclavi ar deveni imposibil. Ni se părea pe deplin posibil ca în schimbul fildeșului și a altor produse locale, să li se furnizeze băștinașilor mărfurile pentru care acum ei își vînd servitorii, curmîndu-se astfel din față negoțul de sclavi. Planul era realizabil însă cu condiția deschiderii unui drum comercial, care să unească litoralul cu regiunile din interiorul țării.

Întrucît n-avem nici o speranță că burii mă vor lăsa la Colobeng să mă consacru în liniște luminării și instruirii băștinașilor, am hotărît să-mi scutesc familia de riscurile pe care le comportă viața în aceste ținuturi insalubre, bîntuite de malarie, și să o trimit în Anglia, iar eu să mă reîntorc singur ca să caut o regiune sănătoasă, care ar putea să devină un centru de civilizație și să încerc să descopăr o cale de acces din interiorul țării spre coasta de răsărit sau spre coasta de apus a continentului. Așa se face că în aprilie 1852 am sosit la Capetown revăzînd pentru prima oară după unsprezece ani lumea civilizată.

CAPITOLUL V

ÎN IUNIE 1852 PORNESC DIN CAPETOWN ÎN ULTIMA ȘI CEA MAI LUNGĂ CĂLĂTORIE — TOVARĂȘII DE DRUM — CUM SE CĂLĂTOREȘTE CU CHERVANUL — ÎMPĂRȚIREA FIZICĂ A AFRICII — ZONELE ORIENTALĂ, CENTRALĂ ȘI OCCIDENTALĂ — DEȘERTUL KALAHARI — VEGETAȚIA LUI — RUTA NOASTRĂ — ÎNFĂȚIȘAREA STEARPĂ A REGIUNII — ABSENȚA IERBII — STRUGURII — ANIMALELE — MIGRAȚIA GAZELEI SUD-AFRICANE — PRECAUȚIA ANIMALELOR — FLUVIUL ORANGE — GRICUA — ÎMBRĂCĂMINTEA BĂȘTINAȘILOR

În 1852, după ce mi-am trimis familia în Anglia, am plecat din Capetown în ultima mea călătorie. Itinerariul proiectat începea la extremitatea sudică a continentului, se îndrepta spre coasta de vest, în orașul San Paolo de Luanda, capitala Angolei, iar de acolo, traversa de-a curmezișul toată partea sudică a Africii centrale și se termina la Quelimané, pe coasta de est. Călătoream, ca întotdeauna, cu un chervan incomod și greoi, tras de nouă boi, pe care îl cumpărasem la Capetown. Eram însoțit de patru bacweini — doi bărbați și două fete tinere; ele veniseră la Capetown ca îngrijitoare la copiii noștri și acum se întorceau la Colobeng. Cititorul a aflat din numeroasele cărți apărute anterior ce înseamnă o călătorie cu chervanul în Africa, așa că nu-mi rămîne decît să adaug că ea reprezintă un lung picnic, prielnic sănătății și agreabil oamenilor puțin pretențioși, care se mulțumesc cu aer curat.

Ruta noastră spre nord trecea aproape prin mijlocul acelei părți conice de la extremitatea sudică a continentului care formează promontoriul Capului. Dacă vom împărți în închipuirea noastră acest con în trei zone sau fîșii longitudinale, vom observa că relieful, clima și populația fiecăreia dintre ele prezintă caracteristici deosebite, constatare ce se impune mai cu seamă după ce treci de hotarele coloniei. În unele locuri zonele trec una în alta, se întrepătrund, ca să spunem așa, și trecerea se face pe neobservate, dar în ansamblu deosebirile existente confirmă împărțirea de mai sus.

Zona orientală are numeroase lanțuri de munți, împăduriți cu copaci veșnic verzi, cărora nici arșița, nici seceta nu le dăunează *(Strelitzia, Zamia horrida, Portulacaria afra, Schotia speciosa, Euphorbias, Aloes arborescens)*. Pe povîrnișurile defileurilor mun-

toase din apropierea litoralului cresc arbori cu lemn de construcție. Această zonă este relativ bine udată de ape curgătoare și primește anual o cantitate relativ mare de precipitații.

Locuitorii zonei orientale, cafrii sau zulușii, sînt înalți, musculoși și bine făcuți; ei se remarcă prin energia, curajul și viclenia lor și în genere corespund epitetului de „magnifici sălbatici", dat de autoritățile militare ale albilor. Dacă n-ar avea pielea neagră și părul creț ca oaia, ar putea fi comparați cu cei mai reușiți europeni în ce privește frumusețea trupului și forma craniului.

Zona următoare, care ocupă centrul continentului, poate fi cu greu numită deluroasă, deoarece colinele existente sînt prea puțin înalte. Relieful ei se prezintă în cea mai mare parte din șesuri întinse, ușor vălurate. Aici nu se întîlnesc munți înalți, izvoare sînt puține, iar rîuri și mai puține. Plouă destul de rar și uneori anii secetoși se țin lanț. Fără o irigație artificială aici nu poate fi cultivată nici o cereală europeană.

Locuitorii zonei centrale, beciuanii, aparțin probabil aceleiași ramuri etnice ca și cafrii, cu care seamănă foarte mult, fiind un popor de agricultori și păstori, dar le sînt inferiori sub raportul dezvoltării fizice și au o fire mai timidă.

Zona occidentală e și mai plată decît cea centrală, devenind accidentată numai în apropierea coastelor. Ea cuprinde întinsa cîmpie a deșertului Kalahari, interesantă prin vegetația ei destul de abundentă, cu toată lipsa acută de apă.

Insuficiența precipitațiilor ce cad în această cîmpie vastă se datorește, probabil, faptului că în majoritatea regiunilor din interior predomină vînturile de est, care uneori se abat ușor spre sud. Umiditatea antrenată de vînturi din Oceanul Indian se depune pe coasta răsăriteană, muntoasă, a continentului; cînd în mișcarea lor masele de aer ajung în punctul cel mai înalt, aceasta se întîmplă exact la hotarul marelui șes sau, întrucît este vorba de Kalahari, la limita marilor cîmpii dogorite de soare din interiorul țării; acolo se întîlnesc cu aerul rarefiat de deasupra întinderii aride și încinse și căldura ascendentă contribuie și mai mult la reținerea în atmosferă a vaporilor de apă; creșterea forței „higrometrice" a aerului face ca în zonele centrală și occidentală ploaia să constituie un eveniment rar.

Același fenomen, care aici are loc pe o scară gigantică, se observă și la Table Mountain, lîngă Capetown, unde provoacă dezlănțuirea stratului de nori sau a „feței de masă". Vîntul de sud-est ridică la o înălțime de cel puțin trei mii de picioare (circa 900 m) o masă de aer egală cu diametrul muntelui. Răspîndirea maselor de aer rece în straturile superioare determină imediat formarea norilor în vîrful muntelui; umiditatea existentă în atmosferă devine vizibilă cu ochiul liber. Ridicîndu-se lin, în valuri succesive,

aceste mase provoacă o continuă formare de nori ; totodată, partea superioară a masei de vapori sau a „feței de masă“ rămîne netedă și pare nemișcată, în timp ce în partea ferită de vînt a muntelui trîmbe de vapori denși se frămîntă în sus și în jos, într-un clocot neîncetat, însă cînd coboară pînă la stratul de aer cel mai dens și cu temperatura cea mai ridicată — ceea ce contribuie la creșterea higroscopiei — norii se destramă și dispar.

Dacă în locul depresiunii existente în partea ferită de vînt de la Table Mountain s-ar găsi un șes înalt și încins de soare, atunci norii care se zvîrcolesc și dispar aici ori de cîte ori suflă vîntul de sud-est, ar putea să dea puțină ploaie cînd se ridică din partea bătută de vînt și ajung sus ; în cazul acesta însă, arșița ar intensifica acea proprietate pe care aerul o capătă acum cînd coboară în straturile joase și dense din partea ferită de vînt, și în locul unei regiuni întinse cu flora formată din *Disa grandiflora*, *Gladiolus*, trestii și licheni, ca aceea de la Table Mountain, am avea numai vegetația săracăcioasă din Kalahari.

Explicația vegetației bogate a cîmpiilor deșertului Kalahari ne-o oferă structura lui geologică. Marele șes central al acestei regiuni coboară spre centru, formînd un fel de farfurie, tivită de rocile ridicate la suprafață ; fundul ei este format din vechi roci siluriene. În multe locuri s-au produs crăpături, umplute ulterior cu roci eruptive — trappuri și breccii — în a căror masă se găsesc deseori denudații ale unor roci și mai vechi, cum o atestă fosilele pe care le conțin. Dar, cu toate că suprafețe imense din cîmpie au fost atît de denudate, încît din relieful inițial au rămas urme neînsemnate, totuși este foarte probabil că forma dominantă a acestor întinderi uriașe va rămîne depresiunea. Și, deoarece pe versanții unde cad cele mai multe precipitații stratele rocilor sînt înclinate spre centru, probabil că grație lor apa se infiltrează în subsolul șesurilor lipsite de ploi. Existența apelor freatice care, atunci cînd capătă o scurgere nouă, mai adîncă, se transformă în izvoare permanente (adică nu seacă), vine să confirme ipoteza că apa se infiltrează de la marginile ei spre fundul depresiunii centrale. Așadar, uimitorul fapt că, după afirmațiile băștinașilor, bazinul fluvial din nord, care alimentează cu apă izvoarele de la Matlomaganiana („Lanțul“), își extinde acțiunea binefăcătoare și asupra subsolului cîmpiilor din Kalahari, nu depășește limitele posibilului.

Structura originală a reliefului acestui ținut poate explica de ce vegetația regiunilor din Africa de sud cuprinse între paralelele 20 și 30° se deosebește atît de evident de vegetația regiunilor din Australia centrală, cuprinse între aceleași paralele. Sărăcia florei este în aceeași măsură specifică anumitor regiuni din centrul Africii de sud, ca și celor din Australia ; deosebirile existente se

datoresc, probabil, influenței fîntînilor arteziene asupra unor întinderi uriașe din Africa, care nu sînt populate numai din pricina lipsei de apă la suprafață. În orice caz, este util să reflectăm la cauzele care determină relativa abundență a vegetației în Africa de sud, căci în ele rezidă speranța viitoarei dezvoltări a acestei părți a continentului african, speranță inexistentă pentru Australia centrală [1].

Ruta urmată de noi trecea fie prin mijlocul, fie pe la marginea zonei orientale, pînă am ajuns în dreptul paralelei lacului Ngami, unde aspectul regiunii s-a schimbat complet. Aveam impresia că nimerisem într-o regiune lipsită de viață. Iarna fusese precedată de o secetă cumplită și mulți fermieri pierduseră două treimi din vite. Peisajul nu era de loc atrăgător. Cenușiul închis al colinelor dezgolite și vegetația săracă a cîmpiilor mi-au sugerat gîndul că acestei regiuni numele de pustiu i se potrivește mult mai bine decît depresiunii Kalahari. Se spune că atunci cînd s-au stabilit aici primii europeni ea era acoperită cu un covor gros și compact de iarbă verde, dar că ea a dispărut o dată cu venirea antilopelor, care au păscut-o, locul ei luîndu-l mesembriantemumul și crassula.

E interesant de observat cum în lupta pentru existență ce se dă în sînul naturii, asociații complet diferite depind pe de-a-ntregul unele de altele. Ierburile ce creșteau aici înainte vreme depindeau de animalele ierbivore, care le împrăștiau semințele. Cînd, după dispariția antilopelor, a încetat și răspîndirea semințelor, secetele din Africa au avut o influență dezastruoasă asupra asociațiilor locale de plante. Iată însă că o altă familie de plante — mesembriantemum — era gata pregătită să se opună acțiunii ucigătoare a secetei. Cît timp solul este arid și fierbinte, receptaculul cu semințe al acestor plante rămîne închis etanș, menținînd astfel neștirbită capacitatea germinativă a semințelor. La prima ploaie însă receptaculul se deschide și eliberează semințele exact în clipa în care există cele mai favorabile condiții pentru încolțire. La alte plante, după cum se știe, receptaculul cu semințe se deschide tocmai datorită acțiunii căldurii și a secetei.

Una dintre reprezentantele acestei familii — *Mesembryanthemum edule* — este comestibilă ; altă specie are o rădăcină tuberculată, care poate fi consumată și crudă. Toate varietățile de mesembriantemum au frunze groase și cărnoase, prevăzute cu pori care pot absorbi și reține redusa umezeală existentă în aerul foarte uscat și în solul arid. Dacă rupi o frunză de mesembriantemum chiar în toiul anotimpului secetos, vei găsi în ea o cantitate apreciabilă de sevă. Această familie crește și mai spre nord, dar acolo abundența diferitelor ierburi le împiedică să se răspîndească. Ele sînt însă întotdeauna gata să ocupe orice suprafață liberă, dacă,

ar pieri vegetația actuală. Prin urmare, dacă mai la nord ar dispărea iarba, animalele ar avea existența asigurată, fiindcă mesembriantemumul le-ar oferi o rezervă de nutreț.

Deoarece în regiunile amenințate de secetă această plantă nouă este mai folositoare pentru creșterea animalelor decît iarba obișnuită, burii nimicesc iarba în același mod în care antilopele îi împrăștiau semințele. La fermă se aduc cîteva căruțe cu semințe de mesembriantemum, acoperite cu un strat subțire de iarbă aspră, și se descarcă în țarcurile unde se țin peste noapte oile. Seară de seară oile mănîncă din semințe și cînd ies la păscut dimineața le împrăștie peste tot locul, cu o regularitate care ar putea fi depășită numai cu prețul unor eforturi considerabile. În cîțiva ani terenurile astfel semănate se transformă în pășuni admirabile pentru oi, fiindcă acest nutreț le îngrașă cel mai bine. După cum am spus, unele plante din această familie sînt înzestrate cu aparate suplimentare, care le îngăduie să suporte ușor seceta. Mă refer la tuberculele lor prelungi, înfipte atît de adînc în pămînt, încît sînt perfect apărate de arșiță; tuberculele constituie adevărate rezervoare de apă și sucuri hrănitoare în timpul perioadelor de secetă, care se repetă cu regularitate chiar în regiunile cu clima cea mai favorabilă din Africa. Am vorbit mai pe larg de această particularitate a mesembriantemumului pentru că ea este frecventă în lumea vegetală a deșerturilor.

Înaintarea noastră lentă pe teritoriul coloniei ne lăsa răgazul să ne interesăm îndeaproape de mai tot ce ne ieșea în cale. În primul rînd, atrag atenția denumirile diferitelor locuri; ele atestă că aici au trăit cîndva bivoli, antilope sud-africane și elefanți, animale care acum s-au retras la sute de mile depărtare. Mici turme de blesbucs *(Antilope pygarga)*, gnu, țapi de stîncă și struți *(Struthio camelus)* continuă, asemenea boșimanilor, să trăiască aici și acum, cînd toate celelalte vietăți au dispărut. La auzul împușcăturilor, elefantul, cel mai înțelept dintre patrupede, fuge primul, iar antilopa, gnu și struțul, animalele cele mai prevăzătoare, dar și cele mai proaste, fug întotdeauna ultimele. Cînd au venit aci primii emigranți, hotentoții creșteau cirezi imense de vite, însă n-avcau nici cai, nici măgari, nici cămile. Vitele lor fuseseră aduse în sud probabil de la nord-nord-est, pentru că în acea direcție situcază toți hotentoții regiunea de unde au pornit inițial în migrațiile lor. De acolo ei au venit cu oi, vaci, capre și cîini.

Cu puțin înainte de a ajunge la fluviul Orange, am văzut urmele migrației gazelei sud-africane *(Gazella euchore)* sau *țepe*. Gazelele vin din deșertul Kalahari. Cînd le-am văzut pentru prima oară dincolo de hotarele coloniei, numărul lor trecea — după cîte mi s-a spus — de patruzeci de mii. Eu nu sînt capabil să le apre-

ciez numărul, fiindcă le întîlnesc pretutindeni pe vastele întinderi ale acestui ținut. Cînd le vezi păscînd, alergînd sau lăsîndu-și grațios pe spate coarnele, admiri fără să vrei mișcările lor nervoase. Se hrănesc în special cu iarbă. Deoarece ele vin din nord tocmai în lunile cînd acolo este mai multă iarbă decît în restul anului, migrația lor nu se datorește absenței nutrețului și nici lipsei de apă, pentru că antilopa este unul dintre animalele cele mai rezistente la sete. Prin firea lor, le plac foarte mult cîmpiile întinse, acoperite cu iarbă joasă, unde zăresc de la distanță apropierea dușmanului. Bakalaharii cunosc această caracteristică a gazelelor și profită de ea pentru a-și atinge scopul. Ei dau foc unor suprafețe întinse acoperite cu iarbă înaltă și tufișuri, spre a crea cîmpii deschise, unde gazelele se adună în număr mare și astfel vînătorii sînt asigurați cu o pradă bogată.

Acest instinct îl au nu numai antilopele sud-africane: și boii noștri devin mai sperioși în locurile acoperite cu iarbă înaltă. Ei știu că perdeaua de iarbă oferă ascunzișuri bune dușmanilor lor și de aceea simțul primejdiei potențiale li se intensifică. Adesea îi vezi tresărind cînd zăresc profilîndu-se neclar silueta altui bou. Antilopa sud-africană, la care, ca la orice animal gregar, acest instinct este puternic dezvoltat, devine foarte neliniștită cînd în Kalahari iarba atinge înălțimi apreciabile și e firesc ca vegetația mai sărăcăcioasă a sudului sterp să le îmbie într-acolo. Pe măsură ce înaintează spre sud numărul lor sporește și hrana se împuținează. Ele însă continuă să se dirijeze în aceeași direcție și găsind tot mai puțin nutreț se văd nevoite, în căutarea mijloacelor de existență, să traverseze înot fluviul Orange, transformîndu-se într-un adevărat flagel pentru fermierii crescători de oi. Dacă în calea lor întîlnesc un lan de grîu, puteți fi siguri că nici lăcustele nu-l vor pustii așa de temeinic. Nu se știe dacă pe urmă se întorc în locurile de unde au plecat, fiindcă nimeni n-a observat așa ceva. Multe gazele pier din lipsă de hrană, deoarece sudul nu le poate oferi suficiente surse de nutreț. O parte dintre ele se împrăștie pe teritoriul coloniei, a cărei întindere le asigură destul spațiu. Cu toate că sînt vînate în permanență cu arme de foc, nu este exclus ca gazelele să se mențină aici încă multă vreme.

O dată cu traversarea fluviului Orange păsirăm pe un teritoriu independent, locuit de gricua și beciuani. Gricua sînt metișii proveniți din amestecul băștinașilor cu europeni. Aceia la care mă refer acum sînt de origine olandeză, adică sînt descendenții căsătoriei emigranților olandezi cu hotentote și boșimane. Prima generație a acestei rase amestecate se consideră superioară celei de a doua generații și așa mai departe. Toți moștenesc, într-o măsură mai mare sau mai mică, trăsăturile caracteristice ale părinților lor.

Înainte vreme gricua şi beciuanii se îmbrăcau aproape la fel ca şi cafrii, dacă în general în cazul de faţă se poate vorbi de o îmbrăcăminte. Femeile îşi atîrnau în faţă un fel de şorţ din franjuri de piele, lungi cam de 45 de cm, iar pe umeri purtau o piele argăsită de antilopă sau de oaie, care în faţă nu ajunge să le acopere pîntecele şi pieptul. Bărbaţii se acopereau în faţă, mai mult pentru bună-cuviinţă, cu o bucată de piele cît borul unei pălării, iar pe spate îşi aruncau o mantie identică cu a femeilor. Pentru a-şi apăra pielea de razele dogoritoare ale soarelui, ca şi de frigul nopţii, ei se ung pe tot trupul cu un amestec de grăsime şi ocru, iar pe cap cu o unsoare făcută din grăsime şi pulbere de micaşist albastru. Părticelele sclipitoare de mică ce se lipesc de trup, de mărgelele şi inelele lor de aramă constituie aici suprema eleganţă şi satisfac cele mai exigente gusturi.

CAPITOLUL VI

KURUMAN — IZVORUL SĂU MINUNAT — VEGETAȚIA REGIUNII — RĂMĂȘIȚELE FOSTELOR PĂDURI — O OTRAVĂ VEGETALĂ — RUȘINOASA INCURSIUNE A BURILOR ASUPRA BACWEINILOR — O SCRISOARE DE LA SECELI — AMĂNUNTE DESPRE INCURSIUNE — BURII AU LUAT ÎN ROBIE NUMEROȘI COPII, MI-AU DISTRUS CASA ȘI MI-AU PRĂDAT AVUTUL DE LA COLOBENG, JURÎND SĂ SE RĂZBUNE PE MINE — PLEC ÎN CĂLĂTORIE ÎN NOIEMBRIE 1852 — VÎNTUL FIERBINTE DIN DEȘERT — ATMOSFERA ESTE ÎNCĂRCATĂ CU ELECTRICITATE — UN STOL DE LĂSTUNI DE STÎNCĂ — LITUBARUBA — DRAGOSTEA BECIUANILOR PENTRU COPII — O CLIMĂ SĂNĂTOASĂ

Importanța stațiunii de misionari de la Kuruman se datorește exclusiv minunatului său izvor care nu seacă. Izvorul țîșnește de sub un strat de trapp și cînd ajunge la suprafață are o temperatură de 72° Fahrenheit (27,1°C); deci apa provine, probabil, din vechile șisturi siluriene ce formau cîmpia primitivă a continentului. În timpul șederii mele la Kuruman n-am observat ca debitul acestui izvor să fi variat. La 40 de mile de Kuruman ne-au fost arătate locurile unde bătrînii tribului își amintesc că în tinerețea lor existau niștre mlaștini populate cu hipopotami și atît de adînci, încît în ele se înecau oameni și vite. Diminuarea cantității de apă se datorește în primul rînd și în special uscării generale a regiunii și în al doilea rînd canalelor de irigație săpate de ambele părți ale izvorului, în apropierea stațiunii de misionari. Celui de-al doilea factor i s-ar putea atribui o importanță mai mare, dacă n-ar fi coincis cu secarea multor fîntîni pe o rază considerabilă.

Fără să intru în amănunte privind această caracteristică a climei locale, voi menționa că raionul Kuruman oferă un exemplu edificator al uscării progresive a regiunilor sudice, care în trecut erau relativ la fel de bogate în ape ca și pămînturile situate la nord de lacul Ngami. Pretutindeni se întîlnesc albii ale vechilor rîuri și torente, pretutindeni se văd gurile pe unde ieșeau la suprafață izvoare de mult secătuite. Țîșnind secole în șir prin aceste guri, apa a rotunjit fisurile înguste prin care își croise drum. De ambele laturi ale acestor vechi fîntîni arteziene s-au depus mari cantități de tuf. Multe dintre ele au încetat să dea apă fiindcă depunerile de tuf deveniseră prea înalte sau fiindcă ridicarea generală a terenului în partea de vest a regiunii a înălțat prea sus nivelul solului

față de rezervoarele subterane de apă. E de ajuns să sapi un puț într-un loc mai jos pentru ca apa să curgă fără încetare. Unele vechi fîntîni din apropierea Kurumanului au fost restaurate de beciuani, care uneori dau dovadă de ambiție și sapă luni de zile la un puț adînc. Dacă se apucă de o treabă, ei consideră că este o datorie de onoare să o ducă la bun sfîrșit și n-au vrut să țină seama de sfaturile unui misionar, care le-a spus că nu vor izbuti niciodată să silească apa să urce la deal.

Merită relevată hărnicia burilor stabiliți în această regiune. Ei sapă canale lungi și adînci, care pornesc din văi și urcă spre locuri unde, cu excepția cîtorva fire de trestie și a unui soi de iarbă aspră și roșcată ce crește într-o căldare unde pe vremuri se găsea gura unei fîntîni, acum complet acoperită de tuf moale, nimic nu atestă existența apei freatice. În alte cazuri indiciul prezenței unei pînze de apă freatică este aceeași trestie, care însă de astă dată nu crește într-o căldare, ci pe o creastă lungă de nisip, înaltă de 1—2 picioare (30—60 cm). Eforturile oamenilor care se apucă să sape un puț adînc sau un șanț de-a curmezișul crestei sînt răsplătite prin apariția unui izvor cu apă potabilă. Formarea acestor creste de nisip deasupra locurilor unde se află apă se datorește acțiunii eoliene. După cum se știe, vîntul poartă întotdeauna mult praf și nisip mărunt, care se depune în jurul gardurilor, tufișurilor și copacilor. În cazul de față stuful joacă rolul unui gard viu, iar umezeala căzută peste noapte sub formă de rouă este un bun liant, fixînd nisipul în jurul rădăcinilor și tulpinilor. Așa se face că încetul cu încetul căldarea se transformă în moviliță. În aceeași ordine de idei, putem adăuga că în această parte a continentului nu există alte izvoare nesecabile în afara celor ce țîșnesc din trappul care a umplut valea primitivă. Și deoarece principala pînză de apă freatică se găsește, probabil, deasupra vechilor șisturi siluriene ce alcătuiesc fundul depresiunii, e de presupus că în unele locuri fîntînile arteziene ar putea să joace același rol ca și aceste puțuri adînci.

În cea mai mare parte a anului peisajul are aici un colorit galben deschis, iar în anotimpul ploios capătă o culoare verde-gălbuie, plăcută ochiului. Șiruri de coline străjuiesc la apus o cîmpie imensă, acoperită cu iarbă, ce se întinde spre răsărit pe o distanță de sute de mile. Mari suprafețe ale acestei cîmpii netede sînt acoperite cu tuf calcaros, așezat pe un strat absolut orizontal de trap.

Vegetația constă dintr-o iarbă minunată ce crește printre tufele pitice ale mărăcinelui *Acacia detinens*, înzestrat cu țepi ascuțiți și încovoiați ca niște cîrlige de pescuit. Acolo unde tufuł nu iese la suprafață, solul e format din nisip galben, unde printre tufe de *moretloa (Crewia flava)* și *mohatla (Tarchonanthus)* crește

pretutindeni o iarbă înaltă și aspră. Mulțumită unei rășini aromatice pe care o conține, lemnul de mohatla arde cu flacără vie chiar cînd e complet verde, proaspăt tăiat. În locurile mai ferite se întîlnesc mici pîlcuri de mimoze *(Acacia horrida* și *A. atomphylla)*, multă salvie sălbatică *(Salvia africana)* și diferite leguminoase *(Ixia)*; două bulboase cu flori mari: *Amaryllis toxicaria* și *A. brunswigia multiflora* (cea dintîi este otrăvitoare) au niște solzi mătăsoși, care uscați reprezintă un material admirabil pentru umplutul saltelelor.

Aici crește pretutindeni o plantă extrem de interesantă, căreia i se spune *ngotuane*. Ea este încărcată cu frumoase flori galbene, care împrăștie un miros agreabil și atît de puternic, încît tot aerul se îmbibă cu o aromă plăcută. Ngotuane face o fericită excepție de la regula generală, căci în regiunile aride ale Africii aproape toate florile sînt lipsite de miros sau au un miros neplăcut. Ngotuane conține însă și o otravă virulentă: un francez a băut una sau două înghițituri dintr-o infuzie din florile ei și pe dată a simțit o sfîrșeală și i s-a făcut rău.

Cînd Seceli a aflat că nu mai putem rămîne cu el la Colobeng, și-a trimis copiii la Kuruman, pentru ca domnul Moffat să-i învețe toate cunoștințele oamenilor albi. Moffat a acceptat cu plăcere să-și sporească familia cu încă cinci persoane.

La Kuruman am întîrziat două săptămîni cu reparatul unei roți a cherванului, ceea ce m-a scutit de a asista la incursiunea săvîrșită de buri împotriva bacweinilor. Știrea ne-a fost adusă de Masebele, nevasta lui Seceli. Ea izbutise să se ascundă cu copilul într-o crăpătură a stîncii de pe care trăgeau burii. Copilul a început să plîngă și de teamă ca scîncetele lui să nu atragă atenția burilor, ale căror puști trosneau chiar deasupra capului ei, mama și-a scos brățările de pe mîini și a improvizat din ele o jucărie, ca să-l liniștească. Masebele i-a adus lui mister Moffat o scrisoare cît se poate de edificatoare. Iat-o în traducere aproape textuală:

„Prieten al dragostei mele sincere și al inimii mele, care are în tine toată încrederea, eu, Seceli, îți scriu. Am fost învins de buri, care m-au atacat fără să fiu cu nimic vinovat față de ei. Mi-au cerut să mă supun regatului lor, dar am refuzat. Mi-au cerut să nu-i las pe englezi și gricua să treacă (spre nord). Le-am răspuns că aceștia sînt prietenii mei și nu-i pot împiedica. Burii au venit într-o sîmbătă; i-am implorat să nu pornească lupta duminica și s-au învoit. Atacul a început luni dis-de-dimineață și au tras o mulțime de împușcături, au dat foc orașului și ne-au împrăștiat. Au ucis șaizeci din supușii mei și au luat în captivitate femei, bărbați și copii. Și pe mama lui Baleriling (una dintre fostele neveste ale lui Seceli) au luat-o în robie. Au luat cu

ei toate vitele și tot avutul bacweinilor; au intrat în casa lui Livingstone și i-au prădat toată averea. Aveau cu dînșii optzeci și cinci de căruțe și un tun, iar după ce au furat propria mea căruță și căruța lui Macabé au avut optzeci și opt (socotind și tunul). Tot avutul vînătorilor (e vorba de doi vînători englezi, care vînau și făceau cercetări în nord) a căzut pradă focului, în oraș. Dintre buri au fost uciși douăzeci și opt. Prietene mult iubit, o trimit pe nevasta mea ca să-și vadă copiii și Cobus Haé o va conduce pînă la tine

Eu, Seceli, fiul lui Mocioazele".

Relatarea concordă cu amănuntele furnizate de Mebalue, învățătorul băștinaș, și cu expunerea făcută chiar de buri în ziarele coloniei. Bacweinii nu fuseseră niciodată acuzați de buri că le-ar fi furat vitele, învinuire auzită atît de des în vecinătatea regiunilor locuite de cafri, și dacă în timpul cît am locuit printre bacweini s-ar fi săvîrșit măcar un singur furt, aș fi avut negreșit cunoștință de el. Singurul capăt de acuzare formulat împotriva lor era că „Seceli devine prea îndrăzneț"; ziarele nu pomeneau însă nimic despre pretențiile burilor ca Seceli să recunoască autoritatea lor și să închidă negustorilor englezi drumul spre nord. Vestea acestui atac banditesc, coroborată cu o serie de amenințări la adresa mea — pe temeiul că eu i-aș fi învățat pe bacweini cum să-i ucidă pe buri — a stîrnit o asemenea panică în întreaga regiune, încît n-am putut găsi nici un om dispus să mă însoțească în nord. Am vorbit mai înainte despre procedeele folosite de buri în război. În toate precedentele incursiuni tîlhărești ale burilor, victimele căzuseră întotdeauna numai din rîndurile indigenilor. Or, atunci cînd tocmai tribul în mijlocul căruia locuia un englez a îndrăznit, apărîndu-se, să verse și sîngele lor, faptul a fost considerat ca o dovadă grăitoare a vinovăției mele. S-au auzit voci care cereau răzbunare, s-au proferat amenințări că dacă voi cuteza să mă îndrept spre nord, prin ținuturile burilor, voi fi urmărit fără zăbavă și cum la cele de mai sus se adăuga afirmația că guvernul englez le-ar fi acordat puterea asupra tuturor triburilor indigene, nu e de mirare că am fost nevoit să rămîn luni întregi la Kuruman, căci nimeni nu voia să mă însoțească...

În cele din urmă am izbutit să găsesc trei băștinași care și-au asumat riscul să plece cu mine spre nord. La 20 noiembrie am părăsit Kurumanul împreună cu George Flemming și H. E. Retherford. Pentru a evita să ne întîlnim cu burii, am ales o rută care trecea pe la marginea deșertului, iar uneori chiar prin Kalahari. Anul 1852 fusese mai ploios ca de obicei, el încheind unul dintre ciclurile de 11 sau 12 ani în cursul cărora au existat, după cîte mi s-a spus, trei ani ploioși. Datorită ploilor, recolta de pepeni era

neobișnuit de bogată. Avurăm plăcerea să ne întîlnim cu John McAbe, care se întorcea de la lacul Ngami. Ajunsese fără piedici pînă la lac, pornind de la un punct situat puțin mai la sud de Colobeng, de unde traversase în linie dreaptă deșertul. Acest călător energic ne-a confirmat știrile despre abundența recoltei de pepeni; mai bine de trei săptămîni vitele lui nu băuseră altceva decît zeamă de pepeni și cînd, în sfîrșit, au dat de apă, animalele au primit evenimentul cu o totală indiferență. Apropiindu-se de Ngami de la sud-est, McAbe a traversat rîul Taukhe și a înconjurat lacul pe la nord, fiind pînă în prezent singurul european care l-a văzut în întregime. După calculele sale, dimensiunile lacului sînt mult mai mari decît cele apreciate de Oswell și de mine; din socotelile lui rezultă că are o suprafață de aproximativ 90—100 de mile (165—185 km^2).

Uneori în timpul anotimpului secetos, care succede iernii și precede ploile, în deșert suflă, de la nord spre sud, un vînt fierbinte. Cînd ajunge aici ai impresia că iese dintr-o sobă încinsă. Rareori durează mai mult de trei zile, iar prin acțiunea lui amintește de vîntul harmatan din Africa de nord. E atît de uscat, că pînă și cele mai bune cufere englezești pe care le luasem cu mine, precum și toate obiectele de uz casnic făcute din lemn de primă calitate, s-au scorojit, ca de altfel toate obiectele de lemn de proveniență neafricană. Cînd suflă acest vînt aerul devine atît de încărcat cu electricitate, încît dacă ții în bătaia vîntului un mănunchi de pene de struț, el se electrizează ca și cum ar fi încărcat la o mașină electrică și provoacă o contracție a mușchilor mîinii, însoțită de un trosnet distinct.

În zilele cu vînt și în general cînd atmosfera este încărcată cu electricitate, pe suprafața carossei (mantiei) purtate de băștinași apare la cea mai mică atingere o puzderie de mici scîntei. Pentru prima oară am observat acest fenomen cînd în chervan călătorea alături de mine o căpetenie indigenă. La fiecare zguduitură a căruței blana carossei sale devenea luminescentă, iar cînd am mîngîiat-o cu mîna am stîrnit o revărsare de scîntei, însoțite de mici pocnete. „Tu vezi ce se întîmplă?“ — îl întrebai eu. „Noi știm asta nu de la oamenii albi, — îmi răspunse căpetenia. — Din vremuri străvechi, cu mult înaintea venirii oamenilor albi în țara noastră, părinții noștri cunoșteau acest lucru“. Din păcate, nu m-am informat cum numesc ei acest fenomen, dar nu mă îndoiesc că el trebuie să aibă un nume în limba lor. Humboldt spune că Otto von Guericke a fost primul om care a observat fenomenul descris, dar iată că el era de veacuri cunoscut beciuanilor. Indigenii îl privesc însă cu indiferență.

În ce privește explicarea fenomenelor fizice din natură mintea omenească a rămas aici la fel de inertă cum fusese pe vremuri în Anglia.

La nord de Kuruman am văzut rotindu-se deasupra cîmpiilor stoluri mari de lăstuni de stîncă *(Cypselus apus)*. Un stol care a zburat deasupra noastră, îndreptîndu-se spre păpuriș, număra aproximativ patru mii de păsări. Foarte puțini lăstuni se nasc și cresc aici. I-am observat în repetate rînduri și am ajuns la concluzia că ei nu se împerechează probabil niciodată în aceste regiuni, fiindcă n-am văzut ca bărbătușul să urmărească femeiușca și nici jocurile specifice păsărilor în perioada împerecherii. Aici se găsesc și alte păsări care trăiesc în stoluri. Chiar în perioada înmulțirii, care are loc între anotimpul rece și cel călduros, frigul exercitînd în aceste meleaguri aproape aceeași influență ca și binefăcătoarea căldură de primăvară în Europa, ele se deplasează din loc în loc, și mă întreb dacă nu cumva acestea sînt păsările călătoare ce pleacă toamna din Europa ca să-și hrănească și să-și crească aici puii.

La 31 decembrie 1852 am ajuns la Litubaruba, orașul lui Seceli, situat pe o creastă muntoasă cu același nume. Niciodată nu-i văzusem pe bacweini așa de slabi și de istoviți ca acum. Burii le luaseră majoritatea vacilor și optzeci de boi zdraveni, buni de muncă. De asemenea, burii își însușiseră toate proviziile lăsate la Colobeng de căpitanii Codrington și Webb — doi ofițeri exploratori — ca să-și asigure drumul de întoarcere spre sud. Mare le-a fost surpriza ofițerilor cînd în locul bagajelor și alimentelor n-au găsit decît cadavrele bacweinilor. Toate rezervele de cereale, toată îmbrăcămintea și obiectele de gospodărie ale bacweinilor au pierit în flăcările incendiului aprins de buri în toiul luptei, folosindu-se în acest scop de serviciile unor băștinași din triburile supuse, pe care îi aduseseră cu ei. Nu e de mirare că supraviețuitorii orașului erau lihniți de foame.

Seceli voia să plece în Anglia, să ceară o audiență reginei și să i se plîngă personal de purtarea burilor. El dăduse ordin ca în timpul absenței sale bacweinii să se abțină de la orice acte de răzbunare. Totuși, cîțiva tineri au nesocotit porunca și au atacat un grup de buri ce se întorceau de la o vînătoare. Burii s-au speriat și au fugit, iar tinerii au pus mîna pe căruțele lor și le-au adus la Litubaruba. În urma acestui incident comandamentul suprem al burilor a presupus probabil că bacweinii intenționează să înceapă un război de guerilla. În realitate acest „război cafru“ * era abia în fașă și n-a depășit stadiul în care băștinașii au înțeles că metoda cea mai avantajoasă este aceea a „jocului de-a v-ați ascunselea“.

* În lupta lor împotriva cotropitorilor străini, cafrii au recurs la sistemul războiului de guerilla, căruia în Africa de sud i s-a dat numele de „război cafru“. — *N.T.*

Burii au intrat însă în panică și au ales patru soli pe care i-au trimis la bacweini cu propuneri de pace! Am fost de față la negocieri și am auzit condiția pusă de șeful bacweinilor: „Copiii lui Seceli trebuie să-i fie înapoiați". N-am mai pomenit ca niște oameni să se trezească pe neașteptate într-o capcană atît de perfectă ca aceea în care nimeriseră acești buri. Toate trecătorile și defileurile din munți erau păzite de cete bine înarmate de bacweini; dacă împuterniciții burilor n-ar fi făgăduit mult mai mult decît erau inițial dispuși să accepte, în acea zi ei ar fi văzut pentru ultima oară lumina soarelui. Copiii lui Seceli încăpuseră pe mîna comandantului Scholz, care voia să-i păstreze ca sclavi. Mă aflam la Litubaruba cînd micul Hari, băiețașul lui Seceli, a fost înapoiat mamei sale. Mama copilului, împreună cu alte femei, l-au primit cu șiroaie de lacrimi.

Se spune că în unele locuri sclavii sînt tratați cu blîndețe și omenește. Burii susțin că ei sînt cei mai buni stăpîni și că dacă hotentoții ar fi sclavii englezilor, aceștia i-ar trata mult mai rău. E însă greu de închipuit ce ar putea fi mai rău! Am notat numele cîtorva zeci de copii — băieți și fete — luați în sclavie (pe mulți îi cunoșteam, căci îmi fuseseră elevi), dar n-am putut să alin durerea mamelor deznădăjduite nici măcar cu speranța că copiii lor se vor întoarce vreodată din captivitate.

În general beciuanii țin foarte mult la copii. Copilașul care se zbenguie printre picioarele oamenilor mari cînd aceștia stau la masă va căpăta negreșit o bucățică bună. Dragostea beciuanilor pentru copii se datorește, poate, și modului lor patriarhal de viață. Orice copilaș străin găsit pe teritoriul lor devine bunul întregii comunități și faptul este imediat adus la cunoștința șefului. Băieții sînt mai doriți decît fetele. Negrii îi strigă pe părinți după numele copiilor. Pe primul nostru băiat l-am botezat Robert și după naștere lui băștinașii îi spuneau doamnei Livingstone — pe care o cheamă Mary — Ma-Robert, adică mama lui Robert.

Burii știu din experiență că nici o lege privind urmărirea sclavilor fugari nu poate avea putere în această țară sălbatică, unde prizonierilor adulți le e atît de lesne să fugă. De aceea, ei obișnuiesc să ia în robie numai copii mici, care pot să-și uite părinții și să rămînă pentru totdeauna sclavi. În casele burilor am văzut numeroși sugaci răpiți din satele indigenilor; înainte vreme ei tăgăduiau asemenea practici.

Printre bacweini bîntuie foarte puține boli. Tuberculoza, scrofuloza, cancerul și holera sînt necunoscute, iar nevrozele și hidropizia cerebrală — foarte rare. Acum vreo douăzeci de ani toată țara a fost bîntuită de o epidemie de variolă și pojar, care a secerat foarte multe vieți. Peste puțin timp, în regiunile de litoral a avut loc o recrudescență a epidemiei de variolă, dar de atunci

ambele maladii n-au mai pătruns în interiorul Africii. În unele locuri băştinaşii au folosit împotriva variolei un vaccin amestecat cu bălegar, pe care îl inoculau pe frunte. Locuitorii unui sat ce fusese aproape pustiit de o formă rebelă şi pernicioasă a bolii au folosit ca material pentru prepararea vaccinului puroiul unui bolnav la care infecţia era deosebit de virulentă. Nu mă pot dumiri nici azi cum le-a venit în minte ideea vaccinării ; trebuie să spun că bacweinii practicau asemenea vaccinări încă de pe timpul cînd n-aveau nici un fel de contact — nici direct, nici indirect — cu europenii.

Negrii nu admit sub nici o formă examinarea sau autopsia unui mort şi păstrează în taină locul unde îl înmormîntează. În acest domeniu a trebuit să mă mulţumesc doar cu ipoteze şi presupuneri. Bacweinii îşi îngroapă adesea morţii chiar în coliba unde au locuit, de teamă ca nu cumva vrăjitorii *(baloi)* să-i dezgroape şi să folosească o parte din cadavru în scopurile lor diavoleşti. N-apucă bine bolnavul să-şi dea sufletul că se şi grăbesc să-l înmormînteze. Ca să nu se obosească cu săpatul gropii, de multe ori ei transformă în mormînt vizuina unui furnicar. În timpul cît am trăit printre bacweini, s-a întîmplat de două ori ca după o asemenea grabnică înhumare morţii să se întoarcă acasă, căci în realitate nu fuseseră decît leşinaţi şi s-au trezit îngropaţi de vii.

Ori de cîte ori am fost nevoit în caz de boală sau accidente să recurg la intervenţii chirugicale, toţi băştinaşii, bărbaţii ca şi femeile, au suportat durerea fără să se schimonosească şi fără să scoată acele urlete care înaintea folosirii cloroformului în sălile de operaţie provocau atîtea leşinuri printre tinerii studenţi medicinişti. Femeile indigene se mîndresc cu rezistenţa lor la durere. Cînd eram rugat să scot un spin din piciorul unei fetiţe, o auzeam pe mama ei spunîndu-i : „Nu uita Ma, tu eşti femeie şi femeile nu plîng". Pentru un bărbat lacrimile sînt o adevărată ruşine. O dată s-a întîmplat să trec prin apropierea unei fîntîni adînci din deşertul Kalahari în clipa cînd un băieţaş care se jucase la marginea fîntînii a căzut înăuntru şi s-a înecat. După ce a devenit limpede că nu există nici o speranţă de salvare, tatăl copilului a început să plîngă amarnic. Era manifestarea unei dureri sfîşietoare şi a fost singura dată cînd am văzut un băştinaş plîngînd.

Toate regiunile din vecinătatea deşertului, de la Kuruman pînă la Colobeng sau Litubaruba şi chiar mai departe, pînă în dreptul paralelei lacului Ngami, au un climat cum nu se poate mai prielnic sănătăţii. Nu numai băştinaşii, ci şi europenii cu sănătatea şubrezită de clima Indiei găsesc aici condiţii favorabile pentru a-şi reface sănătatea subminată. Se cunosc cazuri în care din regiunile de litoral au venit aici bolnavi cu simptome foarte asemănătoare cu ale tuberculozei şi toţi s-au întremat graţie climei, fără să recurgă la alte tratamente. Să nu uităm că persoanele cu plămînii

slabi suportă totdeauna mult mai greu clima de pe litoral decît o climă unde nu se simte influența aerului marin. Cine a călătorit prin aceste ținuturi își va aminti cu plăcere de viața primitivă, petrecută în căruțe, atît de binefăcătoare sănătății.

Oswell susține că clima de aici e mai bună decît cea din Peru. Din păcate, lipsa de instrumente m-a împiedicat să culeg date științifice pentru lumea medicală. Dacă o călătorie pe aceste meleaguri n-ar fi legată de atîtea cheltuieli, aș recomanda tuturor bolnavilor de plămîni împrejurimile deșertului Kalahari. Aici clima este diametral opusă climei reci și umede din Anglia. Iernile sînt foarte uscate. În timpul lunilor friguroase, adică de la începutul lunii mai și pînă la sfîrșitul lui august, nu cade nici o picătură de ploaie, așa că umezeala și frigul nu se însoțesc niciodată. La Colobeng, în camerele răcoroase din casa noastră mercurul termometrului nu urca mai sus de 96° (36,2°C) nici măcar în zilele toride dinaintea anotimpului ploilor. Această temperatură nu ne pricinuia senzația de umezeală fierbinte și acea stare de sfîrșeală atît de binecunoscute în India și chiar pe litoralul Africii.

Seara aerul devine minunat de răcoros și ziua cea mai caniculară cedează locul prospețimii plăcute a nopții. Arșița, fie ea oricît de puternică, nu are o influență atît de apăsătoare ca aerul umed. Evaporarea intensă ce urmează după căderea ploii face ca anotimpul ploios să fie cel mai agreabil pentru călătorie. Nu există o senzație mai plăcută ca prospețimea cu care te întîmpină în tot cursul anului diminețile și serile; ai vrea ca temperatura să rămînă constantă, să nu urce, dar nici să nu coboare; poți rămîne pînă la miezul nopții în aer liber fără să-ți fie teamă că ai să răcești sau ai să te alegi cu un reumatism, ba chiar poți dormi afară, admirînd luna pînă te cuprinde somnul. Luni de zile aici poți număra pe degete nopțile cu rouă.

CAPITOLUL VII

PLECĂM DIN ȚARA BACWEINILOR — O SPECIE DE FURNICI MARI, NEGRE — BROAȘTELE ȚESTOASE DE USCAT — LEII SÎNT FRICOȘI — TEAMA LOR DE CAPCANE — RĂCNETUL LEULUI SEAMĂNĂ CU ȚIPĂTUL STRUȚULUI — LEUL ATACĂ RAREORI ANIMALE ADULTE — BIVOLII ȘI LEII — ȘOARECII — ȘERPII CALC PE UN ȘARPE — ȘERPII VENINOȘI ȘI ȘERPII INOFENSIVI — HIPNOZA — ÎNĂLȚIMILE BAMANGWATO — LIPSA DE APĂ — STRUȚUL — PROSTIA LUI — PASUL STRUȚULUI — OUĂLE DE STRUȚ — CU CE SE HRĂNEȘTE STRUȚUL

În cele cinci zile petrecute în țara nefericiților bacweini am văzut toate consecințele războiului cu burii, pe care cine nu le-a văzut cu propriii săi ochi nu și le poate imagina, iar la 15 ianuarie 1853 am pornit din nou la drum.

În ziua de 21 ianuarie am ajuns la fîntînile de la Boatlanama și pentru prima oară le-am găsit secate. Lopepe, un rîuleț care izvora dintr-o mlaștină mare, năpădită de trestii, secase și el. Apa sărată și fierbinte a izvorului Serinana nu era bună de băut și ca atare ne-am continuat grăbiți drumul spre Mașue, unde ne aștepta o apă minunată. Călătorind prin această regiune simți adesea un miros puternic, iute și foarte neplăcut. El provine de la o furnică neagră ca smoala și lungă de aproape un țol (2,54 cm), numită *leșonia*. Dacă este tulburată sau neliniștită, ea degajă un miros caustic și dezagreabil, asemenea gîndacilor puturoși. Secreția rău mirositoare este probabil volatilă ca eterul; dacă iriți insecta cu o nuia lungă de 6 picioare (1,6 m) simți imediat, cu toată distanța apreciabilă, mirosul respingător.

Am întîlnit și broaște țestoase. Cînd nu sînt în perioada depunerii ouălor, carnea lor este delicioasă. Numeroase urme de broaște duceau spre izvorul sărat; în căutarea sării atît de necesară vieții, ele străbat distanțe foarte mari. Dacă duc lipsă de sare se hrănesc adesea cu cenușă de lemn. E uimitor cum de izbutesc să se mențină în aceste ținuturi. Urmărite fiind, ele nu se pot salva prin fugă și băștinașii le ucid cu duiumul. Broaștele țestoase tinere sînt vînate pentru carapacea lor, din care băștinașele fac niște cutiuțe pe care le umplu cu niște rădăcini plăcut mirositoare și le atîrnă pe corp. Carnea broaștelor bătrîne este folosită în alimentație, iar carapacea lor este utilizată în stare naturală, adică fără a fi prelucrată, ca

vas pentru mîncat sau băut. În condițiile arătate, broaștele țestoase izbutesc să reziste și să nu fie complet exterminate numai mulțumită culorii lor. Coloritul galben și cafeniu închis al carapacei se confundă cu culorile ierbii și ale pietrelor, înlesnindu-le să treacă neobservate. Deși cînd simt apropierea omului fac încercări neîndemînatice de a fugi, ele își pun toate speranțele în pavăza lor osoasă, de pe care alunecă pînă și dinții hienei. Cînd această reptilă cu longevitate matusalemică vrea să-și depună ouăle, ea scormonește o groapă și cu pămîntul scos își acoperă toată carapacea cu excepția vîrfului bombat. Apoi depune ouăle în fundul gropii, unde ele rămîn pînă încep să cadă ploile și răsare iarba proaspătă. Atunci puii, îmbrăcați într-o carapace încă moale, ies din groapă și își încep viața independentă, fără a fi îngrijiți sau păziți de mamele lor. Broaștele țestoase se hrănesc cu iarbă tînără și cu o plantă numită *totona*; ele pot fi văzute în apropierea mormanelor de cenușă și scrum, precum și în locurile unde la suprafața solului se găsesc sedimente sau urme de săruri azotoase, căci sînt mari amatoare de sare.

I-am chestionat adesea pe boșimani și bakalahari despre obiceiurile animalelor sălbatice, pe care aceștia le cunosc admirabil și am aflat multe lucruri interesante, mai cu seamă despre animalele de pradă. Astfel, mi s-a spus că fiarele de pradă suferă de diferite boli și cînd se îmbolnăvesc au o înfățișare de-a dreptul jalnică. Leii, bunăoară, slăbesc și mor dacă li se strică dinții. Cînd devine prea bătrîn și nu mai poate prinde prada, leul intră în sate și fură capre, atacînd și femeile sau copiii care se întîmplă să iasă noaptea din colibe. La bătrînețe este unica lui posibilitate de a se menține în viață. Așa a luat naștere credința că leul care s-a înfruptat o dată cu carne de om o preferă înaintea tuturor celorlalte. Dar numai leii bătrîni sînt antropofagi și în clipa cînd un leu izbutește să-și învingă teama față de om și vine pînă în inima satului după capre, indigenii spun: „I s-au tocit dinții, curînd va începe să ucidă oamenii". Și atunci hotărăsc să acționeze fără zăbavă, adică să-l ucidă. Dacă însă leul își are bîrlogul în locuri în apropierea cărora nu trăiesc oameni sau dacă, așa cum se întîmplă uneori, este stăpînit de o teamă invincibilă față de boșimani și bakalahari, atunci de îndată ce boala sau bătrînețea îl doboară, începe să vîneze șoareci sau alte mici rozătoare, ba chiar să se hrănească cu iarbă. Cînd zăresc în bălegarul leului ierburi nemistuite, băștinașii pornesc pe urmele lui, convinși că îl vor găsi zăcînd undeva sub un copac și îl răpun fără greutate. Nu e exclus ca leul să mănînce unele ierburi pentru leac, asemenea cîinilor.

Animalele de pradă simt o frică nestăpînită față de om, după cum o dovedesc cazurile verificate cînd rătăcind prin preajma satelor mari — de unde flăcările focurilor alungaseră definitiv toate

animalele mari — leoaicele își astîmpărau foamea mîncîndu-și propriii lor pui. Adaug că deși este suficient ca leul să simtă mirosul lăsat de picioarele omului pentru ca să se îndepărteze grabnic de sat, totuși există și excepții: în perioada cînd eram ocupat cu mutatul la Colobeng, în apropierea caselor noastre aproape goale de la Șocuané se învîrteau atîția lei, încît băștinașii rămași cu doamna Livingstone se temeau să iasă seara din casă. Și cîinii de aici au monstruosul obicei, potrivnic legilor firii, să-și mănînce puii; probabil că și ei simt aceeași nevoie imperioasă de carne ca și locuitorii satelor.

Dacă un călător se va întîlni cu „regele animalelor" în timpul zilei — ceea ce nu se întîmplă prea des pe aceste meleaguri — și dacă părerile preconcepute nu-l fac să se aștepte să vadă un animal „nobil" și „măreț", el va da ochi cu un animal ceva mai mare decît cîinii din rasele cele mai înalte și cu trăsături foarte asemănătoare cu ale cîinelui. Botul fiarei nu seamănă de loc cu imaginea obișnuită a leului, așa cum e înfățișată în sculpturi și desene. Are un nas alungit, ca al cîinelui și nicidecum așa cum îl zugrăvesc artiștii noștri plastici, deși nimic nu-i împiedică să-l studieze cu de-amănuntul în grădinile zoologice. De obicei, concepțiile lor despre măreția leului se concretizează în zugrăvirea unui bot care seamănă cu o băbuță îmbrăcată cu scufia de noapte. Dar să revenim la întîlnirea leului cu un om în timpul zilei; animalul rămîne o secundă sau două încremenit, privindu-l țintă, apoi se întoarce încetișor și se îndepărtează tacticos cam doisprezece pași, întorcînd mereu capul. Pe urmă iuțește pasul, începe să fugă și cînd i se pare că nu mai poate fi văzut gonește cît îl țin picioarele, ca un ogar. Ziua și în nopțile senine, cu lună leul nu prezintă de regulă nici un pericol pentru om, dacă acesta nu-l atacă, cu excepția perioadei de rut, cînd instinctul îl determină să se opună cu curaj oricărei primejdii. Dacă în perioada rutului omul vine din partea de unde bate vîntul, atunci leul și leoaica se năpustesc furioși asupră-i, ca o cățea cînd are pui mici. Asemenea cazuri sînt rare și personal cunosc numai două sau trei întîmplări de acest fel. O dată vîntul sufla din direcția omului și fiara s-a aruncat asupra lui, mușcîndu-l mai înainte ca el să se fi putut cățăra pe un copac; altă dată, în împrejurări similare, leul și-a înfipt colții în piciorul unui călăreț. În nopțile cu lună eram însă atît de sigur că nu ne paște nici o primejdie, încît rareori riponeam boii, lăsîndu-i să doarmă liberi lîngă căruță. Dar dacă într-o noapte întunecoasă se află pe aproape un leu, de cele mai multe ori el se va încumeta să înșface un bou. Totdeauna se apropie tiptil, pe furiș, afară doar dacă este rănit. Totuși este suficient să simtă că prin apropiere se găsește o capcană, pentru ca să renunțe la săritura decisivă asupra victimei alese. Această

trăsătură este caracteristică tuturor felinelor. După cum se știe, în India, cînd vor să ucidă noaptea un tigru, vînătorii leagă o capră de un par, în mijlocul unei poieni. Dacă parul este înfipt de-a dreptul pe pămînt, tigrul înșfacă cu atîta iuțeală capra, izbind-o cu laba, încît vînătorul sau vînătorii n-au răgazul să-l ochească. Pentru ca tigrul să întîrzie, dînd tîrcoale victimei și neîndrăznind să se decidă, parul de care este legată jertfa se înfige într-o groapă mică, săpată în mijlocul poienii. Caprei i se atîrnă de gît sau de ureche o piatră și de durere ea behăie tot timpul. Zărind groapa, care i se pare o capcană, tigrul începe să se învîrtească în jurul ei, așa că vînătorul, care îl așteaptă lungit pe pămînt, are tot timpul să ochească în liniște și să nimerească fără greș ținta.

Dacă l-a răzbit foamea și stă undeva la pîndă, leul începe să se apropie pe furiș de prima vietate pe care o vede. O dată un vînător se apropia pe ascuns de un rinocer și întîmplător a întors capul. Nu mică i-a fost mirarea și spaima cînd a constatat că la rîndul său era urmărit de un leu. A scăpat cu viață numai fiindcă a avut prezența de spirit să se cațăre într-o clipă, ca o pisică, pe un copac. La Lopete o leoaică a sărit pe crupa calului lui Oswell și i-a lăsat pe pulpă urmele ghearelor; Oswell s-a ales și el cu mîna zgîriată. Simțind leul în spinare calul a pornit în galop năvalnic, iar călărețul s-a agățat de un tufiș de acacia, a fost smuls din șa și azvîrlit la pămînt, unde a rămas în nesimțire. L-au salvat cîinii. Un alt englez (căpitanul Codrington) a pățit la fel într-o noapte cînd plecase la vînătoare de lei; întorcîndu-se în șa el a omorît fiara pe loc, nimerind-o în gît. O dată calul lui Codrington a fugit din tabără, dar frîul i s-a agățat de un ciot și bidiviul a rămas țintuit locului timp de două zile; cînd l-au găsit, pămîntul din jur era presărat cu urme de lei. Ei s-au ferit să atace calul înfrîuat, temîndu-se să nu fie o capcană. Altă dată, într-o noapte, doi lei s-au apropiat pînă la 3 iarzi (aproape 3 m) de un bou legat de căruță și de un berbec priponit de un copac, dar s-au oprit și au început să ragă, neîndrăznind să sară asupra lor. La Mașua s-a întîmplat ca într-o noapte toți oamenii mei, osteniți de munca depusă în timpul zilei, să adoarmă buștean, inclusiv cele două străji lăsate de veghe, care au ațipit lîngă focul aproape stins. Leul s-a apropiat pînă la 3 metri de foc și în loc să atace a început să ragă; el și-a înfrînat instinctul și a rămas fără carne numai pentru că boii erau legați de tufișuri. Pe urmă fiara s-a retras pe o movilă, aflată la o distanță de 300 iarzi (270 m) și toată noaptea a continuat să ragă cu putere, neîncetînd nici dimineața, după ce plecasem de acolo.

Din cele ce mi s-au povestit despre lei n-am aflat nimic care să-mi îngăduie să le atribui ferocitatea sau, dimpotrivă, nobila

mărinimie de care unii susțin că ar da dovadă. El nu are noblețea proprie cîinilor de terra-nova sau saint-bernarzilor. Este însă neîndoielnic că dispune de o putere colosală. Bogăția mușchilor din jurul fălcilor, de pe piept și de pe labele anterioare atestă că are într-adevăr o putere uriașă. Totuși se pare că ea nu atinge forța mușchilor tigrului indian. Ori de cîte ori am avut ocazia să mă conving personal de puterea leului, de pildă, în cazul în care ne-a furat un bou, am constatat că nu l-a dus în dinți, ci l-a tîrît pe pămînt. Se întîmplă ca leii să sară pe crupa cailor, dar nu i-am văzut niciodată sărind de gîtul unei girafe. Ei nu sar nici măcar în spinarea antilopei sud-africane, ci caută s-o doboare sfîșiind-o cu ghearele. Oswell și Wardon au văzut cum trei lei se străduiau să ucidă un bivol și multă vreme n-au fost în stare să-și atingă scopul, cu toate că animalul era rănit mortal de un glonte.

Leul apucă întotdeauna prada de pîntece, mai aproape de piciorul dinapoi, sau de-a dreptul de gît, sub falcă. Ar fi interesant de știut dacă încearcă vreodată să muște victima de ceafă. Pîntecele este locul obișnuit unde își înfige colții și tot de aici începe să se ospăteze. Trebuie să spun că în privința alegerii celor mai bune bucăți de carne, băștinașii au cam aceleași gusturi ca și leii. Mațele și măruntaiele acoperite cu grăsime alcătuiesc o masă completă chiar și pentru cel mai mare leu. Uneori în timp ce „regele" se ospătează, mirosul cărnii atrage cîte un șacal și adesea, cu o singură lovitură de labă, leul îl face să plătească cu viața curajul de a se fi apropiat. Imediat după ce s-a ghiftuit leul se culcă și atunci poate fi ucis lesne. Vînarea leului cu cîini e mai puțin primejdioasă decît vînătoarea de tigri în India, deoarece cîinii, izgonind leul din ascunziș și silindu-l să se apere cu desperare, îi oferă vînătorului destul timp ca să ochească pe îndelete și să nimerească fără greș.

În locurile unde trăiesc multe animale sălbatice se găsesc proporțional și mulți lei. Leii nu se adună niciodată în turme. Cîteodată însă șase sau opt lei, probabil o întreagă familie, ies împreună la vînătoare. Pe străzile Londrei un om are mai multe șanse să moară călcat de o trăsură, decît să fie sfîșiat de lei în Africa. Pe temeiul celor aflate de mine despre lei, pot afirma că oricine este înzestrat cu o doză obișnuită de curaj și prezență de spirit n-are motive să renunțe din pricina lor la o călătorie în Africa.

Același sentiment care îl îndeamnă pe artistul contemporan să înfățișeze leul într-o formă denaturată, îi determină pe oamenii sentimentali să creadă că răgetul lui este cel mai îngrozitor de pe lume. Mereu se vorbește despre „răgetul tunător, plin de măreție al regelui animalelor". Desigur, dacă îl veți auzi într-o noapte întunecoasă, cînd tunetele bubuie cumplit, cînd după fiece fulger orbitor bezna pare și mai adîncă, cînd torentele de ploaie se revarsă cu atîta putere încît focul se stinge, iar frunzișul des al

copacilor nu vă asigură un adăpost, cînd puşca nu ia foc fiindcă pulberea s-a udat, atunci, firește, răgetul leului vă poate da fiori. Dar dacă vă aflați într-o odaie confortabilă sau chiar în chervan, lucrurile se schimbă; de acolo îl veți asculta fără urmă de neliniște sau teamă. Țipătul struțului prostănac e la fel de puternic ca şi răcnetul leului, dar nici un om nu s-a speriat vreodată la auzul lui. Aşadar, tot ce se spune despre răgetul înspăimîntător al leului sînt vorbe goale. Cînd am făcut această afirmație acum cîțiva ani, spusele mele au fost primite cu rezervă şi îndoială. De atunci am avut grijă să-i întreb pe toți europenii care au auzit şi răgetul leului şi țipătul struțului dacă între ele există vreo deosebire; răspunsul invariabil a fost că dacă leul se găsea la oarecare distanță nu sesizau nici o diferență. Băştinaşii susțin că există o deosebire între începutul sunetului emis de cele două animale. E locul să precizez că există o mare deosebire între sunetul armonios al vocii leului cînd e sătul şi răgetul gros şi aspru pe care îl scoate cînd este flămînd. În general vorbind se pare că vocea leului este mai profundă, mai cavernoasă, pe cînd aceea a struțului are o nuanță mai guturală, dar şi astăzi eu le pot distinge cu certitudine numai ştiind că struțul țipă ziua, pe cînd leul rage doar noaptea.

Blana leului african este brun-roşcată, ca a unora dintre mastiffi *. Masculul are o coamă bogată, care dă impresia unei puteri deosebite. Unele exemplare au spicul coamei de culoare neagră şi acestor lei li se spune „coame negre", deşi în ansamblu coama lor este galbenă sau brună-roşcată. Cînd ne îndreptam prima oară spre lacul Ngami, Oswell şi Wardon au împuşcat doi lei aparținînd unei alte varietăți. Unul era bătrîn, aproape fără dinți în gură şi cu ghearele complet tocite; celălalt, ucis în floarea vîrstei, avea niște colți splendizi, de un alb sclipitor; ambii erau masculi şi n-aveau pic de coamă. Leii din preajma lacului Ngami rag mai rar decît frații lor din sudul Africii. Pot spune că aproape nu i-am auzit răgînd.

În afara omului, care îi vînează, există multe alte piedici în calea înmulțirii lor rapide. Leul atacă rareori animalele adulte; cînd, de pildă, înşfacă un vițel de bivol, bivolița sare întotdeauna în ajutorul puiului şi lovitura ei este adesea mortală. Cadavrul unui leu găsit de noi purta urmele coarnelor de bivol, iar pe fluviul Liambie (Zambezi), lîngă Seşeke, am dat de leşul unui leu ucis, după toate probabilitățile, tot de un bivol. Ar fi interesant de ştiut dacă atunci cînd se găseşte singur față-n față cu un bivol, leul cutează să atace? Răgetul neobişnuit de puternic al leului

* Rasă englezească de cîine dog. — *N.T.*

în nopțile cînd ucide un bivol pare să ateste că rumegătorul nu a fost atacat de unul, ci de mai mulți lei.

Știu un caz în care o cireadă de bivoli care pășteau pe o cîmpie n-au lăsat mai mulți lei să se apropie de viteii lor; toți bivolii au aplecat capetele și au ieșit în întîmpinarea leilor, amenințîndu-i cu coarnele, iar bivolițele au rămas în urmă cu viteii. Cu o singură lovitură de coarne bivolul poate ucide pe loc cel mai voinic leu. Mi s-a spus că în India chiar și bivolii domestici sînt conștienți de superioritatea lor față de unele animale sălbatice; bunăoară niște bivoli au alungat cîțiva tigri pe o colină, mugind atît de puternic de parcă sportul acesta le făcea plăcere. Leii nu îndrăznesc niciodată să se apropie de elefanți, excepție făcînd puii de elefanți, care uneori devin prada lor. La vederea maiestuosului pahiderm toate animalele se grăbesc să se îndepărteze. Și totuși elefantul adult este o pradă mai ușoară decît rinocerul: cum îl zărește, leul o șterge cît ai clipi din ochi.

În regiunea din jurul Mașuei trăiesc nenumărate specii de rozătoare. Solul este atît de ciuruit de vizuinele lor, încît piciorul ți se afundă în ele la tot pasul. O specie a acestor mici vietăți adună iarba uscată în căpițe de aproape două picioare (0,6 m) înălțime și peste două picioare lățime. Fenomenul se observă și în țările unde iarna ninge în fiecare an, dar dacă acolo scopul căpițelor de fîn este evident, aici, în condițiile climei africane, motivul proviziilor de iarbă rămîne un mare semn de întrebare.

Unde trăiesc multe rozătoare cresc și o mulțime de șerpi, fiindcă șerpii se hrănesc cu șoareci. De aceea, pisica este o bună pavăză împotriva vizitării locuințelor de către aceste reptile veninoase. Cu toate măsurile de precauție, ei izbutesc uneori să pătrundă în casă, dar chiar și șerpii cei mai veninoși nu mușcă decît dacă sînt amenințați de un pericol imediat, de exemplu dacă îi calci, precum și atunci cînd se apropie perioada împerecherii. În Africa șerpii nu-ți inspiră teama și scîrba care te cuprind în Anglia, cînd ședzi instalat comod în fotoliu și citești ceva despre ei. Totuși șerpii sînt animale respingătoare și scîrba pe care o trezesc e probabil instinctivă. Cînd meșterisem ușa casei noastre din Mabotsa, lăsasem din întîmplare o gaură la unul dintre colțurile de jos. Într-o dimineață primii vizita unui băștinaș, venit să ia un obiect pe care i-l făgăduisem. La prima bătaie mă dusei să deschid — era încă întuneric — și călcai pe un șarpe. În clipa cînd simții că în jurul piciorului se încolăcește ceva solzos și rece, se trezi brusc în mine instinctul adormit și făcui o săritură mai înaltă decît orice săritură ce mi-a fost dat să fac în trecut și, cred, și pe viitor, și scuturai energic piciorul, scăpînd de reptilă. Probabil că o călcasem lîngă cap, împiedicînd-o să mă muște.

Unii șerpi sînt foarte veninoși. Un specimen de culoare cafenie închisă, aproape neagră, ucis la Colobeng, avea o lungime de 8 picioare și 3 țoli (2,53 m). Această specie *(picaholu)* este înzestrată cu o cantitate atît de mare de venin, încît dacă este atacată de mai mulți cîini, primul cîine mușcat moare instantaneu, al doilea moare peste aproximativ cinci minute, al treilea peste o oră, iar al patrulea poate rezista cîteva ore. Nu e de mirare că picaholu pricinuiește mari pagube în țarcurile de vite. Un șarpe ucis de noi la Colobeng a continuat ore întregi să secrete mari cantități de venin din colții veninoși deși îi despărțisem capul de trup. Exemplarul făcea parte, după toate probabilitățile, din specia cunoscută sub numele de „șarpe scuipător"; se crede că dacă e ajutat de vînt poate să împroaște veninul în ochii omului. Toți șerpii simt nevoia de apă și în căutarea ei străbat distanțe mari — pînă la Zouga sau alte rîuri și mlaștini. Aici trăiește încă un șarpe primejdios, așa-zisul „șarpe umflat", precum și alte specii de tîrîtoare. Una dintre ele, căreia băștinașii îi spun *noga putsane* sau „șarpele caprei", scoate noaptea niște sunete asemănătoare cu behăitul iezilor. Am auzit cu urechile mele un asemenea behăit într-un loc unde nu exista nici un ied. Băștinașii cred că șarpele behăie ca să-i atragă pe drumeți. Unele specii de șerpi, dacă sînt tulburați, emană un miros specific, care dezvăluie oamenilor prezența lor. Există și cobre (*Naia haje* Smith) de diferite specii și culori. Cînd se înfurie ele înalță capul cu aproximativ 30 cm deasupra pămîntului și își umflă amenințător gîtul, scoțînd și retrăgînd repede limba; ochii lor de sticlă te privesc țintă și scapără de mînie. Mai trăiesc aici și cîteva specii de genul *Dendrophis*, de exemplu, *Bucephalus viridis* sau șarpele verde de copaci. Ei se urcă pe copaci în căutarea păsărilor și, cînd îi descoperă, toate păsările din apropiere se adună în stoluri și scot țipete alarmante. Dinții lor sînt adaptați nu atît pentru a secreta veninul, cît mai degrabă pentru a reține animalul înhățat sau pasărea prinsă. *Dasypeltis inornatus* are niște dinți mici, așa fel așezați încît pot să străpungă coaja unui ou fără să-l spargă. Oul este înghițit întreg și împins în gîtlej pînă la o distanță de circa 5 cm mai jos de cap, unde tubul lor digestiv este prevăzut cu niște dinți speciali care sparg coaja; astfel nu se pierde nici o picătură din conținut, cum s-ar fi întîmplat inevitabil dacă dinții anteriori ar fi fost mai mari. O serie de alți șerpi sînt inofensivi sau chiar comestibili. Dintre speciile comestibile este bine cunoscut pitonul uriaș, căruia băștinașii îi spun *mete palag* sau *tari*. Cele mai mari exemplare ating 15 pînă la 20 de picioare (4,5—6 m) lungime; ei sînt absolut inofensivi și se hrănesc cu animale mici, în special cu rozătoare. Uneori le cade jertfă țapul de munte sau palagul, pe care, asemenea boa constrictorului, îl înghit în gura lor relativ mică. Un piton împuș-

cat de noi măsura 11 picioare și 6 țoli (circa 3.5 m) și era gros cît un picior de om. După ce glontele i-a sfărîmat șira spinării, a mai fost în stare să ridice capul pînă la o înălțime de 5 picioare (1,5 m) și să caște amenințător botul, deși înclina mai degrabă să se ascundă. Boșimanii și bakalaharii se delectează cu carnea lui ; după împărțeală, fiecare își ia porția și o duce pe umăr, ca pe o bucată de lemn.

Niște baieie cu care ne-am întîlnit lîngă apa Sebituane ne-au spus că mușcăturile șerpilor nu le fac nici un rău și s-au lăsat chiar mușcați de mîini de niște șerpi fără colți veninoși. În dorința lor de a se evidenția, acești oameni înghit chiar „veniu de șarpe". Doctorul Andrew Smith le-a pus la încercare sinceritatea propunîndu-le să ia în mînă un șarpe cu adevărat veninos și să se lase mușcați de el, ceea ce dînșii, firește, au refuzat.

Înălțimile Bamangwato fac parte din lanțul munților Bacaa. Acest masiv se înalță cu aproximativ 700 sau 800 de picioare (circa 215—245 m) deasupra șesurilor din jur, și sînt formați din stînci mari de bazalt negru. Ei fac parte, probabil, din formațiunea mai tînără de roci vulcanice din sudul Africii. La extremitatea lor răsăriteană se găsesc niște căldări interesante, în formă de farfurie, a căror mărime lasă impresia că sînt cratere de vulcani. Înăuntrul căldărilor se găsesc fracțiuni de formă prismatică. Suprafețele bazelor superioare ale prismelor au o formă hexagonală net conturată, ca o celulă de fagure, dar prismele nu s-au separat unele de altele. În multe locuri se văd torente de lavă împietrită. Seara, după o zi toridă, se auzea cum, răcindu-se, masivele de bazalt crăpau și din ele se desprindeau mormane de sfărîmături, a căror cădere era însoțită de un sunet metalic, ceea ce m-a făcut să presupun că roca conține mult fier. Uneori, contractîndu-se brusc sub acțiunea frigului, blocuri uriașe de stîncă se desprind și se rostogolesc la vale. Izbindu-se de pereții muntelui, ele dau naștere unor văgăuni și scobituri adînci, în care oamenii din tribul bacaa au găsit adăpost cînd erau urmăriți de dușmani. Numeroasele crăpături și fisuri rămase în rocă nu le-au îngăduit dușmanilor să-i scoată din ascunzișuri aprinzînd focuri la intrarea în văgăuni și afumîndu-i, așa cum au procedat burii cu tribul mancopane.

Acest masiv de bazalt, lung de aproape 6 mile (11 km), a înălțat terenul atît la răsărit, cît și la apus ; straturile deplasate și ridicate sînt vechile șisturi siluriene care formau fundul marii depresiuni primare. Asemenea tuturor formațiunilor vulcanice mai tinere din această regiune, masivul Bamangwato are în apropiere un izvor cu apă fierbinte, numit Serinane.

Bamangwato este ultima înălțime pe care o vedem pentru multe luni de zile. În continuare relieful este format din mari întinderi de tuf, acoperite cu un strat subțire de sol, cu o vegetație foarte

săracă (cu excepția icrbii. care crește în smocuri, și a mărăcinelui *Acacia detinens*). Porțiunile de tuf sînt înconjurate de vaste cîmpii nisipoase, pe care crește iarbă. Aceste cîmpii de un galben uniform, acoperite cu iarbă și tufe de moretloa și mahatla, alcătuiesc trăsătura caracteristică a ținutului. În cea mai mare parte a anului culoarea predominantă este galbenul și cafeniul deschis. În această privință, înălțimile din țara bacweinilor reprezintă singura excepție de pe toată cîmpia plană, ele fiind împădurite de sus pînă jos cu copaci verzi ; văile lor au de asemenea o culoare verde, plăcută ochiului.

Copacii de pe înălțimi sînt mari și chiar în valea bacweinilor nu cresc tufișuri, ci copaci. Dacă aflîndu-vă pe creasta înălțimilor Bamangwato vă veți întoarce privirile spre nord, veți vedea că ținutul ce se întinde în fața voastră are aceleași caracteristici ca și țara bacweinilor : o cîmpie netedă, împădurită. Pădurile sînt formate din copaci a căror înălțime variază între 20 și 30 de picioare (6—9 m). Iar cînd vă veți apropia de pădure, veți constata că este neobișnuit de deasă și că chervanul cu care călătoriți se strecoară cu greu printre copaci. Nici o cereală europeană nu poate fi cultivată aici fără irigație artificială. Băștinașii cultivă *durra* (sorg), porumb, bostani, pepeni și diferite leguminoase, dar recolta depinde în întregime de ploaie.

Singura unealtă pentru lucratul pămîntului este săpăliga. Muncile agricole sînt lăsate exclusiv pe seama femeilor și în această privință beciuanii se aseamănă cu cafrii. Bărbații se îndeletnicesc cu vînătoarea, mulg vacile și au grijă de vite ; tot ei prelucrează pieile, cos îmbrăcămintea și din multe puncte de vedere se poate spune că alcătuiesc o clasă de croitori.

28 ianuarie. În drum spre Letloce, la aproximativ 20 de mile de Bamangwato, am dat de o sursă apreciabilă de apă. Aici apa este o problemă atît de arzătoare, încît cea dintîi întrebare pe care o puneam oricărui drumeț întîlnit era : a dat de apă în drumul lui sau nu ? Primul lucru de care se informează băștinașii de la consîngenii săi este dacă a plouat pe undeva. Și cu toate că indigenii nu sînt de felul lor mincinoși, ei răspund invariabil : „Nu știu, n-a plouat, soarele și foamea ne-au ucis". Iar dacă le ceri noutăți, încep întotdeauna cu propoziția : „Noutăți nu sînt, am auzit numai minciuni", pentru ca apoi să-ți povestească tot ce știu.

La Letloce se găsea cea mai nordică stațiune de vînătoare a domnului Gordon Cumming. Casa noastră de pe malul Colobengului era situată în mijlocul unui adevărat rai pentru vînători ; uneori pe lîngă noi treceau în goană rinoceri și bivoli și mi s-a întîmplat să împușc doi bivoli stînd în ușa casei. Actualmente vînătorii nu vor mai găsi acolo atîta belșug de animale, fiindcă băștinașii au căpătat multe arme de foc și toate aceste splendide animale

s-au topit ca zăpada în bătaia soarelui. În regiunile mai îndepărtate, ai căror locuitori încă nu au arme de foc, se găsesc mult mai multe sălbăticiuni decît a văzut vreodată în viața lui faimosul nostru vînător, mister Cumming. Musca țețe reprezintă însă o barieră invincibilă pentru vînătorii călări, iar europenii nu pot vîna fără cai. Cînd elefantul se avîntă asupra vînătorului, nu s-ar putea spune că aleargă prea iute, dar pasul său este atît de mare, încît se deplasează cu o viteză egală cu a unui cal bun în galop ușor. Oricîtă iscusință ar dovedi un tînăr sportiv la vînătorile de fazani și vulpi cu ajutorul copoilor, el ar face bine să se gîndească de două ori înainte de a accepta riscul unui atac al elefantului. Elefantul furios scoate un țipăt sau muget pătrunzător, care seamănă cel mai bine cu sirena unei locomotive, auzită din imediată apropiere; un cal nedeprins cu acest sunet, în loc s-o ia la goană, salvîndu-l de primejdie pe călăreț, rămîne încremenit locului, tremurînd de frică. Adesea picioarele bieților cai refuzau să le dea ascultare și ei cădeau în genunchi, lăsîndu-i pe călăreți să fie zdrobiți sub tălpile pahidermului; alteori, pierzîndu-și prezența de spirit, călărețul lăsa calul să galopeze prea aproape de copaci și se alegea cu țeasta sfărîmată de un ciot sau o cracă groasă.

Dincolo de Letloce, în locul numit Canne, am dat de cîteva fîntîni împrejmuite cu garduri trainice. Gardurile fuseseră durate de locuitorii unui sat de bakalahari din apropiere. De la Canne aveam de străbătut 60 de mile (circa 110 km) pe un drum complet lipsit de surse de apă și, pe deasupra, foarte dificil pentru boi, fiindcă în cea mai mare parte trecea prin nisipuri adînci, în care roțile se afundau aproape pînă la butuc. Există acolo un loc mlăștinos, unde am întîlnit o mulțime de boșimane venite să-și umple cu apă vasele lor din ouă de struț, sugînd-o din nisip în modul descris mai înainte. Mazuluane era acum secat, iar Motlatse avea prea puțină apă, așa că am trimis boii la adăpat departe de aici, tocmai la fîntîna de la Ncauane. Pe drum jumătate dintre ei s-au rătăcit. Cînd, după multe căutări, i-au găsit, vitele nu băuseră nimic de cinci zile. Ca întotdeauna, am văzut o mulțime de antilope sud-africane, deși aici ele găsesc cu greu o înghițitură de apă. Vegetația multor cîmpii se reduce exclusiv la iarbă, totuși nu arareori vei zări undeva la orizont pîlcuri de copaci. De obicei, pe aceste cîmpii întîlnești întotdeauna struți, care pasc liniștiți iarba în locuri unde nimeni nu se poate apropia neobservat de ei. Deoarece chervanul nostru înainta din direcția de unde bătea vîntul, struții care pășteau în șes credeau că vrem să-i încercuim și o luau imediat la fugă în direcție contrară, adică spre vînt și alergau aproape o milă atît de aproape de boii noștri înaintași, încît uneori aceste păsări stupide deveneau ținta gloanțelor. Cînd struțul începe să fugă, toate animalele sălbatice îi urmează pilda. Am văzut cum băști-

maşii îl vînează profitînd de prostia lui. Pasărea păştea liniştită într-o vale deschisă la ambele capete. Cîţiva oameni au început să fugă la vale, prefăcîndu-se că vor să-i taie retragerea în direcţia de unde bătea vîntul. Şi cu toate că ar fi putut să-şi salveze viaţa dacă ar fi fugit în partea opusă, el s-a încăpăţînat să treacă pe lîngă vînători şi a căzut străpuns de suliţele lor. Struţul nu se abate niciodată de la direcţia iniţială, mărginindu-se să iuţească pasul.

Cînd struţul paşte liniştit, lungimea pasului său este de 20—22 de ţoli (circa 0,5 m); cînd merge fără să pască face paşi de 26 de ţoli (66 cm), iar dacă este speriat pasul său atinge 13—14 picioare (circa 4 m). După constatările mele, în ultimul caz el face 30 de paşi în 10 secunde şi aleargă aşa de iute că aproape nu-i vezi picioarele. Considerînd că atunci cînd fuge repede lungimea medie a pasului său atinge 12 picioare (peste 3,5 m), înseamnă că struţul aleargă cu o viteză de 26 mile (48 km) pe oră.

Femela struţului începe să ouă înainte de a găsi un loc pentru cuib. De aceea adesea pot fi văzute ouă lăsate la voia întîmplării, care de obicei sînt mîncate de şacali; beciuanii spun acestor ouă *lesetla*. Cuibul în care sînt depuse majoritatea ouălor este o simplă groapă de circa 1 iard (0,9 m) diametru şi cîţiva ţoli adîncime. Femela nu este întotdeauna dispusă să accepte riscul legat de căutarea unui cuib şi de multe ori îşi depune ouăle — în număr de pînă la 15 — într-un cuib străin. Masculul şi femela clocesc cu rîndul, dar cum numărul femelelor este incomparabil mai mare, probabil că în unele cazuri ele îndeplinesc singure această îndatorire. Am văzut de cîteva ori tînăra generaţie păscînd sub supravegherea tatălui, care pentru a atrage asupra sa atenţia urmăritorilor s-a prefăcut cu mult succes că şchioapătă, aşa cum procedează întotdeauna în cazuri similare fluierarul. Dacă puii sînt prea mici ca să scape de primejdie prin fugă, ei se aşază pe pămînt şi stau nemişcaţi, dar cînd ating aproximativ mărimea unei găini sînt capabili să alerge uimitor de repede. Struţul prins de viu poate fi îmblînzit foarte lesne, însă în această stare nu aduce nici un folos.

Ouăle de struţ sînt extrem de rezistente. Un ou ţinut peste trei luni într-o încăpere, la temperatura de 60° (22,7° C), s-a spart din întîmplare şi cu acest prilej s-a constatat că înăuntru se găsea un pui viu, în stare de dezvoltare. Cînd dau de cuibul unui struţ, boşimanii evită să se atingă de ouă sau să lase prin apropiere urmele lor. Ei se apropie întotdeauna de cuib mergînd împotriva vîntului şi dacă vor să ia cîteva ouă le scot cu ajutorul unui băţ lung; astfel înlătură orice bănuieli şi îi dau posibilitate femelei să clocească luni de zile celelalte ouă, la fel cum facem noi cu păsările domestice.

Cînd pleacă la vînătoare de struţi, boşimanii se tîrăsc de-a buşilea cîteva mile, spre a se furişa neobservaţi cît mai aproape.

Struţ lîngă cuibul cu ouă

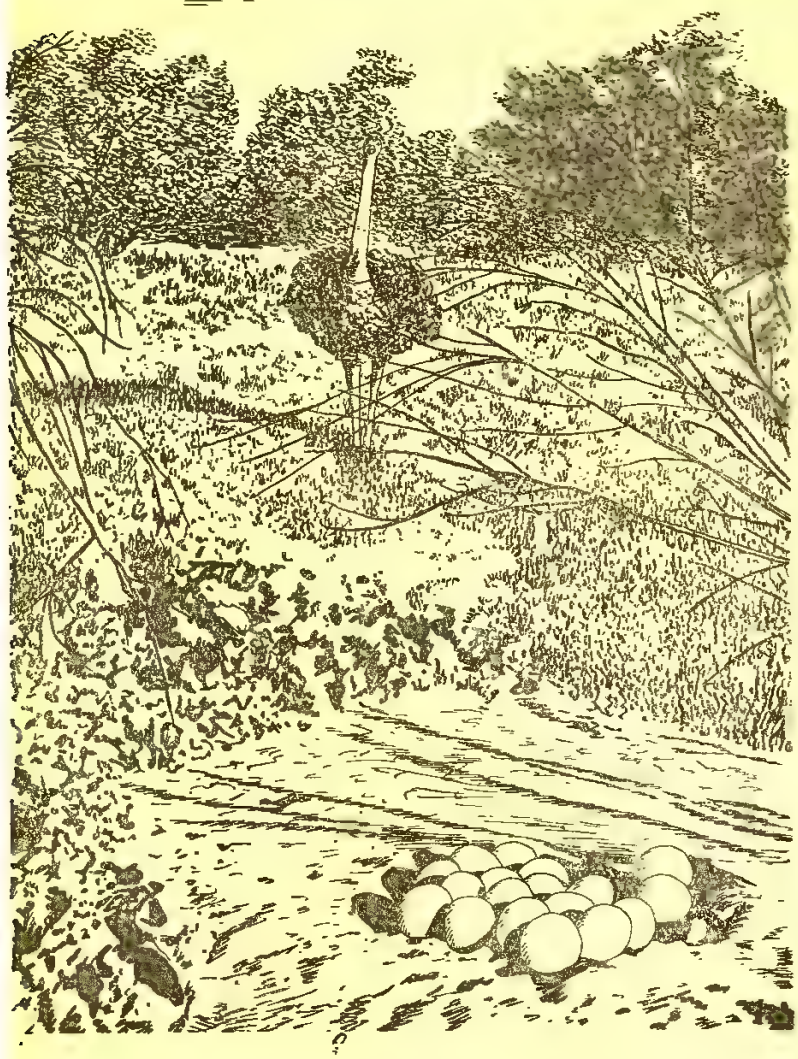

Urmărirea struţului cere o iscusinţă excepţională. Cantitatea penelor de struţ furnizate an de an arată totuşi că numărul struţilor ucişi trebuie să fie foarte mare, deoarece această pasăre are foarte puţine pene — pe aripi şi coadă. Masculii sînt negri ca smoala, iar penele lor din vîrful aripilor şi al cozii, care formează obiectul comerţului, sînt albe. E cu neputinţă să-ţi imaginezi o mai bună adaptare la clima din Kalahari, unde struţul trăieşte în număr mare, decît penajul lui înfoiat, care îi ţine o umbră minunată şi dedesubtul căruia aerul circulă liber. Femela este de culoare cafenie închisă şi aceeaşi culoare o au şi masculii cînd sînt mici.

Dacă este atacat şi se simte în primejdie, struţul caută să se salveze prin fugă, dar dacă este urmărit de cîini el se întoarce uneori şi îi izbeşte atît de puternic cu laba, încît uneori le frînge şira spinării.

CAPITOLUL VIII

O BRÎNZĂ ACRĂ — NCIOCOTSA — ANIMALELE SĂLBATICE SUFERĂ DE SETE — CRUZIMEA REPROBABILĂ A VÎNĂTORILOR — NTVETVE — ARBORELE MOVANA — UIMITOAREA LUI VITALITATE — ARBORELE MOPANE — FRUMUSEȚEA ȚINUTULUI UNKU — ARBUSTUL MOGONONO — GREUTĂȚILE ÎNTÎMPINATE ÎN DRUM — FUGA BOILOR NOȘTRI — CUM ADUNĂ BACWEINII CIREZILE ÎMPRĂȘTIATE — BOȘIMANII — CUM VÎNEAZĂ EI LEUL — OTRĂVURILE INDIGENILOR — O ÎNĂLȚIME SINGURATICĂ — FRUMUSEȚEA REGIUNII — RÎUL SANȘUREH — CÎMPIILE INUNDATE — O EXCURSIE CU PONTONUL — RÎUL CIOBE — SOSIREA ÎN SATUL MOREMI — STUPEFACȚIA MACOLOLILOR CÎND NE-AU VĂZUT APĂRÎND PE NEAȘTEPTATE

La 8 februarie 1853 am plecat din Motlatsa pe albia secată a rîului Macoco, pe care unii indigeni bătrîni îl țin minte cînd avea apc bogate. Și noi am avut prilejul să vedem, după o ploaie torențială, cum vechea albie s-a umplut cu apă și șuvoiul a început să curgă spre nord.

În diferite locuri ale acestui ținut negrii bamangwato cresc turme mari de oi și capre. Pretutindeni unde se găsește sare și cresc tufe, aceste animale au hrană îndestulătoare și se îngrașă. Laptele de capră, fiind foarte gros, nu se încheagă așa de ușor ca laptele de vacă, dar băștinașii au descoperit că el se brînzește repede dacă i se adaugă zeama fructului unei plante solanee, numită *toluane*. Beciuanii prepară brînza în niște burdufuri de piele nedubită, dar perfect curățată de păr. Burdufurile se umplu cu lapte amestecat cu zeamă de toluane și se atîrnă la soare. În aceste condiții laptele nu întîrzie să se închege; acum se destupă gaura lăsată în partea de jos a burdufului, se scurge zerul, și se toarnă deasupra lapte proaspăt. Operația se repetă pînă burduful se umple cu o brînză groasă și acră, al cărei gust este minunat, după ce te obișnuiești cu ea. Băștinașii înstăriți o amestecă în toate mîncărurile lor, pe care le consumă invariabil bine zdrobite, ca o cașă. Grație adaosului de brînză cașa devine o mîncare hrănitoare și fortifiantă. Uneori auzi aici următoarea expresie disprețuitoare la adresa oamenilor săraci sau debili: „Ăștia mănîncă numai cașă cu apă". La beciuani cașa ține locul bifteculuí nostru.

Anul acesta anotimpul ploios a durat mai mult ca de obicei. La Nciocotsa, în locurile cele mai răcoroase și ferite de soare, termometrul arăta 96° (36,2°C). La Colobeng o temperatură atît de ridicată vestea fără greș venirea ploii. La Kuruman, ori de cîte ori

temperatura depășește 84° (31,7°C) poți fi sigur că se apropie ploaia, pe cînd în regiunile situate mult mai la nord ea se ridică la peste 100° (37,7°C) fără ca să te poți aștepta la răcoarea binefăcătoare pe care o aduce evaporarea apei lăsate de ploaie. La Nciocotsa termometrul îngropat în pămînt la o adîncime de 2 țoli (circa 5 cm) indica 128° (48,2°C). Toate împrejurimile Nciocotsei erau pîrjolite de arșiță și ochii noștri oboseau cumplit din pricina scînteierii orbitoare a pojghiței albe de săruri de la suprafața numeroaselor saline cu care este presărată regiunea.

Pe vastele cîmpii prin care călătoream în bătaia razelor dogoritoare ale soarelui, întîlneam mereu turme de zebre, gnu, iar uneori cirezi de bivoli. Bietele animale stăteau zile întregi în preajma fîntînilor, privindu-le lacom cu ochi în care se citea setea și dorința chinuitoare de a căpăta măcar o înghițitură din apa stătută și grețoasă. E o cruzime de neiertat să profiți de situația lor jalnică și să le împuști pe rînd, fără nici o nădejde de a le folosi carnea, pielea sau coarnele. Dacă tragi în ele noaptea, de cele mai multe ori nu le ucizi, ci le rănești doar. Animalele rănite suferă cumplit de sete și în desperarea lor se apropie încet de apa pe care ai scos-o din fîntînă, înfruntînd conștiente primejdia: „Știu că merg la moarte, dar vreau să beau", Iar struțul, chiar dacă nu este rănit și cu toate că e atît de prudent nu se poate împotrivi dorinței imperioase de a-și potoli setea arzătoare. A profita de situația lui deznadăjduită înseamnă a te coborî la nivelul boșimanilor. care dobîndesc tocmai pe această cale majoritatea penelor de struț. Ei cel puțin îi mănîncă și carnea, așa că nu pot fi condamnați fără rezerve.

Înaintam prin nesfîrșita salină Ntvetve, unde latitudinea poate fi determinată cu aceeași ușurință ca în largul mării. Suprafața uriașelor întinderi ale acestei regiuni este formată din tuf calcaros, învelit cu un strat foarte subțire de sol. Pe acest sol dur și neted cresc pretutindeni baobabi și mopane. După ce trecurăm cam cu două mile dincolo de marginea de nord a salinei Ntvetve, dejugarăm boii și poposirăm la umbra unui splendid baobab, cu o coroană gigantică. În limba beciuanilor baobabul se numește *movana*. La o înălțime de 3 picioare (circa 1 metru) de la pămînt, trunchiul său măsura 85 de picioare (aproape 26 metri) în diametru. Arborele movana oferă aici cel mai uimitor exemplu de vitalitate a plantelor. De aceea am rămas surprinși întîlnind la cîteva mile de locul unde poposisem un baobab uscat. Din fibrele extrase din scoarța baobabului băștinașii împletesc frînghii trainice. Adesea ei jupoaie coaja de pe întreg trunchiul pînă la înălțimea unde ajung cu mîinile. Aplicat oricărui alt copac, acest tratament ar echivala cu moartea, dar asupra baobabului el n-are nici o influență, afară doar că îl silește să se îmbrace

cu o scoarță nouă, pe care o produce printr-un proces de granulație. Băștinașii îl jupoaie destul de des, așa că aici poți vedea mulți baobabi a căror circumferință, pe o distanță de 5—6 picioare (1,5—2 m) de la pămînt, este mai mică decît circumferința părții superioare a trunchiului. Fîșiile de scoarță desprinse de trunchi în partea de jos, nu însă și în partea de sus, continuă să crească și scamănă cu semnele cu care cafrii își marchează boii: ei taie, de jos în sus, o șuviță îngustă de piele de pe gîtul vitei, dar nu o desprind cu totul, ci o lasă să atîrne. Nici un fel de vătămare externă, nici măcar focul nu poate distruge baobabul, după cum este cu neputință să-i pricinuiești răni interne serioase. Baobabul este întotdeauna gol pe dinăuntru, adică are o scorbură. Am văzut un baobab înăuntrul căruia ar fi putut să se adăpostească și să doarmă, ca într-o colibă spațioasă, 20—30 de oameni. Vitalitatea acestui arbore uimitor nu este distrusă nici prin tăiere. În Angola am văzut mai mulți baobabi doborîți care continuau să crească în lungime. Această însușire este de altfel caracteristică majorității arborilor din acest climat.

Arborele *mopane* (Bauhinia) se remarcă prin aceea că frunzele lui dau foarte puțină umbră. Ziua, în timpul arșiței, frunzele se unesc perechi-perechi și iau o poziție aproape verticală, astfel ca umbra lor pe pămînt este o linie subțire. Pe frunzele de mopane trăiesc niște larve mici, acoperite cu o substanță cleioasă și dulce. Băștinașii le adună în cantități mari și le mănîncă. Tot pe acest copac trăiește și *lopane* — o omidă mare, lungă de 3 țoli (circa 7,5 cm), care se hrănește cu frunzele lui; omizile împărtășesc și ele soarta larvelor.

Călătorului îi va atrage fără doar și poate atenția deosebita vigurozitate a vegetației locale, în veșnic război cu tuful calcaros. Pe măsură ce se dezvoltă, arborele mopane, care la început se mulțumește cu o mică fisură, răscolește solul și ridică în jurul rădăcinilor sale mari bucăți de rocă, supunîndu-le acțiunii distructive a atmosferei. Lemnul de mopane are o frumoasă culoare roșie și este foarte tare, din care cauză portughezii l-au botezat „arborele de fier".

La Rapéș ne-am reîntîlnit cu vechii noștri prieteni, boșimanii, cîrmuiți de șeful Goroie. Goroie este un reprezentant tipic al tribului său; fiul lui, Mokanța, ca și toți ceilalți boșimani, avea cel puțin 6 picioare (1,8 m) înălțime. Pielea boșimanilor de aici e mult mai închisă decît a celor din sud. Ei nu duc niciodată lipsă de mîncare sau apă și deoarece vizitează rîul Zouga la fel de des ca și animalele sălbatice în mijlocul cărora trăiesc, viața lor se deosebește net de traiul locuitorilor din cîmpiile aride ale deșertului Kalahari. În general sînt oameni veseli, plini de viață, cu care e plăcut să ai de-a face. Ei nu mint niciodată.

La Unku am nimerit într-o regiune unde cu mult înaintea sosirii noastre căzuseră ploi înviorătoare. Întreg ținutul era acoperit cu iarbă, iar copacii erau în plină floare. În locul peisajului trist din împrejurimile Coobei și Nciocotsei ni se înfățișa un tablou cît se poate de agreabil. Toate iazurile și gropile erau pline cu apă, iar acrul răsuna de ciripitul vesel al păsărilor. Animalele sălbatice găseau acum pretutindeni apă, așa că ele deveniseră din nou foarte precaute și sperioase ; nu le puteai surprinde nici măcar în locurile lor preferate.

De la Kama-Kama ne continuarăm drumul spre nord și intrarăm într-o regiune înțesată cu tufe de *mogonono*, prin care nu puteam înainta decît deschizîndu-ne drum cu toporul. Două zile încheiate, trei dintre oamenii noștri ne-au croit o potecă mînuind fără preget topoarele. Mogonono are frunze frumoase, de culoare argintie și o coajă dulceagă, plăcută la gust. Elefantul, animal cu gusturi atît de pretențioase, apreciază coaja de mogonono și o mănîncă în mari cantități. După ce trecurăm de zona tufărișului, ieșirăm într-o cîmpie populată de numeroși boșimani, care ulterior ne-au fost de mare folos. Ploile căzute mai demult fuseseră foarte abundente, însă acum numeroase iazuri erau secate. În ele creșteau mulți lotuși, iar malurile lor erau tivite cu o plantă joasă și parfumată. Uneori, dinspre aceste bălți secate bătea o adiere proaspătă, răcoroasă ; ea aducea un miros plăcut, care ne făcea pe toți să strănutăm. La 10 martie (cînd ne găseam la 19°16′ lat. sud. și 24°24′ long. est.) ne văzurăm nevoiți să facem un popas neprevăzut, fiindcă patru dintre oamenii noștri se îmbolnăviseră de malarie. Deși am mai avut prilejul să văd oameni loviți de această boală, n-am putut să recunosc din capul locului simptomele frigurilor africane. La început am crezut că aveau pur și simplu o criză de ficat, mai bine zis o revărsare de fiere, pricinuită de alimentația abundentă cu carne, căci tot drumul avusesem mari provizii de carne de vînat, dar peste alte cîteva zile, în afara primilor bolnavi, care se însănătoșiră repede, s-au îmbolnăvit toți oamenii, cu excepția mea și a unui bacwein. Bacweinul sănătos avea grijă de boi, iar eu îi tratam pe bolnavi și uneori mă duceam cu boșimanii la vînătoare de zebre sau bivoli, ca să nu le piară pofta de a ne întovărăși.

Pentru prima oară de la începutul călătoriei aveam suficient timp liber ca să aplic în practică amabilele indicații ale profesorului meu, mister MacLear, și am determinat cîteva meridiane după distanțele dintre Lună și alți aștri. Bunăvoința cu care acest astronom renumit și prieten sincer îmi făgăduise să mă ajute la executarea calculelor și la verificarea lucrărilor mele, m-a însuflețit mai mult ca orice și m-a ajutat să efectuez cu perseverență observații astronomice în tot timpul călătoriei.

Iarba era atît de înaltă, încît boii noştri deveniră neliniştiţi, iar în noaptea spre 19 martie apariţia unei hiene îi sperie cumplit şi ei fugiră cu toţii într-o pădurice din apropierea locului unde poposiserm. Cînd m-am sculat a doua zi dimineaţa, am aflat că împreună cu vitele dispăruse şi tînărul meu bacwein. Aceasta se întîmplă des cu oamenii din tribul său. Ei fug împreună cu vitele, chiar dacă animalele au fost speriate de un leu. Tinerii aleargă cît îi ţin picioarele alături de boi şi gonesc aşa cîteva mile prin tufişurile dese, pînă ce animalele se liniştesc; atunci încep să le adune, fluierînd la fel cum fluieră cînd mulg vacile. După ce reunesc cireada, rămîn să o păzească pînă a doua zi dimineaţa, cînd se întorc acasă cu picioarele zdrelite şi genunchii zgîriaţi de mărăcini. Toţi flăcăii ştiu că oricare dintre tovarăşii săi ar fi procedat la fel, fără să se aştepte la o altă răsplată în afara laudelor căpeteniei. Tînărul nostru Chibopecioe — aşa îl chema — s-a luat pe urmele boilor, dar în goana lui prin desişul pădurii i-a pierdut. El a rămas în pădure căutîndu-i toată ziua următoare şi toată noaptea. Duminică dimineaţa, tocmai cînd mă pregăteam să pornesc în căutarea lui, l-am văzut apărînd lîngă chervanul meu. Găsise boii sîmbătă seara şi cum se făcuse prea tîrziu a fost nevoit să rămînă cu ei peste noapte.

Ceea ce m-a uimit îndeosebi a fost priceperea cu care a ştiut să se orienteze fără busolă prin pădure şi să găsească drumul spre tabără, mînînd aproape patruzeci de boi.

Pădurea, prin hăţişul căreia avansam încet şi cu multă trudă, devenea pe zi ce trece mai deasă, obligîndu-ne la tot pasul să ne oprim şi să ne croim drum cu topoarele; frunzişul copacilor este mult mai bogat ca în regiunile sudice. Majoritatea arborilor au frunze penate sau semipenate, ce par extrem de frumoase cînd le priveşti pe fondul cerului. Aici cresc numeroase specii de papilionacee.

Pînă acum Flemming ne ajutase tot timpul să deschidem drum chervanului său, dar spre sfîrşitul lui martie el şi oamenii lui erau la capătul puterilor. Nu se putea să conduc simultan două chervane, aşa că am împărţit cu dînsul rezerva de apă — o biată jumătate de cască! — şi am continuat singur drumul, cu intenţia să mă întorc după el de îndată ce voi fi găsit o sursă de apă. Începu o ploaie puternică. Toată ziua am doborît copaci; fiece lovitură de topor îmi scutura pe spinare o mulţime de stropi mari de apă, care se prelingeau pe haine şi se scurgeau în ghete, înviorîndu-mă în timpul lucrului obositor. Spre seară ne întîlnirăm cu cîţiva boşimani care se oferiră să ne conducă la o baltă. După terminarea lucrului plecai cu dînşii spre balta care, după spusele lor, se afla la o depărtare de cîteva mile. Cînd s-a întunecat boşimanii

se dovediră oameni foarte amabili, însușire care, precum se vede, nu este apanajul lumii civilizate : ei mergeau înainte, rupînd crăcile ce îngradeau drumul și atrăgîndu-ne atenția asupra copacilor prăbușiți, de care aș fi putut să mă poticnesc.

Balta secase între timp, așa că furăm nevoiți, după o scurtă odihnă, să pornim mai departe în căutarea alteia. Unul dintre boșimani scoase un obiect ce semăna cu un zar, îl aruncă și îmi spuse că Dumnezeu îi poruncește să se întoarcă acasă. Apoi îl aruncă încă o dată, ca să mă convingă și pe mine de adevărul spuselor sale, dar de astă dată zarul dădu altă indicație și el rămase cu noi ; ne-a fost de mare ajutor, deoarece peste puțin timp am pierdut iarăși boii, alungați la mare distanță de un leu.

Aici nu prea auzi vorbindu-se de lei. Se pare că leii au o teamă inexplicabilă față de boșimani, ceea ce nu poate fi decît în folosul acestora din urmă. Dacă dau de urmele unui leu ghiftuit, boșimanii se furișează pe nesimțite pînă la cîțiva pași de fiară, fără ca măcar s-o trezească din somn, apoi unul dintre ei îi înfige în trup o săgeată otrăvită, iar celălalt aruncă în aceeași clipă mantia sa de piele pe capul animalului. Atacat prin surprindere leul își pierde cumpătul și sare speriat, căutînd să scape cu fuga.

Prietenii noștri ne-au arătat otrava cu care ung vîrfurile săgeților. Ea este făcută din măruntaiele unei omizi mici, lungă de numai jumătate de țol (ceva mai mult de 1 cm) numită *n'gva*. Boșimanii îi scot prin apăsare măruntaiele și le usucă la soare. După această operație ei își curăță cu grijă unghiile, fiindcă e suficient ca o cantitate infimă de otravă să pătrundă în sînge printr-o zgîrietură, pentru ca sfîrșitul fatal să devină inevitabil. Otrava are o acțiune asemănătoare ptomainei, iar agonia este atît de puternică, încît victima se înjunghie singură, cere să i se dea să sugă la sîn, de parca ar fi redevenit sugaci, sau fuge din casă în stare de demență furioasă. Asupra leului otrava are o influență la fel de teribila. Gemetele lui puternice se aud pînă departe și, înnebunit de durere, mușcă furios copacii și pămîntul.

Boșimanii se bucură de reputația de a ști să și anihileze efectul acestei otrăvi. La întrebarea mea mi-au răspuns că antidotul îl constituie aceeași omidă, amestecată cu untură. Uneori se mărginesc să ungă rana cu untură, susținînd că omida n'gva cere grăsime și dacă nu o găsește în corpul omului, îl ucide. „Noi îi dăm ceea ce dorește și ea e mulțumită" — argument care poate satisface și pe oamenii instruiți.

De obicei însă băștinașii își otrăvesc săgețile cu seva lăptoasă a copacului *Euphorbia arborescens*, deosebit de periculoasă pentru speciile cabaline. Amestecată în apa unei bălți, ea doboară o turmă întreagă de zebre, mai înainte ca ele să se îndepărteze la

două mile de apă. Asupra oamenilor și bovinelor nu are efect mortal, ci doar purgativ. Această otravă este utilizată în întreaga regiune; în unele locuri, pentru a-i mări toxicitatea i se adaugă venin de șarpe și sucul cunoscutei bulboase *Amaryllis toxicaria*.

Călătorului muşcat de un şarpe veninos îi recomand să apese cu putere pe rană o cheiță mică, așa fel ca gaura cheii să se găsească exact deasupra mușcăturii; cheița trebuie ținută apăsat pînă va obține de la un băștinaș o ventuză pentru tras sîngele. O cheiță de ceas, apăsată temeinic pe locul înțepăturii unui scorpion, îndepărtează veninul din rană, iar un unguent din unt sau untură și *ipecacuana* calmează durerile.

Boșimanii din partea locului sînt în general frumoși, bine dezvoltați fizicește și se bucură de o independență individuală aproape totală. Am observat că se dau în vînt după tuberculele unei plante asemănătoare cu cartoful și după niște nuci care, după părerea lui Flemming, se înrudesc cu betelul; copacul care le rodește este înalt, frumos, cu o coroană mare și frunze palmate.

Judecînd după abundența de fructe și de animale sălbatice, nu cred că băștinașii de aici duc vreodată lipsă de hrană. Deoarece puteam să-i aprovizionez fără dificultate cu mari cantități de carne și aș fi vrut să rămînă cu noi, le-am propus să-și ia cu ei și nevestele, ca să profite și ele de belșugul de carne. Mi-au răspuns că femeile lor își poartă singure de grijă.

Înaintînd, în măsura puterilor noastre, mereu spre nord, am ajuns în dreptul înălțimii N'gva (18°27′2″ lat. sud., 24°13′36″ long. est.). Fiind prima înălțime întîlnită de la Bamangwato, simțirăm dorința să ne scoatem pălăriile în fața ei. Este complet împădurită și se ridică cu trei sau patru sute de picioare (circa 90—120 m) deasupra cîmpiei din jur. Poziția ei geografică am stabilit-o destul de precis. În ce privește valea Kandedi sau Kandegai, cu care se învecinează la nord, pot spune că este cel mai pitoresc loc din această parte a Africii. Prin mijlocul văii — o poiană deschisă, străjuită de copaci de diferite nuanțe — curge șerpuit un rîu mic și frumos. Pe malul rîului, lîngă un baobab mare, se oprise o turmă de antilope (pallag) cu blana roșcată și ne urmăreau cu privirile, gata să se refugieze pe colină; gnu, cessebe și zebre, toate ne priveau uimite, neștiind de unde au răsărit acești oaspeți nepoftiți. Unele animale păsteau liniștit, pe cînd altele luaseră acea expresie caracteristică de nemulțumire ce apare întotdeauna înainte ca ele s-o ia la fugă. În partea cea mai joasă a văii, un mare hipopotam alb mergea legănîndu-se greoi, fără să ne fi observat; aveam impresia că se pregătea să se tăvălească cu plăcere în noroi. Pe celălalt mal al rîului, în dreptul antilopelor, se vedeau cîțiva bivoli cu boturile triste.

Toate sălbăticiunile din împrejurimile văii Kandegai sînt foarte blînde. Girafele și kudu ne priveau cu ochi holbați, ca pe o arătare ciudată. Într-o dimineață, la revărsatul zorilor, un leu s-a apropiat de tabăra noastră și le-a dat multă vreme tîrcoale boilor Uneori îl zăream de sub coviltirul chervanului, dar cu toate că ne despărțeau numai 30 de iarzi (circa 27 m), n-am putut să-l iau la ochi. S-a învîrtit ce s-a învîrtit, apoi a început să ragă cît îl țineau puterile, însă boii nu s-au lăsat impresionați de concertul lui. Înfuriat de calmul vitelor noastre, s-a retras la oarecare distanță, de unde a continuat încă mult timp să ragă. N-am observat să fi avut coamă. Dacă într-adevăr n-o avea, înseamnă că și speciile fără coamă știu sa ragă. Se auziră și răgetele altor lei ; cînd s-au convins că boii nu se sperie, au plecat furioși, după cum o dovedea timbrul schimbat al răgetelor.

Pe măsură ce avansam spre nord, peisajul devenea din ce în ce mai frumos. Apărură o mulțime de specii noi de copaci și iarba verde creștea adesea mai înaltă decît chervanele noastre. Vița sălbatică se încolăcea pe copaci — baniani *(Ficus indica)*, curmali sălbatici, palmyre și alte specii necunoscute. Gropile și adînciturile de teren erau pline cu apă. Ceva mai departe am dat de ape curgătoare, care în acest anotimp deveniseră adevărate rîuri : măsurau cam 20 de iarzi (circa 18 m) în lățime și 4 picioare (circa 1,25 m) în adîncime. Cu cît înaintam, cu atît rîurile erau mai late și mai adînci. Pe fundul albiilor picioarele elefanților ce treceau mereu de pe un mal pe celălalt lăsaseră urme adînci, adevărate gropi în care boii mei se prăvăleau adesea și se zbăteau cu atîta desperare ca să iasă din ele, încît o dată au rupt oiștea. Trei ore și jumătate am muncit la repararea ei, vîrîți în apă pînă la piept. Din fericire, baia n-a avut repercusiuni asupra sănătății noastre.

În sfîrșit, ajunserăm pe malul rîului Sanșureh, ce se desfășura ca o barieră de netrecut. Nu aveam altă soluție decît să ne instalăm tabăra la adăpostul unui baobab uriaș (18 04′27″ lat. sud., 24°06′20″ long. est.) și să explorăm rîul în căutarea unui vad. Masa de apă prin care înaintam cu greu era rezultatul inundației anuale a Ciobei, iar rîul Sanșureh, aparent mare și adînc, perdeluit cu trestiiș des și plin de hipopotami, nu este decît unul din brațele prin care Ciobe își trimite spre sud-est surplusul de apă, căci de la N'gva se întinde spre nord-est un platou care îi îngrădește drumul în acea direcție. Noi ne găseam în vale, fără să știm atunci că era singurul loc din întreaga regiune neinfestat de musca țețe. Însoțit de boșimani cercetarăm malul Sanșurehului spre apus, pînă dădurăm pe celălalt mal de țețe. Am umblat mult prin trestiiș, intrînd în apă pînă la piept, și în cele din urmă ne-am

convins că e cu neputință să traversăm prin vad acest rîu lat și adînc.

În dorința de a ne croi drum pînă la macololii de pe rîul Ciobe, făcurăm o mulțime de încercări nereușite de a traversa Sanșurehul fie la răsărit, fie la apus de tabăra noastră. Singurul rezultat al tentativelor neizbutite a fost epuizarea fizică a prietenilor noștri boșimani. Cu ajutorul darurilor i-am înduplecat să mai rămînă cîteva zile, dar într-o noapte s-au făcut nevăzuți. Nu-mi rămăsese altceva de făcut, decît să-l iau ca însoțitor pe cel mai voinic dintre oamenii mei, cărora încă nu le reveniseră puterile, și să trec pe celălalt mal cu pontonul dăruit de căpitanii Codrington și Webb. Am luat cu noi provizii de alimente și cîte o pătură și am navigat cam 20 de mile spre vest, sperînd să ajungem pînă la Ciobe. N-aveam de unde să știu că Ciobe era mult mai aproape de noi la nord. Toată ziua ne-am bălăcit în cîmpia inundată cu un strat subțire de apă, de-o palmă doar, adică pînă la glezne, deasupra căreia creștea o iarbă deasă, înaltă pînă la genunchi. Spre seară am ajuns în dreptul unei perdele nesfîrșite de trestii, înaltă de 6 pînă la 8 picioare (circa 2—2,5 m), fără nici o spărtură pe unde să fi putut trece dincolo. Am încercat să străbatem acest gard viu, dar apa era pretutindeni atît de adîncă, încît ne-am dat bătuți și ne-am întors îndărăt. La un moment dat am crezut că am ajuns, în sfîrșit, pe malul Ciobei și zărind spre miazăzi niște copaci ne-am îndreptat într-acolo, cu gîndul să poposim peste noapte la adăpostul lor, iar a doua zi dimineața să cercetăm împrejurimile. Împușcarăm o lece, aprinserăm un foc pe cinste, fierserăm ceaiul și ne culcarăm, petrecînd o noapte liniștită. Tot în seara aceea, căutînd vreascuri pentru foc, am dat de cuibul unei păsări, făcut din frunze verzi, proaspete, cusute cu un fir subțire, ca de păianjen. Nimic nu poate întrece finețea și măiestria execuției acestui cuib admirabil. Firele erau petrecute prin niște găurele foarte mici și îngroșate în locurile unde ar fi trebuit să fie înnodate. Din păcate, l-am pierdut din vedere și nu l-am mai găsit. Era al doilea cuib de acest fel văzut cu ochii mei; amîndouă îmi aminteau de cuiburile păsării-țesător din India.

A doua zi dimineața ne-am cățărat pentru orientare în vîrful celui mai înalt copac. În fața noastră se întindea o oglindă de apă curată, înconjurată din toate părțile de un brîu compact de trestii. Acesta era brațul cel mai lat al rîului Ciobe, numit Zabesa. Două ostroave împădurite ni s-au părut mult mai aproape de Ciobe decît malul unde ne aflam, așa că mai întîi încercarăm să ajungem pînă la ele. Gardul viu ce se ridica în calea noastră nu era alcătuit numai din trestie, ci și dintr-un soi de iarbă zimțată ca ferăstrăul și tăioasă ca briciul, care împreună cu trestia și cu o convolvulacee

agățătoare, cu tulpinile tari ca frînghia, formau o masă monolită. Ne simțeam niște pigmei ; singura posibilitate de a răzbate era să ne proptim cu amîndouă mîinile în acest perete și prin împingeri repetate să-l aplecăm în jos, pînă izbuteam să ne urcăm pe el. Sudoarea curgea șiroaie de pe noi, iar zăpușeala ne sufoca. Soarele se ridicase sus și în trestiișul des nu pătrundea nici cea mai mică adiere. Apa ne ajungea pînă la genunchi și era destul de rece. După cîteva ore de muncă istovitoare izbutirăm să ajungem la unul din ostroave. Aici dădurăm de o veche cunoștință — tufișurile de *cumanica*. Pantalonii mei de moleschin trainic aveau două găuri mari în dreptul genunchilor și cum nici pantalonii de piele ai însoțitorului meu nu rezistaseră mai bine, amîndoi aveam picioarele rănite și însîngerate. Mi-am rupt batista în două și mi-am bandajat cu ea genunchii.

Pe ostrov ne aștepta o nouă surpriză ! Pînă la oglinda de apă curată mai aveam de străbătut 40 sau 50 de iarzi (36—45 m) și trecerea era străjuită de un adevărat zid de papirușI, care, ca niște palmieri în miniatură, își înălțau cu 8—10 picioare (2,3—3 m) deasupra apei tulpinile groase de 1,5 țoli (peste 3,5 cm). Strîns împletite cu convolvulaceele, ele rezistau încercărilor noastre conjugate de a le îndoi pînă aproape de suprafața apei. După multe căutări, găsirăm totuși în zidul compact o spărtură făcută de un hipopotam. De îndată ce m-am văzut la celălalt ostrov, arzînd de nerăbdare să admir rîul, m-am grăbit să pun piciorul pe ceea ce credeam că este pămînt și cînd colo m-am trezit cufundat în apă pînă la gît.

Cu desăvîrșire vlăguiți, hotărîrăm să ne întoarcem la Sanșureh, în punctul de unde plecasem, și să ne încercăm norocul în direcția opusă, adică în josul Ciobei, cu toate că nici din vîrful celor mai înalți copaci nu vedeam nimic altceva decît o întindere vastă de apă, năpădită de trestii, printre care se zăreau ici și colo mici ostroave cu cîțiva copaci. A fost o zi istovitoare și cînd spre seară dădurăm de o colibă părăsită, înjghebată probabil de un baiețic pe locul unui mușuroi de termite, nu găsirăm acolo nici o surcea și în genere nimic cu ce să putem aprinde un foc, în afara ierbii și a nuielelor din care era construită coliba. Mă temeam de *tampani*, cumplitele căpușe sud-africane, fiindcă această insectă e aproape nelipsită din colibele vechi, dar cum afară zumzăiau miriade de țînțari și începuse sa cadă o rouă rece n-aveam de ales și m-am strecurat înăuntru.

Trestiișul era alături și noaptea ne-a fost dat să auzim acele sunete ciudate ce răsunau atît de des în hățișurile lui. În timpul zilei zărisem numeroși șerpi de apă înotînd cu capetele ridicate Pe aici trăiesc probabil multe vidre, fiindcă pămîntul era literal-

mente presărat cu urmele lor mici. În desișul de trestie se zbenguiau și se bălăceau niște păsări ciudate. Le auzeam glasurile, care semănau cu vocile omenești, precum și niște sunete înspăimîntătoare, însoțite de plescăituri, gîlgîituri și clipoceli. La un moment dat auzirăm foarte aproape de noi un plescăit puternic, ca acela pe care îl fac bărcile sau hipopotamii. În speranța că s-ar putea să fie o luntre cu macololi, ne-am sculat, am tras cu urechea, am strigat, am slobozit chiar cîteva împușcături, dar zgomotul a continuat fără întrerupere aproape o oră.

După noaptea rece și umedă, în zorii zilei următoare ne reluarăm cercetările și, ca să avem mai multă libertate de mișcare, lăsarăm pontonul pe loc. Termitele clădiseră aici mușuroaie uriașe, pînă la 30 de picioare (pînă la 9 m) înălțime și atît de late la bază, încît în vîrful lor crescuseră copaci. În schimb, pe pămînt nu crește decît iarbă, deși este inundat în fiece an. Din vîrful unui asemenea mușuroi am descoperit o trecere spre largul rîului, Ne-am întors grabnic la locul unde lăsasem pontonul, ne-am suit în el și am pornit pe acest rîu adînc, a cărui lățime variază aici între 80 și 100 de iarzi (75—90 m). I-am atras atenția însoțitorului meu că dacă vom fi zăriți de un hipopotam să se culce imediat pe burtă și să se țină din toate puterile de ponton. Măsura de precauție n-a fost de prisos, pentru că un hipopotam s-a apropiat de noi și a sărit în apă cu o forță uriașă. Din fericire, cînd s-a aruncat a stîrnit un val mare și pontonul a trecut pe deasupra lui, așa că am scăpat teferi.

De la amiază și pînă la apusul soarelui am vîslit fără întrerupere. Pe ambele maluri nu se vedea nimic în afara unui zid compact de trestie și ne resemnasem să petrecem noaptea pe ponton, fără să mîncăm. Dar tocmai cînd începu crepusculul, care aici durează foarte puțin, zărirăm pe malul nordic satul lui Moremi, o căpetenie cu care făcusem cunoștință în prima mea călătorie. Moremi era acum plecat pe insula Magonta (17°58′ lat. sud., 24°0,6′ long. est.). Macololii mă priveau ca pe o vedenie. „A căzut din nori și a venit călare pe spinarca unui hipopotam! Noi, macololii, credeam că nimeni nu poate trece peste Ciobe fără să ne întrebe, dar iată că dînsul a picat în mijlocul nostru ca o pasăre“, — exclamau ei în limbajul lor plastic.

A doua zi ne-am întors în tabără cu bărcile macololilor, traversînd din nou pămînturile inundate și am aflat că în lipsa noastră, din neglijența celor rămași, vitele s-au împrăștiat și au intrat într-o pădurice bîntuită de musca țețe. Această neglijență m-a costat zece boi zdraveni, minunați. După cîteva zile de așteptare au sosit în sat, venind de la Linyanti, cîteva căpetenii macolole, însoțite de un grup numeros de indigeni din tribul barotse, ca să

ne treacă pe toți peste rîu. Ei și-au îndeplinit admirabil misiunea, înotînd și cufundîndu-se cu atîta agilitate printre boi, încît aveai impresia că sînt crocodili, nu oameni. Băștinașii au demontat chervanele în bucăți și le-au transportat cu un ponton improvizat din cîteva bărci legate la un loc. Acum ne găseam printre prieteni.

Din satul lui Moremi ne-am abătut cu circa treizeci de mile spre nord, ca să ocolim regiunile inundate de Ciobe, apoi am cotit spre vest și ne-am îndreptat spre Linyanti (18°17′20″ lat. sud., 23°50′09″ long. est.), unde am ajuns la 23 mai 1853. Linyanti este așezarea principală a macololilor și se găsește la o foarte mică distanță de locul unde ne oprisem cu chervanele în 1851 (18°20′ lat. sud. și 23°50′ long. est.).

CAPITOLUL IX

COMPLOTUL LUI MPEPE — NEGUSTORII DE SCLAVI — MAMBARII — FUGA LOR NEAȘTEPTATĂ — SEKELETU SCAPĂ CA PRIN URECHILE ACULUI DE LA MOARTE — EXECUTAREA LUI MPEPE — JUDECATA — CUM SE FACE AICI DREPTATE — ÎMPĂRȚIREA NEVESTELOR UNEI CĂPETENII DECEDATE — FEMEILE MACOLOLE — ELE MUNCESC FOARTE PUȚIN — — SERBIA — CE BEAU FEMEILE — ÎMBRĂCĂMINTEA ȘI PODOABELE LOR — DARURI PENTRU SEKELETU

În timpul șederii noastre la Linyanti a sosit în oraș un individ care după înfățișare părea portughez. Nu adusese cu el nici un fel de mărfuri și voia să lase impresia că venise doar să se intereseze „ce fel de mărfuri sînt căutate pe piața locală". Prezența mea l-a tulburat, pare-se, foarte mult. Sekeletu, șeful macololilor, i-a dăruit un colț de fildeș și un bou. Dar cînd acest „pașnic negustor" s-a îndepărtat cu 50 mile spre vest de Linyanti, a atacat și a luat în captivitate un sat întreg de bakalahari, supuși macololilor. Era însoțit de numeroși sclavi înarmați și fiindcă i-a luat pe toți locuitorii satului — bărbați, femei și copii — fapta a rămas multă vreme necunoscută și nu s-a putut afla cum își atinsese el scopul: prin violență sau prin făgăduieli mincinoase. Firește că în ambele ipoteze pe bieții bakalahari îi aștepta aceeași soartă — sclavia. Individul călătorea într-un hamac suspendat pe două prăjini și cum băștinașii găseau că hamacul seamănă cu un sac, l-au poreclit „tatăl din sac".

Negustorii de sclavi găsiseră în această regiune un complice în persoana lui Mpepe, o rudă apropiată a lui Sekeletu. Mpepe aspira la șefia tribului și pîndea doar momentul favorabil ca să se răzvrătească împotriva lui Sekeletu și să-i ia locul. Iar negustorii de sclavi, ca și în multe alte regiuni, își puneau speranțele în succesul acestei răscoale. Intrarea mea neașteptată în scenă constituia pentru dînșii o dificultate neprevăzută, care făcea ca balanța să încline în defavoarea lor. În timp ce eu străbăteam cu multă trudă cîmpiile de la sud la Ciobe, la Linyanti a sosit un grup numeros de mambari, un trib care se îndeletnicește exclusiv cu traficul de sclavi. Cînd le-a parvenit vestea că mă aflu prin apropiere și mă îndrept spre Linyanti, li s-au cam lungit

fețele. Iar cînd macololii care ne ajutaseră să traversăm rîul s-au întors la Linyanti împodobiți cu pălăriile dăruite de mine, mambarii au părăsit în grabă orașul. După obiceiul locului, vizitatorii și călătorii în trecere n-au voie să plece la drum mai înainte de a-i fi cerut șefului o autorizație formală de plecare. însă pălăriile mele i-au determinat pe mambari să încalce uzanțele și să-și facă imediat catrafusele. Bineînțeles, macololii i-au întrebat care este cauza acestei grabe ciudate: mambarii le-au răspuns că se tem să dea ochii cu mine, fiindcă am să le confisc toate mărfurile. Și cu toate că Sekeletu i-a asigurat că nu sînt un tîlhar, ci un om al păcii, au părăsit orașul noaptea, pe furiș, cînd eu mă găseam încă la 60 mile de Linyanti. Mambarii s-au îndreptat spre nord, la Mpepe, veșnic cu gîndul la răscoala. Bucurîndu-se de protecția lui, ei au construit acolo o palisadă mare și rezistentă din pari groși de lemn, care le servea ca punct de tranzit pentru sclavi, și, sub conducerea portughezilor, au continuat să-și vadă de comerțul lor mîrșav, fără să ceară învoirea șefului macololilor, în a cărui țară se instalaseră cu atîta neobrăzare. Tot atunci Mpepe, care ocupa funcția de administrator al circzilor lui Sekeletu și îi aproviziona în taină cu carne pe negustorii de sclavi, a hotărît să declanșeze o răscoală și, sprijinit de puștile mambarilor, să se proclame șef al macololilor. Așa procedează toți negustorii de sclavi: ei se amestecă activ în viața politică a triburilor și situîndu-se invariabil de partea celor mai puternici, capătă drept recompensă un număr de prizonieri din rîndurile învinșilor.

Mpepe avusese în taină consfătuiri îndelungate cu negustorii de sclavi și ajunsese la concluzia că acum era momentul prielnic pentru a-și doborî rivalul. El își pregătise din vreme un mic topor de război, cu care intenționa să-l ucidă pe Sekeletu chiar la prima lor întîlnire.

În ce mă privește, venisem în capitala acestei țări cu intenția de a găsi mai întîi un loc salubru unde să mă stabilesc și de unde aș putea încerca să deschid o cale de comunicație cu coasta de răsărit sau de apus. I-am împărtășit lui Sekeletu că am de gînd să mă ridic spre izvoarele marelui fluviu pe care îl descoperisem în 1851 și i-am expus planul amănunțit al expediției. El s-a oferit să mă însoțească personal. Pornirăm, așadar, împreună spre Seșeke și cam la 60 de mile depărtare de Linyanti ne întîlnirăm cu Mpepe și oamenii lui.

Deși macololii cresc multe vite, pînă în 1851, cînd le-am dat acest sfat, nu încercaseră niciodată să călărească pe boi. Spre mirarea noastră, nici beciuanilor nu le venise această idee și tot europenii le-au sugerat cei dintîi să se deplaseze călare. Pînă atunci ei umblau numai pe jos. Așa se face că acum Sekeletu

și suita sa se urcaseră pe spinarea boilor. La început, neavînd șei și frîie, căzeau mereu, dar s-au deprins repede cu noul mijloc de locomoție. Călăream deci pe boi cînd Mpepe, înarmat cu toporașul de luptă, ne ieși în întîmpinare, pe un drum paralel cu al nostru, la o distanță de numai un sfert de milă (circa 0,5 km). Zărindu-l pe Sekeletu, începu să alerge spre noi, dar Sekeletu, care își pierduse mai de mult încrederea în el și îl suspecta se îndreptă repede spre un sat din apropiere, unde rămase ascuns pînă la sosirea grosului expediției.

Mpepe declarase oamenilor săi că îl va răpune pe Sekeletu fie în clipa cînd se vor întîlni, fie la sfîrșitul întrevederii ce o vor avea. Întrucît prima variantă eșuase, era hotărît să-și pună planul în aplicare la sfîrșitul primei lor convorbiri. Întîmplarea a făcut ca atunci cînd s-au întîlnit într-o colibă și au început să stea de vorbă, eu să mă așez între ei. Călărisem toată ziua în bătaia soarelui și eram tare ostenit. De aceea peste puțin timp am simțit nevoia să mă odihnesc și l-am întrebat pe Sekeletu unde voi dormi la noapte. „Haidem să-ți arăt", îmi răspunse el. Ne ridicarăm amîndoi și fără să fi știut nimic l-am protejat cu trupul meu, împiedicîndu-l pe Mpepe să-l lovească cu toporul. N-aveam habar de complotul urzit, dar remarcasem cu mirare că oamenii lui Mpepe nu lăsaseră armele din mîini nici după ce ne-am așezat, fapt cu totul neîngăduit în prezența șefului. Arătîndu-mi coliba ce-mi fusese rezervată pentru la noapte, Sekeletu îmi spuse: „Mpepe vrea să mă ucidă". Ulterior am aflat că niște oameni din suita lui Mpepe îi dezvăluiseră lui Sekeletu planul căpeteniei lor. Iar Sekeletu, căruia răposatul său tată, faimosul șef Sebituane, îi atrăsese atenția să nu se bizuie pe Mpepe, l-a executat în aceeași noapte pe trădător. Totul s-a petrecut în cea mai desăvîrșită liniște și cu toate că am dormit aproape de locul execuției, n-am știut nimic pînă a doua zi dimineața. Lucrurile s-au desfășurat foarte simplu. Nokuane a luat un pumn de tutun și s-a apropiat de focul lîngă care se așezase Mpepe, prefăcîndu-se că ar vrea să ia loc alături și să-l trateze cu tutun. Mpepe î-a spus *nsepisa* (oferă-mi o priză) și a întins mîna. Atunci Nokuane l-a apucat de mîna întinsă și în aceeași clipă un alt băștinaș l-a prins de cealaltă mînă. Ei l-au dus mai departe de foc și l-au străpuns cu sulițele. Acesta este sistemul obișnuit de executare a condamnaților la moarte. Condamnații n-au voie să intre în vorbă cu călăii, dar mi s-a povestit că o dată un condamnat la moarte, fiind strîns dureros de încheietura mîinii le-a spus: „De ce strîngeți așa tare, altfel nu se poate? În curînd o să fiți și voi duși la fel". Oamenii lui Mpepe s-au refugiat la tribul barotse, iar noi ne-am întors la Linyanti,

socotind că nu era cuminte să ne continuăm călătoria după tulburările stîrnite de moartea lui Mpepe.

Întîmplarea descrisă ilustrează admirabil atitudinea șefilor indigeni față de persoanele de vază implicate în „procese politice". În litigiile obișnuite căpeteniile împart dreptatea cu multă chibzuință. Reclamantul îl invită pe pîrît să vină cu el în fața șefului. Rugămintea nu-i poate fi refuzată. Amîndoi se duc în cotla căpeteniei, unde reclamantul începe să-și expună plîngerea chiar dacă șeful și suita sa încă n-au sosit. După ce termină de vorbit, el mai rămîne cîteva secunde în picioare, străduindu-se să-și amintească dacă n-a uitat ceva. Pe urmă se ridică martorii pe care i-a citat și relatează tot ce au văzut sau au auzit personal, dar nu și ceea ce au auzit de la alții. Pîrîtul așteaptă cîteva minute ca partea adversă să termine tot ce are de spus, pe urmă se ridică alene, se înfășoară în mantie, prefăcîndu-se cît se poate de liniștit, cască intenționat, își suflă nasul, apoi expune versiunea sa, respingînd acuzația sau confirmînd-o, în funcție de împrejurări.

Uneori cînd reclamantul, enervat de afirmațiile pîrîtului, protestează pe loc prin replici, acuzatul se întoarce liniștit spre dînsul și îi spune: „Taci din gură; eu te-am ascultat în liniște pînă la sfîrșit; tu de ce nu te porți la fel? N-oi fi vrînd ca totul să fie așa cum vrei tu?" Asistența nu caută niciodată să atîțe controversa și cere liniște, pentru ca acuzatul să-și poată rosti pînă la capăt apărarea. Dacă are martori care să-i confirme spusele, aceștia iau cuvîntul în continuare.

Nu există nici un fel de jurămînt, dar uneori, dacă o afirmație pare discutabilă, respectivul spune: „Jur pe tatăl meu", sau „Jur pe căpetenie că spun adevărul". Sinceritatea băștinașilor e demnă de laudă. Europenilor nu le vine ușor să înțeleagă rînduielile și sistemul lor de conducere. Un om sărac, învinuit fiind de unul bogat poate spune în apărarea sa: „Aud cu mirare că un om cu atîta vază ridică o acuzație mincinoasă". Minciuna este considerată aici drept o gravă insultă la adresa întregii comunități, la ale cărei sentimente face apel învinuitul, știind că în această privință se va bucura de sprijinul obștii.

Dacă litigiul privește o infracțiune minoră, căpetenia pronunță sentința pe loc, iar dacă obiectul plîngerii îl constituie o chestiune cu totul neînsemnată, îl dojenește pe reclamant și stinge acțiunea, fără să-l asculte măcar pînă la capăt, sau îi permite să expună cazul, dar nu-i acordă nici o atenție. Aceasta este atitudinea sa în cazul certurilor familiale și atunci reclamantul se grăbește să termine, fără ca cineva să-l asculte. Dacă însă părțile sînt oameni de vază sau mici căpetenii, eticheta se cere negreșit respectată.

Cînd şeful nu găseşte o soluţie dreaptă, el tace; atunci bătrînii tribului se ridică pe rînd şi îşi spun părerea, de obicei nu sub forma unei hotărîri, ci a unui sfat şi dacă şeful constată că toţi sînt de aceeaşi părere rosteşte sentinţa în conformitate. Numai şeful are voie să vorbească şezînd, toţi ceilalţi trebuind să se ridice ori de cîte ori au de spus ceva. Deoarece şeful tribului este stăpîn pe viaţa supuşilor săi şi îi poate sili să dea ascultare oricărei porunci, care pentru ei devine literă de lege, nimeni nu îndrăzneşte să conteste justeţea sentinţei sale.

Sistemul arătat este practicat şi de macololi, şi de bacweini. Odată, cînd mă găseam la Cassandje, între oamenii mei a izbucnit un diferend şi ei au venit la mine, ca la şeful lor, rugîndu-mă să-i judec. Fără să stau pe gînduri, am ieşit din casa negustorului portughez al cărui oaspete eram, m-am aşezat pe un scaun şi, după obiceiul lor, am ascultat cu atenţie ambele părţi. Pe urmă am rostit sentinţa sub forma unei recomandări şi ei au plecat, pare-se, satisfăcuţi. Cîţiva portughezi urmăriseră cu deosebit interes procedura judiciară şi la sfîrşit mi-au mulţumit pentru lecţia pe care le-o dădusem, arătîndu-le cum trebuie procedat în cazuri similare. Mulţumirile nu mi se cuveneau însă, fiindcă şi eu preluasem sistemul de la alţii, mai precis — de la băştinaşi.

La Linyanti am aflat că Sekeletu, conform uzanţelor beciuane, devenise după moartea tatălui său stăpînul tuturor nevestelor acestuia şi pe două din ele le-a luat chiar el. Copiii concepuţi cu dînsul de aceste femei sînt consideraţi fraţii (sau surorile) lui. Dacă un băştinaş moare şi are fraţi mai mici, nevestele lui îi revin fratelui imediat următor ca vîrstă, aşa cum era obiceiul la vechii iudei, iar copiilor făcuţi cu aceste femei le spune fraţi. În felul acesta el restabileşte descendenţa fratelui său decedat. Unchiul lui Sekeletu, fratele mai mic al lui Sebituane, luase de soţie pe nevasta principală a marelui şef, care era considerată regină. Acest titlu este întotdeauna acordat uneia dintre nevestele şefului; coliba în care locuieşte ea se numeşte casa mare, iar copiii ei moştenesc dreptul la şefia tribului. Dacă nevasta principală moare, locul vacant este ocupat de altă soţie, căreia i se acordă aceleaşi privilegii, chiar dacă e cea mai tînără dintre nevestele şefului.

La moartea lui Sebituane majoritatea nevestelor lui au fost dăruite căpeteniilor influente. Scurtimea văduviei lor a oferit beciuanilor prilejul de a compune un cîntec în care se spunea că numai bărbaţii au simţit întreaga amărăciune a pierderii şefului, căci nevestele lui Sebituane au căpătat atît de repede alţi soţi, încît inima lor n-a avut timp să se întristeze. În acea vreme, din pricina unei epidemii de malarie care secerase multe vieţi, proporţia între sexe se modificase simţitor în tribul macololilor şi

femeile se plîngeau că nu li se mai acordă prețuirea cuvenită. Majoritatea macololilor puri fuseseră răpuși de boală, supraviețuitorii reprezentînd o mică rămășiță a grupului venit în nord împreună cu Sebituane. Mutîndu-se din clima sănătoasă a sudului în această vale ei s-au dovedit a fi mult mai receptivi la malarie și mai puțin rezistenți decît triburile locale pe care le supuseseră.

În comparație cu pielea foarte închisă, cu o ușoară nuanță măslinie, a triburilor barotse, batoca și banieti, pielea macololilor are o culoare deschisă, cafenie-gălbuie, bolnăvicioasă. Toți negrii cu pielea închisă consideră că pielea deschisă e mult mai frumoasă și soțiile lor, dornice să aibă copii cu pielea cît mai deschisă, mestecă de zor coaja unui anumit copac, despre care se spune că ar avea însușirea mult dorită.

Eu găsesc că pielea închisă e mult mai plăcută decît cea roșcat-cafenie a metișilor proveniți din amestecul europenilor cu băștinașii. Aceeași nuanță cafenie-roșcată o are și pielea femeilor macolole. În general ele nu se îmbolnăvesc de malarie, dar nu mai sînt la fel de fecunde ca înainte, așa că la plîngerile lor că nu li se mai acordă prețuirea cuvenită — din pricina disproporției între sexe — se adaugă acum plîngerile în legătură cu lipsa copiilor, pe care aici toată lumea îi iubește nespus.

Femeile macolole nu muncesc aproape de loc. Macololii s-au împrăștiat în întreg ținutul, cîte una sau două familii în fiecare sat sau cătun. Ei au devenit stăpînii triburilor aservite, cărora le-au dat numele generic de *macalaca*. Macalaca sînt obligați să le presteze anumite servicii și să-i ajute la lucratul pămîntului, dar toate triburile aservite au ogoarele lor proprii și în celelalte privințe sînt aproape independente. Membrii triburilor aservite sînt foarte bucuroși dacă li se spune „macololo", numele de „macalaca" fiind considerat o poreclă disprețuitoare, care indică starea de subordonare și inferioritate. Acest sistem de aservire ar putea fi asemuit cu șerbia. Deși aservirea s-a făcut prin forță, datorită condițiilor de aci ea îmbracă forme blînde. Macalacului prost tratat îi este atît de lesne să fugă și să caute azil la alte triburi, încît macololii sînt nevoiți să-i trateze ca pe niște copii, iar nu ca pe sclavi. Unii stăpîni, care din pricina caracterului lor dificil sau pur și simplu din lipsă de interes n-au izbutit să cîștige simpatia indigenilor aserviți, rămîn adesea fără nici un servitor. Nu există vreo lege împotriva sclavilor fugari și chiar dacă s-ar adopta o asemenea lege, ea ar rămîne literă moartă. Cei ce au acceptat de bunăvoie situația de sclavi îi ajută întotdeauna pe fugari să treacă rîul, iar femeile macolole le oferă cu dărnicie carne și lapte și numai arareori le cer ca în schimbul alimentelor să presteze o muncă, de obicei să le înfrumusețeze colibele și curțile.

Femeile beau foarte multă *boialoa* sau *o-alo* (cunoscută „buza" a arabilor), băutură făcută din sorg pisat sau *durasaifi*. Boialoa este foarte hrănitoare, contribuind la acea rotunjire a formelor, care aici constituie unul dintre criteriile frumuseții. Ele se feresc să fie văzute de bărbați cînd beau boialoa.

Femeile macolole poartă părul tăiat foarte scurt. Le place ca trupul să le strălucească și se ung toate cu grăsime. Îmbrăcămintea lor constă dintr-o fustă scurtă pînă la genunchi din piele de bou, argăsită pînă se face moale ca o stofă. Cînd nu lucrează, femeia poartă pe umeri o mantie din aceeași piele moale, dar la muncă își scoate mantia și rămîne numai în fustă. Podoabele preferate sînt inelele de aramă, groase cît degetul mic, pe care le poartă în jurul gleznelor de la picioare, precum și brățări din fildeș sau aramă, adesea late de un țol (2,5 cm). Inelele de aramă sînt atît de grele, încît le rănesc pielea și le fac bășici pe picioare. Dar ce să-i faci? Așa e moda și băștinașele poartă inelele grele cu aceeași însuflețire cu care femeile noastre își strîng trupul în corsete și se încalță cu pantofi strîmți. Pe gîtul femeilor macolole atîrnă întotdeauna șiraguri de mărgele. Culorile preferate sînt verde deschis și roz; în schimbul mărgelelor de aceste culori, un negustor va obține aici orice dorește.

Eu le-am adus în dar capre și găini de rase ameliorate, precum și o pereche de pisici. Pentru Sekeletu cumpărasem un tăuraș minunat, dar a trebuit să-l abandonez pe drum, fiindcă i se roseseră copitele. Macololii se străduiesc în permanență să-și îmbunătățească rasele de vite și darurile mele le-au făcut multă plăcere. Tăurașul am vrut să-l aduc ca să-mi țin făgăduiala dată la timpul său lui Sebituane. Lui Sebituane îi plăcuse nespus unul dintre viteii noștri și îmi oferise în schimbul lui o vacă de lapte, care la scara valorică de aici face de trei ori mai mult ca un vițel. Eu i-am dăruit atunci vițelul și i-am făgăduit că rîndul viitor am să-i aduc unul și mai bun. Sekeletu a fost plăcut impresionat de faptul că nu uitasem de promisiunea făcută tatălui său.

CAPITOLUL X

MALARIA — SIMPTOMELE EI — LEACURILE VRACILOR BĂȘTINAȘI — OSPITALITATEA LUI SEKELETU ȘI A POPORULUI SĂU — UN ARGUMENT ÎN FAVOAREA POLIGAMIEI — BĂȘTINAȘII SE OCUPĂ INTENS CU AGRICULTURA — MACALALA SAU TRIBURILE ASERVITE — POLITICA LUI SEBITUANE FAȚĂ DE ELE — ATAȘAMENTUL LOR PENTRU SEBITUANE — PRODUSELE AGRICOLE — UNELTELE DE MUNCĂ — TRIBUTUL — O DEMONSTRAȚIE MILITARĂ — PROVOCĂRILE LUI LECIULATEBE — MACOLOLII HOTĂRĂSC SĂ-L PEDEPSEASCĂ — BECIUANII — IMPORTANȚA CUVÎNTULUI DAT — TREI RAMURI ALE MARII FAMILII DE POPOARE DIN AFRICA DE SUD

În luna mai am avut prima criză de malarie din viața mea. După cum am spus, la Linyanti sosisem la 23 mai, adică la începutul anotimpului friguros și trecînd brusc de la obișnuita activitate intensă la o viață de relativă trîndăvie, prezentam simptomele unei simple răceli. O baie caldă și o băutură fierbinte m-au ușurat și am crezut că starea de indispoziție fusese consecința răcelii contractate într-o seară, cînd ieșisem din chervanul cald, afară, în frig. Dar repetarea accesului le-a dovedit macololilor, care știau că nu mă simțeam bine, că în realitate mă îmbolnăvisem de malarie. Din acea clipă am cunoscut îndeaproape simptomele și evoluția acestei maladii. În luna mai aici suflă de la răsărit un vînt rece și cînd trec deasupra cîmpiilor inundate de rîul Ciobe și a regiunilor unde acum seacă mlaștinile, masele de aer se saturează cu vapori de apă și cu miasmele mlaștinilor. Nu e de mirare că tocmai în acest anotimp se înregistrează cele mai multe cazuri de malarie. La începutul bolii apar obișnuitele simptome pricinuite de oprirea secrețiilor, adică frisoane repetate și o senzație de frig, deși pielea este fierbinte la pipăit. Mi-am luat temperatura : la subțioară aveam 100° (37,7° C), iar în dreptul coloanei vertebrale și la ceafă — 103° (38,8° C). Activitatea tuturor organelor interne, cu excepția ficatului și a rinichilor, sufereau grav ; ficatul se străduia să elimine din sînge substanțele vătămătoare și producea o cantitate enormă de fiere. Aveam junghiuri puternice în lungul șirei spinării și mă durea capul, îndeosebi în regiunea frontală. Eram curios să știu dacă băștinașii au pentru malarie leacuri necunoscute nouă și am solicitat ajutorul medical al unuia din vracii lui Sekeletu. Acesta a fiert într-o oală cu apă diferite rădăcini, apoi mi-a vîrît oala aburindă sub pătură.

Leacul n-a avut nici un efect. Atunci a luat cîteva surcele din lemnul anumitor copaci tămăduitori, le-a ars într-un hîrb de vas şi cînd cenuşa mai fumega mi-a vîrît şi hîrbul sub pătură. Ambele tratamente aveau drept scop să-mi provoace transpiraţia. Speranţa mea că băştinaşii dispun de leacuri mai puternice decît medicina noastră fusese deşartă. După ce am transpirat din abundenţă în această originală baie de aburi şi m-am îmbîcsit de fum ca o scrumbie afumată, simţind o uşurare pe cale secundară *(secundem artem)*, am ajuns la concluzia că pot trata malaria cu mai mult succes ca dînşii. Dacă vom adăuga la leacurile indigenilor un cearşaf umed şi un laxativ combinat cu chinină, vom obţine un tratament mai eficace al malariei, deoarece el exercită asupra aparatului digestiv aceeaşi acţiune stimulatoare ca şi leacurile băştinaşilor asupra pielii. Purgativele, luarea de sînge şi orice alte tratamente drastice sînt, firește, dăunătoare.

Cît am fost plecat la Capetown, macololii au semănat pentru mine porumb, ca să am cu ce mă hrăni la întoarcere. Femeile au măcinat apoi boabele şi le-au prefăcut în făină. Ele pisează grăuntele în nişte piuliţe mari, a căror imagine exactă poate fi văzută pe monumentele vechilor egipteni. La marea provizie de făină de porumb Sekeletu adăugase 12 urcioare cu miere, de cîte două galoane (peste 9 litri) fiecare. În plus, ori de cîte ori triburile aservite aduceau tributul la Linyanti, Sekeletu nu uita să ne trimită o cantitate respectabilă de alune de pămînt *(Arachis hypogaea)* şi în fiecare săptămînă tăia pentru noi un bou. Afară de asta, Sekeletu dăduse poruncă să ni se aducă zilnic laptele muls de la două vaci. Măsurile luate de Sekeletu erau conforme uzanţelor ospitalităţii locale, potrivit cărora şeful avea obligaţia să-i ospăteze şi să-i adăpostească în cotla sa pe toţi străinii veniţi la dînsul în vizită sau cu treburi. Pentru ospitalitatea acordată oaspeţii le oferă de obicei gazdelor un dar, însă băştinaşii nu pretind niciodată nimic.

Unii călători au cunoscuţi printre căpeteniile mai mici, care îi primesc cu aceeaşi cinste ca pe oaspeţii şefului. Obiceiul este foarte răspîndit şi reprezintă unul dintre cele mai ciudate argumente în favoarea poliganiei. Dacă ar avea o singură nevastă, un om cu vază n-ar fi în stare să-şi primească oaspeţii aşa cum o cere rangul său. Acest argument are o deosebită greutate în regiunile unde cu muncile agricole se îndeletnicesc exclusiv femeile şi unde în genere ele au grijă de tot ce priveşte alimentaţia, de pildă la Colobeng. Călătorii săraci, care n-au la cine să tragă, sînt nevoiţi adesca să îndure foamea pe drum şi bunăvoinţa cu care îi tratase răposatul Sebituane pe toţi drumeţii a fost una

dintre cauzele marii popularități de care s-a bucurat în întreaga regiune.

Macololii cultivă suprafețe întinse de pămînt din jurul satelor lor. Cei din tribul basuto ies la munca cîmpului împreună cu soțiile lor, fapt neîntîlnit la Colobeng printre beciuani și cafri. Moșeș, marele șef al negrilor basuto, lua în fiecare an săpăliga și muncea pe ogor, dînd astfel o bună pildă poporului său, iar cînd se cereau efectuate munci colective, lucra cot la cot cu ceilalți. Negrii basuto fac parte din aceeași familie ca și macololii. Tinerii macololi, deprinși din copilărie să se considere stăpînii macalacilor aserviți, nu vădesc, din păcate, dorința de a urma înclinațiile agricole ale părinților lor, fiind încredințați că triburile supuse vor îndeplini pentru dînșii toate muncile fizice Macololii reprezintă aici clasa aristocrată. Odinioară ei aveau o putere nelimitată asupra vasalilor, dar privilegiile lor au fost mult îngrădite chiar de Sebituane.

Am spus mai înainte că toate triburile supuse de Sebituane poartă numele generic de macalaca. Ca și macololii, negrii din Africa centrală alcătuiesc o populație eterogenă, al cărui nucleu îl formează tribul basuto, venit împreună cu Sebituane din sudul muntos și relativ răcoros. După ce a supus triburile beciuane ale bacweinilor, bangwaketse, bamangwato, batauna ș.a., Sebituane a inclus în tribul său pe copiii mici ai învinșilor. Ulterior, cînd malaria a rărit sințitor rîndurile tribului său, Sebituane, dînd dovadă de multă înțelepciune, a recurs din nou și pe scară largă la procedeul arătat, încadrînd iarăși în tribul macololilor pe copiii macalacilor. Așa se explică de ce pînă și copiii căpeteniilor barotse țineau foarte mult la el. Ei afirmă și astăzi că dacă părintelui lor — Sebituane — i-ar fi fost dat să piară de moarte năprasnică și nu de moarte bună, cum s-a întîmplat, ei nu și-ar fi precupețit viața ca să-l apere. O altă cauză a deosebitului lor atașament față de Sebituane era libertatea ce le fusese acordată din ordinul lui, pe considerentul că erau cu toții fiii șefului.

Dintre plantele agricole macalacii cultivă în primul rînd *Holcus sorgum*, sau *durra*; urmează în ordine porumbul, două specii de leguminoase, alunele de pămînt *(Arachis hypogaea)*, bostanii, pepenii verzi și castraveții. Recolta depinde în întregime de ploaie. Locuitorii văii barotsilor cultivă în plus trestia de zahar, cartoful dulce (batatul) și maniocul *(Jastropha manihot)*. În valea lor clima e însă mai blîndă ca la Linyanti. Macalacii se străduiesc să sporească recoltele prin încercări primitive de irigație artificială.

Singura lor unealtă agricolă este săpăliga. Ca să obțină metalul trebuincios confecționării săpăligilor, triburile batoca și banyeti topesc minereuri de fier. Știind că majoritatea săpăligilor folosite

la Linyanti sînt furnizate, sub formă de tribut, de meșterii făurari ai acestor două triburi aservite, ne putem face o idee aproximativă despre cantitatea de fier topită de ei anual.

Numeroasele triburi aservite plătesc ca tribut lui Sekeletu diferite cantități de sorg, arahide, săpăligi, sulițe, miere, bărci, vîsle, tutun, cînepă sau *mutocuane (Cannabis sativa)*, tot felul de fructe sălbatice, piei dubite și fildeș. Toate produsele sînt aduse în cotla șefului și lui Sekeletu îi revine cinstea de a împărți tributul între leneșii macololi, care își petrec timpul în trîndăvie. Pentru împărțeală ei se adună în cotla șefului, căruia îi rămîne doar o mică parte a tributului. Fildeșul îi aparține formal numai șefului, însă de fapt această măsură este un subterfugiu pentru o împărțeală dreaptă a veniturilor obținute de pe urma comercializării lui, fiindcă șeful nu-l poate vinde decît cu știrea și încuviințarea sfetnicilor săi, iar contravaloarea se împarte în cadrul unei adunări publice. Șeful are dreptul să-și oprească orice-i place, dar dacă își rezervă mai mult decît împarte celorlalți își pierde popularitatea. Aici, ca și în alte locuri, se întîmplă ca unii indivizi să se considere obijduiți, adică frustrați la împărțeală și să fugă la alți șefi. Un asemenea nemulțumit a fugit la șeful Leciulatebe și i-a cerut azil. Leciulatebe l-a instigat să se ducă în satul Bapalleng, situat pe malul rîului Cio (sau To), în teritoriile lui Sekeletu, și să strîngă de la săteni tot fildeșul ce i se cuvenea ca tribut lui Sekeletu. Fapta lui i-a înfuriat pe toți macololii, deoarece prejudiciul afecta întreaga obște. În consecință, cînd după acest eveniment a sosit la Linyanti un grup de supuși ai lui Leciulatebe, macololii au organizat în mod special în prezența lor o demonstrație militară: circa cinci sute de războinici înarmați au executat scena unui atac nimicitor. O parte din luptători se prefăceau că străpung cu sulițele un inamic nevăzut, aflat în direcția unde se găsea orașul lui Leciulatebe. La fiecare lovitură toți luptătorii răcneau: *Coo!* Iar fiece suliță înfiptă cu putere în pămînt, ceea ce însemna pieirea inevitabilă a vrăjmașului, era însoțită de un strigăt scos din toate pieptu-rile: *Gezz!* Asemenea demonstrații constituie semnalul chemării sub arme a tuturor bărbaților valizi, chiar și a celor bătrîni.

Tensiunea a crescut și mai mult în urma repetării fărădelegilor, dar mai cu seamă după ce în orașul lui Leciulatebe a început să circule un cîntec ale cărui cuvinte exprimau bucuria resimțită la moartea lui Sebituane. Sebituane își sfătuise întotdeauna poporul să trăiască în pace cu triburile din jurul lacului și Sekeletu înclina să-i urmeze povața, însă între timp Leciulatebe dobîndise arme de foc și se credea mai puternic decît macololii. Cu ani în urmă, Sebituane îl deposedase pe tatăl lui Leciulatebe de toate vitele și acum fiul său se considera îndrituit să se despă-

gubcască pe orice cale. Deoarece mă bucuram de o mare influență asupra macololilor, m-am străduit să-i conving că dacă doresc să ducă o viață pașnică, trebuie înainte de orice să întrețină relații de bună vecinătate cu celelalte triburi, ceea ce nu se poate realiza decît dînd uitării vechile animozități. E foarte greu să-i convingi pe băștinași că vărsarea de sînge omenesc constituie o crimă gravă. Firește, ei știu că uciderea unui om este o fapta rea și reprobabilă, dar obișnuiți din copilărie cu vărsarea de sînge nu sesizează întreaga monstruozitate a omorului.

Concomitent i-am trimis lui Leciulatebe un mesaj, sfătuindu-l să-și schimbe atitudinea și, în special, să interzică acele cîntece ofensatoare, căci dacă e adevărat că Sebituane a murit, armatele pe care el le-a condus în lupte continuă să existe și reprezintă o forță uriașă.

În dorința de a respecta sfaturile tatălui său și de a întări relațiile de amiciție cu toate triburile, Sekeletu i-a trimis lui Leciulatebe zece vaci, spre a fi schimbate pe oi. În locurile unde cresc multe tufe, de pildă în împrejurimile lacului, oile se dezvoltă bine și se îngrașă, dar la nord de fluviul Ciobe, pe vastele cîmpii dintre rîuri, băștinașii nu țin aproape de loc oi. Macololii trimiși cu vacile luaseră cu ei cîteva săpăligi, cu gîndul să le schimbe pe oi sau capre pentru uzul lor propriu. Leciulatebe a primit vacile și i-a trimis în schimb lui Sekeletu zece oi, deși după valorile de aici ar fi trebuit să-i dea între șaizeci și optzeci de oi.

Unul dintre oamenii lui Sekeletu a încercat să schimbe săpăligile pe niște oi, fără să fi cerut în prealabil aprobarea lui Leciulatebe. Drept pedeapsă, Leciulatebe a poruncit să fie ținut cîteva ore pe nisip fierbinte, a cărui temperatură se ridica la cel puțin 130 de grade (48,9° C). Această măsură a compromis definitiv relațiile amicale între cele două triburi. Iată cum sub conducerea unui șef slab și nechibzuit, un trib foarte mic credea că dacă are arme de foc își poate permite să înfrunte un popor numeros și deprins cu războiul. Dacă însă două triburi rivale dispun în egală măsură de arme de foc, se întîmplă foarte rar ca ele să se războiască. Mai toate certurile între triburi — cel puțin în sud — au ca obiect stăpînirea vitelor, dar riscul legat de tirul de la distanță împiedică incursiunile.

Cît am rămas printre macololi am izbutit să-i conving să mențină pacea cu Leciulatebe, dar se vedea că opinia publică era împotriva păcii cu beciuanii, față de care macololii manifestau un dispreț suveran. Tinerii macololi se exprimau cam în felul acesta: „Leciulatebe paște acum vacile pentru noi; haidem să micșorăm prețul oilor sale".

Deoarece macololii reprezintă cel mai nordic trib beciuan, înainte de a trece la acea ramură a negrilor căreia macololii i-au dat numele de macalaca, se cuvine să aruncăm o privire asupra acestei familii de populații africane. Numele de *beciuana* provine, probabil, de la cuvîntul *ciuana*, care înseamnă asemănător sau identic, combinat cu prefixul *ba*, adică cu pronumele personal ei. Întreg cuvîntul înseamnă tovarăși sau egali. Unii presupun că acest nume provine de la greșeala unui călător, care întrebîndu-i pe niște beciuani ce triburi trăiesc dincolo de pămînturile lor, a primit răspunsul: „beciuana", adică „ei sînt asemănători" sau „ei sînt la fel ca și noi". Anonimul călator, deși n-a scris nici un cuvînt despre beciuani, ar fi izbutit așadar să transforme cuvîntul greșit înțeles în numele generic al tuturor locuitorilor teritoriului cuprins între fluviul Orange și paralela 18° lat. sud. Cum acest nume este folosit și de oameni care n-au avut niciodată contact cu europenii, sîntem îndrituiți să presupunem că respectivul călator cunoștea limba băștinașă destul de bine ca să fi formulat întrebarea, dar nu îndeajuns ca să înțeleagă răspunsul. Trebuie să adăugăm că sensul în care îl folosesc băștinașii nu admite interpretări fanteziste. Dacă cineva li se adresează pe un ton disprețuitor, ei răspund: „Noi sîntem beciuana", adică „sîntem egali, cu nimic inferiori celorlalți oameni din poporul nostru". Cu alte cuvinte, ei dau răspunsului aceeași semnificație pe care ar acorda-o în împrejurări similare irlandezii sau scoțienii spunînd: „Noi sîntem britanici" sau „sîntem englezi".

Majoritatea celorlalte triburi, bunăoară cafrii, hotentoții sau boșimanii, sînt cunoscute doar sub numele dat de străini. Numai beciuanii își spun și ei tot beciuani, desemnînd sub acest nume întregul lor popor. Beciuanii au găsit un nume expresiv și pentru albi, cărora le spun *makoa*, fără a fi în stare să explice originea cuvîntului. Dacă ar fi să judecăm după faptul că ei folosesc cuvîntul makoa pentru a descrie ceva plăcut, agreabil, ar rezulta că sensul lui este „frumos"; pe de altă parte, beciuanii au un cuvînt asemănător cu înțelesul de „neputincios" sau „slab". De aceea presupunerea lui Burchell este, probabil, cea mai justă. „Numele sub care erau cunoscute diferitele triburi de hotentoți — spune Burchell — se terminau totdeauna în *kua*; cuvîntul kua înseamnă om, iar beciuanii n-au făcut decît să-i adauge prefixul *ma* care desemnează generic o națiune, un popor; inițial ei erau cunoscuți sub numele de *brikua* adică oamenii-capră. Beciuanii spun limbii lor *siciuana*, iar limbii vorbite de albi (sau makoa) — *sekoa*".

Macololii sau basutii și-au extins puterea lor unificatoare asupra unui vast teritoriu și mulțumită acestui fapt s-au crista-

lizat trei ramuri ale acestei mari familii a negrilor din sud: 1) matabele (matebele) sau maconcobe cuprinde familia cafrilor așezați în partea de răsărit a țării; 2) baconii sau basuto și 3) bakalaharii sau beciuanii, care populează regiunile centrale;

Fată zulusă

acestei ramuri îi aparțin și triburile din deșertul Kalahari și din vecinătatea lui.

1. Cafrii se împart la rîndul lor în cîteva triburi mai mici — amakosa, amapanda etc. Nu le place să li se spună cafri, nume pe care îl consideră drept o poreclă insultătoare.

Acestei familii îi aparțin și zulușii din Natal. Ei sînt cunoscuți pentru cinstea lor în aceeași măsură în care frații lor de lîngă frontierele coloniei noastre sînt cunoscuți ca hoți de vite

Din aceeași familie fac parte și matabelii, o populație așezată la sud de Zambezi și condusă de șeful Mosilicatse, precum și alte

triburi de la miazazi de Tete și Senna. Matabelii nu s-au răspîndit la nord de Zambezi, care înainte ca Sebituane să-și fi extins cuceririle pe celălalt mal al fluviului reprezenta limita nordică a expansiunii beciuanilor.

2. Din ramura baconi sau basuto fac parte toate triburile care îl recunosc pe Moșeș ca șef suprem, adică triburile batau, baputi, macolocue și cîteva triburi stabilite în munții Maluti și care, după părerea unor cercetători obiectivi și conștiincioși, erau într-o vreme antropofagi. Afirmațiile cercetătorilor au fost primite cu îndoială, dar cuvintele unor cîntece pe care aceste triburi de munteni le cîntă și astăzi vin să confirme justețea lor. Încetarea monstruoasei vînători de oameni este atribuită faptului că șeful Moșeș i-a învățat să crească vite. Ceilalți basuto (macatla, bamanacana, matlapatlapa etc.) le spun acestor munteni *marimo* sau *maiabazu*, adica mîncători de oameni.

Din familia baconi, răspîndită la nord de teritoriile basutilor, fac parte o mulțime de alte triburi. Traiul lor este înlesnit de ploile abundente ce cad în regiunile locuite de ei și cum le place să lucreze pămîntul, ei cultivă numeroase plante agricole. Burii profită de roadele hărniciei lor și duc o viață de trîndăvie și chefuri, săvîrșesc incursiuni, îi înrobesc pe indigeni și le fură vitele. Și basutilor cîrmuiți de Moșeș le place agricultura. Majoritatea muncilor agricole — afînatul pămîntului, alungarea păsărilor de pe ogoare, seceratul cerealelor și vînturatul grînelor cad în sarcina femeilor.

3. Bakalaharii formează ramura de apus a acestei familii, alcătuită dintr-o mulțime de triburi mărunte.

CAPITOLUL XI

PLECAREA DIN LINYANTI SPRE SEȘEKE — RELIEFUL PLAT AL REGIUNII — MUȘUROAIELE DE TERMITE — CURMALII SĂLBATICI — ASPECTUL ALAIULUI NOSTRU — GARDA PERSONALĂ A ȘEFULUI — INDIGENII ÎNCEARCĂ SĂ CĂLĂREASCĂ PE BOI — MARI TURME DE LECE, NAKONGI ȘI ANTILOPE DIN SPECII NECUNOSCUTE — CUM LE VÎNEAZĂ BĂȘTINAȘII — PRIMIREA CE NI SE FACE ÎN SATE — NI SE OFERĂ BERE ȘI LAPTE — INDIGENII MĂNÎNCĂ CU MÎINILE — EI IAU MASA ÎN COMUN — TRESTIA DE ZAHĂR — ORIGINALA METODĂ CU AJUTORUL CĂREIA AFLĂ SEKELETU CARACTERUL OAMENILOR — CURĂȚENIA DIN COLIBELE MACOLOLILOR — CONSTRUCȚIA ȘI ÎNFĂȚIȘAREA LOR — AȘTERNUTUL — TRAVERSAREA FLUVIULUI LIAMBIE — ASPECTUL REGIUNII — MICA ANTILOPĂ TIANIANE, NECUNOSCUTĂ ÎN SUD — VÎNĂTOAREA PE JOS — ANTILOPA SUD-AFRICANĂ

După un popas de o lună de zile la Linyanti (18°17′20″ lat. sud., 23°50′09″ long. est.), pornirăm spre Seșeke (17°31′38″ lat. sud., 25°13′ long. est.), de unde intenționam să ne continuăm drumul cu luntrele, navigînd spre izvoarele fluviului. Eram însoțiți de Sekeletu și de întreaga lui suită, în număr de 160 de oameni. Itinerariul ales trecea prin regiunea populată de barotsi, a căror așezare principală este orașul Nariele sau Naliele (15°24′17″ lat. sud., 23°05′54″ long est.). Majoritatea însoțitorilor noștri erau oameni tineri și, în afara lor, din suită făceau parte o mulțime de mici căpetenii. Între Linyanti și Seșeke relieful este perfect neted, cu excepția cîtorva porțiuni ce se ridică la cîteva picioare deasupra cîmpiei înconjurătoare. Cîmpia este presărată cu numeroase coline cu panta dulce, în vîrful cărora se înalță uriașe mușuroaie de termite. De altfel și colinele au luat, probabil, naștere în urma activității neobosite a termitelor. Cine n-a avut prilejul să vadă giganticele construcții ale termitelor, nu-și poate imagina cît de harnice sînt aceste mici lucrătoare. Se pare că trecînd prin gura lor pămîntul se fertilizează, căci macololii consideră termitierele drept cele mai bune terenuri pentru cultivarea soiurilor timpurii de porumb, a tutunului și în genere a culturilor lor preferate. Pe colinele întîlnite în drumul nostru creșeuseră o mulțime de curmali sălbatici. Fructele curmalului sălbatic sînt foarte mici. În general, macololii nu lasă curmalii să crească pînă la maturitate. Deoarece natura le oferă hrană din belșug, ei nu obișnuiesc să îngrijească și să păzească pomii fructiferi sălbatici. De îndată ce se coc fructele, macololii preferă să taie pomul, decît să se osteneaască să se urce în vîrful lui. Pe terenurile mai ridicate crește mărăcinele cămilei *(Acacia girafae)*, mimoza cu spini albi

(*Acacia horrida*) și baobabul. În locurile nisipoase cresc și palmyre, asemănătoare cu cele indiene, dar cu fructe mai mici. Solul cîmpiei e format pretutindeni din subargilă grasă și cleioasă, de culoare închisă, cunoscută în India sub numele de „pămînt de vată". Șesul este acoperit cu un covor des de iarbă aspră, care în mod obișnuit se așterne peste toate regiunile bogate în apă din această parte a Africii. În dreapta noastră curgea rîul Ciobe, ale cărui trestiișuri se întind pe o suprafață de zeci de mile, pierzîndu-se în zare. Din cînd în cînd îmi plăcea să întorc capul și să privesc șirul lung al alaiului nostru. Oamenii mergeau unul în spatele celuilalt, întreg grupul semănînd cu un șarpe uriaș, care se unduia pe cărare, ridicîndu-se pe coline sau ivindu-se de după ele. Penele de struț ce împodobeau capetele băștinașilor fluturau în bătaia vîntului; unii purtau pe cap, asemenea husarilor noștri, niște smocuri de păr alb tăiat din coada boilor, în timp ce alții își împodobiseră creștetul cu pene negre de struț sau cu un fel de coifuri de păr tăiat din coama leilor. Cîțiva purtau frumoase tunici militare, alții se înfășuraseră în pînzeturi de diferite culori, cumpărate de Sekeletu de la Flemming. Oamenii de rînd cărau bagajele; micile căpetenii și notabilii mergeau sprijinindu-se în bastoane din corn de rinocer, iar în spatele lor veneau servitorii care le duceau scuturile. Așa-numiții *maciaka*, adica oștenii, erau înarmați cu toporiști și cu alte arme. Uneori șeful îi trimite cu un ordin la sute de mile distanță și ei sînt datori să pareurgă tot drumul în fugă.

Sekeletu este întotdeauna însoțit de *mopato*-ul său, adica de un numeros grup de tineri de vîrsta lui. Cînd șeful se așază, ei se adună numaidecît în jurul lui. Cei ce se nimeresc în imediata apropiere a șefului mănîncă din aceeași strachină cu dînsul. Șefii macololilor se mîndresc cu faptul că iau masa împreună cu oamenii lor. Șeful ia cîteva îmbucături singur, apoi cu un semn al capului îi poftește pe comeseni să se înfrupte. După ce s-au saturat și ei, șeful cheamă, tot cu un semn al capului, pe unul dintre oamenii așezați mai la o parte, care se grăbește să înșface vasul cu mîncare și să-l ducă tovarășilor săi. Sekeletu călătorea călare pe bătrînul meu cal și însoțitorii săi, dorind să-l imite, se grăbeau să se urce pe spinarea boilor ori de cîte ori vitele o luau la goană. Cum n-aveau nici șei și nici frîie, nu se puteau ține în echilibru și cădeau mereu pe pămînt, în hohotele de rîs ale celorlalți indigeni.

În drumul nostru începurăm să întîlnim turme întregi de lece sau lecive, cum li se spune aici, ce păsteau liniștite iarba grasă din cîmpii. Ele se adună în turme mari, deși în fiecare an băștinașii le ucid cu duiumul. Lece și *nakong*-ul sînt două specii de antilope care trăiesc întotdeauna în apropierea apei, iar în

perioada viiturilor, cînd aceste locuri sînt inundate, se refugiază pe colinele amintite mai înainte. Atunci macalacii, manevrînd cu deosebită iscusință luntrele lor mici și înguste, se apropie de ele pe neobservate, fără să facă cel mai mic zgomot. E locul să spun că deși ambarcațiile lor nu măsoară decît 15 sau 18 țoli (38—47 cm) în lățime și circa 15 picioare (4,5 m) în lungime, luntrașii stau totdeauna în picioare. Vîslele din lemn de *molompi*, lungi de 10 picioare (circa 3 metri), sînt foarte ușoare și au elasticitatea vîslelor de frasin. În apele puțin adînci macalacii le folosesc în chip de prăjini, proptindu-le de fundul albiei. Totuși, la un moment dat antilopele îi zăresc și se pregătesc să fugă. Atunci vînătorii măresc viteza luntrelor și le urmăresc cu o iuțeală ametitoare; luntrea spintecă apa, împrăștiind o ploaie de stropi. Lecele fug în salturi uriașe, abia atingînd pămîntul cu copitele, dar nu izbutesc să scape de sulițele vînătorilor, care le răpun în număr mare.

Nakongii împărtășesc soarta lecelor. În comparație cu lecele nakongul e ceva mai scund, însă are pîntecele mai mare decît toate celelalte specii de antilope. Fuge la fel ca un cîine obosit. Nakongul are un păr sur-cafeniu, cu firul lung, rar și nu năpîrlește. Coarnele îi sînt răsucite, ca la kudu, dar mult mai mici; pe fiecare corn șerpuiește un șanț dublu.

Nakongul trăiește în mlaștini. Urma lăsată de piciorul lui are aproape 30 cm lungime, fiindcă degetele rudimentare de la spatele piciorului sînt foarte depărtate de vîrful copitei. Noaptea paște, iar ziua doarme ascuns în trestiiș sau păpuriș; cînd e urmărit, se pitește în desișurile de rogoz și se cufundă cu totul în apă, lăsînd deasupra doar vîrfurile coarnelor și nasul. Pentru a-l scoate din ascunzătoare, vînătorii dau foc unor suprafețe întinse de stufăriș, dar dacă se vede înconjurat de luntrele dușmanilor, nakongul preferă să se aleagă cu coarnele arse decît să iasă din ascunziș.

În toate satele femeile ieșeau cîntînd în întîmpinarea lui Sekeletu. Ele strigau cu o voce groaznic de stridentă, fiindcă se străduiau să pronunțe cît mai repede: „A venit marele leu!“, „Marele șef!“, „Dormi, stăpînul meu!“ etc. Cu aceleași exclamații îl salutau și bărbații, iar Sekeletu primea onorurile cu o indiferență prefăcută. Starostele satului, aproape întotdeauna un macololo, se întreținea cam cinci minute cu șeful, împărtășindu-i ultimele noutăți, apoi se ridica și aducea urcioare mari cu bere. În loc de pahare se împărțeau tigve în formă de sticle; oamenii le smulgeau din mîini cu atîta nerăbdare, încît de multe ori le spărgeau.

Sătenii aduceau și lapte, în oale și urcioare mari, unele cu o capacitate de 6 sau 8 galoane (25—30 litri). Vasele erau așezate în fața persoanelor care se bucurau de dreptul de a împărți conținutul după bunul lor plac. Acest drept îl au de obicei con-

ducătorii diferitelor subunități ale tribului. Băștinașii beau laptele cu mîna făcută căuș, fiindcă nu au linguri. Le dăruisem adesea prietenilor mei linguri de fier și deși le admirau, obiceiul de a mînca cu mîna era atît de înrădăcinat, încît ei luau mîncarea cu lingura, o vărsau în palma stîngă și apoi duceau palma la gură.

Macololii au multe vite și deoarece șeful are îndatorirea să-și hrănească întreaga suită, el sacrifică în acest scop unul sau doi boi din propriile-i cirezi, răspîndite în diferite locuri ale țării; alteori, starostele satului vizitat îi oferă în contul tribului atîtea vite cîte are nevoie. Boii sînt uciși înfigîndu-li-se în inimă o suliță. Rana trebuie să fie cît mai mică, pentru ca să nu curgă mult sînge. Sîngele și măruntaiele vitei răsplătesc truda celui care a ucis-o și de aceea băștinașii se întrec în a-și oferi serviciile de parlagiu. După ce vita este tranșată, hălcile de carne se așază în fața lui Sekeletu, care le împarte celor mai de seamă persoane din suita sa. La rîndul lor, aceștia împart bucățile primite cu restul oamenilor, care se grăbesc să o taie în fîșii lungi și s-o arunce de-a dreptul în foc, amenințat să se stingă sub mormanele de carne.

Fripturile pe jumătate crude și fierbinți trec repede din mînă în mînă. Toți se străduiesc să muște o bucată cît mai mare, dar în afara șefului nici unul nu are răgazul s-o și mestece. Pentru ei masa nu este o plăcere, ci o întrecere, fiecare comesean căutînd să vîre cît mai mult în stomac în timpul scurt cît înfulecă și ceilalți, căci nimeni n-are voie să ia o îmbucătură după ce restul a terminat masa. În privința mîncării, la băștinași este foarte dezvoltat simțul colectivității și ei disprețuiesc pe oricine mănîncă de unul singur. De aceea cînd mă așezam la masă aveam grijă să umplu două cești cu cafea, pentru ca șeful sau unul dintre conducătorii tribului să-mi poată ține tovărășie.

Macololii s-au deprins repede cu cafeaua și le place. Unele triburi cred chiar că consumul zilnic de cafea contribuie la creșterea fecundității. Băștinașii cunosc bine trestia de zahăr, deoarece ea se cultivă în țara barotsilor, dar nu știu să prepare din ea zahăr și se mărginesc s-o mestece. Sekeletu a băut cu deosebită plăcere cafea dulce cu biscuiți, din care mai aveam o mică provizie, și mi-a spus: „Acum știu că inima ta mă iubește, fiindcă mîncarea ce mi-ai dat-o mi-a încălzit inima". În răstimpul cît fusesem plecat la Cape, el primise vizita cîtorva negustori acompaniați de gricua și acum mi-a declarat că „Băutura (cafeaua) lor nu era nici pe jumătate așa de bună ca a ta, fiindcă ei nu mă iubesc pe mine, ci fildeșul meu". Precum se vede, Sekeletu are o metodă cît se poate de originală pentru a afla caracterul oamenilor.

Sekeletu și cu mine aveam cîte un mic cort pentru dormit. În colibele macololilor domnește o curățenie desăvîrșita, ceea ce nu se poate spune și despre locuințele macalacilor. care sînt pline de paraziți. Curățenia din colibele macololilor se datorește obiceiului lor de a unge podeaua cu bălegar de vacă amestecat cu pămînt. În unele sate de macalaci nu puteam dormi nici în corturi, fiindcă îndată după ce ne culcam șoarecii începeau să ni se plimbe pe față și pe corp; alteori cîinii vagabonzi hămesiți ne rodeau ghetele, lăsîndu-ne doar tălpile. Dacă văzurăm că se îngroașă gluma, ne-am decis să înnoptăm în colibe.

Cele mai bune colibe ale macololilor sînt construite cu trei rînduri de pereți circulari și în loc de ușă au o simplă deschizătură mică. ca la cuștile pentru cîini. Ca să intri în colibă trebuie să te încovoi pînă aproape de pămînt, ba chiar să te tîrăști în patru labe. Scheletul acoperișului conic și ținguiat ca pălăriile chinezilor este făcut din trestie sau nuiele drepte, legate cu fibre trainice din coajă de mimoza. Cînd scheletul e gata, băștinașii îl ridică pe brațe și îl așază deasupra peretelui, în așa fel ca marginea lui să se rezeme pe un rînd dublu de pari deși, bătuți în cerc, între care se construiește un al treilea perete. Peste acest schelet se așterne un strat gros de iarba mărunță, legată cu aceleași fibre de mimoza. Marginea acoperișului depășește cu mult peretele. formînd cam la 4 picioare (circa 1,2 m) deasupra solului o streașină a cărei umbră este deosebit de plăcută în aceste ținuturi călduroase. În colibele negrilor e răcoare chiar în zilele toride, dar ele sînt puțin încăpătoare și noaptea aerul nu se primenește îndeajuns.

Unicul lor așternut constă dintr-o rogojină de papură, legată cu sfori. După cîteva ore de somn pe această rogojină dreaptă și tare încep să te doară șoldurile, fiindcă nu poți scobi în podeaua colibei o adîncitură pentru ieșitura șoldului, așa cum procedăm noi întotdeauna cînd ne culcăm în iarbă sau pe nisip.

Ținta noastră era regiunea Catongo. situată mai sus de Seșeke. În punctul unde ne găsim acum fluviul este mai lat ca la Seșeke; cred că are cel puțin 300 iarzi (circa 275 m). El curge spre răsărit și la început își mînă apele foarte domol. Am așteptat aici să sosească de la Sekhosi bărcile cu care urma să traversăm fluviul, iar cînd au venit unul din tovarășii răposatului Sebituane s-a ridicat și privindu-l țintă pe Sekeletu a strigat: „La stăpîn întotdeauna bătrînii comandă în luptă". Înțelesul spuselor sale era limpede pentru toată lumea: Sekeletu și mopatoul său au fost nevoiți să lase bătrînilor cinstea de a rămîne pe malul sudic și a supraveghea ca oamenii să se îmbarce în ordinea cuvenită. Trecerea pe celălalt mal a unui grup atît de numeros a cerut mult

timp, fiindcă oricît de energic ar fi vîslit luntraşii tot nu reuşeau să traverseze fluviul în mai puţin de 6—8 minute.

Ne trebuiseră cîteva zile ca să adunăm luntrele necesare din diferitele sate aşezate pe malurile fluviului, căruia, după cum am aflat, barotsi îi spun *Liambai* sau *Liambie*. În prima mea călătorie nu izbutisem să-i aflu numele şi de aceea îl botezasem Seşeke, după numele oraşului. *Seşeke* înseamnă „maluri albe, nisipoase" şi, ce-i drept, pe aici e foarte mult nisip. Iar cuvîntul *liambie* înseamnă „rîul mare". Numele lui variază de la regiune la regiune; noi, bunaoară, îl cunoaştem sub numele de Zambezi. Toate numirile lui au însă acelaşi sens şi exprimă reprezentările băştinaşilor despre acest fluviu măreţ, principalul colector de ape din această parte a Africii

Doream să contribui la aprovizionarea cu hrană a oamenilor noştri şi cum în acelaşi timp voiam să cercetez împrejurimile, în timpul popasului în satul Başubia (17°29′38″ lat. sud., 24°33′ long. est.) m-am dus de cîteva ori la vînătoare, spre nord. Regiunea este presărată cu crînguri de copaci minunaţi, despărţite prin poieni foarte frumoase; în perioada revărsării anuale a fluviului, ele sînt inundate. Ridicăturile de teren şi colinele împădurite sînt mult mai numeroase decît între Ciobe şi Liambie. Solul e format din subargilă neagră, ca în toate locurile inundabile, iar printre copaci este nisipos şi mai puţin înierbat. Limita teremurilor inundabile este marcată spre nord de o creastă nisipoasă şi împădurită, ce se desfăşoară la o depărtare de circa opt mile de fluviu şi paralel cu el. În direcţia aceea cresc multe pădurici (pe porţiunile cu sol nisipos), dar mai departe încep iarăşi cîmpii întinse, cu sol aluvionar, unde copacii sînt rari. Solul aluvionar se găseşte întotdeauna în apropierea rîurilor care se revarsă sau se revărsau anual. Aici cad suficiente precipitaţii, aşa că oamenii pot cultiva cu succes plante cerealiere şi arahide.

Pe aceste meleaguri trăiesc numeroase antilope pitice — au numai 18 ţoli (46 cm) înălţime — necunoscute în sud, cărora băştinaşii le spun *tianiane*. Mişcările lor sînt pline de graţie. Strigătul de alarmă al antilopei tianiane are ceva comun cu cotcodăcitul găinii. Coastele şi spinarea tianianei sînt de culoare cafenie-roşcată, iar pîntecele şi vîrful cozii — albe. E foarte sperioasă, dar simţul matern cu care îşi ocroteşte puiul o determină să se ia la luptă şi cu omul, dacă se apropie prea mult de ea. În caz de primejdie, cînd puiul este prea mic ca să poată fugi cu mama, ea ridică piciorul din faţă şi îl aşază pe greabănul puiului, adică pe proeminenţa osoasă din dreptul celei de-a şaptea vertebre cervicale; instinctul îi spune puiului că trebuie să se lase în genunchi şi să rămînă nemişcat cît timp aude behăitul mamei. Daca veţi vedea ca o femelă, care în toate celelalte cazuri se ţine împreună cu turma, s-a des-

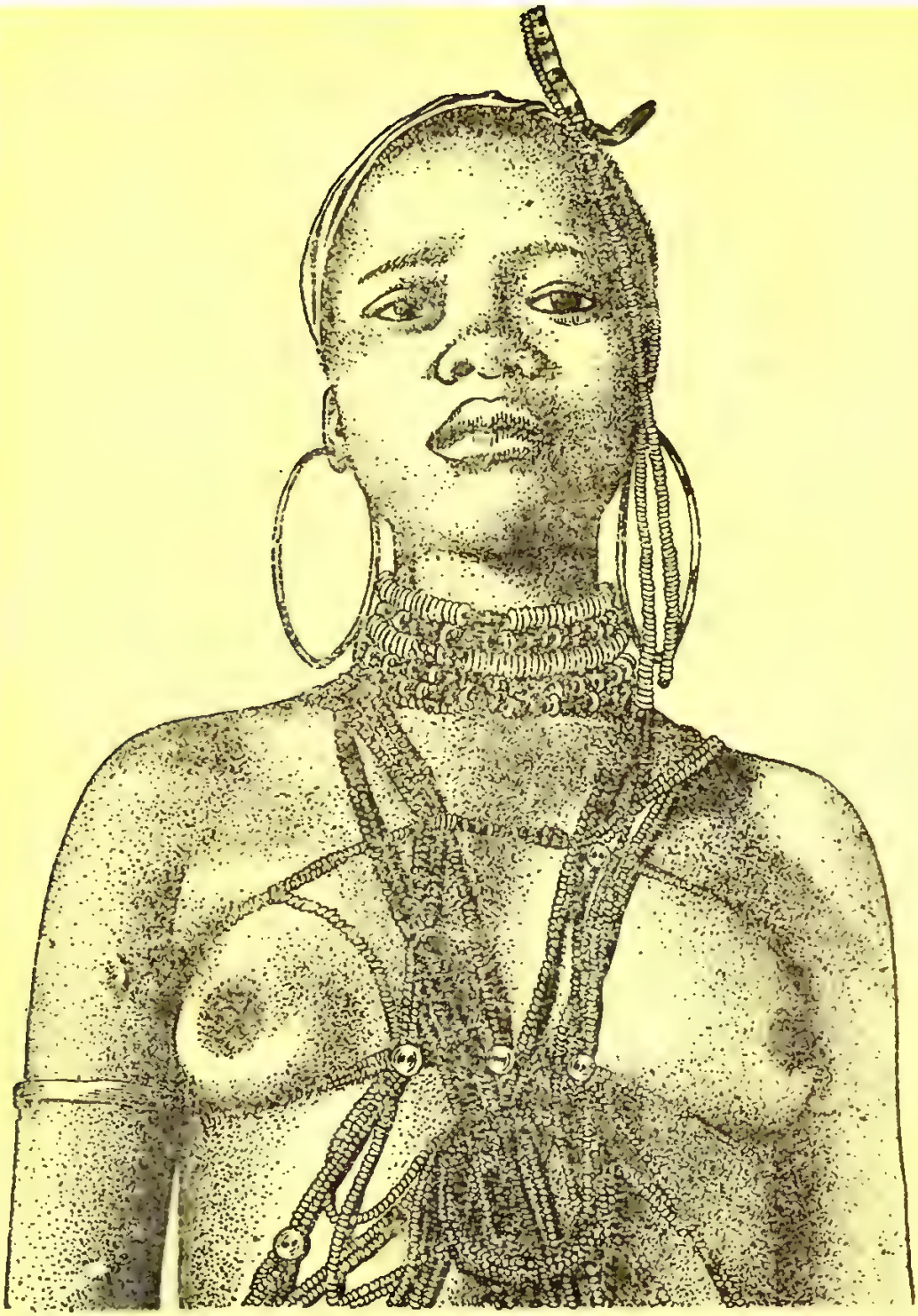

Tînără cafră

prins de restul animalelor şi se plimbă singură, puteţi fi sigur că şi-a culcat puiul într-un colţişor ferit. Blana puilor are o nuanţă mult mai apropiată de culoarea solului decît blana animalelor adulte, care nu trebuie să se teamă de păsările răpitoare.

Tînăr cafru. Pe umăr poartă o karossă

În șesurile prin care călătoream păștеau liniștit o sumedenie de bivoli, zebre cessebe, tagetsi și antilope sud-africane, așa că în timpul popasului amintit am izbutit fără prea multe eforturi sa asigur tuturor oamenilor cantități îndestulătoare de carne. Firește, vînătoarea pe jos, fără cai, este extrem de obositoare. Chiar în

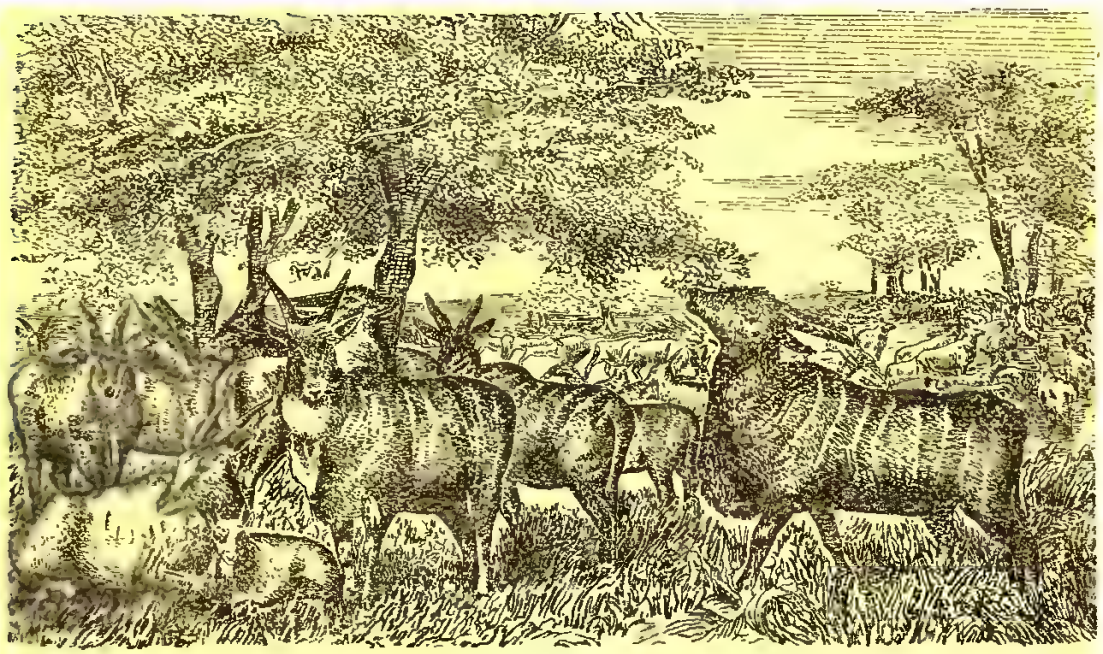

O nouă specie de antilopă sud-africană descoperită de Livingstone la nord de Seşeke
(după desenul lui Livingstone)

anotimpul friguros soarele dogoreşte puternic şi dacă aş fi putut aş fi trecut cu plăcere asupra altcuiva această sarcină ce-mi revenea. La rîndul său, cred că respectivul ar fi preferat în locul vînătorii să se ocupe cu cel mai dificil sport din cîte există. Macololii erau însă ţintaşi foarte proşti şi pentru a nu irosi în vînt praful de puşcă am fost nevoit să merg personal la vînătoare.

Am împuşcat o frumoasă antilopă sud-africană, ce se adăpostise la umbra unui copăcel. Era neîndoielnic că puiul ei fusese recent ucis de un leu, căci avea pe ambele coapse cinci zgîrieturi lungi şi adînci. Mama sărise probabil să-şi apere odrasla şi leul s-a aruncat asupra ei, dar n-a izbutit s-o doboare. Laptele ce picura din ugerul plin dovedea că se refugiase la umbră ca să-şi aline durerile pricinuite de acumularea laptelui. Era un exemplar minunat, aparţinînd unei varietăţi noi, încă de nimeni descrise, a acestei splendide antilope. Se deosebea de celelalte specii prin nişte dungi albe, transversale, cum are kudu, iar pe partea exterioară a piciorului anterior avea o pată neagră, mare cît o palmă de om.

CAPITOLUL XII

OBȚINEM BĂRCI ȘI PORNIM ÎN AMONTELE FLUVIULUI LIAMBIE — OSTROAVE FRUMOASE — PEISAJUL HIBERNAL — HĂRNICIA ȘI ISCUSINȚA BANIETILOR — CURENȚII REPEZI — CATARACTA GONIE — O LEGENDĂ — INUNDAȚIILE ANUALE — FERTILITATEA MARII VĂI A TRIBULUI BAROTSE — CAPITALA NALIELE ESTE CONSTRUITĂ PE O COLINĂ ARTIFICIALĂ — MARELE VÎNĂTOR SANTURU — CUM ETERNIZEAZĂ BAROTSII EVENIMENTELE MEMORABILE — EI SE POARTĂ FRUMOS CU FEMEILE — GRĂDINILE DE ZARZAVAT — PEȘTII, FRUCTELE ȘI ANIMALELE SĂLBATICE — CĂLĂTORIA PÎNĂ LA HOTARELE ȚĂRII BAROTSILOR — SEKELETU ÎMI DĂ VÎSLAȘI ȘI UN CRAINIC — FLUVIUL ȘI ÎMPREJURIMILE — VÎNĂTORII DE HIPOPOTAMI — LIPSA UNUI LOC SALUBRU — HOTĂRÎREA DE A PLECA LA LUANDA — BIVOLII, ANTILOPELE SUD-AFRICANE ȘI LEII VĂZUȚI MAI SUS DE LIBONTA — SOSIREA ÎN ORAȘUL MA-SEKELETU — BUCURIA MANIFESTATĂ DE POPOR CU PRILEJUL CELEI DINTÎI VIZITE A ȘEFULUI — ÎNTOARCEREA LA SEȘEKE

În sfîrșit adunarăm un număr suficient de bărci și iată-ne porniți în susul fluviului. Am avut putința să-mi aleg personal luntrea și am ales-o pe cea mai bună, care nu era și cea mai mare Măsura 34 de picioare (circa 10 m) în lungime, 20 de țoli (0,5 m) în lățime și avea șase vîslași, pe cînd barca mare în care se îmbarcase Sekeletu avea zece. Luntrașii stau în picioare și mînuiesc vîslele cu multă precizie, cînd pe o parte, cînd pe cealaltă parte a luntrei, în funcție de direcția pe care vor să i-o imprime. La pupa și la prora se așază vîslașii cei mai voinici și mai experimentați.

Luntrele au fundul plat, ceea ce le permite să navigheze și în locurile puțin adînci; de îndată ce simt că apa este mică, luntrașii transformă vîslele lor lungi de circa 8 picioare (circa 2,5 m) în prăjini, le proptesc de fundul albiei și împing ambarcația. Flotila noastră era formată din 33 de bărci cu un echipaj de 160 oameni. Luntrele spintecau cu iuțeală luciul apei, recuperînd repede timpul pierdut și oferind un spectacol demn de admirat. Pe uscat macalacii se tem de macololi, dar pe apă rolurile se inversează și macololii nu îndrăznesc să-i oprească de la întrecerile în viteză. Luntrele spintecă apa ca o săgeată și dezvoltă o viteză uimitoare, primejduind viața echipajului și a pasagerilor. Dacă luntrea se răstoarnă, macololii se duc la fund ca un bolovan. Un asemenea caz s-a întîmplat chiar în prima zi a călătoriei pe apa. Vîntul, care aici suflă de obicei de la răsărit, ridica valuri foarte mari. Din pricina valurilor uriașe, luntrea unui bătrîn vraci macolol s-a umplut cu apă și cum vraciul nu știa să înoate, și-a găsit acolo sfîrșitul, pe cînd luntrașii barotsi, știind să înoate, s-au salvat cu toții. Ei se temeau că seara vor fi pedepsiți cu moartea

pentru că nu-l salvaseră pe vraci și dacă victima ar fi fost o persoană mai de vază, probabil că temerile lor s-ar fi împlinit.

Înaintam repede în contra curentului și am avut norocul să admir un ținut pe care încă nu-l văzuse ochi de european. Zambezi e într-adevăr un fluviu măreț, a cărui lățime depășește adesea o milă (1,8 km). Frumusețea lui este sporită de numeroase ostroave, lungi de 3 pînă la 5 mile (5,5—9,2 km). Ostroavele, ca și malurile sînt împădurite și majoritatea copacilor care cresc la marginea malurilor rîpoase lasă rădăcini de-a dreptul din crengi, asemenea banianului *(Ficus indica)*. Privite de aproape, ostroavele par niște masive rotunde de vegetație, aplecate deasupra maiestuosului fluviu. Pe unele insulițe frumusețea piesajului este sporită de prezența curmalilor, cu frunzele lor ce se încovoaie atît de grațios, a palmyrelor neobișnuit de înalte, ale căror frunze penate se înalță semeț spre seninul cerului, precum și de încîntătoarea nuanță verde-pal în care este colorată partea inferioară a acestui tablou.

Malurile fluviului îmbrăcaseră culoarea specifică a peisajului african în timpul iernii.

De ambele părți ale fluviului terenul este pietros și accidentat; aici trăiesc mulți elefanți și toate celelalte animale mari, cu excepția antilopelor lece și nakong, care se pare că evită terenurile pietroase. Solul are o culoare roșiatică și e foarte fertil, după cum o dovedesc bogatele recolte de cereale strînse în fiecare an de triburile banieti. Pe amîndouă malurile sînt așezate numeroase sate, locuite de această populație săracă și foarte harnică. Vînători iscusiți, banietii vînează hipopotamul și alte animale mari; afară de asta, se pricep să lucreze cu multă artă felurite obiecte de lemn și de fier. Deoarece musca țețe mișună aici pretutindeni, banietii nu pot să crească vite. Poate că așa se explică marea lor aplicație pentru meșteșuguri. Ei știu să facă din lemn vase mari, cu capace frumoase și căni de toate dimensiunile, iar din clipa cînd macololilor le-a venit ideea să se folosească de scaune pentru a ședea mai comod, banietii au dat dovadă de mult gust, născocind cele mai diferite forme pentru picioarele acestei mobile. Alți banieti sau manieti, cum li se mai spune, se pricep să împletească coșuri frumoase și trainice din rădăcina unei plante, tăiată fîșii, iar unii știu să lucreze cu măiestrie vase de lut și obiecte de fier.

N-aș putea spune că banietii s-au remarcat vreodată ca războinici. În regiunile centrale ale țării, unde n-a existat negoțul de sclavi, aproape unica pricină a războaielor erau vitele. Unele triburi nu țin vite tocmai ca să nu trezească invidia vecinilor și să nu le prilejuiască pretexte pentru incursiuni și jafuri. Cu toate acestea, dacă li se oferă carne banietii o mănîncă cu poftă și am toate

motivele să cred că ținutul lor este bogat în carne. Personal am auzit de un singur război izbucnit însă din altă cauză. Trei frați din tribul barolongilor s-au războit între ei din pricina unei femei, despre care se spune că merita să te lupți pentru ea, și de atunci întregul lor trib s-a împrăștiat pentru totdeauna.

Cu începere de la Katima-Molelo („Eu am stins focul"), unde fluviul coteşte spre nord, albia lui devine stîncoasă și curentul se iuteşte. Porțiunile cu toance și cascade se succed una după alta împiedicînd navigația în lunile cînd scad apele. Pe măsură ce nivelul fluviului creşte, curenții se domolesc și toancele rămîn sub apă, dar cascadele Ngambwe, Bombwe și Kale sînt probabil întotdeauna primejdioase. În cîteşitrei apa se prăvale de la o înălțime de 4—6 picioare (1.2—1.8 m.) Cascada Gonie reprezintă cel mai serios obstacol pentru navigație. Noi am fost nevoiți să tragem bărcile pe uscat înainte de a ajunge la cascadă și să le ducem mai bine de o milă pe brațe. Gonie are o înălțime de circa 30 de picioare (9 m). Cînd nivelul fluviului scade, cea mai mare parte a apei se adună în centrul cascadei, pe o lățime de 70 sau 80 de iarzi (65—75 m), și se năpusteşte cu putere asupra stîncilor de jos, stîrnind un vuiet grozav.

Legendele spun că aici și-au găsit moartea doi vînători ; ei s-au avîntat pe urmele a doi hipopotami răniți și au pierit în cumplita viltoare, împreună cu victimele lor. O altă legendă spune că un strămoş înțelept al barotsilor s-a despărțit de consîngenii săi și s-a mutat mai la vale, dincolo de cascadă, unde a folosit o parte din apele ei pentru irigație. Din cînd în cînd apar și aici, ca și în țara noastră, oameni cu mintea ageră, dar fiindcă indigenii nu au o scriere proprie, acești oameni inteligenți nu lasă nici o urmă a trecerii lor prin viață. În grădina rămasă de pe urma acelui individ am găsit una dintre cele mai pitice varietăți de cartofi *(sisiniane)*, care o dată semănată creşte apoi de la sine. Localnicii cultivă tocmai această varietate, deşi tuberculele ei sînt amare și cleioase. Planta n-a înflorit în prezența mea, aşa că n-am putut stabili dacă este sau nu o solanee.

Călătorul nu va întîlni niciodată în Africa movilițe de pămînt sau monumente funerare de piatră înălțate deasupra mormintelor.

Aici rocile sînt mute și conțin foarte puține fosile. Predomină gresia roşiatică, pestriță, cu excavații madreporice. Gresia împreună cu un strat orizontal și gros de trapp, ce se întinde uneori pe suprafețe de sute de mile și ale cărei straie sînt acoperite cu o pojghiță de circa 1 țol (2,5 cm) de silice neagră, groasă cam de 1 țol (2,5 cm), ca și cum ar fi ieşit la suprafață în stare topită, formează cea mai mare parte a fundului acestei văi centrale. Rocile menționate sînt deseori acoperite, mai cu seamă în

regiunile sudice, cu un strat de 12—15 picioare (3,6—4,5 m) de tuf calcaros moale.

La Bombwe găsim același trapp, amestecat de astă dată cu zeolit, și el reapare apoi mult mai jos, la confluența Liambiei cu Ciobe.

Cum am spus, satele de pe malurile fluviului sînt locuite de banieti și pretutindeni ei ne ieșeau în întîmpinare, oferindu-i lui Sekeletu alimente și pici de animale în contul tributului. Sekeletu le-a cerut locuitorilor unui sat mare din apropierea cascadei Gonie să-i ajute pe macololi la transportatul luntrelor pe uscat pînă dincolo de căderea de apă. Muștele țețe ne atacau chiar și în mijlocul fluviului. Pentru a scurta drumul ocolit pe meandrele fluviului, de vreo două ori le-am tăiat de-a curmezișul. Printre stînci fluviul curge în linie riguros dreaptă și este mai puțin adînc, deoarece se desfășoară mult în lățime. În dreptul latitudinii de 16°16″ malurile înalte s-au depărtat de fluviu și musca țețe a dispărut.

Privite din mijlocul întinderii de apă tivită cu trestiiș, malurile Liambiei seamănă cu niște creste împădurite, înalte de 200—300 de picioare (60—90 m), ce se pierd în zare către nord-nord-est și nord-nord-vest, depărtîndu-se mereu, pînă ce distanța dintre ele ajunge la 20 și chiar 30 de mile. Regiunea cuprinsă între aceste creste lungi de aproape 100 de mile, în mijlocul căreia serpuiește alene Liambie, este tocmai valea tribului barotse. Ea seamănă mult cu Valea Nilului și în fiecare an este inundată de revărsarea Liambiei, așa cum Egiptul de Jos este inundat de apele Nilului. Barotsii își durează colibele pe coline. Se spune că unele coline sînt artificiale și au fost înălțate din porunca lui Santuru, un șef al barotsilor. În perioadă inundațiilor valea devine un lac imens, presărat cu ostroavele satelor, cum se întîmplă aidoma în Egipt cu satele felahilor. O parte din apa ce acoperă valea vine de la nord-vest, unde de asemenea are loc o mare inundație, dar cea mai mare parte vine de la nord și nord-est, adusă de Liambie. În valea barotsilor cresc foarte puțini copaci; cei de pe coline au fost aproape toți plantați de Santuru pentru umbra ce o dau. Pămîntul este extrem de fertil și localnicii nu duc niciodată lipsă de alimente, fiindcă grație umidității solului strîng două recolte pe an. Barotsii sînt foarte atașați de valea lor roditoare. Ei spun: „La noi nimeni nu știe ce e foamea". În afara cerealelor, omul poate găsi aici și multe alte surse abundente de hrană. Nu e de mirare că barotsii fug din Linyanti și se întorc în patria lor.

Băștinașii nu folosesc nici măcar o zecime din resursele acestei văi grandioase. Ea este acoperită cu iarbă înaltă și suculentă, admirabil nutreț pentru vite. Vitele barotsilor sînt foarte bine hrănite și furnizează proprietarilor cantități mari de lapte.

Cînd inundațiile acoperă toată valea, vitele sînt nevoite să se refugieze pe crestele înalte, unde nu găsesc atîta hrană și slăbesc mult. Întoarcerea vitelor în sate este un prilej de mare sărbătoare pentru toată lumea. E greu de spus dacă în valea atît de umedă a Liambiei poate să crească grîul, ca în Valea Nilului. Solul văii este probabil prea gras pentru această cereală și toată forța grîului s-ar irosi în dezvoltarea tulpinii. Aici crește o iarbă cu tulpina groasă cît degetul cel mare și înaltă de 12 picioare (peste 3,5 m). Cu toate că macololii țin cirezi imense de vite, ele nu izbutesc niciodată să consume toată iarba de pe pășuni.

În valea barotsilor nu există așezări omenești mari; colinele pe care sînt cocoțate satele și orășelele lor sînt mici și deoarece au cirezi numeroase oamenii preferă să trăiască în grupuri restrînse.

Sekeletu vizita și el pentru prima oară aceste ținuturi. Cînd am ajuns în orașul tatălui lui Mpepe, toți cei ce participaseră la complotul urzit de Mpepe au fost, firește, cuprinși de o mare spaimă. Tatăl lui Mpepe împreună cu un alt localnic, care o sfătuiseră la timpul său pe Mamocisane, succesoarea lui Sebituane, să-l ucidă pe Sekeletu și să se mărite cu Mpepe, au fost tîrîți pe malul fluviului și aruncați în apă. Și de astă dată unul dintre călăi a fost Nokuane. Bineînțeles, am protestat împotriva obiceiului lor de a vărsa sînge omenesc în cadrul răfuielilor personale, dar sfetnicii lui Sekeletu s-au justificat invocînd mărturiile lui Mamocisane.

Mpepe îngăduise negustorilor de sclavi mambari să facă negoț în toate satele situate la răsărit de acest oraș, sate locuite de triburile batoca și basuculompo. El le dăduse mambarilor vite, fildeș și copii în schimbul unei bombarde mari, pe care voia să o instaleze aici în loc de tun. După ce complotul lui Mpepe a eșuat mulțumită faptului că îl acoperisem cu trupul meu pe Sekeletu, ferindu-l de lovitura mortală, mambarii s-au trezit, cu toată palisada lor, într-o situație extrem de neplăcută. La început macololii intenționau să-i atace și să-i alunge de aici, dar le-am demonstrat cu perseverență dificultățile acestui plan, temîndu-mă că el va însemna începutul unor operații militare serioase. Între alte argumente invocate, le-am atras atenția că palisada, deși era apărată numai de patruzeci de muschete, reprezintă o fortăreață de temut. „Împotriva palisadei este destul de puternică buna noastră aliată foamea" — spuse o căpetenie. Macololii sperau să le vină de hac mambarilor prin înfometare, însă în acest caz cel mai mult ar fi avut de suferit nenorociții de sclavi, ferecați în lanțuri, în grupuri de cîțiva oameni. De aceea le-am luat apărarea și datorită intervenției mele, despre care ei n-au avut cunoștință, mambarii au fost lăsați să se retragă, fără să li se pricinuiască vreun rău.

Naliele, capitala barotsilor, fusese construită pe o colină artificială și inițial reprezenta numai depozitul de grîne al căpeteniei Santuru, a cărui reședință se găsea pe atunci la circa 500 de iarzi (450 m) spre sud de actuala albie a fluviului. Din colina mare, la care întreg poporul lucrase ani îndelungați, mai rămăseseră doar cîțiva metri cubi de pămînt. Aceeași soartă o împărtășise și un alt vechi cartier al orașului — Linangelo, situat pe malul stîng al fluviului. Pentru a inunda valea, nivelul apelor lui nu trebuie să crească prea mult; e suficient ca el să se înalțe cu 10 picioare (3 m) deasupra nivelului actual, cel mai scăzut, ca să atingă limita maximă la care se ridică el aici, după cum o dovedesc urmele lăsate de apă pe malul unde se găsea odinioară capitala lui Santuru. Dacă apele ar crește cu încă 2—3 picioare (0,6—1 m), atunci ar acoperi absolut toate satele. Așa ceva nu s-a întîmplat însă niciodată, deși uneori apele vin pînă aproape de ușile colibelor și oamenii nu pot ieși mai departe de trestiișurile dese ce le împrejmuiesc satele. Lîngă Gonie, unde fluviul este strîns în clingi de malurile înalte și stîncoase, apele cresc cu 60 de picioare (peste 18 m) în linie dreaptă.

Cît de mult este influențat cursul fluviului de numeroasele obstacole ce i se ivesc în cale, o dovedesc numeroasele meandre pe care le face Liambie la nord de paralela 16 lat. sud. După ce scapă însă din strîmtoarea malurilor pietroase și trece de Katima-Molelo, îndreptîndu-se spre Seșeke, el se lățește mult pe ambele maluri.

Santuru, în al cărui vechi siloz ne oprisem, era un vînător renumit și îi plăcea să se ocupe cu îmblînzirea animalelor sălbatice. Cunoscîndu-i pasiunea, supușii săi îi aduceau toate antilopele tinere prinse de vii, iar o dată i-au adus chiar doi pui de hipopotam. În timpul zilei micii hipopotami se zbenguiau în apa fluviului, dar nu uitau niciodată să vină la Naliele pentru masa de seară, alcătuită din lapte și pîine. Hipopotamii îmblînziți au fost minunea țării pînă în ziua cînd un străin, venit în vizită la Santuru, i-a zărit cînd se prăjeau la soare și l-a străpuns cu sulița pe unul dintre ei, crezînd că e sălbatic. Aceeași soartă a avut-o și una dintre pisicile dăruite de mine lui Sekeletu. Văzînd acest animal cu totul necunoscut aici, un străin l-a ucis și i-a oferit cu mîndrie trofeul lui Sekeletu, crezînd că făcuse mare scofală, iar noi am pierdut o pisică, de mare utilitate în lupta cu șoarecii.

M-am interesat pretutindeni dacă Santuru a primit vreodată vizita unor oameni albi, dar răspunsurile primite au fost negative; nimic nu-mi îngăduie să presupun că măcar unul dintre supușii lui Santuru văzuse un alb înaintea anului 1851, cînd am fost aici cu Oswell. Este adevărat că băștinașii nu au cronici scrise, însă orice eveniment memorabil rămîne consemnat în denu-

mirile și în numele băștinașilor, așa cum a constatat Parck în toate țările pe care le-a vizitat. Anul sosirii noastre, de pildă, a fost numit „anul cînd au venit oamenii albi" sau „anul în care a murit Sebituane". Ei preferă prima denumire, evitînd pe cît posibil să amintească de morți. După sosirea soției mele, indigenii au dat multor copii numele de Ma-Robert, adică „mama lui Robert" (așa îl botezasem pe fiul meu cel mare); alți copii au căpătat numele de Cal, Căruță, Pușcă etc. Or, n-am găsit nici un nume sau un alt indiciu, fie cît de vag, care să ateste că înaintea noastră țara barotsilor fusese vizitată de albi vizită care, dat fiind obiceiul arătat, ar fi lăsat urme în numirile băștinașilor. Apariția unui om alb constituie un eveniment atît de important, încît dacă ar fi avut loc în decursul ultimelor trei secole, legendele ar fi păstrat amintirea acestui fapt.

Santuru primise o dată vizita unor mambari și trecerea lor prin țară lăsase amintiri vii. Ei veniseră să cumpere sclavi, dar Santuru și sfetnicii săi le-au refuzat categoric permisiunea de a cumpăra oameni. Ori de cîte ori vorbeau despre mambari, macololii nu uitau să pomenească de acest refuz și adăugau că acum cînd ei, macololii, sînt stăpînii absoluți ai țării, au tot dreptul să-i alunge pe mambari, la fel cum procedase Santuru. Mambarii trăiesc lîngă Bighe și sînt cîrmuiți de șeful Cangombe, din tribul ambonda. Ei afirmă că îi folosesc pe sclavi numai la muncile casnice.

Pe cînd ne găseam la Naliele am primit vizita cîtorva mambari. Mambarii aparțin grupelor ambonda, răspîndite la sud de Angola și vorbesc în dialectul bunda, care face parte din aceeași familie de limbi ca și limbile barotse, baieie etc., adică ale tuturor triburilor de negri cunoscute sub denumirea generică de macalaca. Mambarii își împletesc părul în trei cosițe, pe care le înfășoară cu grijă în jurul capului. Au pielea la fel de întunecată ca și barotsii, dar printre dînșii se găsesc și oameni cu sînge amestecat, ușor de recunoscut după nuanța specifică, de un galben bolnăvicios, a pielii. Observîndu-i aici mi-am putut face o vagă idee despre modul de viață și obiceiurile din țara lor. Cu toată abundența de animale mari, ei preferau să dezgroape și să mănînce cîrtițe și șoareci.

De la Naliele m-am dus la Catongo (15°16′33″ lat. sud), așezat la marginea platoului care închide valea barotsilor și am constatat că el este pretutindeni împădurit. La Catongo începe o regiune unde revărsările nu ajung niciodată. Terenul urcă în pantă foarte lină, ca în zonele de la marginea pustiurilor din valea Nilului. Banietii au însă aici ogoare și grădini minunate de pe care strîng recolte abundente de porumb, mei și obișnuita cereală locală — sorgul *Holcus sorghum*), cu semințe mari albe. De ase-

menea cultivă jamsul, trestia de zahăr, aronicul egiptean, cartoful dulce *(Convolvulus batata)*, două soiuri de manioc sau *kassava (Jatropha manihot* și *J. utilissima)*, varietate care în mod sigur nu este otrăvitoare, apoi bostani, pepeni verzi, leguminoase și arahide. Culturile enumerate, împreună cu abundența de pește din brațele și bălțile Liambiei, cu păsările acvatice și cu fructele sălbatice din păduri au asigurat văii barotsilor renumele de țară bogată.

De la marginea platoului se deschide o priveliște minunată asupra întregului ținut. În ziua în care am vizitat palisada construită de mambari vremea a fost mohorîtă și n-am putut vedea partea de apus a văii, dar am zărit sclipind pe alocuri apele mareței fluviu, precum și numeroase sate și țarcuri. printre care cirezi mari de vite minunate păsteau în voie iarba grasă. Alături de vitele domestice păsteau în deplină siguranță sute de lece: ele învățaseră că omul nu trebuie lăsat să se apropie la mai mult de 200 de iarzi (circa 180 m), adică pînă la limita de bătaie a săgeții. Dacă indigenii fac rost de puști, animalele află repede ca noua armă are bătaia mai lungă și o iau la fugă de îndată ce vînătorul se apropie de la o distanță de 500 de iarzi (circa 1/2 km) Credeam că fiind situat la oarecare înălțime Catongo oferă toate garanțiile de salubritate și mă voi putea stabili aici, dar locuitorii lui mi-au spus că satul este bîntuit de malarie ca și restul regiunii. deoarece cînd apele scad și se retrag în urma lor rămîne o cantitate atît de mare de vegetație putrescentă și de mîl, care se descompune sub razele arzătoare, încît pînă și băștinașii capătă crize acute de friguri. Iarba începe imediat să crească cu atîta repeziciune, că n-apuci să vezi solul negru, aluvial, de pe fundul acestui lac uriaș, inundat periodic. Pînă și iarna, cînd iarba se usucă sau pur și simplu se culcă la pămînt, doborîtă de propria ei greutate, drumețul trebuie să ridice picioarele sus, dacă vrea să nu se împiedice la tot pasul; firește, mersul în aceste condiții e foarte obositor. Antilopa lece își ascunde în iarbă puii, iar tinerii macololi din escorta noastră se plîng că nu pot fugi prin ea. Probabil că prin împrejurimi nu există nicăieri un loc salubru și dat fiind că fluviul curge cu o viteză de aproximativ 4,5 mile (8,3 km) pe oră, adică cu circa 150 iarzi (140 m) pe minut, am crezut că s-ar putea să găsesc ceea ce caut urcînd spre izvoarele lui, în regiunile mai înalte. De aceea, înainte de a trage o concluzie definitivă, am hotărît să mă duc pînă la hotarul țării barotsilor.

Catongo era indiscutabil locul cel mai prielnic din cele văzute pînă acum, dar, cum am spus, voiam să cercetez țara pînă la capăt. Sekeletu a rămas la Naliele așa că am plecat în susul flu-

viului fără dînsul. În afara vîslașilor, Sekeletu mi-a mai dat cîțiva însoțitori, printre care pe crainicul său, ca să fiu primit în sate cu cinstea ce mi se cuvenea după obiceiurile lor. La intrarea în sate crainicul striga din răsputeri: „Iată vine stăpînul! Marele leu!" Ultimele cuvinte — *tau e tona*, — nu le rostea deslușit și puteau fi luate drept *sau e tona*, ceea ce înseamnă „Marele porc!". Firește că îmi era cu neputință să nu surîd și să păstrez un aer grav, solemn, cum o cereau uzanțele. L-am rugat deci să tacă, spre marea nemulțumire a suitei mele.

În drumul nostru am vizitat numeroase sate de macololi, fiind pretutindeni primiți cu multă cordialitate, ca niște soli ai păcii, idee pe care băștinașii o exprimă prin cuvîntul „a dormi".

Pînă la Libonta (15°49′ lat. sud.) malurile fluviului sînt la fel de joase și de despădurite ca și mai înainte, adică de la 16°16′ lat. sud. La 20 de mile după Libonta pădurea a coborît iarăși pînă în dreptul apei și a reapărut musca țețe. N-avea rost să mai continui investigațiile, fiindcă europenii nu pot trăi în locurile bîntuite de acest flagel, dar aflînd că sîntem în apropierea confluenței Liambiei cu rîul Londa sau Linda, căruia i se mai spune și Leebe sau Loiba, și că după spusele băștinașilor, șefii triburilor din acel ținut îi întîmpină prietenos pe străini și ar putea să-mi fie folositori cînd mă voi întoarce de pe coasta de apus, mi-am văzut de drum mai departe, dincolo de 14°11′03″ lat. sud. Aici Liambiei i se spune Kabompo și privit de departe fluviul pare să curgă de la răsărit. Kabompo este o apă mare și frumoasă, lată de circa 300 de iarzi (275 m), iar Leeba are aproximativ 250 de iarzi (190 m) lățime.

De la vest-nord-vest, pe cîmpia ierboasă Mango, curge rîul Loeti, al cărui braț se numește Langebongo; el are cam 100 de iarzi (90 m) în lățime și se varsă în Liambie. Apa Loetiei este limpede, străvezie, pe cînd apele Leebei au o culoare întunecată, ca a mușchiului. După confluența Loetiei cu Liambie, apele lor diferit colorate curg o vreme alături, fără să se amestece.

Înainte de a ajunge la Loeti ne-am întîlnit cu niște oameni din regiunea Lobale, veniți aici la vînătoare de hipopotami. În clipa în care i-au zărit pe macololi ei au rupt-o la fugă, abandonînd și luntrele, și vasele și tot bagajul lor. Macalacii din escorta mea, care oriunde ajungeau se apucau de prădăciuni, s-au năpustit ca niște furii asupra prăzii, fără să se sinchisească de strigătele mele. O asemenea întîmplare putea să-mi compromită pentru totdeauna reputația în Lobala: așadar, de îndată ce macalacii s-au întors cu lucrurile furate, le-am poruncit în calitatea mea de șef să le ducă înapoi și să le restituie proprietarilor lor legitimi.

Antilope sud-africane

Acum mă convinsesem că aici nu există nici un locușor unde macololii ar putea să ducă un trai liniștit. Și dacă, pe acest temei, aș fi considerat mai nimerit să mă întorc acasă și să declar că „porțile sînt închise", hotărîrea mea ar fi fost scuzabilă. Eu socoteam însă că sînt dator să consacru o parte din viața mea macololilor, acestor oameni neobișnuit de încrezători și de devotați (cel puțin față de mine) ; de aceea eram ferm decis să încerc să duc la bun sfîrșit a doua etapă a planului meu, dacă prima n-a putut fi realizată.

Leeba curge, probabil, de la nord sau nord-nord-vest și cum pe vechea hartă portugheză de care dispuneam rîul Koanza izvora din mijlocul continentului. în dreptul paralelei 9° lat. sud., credeam că ridicîndu-ne pe Leeba (de la 14°11′ lat. sud.) cu două sau trei grade vom ajunge la 120 de mile (220 km) de Koanza, iar apoi vom putea lesne să urmăm cursul acesteia pînă pe coasta de vest, adică pînă la Luanda. Din punct de vedere logic, calculele mele erau juste, dar așa cum se întîmplă cu multe teorii verosimile, una dintre premise s-a dovedit a fi greșită. În cazul de față fusesem indus în eroare de harta portugheză, căci nici unul dintre izvoarele Koanzei nu se găsește în mijlocul continentului.

Mai sus de Libonta trăiesc foarte multe animale mari și extrem de blînde. Într-o seară a trecut în apropierea focului nostru de tabără, la o bătaie de pușcă, o întreagă circadă de bivoli. Toți cei 81 de bivoli — atîția erau — au defilat agale prin fața noastră. În timpul zilei turme întregi de splendide antilope sud-africane ne priveau fără teamă de la nici 200 de iarzi (180 m). Toate aparțineau speciei dungate. Cu petele lor de pe picioarele din față, cu creasta mare din mijlocul pieptului și cu blana lor netedă și lucioasă, ele alcătuiau un tablou foarte atrăgător. Răgetele leilor se aud mai des decît în împrejurimile rîurilor Zouga și Ciobe. Într-o seară am auzit cel mai puternic răget pe care cred că este în stare să-l scoată un leu. Ne instalasem pentru a petrece noaptea pe malul lat și nisipos, de unde puteam fi ușor văzuți din toate părțile. Și iată că pe malul opus un leu s-a amuzat ore întregi să ragă din răsputeri, aplecîndu-și ca de obicei botul în pămînt, pentru ca răgetul să capete rezonanță. Distanța era prea mare ca să-l pot ajunge cu un glonte și l-am lăsat să se distreze în voie, fiind convins că nu se va încumeta să devină impertinent, ca frații lui din țara boșimanilor. Acolo unde trăiesc multe animale mari, numărul leilor crește și el în proporție corespunzătoare. Aici cel puțin pot fi întîlniți foarte des. Doi dintre ei, cei mai mari din cîți văzusem vreodată, erau pare-se de înălțimea unui măgar; trebuie să spun că datorită coamei lor bogate ei par și mai mari decît sînt în realitate.

Cînd am revenit la Naliele am găsit acolo un grup de arabi veniți din Zanzibar. Sekeletu nu așteptase întoarcerea noastră și plecase în orașul mamei sale, dar avusese grijă să ne lase un bou. Totodată ne ruga să venim și noi după el. Pornirăm deci la drum, navigînd în avalul unui braț al Liambiei, numit Marile, care se desprinde din albia principală la 15°15′43″ lat. sud. Marile este o apă frumoasă și adîncă, lată cam de 60 de iarzi (55 m). Din pricina acestui braț, regiunea din vecinătatea orașului Naliele pare o insulă. Pe cînd dormeam într-un sat situat pe aceeași latitudine cu Naliele, au sosit acolo doi dintre arabii pomeniți mai înainte. Pielea o aveau la fel de închisă ca și a macololilor și erau rași pe cap, astfel că n-am putut face o deosebire între părul lor și părul băștinașilor. A doua zi, cînd ne pregăteam de plecare au venit să-și ia rămas bun și eu i-am rugat să mai zăbovească și să ne ajute să mîncăm boul. Știind că mahomedanii nu obișnuiesc să mănînce carne de la o vită care n-a fost ucisă după obiceiul lor, i-am înduplecat spunîndu-le că le împărtășesc părerile în ceea ce privește scurgerea sîngelui. Între altele, mi-au declarat că nu-i simpatizează pe portughezi „fiindcă mănîncă și carne de porc“ și că „nu le plac nici englezii“. Ca să nu-i supăr, m-am abținut de

la orice comentarii în legătură cu carnea de porc şi mă gîndeam că dacă m-ar fi văzut cu două zile în urmă mîncînd carne de hipopotam, mi-ar fi întors acum spatele ca unui cretic.

După ce ne despărţirăm de noile noastre cunoştinţe, ne continuarăm navigaţia în avalul braţului Marile pînă reintrarăm în Liambie şi peste puţin timp ajunserăm în oraşul Ma-Sekeletu (Mama lui Sekeletu), situat în dreptul insulei Loiela. Sekeletu mă aproviziona întotdeauna cu mîncare din belşug. Şi acum mi-a oferit de îndată ce am sosit o oală cu carne fiartă, iar mama lui mi-a dat un urcior plin cu unt. Băştinaşii păstrează în permanenţa mari provizii de unt, ca să aibă cu ce să-şi ungă trupul.

Sekeletu venea pentru prima oară în acest oraş după înscăunarea lui ca şef şi evenimentul constituia pentru multă lume o adevărată sărbătoare. Starostele oricărui sat prin care trecea îi oferea boi, lapte şi bere în cantităţi ce depăşeau cu mult necesarul pentru hrana suitei sale, cu toate că lăcomia indigenilor este uneori de-a dreptul uluitoare.

Locuitorii satelor îşi exprimau bucuria prin cîntece şi dansuri, care de obicei se execută în felul următor: bărbaţii, aproape complet goi, ţinînd în mînă bastoane sau toporişti de luptă, se aşază în cerc, unul în spatele altuia, şi striga cît pot de tare; în acelaşi timp ei ridică simultan un picior şi îl bat cu putere de două ori de pămînt, apoi ridică celălalt picior, cu care bat o singură dată. Acestea sînt singurele lor mişcări. Braţele şi capetele lor se agită în toate direcţiile, iar strigăturile nu contenesc nici o clipă, gălăgia fiind asurzitoare. Tropăiturile stîrnesc nori de praf şi cînd dansatorii se opresc epuizaţi, pe pămînt rămîn urme adînci. Motibe m-a întrebat ce părere am despre dansurile macololilor. I-am răspuns: „Este o muncă grea, care aduce prea puţin folos". — „Da, ripostă el, dar e foarte frumos şi Sekeletu ne va dărui un bou fiindcă dansăm pentru el". Într-adevăr, după ce dansatorii terminară obositorul exerciţiu, Sekeletu îi răsplăti ca de obicei, adică dădu poruncă să se înjunghie un bou.

În timpul dansului femeile se ţin alături de dansatori şi bat din palme; din cînd în cînd o femeie intră în cercul format din sute de bărbaţi, face cîteva mişcări şi se retrage. N-am încercat niciodată să dansez şi nici nu mă simt în stare să dau de gustul acestor distracţii, aşa că nu sînt în măsură să le recomand dansatorilor macololi polca noastră, ca fiind mai frumoasă, dar o persoană cu multă autoritate în materie, cum era Motibe, socrul lui Sekeletu, mi-a spus: „E frumos". Am fost deseori întrebat dacă şi oamenii albi dansează. M-am gîndit la boala cunoscută sub numele de dansul sfîntului Wittus, însă nefiind sigur ca toţi dansatorii noştri sînt contaminaţi de microbul ei, am dat un răspuns

care, mi-e și rușine să recunosc, n-a prea consolidat în ochii macololilor reputația unora dintre tinerele mele compatriote.

Sekeletu întîrziase în orașul mamei sale numai ca să mă aștepte pe mine, așa că îndată după sosirea mea ne-am îmbarcat cu toții în luntre și ne-am văzut de drum. Firește că navigînd în sensul curentului înaintam mult mai repede: de pildă, într-o singură zi am parcurs distanța dintre Litofe și Gonic, adică 44 de mile (81 km) în linie dreaptă, iar dacă adăugăm și meandrele fluviului, distanța reală va fi de cel puțin 60 de mile geografice. Călătorind cu o asemenea viteză am ajuns repede la Seșeke, iar de acolo la Linyanti.

CAPITOLUL XIII

PRELIMINARIILE EXPEDIȚIEI — PICIO — MI SE DAU 27 DE OAMENI CA SĂ MĂ ÎNSOȚEASCĂ ÎN CĂLĂTORIA SPRE APUS — MACOLOLII DORESC FOARTE MULT SĂ STABILEASCĂ LEGĂTURI COMERCIALE CU LITORALUL — PREPARATIVELE DE CĂLĂTORIE — PLECAREA DIN LINYANTI LA 11 NOIEMBRIE 1853 ȘI ÎMBARCAREA LA RÎUL CIOBE — PERICOLUL PE CARE ÎL PREZINTĂ HIPOPOTAMII — MALURILE CIOBEI — COPACII — CURSUL RÎULUI — INSULA MPARIA DE LA CONFLUENȚA CIOBEI CU LIAMBIE — O ÎNTÎMPLARE DIN TRECUT — ÎN SUSUL LIAMBIEI — MAMA UNUI MACALACA DESPIDE O CĂPETENIE — CUM SÎNT PEDEPSIȚI HOȚII — OBSERVAREA LUNII NOI — CONTINUĂM SĂ NAVIGĂM ÎN SUSUL FLUVIULUI — UN FRUCT CARE CONȚINE STRICNINĂ — ALTE FRUCTE — TOANCELE — PĂSĂRILE — PEȘTII, HIPOPOTAMII ȘI PUII LOR

Linyanti, septembrie 1853. La propunerea mea, Sekeletu a trimis cercetași în regiunile de apus, ca să caute o zonă neinfestată de musca țețe, pe unde am putea trece cu vitele. Toate căutările au fost zadarnice. Linyanti și împrejurimile sale sînt înconjurate de păduri năpădite de aceste blestemate insecte, care mișună cu miile pretutindeni, cu excepția cîtorva locuri ce pot fi numărate pe degete. Dintre acestea din urmă fac parte, bunăoară, fîșia de pădure care ne-a scos la Sanșureh și împrejurimile orașului Seșcke. Regiunile situate la răsărit și la apus de valea barotsilor nu sînt bîntuite de flagelul zburător, în schimb acolo drumurile au devenit nesigure din pricina negustorilor de sclavi. Nimeni nu s-ar încumeta să aleagă această rută fără a fi înarmat pînă în dinți. Mambarii m-au informat că la Luanda trăiesc mulți englezi, știre care m-a determinat să mă decid definitiv. Perspectiva întîlnirii cu compatrioții a prevalat asupra dificultăților ce mă așteptau pe acest drum lung și greu.

Pentru dezbaterea planului și a pregătirilor necesare în vederea proiectatei călătorii, la Linyanti a fost convocată o mare adunare publică, o așa-numită *picio*. La astfel de adunări toți participanții se bucură de cea mai deplină libertate a cuvîntului. În cadrul discuțiilor un prezicător indigen s-a ridicat și a spus: „Unde vreți să plecați? Omul alb vă duce la pieire. Hainele voastre au și început să miroasă a sînge". E interesant cît de mult se aseamănă oamenii în toate colțurile lumii. Bătrînul prezicător făcea parte din tagma pesimiștilor inveterați. Știa să descopere nenorociri și consecințe nefaste în absolut tot ce se punea la cale; era convins, de pildă, că apariția unei comete sau a unei eclipse

de soare în timpul războiului sînt semne sigure că trebuie să te retragi de pe cîmpul de luptă. Răposatul Sebituane nu ținea seamă de presimțirile funeste ale acestui individ, considerîndu-le drept expresia caracterului său fricos, iar Sekeletu s-a mărginit și el să-și bată joc de temerile lui. Majoritatea vorbitorilor s-au pronunțat în favoarea planului meu.

Sekeletu a desemnat douăzeci și șapte de oameni care aveau să mă însoțească în călătoria spre apus. Fără a fi servitorii mei, ei trebuiau să-mi dea ascultare și să mă ajute să duc la bun sfîrșit un plan în a cărui reușită majoritatea macololilor, în frunte cu șeful lor, erau la fel de interesați ca și mine. Ei aveau toate motivele să dorească stabilirea unor relații comerciale libere și avantajoase cu albii. Prețurile oferite de negustorii din Cape erau derizorii în raport cu osteneala și marile cheltuieli pe care le implica o călătorie pînă în acel oraș, așa că macololilor nu le convenea să se ducă cu produsele lor la Cape; pe de altă parte, mambarii le dădeau doar cîteva bucăți de stambă sau finet în schimbul unui colț de elefant, a cărui valoare în lire sterline era mult mai mare decît numărul iarzilor de pînză oferiți. Nu e de mirare că băștinașii au ajuns la concluzia că a face negoț cu mambarii însemna să arunce fildeșul în vînt. Dorința lor de a stabili relații comerciale directe cu litoralul coincidea cu propria mea convingere că fără un comerț cinstit nu se va putea realiza nici un progres în direcția emancipării acestui popor.

De pe urma malariei mă alesesem cu o mare slăbiciune fizică și cu niște ameteli ciudate, care mă cuprindeau ori de cîte ori priveam în sus. Cînd ameteam, aveam impresia că totul se mișcă spre stînga și dacă nu-mi fixam imediat privirea asupra unui obiect oarecare, mă trezeam căzut la pămînt: afară de asta, dacă noaptea, în somn mă zvîrcoleam și mă răsuceam brusc, mă trezeam cu niște crize asemănătoare cu cele pricinuite de revărsarea fierei.

Macololii mi-au pus următoarea întrebare: „Dacă s-ar întîmpla să mori pe drum, oamenii albi n-au să ne reproșeze că te-am lăsat să pleci în călătorie printr-un ținut nesănătos și necunoscut, plin de dușmani?“. Le-am răspuns că nici unul dintre prietenii mei nu le va aduce vreo învinuire, fiindcă, prevăzînd această posibilitate, îi las lui Sekeletu o carte pe care am să-l rog s-o trimită domnului Moffat, dacă mi se va întîmpla o nenorocire. Cartea îi va explica lui Moffat tot ce am făcut din momentul plecării. Era vorba de jurnalul meu zilnic. Întîrziind la Luanda mai mult decît prevăzusem, Sekeletu a predat cartea și scrisoarea mea unui negustor, rugîndu-l să le înmîneze destinatarului; ele n-au ajuns însă în mîinile d-lui Moffat și nici eu nu le-am recăpătat.

Regret nespus pierderea jurnalului, fiindcă el cuprindea observaţii preţioase despre viaţa animalelor sălbatice.

Aşadar, în faţa mea se contura perspectiva de a părăsi destul de prozaic această lume minunată. Eventualitatea de a mă des-

Vrăjitor basuto
(macolol)

părţi pentru totdeauna de soţia şi copiii mei, de a rupe toate legăturile ce mă legau de pământ şi de a trece în starea necunoscută a nefiinţei, nu putea fi tratată cu uşurinţă. Am scris o scrisoare fratelui meu, încredinţîndu-i-o pe mica noastră fiică, căci eram ferm hotărît „să-mi ating scopul sau să mor". Burii îmi prădaseră

la Colobeng tot avutul și m-au scutit de întocmirea unui testament, dar dacă luam în considerare libertatea de acțiune dobîndită și faptul că după pierderea micii mele averi agonisite scăpasem de o întreagă categorie de griji, mi-am zis că e mai bine să fii partea păgubită, decît unul dintre jefuitori.

Chervanul și o parte din bagaje le-am lăsat aici, în paza macololilor. Toate lucrurile au fost depozitate într-o colibă, apoi doi războinici, Ponuane și Masale, au adus două juninci și după ce au săvîrșit cîteva gesturi rituale l-au rugat pe șeful tribului să consfințească înțelegerea încheiată între dînșii, și anume că amîndouă junincile vor reveni aceluia dintre dînșii care apărîndu-mi chervanul va ucide cel dintîi un matabele.

Din cei 27 de oameni ce urmau să mă însoțească doar doi erau macololi; restul aparțineau celor mai diverse triburi, așa că în descrierea mea le voi da tuturor numele de *zambezieni*.

Ca arme de foc aveam trei muschete pentru oamenii din escortă și o carabină și o pușcă de vînătoare cu două țevi pentru mine și întrucît cu prilejul navigației pe Leeba constatasem că regiunea era bogată în sălbăticiuni, nădăjuiam să pot asigura cu ușurință hrana grupului nostru. Pe de altă parte, doream să preîntîmpin acea stare de deprimare și descurajare care ar putea să-i cuprindă în mod firesc pe băștinași dacă pe lîngă greutățile inerente ale călătoriei vor avea de luptat și cu transportul unor bagaje împovărătoare. Ca atare, am limitat proviziile la o cantitate minimă de biscuiți, cîteva livre de ceai și de zahăr, precum și circa 20 de livre de cafea, care, dacă dăm crezare spuselor arabilor, băută chiar fără lapte și zahăr împrospătează forțele după un marș obositor, pe arșiță. Am mai luat: o cutie pătrată de cositor, cu latura de aproximativ 15 țoli (circa 40 cm), în care am vîrît rufele, un rînd de pantaloni și o pereche de ghete, ca să am cu ce mă îmbrăca cînd vom ajunge în lumea civilizată; un sac cu haine de drum; o cutie cu medicamente: o altă cutie, a treia, cu toată biblioteca mea, alcătuită dintr-un calendar maritim, tabelele de logaritmi întocmite de Thompson și o biblie; a patra cutie conținea o lanternă magică, care mi-a fost foarte folositoare. Sextantul, orizontul artificial, termometrul și busolele erau împachetate separat. Praful de pușcă l-am împărțit în toate cutiile, astfel că dacă s-ar pierde vreuna să nu rămînem fără muniții. Speranțele noastre alimentare se bazau în special pe praful de pușcă, dar ca măsură de precauție luasem și cele 20 de livre de margele, în valoare de 40 de șilingi, rămase din cantitatea adusă de la Capetown. Am mai luat un mic cort de excursie bun numai pentru dormit, un cojoc de oaie în loc de plapumă și o cergă de cal în loc de saltea și așternut. Întotdeauna am fost de părere că pentru succesul unei călătorii e bine să iei cît mai puține bagaje.

dar să nu cumva să uiți acasă judecata. Așa se face că am pornit cu bagaje cît se poate de modeste și, în plus, contam că la sfîrșitul călătoriei noastre pe apă ele vor fi și mai reduse. Alții ar fi socotit, poate, că e o neghiobie să pleci la drum astfel echipat, însă în ceea ce mă privește eram convins că dacă nu-mi voi atinge scopul, eșecul nu se va datora absenței mărunțișurilor recomandate în reclamele turistice, ci lipsei de curaj sau faptului că bagajele noastre, totuși destul de voluminoase, vor trezi invidia și poftele băștinașilor prin ale căror ținuturi aveam să trecem.

Precum se vede, eram înzestrat cu instrumente puține, însă de cea mai bună calitate. Sextantul ieșise din mîinile celebrilor maeștri Trouton și Simps din Fleet-street; ceasul-cronometru, prevăzut cu un arc pentru oprirea secundarului (invenție minunată, care dă posibilitatea ca în timpul observațiilor să se stabilească ora cu cea mai mare precizie), fusese lucrat de Dent din Strand pentru Societatea regală de geografie și aprobat de amiralul Smyte, președintele acestei societăți, căruia îi rămîn profund îndatorat pentru sfaturile și ajutorul acordat la alegerea instrumentelor, ca și în alte probleme. După părerea domnului MacLear, ceasul meu nu era cu nimic inferior celor mai moderne cronometre. În afara instrumentelor enumerate, aveam un termometru confecționat de Dolond, o busolă-compas de la Observatorul din Capetown, o mică busolă de buzunar și o admirabilă lunetă de voiaj, cu trepied; luneta avea și un dispozitiv cu ajutorul căruia putea să fie fixată de trunchiul copacilor.

La 11 noiembrie 1853, însoțiți de Sekeletu și de principalii lui sfetnici, plecarăm din Linyanti spre Ciobe, unde urma să ne îmbarcăm. Șeful ne-a condus ca să se convingă personal că îmbarcarea se va desfășura în ordine. Ca să ajungem la noua albie a rîului, a trebuit să traversăm cinci din brațele lui. Probabil că tocmai din pricina acestor ramificații rîul mi se păruse atît de mic în 1851, cînd împreună cu Oswell l-am văzut pentru prima oară. După ce toate brațele se unesc din nou, Ciobe devine un rîu mare și adînc. Ne-am îmbarcat de pe insula unde mă întîlnisem odinioară cu Sebituane. Ea se numește Maunku, în cinstea uneia dintre nevestele lui Sebituane. Sekeletu mi-a împrumutat barca lui personală, care era mai lată, deci mai comodă decît celelalte.

Ciobe este plin cu hipopotami. Hipopotamii au obiceiul de a izgoni din turmă femelele bătrîne, iar singurătatea le face atît de mizantrope și de rele, încît se năpustesc asupra tuturor ambarcațiilor ce trec prin apropierea lor. Turma nu este niciodată periculoasă, afară doar dacă toți hipopotamii dorm și sînt treziți brusc din somn. Atunci se sperie și se împrăștie în toate direcțiile, putînd răsturna bărcile. Spre a se evita asemenea situații, se recomandă ca ziua să se navigheze cît mai aproape de mal, iar

Hipopotami

noaptea cît mai la mijlocul rîului. Cînd văd un om hipopotamii o iau de obicei la fugă, dar hipopotamii singuratici sau „sihaştri" sînt la fel de periculoşi ca şi elefanţii furioşi, care trăiesc stingheri separaţi de turmă. În drumul nostru am întîlnit o luntre făcută ţăndări de un hipopotam, cu o lovitură a piciorului dinapoi. Zambezienii mei mi-au spus că dacă vom fi atacaţi de hipopotami aş face bine să mă arunc imediat în apă şi să rămîn la fund cîteva clipe, pentru că după ce sfărîmă luntrea hipopotamul îi caută întotdeauna la suprafaţă pe oameni şi dacă nu vede pe nimeni se îndepărtcază repede. Am văzut cîteva răni groaznic de adînci pe picioarele unor băştinaşi care au avut ghinionul să fie atacaţi de hipopotami şi nu ştiau să înoate sub apă. Cu toate că este ierbivor, dinţii sînt arma hipopotamului. Un asemenea hipopotam „burlac" trăieşte lîngă punctul unde se unesc toate braţele Ciobei: o dată el a ieşit din bîrlogul său şi s-a năpustit, cu capul plecat, asupra oamenilor noştri care s-au grăbit să piară din calea lui.

O porţiune a Ciobei, numită Zabeza sau Zabenza, este foarte lată şi pare un mic lac, înconjurat din toate părţile de trestii dese şi înalte. Ceva mai jos ea are între 100 şi 120 iarzi (90-110 m) lăţime, e foarte adîncă şi nu scade niciodată atît de mult ca să poată fi trecută prin vad. În cîteva locuri unde nu cresc trestii şi se vede malul opus, macololii au construit sate, de unde

supraveghează mișcările matabelilor, vrăjmașii lor. Am vizitat pe rînd toate aceste sate și am constatat că și aici, ca pretutindeni în țara macololilor, sosirea noastră fusese precedată de un ordin al șefului, care în traducere textuală glăsuia: „Nu se poate îngădui ca *nake* (doctorul) să fie flămînd".

Malurile Ciobei, ca și ale Zougăi, sînt formate din tuf calcaros moale, prin care rîul și-a croit o albie adîncă, cu marginile abrupte. Acolo unde malurile se înalță mult deasupra apei, bunăoară lîngă punctul unde ne oprisem cu chervanele în 1851, ele sînt tivite cu crînguri minunate și alcătuiesc un refugiu admirabil pentru diferite specii de antilope, porci mistreți, zebre, bivoli și elefanți, precum și o împărăție a muștelor țețe.

Printre arborii ce cresc aici se numără cîteva specii de *Ficus indica*, acacii cu frunzișul verde deschis, *mocincele* luxuriante și *moțouori* veșnic verzi, care seamănă cu chiparoșii. Moțouori rodește niște prune frumoase, de culoare trandafirie, care tocmai se coseseră și în sate eram tratați cu diferite mîncăruri pregătite din aceste fructe. Majoritatea prunelor sînt folosite pentru prepararea unei băuturi acrișoare, plăcute la gust. Mocinccla este un arbore foarte înalt; lemnul lui oferă un material admirabil pentru bărci, iar fructele sale sînt gustoase și hrănitoare, dar, ca și multe alte fructe sălbatice din această țară, au un sîmbure mare și puțină carne. Partea cărnoasă a fructului ar putea fi mărită simțitor dacă băștinașii și-ar da ostenccala să cultive copacul și să-l selecționeze.

Ciobe curge atît de sinuos, încît la fiecare 12 mile (22 km) ne purta în toate direcțiile rozei vînturilor. La un cot al rîului, unde se găsește satul Moremi, o parte dintre însoțitorii mei au debarcat și au pornit pe jos pînă la satul următor. Ei au mers aproape în linie dreaptă și au sosit la destinație în circa șase ore, în timp ce noi am ajuns în satul respectiv abia după douăsprezece ore, deși luntrele înaintaseră cu o viteză dublă. Cu toate că apele rîului nu scad nici în perioada secetoasă sub 13—15 picioare (4—4,5 m) și el este suficient de lat ca să poată naviga pe el un vapor, meandrele și cotiturile lui bruște reprezintă un obstacol serios pentru navigație. Dacă în viitor această țară se va civiliza, Ciobe va putea deveni o cale de comunicație fluvială extrem de comodă. Pentru a parcurge distanța de la Linyanti pînă la confluența Ciobei cu Liambie ne-au trebuit $12\frac{1}{2}$ ore, viteza medie fiind de 5 mile (9 km) pe oră. În dreptul confluenței am zărit de-a curmezișul Liambiei o *dike* de amigdaloid * *(Dyke of amygdaloid)*.

Acest amigdaloid împreună cu *analami* și mezotipul conține cristale care fiind spălate neîncetat de apă se dizolvă și roca

* *Dike* (se pronunță *daic*) — filon de rocă eruptivă ce străbate rocile sedimentare și metamorfice. — *N.T.*

pare mîncată de viermi. E interesant să observi cum scurgîndu-se pe suprafața stîncilor apa antrenează o cantitate infimă, dar vizibilă, de minerale. Pînă în dreptul acestui punct apa Ciobei are o culoare tulbure, ca a mușchiului, pentru ca aici să se limpezească brusc. Oriunde se observă fenomenul limpezirii apelor — indiciu că ele conțin un procent ridicat de minerale dizolvate — se constată și absența aproape totală a țînțarilor.

La vărsarea Ciobei în Liambie se găsește o insulă mare, numită Mparia. Insula e formată din trapp (zeolit, probabil mezotip), mai tînăr ca vîrstă decît stratul gros de tuf prin care și-a săpat albia Ciobe, deoarece, în locul unde cele două roci vin în contact, tufui s-a transformat în calcar zahariform.

E greu de stabilit cu precizie punctul vărsării Ciobei în Liambie, fiindcă amîndouă se desfac aici în mai multe brațe. Cînd toate brațele se reunesc și formează o singură albie, privelișiea pare neobișnuit de frumoasă unui om ca mine, care a petrecut ani îndelungați în sudul secetos. La cîteva mile spre est de confluența rîurilor se află două ostroave mari, dar de aici nici ochiul ager al băștinașilor nu poate distinge dacă ceea ce se vede în zare e o insulă sau este malul opus al Liambiei. Cu ani în urmă, cînd actualul șef Sekomi era încă sugaci, căpetenia macalacilor din Mparia i-a despărțit prin viclesug pe bărbații tribului bamangwato de femeile lor și i-a atras pe unul dintre aceste ostroave, făgăduindu-le că îi va trece pe celălalt mal. Apoi, în ochii bărbaților, acești cruzi stăpînitori ai Liambiei le-au răpit femeile, iar pe ei i-au lăsat să moară de foame pe insulă. Sekomi își datorește viața milei unei baieie, care s-a îndurat de copilaș și i-a dat posibilitate mamei sale să fugă, la adăpostul nopții.

Am petrecut noaptea în satul de macololi de pe insula Mparia și a doua zi dimineața am pornit în susul Liambiei. La 19 noiembrie mă aflam pentru a doua oară la Seșeke. Orașul este așezat pe malul nordic al fluviului și e locuit de numeroși macalaci, cîrmuiți de Moriantsane, cumnatul răposatului Sebituane. Macalacii aparțin mai multor triburi și fiecare grup are o căpetenie din neamul său, dar întreaga populație e condusă de cîțiva macololi, în fruntea cărora se află Moriantsane. Puterea despotică a macololilor este în fapt mult îngrădită de o seamă de legi și obiceiuri.

Un macalaca, de pildă, omorîse — străpungîndu-l cu sulița — boul unui macolol și neputînd scoate arma din rană a fost descoperit. El ucisese vita în speranța că se va alege cu o bucată bună de carne, fiindcă Moriantsane era cunoscut pentru dărnicia cu care împărțea orice alimente îi cădeau în mînă. Pentru a-l sili să plătească amenda cuvenită, făptașul a fost legat de mîini și de picioare și expus la soare, dar dînsul continua să tă-

găduiască. Atunci mama tînărului, încredințată de nevinovăția fiului său, s-a înarmat cu o sapă și amenințînd că va lovi pe oricine va încerca s-o împiedice, l-a dezlegat și l-a luat acasă. Moriantsane nu s-a supărat auzind de această sfidare fățișă a autorității sale și s-a mărginit să-l trimită pe învinuit la Linyanti, spre a fi judecat de Sekeletu.

Data trecută cînd fusesem aici împreună cu Sekeletu, am fost martorul unei întîmplări care mi-a dovedit că pînă astăzi pe macololi nu i-a tăiat capul să le aplice vinovaților pedeapsa simplă de a-i despăgubi pe păgubași.

La Seșeke venise un străin ca să facă negoț de troc și un macalaca îi furase mai toate mărfurile. Hoțul a fost descoperit și a recunoscut fapta. adăugînd că lucrurile furate le încredințase altui individ. care între timp părăsise orașul. Macololii turbau de mînie, fiindcă fapta concetățeanului lor întina reputația tuturor. Pedeapsa obișnuită în asemenea cazuri constă în aruncarea hoțului în rîu. Dar moartea lui nu-l despăgubea pe negustor de pierderea suferită și macololii își spărgeau capul în căutarea unei soluții. Problema, aparent insolubilă, mi-a fost dată mie spre rezolvare, iar eu am soluționat-o foarte simplu: l-am despăgubit personal pe negustor. iar pe hoț l-am obligat să lucreze cu sapa ogorul pînă se va achita de datorie. Noua pedeapsă a fost imediat adoptată de băștinași și acum hoții sînt puși să lucreze pămîntul și să cultive pentru păgubaș o cantitate de grîne echivalentă cu valoarea obiectului furat. La bacweini, femeia prinsă furînd fructe sau legume din grădina alteia este pedepsită prin confiscarea propriei ei grădini în folosul păgubașei.

Băștinașii din aceste ținuturi nu au o zi comună de odihnă. cu excepția zilei următoare răsăritului lunii noi, cînd nimeni nu iese la munca cîmpului.

Negrii așezați dincolo de hotarele țării beciuanilor au un obicei interesant. necunoscut acestora din urmă. Ei pîndesc cu multă răbdare răsăritul lunii noi și îndată ce-i zăresc pe cer silueta ștearsă scot un strigăt puternic — „*Kua!*“ și se roagă cu glas tare la lună. Cînd răsărea Crai nou, zambezienii mei exclamau: „Fie ca drumul nostru cu omul alb să se încheie cu bine! Piară dușmanii noștri, iar copiii lui Nake să se îmbogățească. Fie ca el să aibă întotdeauna parte de multă carne în timpul călătoriei!“ etc.

După ce mi-am mai revenit de pe urma cumplitei crize de malarie, care de la Moremi încoace mă chinuise mereu, am început preparativele în vederea călătoriei spre izvoarele Liambiei. Întîi de toate, am trimis curieri în satele din drumul nostru ca să ne vestească sosirea apropiată și sătenii să aibă timp să ne asigure alimentele trebuincioase. Bagajele ni s-au mărit cu patru colți

de elefant, proprietatea lui Sekeletu, pentru ca macololii să-şi poată da seama pe concret de diferenţa dintre preţurile practicate pe piaţa coloniei portugheze, unde nădăjduiam să ajung, şi cele oferite de negustorii albi din sud. Moriantsane ne-a aprovizionat din belşug cu miere, lapte şi carne.

Aici ploile abia începuseră şi ele nu apucaseră decît să aşeze praful. Nivelul apelor Liambiei încă nu crescuse, dar cu toate acestea lăţimea măreţului fluviu nu era nicăieri sub 300 de iarzi (circa 275 m).

Înaintam foarte încet, fiindcă aşteptam să ni se aducă alimente din satele de pe malul opus. Satele de banieti ne furnizau în cantităţi mari nişte păstăi roşii, numite *mosibe*, rodul unui copac mare. Înăuntrul păstăilor se află un miez cam de grosimea gofrelor care se mănîncă. Ca să fie mai gustos, miezul se moaie în miere.

În afara mosibelor, banietii ne aprovizionau din belşug cu fructele unei varietăţi de *Nux vomica*, din care la noi se extrage puternica otravă stricnina. Miezul cărnos al fructului — în mijlocul căruia se află nucşoarele — este comestibil. El e foarte zemos şi are un gust dulce-acrişor. Fructul propriu-zis seamănă perfect cu o portocală mare, galbenă, dar are coaja foarte tare şi ea conţine, ca şi sîmburii, adică nucşoarele, multă otravă ucigătoare. Părţile otrăvitoare sînt teribil de amare. Sîmburii înghiţiţi din nebăgare de seamă provoacă dureri stomacale acute, dar nu pricinuiesc moartea. Pentru a evita asemenea surprize neplăcute, băştinaşii usucă partea cărnoasă la foc şi atunci sîmburii otrăvitori se desprind cu uşurinţă.

Căpătam, de asemenea, nişte fructe numite *mobola*, mult mai bune decît cele descrise mai sus. Ele au un sîmbure destul de mare şi cam tot atîta carne cît o curmală obişnuită ; partea cărnoasă este desprinsă de sîmbure şi păstrată în saci, la fel cum se păstrează curmalele. Mobola are un gust dulce şi un miros asemănător cu al fragilor, poate puţin cam fad. Am luat cu noi o cantitate de mobole uscate şi ele au rămas tot timpul perfect comestibile.

Dintre fructele de aici cel mai bun este incontestabil *mamoşo* (mama zorilor). Mamoşo are mărimea unei nuci obişnuite şi, spre deosebire de majoritatea celorlalte fructe sălbatice, sîmburele lui nu e mai mare ca sîmburele curmalului. Partea cărnoasă este foarte zemoasă şi seamănă la gust cu mărul, dar este şi puţin acrişoară. În aceste regiuni mamoşo a devenit arborescent, pe cînd în deşertul Kalahari este o plantă ierboasă. Mai cunosc şi alte plante similare.

Înaintînd spre nord, călătorul va constata că o seamă de plante care în sud cresc sub formă de tufe sau arbuşti se trans-

formă în copaci. Pe masura apropierii de ecuator, vegetația ierboasă se transformă treptat mai întîi în tufe, apoi în arbuști, pe urmă în copăcei și în cele din urmă în arbori mari. La mamoșo mobola și mava se pune însă întrebarea dacă forma ierboasă este identică cu forma arborescentă. Fructele amîndurora seamănă foarte mult, dar am întîlnit la aceeași latitudine ambele forme — și tufe, și copaci mari. Cele două forme se deosebesc nu numai ca mărime, ci și prin faptul să înfrunzesc în perioade diferite

În anotimpul actual malurile fluviului aveau o înfățișare mai plăcută ca rîndul trecut. Cu toate că încă nu căzuseră ploi suficiente, mulți copaci se și îmbrăcaseră în frunze noi, de un verde proaspăt, care contrasta armonios cu verdele închis al frunzelor de moțouori și *moiela*, ale căror ramuri erau încărcate cu prunișoare roz, de mărimea vișinei.

Nivelul apelor era acum mai scăzut și porțiunile cu toance și curenți repezi îngreuiau navigația. Cîrmaciul trebuie să aibă mereu grijă ca luntrea să nu prindă curentul în bord, căci avînd fundul plat se poate răsturna ușor, sortind pieirii tot ce se găsește în ea. Indigenii mînuiesc admirabil vîslele și sînt totdeauna veseli și bine dispuși. Dacă luntrea e amenințată să se ciocnească de o stîncă sau să fie luată de un vîrtej, ei sar fără șovăială în apă și o abat de la primejdie. În multe locuri apa era foarte mică și se cerea multă îndemînare și o forță uriașă pentru a menține echilibrul ambarcațiilor și a le feri de stîncile de pe fund, ajunse pînă aproape de suprafață. Spre mijlocul fluviului apa era firește mai adîncă, dar luntrașii preferau să se țină cît mai aproape de mal, fiindu-le teamă de hipopotami.

Fluviul măsoară aici mai bine de o milă (peste 1.8 km) în lățime și curge foarte repede prin albia pietroasă. El este adînc numai la mijloc, pe o porțiune cam de 300 de iarzi (275 m), în limitele căreia debitul de apă este colosal, dar cu cît se desfășoară în lățime adîncimea scade și apar răstoace cu toance. Marea deosebire dintre cursurile de apă din sud și cele din nord este totuși evidentă dacă ținem seama că ne găseam la sfîrșitul anotimpului secetos, cînd debitul unui fluviu ca Orange nu atinge nici măcar o cincime din debitul Ciobei.

Toancele și curenții repezi sînt opera stîncilor și bolovanilor de trapp cafeniu sau gresie dură așezați de-a curmezișul albiei. Pe alocuri fundul plat al fluviului e format pe o distanță de cîteva mile din aceste roci, care uneori se ridică deasupra apei, dînd naștere unor mici ostroave, toate împădurite. În cascadele menționate pe hărți apa cade de la o înălțime de 4—6 picioare (1,2—1.8 m) și în imediata lor apropiere bărcile navighează cîtva timp cu prova sub apă, pînă ajung chiar la marginea cas-

cadei. Cascadele ne-au udat și ne-au prăpădit o mulțime de biscuiți.

Pe suprafața stîncilor cresc niște alge aspre, cu firul scurt și cînd nivelul apelor scade, dezgolindu-le, ele se usucă. devin sfărîmicioase și scîrțîie sub picioare, parcă ar conține în țesuturile lor nisip sau piatră. Algele fărîmițează probabil treptat stîncile, fiindcă în locurile unde rocile se ridică deasupra fluviului și deci nu suferă acțiunea apei sau a vegetației, ele sînt acoperite cu o pojghiță subțire de glazură neagră.

Navigînd în apropierea malurilor, pe sub acoperișul natural format de coroanele copacilor, am zărit deseori frumoși porumbei sălbatici, care ședeau liniștiți în cuiburile lor spînzurate deasupra torentului zgomotos. Ibișii își construiesc cuiburile pe crengile și cioturile înalte. Cine a avut prilejul să navigheze pe rîurile aflate la nord de paralela 20° lat. sud., nu va uita niciodată țipătul puternic și pătrunzător — „ța-ța-ța" — al ibisului și piuitul ascuțit al uliului-pescar. Dacă mergi pe uscat, lîngă mal, ești mereu urmărit în zbor de o specie de fluierari *(Charadius caruncula)*. cea mai dezagreabilă pasăre din categoria „animalelor sociabile". Ea nu contenește să prevină cu glas tare toate vietățile dimprejur că se apropie un pericol. Semnalul de alarmă „tinc-tinc-tinc" emis de o altă pasăre din aceeași familie *(Pluvianus armatus* Burtchell) poate fi lesne confundat cu un sunet metalic și nu e de mirare că băștinașii au botezat-o *setula-țipi*, adică „fierul sunător". Ea are la rădăcina aripilor niște proeminențe ascuțite, lungi de jumătate de țol (1,3 cm), asemănătoare cu pintenii cocoșului. Adesea vezi cum pluvianul, deplin conștient de superioritatea sa, urmărește un corb cu gîtul alb, și această pasăre uriașă fuge scoțînd țipete de groază. *Pluvianus armatus* B. este tocmai specia de fluierari care a devenit cunoscută pentru prietenia ei cu crocodilii Nilului. Domnul S. John a văzut cu ochii lui cum pasărea curăța dantura respingătoarei reptile. Pluvianul poate fi deseori întîlnit pe malurile nisipoase unde trăiesc crocodilii și unii susțin că doarme chiar pe spinarea reptilei. Personal n-am avut prilejul să văd asemenea scene, descrise nu numai de S. John, ci și de Herodot.

Oricare ar fi adevărul, cert e că nici unul dintre autorii amintiți nu poseda cunoștințele lui Mașauana, mai-marele vîslașilor mei, care a oprit luntrea ca să-mi comunice plăcuta veste că o broască țestoasă acvatică, încercînd să se cațere pe malul abrupt ca să-și depună ouăle, nu și-a putut menține echilibrul și a căzut în apă, răsturnîndu-se pe spinare, ceea ce constituie un bun augur și ne chezășuiește succesul călătoriei.

În pădurile înșirate de-a lungul malurilor stîncoase ale Liambiei trăiesc cîteva specii necunoscute de păsări. Unele sînt cîntătoare și ciripesc plăcut, ceea ce nu se poate spune despre țipetele pițigăiate ale unor papagali mici, verzi, cu aripile galbene. Tot în păduri trăiesc o mulțime de păsări-țesător, cu penajul negru-lucios, brăzdat pe aripi cu o dungă galbenă cafenie.

Aici am văzut pentru prima oară o păsărică splendidă, cu penele de un albastru-închis, iar aripile și coada de culoarea ciocolatei; din coadă îi ies două pene lungi de peste 6 țoli (15 cm). Am mai zărit niște păsărele mici, albe și negre, care zboară totdeauna în grupuri de cîte șase sau opt. În afara zburătoarelor enumerate, pădurile sînt populate de o mulțime de alte specii, dar neavînd la dispoziție albumele necesare n-am putut stabili dacă zoologii au sau nu au cunoștință de existența lor.

Pe malurile fluviului trăiesc numeroase potîrnichi de pădure și bibilici. Pe copacii uscați sau pe pietre pot fi văzute reprezentantele a două specii de păsări palmate din genul *Plotus*. Ele își petrec cea mai mare parte a zilei prăjindu-se la soare, deasupra apei; din cînd în cînd se ridică în picioare și bat din aripi sau se cufundă și pornesc la vînătoare de pești. Ele înoată ca o sfîrleză încoace și încolo și intră în apă cu tot trupul, lăsînd la suprafață doar o bucățică de gît. Hrana și-o caută de obicei în timpul nopții și cum începe să asfințească se adună în cîrduri mari pe malul apei, pregătindu-se de pescuit. Dacă e rănită, se lasă foarte greu prinsă. Înoată admirabil sub apă și ba o vezi cufundîndu-se, ba iese brusc la suprafață, mereu în alt loc, manevrînd cu atîta iscusință, că pînă și cei mai îndemînatici luntrași ostenesc din greu pînă o prind. Plotusul are partea posterioară mult alungită și foarte flexibilă: cînd înoată ea îi slujește drept cîrmă, iar cînd vrea să-și ia zborul se sprijină în coadă ca într-o pîrghie și se ridică deasupra apei pînă la o înălțime de unde poate da liber din aripi. Grație acestei cozi prelungi, Plotusul se poate înălța în aer în orice clipă.

Pe crengile copacilor din preajma apei poposește adesea uliul-pescar, o pasăre de culoare roșiatică sau cafenie-închisă cu excepția penelor de pe cap și gît care sînt albe. Sub copac, pe mal, vezi de obicei un pește mort, căzut pradă ghearelor sale. Hrana sa preferată pare a fi un pește răpitor, lung de 15 pînă la 18 țoli (38—45 cm), cu pielea de un galben-deschis, împestrițată cu dungi și pete viu colorate. Cantitatea respectabilă de ghimpi cu care este înzestrat, precum și dinții săi ascuțiți, ieșiți în afară, îi țin la distanță pe pescari, deoarece el nu ezită să facă uz de armele dăruite de natură. Am examinat pe-ndelete un exemplar

mare din această specie, pe care l-am găsit mort: căzuse victimă propriei sale lăcomii, încercînd să înghită un alt pește.

Uliul-pescar vînează mai mult pește decît poate să mănînce. De obicei se mulțumește cu partea dinspre coadă și lasă restul barotsilor, care zărind rămășițele ospățului său nu pregetă să traverseze rîul ca să ia peștele de pe celălalt mal. El nu este însă întotdeauna atît de darnic, deoarece pe Zouga l-am văzut uneori furînd mîncarea pelicanilor. Uliul planează în aer și urmărește atent ce pescuiește această pasăre mare și neloată. Cînd observă că pelicanul are în plisc un pește de dimensiuni convenabile, coboară spre dînsul, nu prea repede și bate puternic din aripi, ca să fie auzit. Pelicanul ridică ochii spre cer ca să afle de unde vine zgomotul. La vederea uliului crede că i-a sunat ceasul din urmă, deschide larg pliscul și țipă din toate puterile: „ajutor!". Uliul profită de ocazie, înhață într-o clipită peștele și își ia repede zborul, iar păgubașul, în loc să pornească în urmărirea hoțului, începe iarăși să pescuiască. Spaima l-a făcut probabil să uite că avusese ceva în plisc.

Adesea vezi zburînd pe o distanță de cîțiva metri, chiar la suprafața apei, un pește de mărimea porcușorului nostru, care încearcă să scape astfel de urmăritorii săi. Ca toți peștii zburători, el folosește în acest scop aripioarele de pe burtă, dar nu se ridică niciodată deasupra apei. De fapt nu zboară, ci face o suită de salturi la suprafața apei, servindu-se pentru a înainta de aripioarele laterale. Acest pește nu atinge niciodată dimensiuni apreciabile.

Pe crengile spînzurate deasupra fluviului se prăjesc la soare o sumedenie de *leguani*, care la apropierea noastră se aruncă cu zgomot în apă. Carnea lor fragedă, gelatinoasă e mult apreciată de indigeni. Vîslașul principal, așezat întotdeauna la prova luntrei, are pregătită la îndemînă o suliță ușoară cu care îi străpunge, dacă nu izbutesc să se pitească repede. Leguanii pot fi întîlniți aici la tot pasul; în Liambie trăiesc și o mulțime de crocodili, care intrau amenințători în apă ori de cîte ori luntrele noastre răsăreau pe neașteptate de după un cot al fluviului.

Între Katima-Molelo și Nameta, navigația în porțiunile cu toance și curenți repezi era înlesnită de existența unor canale de 15—20 mile (28—37 km) cu apă adîncă. În aceste bulboane își duc veacul turme mari de hipopotami. În tot locul malurile erau bortelite de urmele adînci lăsate în nisip de hipopotami cînd ies noaptea pe uscat să pască iarbă. Ca să găsească drumul înapoi spre apă, ei se călăuzesc după miros. De aceea, după o ploaie îndelungată hipopotamii nu sînt capabili să se orienteze și rămîn

multă vreme pe loc, complet descumpăniți. Bineînțeles în asemenea cazuri vînătorii profită de neputința lor.

E aproape imposibil să numeri cîți hipopotami are o turmă, fiindcă ziua ei stau mai tot timpul sub apă. Totuși din cînd în cînd trebuie să iasă la suprafață ca să respire și pe măsură ce le răsar capetele îți poți face o idee aproximativă despre mărimea turmei. Hipopotamii preferă ochiurile cu apă liniștită, deoarece în porțiunile cu curenți repezi apa îi duce la vale și se văd nevoiți să cheltuiască multă energie ca să se întoarcă înapoi, iar repetarea acestor eforturi îi împiedică să vegeteze în somnolența lor obișnuită. Ziua sînt întotdeauna în stare de somnolență și, cu toate că țin ochii deschiși, nu se sinchisesc de nimic ce se petrece la oarecare distanță de ei. Grohăitul masculilor se aude pe o rază de o milă. O dată am trecut cu luntrea în apropierea unui hipopotam rănit și am auzit deslușit cum grohăia, deși se găsea cu totul sub apă.

Puii de hipopotam cînd sînt mici de tot stau pe gîtul mamei și căpșorul lor se ridică cel dintîi deasupra apei. Cît timp puiul se află în grija mamei, ea iese la suprafață mai des ca de obicei, știind că el trebuie să respire. În Lunda, unde băștinașii au mai multe arme de foc, experiența i-a făcut pe hipopotami înțelepți: în timp ce frații lor din Zambezi scot din apă tot capul cînd respiră, hipopotamii din rîurile Lundiei se mărginesc să-și scoată doar nasul printre plantele acvatice și respiră atît de încet, încît nici nu le bănuiești prezența, dacă nu-i trădează urmele lăsate pe mal.

CAPITOLUL XIV

PEISAJUL DEVINE ŞI MAI PITORESC — CUM NE PETRECEM ZIUA — OAMENII ŞI CATARACTA GONIE — INDIGENII SÎNT POLITICOŞI ŞI DARNICI — PLOILE — ALBINĂRELUL ŞI ALTE PĂSĂRI — BUREŢII DE APĂ DULCE — CURSUL FLUVIULUI — LA LIBONTA UN BĂŞTINAŞ MOARE DIN PRICINA MUŞCĂTURILOR UNUI LEU — CUM DORMIM — PREPARAREA MÎNCĂRII — ABUNDENŢA DE CARNE — DIFERITE SPECII DE PĂSĂRI — PĂSĂRILE ACVATICE — GÎŞTELE EGIPTENE — CROCODILII — UNUL DINTRE OAMENII MEI SCAPĂ CA PRIN URECHILE ACULUI DE LA MOARTE — ATITUDINEA SUPERSTIŢIOASĂ A BĂŞTINAŞILOR FAŢĂ DE CROCODILI — MARILE ANIMALE SĂLBATICE — UN REMEDIU PENTRU A TRAGE FĂRĂ GREŞ CU PUŞCA — O DUMINICĂ — PĂSĂRILE CÎNTĂTOARE — FRUCTELE SĂLBATICE — PORUMBEII VERZI — UN PEŞTE CARE TRĂIEŞTE ÎN APELE MICI — HIPOPOTAMII

În dreptul cascadei Gonei; 30 noiembrie 1853. Aici n-a plouat încă şi e îngrozitor de cald. Copacii sînt îmbrăcaţi în verdele cel mai viu şi peisajul este înfrumuseţat de o puzderie de flori, dar arşiţa e atît de puternică, încît din lipsă de umezeală toate frunzele se pleoştesc la amiază şi par veştede. Dacă şi în continuare natura va fi la fel de frumoasă ca în cuprinsul ultimelor patru grade de latitudine, această regiune este într-adevăr minunată.

Toţi eram foarte obosiţi. Zilele posomorîte aveau asupra noastră aceeaşi influenţă apăsătoare ca şi cele însorite. Probabil că apa fluviului se evapora în cantităţi mari; eu cel puţin aveam impresia că toate lichidele din organism îmi sînt antrenate de curenţii de aer ascendenţi şi vor să se evapore. Ca să compensez pierderile de lichid înghiţeam cantităţi uriaşe de apă.

În mod obişnuit programul nostru zilnic este următorul: ne sculăm înainte de cinci, îndată ce se crapă de ziuă. Pînă mă îmbrac, cafeaua a fiert. Îmi umplu cana de tablă şi ofer restul însoţitorilor, care sorb cu aceeaşi satisfacţie ca şi mine băutura înviorătoare. În timp ce şefii grupului nostru îşi beau cafeaua, servitorii duc bagajele în bărci. Gustarea matinală nu durează mult şi iată-ne cu toţii pe apă. Primele două ore de navigaţie sînt cele mai plăcute.

Oamenii vîslesc cu multă energie. Barotsii, deprinşi din copilărie cu vîslitul, au pieptul mare şi umerii laţi şi musculoşi, dar membrele lor inferioare sînt mediocru dezvoltate. Uneori, ca să mai alunge plictiseala muncii lor monotone, luntraşii flotilei noastre se certau şi se ocărau cu voce tare. Pe le unsprezece tragem la mal şi mîncăm un pic de carne, dacă a mai rămas ceva de la

ultima cină, sau biscuiți cu miere, iar în loc de ceai bem apă de rîu.

După o odihnă de o oră ne suim din nou în bărci și eu mă grăbesc să mă adăpostesc sub umbrelă. Zăduful devine apăsător. Nefiind cu nimic apărați de razele fierbinți ale soarelui, oamenii transpiră abundent și în a doua jumătate a zilei vîslesc din ce în ce mai încet, prefăcîndu-se că așteaptă luntrele rămase în urmă. Cam cu două ore înaintea asfințitului tragem la mal și, cu desăvîrșire istoviți, sărim bucuroși pe uscat. Masa de seară constă tot din cafea cu biscuiți sau o bucată de turtă din făină de mălai sau de sorg, afară doar dacă am avut norocul să vînăm ceva. Atunci carnea se taie în felii lungi, se pune într-un ceaun mare, se acoperă cu apă și se pune la fiert. Cînd în ceaun nu mai rămîne nici un pic de apă, mîncarea este gata.

Cascada Gonie am ocolit-o pe uscat. Oamenii au așezat bărcile pe niște prăjini încrucișate în diagonală, le-au luat pe umeri și au mers în pas iute, așa că transbordarea nu ne-a răpit mult timp. Trebuie să spun că oamenii mei rîd în hohote la cea mai nevinovată glumă.

Cascada de la Gonie are forma unei crăpături și nu a luat naștere din pricina revărsării peste maluri a unor mase de apă care nu încăpeau în albie, cum se întîmplă la Niagara. Dimpotrivă, Liambia este aici sugrumată pe o distanță de mai multe mile între maluri înguste și înalte, lățimea ei nedepășind o sută de iarzi (90 m). Astfel comprimate, apele curg tumultuos, fugărindu-se și bolborosind cu putere. Cred că nici cel mai experimentat înotător n-ar izbuti să se mențină aici la suprafață. În perioada viiturilor fluviul atinge la Gonie o adîncime de 50 pînă la 60 de picioare (15—18 m). Ostroavele din amontele cascadei sînt acoperite cu o vegetație încîntătoare și alcătuiesc cel mai frumos tablou din cîte am văzut pînă acum.

În toate satele eram aprovizionați din belșug cu alimente. În afara cărnii de vită, indigenii ne furnizau lapte și unt în cantități ce depășeau considerabil nevoile noastre. În valea barotsilor vacile dau mai mult lapte decît poate consuma populația și sătenii (bărbații, ca și femeile) ne-au oferit atîta unt, încît din rezervele adunate voi putea menține forțele tuturor oamenilor mei cînd vom călători prin regiuni mai puțin bogate. Ungerea pielii cu unt micșorează transpirația și protejează corpul de soare în timpul zilei și de frig în timpul nopții. Locuitorii satelor ne ofereau darurile lor cu multă delicatețe. Dăruindu-ți, de pildă, un bou, băștinașul adaugă de obicei: „Iată o mică bucată de pîine!" Delicatețea lor îmi făcea o deosebită plăcere, mai cu seamă că eram obișnuit cu beciuanii, care cînd îți dăruiesc un

biet țap exclamă cu emfază : „Iată un bou!". Femeile din partea locului se începătînau să mă urmărească cu cîntecele, lăudîndu-mă în fel și chip cu glasurile lor pițigăiate. Acest obicei se numește aici „a legăna". Deși le rugasem în repetate rînduri să nu mă preamărească cu titlurile de „Marele stăpîn" sau „Marele leu" și să găsească un epitet mai modest, dorința lor sinceră de a mă cinsti și urările de succes ale acestor sărmane ființe îmi produceau o reală plăcere. La Naliele am ajuns cam o dată cu ploile, care de obicei încep aici mult mai devreme. Ploaia este necesara și în valea barotsilor, dar mulțumită fluviului, locuitorii nu duc lipsă de hrană nici în anii secetoși. Ploile torențiale aduc o prospețime înviorătoare, totuși aerul rămîne înăbușitor și zăpușeala se menține. În interiorul răcoros al colibelor termometrul indica 81° (31,7°C), însă era suficient ca de afară să pătrundă un curent de aer curat pentru ca temperatura să salte imediat peste 90° (34°C).

La plecarea din Naliele locuitorii orașului ne-au petrecut cu urări de succes și și-au exprimat speranța că vom reveni însoțiți de negustori albi. Nivelul apelor începuse să crească, deși ploile abia se porniseră. Malurile fluviului sînt joase, dar foarte abrupte, ridicîndu-se numai rareori în panta lină. Cînd apele ating cel mai scăzut nivel, malurile se înalță cu 4—8 picioare (1.5—2,5 m) deasupra fluviului și atunci el seamănă cu un canal. Pe alocuri malurile sînt formate din mîl albicios și cleios, amestecat cu argilă neagră și subargilă nisipoasă sau cu nisip pur, stratificat. Pe măsură ce apele cresc, ele spală cînd unul, cînd celălalt mal și rup din ele bucăți mari de pămînt, care se prăbușesc producînd un zgomot identic cu plescăitul crocodililor cînd se aruncă în apă.

Pe aceste maluri abrupte își construiește de preferință adăpostul un albinărel destul de frumos (*Merops apiaster* și *M. bullockoides* Smith), pasăre căreia îi place să trăiască în familii. Suprafața malurilor nisipoase este sfredelită de sute de găuri, distanțate între ele cu circa 30 de cm, ce duc la cuiburile lor. Cînd navigăm în apropierea malurilor, albinărei își părăsesc cuiburile și se rotesc în stoluri deasupra noastră.

Aproape la fiecare 100 de iarzi (90 m) întîlnești un prundar, care își face cuiburile în aceleași locuri ca și albinărelul. Cînd prundarul scoate pui, cuiburile devin obiectul atenției băieșandrilor ce păzesc cirezile de vite. Prundarii și o altă specie de pescărași de rîu, cu splendide pene albastre și portocalii, populează pretutindeni malurile. Ei se hrănesc cu pește și mereu îi vezi aruncîndu-se, cu iuțeala glonțului, de pe mal în apă, și cufundîndu-se în căutarea prăzii. O a treia specie de pescărași de rîu, mari cît

un porumbel și cu penele de culoare cenușie ca ardezia, se întîlnește ceva mai rar ca primele două.

Un alt locuitor al malurilor este lăstunul, care și el se adună în stoluri mari. Lăstunii nu părăsesc niciodată această regiune. Toamna tîrziu, adică atunci cînd la noi rîndunelele (despre care voi vorbi mai departe) se pregătesc pentru migrația hibernală, lăstunii abia se pregătesc de împerechere. Pe malurile fluviului Orange am văzut în timpul iernii numeroși lăstuni de apă, ceea ce mă îndrituiește să presupun că ei nu părăsesc aceste locuri.

În trestiișul ce perdeluiește pe alocuri malurile cresc bureți de apă dulce. Bureții sînt tari, sfărîmicioși și de obicei se grupează în jurul tulpinelor de trestie, cît mai aproape de suprafața apei. În corpul lor se găsesc o mulțime de grăunțe mici și rotunde.

Curentul are aici o viteză de circa 5 mile (9 km) pe oră. Pe fluviu începură să plutească la vale grămezi de trestie și alte plante intrate în putrefacție, totuși apa nu-și schimbase culoarea, afară de faptul că prinsese o nuanță galben-verzuie, ceva mai închisă ca cea obișnuită. Ușoara nuanță gălbuie se datora marilor cantități de nisip provenite din bancurile de pe fundul albiei, pe care apele le mută în fiecare an dintr-un loc în altul, precum și din bucățile uriașe de mal ce se prăbușeau. Dacă umpleam un pahar de sticlă cu apă din fluviu, în numai cîteva secunde pe fundul paharului se depuneau sedimente.

Băștinașii consideră că acest anotimp e nesănătos. O dată a trebuit să așteptăm niște bărci rămase mult în urmă și cum eu n-aveam nici un chef să cobor pe uscat, Mașauana, șeful luntrașilor mei, mi-a spus că nu e bine să rămîn în luntre atunci cînd curentul mînă la vale atîtea plante putrezite.

Libonta, 17 decembrie. La Libonta am zăbovit cîteva zile fiindcă, potrivit dispozițiilor lui Sekeletu, oamenii mei trebuiau să strîngă untul și seul datorat de localnici în contul tributului, ca să avem ce oferi în dar căpeteniilor triburilor balonda. Ca întotdeauna înaintea începerii ploilor, malaria făcea ravagii și se răspîndise o boală de ochi. Unii băștinași și cîțiva dintre însoțitorii mei aveau nevoie de îngrijire medicală.

Locuitorii libontei erau terorizați de un leu ce se aciuase în împrejurimi. Ei au încercat să-l ucidă și au organizat o vînătoare care s-a soldat cu două victime omenești: un băștinaș s-a ales cu tibia sfărîmată, dovadă concludentă a forței uriașe a maxilarelor leului, iar altul a fost mușcat de fiară în mai multe locuri și a decedat în urma infectării rănilor.

Libonta este ultimul orășel al macololilor. În continuare vom întîlni doar cîteva stîne de vite și cătune de frontieră, dincolo de care, pînă la Londa sau Lunda, se întinde un ținut nelocuit. Ca

toate aşezările barotsilor, Libonta este situată pe o colină, iar valea se îngustează mult, pantele ei împădurite ajungînd pînă aproape de malurile fluviului.

Înainte să ne luăm rămas bun de la aceste sate, cred că n-ar strica să relatez cum ne petrecem nopţile. De îndată ce tragem la mal, cîţiva oameni se apucă să taie iarbă pentru patul meu, iar Maşauana îmi întinde cortul. În timpul zilei oamenii se servesc de prăjinile cortului pentru a cără bagajele. Ca şi locuitorii Indiei, ei le folosesc în chip de cobiliţă, cu deosebirea că greutăţile nu sînt atîrnate pe frînghii lungi, ci legate cît mai aproape de capetele prăjinii. În fine, cortul este instalat şi înăuntrul lui patul de iarbă e străjuit din ambele părţi de lăzi. Cam la un metru şi jumătate de la intrarea în cort se aprinde focul cotlei. Pregătirea lemnelor de foc intră în atribuţiile crainicului care, drept recompensă, primeşte capetele tuturor animalelor vînate şi ale vitelor sacrificate pentru hrana noastră.

La masă, ca şi în timpul somnului, oamenii se instalează în ordinea rangului pe care îl ocupă. Cei doi macololi se aşază întotdeauna în stînga şi în dreapta mea. De îndată ce mă retrag în cort, Maşauana, mai marele luntraşilor, îşi face patul în faţa intrării, iar ceilalţi, împărţiţi în mici grupe, după apartenenţa tribală, construiesc în jurul focului cîteva sălaşuri, avînd grijă să lase la mijloc un spaţiu în formă de potcoavă, pentru vite. Focul este întreţinut toată noaptea, pentru că lîngă el boii se simt în siguranţă.

Sălaşurile se construiesc în felul următor: se înfig oblic în pămînt două prăjini solide, terminate cu crăcane, deasupra cărora se aşază în poziţie orizontală o a treia prăjină. Apoi între cele două prăjini se înfig, tot oblic, crengi înfrunzite şi se leagă de prăjina orizontală cu fîşii de coajă desprinse chiar de pe ele. Peste crengi se aşază un strat de iarbă, suficient de gros ca ploaia să nu-l răzbată, şi adăpostul e gata. Astfel, în mai puţin de o oră, băştinaşii ridică un fel de paravane deschise spre foc şi apărate din spate împotriva animalelor sălbatice.

În timpul călătoriei n-am dus niciodată lipsă de iarbă. În nopţile senine, cînd razele lunii, care în Africa este deosebit de strălucitoare, mîngîiau trupurile vitelor şi ale oamenilor adormiţi în cele mai diferite poziţii şi atitudini, privelişte era extrem de pitorească şi îţi dădea o senzaţie de pace netulburată. În nopţile cu lună animalele sălbatice nu ies din vizuini şi focul poate fi lăsat să se stingă. Oamenii dorm liniştiţi, fără să le fie teamă, ca în sate, că haitele de cîini vagabonzi şi hămesiţi ne vor mînca proviziile sau le vor roade pieile murdare şi unsuroase cu care se învelesc.

Mîncarea este gătită întotdeauna după obiceiul localnic, ceea ce nu prezintă nici un neajuns, fiindcă înainte să o pună la fiert indigenii se spală temeinic pe mîini și curăță bine vasele. Citeodată le cer să aducă unele modificări rețetelor de bucătărie și după aceea băștinașii socot că au învățat să gătească la fel cu oamenii albi.

Cine a pregătit mîncarea capătă resturile rămase în ceaun, așa că toți se înghesuie să facă pe bucătarii.

I-am învățat pe cîțiva să-mi spele rufele, muncă pe care elevii mei o îndeplinesc cu multă pricepere, deși profesorul lor nu luase lecții de la nimeni. Schimbînd des rufăria și aerisind așternutul la soare, am izbutit să călătoresc mult mai comod decît mă așteptam. Sînt încredințat că deprinderea de a păstra curățenia, pe care mama mi-a insuflat-o din copilărie, m-a ajutat să mențin în ochii băștinașilor respectul lor față de obiceiurile albilor. Dar e un mare semn de întrebare dacă ei poartă același respect și albilor care se coboară singuri la nivelul indigenilor.

După ce trecurăm de hotarul ținutului locuit, am dat de o regiune unde abundau tot felul de animale sălbatice. Pe malul fluviului se întîlnesc pînă la 30 de specii diferite de păsări. Apele Liambiei, ca și ale Nilului, poartă la vale sute de ibiși *(Ibis religiosa)*. Cîrduri de cîte trei sute de pelicani mari, albi, zboară în șiruri lungi, unul în spatele altuia, pînă se pierd în zare; în urma lor vin ca niște nori stoluri de păsări negre și mari, cărora băștinașii le spun *linongolo (Anastomus lamelligerus)*; ele se hrănesc cu scoici. În afara pasărilor arătate, văzduhul e plin de fluierari, becațe, sitari și stîrci.

Pe lîngă aceste păsări obișnuite, aici trăiesc cîteva specii foarte interesante de zburătoare. În apropierea cirezilor mari de bivoli pot fi văzute stoluri de *Ardetta* albe și frumoase, care se deplasează din loc în loc împreună cu bivolii. Pasărea *kala (Textor erythrorynchus)* este un călăreț minunat, izbutind să se mențină pe coama animalelor chiar dacă ele fug în galop.

O specie ciudată este pasărea-foarfece. Cu penajul lor negru ca smoala, pieptul alb ca zăpada și ciocul roșu, aceste păsări par întruchiparea tihnei și a mulțumirii de sine. Niște mici gropi, scormonite în nisipul de pe mal, fără cea mai mică intenție de a le camufla, le servesc drept cuib. Ele își apără cu strașnicie cuiburile, alungînd corbii și pasărea marabu care încearcă să le fure ouăle; cînd se apropie acești dușmani, ele îi fac să înțeleagă că nu vor ezita să-i lovească cu ciocul în cap. Dacă însă de cuibar se apropie un om, pasărea-foarfece își schimbă tactica: se prefac șchioapă și lasă o aripă să-i atîrne pe pămînt, adică se comportă aidoma ibisului și struțului.

Pe maluri se plimbă agale mulți cocori numidieni și flamingi frumoși, plini de demnitate. La Capetown, lîngă Casa guvernului, s-au aciuat cîțiva cocori îmblînziți. Uneori își iau zborul și se așază pe coloana clădirii, alcătuind o minunată podoabă a edificiului. În afara cocorilor numidieni, aici trăiesc încă două specii de cocori, una cu penajul albastru deschis, iar cealaltă tot de culoare albastră, dar cu gîtul alb. Nenumărați pescărușI *(Procellaria)* de diferite mărimi se ațin laolaltă cu celelalte aripate.

Pasărea-sfredel, această minunată pasăre de baltă, are picioare atît de lungi, încît îți face impresia că stă cocoțată pe catalige; ciocul ei pare îndoit în sus sau lateral. Ea se plimbă mereu prin răstoace, scormonind fundul în căutarea unor insecte mici, cu pielea aluneeoasă. Forma specială a ciocului îi permite să scotocească fără multă trudă în nisipul de pe fund. O vezi cum își bagă capul în apă, apucă insecta cu ciocul, apoi își scoate repede pliscul afară și o înghite tacticos sau se delectează cu un vierme care se zbate, căutînd să scape din strînsoare.

La suprafața apei înoată de zor încoace și încolo, ca și cum s-ar plimba — dar de fapt ea caută insecte — pasărea cunoscută sub numele de *Parra africana*. Ea are picioare înalte și subțiri, prevăzute cu degete extrem de lungi, care îi permit să se mențină pe frunzele lotusului și ale altor plante acvatice. Cînd stă pe o frunză de lotus cu diametrul de 5 țoli (12 cm), suprafața cuprinsă între degetele ei lungi acționează după principiul schiurilor, împiedicînd-o să se scufunde.

Păsările acvatice care trebuie să ochească prada sau să se deplaseze repede ca s-o înhațe, de exemplu berzele sau becațele, au ciocul perfect drept, pe cînd păsările al căror cioc vine în contact cu obiecte dure, de exemplu cu scoicile, îl au ușor curbat, pentru ca șocurile să nu se transmită la creier.

În valea barotsilor trăiesc sumedenie de gîște negre *(Anser leucogaster* și *A. melanogaster)*. Ele înoată încet în toate direcțiile, căutîndu-și hrana. Ca și fluierarii, au la rădăcina aripilor o excrescență neagră, dură și ascuțită ca pintenii cocoșului. Gîștele nu folosesc această armă decît atunci cînd se văd nevoite să-și apere puii. Cuibarele și le fac în mușuroaiele de termite. Barotsilor le plac ouăle de gîscă și în perioada ouatului le caută și le consumă în cantități uriașe. Există și alte două specii de gîște, ceva mai mici, dar mai bune la gust. Una dintre ele, gîsca egipteană sau *Vulpanser*, nu-și poate lua zborul direct din apă și în perioada inundațiilor băștinașii o vînează cu luntrele, ucigînd-o cu ușurință. Cealaltă specie de gîște are pe cioc o excrescență în formă de cucui. Aceste gîște, împreună cu trei specii de rațe, mișună cu miile pe Liambie. O dată luntrea noastră s-a apropiat foarte mult de mal, în dreptul unui cîrd mare de rațe și gîște. Două focuri de pușcă au fost sufi-

ciente ca să asigure carnea necesară pentru cina întregului nostru grup : împuşcasem şaptezeci de păsări ! Nu e de mirare că barotsii îşi iubesc aşa de mult ţara. Produsele de grădinărie, fructele din păduri şi peştii din fluviu le asigură pînă şi celor mai săraci o hrană atît de îmbelşugată, încît acei dintre copiii lor care ajung servitori la macololi — care mănîncă o singură dată pe zi — devin în scurt timp anemici şi extenuaţi.

O parte dintre însoţitorii mei mergeau pe uscat, călare pe boi, iar ceilalţi mă urmăreau în bărci, dar viteza de deplasare era determinată de cei de pe uscat. Înaintam încet, fiindcă cei de pe uscat erau nevoiţi uneori să se abată de la albia principală, din pricina braţelor fluviului. În asemenea cazuri ei trebuiau fie să ne aştepte ca să-i trecem pe celălalt mal, fie să ocolească braţul.

În Liambie trăiesc o mulţime de crocodili şi cei de aici sînt mai răi decît fraţii lor din alte rîuri. La Seşeke şi în satele de pe malurile Liambici crocodilii răpesc în fiecare an mulţi copii, deoarece cînd se duc după apă ei se hîrjonesc pe mal, în pofida primejdiei. Băştinaşii susţin că reptila loveşte mai întîi victima cu coada, apoi o trage în apă şi o îneacă. Cînd stă în apă urmărindu-şi prada, crocodilul se fereşte să se arate la suprafaţă. Crocodilii îi păgubesc pe băştinaşi de mulţi viţei şi rareori o cireadă de vaci poate trece fluviul lîngă Seşeke fără să sufere pierderi. Din ziua în care unul dintre oamenii mei fusese înhăţat de şold şi tras în apă de un crocodil, nu puteam să privesc fără să mă cutremur cum traversau oamenii înot braţele fluviului. Ce-i drept, indigenul respectiv şi-a păstrat prezenţa de spirit — ca aproape toţi băştinaşii în momentele critice — şi în timp ce reptila îl trăgea la fund i-a înfipt între omoplaţi o suliţă mică, cu lama zimţată, căreia nu-i dăduse drumul din mînă. Crocodilul s-a chircit de durere şi şi-a descleştat fălcile, aşa că bietul om s-a ales numai cu spaima şi cu rănile adînci lăsate în şold de dinţii reptilei. Negrii au o repulsie profundă faţă de oamenii cărora li s-a întîmplat o asemenea nenorocire. La bamangwato şi la bacweini, un om muşcat sau împroşcat cu apă de crocodili este alungat din trib. Lîngă Zonga am întîlnit un bamangwato stabilit printre baieie : avusese ghinionul să fie muşcat de un crocodil şi fusese izgonit de ai săi. De teamă că îl voi trata cu acelaşi dispreţ ca şi consîngenii săi, n-a vrut să-mi spună din ce pricină fusese alungat, dar baiecii au fost mai limbuţi. Pe coapsă i se vedeau cicatricele rănilor pricinuite de dinţii animalului. Dacă un bacwein se apropie întîmplător de un crocodil, el scuipă întotdeauna pe pămînt şi semnalează prezenţa reptilei cu cuvintele : *boleo ki bo*, ceea ce înseamnă : „aici este păcatul". Ei cred că e suficient să priveşti un crocodil ca să te alegi cu o inflamaţie a ochilor.

Bacweinii mănîncă fără rezerve carne de zebră, dar pe omul muşcat de acest patruped îl izgonesc în deşertul Kalahari, împre-

una cu soția și copiii săi. La macololi nu găsești aproape nici un vestigiu al acestor interesante obiceiuri de divinizare a animalelor, moștenite din vechime.

Se pare că barotsii vînează cu placere crocodilii și îi mănîncă. Mi s-a întîmplat să trec pe lîngă niște tineri barotsi care răniseră cu ostia un crocodil și îl așteptau să iasă la suprafață. Carnea de crocodil are un miros pronunțat de mosc și dacă nu ești flămînd mirosul îți pare respingător.

Cu începere de la Libonta avurăm parte de mese cu adevărat copioase, fiindcă macololii ne aprovizionaseră din belșug cu alimente, iar în jurul nostru păsteau turme imense de animale sălbatice. Îmi părea nespus de rău că trebuia să împușc aceste vietăți blînde și frumoase. Nu e nevoie să fii vînător experimentat ca să te poți apropia pînă la 50—60 de iarzi (45—55 m) de ele. Cînd ajungeam la această distanță mă opream și nu mă săturam să admir formele minunate și mișcările grațioase ale *Pocus*-ilor, lecelor și altor antilope. Atîta zăboveam privindu-le, că oamenii mei, mirați de întîrzierea nemotivată, veneau să mă caute și speriau animalele. Dacă ne era foame, le vînam însă fără cea mai mică șovăială.

Cum simt animalele că le amenință o primejdie? De cîteva ori am izbutit să mă apropii foarte mult de turmă și să le observ pitit în spatele unui mușuroi de termite, la umbra copacilor. N-apucam bine să mă pitulez că ele și ciuleau urechile, adulmecau aerul și peste puțin timp dădeau semne de adevărată neliniște. Mirosul lor fin nu le putea fi de nici un ajutor, căci vîntul bătea spre mine. Neliniștea ce le cuprindea, deși prezența mea le era necunoscută, m-a mirat nespus și a rămas pentru mine un mare semn de întrebare.

Antilopele, care mulțumită conformației lor sînt parțial adaptate la condițiile de trai ale amfibiilor, precum și o serie de animale din aceeași clasă, au o vitalitate mult superioară animalelor terestre. Cînd se găsesc într-o situație desperată, majoritatea antilopelor se aruncă în apă. O lece căreia glontele nu i-a sfărîmat nici un os va izbuti, aproape sigur, să fugă, în timp ce zebra, chiar mai ușor rănită, cade moartă pe loc. Am văzut cum un rinocer care rumega liniștit a fost doborît cu un singur glonte tras în stomac, dar alți rinoceri, deși glontele le perforase plămînii și stomacul, au izbutit să fugă și să se ascundă, de parcă ar fi fost superficial răniți. Dacă reușești să te apropii pînă la 20 de iarzi (18 m) de un rinocer negru sau alb — avînd grijă să arunci din cînd în cînd în aer puțin praf, ca nu cumva urmărindu-l printre tufișuri să te trezești cu vîntul în spate și să-ți trădezi prezența — apoi iei poziția în genunchi, sprijini bine cotul, și țintești puțin mai sus și oblic în pata întunecată de lîngă spată, rinocerul se va prăbuși mort pe loc.

Girafe

Antilopa sud-africană nu rezistă uneori chiar rănilor superficiale, cît despre girafă, se știe că urmărită călare se prăbușește moartă cînd vînătorul se apropie la 200—300 de iarzi (180—270 m) fără ca el să fi tras măcar un singur foc. Antilopa sud-africană și girafa obosesc repede dacă fug în galop năvalnic, iar vînătorii profita de slaba lor rezistență și le urmăresc pînă ce animalele cad istovite. Ei știu că nu vor fi nevoiți să galopeze prea mult în urmărirea lor. Totodată, vînătorii cu experiență se feresc să se apropie prea mult de girafa căzută, fiindcă uneori animalul mai are puterea să azvîrle cu piciorul dinapoi și lovitura unei copite de girafă are cam aceeași forță ca aripa unei mori de vînt.

Pînă acum zambezienii mei nu avuseseră prilejul să tragă cu pușca și în clipa în care flacăra izbucnea la gura țevii le era atît de greu să țină cătarea imobilă, încît m-au rugat să le dau o „doctorie de pușcă" fără de care, după părerea lor, nimeni nu poate ținti bine. Cînd am sosit în țara macololilor, ei și-au pus mari speranțe în mine, crezînd că le voi da „leacul" mult dorit, dar, fidel principiilor mele, am refuzat să-i înșel, cum procedau unii indivizi care trăgeau foloase de pe urma credulității indigenilor. Acum însă însoțitorii mei erau convinși că le voi da „leacul" miraculos, fiindcă în urma „tratamentului" aș putea profita de serviciile lor, ceea ce m-ar scuti de ostenelile vînătorii. Drept să spun, aș fi fost bucuros să le pot îndeplini dorința!

Ca structură sufletească eram aproape străin de pasiunea vînătorii și de cînd mă știu am preferat să mănînc vînat ucis de alții.

Pucioasa se bucură la negri de reputația celui mai bun mijloc de a asigura succesul la vînătoare și îmi amintesc că o dată Secoli mi-a propus o sumă mare pentru o bucățică de sulf. Tot el mi-a oferit cîțiva colți de elefanți, în valoare de 30 de lire sterline, ca să-i procur un leac despre care i s-a spus că are darul să ferească pe om de gloanțe. Ca întotdeauna, l-am sfătuit să verifice experimental asemenea afirmații, înainte de a le da crezare. M-a ascultat și a dat dispoziție ca un vițel să fie uns cu leacul respectiv și legat de un copac. Apoi a tras în el și firește, miraculosul remediu s-a dovedit ineficace. La sfîrșitul experienței Seceli mi-a declarat că totuși e mai plăcut să te înșeli, decît să fii dezamăgit. Le-am sugerat însoțitorilor mei să facă o experiență similară cu pucioasa, dar ei nici n-au vrut să audă de așa ceva.

M-am ostenit să le explic tovarășilor mei de drum cum funcționează o pușcă și am încercat să-i învăț să tragă. Rezultatul a fost că în scurtă vreme mi-au irosit în vînt aproape toată provizia de praf de pușcă. N-aveam altă soluție decît să renunț la ajutorul lor și să merg singur la vînătoare, ceea ce am și făcut. Incapacitatea indigenilor de a trage cu pușca a constituit pentru mine o adevărată nenorocire, obligîndu-mă să supun prea de timpuriu la eforturi brațul stîng, al cărui humerus fusese sfărîmat de dinții leului. Solicitarea mîinii rănite a întîrziat procesul de calcifiere. Pe de altă parte, munca manuală permanentă și căderile repetate de pe spinarea boilor au provocat o întindere a ligamentelor și au generat o falsă articulație. Durerea mă împiedica să țin bine carabina și eram nevoit să reazem arma de umărul stîng. În țintele mobile nimeream cu greutate și, ca un făcut, tocmai cînd eram mai înfometați, atunci greșeam cel mai des.

La confluența Leebei cu Liambie am ajuns într-o zi de duminică. Plouase chiar înaintea sosirii noastre și copacii se îmbrăcaseră în veșmîntul lor cel mai frumos. Pretutindeni peisajul era împodobit cu flori minunate, de cele mai variate forme. Nici florile, nici copacii de aici nu seamănă cu cei din sud : trunchiurile sînt acoperite de licheni și majoritatea au mari frunze palmate. Abundența ferigilor dovedea că ne găseam într-o regiune cu o climă mult mai umedă ca cea de la sudul văii barotsilor. Pe pămînt mișunau fel de fel de gîngănii și de la revărsatul zorilor văzduhul răsuna de cîntece pe mai multe voci ale păsărilor, însă am impresia că suratele lor din bătrîna mea patrie au viersul mai dulce și știu cîntece mai plăcute.

Zambezienii mei au rătăcit toată ziulica prin împrejurimi și s-au întors încărcați cu felurite fructe sălbatice, dintre care multe

îmi erau necunoscute. Carnea unei drupe numită *mogametsa* seamănă la gust cu biscuiții. Fructul *mava* e rodit de niște tufe joase. Aproape pretutindeni cresc fel de fel de bace și bulboase comestibile. Lîngă tabăra noastră creștcau *mamoșo* sau *mașomoșo* și *milo (mușmula)*. Găsesc că amîndouă fructele sînt foarte gustoase, dar cum eu înclin să dau un verdict favorabil oricărui fruct comestibil, s-ar putea să nu fiu un judecător imparțial. În orice caz, multe din fructele de aici sînt mai plăcute la gust decît merele noastre pădurețe și dacă ar fi cultivate și îngrijite măcar pe jumătate cît sînt soiurile noastre sălbatice, ar ocupa un loc de frunte printre fructele din întreaga lume. Dar africanii nu se gîndesc decît să profite fără cea mai mică trudă de ceea ce le dăruiește natura. O dată am îngropat în pămînt niște semințe de curmal și cînd le-am spus băștinașilor că nu cred că voi apuca să-i văd rodind, m-au privit la fel cum îmi închipui că i-au privit europenii pe insularii din Marea Sudului, cînd au aflat că aceștia semănaseră în grădini cuiele de fier primite în dar de la căpitanul Cook.

Lîngă confluența Liambici cu Loeti și mai în aval de acest punct crește o specie de palmier neîntîlnită pînă acum ; semințele lui fuseseră, probabil, aduse aici de curentul Loetiei. Este aproape la fel de înalt ca palmyra și rodește fructe mari — cam de 4 țoli (circa 10 cm) lungime — cu o carne fină, galbenă. Cînd se coace devine zemos și la fel de ațos ca fructul mangoului, însă gustul lasă de dorit.

Înainte să ajungem la confluența Leebei cu Liambie, am navigat printre maluri de gresie marnoasă, ce se ridicau cu 20 de picioare (6 m) deasupra apei. Malurile sînt împădurite și pe cel stîng trăiesc elefanți și mișună musca țețe. Cred că există o legătură între elefanți și această muscă. Portughezii stabiliți în regiunea Tete au pare-se aceeași părere, deoarece au botezat-o *Musca da elephant* (musca elefantului).

În perioada inundațiilor, apele fluviului se revarsă și peste aceste maluri înalte, dar nu pentru mult timp, căci altfel ele n-ar fi împădurite. E limpede că acolo unde apa rămîne vreme îndelungată nu pot crește copaci. Pe dreapta Liambiei, pe unde curge Loeti, se întinde cîmpia Manga ; ea este netedă, acoperită cu iarbă, dar nu are copaci înalți.

La apropierea flotilei noastre de pe ramurile copacilor își luau zborul o sumedenie de porumbei verzi, iar glasurile multor altor păsări îmi spuncau că aici trăiesc și o seamă de specii necunoscute mie. Frumosul *Trogon*, cu pieptul roșu aprins și spinarea neagră, scotea un sunet caracteristic, ce amintește de acompaniamentul melodios al lirei și seamănă, probabil, cu sunetul pe care, după cîte am citit, îl scoate celebra statuie a lui Memnon. Luntrașii îi

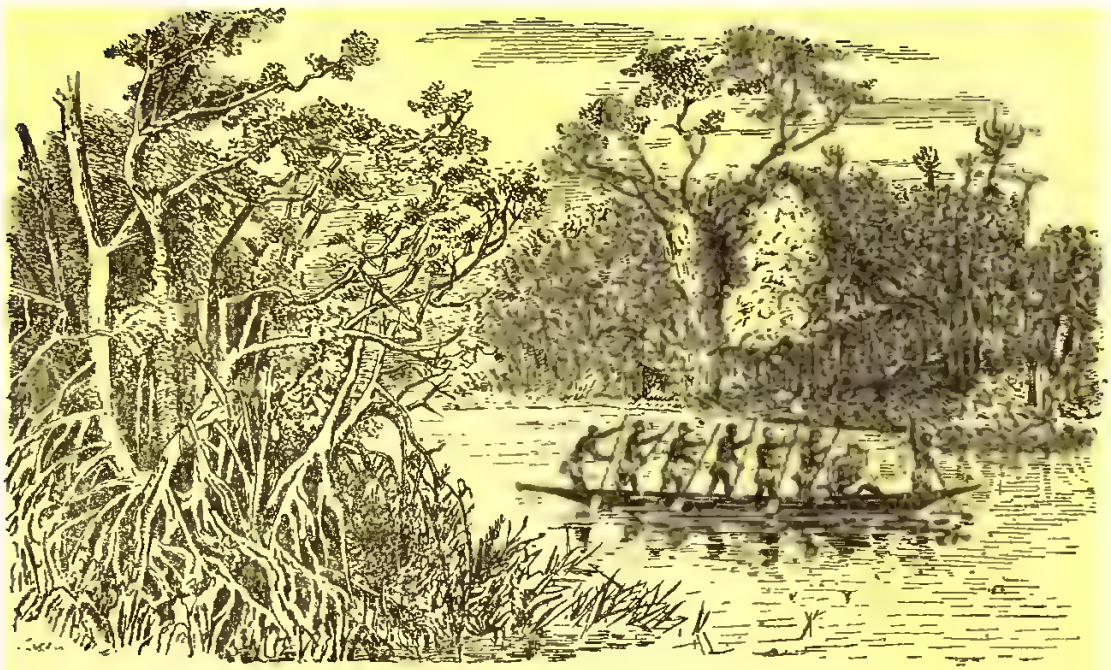

Peisaj tipic pe rîurile din apropierea coastei de vest a Africii
(după desenul lui Livingstone)

răspundeau cu strigătele: *nama! nama!* — „carne! carne!“ Ei au credința că imitarea Trogonului le asigură succes la vînătoare. Am mai văzut o mulțime de alte păsări și mai interesante, însă n-am încercat să adun o colecție zoologică, fiindcă, după cum am mai spus, evitam cu bună știință să-mi sporesc bagajele, pentru a nu trezi invidia și lăcomia băștinașilor.

Pe măsură ce nivelul Liambiei creștea, apele mînau la vale cîrduri mari de pești, așa cum se întîmplă și pe Zouga. Migrația peștilor era, probabil, determinată de creșterea vitezei curentului, care îi silea să-și părăsească locurile obișnuite, aflate mai spre izvoare. Pentru numeroase specii de pești insectele alcătuiesc numai o mică parte din hrană, căci ei mănîncă cu multă poftă plantele acvatice mici, de exemplu mușchiul fin de pe fundul albiei. Purtați de curent, acești pești găsesc o hrană abundentă pe șesurile inundate, unde se răspîndesc cu duiumul.

Chefalii, *Mosala (Claras capensis* și *Glanis siluris)*, cleanul *(Mugil africanus)* și alți pești se înmulțesc atît de repede în valea barotsilor, încît după ce scad apele toți localnicii sînt ocupați cu prinsul, tăiatul și uscatul peștilor la soare. Ei prind întotdeauna mai mult pește decît au nevoie. Mi s-a spus că în unele locuri aerul devine irespirabil din pricina mirosului pestilențial. În general, valea fluviului Zambezi se remarcă prin abundența permanentă a hranei animale în apă, în aer și pe uscat.

Luntrele noastre treceau prin apropierea multor turme de hipopotami. În unele porțiuni ale fluviului, hipopotamii nu sînt vînați niciodată și acolo se găsesc în număr foarte mare. Pielea masculilor este de culoare închisă, iar a femelelor — de culoare galbenă-cafenie. La hipopotami nu se observă o separare atît de riguroasă între sexe ca la elefanți. Hipopotamii își petrec cea mai mare parte a zilei în apă, într-o stare de toropeală și apatie, însă noaptea ies pe uscat și pasc iarba moale și suculentă din preajma fluviului. Cînd stau în apă, ei scot din cînd în cînd capul la suprafață ca să respire și cu acest prilej scuipă o trîmbă de apă, ce se ridică pînă la înălțimea de 3 picioare (circa 1 m).

CAPITOLUL XV

TRIMIT SOLI LA MASIKO, ȘEFUL BAROTSILOR — ÎN CE MĂSURĂ ESTE NAVIGABILĂ LIAMBIE — CE POATE FURNIZA ACEASTĂ REGIUNE — LEEBA FLORILE ȘI ALBINELE — VÎNĂM UN BIVOL — UN VAST CÎMP DE CERCETĂRI PENTRU BOTANIȘTI — CROCODILII TINERI; RĂUTATEA LOR — BALONDA SÎNT BĂNUITORI — UN BĂȘTINAȘ CU DOUĂ NEVESTE — VÎNĂTORII — PRIMIM SOLI DIN PARTEA LUI MANENKO. — FEMEIE ȘEF DE TRIB — NEGUSTORII MAMBARI — O LEGENDĂ — ȘEAKONDO ȘI SUPUȘII SĂI — EI ÎȘI PILESC DINȚII — CONVORBIREA CU NIAMOANA, O ALTĂ FEMEIE ȘEF DE TRIB — ETICHETA DE LA CURTE — CEVA DESPRE PODOABA CAPILARĂ — INTENSIFICAREA SUPERSTIȚIILOR — SOSEȘTE MANENKO — CUM ARATĂ EA — SOȚUL EI — CUM SALUTĂ BĂȘTINAȘII — PODOABELE PICIOARELOR — SOSESC SOLI CU DARURI DIN PARTEA LUI MASIKO — MANENKO ESTE O FEMEIE ARȚĂGOASĂ — EA NE OBLIGĂ SĂ ZĂBOVIM — O VÎNĂTOARE NEREUȘITĂ DE ZEBRE

La 27 decembrie ne găseam la confluența Leebei cu Liambia (14°10′52″ lat. sud., 23°35′40″ long. est.). Aproape drept la răsărit se găsea satul lui Masiko, șeful barotsilor. Uzanțele locale cereau să-i trimit soli, ceea ce am și făcut, însărcinînd cu această misiune grupul batocilor, în frunte cu Mosantu. Mosantu urma să-i transmită din partea mea lui Masiko că, dacă dorește să-mi cunoască intențiile, îl rog să trimită în orașul tribului balonda, încotro mă îndrept, un om isteț, cu care să pot sta de vorbă.

Mosantu și tovarășii săi au fost trecuți pe malul stîng al Leebei. Ca să ajungă la destinație le trebuiau cinci zile, fiindcă aveau cu ei doi copii, în vîrstă de șapte și respectiv opt ani, care pe arșiță nu puteau să meargă repede și limitau viteza de deplasare a întregului grup la 10—12 mile (18—22 km) pe zi.

Să-l lăsăm pe Mosantu să-și vadă de drum și să aruncăm o scurtă privire retrospectivă asupra cursului inferior al Liambiei, deoarece urmează s-o părăsim. Aici, la vărsarea Leebei, fluviul curge de la răsărit, iar noi, dacă vrem să ajungem la Luanda, trebuie să ne îndreptăm spre nord-est. În aval de confluența Liambiei cu Leeba, spre Mosieatunia, fluviul are multe porțiuni liniștite, cu apă adîncă, pe unde ar putea să circule în voie vapoarele. Liambia este aici la fel de lată ca Tamisa în dreptul podului Londrei, dar întrucît nu i-am măsurat cu precizie adîncimea, nu mă încumet să spun care dintre ele are un debit mai mare. O navigație permanentă ar întîmpina însă numeroase obstacole serioase. Bunăoară, aproximativ la zece mile mai jos de confluența cu Loeti, albia fluviului este plină cu bancuri mari de nisip; în continuare, el este perfect navigabil pînă la vărsarea rîului Simah, adică pe o distanță

de sute de mile. Pe această porțiune ar putea să circule în orice anotimp vapoare de mărimea celor de pe Tamisa, dar între Simala și Katima-Molelo navigația este iarăși împiedicată de cinci sau șase praguri cu cascade, dintre care Gonie nu poate fi decît ocolită pe uscat. Între prăguri fluviul este liniștit și adînc pe o distanță de cîteva mile. De la Katima-Molelo și pînă la confluența cu Ciobe, aproape o sută de mile, el redevine navigabil.

Sînt profund convins că această regiune poate hrăni atîtea milioane de oameni cîte mii hrănește astăzi. În valea barotsilor crește o iarbă atît de deasă și de compactă, încît atunci cînd „se culcă" umbli pe ea ca pe niște căpițe de fîn. Aici, în iarbă, se ascund, își nasc și își cresc puii antilopele lece. Dacă pămîntul pe care crește această iarbă ar fi lucrat, el ar furniza cantități uriașe de cereale.

Așadar, părăsirăm Liambia și începurăm să ne ridicăm spre izvoarele Leebei. În comparație cu Liambia, căreia aici i se spune Kabompo, apele Leebei par negre. Ele curg domol și, spre deosebire de Kabompo, Leeba primește pe ambele maluri numeroși afluenți mici. Ea șerpuiește alene prin lunci minunate, în mijlocul cărora se găsește sau un iaz năpădit de rogoz, sau un pîrîu. Copacii, îmbrăcați acum în frunziș proaspăt și des, sînt grupați în crînguri atît de pitorești, încît nici cea mai iscusită artă n-ar putea să le dea mai multă frumusețe. Ploile înviorașeră pămîntul pîrjolit de soare și iarba începuse să crească din nou. Întreaga regiune avea înfățișarea unui parc îngrijit cu sîrg de mîini harnice și pricepute. Nu-ți venea să crezi că peisajul din jur era numai opera naturii. Presupun că aceste lunci netede sînt udate în fiecare an de apa rîului, pentru că locurile unde cresc copacii se înalță cu 3—4 picioare (circa 1,2 m) deasupra șesului. Formele variate ale denivelărilor de teren imprimă crînguritor contururi din cele mai diverse, asemenea celor din parcurile noastre. În toate văioagele sînt împrăștiate pe suprafața pămîntului numeroase scoici de apă dulce. Solul micilor înălțimi este format — la fel ca în alte locuri similare — din nisip moale, iar solul luncilor — din subargilă grasă, aluvionară.

Luncile sînt împestrițate cu nenumărate flori frumoase, în jurul cărora zboară roiuri de albine care le beau nectarul. În păduri, am găsit multă miere și am dat de platforme construite de negrii balonda pentru uscatul cărnii. Ei vin aici să vîneze și să recolteze producția albinelor sălbatice. Într-un loc creștea un pîlc de copaci înalți ca niște catarge și drepți ca luminarea, de pe crengile cărora atîrnau ghirlandele unei plante cățărătoare. În regiunile secetoase din sud acest epifit, folosit de băștinași drept colorant, nu crește de loc, preferînd clima umedă din apropierea coastelor de apus

La vînătoare am rănit un bivol mare. Sîngerînd abundent, animalul s-a refugiat în desișul pădurii. Tinerii din suita mea s-au aruncat pe urmele lui și cu toate că vegetația pădurii era atît de deasă, încît nu puteai face în șir mai mult de cîțiva pași, majoritatea lor înaintau repede ; în drum ei culegeau *mponko*, niște fructe care seamănă cu pepenii galbeni și se delectau cu ele. De îndată ce auzea că oamenii se apropie, bivolul fugea mai departe, alegîndu-și alt adăpost și încurcînd cu multă iscusință urmele. Mi s-a spus că uneori bivolii se opresc din fugă, se abat la cîțiva pași de potecă și se ascund în vreo groapă, unde așteaptă apropierea vînătorului. Aparent bivolul e un animal foarte greoi și nedibaci, dar atacurile lui sînt totdeauna fulgerătoare și cumplite. Bivolii și rinocerii negri pricinuiesc mai multe victime decît leii. Tinerii mei zambezieni știau prea bine că bivolii răniți sînt teribil de furioși, ceea ce nu-i împiedică să-i urmărească fără șovăială. Indigenii nu-și pierd niciodată cumpătul. Dacă în pădure bivolul îi atacă de la spate, ei se pitesc dintr-o săritură după trunchiul unui copac gros și aleargă în jurul lui, străpungînd cu sulița bivolul care îi urmărește.

Parfumul florilor, forma frunzelor și a fructelor unui copac de aici îmi aminteau de păducelul nostru, cu deosebirea că fructele erau ceva mai mari, iar florile aveau mărimea florilor de măcieș. În general toate florile au aici un miros foarte plăcut. în timp ce florile din sud n-au de loc miros, sau au un miros fad, respingător. Un botanist ar culege o recoltă bogată pe malurile Leebei și anotimpul actual ar fi cel mai potrivit, pentru că semințele tuturor plantelor se coc foarte repede și atunci apar tot felul de insecte care le mănîncă. Plantele cățărătoare se dezvoltă cu o vigoare de-a dreptul uluitoare ; nu numai tulpina, ci și cîrceii din vîrf ating grosimea sparanghelului.

În acest anotimp crește pretutindeni, de la Leeba pînă în Angola, un arbust scund, numit *maroro* sau *malolo*, cu fructe galbene, comestibile, dulci și pline de semințe.

La 28 decembrie am înnoptat pe malul drept, într-un loc de unde tocmai fugiseră doi pui de crocodil. Cînd ne apropiarăm la cîțiva pași de uscat, văzurăm o mulțime de pui ai acestei reptile. Prin urmare era perioada cînd ei sparg găoacea și ies din cuiburi, fiindcă i-am văzut cum se prăjeau la soare, întinși pe nisip alături de crocodilii bătrîni. Focul l-am aprins într-un cuibar abandonat, care mai păstra doar găoacea spartă ; malul era împînzit de asemenea cuibare. Pe Zouga am găsit odată într-un singur cuibar șaizeci de ouă.

Ouăle crocodililor au aproape aceeași mărime ca ouăle de gîscă și sînt la fel de groase la amîndouă capetele, iar coaja lor albă e ceva mai elastică, deoarece conține puțin calcar ; în schimb, e căptușită cu o pieliță rezistentă. Cuibarul se găsea la aproximativ

200 de picioare (60 m) de apă și toate indiciile arătau că fusese folosit și în anii precedenți. O cărare lată ducea de la rîu la cuibar. Zambezienii mei susțin că după ce depune ouăle femela le acoperă cu pămînt, iar la momentul oportun revine să-și ajute puii să spargă găoacea și să iasă din închisoare. Apoi îi conduce pînă la apă și îi lasă să prindă singuri peștișori. Puiul are într-adevăr nevoie să fie ajutat cînd iese din găoace, fiindcă în afara cojii rezistente are deasupra sa un strat de 4 țoli (10 cm) de pămînt. Mama nu trebuie să aibă grijă de hrana puiului, căci la ieșirea din găoace el păstrează, prinsă de peritoneu, o bucată de gălbenuș de mărimea unui ou de găină, cu care se hrănește pînă începe să prindă singur pește.

Peștele reprezintă hrana de bază a crocodililor mari și mici. Coada lor lată, acoperită cu solzi, le este de un real folos la prinsul peștelui. Uneori, zărind de pe malul opus că un om a intrat în apă, crocodilul se aruncă în rîu cu o iuțeală uimitoare și înoată spre el pe fundul albiei, prezența lui fiind semnalată doar de crețurile ce apar la suprafața apei. De obicei însă, cînd vede oameni crocodilul se ascunde și acționează pe furiș. El părăsește rareori apa în căutarea prăzii, dar iese adesea pe uscat ca să se prăjească la soare.

Odată mă plimbam pe malul Zougăi și un crocodil mic, lung cam de 1 metru, m-a lovit puternic și pe neașteptate cu coada peste picioare, obligîndu-mă să sar repede la o parte, dar asemenea cazuri constituie excepții rare ; cel puțin eu n-am auzit ca altcineva să fi pățit la fel. În valea barotsilor o lece rănită, care vrînd să scape de urmăritor se aruncă în fluviu, va fi aproape sigur înhățată de un crocodil, uneori fără ca reptila să se arate la suprafață. Aceeași soartă o împărtășesc și oamenii neprevăzători. Pornit în căutare de hrană, crocodilul știe să se facă nevăzut. Peștele obișnuiește să-l prindă noaptea și cînd mănîncă scoate un clefăit puternic, pe care cine l-a auzit măcar o dată nu-l uită pînă la moarte.

În seara aceea, puii de crocodil se zbenguiau pe mal, fără să le fie teamă de noi. Ei măsurau cam 10 țoli (25 cm) în lungime și aveau ochii galbeni, cu pupile înguste și lungi, ca o crăpătură. Pielea lor era vîrstată cu dungi verzi și cafenii, late cam de jumătate de țol (1,2 cm). Cînd oamenii îi străpungeau, ei mușcau cu furie sulița, deși n-aveau dinții complet dezvoltați, și scoteau un țipăt ascuțit, asemănător cu scheunatul unui cățel care latră pentru prima oară. N-am putut să stabilesc dacă e adevărat că femelele crocodililor își mănîncă puii, așa cum mi s-a povestit, și dacă ihneumonul se bucură aici de aceeași reputație ca și în Egipt. Barotsii și baieii nu vor, pare-se, să vadă în ihneumon pe binefăcătorul lor și preferă să mănînce singuri ouăle de crocodil. Albușul

oului de crocodil nu se coagulează, dar gălbenușul se coagulează și băștinașii nu-l mănîncă decît pe acesta. Pe măsura creșterii populației, numărul crocodililor se va micșora, fiindcă atunci cuibarele lor vor fi descoperite mai des. Am impresia că principalul obstacol în calea înmulțirii extraordinare a acestei reptile rămîne tot omul. În Liambia crocodilii sînt feroci și pricinuiesc mai multe victime ca oriunde. În nopțile cu lună, după terminarea dansului obositor, tinerii se duc înainte de culcare să se scalde în fluviu și adesea devin prada crocodililor. Cînd intră în apă băștinașii se gîndesc tot atît de puțin la pericolul ce-i paște, ca și iepurele cînd nu este fugărit de copoi. Dacă se întîlnesc întîmplător cu un crocodil n-au timp să se înspăimînte, iar dacă izbutesc să scape nevătămați se mulțumesc să rîdă.

Ajungînd în dreptul hotarului de unde începeau teritoriile cîrmuite de Manenko, o femeie-șefă de trib, am considerat că ar fi o lipsă de tact să trec prin apropierea ei fără să-i manifest stima cuvenită oricărui șef. Pentru a-mi exprima respectul ar fi trebuit să-i fac o vizită și să-i explic scopul călătoriei noastre prin țara ei. De aceea, i-am trimis soli și am așteptat două zile încheiate întoarcerea lor; cum n-aveam posibilitatea să grăbesc desfășurarea evenimentelor, mi-am omorît timpul vînînd în preajma rîului.

Ținutul e împădurit, dar pe alocuri pădurile sînt întrerupte de pajiști cu iarbă deasă. Aici iarba nu crește în smocuri, ca în sud, ci alcătuiește un covor foarte des și compact, sub care nu se vede pămîntul. În timpul peregrinărilor am întîlnit un băștinaș însoțit de două neveste și de copiii săi; toți erau ocupați cu adunatul și arsul rogozului uscat și a crengilor de *țitla*, ce creșteau într-o mlaștină sărăturată. Apoi din cenușă extrăgeau o substanță sărată. În acest scop băștinașii împletesc din nuiele un fel de pîlnie, pe care o leagă de cîteva ori cu frînghii de iarbă pînă îi dau forma unui capac de stup răsturnat. Pe urmă umplu o tigvă cu apă, toarnă în ea cenușa și lasă apa să curgă în pîlnie printr-o gaură mică din fundul tigvei; în prealabil pîlnia este îndesată cu iarbă. Astfel filtrată, soluția este lăsată să se evaporeze la soare; după evaporare pe fundul vasului conic rămîne o substanță sărată, folosită de indigeni pentru a da gust mîncării. La ivirea noastră femeile și copiii s-au ascuns cît ai bate din palme. Noi ne-am oprit la oarecare distanță, dîndu-i răgaz bărbatului să-și ia inima în dinți și să intre în vorbă. El însă continua să tremure de frică și numai după ce i-am explicat că venisem să vînăm animale și nu oameni s-a liniștit și și-a chemat nevestele. Era înarmat cu un arc lung cam de 6 picioare și cu săgeți de circa 30 de țoli (75 cm) lungime, cu vîrfuri de fier; avea și săgeți de lemn cu vîrful zimțat, pe care le folosea atunci cînd nu era sigur că va izbuti să le

recupereze. Peste puțin timp am împușcat o zebră și le-am oferit noilor noastre cunoștințe o ciosvîrtă mare de carne; darul ne-a împrietenit repede.

Solii trimiși să-i comunice lui Manenko dorința mea de a o vizita și de a-i explica personal scopul călătoriei noastre s-au întors aducînd ca dar din partea ei un coș cu rădăcini de manioc și răspunsul de a rămîne pe loc, căci va veni dînsa pînă la noi. După două zile de așteptare ne-am trezit cu alți soli, care de astă dată mi-au cerut să mă prezint eu la reședința șefei. Sătul de tratativele îndelungate și plictisit de ploaia ce nu contenea de patru zile, am renunțat definitiv să mă văd cu ea și mi-am continuat drumul în susul Leebei, pînă la confluența cu Makondo (13°23′12″ lat. sud.), un rîușor lat de numai 20—30 de iarzi (20—25 m), ce se vărsa în Leeba de la răsărit.

1 ianuarie 1854. Aproape toată ziua a turnat cu galeata. Nu încape îndoială că a început sezonul ploilor. Locuitorii satelor din împrejurimi ne aprovizionează cu *mava*, niște fructe de culoare vișinie, în schimbul cărora le oferim bucăți de carne.

În dreptul confluenței Leebei cu Makondo am trecut pe celălalt mal al rîului și am aflat că regiunea este vizitată de negustori mambari, care fac negoț cu triburile din partea locului. Mambarii sînt foarte întreprinzători și aduc pînă în inima Africii pînzeturi de Manchester. Macololilor nu le vine să creadă că aceste țesături de bumbac, care le trezesc o nețărmurită admirație, sînt produse de oameni obișnuiți. În ochii africanilor țesăturile noastre sînt ceva fabulos, feeric. „Cum adică, vrei să spui că niște obiecte de fier pot singure să toarcă, să țeasă și să lucreze modele atît de frumoase?“. Țara albilor reprezintă pentru ei ceea ce reprezenta India pentru părinții noștri: o împărăție a minunilor, de unde vin mărgăritarele, muselinul și penele de păun. De fiecare dată cînd încerc să le explic procesul de fabricare al celor mai simple produse, ei exclamă entuziasmați: „Într-adevăr, sînteți niște zei!“.

În dimineața cînd lăsarăm în urmă Makondoul, ploua fără încetare. Pe la unsprezece luntrele acostară în dreptul unui sat cîrmuit de un oarecare Șeakondo. Dădurăm de veste starostelui de sosirea noastră și el se înfățișă numaidecît, împreună cu cele două soții ale sale, care ne aduseră în dar rădăcini de manioc. Locuitorii satului fac parte din tribul balonda. Șeakondo cunoștea bine dialectul barotsilor, așa că ne-am putut înțelege lesne cu dînsul. A discutat calm, fără teamă și a fost sincer cu noi. Balonda cultivă îndeosebi manioc; de asemenea, ei seamănă durra, arahide, leguminoase, porumb și cartofi dulci sau batate, cărora aici li se spune *lekoto*.

Balonzii care îl însoțiseră pe Șeakondo pînă la bivuacul nostru aveau o parte din dinți piliți pînă la rădăcină, iar cei rămași întregi erau de o albeață sclipitoare. Trupul le era împodobit cu diferite tatuaje. Pe pîntece, bunăoară, aveau niște cicatrice mici și umflate, cam de jumătate țol (1,2 cm) lungime și un sfert de țol (peste 0,5 cm) lățime. Cicatricele sînt dispuse în formă de stea sau alcătuiesc un alt desen. Ei se ung pe corp cu diferite vopsele, dar nici una nu poate acoperi culoarea întunecată a pielii lor. Le place foarte mult să se ungă pe tot trupul cu grăsime, care dă un luciu agreabil pielii. Cum nu prea au vite, ei folosesc în acest scop untul scos din semințele de ricin, adică uleiul de ricin, dar preferă untul de vacă sau grasimile animale. Nevasta principala a lui Șeakondo mi-a adus în dar rădăcini de manioc, rugîndu-mă totodată politicos să dau poruncă să fie unsă cu unt. În timpul călătoriei prin țara macololilor fuseserăm aprovizionați din belșug cu unt, așa că nu mi-a fost greu să-i ofer o cantitate suficientă. Localnicii umblă aproape complet despuiați și înclin să cred că după ce se ung cu grăsime se simt mult mai bine. Și cealaltă nevastă a lui Șeakondo și-a exprimat dorința să capete unt. Ea purta pe picioare, în partea inferioară a gambei, o mulțime de inele de aramă, de care erau prinse niște plăcuțe de fier. Plăcuțele aveau menirea să clincăne în timpul mersului, cînd ea lipăia repede cu picioarele, după obiceiul africanilor.

Din pricina ploilor neîncetate și a cerului mohorît, două săptămîni încheiate n-am putut face nici o încercare de a determina longitudinea și latitudinea. În Leeba nu se observă încă nici un indiciu de creștere a apelor. Datorită mușchiului din numeroasele pîrîiașe care se varsă în ea, apa Leebei are o culoare aproape neagră.

În preajma Leebei trăiesc mult mai puține păsări și apele ei au mult mai puțini pești ca Liambia, unde îi găsești cu nemiluita. Și crocodilii din Leebe sînt mai fricoși decît frații lor din Liambia : săgețile otrăvite ale negrilor balonda i-au învățat că e mai înțelept să se ferească de oameni. Aici n-am zărit nici un crocodil tolănit la soare.

Balonda pun multe capcane pentru păsări și ele preferă să evite aceste meleaguri. Totuși pe malurile Leebei am văzut multe specii necunoscute de păsările cîntătoare. La răsărit plouase mai mult ca aici, fiindcă nivelul Liambei creștea repede și apele ei spălau cu atîta înverșunare malurile nisipoase încît luaseră o culoare gălbuie.

Unul dintre oamenii mei a fost mușcat de un șarpe neveninos și, firește, n-a pățit nimic. Barotsii susțin că a scăpat nevătămat fiindcă în acea clipă în jurul lui se găseau mulți oameni. Ei cred

că privirea omului are însușiri magice și poate să neutralizeze veninul.

La 6 ianuarie am ajuns într-un sat cîrmuit de o altă femeie — Niamoana, sora lui Șinte, cel mai mare șef al balonzilor din această regiune. Satul este nou și numără în totul douăsprezece colibe. Samoana, prințul consort, era îmbrăcat într-o fustă scurtă de molton verde cu roșu și înarmat cu o suliță și o sabie lată, de tip vechi, lungă de circa 18 țoli (45 cm) lungime și lată de 3 țoli (7,5 cm).

Niamoana și soțul ei ne-au primit șezînd pe niște piei de animale, în mijlocul unei movilițe circulare, cu diametrul de treizeci de pași, înconjurată de un șanț. Dincoace de șanț, împrejurul movilitei, ședeau cam treizeci de indigeni de toate vîrstele și de ambele sexe. Bărbații erau înarmați cu arcuri, săgeți, suliițe și sabii late. Lîngă Samoana mai ședea, în afara șefei, o femeie bătrînă și sașie. Ne-am oprit la aproximativ 40 de iarzi (35 m), am depus armele și ne-am apropiat de centrul adunării, salutîndu-l mai întîi pe soț, adică bătînd din palme după obiceiul băștinaș. El a făcut un semn spre soția lui, dîndu-mi a înțelege că ei îi revine cinstea de a fi salutată cea dintîi. Am salutat-o și pe ea în același mod. Mi s-a adus o rogojină, pe care m-am așezat turcește în fața lor. Apoi l-au chemat pe omul împuternicit cu tratativele și m-au întrebat cine va vorbi în numele meu. L-am indicat pe Kolimbota, care cunoștea mai bine ca ceilalți dialectul local. Acum tratativele puteau începe. Le-am explicat deschis ce țeluri urmăream, fără să caut să le învăluiu în taină sau să le prezint altfel de cum mi se înfățișau mie. Am fost întotdeauna încredințat că dacă ai de-a face cu oameni necivilizați, cel mai nimerit este să fii sincer cu ei. Kolimbota i-a tradus împuternicitului Niamoanei spusele mele. Acesta le-a transmis cuvînt cu cuvînt lui Samaoana care, la rîndul său, le-a comunicat șefei. Așadar, cuvintele erau repetate de patru ori și cu voce suficient de tare ca să poată fi auzite de toți cei prezenți. Răspunsul îmi parvenea pe aceeași cale ocolită, de la onorabila lady la soțul ei, de la acesta la împuternicit și așa mai departe.

Ca să le cîștig încrederea, le-am atras atenția, între altele, asupra părului meu, pe care toți locuitorii acestor ținuturi îl consideră o adevărată ciudățenie. M-au întrebat: „E într-adevăr părul tău? Asta e o coamă de leu, nu păr de om". Unii credeau că purtam o perucă din păr de leu, la fel cum poartă ei uneori peruci din fibre de *Ife*, vopsite în negru și bine răsucite, ca să semene cu clădăria de păr creț ce le împodobește capul. Aș fi vrut să le ripostez în glumă că nici ceea ce au ei pe cap nu seamănă a păr, ci a blană de oaie, dar aici nu cresc oi și un asemenea răspuns nu-și avea rostul. De aceea m-am mulțumit să le confirm că ceea ce am pe cap este părul meu adevărat și că părul lor ar fi putut să fie

la fel dacă n-ar fi fost ars și încreștit de soare. Ca să le arăt ce este în stare să facă soarele, am comparat mîinile și fața mea bronzată — care căpătaseră cam aceeași culoare ca pielea macololilor — cu pielea albă de pe piept. Afirmația mea că toți oamenii se trag din aceiași strămoși le-a produs plăcere și i-au dat crezare. Aici, ca pretutindeni unde căldura este însoțită de umezeală, pielea oamenilor este foarte închisă, totuși nu complet neagră. Le-am arătat ceasul și busola de buzunar, obiecte considerate de indigeni adevărate minunății, dar cu toate că soțul a chemat-o și pe onorabila lady să le privească, ea n-a putut fi convinsă să se apropie pînă într-atîta de mine.

Balonda sînt mai superstițioși decît triburile cu care avusesem de-a face pînă acum. Abia începuseră să-și construiască satul și găsiseră deja timp să înalțe două șoproane pentru chiupurile cu leacuri miraculoase. Cînd i-am întrebat ce fel de leacuri păstrau în vase, mi-au răspuns: „Talismane pentru barimo" (duhuri). Tot aici am avut prima dovadă că negrii se închină la idoli: într-un sat părăsit am dat de rămășițele unui idol vechi — un cap de om sculptat în lemn.

Continuam să cred că Leeba curge din direcția spre care ne îndreptam și intenționam să merg mai departe pe apa, însă Niamoane tinca morțiș să mă văd cu Șinte, fratele ei, și s-a oferit să-mi dea călăuze. I-am explicat toate avantajele călătoriei pe apă, dar ca mi-a ripostat că Șinte nu locuiește în apropierea rîului și că, afară de asta, ceva mai sus se află o cascadă greu de trecut cu luntrele. De asemenea, se temea să nu fim uciși de oamenii din tribul balobale, a căror țară se află la apus de Leeba și care nu cunoșteau scopul călătoriei noastre. I-am replicat că de fiecare dată cînd am ajuns pe pămînturile unui trib necunoscut m-am găsit în primejdie de moarte, dar că acum mă tem mai degrabă să nu ucid eu pe cineva, decît să fiu ucis. Niamoana mi-a răspuns că balobalii nu mă vor omorî pe mine, ci pe macololii mei, vechii lor dușmani. Vorbele ei au produs o impresie puternică asupra însoțitorilor mei, determinîndu-i să privească cu ochi buni propunerea de a părăsi Leeba și a ne îndrepta spre orașul fratelui ei. Apariția și intervenția altei căpetenii de sex feminin, pe nume Manenko, fiica Niamoanei, a făcut ca balanța să încline atît de mult în favoarea lor, încît am fost nevoit să cedez.

Manenko era o femeie în jur de douăzeci de ani, înaltă, bine făcută, care se remarca prin mulțimea podoabelor și a amuletelor atîrnate pe trup. Localnicii cred că amuletele au o forță magică. Manenko era unsă pe tot corpul cu grăsime amestecată cu ocru roșu, măsură de precauție cît se poate de necesară, pentru ca ea, ca și majoritatea femeilor balonda, era goală pușcă. Aceasta nu se datora lipsei de îmbrăcăminte, fiindcă în calitatea ei de șefă

ar fi putut să fie cel puțin la fel de îmbrăcată ca oricare din supușii ei, ci concepțiilor ei speciale cu privire la eleganță. Ea venise acompaniată de soțul ei, Sambanza; amîndoi au ascultat o vreme discuția purtată cu oamenii Niamoanei, apoi Sambanza, luînd cuvîntul în calitatea de împuternicit al lui Manenko, a ținut o cuvîntare solemnă, în care a expus motivele sosirii lor. În timp ce vorbea lua puțin nisip în palmă și la fiecare două-trei secunde se freca cu el pe partea superioară a brațelor și pe piept. În Lunda acesta este modul obișnuit de a saluta. Dacă vor să fie deosebit de politicoși, indigenii aduc într-o bucată de piele puțină cenușă sau lut alb și se frecă cu el pe piept și pe brațe. Alții salută lovindu-se cu coatele peste coaste; în sfîrșit, alții se ploconesc pînă la pămînt, atingînd țărîna mai întîi cu unul, apoi cu celălalt obraz și pe urmă bat din palme. Eticheta cere ca șefii să se prefacă doar că se freacă cu nisip. După ce a terminat de rostit cuvîntarea oficială, Sambanza s-a ridicat și a arătat cu mîna spre picioarele sale, împodobite cu o mulțime de inele de aramă. Unele căpetenii își împovărează picioarele cu atîtea inele, încît din pricina mărimii și a greutății lor trebuie să meargă legănat, cu picioarele larg desfăcute. Greutatea inelelor le pricinuiește neajunsuri serioase. Oamenii de vază din categoria lui Sambanza caută să-i imite pe cei mai distinși reprezentanți ai cercului lor și desfac larg picioarele în timpul mersului. Am rîs de mersul lui Sambanza, dar băștinașii mi-au declarat: „Nu rîde, așa își arată oamenii noblețea și puterea".

Manenko a hotărît să-mi urmeze sfatul și să ducă o politică de prietenie cu macololii. Pentru a consolida bunele relații între cele două triburi, ea și sfetnicii săi i-au propus lui Kolimbota, unul dintre macololii care mă întovărășeau, să se însoare cu o femeie de aici. Ei sperau să-și asigure astfel prietenia lui și să obțină în viitor informații precise despre intențiile macololilor. Manenko nădăjduia că Kolimbota va veni des în vizită la tribul balonda ca să-și vadă nevasta, iar macololii nu atacă niciodată satele în care trăiește o rudă sau un consîngean de-al lor. După cum am aflat, Kolimbota a acceptat cu plăcere propunerea și din pricina ei ne-a și părăsit ulterior.

În seara aceleiași zile în care a sosit Manenko, am avut bucuria să-l revedem pe Mosantu, solul nostru. Ajunsese pînă la Masiko și s-a întors însoțit de o solie impunătoare, alcătuită din toți prințișorii de la curtea marelui șef. Ei mi-au adus ca dar din partea lui Masiko un frumos colț de elefant, două tigve cu miere și o bucată mare de molton albastru. Ultimul dar avea, poate, drept scop să-mi demonstreze că un om ca Masiko, care dispune de atîtea mărfuri ale albilor, încît este în stare să le dăruiască și altora, e într-adevăr un mare șef.

Oamenii mei erau ocupați cu construirea unor sălașe pentru noapte, cînd Manenko s-a năpustit cu gura asupra solilor lui Masiko, folosind expresii care nu lăsau nici o urmă de îndoială că este o muiere arțăgoasă și gîlcevitoare, în sensul cel mai propriu al cuvîntului. Pentru a fi mai explicit trebuie să spun că cu cîtva timp mai înainte Masiko trimisese soli la Samoane, soțul Niamoanei, după pînzeturi (acesta este modul obișnuit de a menține aici bunele relații), dar primind marfa cerută, a înapoiat-o fiindcă avea urme de vrăji. Fapta lui Masiko echivala cu o ofensă gravă și Manenko avea toate temeiurile să-și verse năduful asupra solilor lui, care se instalaseră într-o colibă din satul ei, fără să-i fi cerut în prealabil învoirea, și acum gustau din dulceața somnului. Dacă rudele ei erau bănuite de vrăjitorie, de ce să nu-i bănuiască și ea pe trimișii lui Masiko că au venit cu gîndul să lase vrăji în sat? Ca un orator versat, Manenko ba se apropia de împricinați, ba se retrăgea, ocărîndu-și deopotrivă și slugile pentru că îngăduiseră o asemenea jignire. Cum se întîmplă întotdeauna cu femeile cînd fac morală, chiar dacă sînt civilizate, ea se aplecase asupra obiectelor mîniei sale și le înșira cu o voce pițigăiată și stridentă toate defectele și toate păcatele cîte le săvîrșiseră de cînd se născuseră, adăugînd ritos că nu are nici o speranță că se vor îndrepta mai înainte de a fi mîncați de crocodili. Oamenii lui Masiko au respectat cu strictețe hotărîrea lor unanimă de a primi în tăcere torentul ocărilor și a doua zi dimineață s-au grăbit să plece înapoi.

În aceeași dimineață Manenko ne-a trimis rădăcini de manioc și a dat dispoziție ca bagajele noastre să fie transportate la unchiul ei Kabompo, alias Șinte. Auziserăm cu toții ce poate să-i turuie gurița și cum nici eu, nici oamenii mei nu eram dispuși să ascultăm ocările acestei Xantipe tuciurii, ne-am apucat să împachetăm lucrurile și să ne pregătim de drum, cînd furia a apărut pe neașteptate și ne-a informat că oamenii pe care îi desemnase să ne însoțească vor sosi abia mîine. În ultimele zile alimentația noastră se înrăutățise considerabil, așa că noua întîrziere ne-a înciudat și am dat ordin ca bagajele să fie imediat încărcate în bărci, fermi decis să continui drumul pe apă, fără slugile ei. Dar Manenko nu era din acelea de care poți scăpa cu una, cu două. S-a înfățișat iarăși, de astă dată însoțită de oamenii ei și mi-a declarat că dacă nu va ajuta la transportarea fildeșului și a mărfurilor lui Sekeletu, unchiul ei se va supăra cumplit pe dînsa. Ne-a luat toate bagajele și ne-a anunțat că va îngriji personal de expedierea lor, fără să mă mai întrebe pe mine. Zambezienii mei au cedat în fața acestei cîrmuitoare în fustă — adică, de fapt, fără fustă — mai repede decît eram eu înclinat s-o fac, lăsîndu-mă singur pe poziție. Nu doream să intru în gura ei și mă pregăteam să mă retrag în barcă, cînd dînsa mi-a pus o mînă pe umăr și privindu-mă galeș mi-a

spus: „Haide, om stingher și curajos, poartă-te și tu ca ceilalți". Firește, supărarea mi-a trecut imediat și am plecat la vînătoare, ca să încerc să fac rost de ceva carne.

Singurele animale ce se întîlnesc pe aici sînt zebre, *Kualata* sau taghetsi *(Aidoceros equina)*. kama *(Bubalus caama)*, bivolul și mica antilopă *gakitenwe (Philantomba)*, dar ca să dai de ele trebuie să mergi multe mile pe urma lor. Chinuiți de foame, umblarăm aproape toată ziua pe urmele cîtorva zebre și în cele din urmă, în desișul pădurii, cam la 50 iarzi (45 m) distanță, zăriram una dintre ele, însă spre marea noastră dezamăgire pușca n-a luat foc și zebra a fugit. Din pricina ploilor zilnice aerul era încărcat de umezeală și tot praful de pușcă se umezise.

E interesant de constatat cît de deștepte pot fi animalele sălbatice: în regiunile unde oamenii au arme de foc, ele se ațin de obicei în locuri deschise, pentru ca să poată fugi de îndată ce zăresc un om înarmat. Dacă mă vedeau fără pușcă, mă lăsau să vin pînă aproape de ele, dar dacă aveam cu mine arma, o zbugheau cînd eram încă departe. Cred că știau să faca deosebirea între pericolul ce le pîndea atunci cînd eram înarmat și siguranța în care se găseau în celălalt caz. Aici însă primejdia constă în săgețile otrăvite ale balonzilor și ele preferă să se retragă în hățișurile pădurilor, unde nu e ușor să tragi cu arcul. Alegerea diferită a locului de peste zi se datorește, poate, și soarelui, care aici frige cu putere. Oricare ar fi adevărul, cert e că animalele sălbatice stau aici ziua în păduri — deși am constatat în repetate rînduri că razele dogorîtoare ale soarelui nu le silesc întotdeauna să se adăpostească la umbră — în timp ce mai spre sud ele evită de obicei pădurile.

CAPITOLUL XVI

AMULETELE — REZISTENȚA LUI MANENKO — UN IDOL — ARMELE NEGRILOR BALONDA — PLOILE — FOAMEA — PALISADELE — PĂDUREA DEASĂ — STUPII — CIUPERCILE — INDIGENII NE CEDEAZĂ ACOPERIȘURILE COLIBELOR LOR — VRĂJITORIA ȘI IDOLII — CAPRICIILE LUI MANENKO — O ALARMĂ NOCTURNĂ — PRIMIM SOLI ȘI DARURI DIN PARTEA LUI ȘINTE — CUM NE-AM APROPIAT DE SAT — LOCUITORUL ADÎNCURILOR MĂRII — INTRĂM ÎN ORAȘUL LUI ȘINTE; ÎNFĂȚIȘAREA LUI — BALONDA SÎNT NEGRI ADEVĂRAȚI — RECEPȚIA OFERITĂ DE ȘINTE — COTLA ȘEFULUI — CEREMONIA PREZENTĂRII NOASTRE — FEMEI ORATOARE — MUZICANȚII ȘI INSTRUMENTELE MUZICALE — O CERERE NEPLĂCUTĂ — CONVORBIREA CU ȘINTE — ÎI DĂRUIESC UN BOU — FERTILITATEA SOLULUI — NOUA COLIBĂ A LUI MANENKO — O DISCUȚIE CU ȘINTE — NEGRII BALONDA RESPECTĂ CU STRICTEȚE ETICHETA — NEGOȚUL CU COPII — RĂPIREA COPIILOR — ȘINTE ÎMI OFERĂ O SCLAVĂ — ÎNTÎRZIEREA — SAMBANZA SE ÎNTOARCE BEAT — ULTIMA ȘI CEA MAI MARE DOVADĂ A PRIETENIEI LUI ȘINTE

În dimineața zilei de 11 ianuarie 1854 ne-am suit în bărci ca să traversăm rîulețul din spatele satului Niamoanelor. Înainte ca Manenko să pună piciorul în barcă, vraciul i-a atîrnat pe trup o sumedenie de amulete, iar dînsa a luat alte cîteva în mînă. Unul din zambezienii mei s-a nimerit să stea lîngă coșul vraciului și a fost aspru mustrat de acesta fiindcă vorbea cu voce tare. Vraciul vorbea numai în șoaptă și trăgea tot timpul cu ochiul la coșul său, parcă s-ar fi temut ca cineva aflat înăuntru să nu-l audă.

Locuitorii sudului nu sînt chiar atît de superstițioși. Am relatat această întîmplare pentru că ea ilustrează deosebirea dintre concepțiile negrilor balonda și cele ale cafrilor și beciuanilor.

Manenko era întovărășită de soțul ei și de un toboșar, care își încerca fără răgaz puterile asupra instrumentului său. Din fericire o ceață deasă însoțită de ploaie l-a silit să înceteze vacarmul. Soțul lui Manenko a încercat să alunge ploaia cu strigăte și incantații, dar cerul continua să reverse imperturbabil asupră-ne torente de apă. Ploaia n-o împiedica însă pe amazoana noastră, echipată și la drum în cea mai sumară ținută posibilă, să mărșăluiască cu o iuțeală căreia nu-i puteau face față mulți bărbați. Eu izbuteam să mă mențin în imediata ei apropiere numai mulțumită boului pe a cărui spinare călăream. Firește, n-am scăpat prilejul s-o întreb de ce umblă goală pe o asemenea ploaie.

„Un șef n-are voie să se poarte ca o muiere, îmi răspunse dînsa. Cel ce comandă altora trebuie să știe a îndura cu seninătate toate greutățile și să fie — sau cel puțin să pară — întotdeauna tînăr și viguros". Zambezienii mei îi admirau puterea de rezistență și o lăudau mereu: „Manenko este un adevărat războinic". Uzi leoarcă și rebegiți de frig, am fost nespus de bucuroși cînd, într un

tîrziu, vajnica amazoană a hotărît să ne oprim și să ne pregătim de înnoptat pe malul unui mic rîu.

Ținutul prin care călătoream reprezenta, ca și pînă acum, o succesiune de păduri și poieni deschise. Aproape toți copacii aparțineau speciilor veșnic verzi și, fără a fi gigantici, atingeau înălțimi apreciabile, iar poienile erau acoperite cu un covor de iarbă foarte deasă. Am trecut și pe lîngă două sătulețe înconjurate cu semănături de porumb și manioc. În apropierea unuia dintre ele am văzut pentru prima oară un idol hidos de lut, înfățișînd un animal ce semăna cu un crocodil. Asemenea idoli se întîlnesc în toată Lunda. Scheletul idolului se face din iarbă, apoi se unge cu lut; două scoici țin loc de ochi, iar pe ceafă i se înfig o mulțime de fire groase de păr din coadă de elefant. Dacă nu mi s-ar fi spus că figura reprezintă un leu, aș fi rămas încredințat că este un crocodil. Idolii sînt așezați sub un fel de șopron și negrii balonda îi venerează; dacă se îmbolnăvește un om, băștinașii bat toată noaptea toba în fața idolului.

Unii balonzi din suita lui Manenko aveau scuturi dreptunghiulare, lungi de cinci picioare și late de trei (1,5 m, respectiv 1 m), împletite cu multă iscusință din trestie. Înarmați cu scuturile, cu săbiile lor scurte și late și cu mănunchiul de săgeți ascuțite, acești războinici păreau destul de cruzi. Am însă impresia că obiceiul lor de a merge tot timpul înarmați urmărește să facă reclamă unui curaj cu care nu prea sînt înzestrați. Cînd ne apropiam de o așezare omenească noi depuneam pe pămînt puștile și sulițele și intram neînarmați în sat, în timp ce balonzii veniți să ne întoarcă vizita în bivuac se prezentau complet înarmați; în cele din urmă, le-am cerut fie să depună și ei armele, fie să păstreze o distanță respectabilă.

În următoarele două zile am fost sechestrați pe loc de ploaia care turna fără încetare; în sud n-am pomenit asemenea ruperi de nori.

Cînd am pornit iarăși la drum, am intrat într-o pădure atît de deasă, încît trebuia să ne croim drum cu topoarele. Pădurea era inundată, dar nu de revărsarea unui rîu, ci de ploile torențiale; de altfel, ploile pricinuiau mari necazuri celor care eram mai mult sau mai puțin îmbrăcați, căci veșmintele ude ne îngreuiau mișcările. În pădure stăruia un miros puternic de hidrogen sulfurat, întîlnit adesea și în alte locuri.

Trecurăm prin cîteva sate mari, unde fiecare colibă este împrejmuită de un gard des, mai bine-zis de o palisadă oarbă, căci intrarea în colibă, adică ușa, este disimulată de cîțiva pari identici cu parii palisadei. Ușa nu rămîne niciodată deschisă. Cînd proprietarul vrea să intre în casă, el scoate doi-trei pari, se strecoară înăuntru prin deschizătura îngustă și îi înfige imediat la

loc, pentru ca un eventual vrăjmaş care s-ar apropia noaptea de colibă să nu poată descoperi intrarea. Această măsură de precauţie dovedeşte că localnicii nu se simt în siguranţă şi se suspectează reciproc, fiindcă garduriile n-au fost ridicate împotriva animalelor sălbatice, inexistente aici. Într-adevăr, arcurile şi săgeţile băştinaşilor s-au dovedit a fi la fel de eficiente pentru stîrpirea animalelor, ca şi armele de foc în regiunile de sud. Pentru noi lipsa sălbăticiunilor a constituit o cruntă dezamăgire. Ne-am aşteptat să le găsim pretutindeni în nord, scutindu-ne de grija hranei, şi dacă pînă la confluenţa Liambiei cu Leeba aşteptările nu ne-au fost înşelate, de aici încolo situaţia s-a schimbat radical.

În păduri creşteau numeroşi copaci cu coaja argintie, care se întîlnesc şi la Cape *(Leucodendron argenteum)*. La Capetown această specie creşte pe Table Mountain, la o înălţime de 2 000 pînă la 3 000 de picioare (600—900 m) deasupra nivelului mării, iar pe versantul nordic al munţilor Caşan şi în Lunda ea se ridică şi mai sus pînă la 4 000 de picioare (peste 1 200 m).

În altă ordine de idei trebuie să spun că repeziciunea cursului Liambiei m-a făcut să presupun că ea îşi trage obîrşia dintr-un ţinut muntos, dar acum, determinînd altitudinea după punctul de fierbere al apei, am constatat că ipoteza mea era greşită [1].

Pe măsură ce înaintam spre nord, pădurea devenea tot mai deasă. Umblam mai mult pe întuneric, decît sub cerul liber, deschizîndu-ne o trecere îngustă cu ajutorul topoarelor. În jurul trunchiurilor şi ramurilor arborilor uriaşi se încolăceau, ca nişte boa constrictori, tulpini groase de liane. Ele înăbuşă realmente copacii pe care se ridică, pentru ca după ce îi sufocă în strînsoarea lor să-şi îndrepte tulpinile şi să crească drept în sus. Din fibrele scoarţei de *motuia*, un copac frumos, cu lemnul roşu, foarte răspîndit aici, barotsii fac aţă pentru undiţe şi împletesc plase de pescuit. Un alt arbore ce creşte aici din abundenţă este *molomp*-ul, din al cărui lemn uşor şi flexibil se cioplesc cele mai bune vîsle.

Întîlneam şi un soi de arbori cu totul necunoscuţi zambezienilor mei ; înălţimea lor atinge 50 de picioare (15 m), iar trunchiul, la fel de gros în vîrf ca şi la bază, este complet lipsit de crengi.

În aceste păduri am văzut pentru prima oară stupi făcuţi de mîna omului şi numărul creştea pe măsură ce ne apropiam de Angola. Stupii au 5 picioare (1,5 m) în lungime şi sînt construiţi în felul următor : în scoarţa unui copac se taie la distanţa de 5 picioare (1.5 m) două crestături circulare paralele care se unesc cu o crestătură longitudinală ; apoi scoarţa este desprinsă cu multă băgare de seamă de pe trunchi, ca să iasă întreagă. Fiind extrem de elastică, după ce a fost desprinsă scoarţa îşi recapătă forma cilindrică iniţială. Tăietura longitudinală se coase sau se prinde în

cuie de lemn, iar cele două capete ale cilindrului se astupă cu niște capace împletite din iarbă. În mijlocul unuia din capace se lasă o gaură pentru urdiniș și stupul este gata pentru a fi așezat în poziție orizontală în vîrful copacilor înalți. Ei furnizează toată ceara ce se exportă din Bengwela și Luanda, care, așadar, este în întregime produsul muncii libere. Pe trunchiul copacilor cu stupi se fixează cîte un amulet, măsură suficientă pentru a-i apăra de hoți. Băștinașii se fură rar între ei și sînt ferm încredințați că obiectele magice pot pricinui boli și chiar moartea. Deși, după părerea lor, foarte puțini oameni au puterea de a săvîrși vrăji, ei preferă să se călăuzească după principiul că e mai bine să nu te atingi de lucrul altuia. Semiobscuritatea permanentă din interiorul pădurilor favorizează menținerea și consolidarea credințelor superstițioase.

Deoarece ne găseam în toiul sezonului ploios, pădurile erau pline de ciuperci, pe care tovarășii mei de drum le mîncau cu o deosebită plăcere. Ciupercile comestibile cresc de obicei pe mușuroaiele termitelor și calota lor atinge dimensiunile unei pălării obișnuite. Albe la culoare, ele sînt foarte gustoase chiar și în stare crudă. Ciupercile otrăvitoare au pălăria colorată fie în roșu aprins, fie în albastru.

Cu toată ploaia și în pofida recrudescenței crizelor de malarie. peisajele noi îmi produceau o mare plăcere. Tenebrele din păduri contrastau izbitor cu strălucirea orbitoare a soarelui și cu absența totală a umbrei în deșertul Kalahari, care îmi lăsase o amintire nepieritoare. Din cînd în cînd drumul ne scotea din întunericul pădurii într-o vîlcea minunată, cu un iaz în mijloc, care acum era plin ochi, dar în celelalte anotimpuri se transformă într-o mică băltoacă.

Traversarăm cu bărcile un rîuleț nesecabil, căruia i se spune *Lefuge* — Apa iute. El izvorăște de pe un munte înalt și frumos numit *Monakazi* —Femeia, care se contura din ce în ce mai limpede, la douăzeci sau treizeci de mile spre răsărit, oferind ochilor o priveliște plăcută și liniștitoare. Monakazi are forma unei căpățîni de zahăr și se înalță cu cel puțin 800 de picioare (circa 240 m) deasupra șesului din jur.

Rîul Lefuge își datorește, probabil, numele iuțelii cu care își mînă apele pe scurta distanță dintre Monakazi și Leeba al cărei afluent este.

În apropierea văilor și văioagelor călătorul va găsi mai totdeauna mici sătulețe. În unele dintre ele ne-am oprit să ne odihnim. Ori de cîte ori hotăram să înnoptăm într-un sat, băștinașii se grăbeau să ne ofere acoperișurile colibelor lor, acoperișuri țuguiate ca pălăriile chinezești. Ele pot fi ușor ridicate de pe pereți și băștinașii le aduceau în tabăra noastră, unde oamenii mei le așezau pe niște țăruși ; nu ne rămînea decît să ne culcăm liniștiți la adăpos-

tul lor. Sătenii veniți s-o salute pe Manenko sau pe noi se frecau cu cenușă pe piept și pe partea superioară a brațelor, după obiceiul locului, iar cei ce voiau să-și arate respectul profund se frecau și pe față.

În apropierea tuturor satelor se găsea un idol. În țara tribului balonda idolii sînt venerați pretutindeni și ori de cîte ori întîlneam unul în pădure știam că ne găsim cam la un sfert de oră de o așezare omenească. O dată am dat de un idol teribil de hidos, așezat pe o buturugă sprijinită pe două reazeme. Din buturugă atîrnau două sfori, cu care băștinașii legau ofrandele. Într-un rînd, stînd de vorbă cu oamenii mei, le-am atras atenția că deși au urechi idolii nu pot să audă. Din răspunsul primit a reieșit că balonzii și barotsii cred că cu ajutorul acestor buturugi și a hidoșeniilor de lut se pot face preziceri; ei recunosc că lemnul nu are auz, dar susțin că proprietarii lui cunosc o seamă de mijloace miraculoase, cu ajutorul cărora idolul poate fi făcut să audă, ba chiar să și răspundă la întrebări informîndu-i din vreme pe săteni, bunăoară de apropierea dușmanilor.

Ziua de 14 ianuarie a fost foarte frumoasă; soarele strălucea cu putere și la căldura lui am izbutit să ne uscăm veșmintele. Din pricina umezelii îndelungate, multe lucruri mucegăiseră și putrezeau, iar puștile ruginiseră peste tot, deși seară de seară le ungeam cu ulei.

Într-o noapte am fost treziți din somn de strigătele desperate ale uneia dintre însoțitoarele lui Manenko. Urla așa de tare, că toți crezurăm că fusese înhățată de un leu. Zambezienii mei au pus mîna pe arme. Trebuie să spun că înainte de a se culca ei au grijă să-și așeze armele la îndemînă, ca să poată sări în ajutor la cel dintîi semnal de alarmă. De astă dată tot tărăboiul îl stîrnise unul dintre boii noștri, care își vîrîse botul în coliba unde dormea cucoana și începuse s-o amușine. Dînsa i-a atins prin somn nasul rece și umed, s-a speriat cumplit și, crezînd că i-a sunat ceasul din urmă, a început să răcnească desperată.

Duminică după-amiază au sosit soli din partea lui Șinte. Ei ne-au făcut cunoscut că scopul călătoriei noastre se bucură de deplina încuviințare a marelui lor șef, care ne încredința totodată că este încîntat că va avea prilejul să se întîlnească cu oameni albi. Bunăvoința cu care eram primit pretutindeni se datora în mare măsură faptului că nu intram niciodată într-un oraș sau sat, fără să fi trimis înainte emisari însărcinați să explice locuitorilor țelurile călătoriei mele. Cînd ne apropiam de sat la o distanță de unde puteam fi văzuți, ne așezam la umbra copacilor și trimiteam un om ca să-i informeze pe indigeni cine sîntem și ce vînt ne adusese aici. La rîndul său starostele delega pe unul dintre

oamenii de vază ai satului să ne transmită salutul lui și să ne indice sub ce copac puteam înnopta.

Înainte de a fi tras cuvenitele învățăminte din lecțiile predate de Manenko, intram uneori în sate fără să-i prevenim pe locuitori, creînd panică și ridicînd tot satul în picioare. În asemenea cazuri sătenii păstrau tot timpul o atitudine rezervată, bănuitoare.

Mi s-a spus că Șinte avea marea cinste să primească deodată în orașul său trei oameni albi. Ceilalți doi albi îl înștiințaseră că se apropiau venind de la apus. Ce plăcut era să te întîlnești cu europeni atît de departe de patrie! Sub năvala gîndurilor ce mă cuprinseseră, uitasem aproape cu desăvîrșire de malaria care mă chinuia cumplit.

„Și ei au aceeași culoare ca și tine?" — „Da, au pielea la fel de albă și același păr ca și mine". — „Păi ăsta e păr? Noi credeam că porți perucă; pînă acum n-am văzut niciodată astfel de păr; omul acesta trebuie să fie din neamul celor care trăiesc în mare". După această discuție cu balonzii, zambezienii mei mă prezentau în gura mare ca un autentic exemplar al neamului de oameni albi ce trăiesc în apele mărilor. „Uitați-vă numai la părul lui, el e făcut din valurile mării".

Le-am explicat cu răbdare și perseverență că expresia „albii vin de peste mări" nu înseamnă nicidecum că ei au ieșit din apă, dar cu toate acestea în regiunile din interiorul Africii s-a răspîndit părerea că adevărații oameni albi trăiesc în mare și legenda era prea frumoasă pentru ca însoțitorii mei să nu profite de ea în avantajul lor. Am toate motivele să cred că atunci cînd nu-i auzeam ei se lăudau, în pofida poruncilor mele, că sînt conduși de un adevărat locuitor al adîncurilor mării. Și ca argument decisiv spuneau: „Uitați-vă numai la părul lui!" Uneori după ce ajungeam într-un sat mă duceam să fac o scurtă plimbare prin împrejurimi; cînd mă întorceam oamenii mei mă anunțau aproape întotdeauna că sătenii, cu care tocmai stătuseră de vorbă, țin foarte mult să-mi vadă părul. (Spre dezamăgirea mea, ceilalți doi albi nu erau europeni ci, după cum a reieșit ulterior, africani cu sînge amestecat).

16 ianuarie. După un drum foarte scurt, ieșirăm într-o vale minunată, lată cam de o milă și jumătate, care se termină la răsărit la poalele coastelor line ale muntelui Monakazi. De pe pantele lui cobora, șerpuind spre mijlocul acestei splendide văi înverzite, un mic rîu, iar în apropierea unui pîrîu ce se vărsa în el de la apus se găsea orașul (12°37′35″ lat. sud., 22°47′ long. est.) lui Kabompo sau Șinte, cum preferă el să-și spună. Cînd soarele a săltat pe cer la o înălțime care, după părerea lui Manenko, ne chezășuia o

primire favorabilă, am pornit la drum şi curînd am pătruns în oraş. Capitala balonzilor se întinde la umbra deasă a bananierilor şi a altor arbori tropicali cu frunzişul bogat şi în contrast puternic cu ulițele întortocheate ale aşezărilor beciuane, străzile ei sînt perfect drepte. Aici am văzut pentru prima oară colibe de formă pătrată şi acoperişuri semisferice. Curțile sînt împrejmuite cu garduri, mai bine-zis cu pereți admirabil aliniați, făcuți din pari înfipți vertical în pămînt la distanță de cîțiva țoli. Interstițiile rămase între pari se umplu cu crengi de mărăcini sau cu împletituri de iarbă aspră. În curți băştinaşii seamănă tutun, trestie de zahăr, bananieri şi o plantă pitică din familia solaneelor, folosită la condimentarea mîncărurilor. Crengile groase ce țin loc de uluce la garduri prind uneori rădăcină şi încep să dea vlăstare. În preajma gardurilor sînt plantați pentru umbră copaci înrudiți cu *Ficus indica*, față de care băştinaşii nutresc un fel de venerație, atribuindu-le însuşiri magice. O mulțime de capre se plimbau pe străzi, smulgînd mlădițele tinere. La apariția noastră o liotă de negri înarmați se năpustiră spre noi, de parcă ar fi vrut să ne devoreze. Unii aveau arme de foc, dar se vedea cît de colo că posesorii lor se pricepeau mai bine să mînuiască arcul şi săgețile decît puştile europene. Ei s-au strîns grămadă în jurul nostru şi după ce ne-au privit în fel şi chip timp de o oră, au început să se împrăştie.

Balonda sînt negri veritabili. Părul lor creț este mult mai des şi sînt în genere mai păroşi decît beciuanii şi cafrii ; pielea o au foarte închisă, dar se întîlnesc şi indivizi cu pielea de culoare mai deschisă. Craniul este uşor alungit spre spate şi în sus, buzele groase şi nasul lat, turtit ; totuşi unii au un fizic agreabil

17 ianuarie, marți. Pe la unsprezece Şinte ne-a onorat cu o recepție oficială. Cotla sau locul de audiență este o piață mare, în suprafață de circa 100 de iarzi pătrați (circa 80 mp). La un capăt al pieței creşteau doi copaci frumoşi, din familia *Ficus indica*. Aici la umbra unuia dintre ei, pe un tron acoperit cu o blană de leopard, şedea Şinte. Era îmbrăcat cu un veston în carouri şi o fustă scurtă din molton roşu, tivit cu pînză verde ; pe gît îi atîrnau cîteva şiraguri de mărgele mari, iar mîinile şi picioarele îi erau împodobite cu brățări şi inele de aramă. Pe cap purta un fel de coif lucrat artistic din mărgele de sticlă şi terminat cu un panaş gros din pene de gîscă. Lîngă dînsul şedeau trei tineri băştinaşi cu arcurile pe umeri şi cu mănunchiuri mari de săgeți în mînă.

Cînd ne apropiarăm de cotla, toți balonzii veniți împreună cu Manenko bătură din palme, iar Sambanza, soțul ei, îşi exprimă respectul frecîndu-se cu cenuşă pe piept şi pe brațe. Sub celălalt copac era mai puțină lume şi cum voiam să stau la umbră, mă în-

dreptai într-acolo, urmat de toți zambezienii mei. Mă găseam la aproximativ 50 de iarzi (45 m) de Șinte și puteam urmări toată ceremonia. Mai întîi au defilat prin piață diferitele subunități ale tribului, în frunte cu căpeteniile lor, care îl salutau pe șef după obiceiul locului, adică se frecau cu cenușă adusă special în acest scop. Apoi a urmat o reprezentație dată de un grup de războinici înarmați pînă-n dinți. Cu săbiile în mîini, ei se năpustiră spre noi, urlînd sălbatic și străduindu-se să dea feței lor o expresie cît mai fioroasă, de parcă ar fi vrut să ne înspăimînte și să ne pună pe fugă. Noi însă nu ne-am speriat și am continuat să stăm liniștiți, iar ei s-au întors spre Șinte, l-au salutat și s-au îndepărtat. După aceasta s-a desfășurat o interesantă demonstrație de exerciții militare. Un indigen a ieșit în mijlocul pieței și a început să mimeze o serie de mișcări și atitudini de luptă. Ba se prefăcea că străpunge cu sulița pe dușman și în același timp parează cu scutul lovitura adversarului, ba sărea într-o parte ca să evite o altă lovitură, ba se arunca înainte și înapoi, făcînd salturi în toate direcțiile ș.a.m.d.

După ce luară sfîrșit reprezentațiile, Sambanza și interpreții Niamoanei se apropiară de Șinte și îi expuseră cu voce tare, ca să fie auziți de toată lumea, ceea ce știau despre mine și însoțitorii mei. Ei îi vorbiră despre trecutul meu, despre intenția noastră de a deschide un drum comercial care să lege centrul Africii cu litoralul și despre dorința omului alb ca toate triburile să trăiască în pace. „Poate că omul alb minte, poate că spune adevărul — a spus în încheiere Sambanza. — Eu înclin să cred că nu ne minte, dar asta nu are importanță. Oamenii tribului balonda au inimă bună. Șinte n-a făcut niciodată rău nimănui și el îl va primi bine pe omul alb și îl va ajuta să-și continue drumul".

În spatele lui Șinte se adunaseră cam o sută de femei, îmbrăcate cu veșmintele lor cele mai elegante, croite toate din aceeași stambă roșie. Nevasta principală a lui Șinte, o megresă din tribul matabelilor sau al zulușilor, era instalată în rîndul întîi și purta pe cap un soi de bonetă roșie, de formă ciudată. La sfîrșitul fiecărei cuvîntări, doamnele îngînau niște cîntece tărăgănate, dar cu toată străduința oamenilor mei ei n-au putut deslușì pe cine lăudau ele: pe orator, pe Șinte sau pe ele însele. Asistam pentru prima dată la o adunare publică unde erau admise femei. În sud femeilor le este interzis să intre în cotla, pe cînd aici ele își exprimau prin aplauze adeziunea la spusele oratorilor și le surîdeau, iar Șinte se întorcea tot mereu ca să vorbească cu ele.

Un ansamblu muzical, format din trei toboșari și patru virtuoși ai pianului indigen, făcu de cîteva ori ocolul pieței, desfătîndu-ne auzul cu muzica. Tobele indigene sînt construite dintr-o bucată de lemn scobit, peste care se întinde o piele de antilopă. Ca

pielea să fie bine întinsă, ei o contractă la foc. Toboşarii bat tobele cu nişte bețe.

Instrumentul muzical numit *marimba* — pianul indigenilor* — constă din două lemne înguste, aşezate paralel. La balonda aceste lemne sînt perfect drepte, în timp ce în sud au o formă curbată, ca o jumătate de roată. De-a curmezişul acestor două lemne se fixează cam cincisprezece clape (şipci) de lemn, late de 2—3 țoli (5—7,5 cm) şi lungi de 15—18 țoli (40—45 cm), dedesubtul cărora se leagă cîte o tigvă goală. La capetele clapelor se scobesc nişte şanțuri prin care trec cele două stinghii paralele. Înălțimea sunetelor depinde de grosimea clapelor şi de adîncimea şi lățimea şanțurilor, care împreună cu tigvele joacă rolul de rezonatori. La marimba se cîntă lovind clapele cu bețele de tobă. Sunetele sînt plăcute. Băştinaşii admiră îndeosebi rapiditatea execuției. În Angola chiar şi portughezii dansează în ritmul marimbei.

Cînd cel de-al nouălea orator a terminat de vorbit. Şinte s-a ridicat de pe tron, fiind urmat de toți cei prezenți. În timpul ceremoniei el păstrase o atitudine plină de demnitate. Oamenii mei au remarcat că abia catadicsise să mă privească fugitiv de cîteva ori. După calculele mele, la recepție luaseră parte cam o mie de oameni de rînd şi trei sute de războinici.

18 ianuarie. Noaptea am fost trezit de un emisar trimis de Şinte, care mă invita la această oră nepotrivită. Eram lac de sudoare după o criză de malarie şi cum poteca spre oraş trecea printr-o vîlcea umedă, am refuzat să mă duc. Kolimbota, bun cunoscător al etichetei locale, a insistat să-l urmez pe emisar dar eu eram de părere că avem dreptul să ne comportăm cum credem de cuviință şi am persistat în refuzul meu, ceea ce l-a supărat pe Kolimbota. A doua zi însă, pe la zece dimineața, ne-am dus să-i facem o vizită lui Şinte, la reşedința sa. Am fost conduşi în curtea lui, împrejmuită cu un gard înalt de nuiele împletite cu multă iscusință. În interiorul curții, de-a lungul gardului, creşteau copaci care împrăştiau o umbră plăcută. În jurul lor era semănată iarbă, spre a feri pămîntul de arşiță. Pe străzile oraşului spațiile libere sînt plantate cu trestie de zahăr şi bananieri, ale căror frunze de un verde strident se văd deasupra tuturor gardurilor.

Ficusul indian sub care ne aşezarăm avea frunze foarte mari şi îşi vădea înrudirea cu vărul său din India, îndreptîndu-şi ca şi el crengile în jos, spre pămînt. Şinte nu ne lăsă să aşteptăm

* Comparația lui Livingstone nu e prea veridică, căci marimba este un instrument de tipul xilofonului, cum de altfel rezultă din propria lui descriere. Un instrument similar este răspîndit în America Centrală. Astăzi unele orchestre de muzică uşoară folosesc nişte xilofoane cu rezonatori din țevi metalice, cărora li se spune de asemenea marimba. — *N.T.*

mult și curînd îl văzurăm ieșind din casă și apropiindu-se de noi. Era un om de statură mijlocie, în jur de cincizeci și cinci de ani, cu o expresie sinceră, prietenoasă a feței. Părea să fie bine dispus. Mi-a spus că ieri a așteptat să mă apropii de el ca să stăm de vorbă. Adevărul e că mă dusesem la recepție cu gîndul să-i solicit o audiență, dar după ce am asistat la demonstrațiile lor războinice, cu caracter de intimidare și cînd am văzut că pînă și supușii se țin la o distanță de cel puțin patruzeci de iarzi de tron, am cedat rugăminților oamenilor mei și nu m-am clintit de sub copacul din față. Reproșul său mi-a întărit vechea convingere că cel mai bun mijloc de a cuceri simpatia africanilor este să fii cît se poate de sincer în relațiile cu ei. Acum i-am expus personal scopurile călătoriei mele și ele au întrunit deplina lui aprobare, pe care și-o exprima bătînd mereu din palme, după cum răspunsurile sale, tălmăcite de un interpret, erau invariabil aplaudate de întreaga lui suită.

După încheierea părții oficiale a audienței, îl întrebai dacă mai văzuse oameni albi. Iată răspunsul : „Niciodată ; ești primul om cu pielea albă și părul drept pe care îl văd. Și îmbrăcămintea ta se deosebește de tot ce am văzut pînă acum".

Aflînd de la un localnic că „Șinte are un gust amar în gură. fiindcă n-a mîncat de multă vreme carne de vită", i-am dăruit un bou, spre marea lui mulțumire. Totodată l-am sfătuit să cumpere cîteva vaci de la macololi, deoarece în țara lui există condiții optime pentru creșterea animalelor. Propunerea i-a fost pe plac și cînd ne-am întors de pe coastă am constatat că îmi urmase sfatul și cumpărase trei vaci. Aspectul uneia dintre ele îmi dovedea concludent că nu mă înșelasem în aprecierea posibilităților acestei țări : vita se prezenta minunat și sînt convins că ar fi fost premiată la orice expoziție. După încheierea discuției Șinte ne-a trimis un coș cu porumb fiert, un altul cu făină de manioca și o găinușă. Porumbul și manioca dau aici grăunțe foarte mari. Solul de cernoziom din văi este extrem de fertil și nu necesită îngrășăminte. Am văzut tulpini de manioca înalte de 6 picioare (aproape 2 m), or e știut că această plantă crește numai pe soluri foarte bune.

Între timp Manenko și oamenii ei erau ocupați cu construirea unei colibe mari și frumoase împrejmuită cu un gard trainic, care urma să-i servească de reședință ori de cîte ori va conduce aici oameni albi. Cînd a aflat că îi dăruisem unchiului ei un bou, s-a grăbit să vină pînă la noi și, cu aerul unui om căruia i se făcuse o nedreptate, ne-a explicat că „omul alb îi aparține, fiindcă ea l-a adus aici, și ca atare boul i se cuvine ei și nicidecum lui Șinte". Apoi a dat imediat ordin ca boul să fie adus în fața ei și înjunghiat pe loc, iar lui Șinte i-a trimis numai o ciozvîrtă. Se

pare că unchiul nu s-a simțit cîtuși de puțin ofensat de purtarea nepoatei.

19 ianuarie. Iarăși am fost trezit cu noaptea-n cap de un emisar al lui Șinte, dar și de astă dată m-a găsit transpirat leoarcă după obișnuita criză de malarie așa că, i-am trimis vorbă că voi veni după cîteva ore. Peste puțin timp s-a înfățișat însă un al doilea emisar: „Șinte dorește să-ți comunice chiar acum ceea ce vrea să-ți spună". Insistența șefului ne-a intrigat prea mult ca să mai zăbovim. Ne aștepta cu o găină în mînă, iar lîngă dînsul se găsea un coș cu făină de manioca și o tigvă plină cu mied. Auzind că sufăr de malarie mi-a declarat că numai boala ar putea să împiedice succesul călătoriei mele. El are oameni care cunosc drumurile ce duc spre oamenii albi și ne pot călăuzi. În tinerețe făcuse și el călătorii îndepărtate. L-am întrebat dacă poate să-mi recomande un leac împotriva malariei. Mi-a răspuns: „Bea cît mai mult mied. Cînd trupul o să ți se îmbibe bine cu mied, el va izgoni frigurile". Miedul este o băutură foarte amețitoare și am bănuieli că Șinte lua des această doctorie, deși nu suferea de malarie.

Trecînd prin sat am fost frapați de scrupulozitatea cu care respectă balonzii eticheta. Cînd se întîlnesc pe stradă cu un om de vază ei cad în genunchi și se freacă cu nisip pe piept și pe brațe, apoi se ridică în picioare și bat din palme pînă ce respectivul se pierde din vedere.

M-am întîlnit de cîteva ori cu o femeie care îndeplinește la curtea lui Șinte funcția de sacagiu. Cînd vine cu vasul plin cu apă ea agită un clopoțel, prevenindu-i pe trecători să se retragă la marginea drumului. Dacă cineva ar cuteza să se apropie de ea, fapta lui ar fi considerată drept o crimă gravă, fiindcă apropierea unui străin ar putea avea o influență nefastă asupra apei menită să potolească setea șefului. Am impresia că asemenea infracțiuni, ca și altele la fel de „grave", îi oferă lui Șinte un pretext ca să-i vîndă pe vinovați, împreună cu copiii lor, negustorilor de sclavi mambari

În timpul șederii noastre în capitala lui Șinte a avut loc o întîmplare cu desăvîrșire imposibilă în sud. Doi copilași, unul de șapte, celălalt de opt ani, s-au dus să strîngă vreascuri în pădure. Coliba lor se găsea cam la un sfert de milă (circa 0,5 km) de la marginea satului. N-apucară bine bieții copii să se depărteze de casă, că fură prinși și răpiți, iar neprevăzătorii părinți nu izbutiră să le dea de urmă, cu toate străduințele depuse. Copiii dispăruseră foarte aproape de sat, și era exclus ca ei să fi fost răpiți de fiarele sălbatice. Presupun că de această ticăloșie nu sînt străini unii oameni sus-puși de la curtea lui Șinte, care probabil că în cursul aceleiași nopți i-au vîndut pe copii negustorilor mambari..

Mambarii construiesc colibe încăpătoare de formă pătrată, unde țin copiii răpiți ; ei sînt bine hrăniți, dar scoși la aer numai în timpul nopții. Răpirea copiilor este un fenomen frecvent în această regiune și acum înțeleg de ce în apropierea mai tuturor satelor se găsesc palisade. Părinții nu se pot adresa oficial justiției indigene, fiindcă, pe cît se pare, Șinte se îndeletnicește personal cu astfel de afaceri tenebroase. Într-o noapte m-am trezit din nou chemat la curte, deși îi declarasem în repetate rînduri șefului că prefer să acționez deschis, la lumina zilei. Totuși, m-am dus. Mă chemase ca să-mi dăruiască o roabă, o fetiță de 8 ani, și cu acest prilej mi-a spus că dăruiește întotdeauna oaspeților săi un copil. I-am mulțumit, dar am refuzat darul, spunîndu-i că nu e bine să desparți copiii de părinții lor și sfătuindu-l să renunțe în genere la asemenea afaceri și să se orienteze spre comerțul cu fildeș și ceară. Șinte a insistat însă să păstrez fetița, căci ea „o să fie fiica mea și o să-mi aducă apă". A încercat să mă convingă că orice om de vază are pe lîngă dînsul un copil care îndeplinește această atribuție, or eu nu am nici unul. I-am ripostat că sînt tatăl a patru copii și că aș fi foarte amărît dacă șeful meu mi-ar lua fetița și ar dărui-o altcuiva. De aceea, prefer ca fata pe care vrea să mi-o dăruiască să rămînă acasă și să aducă apă pentru mama ei. Șinte și-a închipuit probabil că sînt nemulțumit de statura copilului și a poruncit să mi se aducă altă fetiță, cu un cap mai înaltă decît prima. Am refuzat-o și pe aceasta, explicîndu-i cu stăruință cît de odioasă este vînzarea oamenilor de către oameni și cît de îngrozitor este să pricinuiești o asemenea durere mamei copilului.

Un străin nu poate părăsi repede satele acestor șefi, fiindcă ei consideră drept o mare cinste șederea străinilor în capitala lor. Întîrzierea noastră mai avea și o altă cauză : ne găseam în plin sezon ploios și nu trecea o singură zi fără averse. Umezeala ne strica toate lucrurile. Instrumentele chirurgicale se acoperiseră de rugină, pe haine apăruseră pete de mucegai, iar încălțămintea se rupea repede. Cortul se ciuruise și cînd ploua tare prin pereții lui cernea o burniță deasă, care mă obliga să trag pătura peste cap. Dimineața, înăuntrul cortului totul era acoperit cu rouă. Soarele se arăta pentru scurt timp numai după-amiaza, dar și această efemeră perioadă de înseninare era întreruptă de averse care ne împiedicau să ne uscăm așternutul și celelalte lucruri.

Vîntul de nord aducea întotdeauna nori groși de ploaie, în timp ce în sud ploile torențiale vin numai de la nord-est sau de la est. Cînd nu ieșea soarele, termometrul cobora la 72° (27,1°C), iar pe vreme senină urca — chiar dimineața și seara — pînă la 82° (30°C) la umbră.

24 ianuarie. Intenționam să plecăm astăzi, dar Sambanza, care plecase din zori după călăuze, s-a întors abia la amiază, beat mort și fără oameni. Era prima oară că vedeam aici un om beat și-l auzeam îndrugînd vorbe fără șir.

Boialoa, berea băștinașilor, are o influență mai mult somniferă decît excitantă. Curînd după ce au băut, amatorii de bere nu se mai pot ține pe picioare, cad jos și adorm buștean. Adesea îi poți vedea dormind adînc, întorși cu fața la pămînt.

Sambanza se îmbătase cu mied, băutura preferată a lui Șinte. Miedul este mai tare ca boialoa. Din cîte puturăm desluși din bolboroselile lui incoerente, Sambanza spunea că nu se cade să pornim pe o ploaie așa de puternică și că, pe de altă parte, călăuzelor le trebuie timp ca să se pregătească de drum. Cum aproape toată ziua plouase cu găleata, am primit cu plăcere sfatul său și am rămas pe loc. Sambanza s-a îndreptat clătinîndu-se spre coliba lui Manenko și soția lui — deși nu făgăduise niciodată solemn „să-l iubească, să-l asculte" — nu s-a înfuriat și nu l-a certat, ci l-a condus încetișor în colibă și l-a lăsat să doarmă.

Dorind să-mi dovedească prietenia sa, Șinte a venit personal în cortul meu, în care încăpeau cu multă greutate doi oameni, și a examinat cu mult interes toate ciudățeniile: termometrul cu mercur, oglinda, cărțile, pieptenii mari și mici, ceasul de buzunar etc. Apoi a închis bine intrarea în cort, ca nici unul dintre oamenii lui să nu poată fi martorul risipei nesăbuite de care dădea dovadă, și a scos de sub poalele fustei un șirag de mărgele de care atîrna vîrful conic al unei scoici de mare, obiect de mare preț în ținuturile depărtate de coastă. El mi-a pus pe gît colierul cu scoica și mi-a declarat: „Iată, acum ai dovada prieteniei mele sincere".

Macololii mei mi-au spus că această scoică constituie aici un însemn al nobleței și are o valoare considerabilă: cu una sau două scoici poate fi cumpărat un sclav, iar cinci scoici reprezintă un preț bun pentru un colț de elefant, care pe coastă, poate fi vîndut cu 9 lire sterline. Cu prilejul ultimei noastre convorbiri, Șinte îmi făcuse cunoscut că îl numise șef peste călăuze pe Intemese, un băștinaș în vîrstă de vreo 50 de ani. Din spusele sale mai reieșea că îi dăduse poruncă lui Intemese să ne însoțească pînă la țărmul mării. Șinte m-a rugat ca de acum încolo să mă adresez numai lui ori de cîte ori voi avea nevoie de ajutor, iar dînsul mă va ajuta bucuros. Aceasta era numai o formulă de politețe pentru a-mi ura succes. Iar în ceea ce privește călăuzele, care potrivit afirmațiilor sale trebuiau să mă însoțească pînă la coastă, ele aveau ordin să mă conducă doar pînă în satul lui Katema, următorul șef de trib.

CAPITOLUL XVII

PLECAREA DIN ORAȘUL LUI ȘINTE — SEMĂNĂTURILE DE MANIOC — CUM SE PREPARĂ PENTRU MÎNCARE VARIETATEA OTRĂVITOARE DE MANIOC — MANIOCUL ESTE HRANA COTIDIANĂ A BĂȘTINAȘILOR — PRINCIPIALITATEA ȘI CORECTITUDINEA BALONZILOR — SATELE DE PE CELĂLALT MAL AL RÎULUI LONAJE — AVERSELE NOCTURNE — ȘESURILE INUNDATE — DRAGOSTEA INDIGENILOR PENTRU MAMELE LOR — ÎNNOPTĂM PE O INSULIȚĂ — IARBA DE PE ȘESURI — IZVOARELE RÎURILOR — ÎMPRUMUTĂM ACOPERIȘURILE COLIBELOR — O OPRIRE — FERTILITATEA ȚINUTULUI PRIN CARE CURGE LOKALUEJE — UN PEȘTE OMNIVOR — CUM PRIND BĂȘTINAȘII PEȘTELE — LOCUINȚA ȘI FAMILIA LUI MAZINGWA — APA LIMPEDE A VIITURILOR — SOSEȘTE UN SOL DIN PARTEA LUI KATEMA — SATUL CĂPETENIEI KWEDENDE; BUNĂTATEA ACESTUI OM — ÎNTÎLNIM OAMENI DIN ORAȘUL LUI MATIAMVO — O DISCUȚIE ÎN JURUL FOCULUI — CARACTERUL ȘI COMPORTAREA LUI MATIAMVO — PRIMIREA LA CURTEA LUI KATEMA; DARUL SĂU; FIZICUL SĂU ȘI MINTEA LUI SĂNĂTOASĂ — CONVORBIREA DIN ZIUA URMĂTOARE — VITELE — UN VÎNT RECE DE LA NORD — CANARII ȘI ALTE PĂSĂRI CÎNTĂTOARE — PĂIANJENII; CUIBURILE ȘI PÎNZA LOR — LACUL — DJILOLO — DEȘEPTĂCIUNEA FURNICILOR

La 26 ianuarie părăsirăm satul lui Șinte, însoțiți de opt dintre oamenii lui, care ne ajutau la căratul bagajelor. Ruta noastră trecea prin minunata vale în care era așezată capitala acestui șef și se îndrepta mai întîi spre nord, apoi cotea puțin spre apus și intra într-o pădure pe unde se putea circula relativ ușor. Prima noapte o petrecurăm într-un sat ai cărui locuitori aparțineau tribului balonda și a doua zi dimineața pornirăm iar la drum. În dreapta se vedeau niște dealuri împădurite numite Saloișo. Călăuzele mi-au spus că ele sînt bogate în minereu de fier și că sînt dens populate de supuși ai lui Șinte, care se îndeletnicesc cu prelucrarea acestui metal.

Regiunea continuă să fie la fel de netedă și de împădurită ca și pînă acum. Solul este în general negru, cu o ușoară nuanță roșiatică, iar pe alocuri e roșu de-a binelea. Îmi face impresia că este foarte roditor. În toate văile se găsesc mici cătune, de cîte 20—30 de colibe. Maniocul, alimentul de bază al localnicilor, se seamănă pretutindeni. Cultivarea lui nu cere multă muncă. Mai întîi se fac niște straturi cam de 3 picioare (aproape 1 m) înălțime și 1 picior (30 cm) lățime, în care butașii de manioc se răsădesc la o distanță de 4 picioare (1,25 m) unul de altul; în spațiul liber se seamănă bobi sau alune de pămînt. După recoltarea bobilor. pămîntul se curăță cu grijă de gunoaie. În zece sau optsprezece luni de la răsădire, în funcție de calitatea solului. rădăcinile de manioc sînt bune de mîncat. Femeile le scot din pămînt și în locul respectiv replantează imediat unul sau doi butași tăiați din

vîrful plantei. Maniocul atinge aici 6 picioare (aproape 2 m) înălțime. În alimentație se folosesc toate părțile plantei; frunzele pot fi pregătite ca legume; rădăcinile au o grosime de 3—4 țoli (7,5—10 cm) și o lungime de 12—18 țoli (28—47 cm).

Există două varietăți de manioc sau *cassava:* una este dulce și foarte hrănitoare, cealaltă e amară și otrăvitoare. Varietatea otrăvitoare crește mult mai repede și din această pricină este răspîndită pretutindeni și în mari cantități. Locuitorii satului Kapende, așezat pe malul micului rîu Lonaje, ne dăruiră atîtea rădăcini din varietatea amară, încît ne văzurăm nevoiți să abandonăm o mare cantitate. Pentru a se elimina substanța otrăvitoare din rădăcini, ele se țin patru zile în apă curgătoare, apoi se scot, se curăță de coajă și se lasă la soare. După ce se usucă, ele se sfărîmă lesne, transformîndu-se într-o făină albă, foarte fină, asemănătoare cu amidonul. Făina de manioc se mănîncă sub formă de mămăligă, adică se toarnă în apă clocotită atîta făină cît să cuprindă toată apa și se amestecă. La pregătitul mămăligii participă doi oameni: unul ține vasul, iar celălalt mestecă de zor cu un făcăleț. Mămăliga de manioc constituie mîncarea cotidiană a locuitorilor acestui ținut. Noi însă o mîncam în silă, chiar dacă eram înfometați, adăugîndu-i puțină miere din proviziile noastre, pe care le-am împărțit pînă la ultimul gram cu zambezienii mei. Mămăliga de manioc are un gust respingător și nu ține de sat: oricît ai mînca, după două ore ți se face iarăși foame. Dacă mămăliga e ceva mai subțire, ca terciul, are aspectul scrobelii folosită de spălătoresele noastre. Închipuiți-vă acum că scrobeala e făcută din cartofi stricați și veți avea o vagă idee despre mămăliga balonzilor, pe care noi o mîncam numai împinși de foame.

Am avut prilejul să mă conving că noile noastre călăuze sînt oameni mai principiali decît locuitorii extremității sudice a continentului. Ei se îngrijeau de aprovizionarea noastră cu alimente, dar nu participau în nici un fel la gătitul mîncării și nici nu mîncau în prezența noastră. Cînd ne așezam la masă, ei se retrăgeau în pădure, își mîncau acolo mămăliga, apoi se ridicau în picioare, băteau din palme și îi mulțumeau lui Intemese pentru mămăligă. Macololii, deprinși cu relații mai simple și mai libere, le ofereau și balonzilor din mîncarea lor, dar aceștia refuzau să se atingă de ea. Balonzii sînt foarte corecți și scrupuloși în relațiile reciproce. Fiecare colibă are vatra ei și dacă se întîmplă ca focul să se stingă, ei nu se duc să ceară jeratic de la vecini, ci se chinuie singuri să aprindă un foc nou. Cred că rădăcinile acestor obiceiuri trebuie căutate în credințele lor superstițioase.

După cum am spus, în pădurile din apropierea satelor sînt instalați feluriți idoli, care reprezintă, chipurile, un cap de om sau figura unui leu, în realitate un simplu băț îndoit și uns cu

leacuri magice. Uneori idolul e înlocuit de un vas mic, umplut cu leacuri și așezat sub un paravan sau într-o colibă miniaturală, pe o grămăjoară de pămînt. În locurile mai puțin umblate am întîlnit mereu sculpturi înfățișînd chipuri de oameni bărboși, care seamănă mult cu imaginile de pe vechile morminte egiptene. Pe crengile copacilor din apropierea lor atîrnau ofrandele băștinașilor: rădăcini de manioc sau știuleți de porumb. La intervale de cîteva mile întîlneam și niște grămezi piramidale de crengi uscate. Fiece trecător se simte obligat să rupă o crenguță dintr-un copac și să o arunce în grămadă.

Îmbrăcămintea bărbaților balonda se reduce la un fel de șorț sau fustiță din pielicele bine argăsite de animale mici — de pildă, de șacal sau de pisică sălbatică — atîrnate în jurul șoldurilor. Îmbrăcămintea femeilor nici nu poate fi descrisă, ceea ce nu înseamnă însă că ele ar fi lipsite de modestie sau deșănțate. Stăteau în fața noastră fără să-și dea seama de indecența ținutei lor și se simțeau la fel de nestingherite cum ne simțim noi cînd sîntem îmbrăcați. Este interesant însă că deși nu sesizau că din îmbrăcămintea lor lipsește ceva, femeile balonda nu-și puteau stăpîni rîsul la vederea dosului gol al zambezienilor mei. Era suficient ca ei să se întoarcă cu spatele pentru ca femeile să înceapă a chicoti și, spre marele necaz al zambezienilor, cel mai tare rîdeau fetele tinere.

După traversarea rîului Lonaje am dat de niște sate frumoase, înconjurate, ca toate satele negrilor, de plantații de bananieri, arbuști și manioc. Ne-am instalat tabăra pe malul Leebei, lîngă un cuibar de șerpi, pe care nu-l observasem. Unul dintre oamenii mei a fost chiar mușcat de un șarpe, dar spre norocul lui reptila nu era veninoasă, așa că s-a ales doar cu spaima.

La nord-est de satul lui Șinte se găsește orașul șefului Kazemba, tot din tribul balonda. Toți locuitorii acestui ținut se duc acolo să cumpere inele de aramă pentru picioare. Inelele se lucrează chiar în orașul lui Kazemba. Mi s-a spus că din locul unde ne găseam erau cinci zile de drum pînă în acel oraș. Supușii lui Kazemba fac parte din tribul balonda sau baloi, iar portughezii numesc această țară Londa, Lunda sau Lui.

La 31 ianuarie trecurăm pe celălalt mal al Leebei. Traversarea a durat patru ore și s-a făcut cu luntrele împrumutate de la săteni. Leeba este aici mult mai îngustă decît în punctul unde ne despărțisem ultima oară de ea, lățimea ei fiind de numai 100 de iarzi (circa 90 m). Apele ei au o culoare întunecată, ca a mușchilor. Primul sat întîlnit pe celălalt mal se găsea cam la 2 mile de rîu și am avut mulțumirea să-i determin coordonatele geografice, folosind pentru longitudine distanța dintre Saturn și Lună, iar

pentru latitudine — înălțimea meridianului stelei Canopus; ne găseam la 22°57′ longitudine vestică și 12°06′06″ latitudine sudică.

Era prima dată cînd izbuteam să stabilesc cu precizie în această parte a Lundei, locul unde ne aflam. În timpul drumului scosesem de multe ori instrumentele, dar pînă să le potrivesc norii învăluiau în zăbranicul lor toate stelele. În sud cerul nu este nicăieri atît de înnorat ca aici, cît despre ploi pot spune că dacă în toți anii petrecuți la Colobeng aș fi locuit în cort, el nu s-ar fi ponosit și ciuruit ca în cele 30 de zile de călătorie prin Lunda. În sud n-am pomenit ca în timpul nopții sau în zorii zilei să se iște asemenea ruperi de nori ca aici, unde ele durează adesea toată noaptea, pentru ca aproximativ cu o oră pînă la revărsatul zorilor să se întețească și mai tare. Iar dacă se întîmplă ca noaptea să fie senină, înainte de a se lumina începe brusc o ploaie torențială fără zgomot. În cinci zile din șase, dis-de-dimineață se pornea să toarne cu găleata și asta luni în șir. Pînza cortului se rărise în ultimul hal și ploaia răzbătea înăuntru sub forma unor picături fine, pulverizate, umezindu-mi toate lucrurile. Din cînd în cînd, dar nu întotdeauna, ploile erau însoțite de tunete puternice.

1 februarie. De partea aceasta a Leebei, de care ne îndepărtam, văzurăm astăzi două înălțimi frumoase, cărora localnicii le spun *Puri*, ceea ce în limba lor înseamnă „două". Regiunea învecinată se numește Mokwangva.

Am aflat cu mirare că țesăturile de bumbac englezești sînt aici mai apreciate decît mărgelele și obiectele de podoabă. Băștinașii au mai multă nevoie de îmbrăcăminte decît triburile de beciuani din apropierea deșertului Kalahari, care dispun în acest scop de numeroase piei de animale. În Lunda animalele sînt foarte rare și o bucată de pînză este la mare preț.

La 2 februarie ieșirăm într-o cîmpie întinsă, lată de cel puțin douăzeci de mile și complet acoperită de apă, care, în cel mai bun caz, ne ajungea pînă la glezne. Ca să evităm șesurile Labale (Luval), situate la vest și mult mai inundate, me-am abătut puțin din direcția nord-est, pe care o urmam, și aproape toată ziua am mers avînd înălțimile Puri în dreapta noastră.

După spusele călăuzelor, șesurile Labale sînt în această perioadă cu desăvîrșire impracticabile, fiindcă apa ajunge pînă la brîu. Cîmpia prin care mergeam acum era atît de netedă, încît apa ce se aduna de pe urma ploilor se menținea la suprafață luni de zile. Ea nu fusese în mod cert inundată de Leeba, căci rîul încă nu ieșise din matcă. Ici și colo, deasupra apei se ridicau mici ostroave, pe care creșteau curmali piperniciți și arbori firavi. Cîmpiile propriu-zise sînt acoperite cu un covor des de iarbă înaltă, care as-

cundea apa. Iarba imprimă șesurilor aspectul unor stepe întinse, cu coloritul lor galben deschis și orizontul liber, întrerupt cîteodată de pîlcuri de copaci. Apa limpede de ploaie se adunase probabil de mai mult timp, fiindcă suprafața ei era presărată cu lotuși în plină floare. În ea înotau broaște țestoase, crabi și alte animale ce se hrănesc cu pești, care și ei își croiseră drum spre aceste șesuri.

Din pricina stropilor ce țîșneau de sub copitele boilor, picioarele îmi erau veșnic ude, iar zambezienii, care mergeau pe jos, se plîngeau că umezeala le subțiase pînă și tălpile lor bătătorite. Apa acoperise toate potecile ce treceau prin Lunda și singura noastră sursă de informații rămînea Intemese, călăuza dată de Șinte. El ne spunea denumirile tuturor regiunilor prin care treceam și, printre altele, ne-a arătat *Mokala a Mama*, adică locul unde trăia mama lui. Era interesant să-l asculți pe acest om voinic, cu părul încărunțit, povestind amintiri din copilărie.

Chiar dacă se stabilesc în alt sat sau se despart din alte pricini de mama lor, macalacii îi păstrează o amintire scumpă și rămîn atașați de ea. Ceea ce nu înseamnă însă că și în celelalte privințe ei dau dovadă de înalte principii morale. Intemese, de pildă, înșela și mințea adesea cu nerușinare, dar respectul cu care vorbea de mama lui reprezintă o trăsătură caracteristică tribului său. Beciuanii, dimpotrivă, nu se îngrijesc cîtuși de puțin de mamele lor, în schimb se simt legați de tați, mai cu seamă dacă speră să se aleagă cu niscaiva vite din moștenire. Bacweinul Raciozi, o fostă călăuză de-a noastră, îmi spusese că maică-sa trăiește în țara lui Sebituana și, cu toate că printre beciuani el se bucura de reputația unui om bun la suflet, ideea de a întreprinde o călătorie de la lacul Ngami pînă la Ciobe cu unicul țel de a-și vedea mama l-a făcut să rîdă. Un macalaca nu s-ar fi despărțit însă niciodată de dînsa.

Pentru noapte ne-am oprit pe o insuliță, unde din păcate n-am găsit lemne de foc. Sălașurile înjghebate de însoțitorii mei i-au apărat prea puțin de ploaia care a turnat cu găleata pînă a doua zi la amiază. Uriașa cantitate de apă vărsată de ploi nu găsește în aceste cîmpii nici o scurgere, cu excepția infiltrării lente în albiile diferiților afluenți ai Leebei sau direct în Leeba. Din cauza vegetației dese, ea nu poate să brăzdeze șesurile și să formeze mici *nullag*-uri. Dacă relieful n-ar fi atît de neted, atunci cu toată vegetația bogată masele de apă ar fi găsit o scurgere. .

Pe aceste vaste întinderi nu crește decît iarbă și doar pe micile ostroave se întîlnesc copaci firavi și piperniciți. În locurile cu apă stătătoare, copacii nu pot în genere să trăiască. Lipsa unei scurgeri pentru apa ploilor are o influență nefastă și asupra puținilor copaci care au izbutit să prindă rădăcini în ostroave, pentru

că întreg solul este amenințat să se transforme într-o mlaștină. Mi s-a spus că șesurile Labale, situate la apus, sînt mult mai întinse ca acestea și au aceeași vegetație.

După ce apa de ploaie se infiltrează în pămînt, ceea ce se întîmplă în timpul lunilor secetoase, călătorii se lovesc de altă greutate, și anume lipsa de apă. Așa susțin băștinașii, și n-am motive să nu le dau crezare. La sfîrșitul anotimpului secetos aceste cîmpii perfect plane, neîntrerupte nicăieri de rîpi sau crăpături ale scoarței, reprezintă probabil un tablou diametral opus celui văzut de mine. Firește că săpînd pămîntul nu se poate să nu dai de apă. Dovada am avut-o pe drumul de întoarcere, cînd malaria ne-a silit să ne oprim pe aceleași șesuri. La 12 mile de rîul Kasai, oamenii mei au găsit atunci apă din belșug la o adîncime de cîteva picioare. Pe unul dintre ostroave am văzut o grădină al cărei proprietar, în timpul lunilor de secetă, obținea apa în modul arătat mai sus, adică dintr-o fîntînă săpată de el. Cît timp băștinașii vor lucra pămîntul după sistemul actual, aceste cîmpii vor rămînea nelocuite. De altfel regiunile sînt slab populate și localnicii nu duc lipsă de pămînt. Pentru grădinile lor le ajung pantele line ale malurilor micilor rîuri și, din păcate, nu cresc vite care să se hrănească cu milioanele de acri de iarbă minunată, prin care ne croim cu greu drum.

Rog pe cititor să rețină că aceste șesuri sînt inundate periodic, pentru că acest fapt exercită o mare influență asupra geografiei fizice a celei mai mari părți a ținutului. Din șesurile Labale, situate la vest de drumul nostru, izvorăsc o mulțime de pîraie, care unindu-se dau naștere bogatului curs de apă al Ciobei. Rîurile Loeti și Kasai își trag obîrșia din alte văi, la fel de întinse, și, după cum vom vedea mai departe, toate cursurile de apă de aici își datoresc geneza nu unor izvoare, ci infiltrării lente a apelor din mlaștini.

După ce a încetat ploaia, am părăsit insulița și ne-am continuat drumul spre nord-vest pînă am dat de o creastă de pămînt neinundat, dar cu o populație rară. Ca pretutindeni sătenii ne împrumutară cîteva acoperișuri de pe colibele lor, ca să-i scutească pe oamenii mei de truda construirii sălașelor. La plecare lăsam acoperișurile jos, socotind că indigenii au destul timp liber ca să și-l piardă așezîndu-le la loc Pentru împrumutatul acoperișurilor, băștinașii nu ne-au cerut niciodată plată. Noaptea plouă așa de tare că așternuturile noastre se udă în partea de jos. Ca să evităm asemenea neplăceri, am început să săpăm în jurul cortului și al sălașelor un mic șanț, iar din pămîntul scos făceam o movilită pe care așezam așternutul ca să-l ridicăm deasupra solului. Pe vreme umedă zambezienii lucrau cu multă tragere de inimă.

În zilele de 4 și 5 ploaia n-a contenit nici o clipă ținîndu-ne locului.

6 februarie. Îndată după plecare traversarăm cu luntrele un braț al rîului Lo-Kalueje, iar după-amiază trecurăm în același mod și rîul propriu-zis. Ca aproape toate brațele rîurilor de aici, brațul purta numele rîului principal, precedat de cuvîntul *nuana* (copil), adică se numea Nuana Kalueje (Copilul lui Kalueje).

În Lo-Kalueje trăiesc hipopotami, prin urmare e de presupus că nu seacă niciodată, fapt confirmat și de localnici. Călăuzindu-mă numai după cele văzute de mine, nu pot să-mi fac o părere despre mărimea lui. În tot cazul, este o apă adîncă și foarte repede, lată de 40 iarzi (peste 35 m), însă probabil că în anotimpul secetos scade la jumătate.

Înaintînd în direcția nord-nord-vest, întîlnirăm o sumedenie de afluenți pe care, negăsind bărci, îi treceam prin vad și adesea eram toată ziua uzi leoarcă. Pe alocuri boii intrau în apă pînă peste gît și șaua mea, improvizată din așternuturi, se îmbiba cu apă ca un burete. Ceasul de buzunar se găsea în siguranță numai dacă îl purtam la subțioară, fiindcă acolo era apărat și de apa ce turna de sus, și de aceea care curgea jos. Însoțitorii mei treceau rîurile prin vad, ridicînd bagajele deasupra capului.

Lo-Kalueje curge șerpuit de la nord-est spre sud-vest și se varsă în Leeba. În dreapta și în stînga lui se desfășoară o regiune extrem de frumoasă și de roditoare, presărată cu crînguri și pîlcuri de arbori minunați. Locuitorii satelor de aici scamănă ogoarele și recoltează tot anul. O seamă de plante cerealiere ca porumbul, *lotsa (Pennisetum typhoideum)* și *loches*-ul sau meiul pot fi văzute simultan în diferite stadii de dezvoltare. Semănăturile de pe unele parcele dăduseră în pîrg, pe cînd în țara macololilor semănăturile nu sînt în acest anotimp nici pe jumătate dezvoltate. Zambezienii mei, buni cunoscători ai calității solului, își exprimau cu glas tare admirația pentru deosebita fertilitate a pămîntului din întreaga Lundă și nu conteneau să-i laude pășunile Ei știu ce soiuri de iarbă priesc cel mai bine diferitelor specii de animale și regretau că localnicii nu cresc de loc vaci fiindcă ele ar putea să se hrănească admirabil cu iarba grasă plină de sevă din cîmpii, care în acest anotimp imprimă peisajului un colorit specific.

În șesurile inundate trăiesc o mulțime de *Glanis siluris*, un pește omnivor. Cînd apele se retrag, el încearcă să-și croiască drum înapoi în rîu. Atunci balonzii zăgăzuiesc rîul cu garduri de nuiele și cu diguri, lăsînd mici deschizături pentru scurgerea apei. În aceste deschizături ei așază o puzderie de vîrșe, asemănătoare cu ale noastre, în care peștele poate intra, dar nu poate ieși. Ei

pescuiesc astfel mari cantități de pește și îl afumă. Peștele afumat constituie o admirabilă completare la mîncărurile lor lipsite de gust. În afara vîrșelor, balonzii pescuiesc și cu undița, folosind un cîrlig de fier fără cioc. Pentru ca peștele să nu poată scăpa din cîrlig, vîrful lui e îndoit spre interior. Plasele sînt mai puțin folosite ca pe Zouga și Liambie. De asemenea, balonzii ucid mult pește prin otrăvirea apelor cu frunzele mărunt fărîmițate ale unui arbust care crește în preajma tuturor satelor.

La 7 februarie am ajuns în satul Soana Molopo, unde n-am zăbovit mult. Curînd după ce am pornit mai departe ne-a prins o ploaie torențială, care ne-a obligat să ne oprim și să înjghebăm la repezeală un bivuac lîngă coliba lui Mozinkwe, un băștinaș înțelept din tribul șefului Katema. Mozinkwe ne-a primit foarte prietenos. Avea o grădină minunată, împrejmuită cu un gard des din crengi de banian. Multe dintre ele prinseseră rădăcini, alcătuind un gard viu în jurul curții. Soția lui Mozinkwe semănase pe lîngă casă bumbac și alte plante care aici sînt folosite la condimentatul obișnuitelor mîncăruri fade. De asemenea cultiva binecunoscutul ricin și o plantă de dimensiuni mai mari *(Jastropha curcas)* care conține și ea un ulei cu efecte purgative, folosit de indigeni exclusiv pentru a se unge cu el pe corp și pe cap. Din grădină nu lipseau nici batatele sau cartofii dulci. Chiar în mijlocul curții creștea un grup de copaci cu umbra deasă la adăpostul cărora erau grupate colibele acestei minunate familii.

Copiii lui Mozinkwe — toți de la aceeași nevastă — sînt negri ca lignitul și foarte simpatici. Este cea mai frumoasă familie de negri din cîte cunosc. Bucuria sinceră și ospitalitatea cu care ne-a primit acest om și soția sa au produs asupra noastră o impresie de neuitat. Nevasta lui Mozinkwe m-a rugat să-i aduc niște pînzeturi din țara oamenilor albi, dar cînd ne-am întors dînsa odihnea în mormînt, iar soțul ei, după obiceiul băștinașilor abandonase în voia soartei colibele, grădina și pomii. Indigenii nu rămîn în casa unde le-a murit soția iubită, probabil pentru că nu pot suporta amintirea zilelor fericite petrecute împreună, sau pentru că se tem de locul pe unde a trecut moartea. Dacă se mai întorc din cînd în cînd o fac numai pentru a se ruga la mormîntul răposatei, sau pentru a aduce jertfe. Din pricina acestui obicei aici e aproape imposibil ca un sat să dăinuiască mult timp în același loc.

Vineri, 10 februarie. Ne luarăm rămas bun de la ospitalierul Mozinkwe și traversarăm cu bărcile un alt rîuleț, lat de circa 40 de iarzi (circa 35 m). Chiar în momentul traversării ne ajunge un sol trimis de Katema. Solul se numea Șakatwala și îndeplinea la curtea șefului său funcția de intendent sau de împuternicit

special. Toți șefii au pe lîngă dînșii o asemenea persoană de încredere, aleasă de cele mai multe ori din rîndul oamenilor săraci, dar întotdeauna foarte înzestrată și inteligentă. Ei sînt trimiși ca soli în misiunile importante și se bucură de o mare autoritate printre curteni. Șakatwala ne-a încunoștințat că șeful său, Katema, nu dispune de informații precise despre țelurile noastre, însa dacă sîntem animați de intenții pașnice, trebuie negreșit să ne prezentăm la curtea lui, fiindcă străinii îl interesează. Noi eram dispuși să pornim imediat într-acolo, dar prietenul nostru Intemese ne-a convins să ne ducem mai întîi în satul cîrmuit de Kwedende, socrul lui Katema. Kwedende și-a exprimat satisfacția de a împărți cu Katema cinstea vizitei noastre.

Părul lui Kwedende putea servi drept o admirabilă mostră a bogatei podoabe capilare crețe, caracteristică negrilor din Lunda. El era despărțit pe frunte de o cărare și îi cădea pînă la umeri, în două plete mari, date pe după urechi. Restul părului era strîns la ceafă și înnodat. Kwedende era un om deștept și am avut cu dînsul o convorbire îndelungată. Tocmai se întorsese de la înmormîntarea unuia dintre supușii săi și am aflat că asurzitoarele bubuituri de tobă, ce răsună întotdeauna în asemenea cazuri, au drept scop să-i adoarmă pe barimo, adică duhurile. Nu există sat care să nu aibă o tobă și adesea o auzi răsunînd de la răsăritul pînă la asfințitul soarelui. Băștinașii cred că morții sînt răzbunători și au față de ei un sentiment înrudit mai degrabă cu teama decît cu dragostea.

Începură să se arate unele animale sălbatice — bivoli, antilope sud-africane, kudu și alte specii de antilope — dar nu izbutirăm să vînăm nimic, fiindcă aici ele sînt foarte prevăzătoare. Drumul nostru trecea, ca și pînă acum, prin păduri și lunci, unde din cînd în cînd întîlneam sate și cătune. Starea sănătății mele se ameliorase și mă găseam într-o dispoziție care îmi permitea să apreciez după merit frumusețile peisajului.

În satul lui Kwedende sosiseră niște mesageri din orașul lui Matiamvo (Muata Ianvo) trimiși să vestească decesul ultimului deținător al acestui titlu. Cuvîntul *muata* sau *mate* înseamnă domnitor sau șef suprem, iar titlul de Matiamvo este ereditar și se transmite din tată în fiu. Din spusele mesagerilor reieșea că ultimul Matiamvo fusese nebun de-a binelea; astfel, ei povesteau că atunci cînd îl apucau accesele de furie, el alerga pe străzi și tăia capetele tuturor oamenilor care îi ieșeau în cale; cu timpul adunase în palatul său o întreagă colecție de capete omenești.

Matiamvo se justifica susținînd că țara lui este suprapopulată și trebuie să micșoreze numărul locuitorilor. Matiamvo

deține o putere absolută, avînd drept de viață și de moarte asupra supușilor săi.

I-am întrebat pe mesageri dacă la curtea lui Matiamvo se mai practică obiceiul de a aduce jertfe omenești, cum văzuse la timpul său Pereira la Kazembe. Mi-au răspuns că sacrificiile umane nu constituie un fenomen obișnuit, cum i se păruse lui Pereira, ci ceva cu totul întîmplător și au loc numai atunci cînd domnitorului îi trebuie anumite organe omenești pentru niște vrăji speciale. Omul care ne-a dat aceste explicații și-a exprimat nădejdea că noul Matiamvo nu se va comporta asemenea predecesorului său nebun și va lua viața numai celor vinovați de vrăjitorii sau de furt.

Mesagerii au rămas foarte mirați auzind de cîtă libertate se bucură macololii, iar cînd au aflat că fiecare dintre însoțitorii mei posedă vite proprii, ne-au spus că în țara lor numai Matiamvo are boi și vaci. Unul dintre ei, un om cu multă minte, ne-a pus următoarea întrebare: „Dacă mi-aș face o luntre și aș porni la vale pe apă pînă în țara macololilor, aș putea să schimb acolo luntrea pe o vacă?". Această întrebare, la care macololii au răspuns afirmativ, era de mare însemnătate, deoarece dovedea că indigenii aveau cunoștință de existența unei căi fluviale din țara lui Matiamvo pînă în țara macololilor, cale foarte importantă fiindcă trece prin ținuturi fertile și bogate în lemn de construcție. Dacă între triburi se vor stabili relații permanente, șefii lor vor afla ce părere au alte neamuri despre purtarea și faptele lor, ceea ce va exercita o influență pozitivă asupra conducătorilor. Macololii, care săvîrșesc mereu incursiuni de jaf, se bucură în Lunda de o reputație foarte proastă. Aici nu se știe despre ei nimic altceva decît că sînt niște tîlhari cruzi. Supușii lui Matiamvo îndură fără crîcnire toate abuzurile și nedreptățile șefului lor și nimeni nu îndrăznește să ridice glasul împotriva cruzimilor lui, fiindcă le este teamă să fugă și să caute azil în alte țări.

Am părăsit satul însoțiți de Kwedende în persoană și de șeful mesagerilor lui Matiamvo. După două-trei mile spre nord-vest am ajuns la rîul Lotembwu, care aici curge spre sud. Pe mal ne aștepta o barcă. Traversarea a fost foarte obositoare, pentru că deși rîul propriu-zis nu măsoară decît 9 iarzi (circa 8 m) în lățime, toată valea din jur era inundată și ca să ieșim pe uscat ne-am bălăcit prin apă mai bine de jumătate de milă. Ajunși pe celălalt mal am aprins un foc bun, spre a-i da putință bătrînului Kwedende să-și încălzească oasele și să-și usuce tutunul. Băștinașii rup frunzele de tutun și le usucă la foc, ținîndu-le aproape de flacără pînă devin sfărîmicioase, apoi le păstrează în tabacheră împreună cu un mic pisălog, cu care le mărunțesc pînă se transformă într-un praf fin, bun de prizat. În timp ce ne uscam la foc, oamenii lui

Matiamvo ne-au vorbit fără ocoluri despre obiceiurile crude ale tribului lor. La moartea unui Matiamvo, de pildă, o parte din slugile lui sînt ucise, ca să-l însoțească pe cealaltă lume. Același obicei există și la barotsi; el dovedește că ei sînt negri adevărați, deși nici barotsii și nici balonzii nu se aseamănă fizicește cu supușii lui Matiamvo. Kwedende ne-a declarat că dacă așa ceva s-ar întîmpla în prezența lui, el și-ar ascunde bine oamenii, ca să nu poată fi găsiți și uciși. Hotărît lucru, pe măsură ce înaintam spre nord, băștinașii devin mai cruzi și mai superstițioși.

Ni s-a spus că dacă răposatului Matiamvo îi plăcea un obiect oarecare, bunăoară dacă i-ar fi plăcut lanțul ceasului meu, care era lucrat din argint filigranat și constituia o raritate și o minunăție pentru băștinași (ei nu văzuseră încă metal împletit), el ar fi ridicat în picioare toată populația ca să cumpere obiectul respectiv.

Din locul unde traversasem Lotenbwu mai aveam doar opt mile pînă în orașul lui Katema (11°35′49″ lat. sud., 22°27′ long est.). De fapt această așezare nu este un oraș, ci un grup de sate. Emisarii lui Katema ne-au indicat un loc, cam la jumătate de milă de oraș, unde aveam voie să ne construim un adăpost de tipul celor ce se pot înjgheba din nuiele și iarbă, iar Intemese, călăuza noastră, a fost chemat de șef pentru obișnuitul interogatoriu despre comportarea noastră de pînă acum și intențiile de viitor. Curînd după terminarea interogatoriului, Katema ne-a trimis o tratație copioasă.

A doua zi dimineața a avut loc primirea noastră oficială. Katema era instalat pe un fel de tron; în jurul lui ședeau pe pămînt vreo trei sute de bărbați, iar în spatele său erau așezate treizeci de femei, nevestele lui. Majoritatea oamenilor formau un semicerc, la o distanță de 50 de iarzi (circa 45 m) de șef. Fiecare grup avea un conducător și cînd șeful chema, cu un semn al capului pe unul dintre ei, respectivul se apropia de tron și rămînea în preajma lui ca sfetnic. După ce Intemese i-a povestit tot ce știa despre noi, Katema a dat poruncă să ni se aducă șaisprezece coșuri mari cu făină, șase găini și o duzină de ouă, exprimîndu-și regretul că în ajun ne-a lăsat să ne culcăm flămînzi, căci nu-i place ca străinii să sufere de foame în orașul său. Apoi a adăugat: „Duceți-vă acasă, făceți-vă de mîncare și îndestulați-vă, ca să vă simțiți bine mîine și să puteți sta de vorbă cu mine la recepția pe care o voi da în cinstea voastră".

Katema era un bărbat înalt, în vîrstă de vreo 40 de ani. Pe cap purta un fel de coif din mărgele și pene. Era îmbrăcat cu un veston de culoare verde-cafenie, împodobit pe mîneci cu panglici late de brocart. În mînă ținea un *tui* mare, făcut din vîrfu-

rile mai multor cozi de gnu. Tuiul era un talisman prețios și tot timpul cît am stat acolo și-a făcut vînt cu el. De cîteva ori a rîs cu hohote și cred că era bine dispus. Cînd ne-am ridicat ca să ne luăm rămas bun, o dată cu noi s-a sculat în picioare toată lumea, exact ca la curtea lui Șinte.

A doua zi dimineața Katema m-a întîmpinat cu cuvintele: „Eu sînt marele *moene* (domn) Katema, egalul lui Matiamvo; el și cu mine sîntem cei mai mari șefi din aceste ținuturi. De cînd mă știu locuiesc aici, unde strămoșii mei au trăit înaintea mea. Aici se află casa unde a trăit tatăl meu. Nu veți găsi cranii omenești în preajma taberei voastre, căci n-am ucis niciodată un negustor și ei vin toți la mine. Eu sînt marele moene Katema, despre care ați auzit". I-am împărtășit planurile mele și el mi-a dat imediat trei călăuze, spunîndu-mi totodată că drumul cel mai scurt este cel de nord-vest, pe unde vin toți negustorii, dar că actualmente toate cîmpiile sînt inundate cu apă pînă la brîu și de aceea preferă să ne îndrume pe o cale mai nordică, pe unde n-a trecut încă nici un negustor. Intenția lui corespundea și dorințelor mele, fiindcă socoteam că era riscant să merg pe drumurile practicate de negustorii de sclavi.

I-am dăruit lui Katema cîteva obiecte care i-au făcut mare plăcere: o batistă, un brici, trei șiraguri de mărgele, cîțiva nasturi și un corn pentru păstrat praful de pușcă. M-am scuzat că nu-i pot oferi ceva mai de preț și i-am spus că dacă are nevoie de un obiect care se găsește la Luanda, mi-ar face plăcere să i-l aduc la întoarcere, cu condiția ca să nu fie prea voluminos. A rîs la auzul condiției restrictive și mi-a răspuns amabil: „Orice dar primit de la oamenii albi îmi face plăcere și îți voi fi recunoscător pentru orice mi-ai aduce, însă vestonul pe care-l port s-a învechit și aș dori unul nou". I-am lăudat frumoasa cireadă de vaci și l-am învățat cum trebuie mulse; mi-a ascultat sfaturile cu atenție și mi-a mulțumit. Avea vreo treizeci de vaci minunate, prăsite din două vaci cumpărate în tinerețe de la niște oameni din tribul balobale. Aproape toate erau albe și cu desăvîrșire sălbatice. La apropierea unui străin fugeau în toate direcțiile cu ușurința și grația unei antilope. Macololii le priveau cu o admirație nemărginită. Aspectul vitelor dovedea limpede că ținutul era cît se poate de prielnic creșterii animalelor. Cînd Katema voia să ucidă o vacă, o împușca. Mi s-a spus că și cireada lui Matiamvo e la fel de frumoasă. Nu înțeleg de ce populația acestui ținut atît de bogat în pășuni nu se ocupă cu creșterea animalelor.

20 februarie. Am părăsit cu multă bucurie orașul, deși fusesem admirabil tratați de Katema. Mai întîi am mers patru sau

cinci mile spre nord-nord-vest, apoi am cotit spre vest și după alte două mile am ajuns la o extremitate foarte îngustă a lacului Dilolo (Djilolo) pe care am ocolit-o. Această porțiune a lacului nu e mai lată de 1 milă (1,8 km) și poate fi luată drept un fluviu. El e plin de pește și în apele lui trăiesc mulți hipopotami. Lacul Dilolo are 7 sau 8 mile (13—15 km) lungime și are cam trei mile (5,5 km) în punctul cel mai lat, pe care nu l-am văzut de astă dată. Dacă cititorului îi va părea ciudat că nu mi-am dat osteneala să străbat cîteva mile ca să privesc partea cea mai lată a lacului, pe care, dacă ar fi să-l cred pe Katema, n-o văzuse nici un negustor, îl rog să țină seama că îmi reveniseră crizele de malarie și de două zile nu luasem nimic în gură, iar noaptea, în loc să dorm, beam mereu apă. Eram extrem de mulțumit că puteam să mă țin pe picioare și să-mi văd de drum.

Localnicilor le plac foarte mult păsările cîntătoare și țin în colibele lor o frumoasă varietate de canar, numită *kabazo*. Păsărelele sînt ținute în niște cuști lucrate artistic, deasupra cărora este instalată o capcană pentru suratele libere ale captivelor. I-am întrebat de ce le țin închise și am căpătat următorul răspuns: „Fiindcă ele cîntă frumos". Băștinașii le hrănesc cu semințe de *lotsa (Pennisetum typhoideum)*, o plantă cerealieră pe care o seamănă în mari cantități pentru propria lor alimentație. De aceea canarii, ca și vrăbiile noastre, sînt o adevărată pacoste pentru agricultorii de aici.

Mi-a făcut plăcere să aud în pădure, după mulți ani de zile, semnalul de alarmă pe care îl scot canarii speriați și să-l văd pe unul cum sărea vesel din cracă-n cracă și cînta în triluri vesele. Am văzut aici și porumbei domesticiți. Barotsii, care nu scapă prilejul să-l preamărească în ochii noștri pe Santuru, șeful lor, ne-au povestit că el are mulți porumbei și canari, cărora, cînd devin adulți, li se înroșesc penele de pe corp. Canarii de aici au pieptul colorat în galben-verzui caracteristic acestei specii, iar penele de pe spinare sînt ceva mai verzi și vîrstate în lungime cu dungi mai închise, care se unesc la mijlocul spatelui; de la cioc pînă la frunte au de asemenea o dungă închisă.

Dimineața păsările cîntătoare alcătuiesc un cor vesel, îndeosebi în apropierea satelor, unde se găsesc în număr mare. Unele păsări au glasul la fel de sonor ca mierla noastră, iar vînătorul regal *(Halcyon senegalensis)* scoate un sunet limpede și puternic, asemănător cu sunetul fluierului de apă. În orele de arșiță toate păsările amuțesc și se pitulează în cele mai umbrite colțișoare ale pădurii, dar cînd se lasă răcoarea înserării văzduhul se umple iarăși cu cîntecele lor melodioase. E interesant că păsările cîn-

tătoare trăiesc tocmai aici, unde sînt atît de puține animale sălbatice. Cu cît înaintam spre litoral, eram tot mai uimit de relativa lipsă a animalelor mari. Și rîurile sînt sărace în pește. Muștele comune nu ne supărau așa de mult ca în regiunile unde se cresc multe vaci ; în afara muștelor comune, aici se găsesc niște muște de aceeași formă și mărime, însă cu piciorușele atît de mici și de fine că nici nu le simți cînd se așază pe tine. Țînțarii nu sînt decît arareori așa de numeroși ca să-l împiedice pe un om obosit să se odihnească.

E adevărat că aici lipsesc obișnuitele insecte supărătoare și musca țețe, dar în schimb ai parte din belșug de altele. Odată, pe cînd ațineam, am simțit că îmi fuge o insectă pe frunte. Am vrut s-o îndepărtez cu mîna și m-am ales cu o mușcătură foarte dureroasă pe mînă și pe frunte. Am aprins îndată lumina și am văzut că insecta era un păianjen alb, lung cam de jumătate țol (1,25 cm). Unul din oamenii mei l-a strivit cu degetul și n-am avut posibilitatea să verific dacă bestia mă înțepase cu acul sau mă mușcase. N-am aplicat calmante sau alte leacuri și aproximativ după două ore durerea a trecut de la sine. Beciaunii susțin că în țara lor există un mic păianjen negru a cărui mușcătură ar fi mortală. Personal n-am asistat la nici un deces care ar putea fi atribuit mușcăturii acestei insecte. Am văzut însă de multe ori un păianjen negru, mare și păros, lung de 1 țol și un sfert (peste 3 cm) și lat de trei sferturi de țol (aproape 2 cm), înzestrat la extremitatea picioarelor antcrioare cu o excrescență asemănătoare cu umflătura de la vîrful cozii scorpionului ; dacă se apasă pe partea lată a excrescenței, în partea ei ascuțită iese o picătură de venin.

În sud am avut prilejul să văd niște păianjeni care își apucă prada făcînd un salt de cîțiva țoli (1 țol = 2,54 cm). Cînd se sperie, sînt capabili să facă o săritură de aproape un picior (30 cm) de la obiectul care i-a înspăimîntat. Se cunosc cîteva varietăți ale acestei specii.

Un păianjen de culoare roșiatică *(Myggale)* nu-și procură hrana stînd răbdător la pîndă sau sărind brusc asupra victimei, ci în cu totul alt mod. El își caută mîncarea deplasîndu-se cu o viteză uimitoare în toate direcțiile, cotrobăind ungherele și cercetînd cu de-amănuntul fiecare obiect. Prin mărimea lui și iuțeala cu care circulă, el trezește un sentiment de scîrbă și de spaimă oricui îl vede pentru prima oară. N-am auzit să fi pricinuit alt rău, în afara dezgustului și a fricii provocate de apariția lui. Am impresia că puțini sînt oamenii care, văzîndu-l pentru prima oară, nu simt o teamă instinctivă. Băștinașii îi spun *selali* și cred că el își închide casa cu o ușiță prinsă în țîțîni. Într-adevăr, lîngă

gaura pe care o sapă adînc în pămînt se găseşte un fel de uşiţă de mărimea unui şiling, perfect adaptată la diametrul găurii. Cînd uşiţa este deschisă şi deci partea ei interioară se află în sus, ea atrage imediat atenţia fiindcă e formată dintr-o substanţă mătăsoasă, de un alb imaculat, ca hîrtia. În schimb, partea exterioară a uşiţei este acoperită cu pămînt luat din jurul găurii, astfel că atunci cînd este închisă e cu neputinţă să descoperi intrarea în locuinţa insectei. Dacă îţi dai osteneala să ridici uşiţa, te convingi că este prinsă cu o ţîţînă la una dintre margini şi se răsuceşte astupînd perfect gaura.

În unele locuri trăiesc numeroşi păianjeni mari şi frumoşi, cu pete galbene, care întind plase cu diametrul de 1 iard (circa 0,9 m). Plasele sînt ţesute din fire de grosimea unei aţe trainice şi prinse între doi copaci. Firele pornesc radial din centrul plasei, unde insecta stă la pîndă în aşteptarea pradei. Plasa e întinsă în plan vertical, aşa că dacă te loveşti de ea în pădure îţi acoperă toată faţa. O altă specie de păianjeni trăieşte în colonii şi ţese o plasă deasă şi atît de mare, încît învăluie tot trunchiul copacului. Această specie poate fi întîlnită în orice colţişor al pădurii. În colibele macololilor este răspîndit un păianjen tărcat de culoare cafenie, gros de jumătate ţol (1,25 cm). Trupul lui rotund se sprijină pe nişte picioare lungi de un ţol şi jumătate (circa 4 cm). El îşi amenajează din substanţa albă şi mătăsoasă amintită mai înainte un culcuş neted pe peretele colibei şi stă acolo nemişcat zile întregi. Mi-a fost imposibil să stabilesc cu ce se hrăneşte acest colocatar teribil de slut, dar absolut inofensiv, mai ales că în afara covorului alb pe care stă nu ţese nici un fel de plasă.

Ploile torenţiale ne-au împiedicat să străbatem valea într-o singură zi, deşi mergeam în linie dreaptă (în direcţia nord-nord-vest). Zambezienii mei călcau cu atenţie, fiindcă tălpile picioarelor li se subţiaseră de atîta mers prin iarba udă şi încîlcită şi aveau dureri la fiecare pas. În vale exista o cărare bătătorită, dar fiind situată mai jos ca restul cîmpiei era plină de apă. Oamenii mei o evitau şi mergeau alături de ea, croind o nouă cărare. Cînd călătoreşti pe jos, existenţa potecilor reprezintă o mare înlesnire şi oricine a drumeţit prin Africa va fi de acord cu mine. În lipsa unei poteci înaintam încet, de-a dreptul chinuitor.

Furnicile sînt mai înţelepte decît unii oameni, deoarece nu uită învăţămintele experienţei. Ele izbutesc să trăiască şi în aceste cîmpii, care an de an sînt inundate atîtea luni de zile, încît lotusul şi alte plante acvatice apucă nu numai să crească, ci şi să

dea semințe. Cînd furnicile văd că nivelul apelor atinge înălțimea de un picior (0,30 m) acoperindu-le întreg orizontul, ele își salvează viața refugiindu-se în niște locuințe minuscule, pregătite din vreme pe lujerele ierburilor. Aceste adăposturi construite din subargilă neagră, cleioasă, sînt plasate mai sus de nivelul pînă unde cresc apele. Ideea de a construi asemenea refugii nu poate fi decît rezultatul experienței. Dacă furnicile ar fi așteptat pînă ce apa le va fi inundat locuințele terestre, ele n-ar fi fost în stare să obțină materialul necesar construirii locuințelor aeriene, căci pentru fiecare gură de lut ar fi trebuit să plonjeze în apă pînă la fund. Unele locuințe aeriene au mărimea unui bob de fasole, altele sînt cît degetul mare al unui om.

CAPITOLUL XVIII

CUMPĂNA APELOR ÎNTRE RÎURILE CARE CURG SPRE NORD ŞI CELE CARE CURG SPRE SUD — O VALE ADÎNCĂ — PODUL DE LEMN — IZVOARELE DE PE COSTIŞELE VĂII — FLUVIUL KASAI — SĂRĂCIA FAUNEI — PRETENŢIILE NEÎNTEMEIATE ALE LUI KATENDE — O OFENSĂ GRAVĂ — PROPRIETARUL UNUI POD NE PRETINDE TAXĂ DE TRECERE — CĂLĂUZE CUPIDE — VĂILE INUNDATE — NAVIGĂM PE NUANA LOKE — ZAMBEZIENII NU EZITĂ SĂ-MI SARĂ ÎN AJUTOR — PĂRERILE MACOLOLILOR DESPRE FERTILITATEA VĂILOR NECULTIVATE — DEOSEBIRILE DE CULOARE LA AFRICANI — INTRĂM ÎN SATUL LUI CIBOKWE — PRETENŢIILE NERUŞINATE ALE CĂPETENIEI — ŞÎNTEM ÎNCERCUIŢI ÎN TABĂRĂ — REVENDICĂRILE BĂŞTINAŞILOR — EI NE PUN O ÎNTREBARE — SE CONTUREAZĂ POSIBILITATEA UNEI ÎNCĂIERĂRI — CUM A FOST EA PREÎNTÎMPINATĂ — SCHIMBĂM RUTA — VARA — MALARIA — STUPII DE ALBINE ŞI O CĂLĂUZĂ — INSTINCTUL COPACILOR — PLANTELE AGĂŢĂTOARE — LIPSA SPINILOR ÎN PĂDURE — NIŞTE PLANTE CARE CRESC NUMAI PE OGOARELE ABANDONATE — CĂLĂUZE TICĂLOASE — ASEDIUL — ALTĂ NEPLĂCERE — SÎNTEM REŢINUŢI DE IONGA PANZA — SATUL ACESTUIA — NECAZUL PRICINUIT DE NEGUSTORII BANGALA — OAMENII MEI SE DESCURAJEAZĂ — HOTĂRÎREA LOR ŞI MĂSURILE DE PRECAUŢIE

La 24 februarie am călcat, în sfîrşit, pe pămînt uscat, depăşind şesurile inundate din vecinătatea lacului Dilolo. Populaţia de aici recunoaşte autoritatea unui şef numit Katende. Am descoperit cu surprindere că şesurile aproape plate pe care le străbătusem reprezintă cumpăna apelor între rîurile de la nord şi cele de la sud; într-adevăr, cursurile de apă din regiunea unde ne aflăm acum se îndreaptă spre nord şi se varsă în Kasai sau Loke, care curge în apropiere, pe cînd toate rîurile întîlnite mai înainte îşi mînau apele spre sud.

Călăuzele date de Katema ne-au condus numai pînă la primul sat şi au făcut cale întoarsă. Cîţiva locuitori ai acestui sat s-au oferit să ne conducă mai departe, spre nord-nord-vest, şi pentru prima oară de la plecarea din Colobeng am coborît într-o vale adevărată şi adîncă, în mijlocul căreia, la o distanţă de 300 şi 400 iarzi (275—365 m) de la marginea superioară a văii, susura un mic rîu.

Peste acest rîu este aruncat un pod de lemn, care acum, după ploi, era complet sub apă, aşa că deşi am mers pe el tot ne-am udat pînă la brîu. Ambele maluri sînt străjuite de o pădurice deasă şi frumoasă. Mulţi copaci îşi înălţau trunchiurile pînă la 60 şi 80 picioare (18—24 m), iar la poalele lor pămîntul era împodobit de un minunat covor de flori. Ne ridicarăm pe costişa opusă şi după două ore ajunserăm într-o altă vale, la fel de frumoasă şi udată, ca şi prima, de un rîuleţ. Poate că unii cititori vor consi-

dera puerilă atenția pe care o acord unor detalii atît de minore cum sînt văile întîlnite în drum, fiindcă toate țările au numeroase văi. Toate văile de aici, sînt însă ramificații ale văii principale prin care curge Kasaiul sau Loke și deoarece fluviul, ca și afluenții săi, își trage obîrșia de pe versantele acestor văi, cred că mi se va scuza atenția acordată reliefului.

Ici și colo, pe costișele văilor, mustesc încetișor din pămînt izvoare de apă, înconjurate de pîlcuri de copaci veșnic verzi, cu frunze mari, drepți ca lumînarea și aparținînd acelorași specii ca și cei de pe malurile rîurilor. Aceste locuri sînt acoperite cu o iarbă foarte deasă și la prima vedere crezi că sînt mlaștini, nu izvoare. Apa lor se scurge foarte încet în pîrîurile din mijlocul văilor, și sînt atît de numeroase pe amîndouă versantele, încît imprimă peisajului o înfățișare cu totul ieșită din comun.

Copacii din preajma izvoarelor caută întotdeauna să se adune în cerc, iar trunchiurile lor sînt semețe și drepte, în timp ce frații lor din șesuri sînt piperniciți și firavi.

Este evident că apa care inundă luni de zile șesurile se infiltrează cu încetul în pămînt și își croiește drum spre apele curgătoare. răzbătînd din loc în loc la suprafață sub forma acestor mlaștini. Marea deosebire dintre copacii din văi și cei de pe șesuri — deși în ambele locuri ei aparțin mai multor specii — are o explicație extrem de simplă : copacii din șesuri se dezvoltă slab fiindcă în timpul anului suferă mai degrabă de secetă decît de prea multă umezeală.

Spre seară am ajuns în satul Kabinge și a doua zi dimineața (27 februarie) Kangenke ne-a dat cu plăcere călăuze. Mica distanță ce ne despărțea de fluviul Kasie, Kasai sau Loke am străbătut-o în pas vioi. Din ordinul căpeteniei, doi oameni trebuiau să ne ajute să traversăm fluviul. Kasaiul este o apă neobișnuit de frumoasă și seamănă mult cu rîul Clyde din Scoția. Costișa văii coboară lin spre malul fluviului și pe toată întinderea ei de circa 500 de iarzi (circa 460 m) este împădurită cu arbori minunați. Fluviul are aici o lățime de aproximativ 100 de iarzi (90 m) și șerpuiește leneș spre nord și nord-est, printr-o vale îngustă, înverzită și frumoasă. În amonte, ca și în aval, pădurea care perdelușește malurile alternează cu lunci splendide, cu iarbă înaltă. Băștinașii care ne ajutau să-l traversăm mi-au spus, arătînd spre fluviu : „Chiar dacă vei naviga luni de-a rîndul pe apele lui, te vei întoarce de unde ai plecat, fără să-i fi dat de capăt".

Punctul unde trecusem peste fluviu se găsea la 11°15′47″ lat. sud. ; longitudinea n-am putut-o determina, fiindcă cerul era înnourat.

Toată ziua (29 februarie) am mers spre apus și într-un tîrziu am ajuns într-un sat aflat pe teritoriile lui Katende. Pe drum ne-am

convins că ne găseam într-un ținut unde n-aveam nici o nădejde să ne hrănim cu carne, fiindcă una dintre călăuze a prins doi șoareci și o cîrtiță cu blana de culoare albastră deschisă din care și-a pregătit cina. Grija cu care și-a înfășurat prada într-o frunză mare și a agățat-o de vîrful suliței ne-a dovedit că aici nu putem conta pe animale mari. De altfel, nici un indiciu nu venea să confirme prezența lor, iar în sate vedeam cum o mulțime de copii — băieți și fete — scormoneau pămîntul în căutarea minusculelor rozătoare.

A doua zi după sosirea noastră, Katende a trimis după mine. Și eu doream să-l văd, așa că m-am dus în satul lui, situat la trei mile de tabăra noastră, pe un drum lateral. Cînd ne-am apropiat de sat ploua cu găleata; de aceea am intrat fără să așteptăm aprobarea formală și ne-am adăpostit într-o colibă. Firește, am avut grijă să-l vestesc, prin mesageri, pe Katende că venisem; el m-a lăsat să aștept o bună bucată de vreme, apoi mi-a făcut cunoscut că dacă vreau să trec prin țara lui trebuie să-i dăruiesc: un sclav, sau un colț de elefant, sau un șirag de mărgele, sau inele de aramă, sau o scoică scumpă — la alegerea mea. Emisarii mi-au comunicat că fără un asemenea dar nimeni n-are voie nu numai să treacă prin teritoriile lui, dar nici măcar să-l vadă pe șef. Le-am explicat pe-ndelete solilor țelurile călătoriei noastre și i-am rugat să-i transmită șefului lor că n-are nici o șansă „să înșface de coarne vaca blîndă", cum glăsuiește o zicală indigenă, corespunzătoare proverbului nostru: „Din piatră nu vei stoarce lapte". Katende ne-a trimis vorbă să ne întoarcem în tabără urmînd să reluăm tratativele a doua zi.

Nu m-am putut abține să nu rîd în hohote la auzul pretențiilor impertinente ale acestui sălbatic și cu toată ploaia torențială ne-am înturnat în tabără fără să-mi pierd buna dispoziție. Primirea neospitalieră a acestei căpetenii a avut însă o influență deprimantă asupra tovarășilor mei de drum. Ei au intrat în vorbă cu unul dintre servitorii lui Katende, care ne-a sfătuit să-i oferim ceva șefului ca să-l îmbunăm. Am ales dintre cămășile mele pe cea mai ponosită și i-am trimis-o în dar, împreună cu invitația de a veni în persoană să-și mai aleagă ceva, dar am adăugat că atunci cînd mă voi înfățișa despuiat în fața șefului meu și el mă va întreba unde-mi sînt hainele, voi fi nevoit să-i spun că i le-am lăsat lui Katende. Împreună cu servitorul prin care i-am trimis cămașa s-au dus și cîțiva din oamenii mei. Ei n-au zăbovit mult și s-au întors cu vestea că darul fusese acceptat și că șeful făgăduise să ne trimită a doua zi călăuze și alimente. De asemenea, și-a exprimat dorința să stea de vorbă cu mine cînd mă voi întoarce. Mi-au spus că e foarte gras.

Negustorii care vin în aceste meleaguri sînt probabil foarte fricoși și dispuși să satisfacă toate pretențiile localnicilor. Unul

dintre oamenii mei a zărit un băştinaş care semăna leit cu o cunoştinţă de a sa şi i-a dat în glumă numele prietenului său, explicîndu-i totodată de ce l-a botezat astfel. Fapta a fost considerată drept o insultă gravă şi ofensatorului i s-a pretins o amendă mare. Cînd tărăşenia mi-a fost adusă la cunoştinţă, n-am găsit că omul nostru pricinuise cuiva vreun rău şi le-am spus tuturor zambezienilor să se abţină de a răspunde ceva celui „jignit". Atitudinea lor l-a descumpănit şi i-a luat „apa de la moară", fiindcă în asemenea cazuri indigenii prind curaj numai dacă se iscă un scandal în urma cuvintelor aruncate la mînie. De astădată localnicii au răcnit cît au răcnit, apoi i-au spus împricinatului că incidentul se va aplana dacă va face schimb de lucruri cu cel jignit, dar omul meu n-a vrut nici măcar să stea de vorbă cu dînsul şi ei au plecat dezamăgiţi.

Eu şi însoţitorii mei eram uimiţi de pretenţia băştinaşilor de a li se plăti pentru dreptul de trecere prin ţara lor şi de desconsiderarea obiceiului unanim al ospitalităţii de către Katende. Sechestraţi pe loc două zile încheiate de ploaia care curgea fără încetare, ne-am dat seama că pentru a călători prin această ţară în sezonul ploilor trebuie să fii înarmat cu o mare doză de răbdare.

Am plecat deci la drum fără să mă fi văzut cu Katende şi după un scurt popas pe malul micului rîu Sengko, am ajuns peste două ore în dreptul unui rîu ceva mai mare, numit Totelo. Tocmai ne pregăteam să trecem podul, cînd la celălalt capăt se înfiinţă un negru, care ne ceru să-i plătim o taxă pentru trecerea podului. El ne-a declarat că podul este al lui, cărarea îi aparţine, călăuzele noastre sînt copiii lui şi dacă nu-i vom satisface cererea ne va împiedica să ne continuăm drumul. Am fost atît de surprins să întîlnesc în aceste paragini o trăsătură a „lumii civilizate", încît am rămas cîteva secunde înmărmurit, neştiind cum să procedez. Între timp unul dintre zambezieni şi-a scos de pe mînă trei brăţări de aramă şi i le-a oferit ca plată pentru întregul nostru grup. Tuciuriul perceptor de taxe de tranzit era mai bun la suflet decît îmi făcuse impresia la început, căci după ce trecurăm podul se duse în grădină şi ne aduse în dar frunze de tutun.

Cînd ne îndepărtarăm binişor de sate, călăuzele date de Kangenke se aşezară pe pămînt şi ne spuseră că ne aflăm la o răscruce de trei drumuri şi dacă nu le dăm imediat nişte pînză, n-au de gînd să ne arate poteca cea bună. Deoarece îi angajasem numai fiindcă ştiau toate cărările între satele din împrejurimi şi ei încercaseră de cîteva ori să ne îndrume pe căi ocolite, aş fi preferat să ne continuăm drumul fără călăuze, alegîndu-ne singuri potecile care trebuiau să ne ducă în direcţia Luandei. Lui Maşauana îi era însă teamă să nu ne rătăcim şi m-a rugat să-i îngădui să le dea propria lui pînză. Călăuzele s-au declarat mulţumite, s-au ridicat

pe dată și au pornit-o în frunte, cu strigăte de bucurie: *averie! averie!*

În după-amiaza aceleiași zile am ajuns într-o vale lată cam de o milă, plină cu o apă limpede, curgătoare. Oamenii o trecură prin vad, intrînd în apă pînă la gît, iar eu și cei doi macololi care călăream pe boi ne-am udat pînă la brîu, fiindcă vitele noastre greoaie nu puteau să înoate. Colac peste pupăză, izbucni o furtună, însoțită de o puternică ploaie torențială, care a inundat complet valea. Noaptea am dormit în așternuturi ude și am tremurat ca varga de frig.

A doua zi dădurăm de o altă vale, lată de jumătate de milă, prin mijlocul căreia curgea spre nord-est, adică în direcția fluviului Kasai, un mic rîu. În această perioadă a anului el se umflase și devenise adînc și repede. Pe firul apei, adică acolo unde se găsea matca lui obișnuită, curentul era foarte iute și ne-a silit să descălecăm și să ne ținem de boi. În celelalte porțiuni mlăștinoase ale văii apa ne ajungea pînă la brîu. Abia ne trăgeam picioarele din mîlul clisos, ținîndu-ne de curelele cu care erau legate de boi păturile ce țineau loc de șei.

Mlaștinile se întindeau paralel cu rîul și erau cele mai mari din cîte întîlnisem pînă acum, desfășurîndu-se neîntrerupt pe o distanță de mai multe mile de-a lungul ambelor maluri. Cum am spus, curentul era foarte repede, dar iarba deasă de pe maluri se culcase și forma un covor atît de compact, încît apa nu ajungea să spele pămîntul și rămînea limpede. Ajunși la marginea văii, am constatat că pe alocuri la suprafața solului ieșea un conglomerat feruginos, care aici formează învelișul superior al scoarței și se întinde spre sud și spre nord pe o distanță uriașă. Boii noștri îl mușcau cu dinții, parcă ar fi fost mirați în aceeași măsură ca și noi de apariția acestei roci, sau poate că ea conținea un mineral de care corpul lor avea nevoie. De la plecarea din satul lui Șinte nu întîlnisem nicăieri roci dure sau stînci. În general însă roca este acoperită aici cu un strat gros de sol aluvial negru, foarte fertil.

După-amiază am avut de trecut un braț al rîului Loke, care bineînțeles se numea Nuana Loke (Copilul lui Loke). Podul existent era acum complet sub apă. Oamenii mergeau cît mergeau pe el, dar cînd apa le ajungea pînă la piept renunțau și se avîntau înotînd. Unii preferau totuși să meargă în continuare pe pod, ținîndu-se de coada boilor. Am vrut să le urmez pilda, însă tocmai cînd am ajuns în locul adînc și mă pregăteam să descalec și să mă apuc de coada boului, animalul a plonjat brusc pe urmele fraților săi și s-a cufundat adînc în apă, mai înainte de a fi izbutit să mă agăț de curea. Dacă aș fi smucit frîul, cred că el s-ar fi întors în direcția opusă. De aceea am preferat să continui traversarea

înotînd. Cînd zambezienii au observat că mă luptam singur cu curentul, s-au speriat cumplit și doisprezece oameni s-au aruncat fără șovăială în apă, ca să-mi vină în ajutor, iar îndată ce am ajuns la mal, ei s-au îmbulzit să-mi strîngă mîna și să mă îmbrățișeze. Am fost foarte mișcat văzîndu-i cum se înghesuiau în jurul meu, căutînd să-mi fie de folos. Unii își pierduseră mantiile sărind în ajutorul meu și ele fuseseră luate de curent. După ce m-au văzut teafăr, ei s-au vîrît iarăși în apă și au scos de pe fund o parte din bagajele pe care le scăpaseră din mîini în momentele de spaimă. Toți își exprimau zgomotos bucuria prilejuită de constatarea că nu păţisem nimic și că știam să înot la fel de bine ca dînșii. Abnegația cu care se aruncaseră în valuri ca să-mi salveze viața — în realitate cu nimic primejduită — m-a emoționat profund. Este adevărat că mișcările îmi fuseseră îngreuiate de îmbrăcămintea udă, ce se lipise de trup, pe cînd dînșii, fiind goi, puteau să înoate mai lesne și mai repede. Băștinașii înoată cîinește, nu broștește ca noi.

Spre seară, după ce trecurăm peste un alt mic rîu — Lozeze, ajunserăm în niște sate cîrmuite de căpetenia Kasabi, unde în schimbul cîtorva șiraguri de mărgele căpătarăm făină de manioc. În timp ce îmi uscam hainele la foc, localnicii încercară să ne înspăimînte, povestindu-ne că vom avea de trecut peste niște rîuri foarte adînci. Oamenii mei se mărgineau să rîdă de basmele lor și în cele din urmă le ripostară: „Noi știm cu toții să înotăm, cît despre omul alb, el n-are nevoie de ajutorul nostru ca să traverseze un rîu!“. Laudele lor mă măguleau.

Sîmbătă 4 martie. Iată-ne ajunși pe teritoriul cîrmuit de șeful Cibokwe. Iarăși avurăm de traversat două mici rîuri, Konde și Kaluze. Primul este destul de mic, dar adînc și are un pod complet inutilizabil. Solul văilor prin care curg aceste două rîulețe este extrem de fertil și însoțitorii mei își exprimau mereu regretul că pămîntul nu era cultivat: „Ce locuri minunate pentru vite! Ce păcat că asemenea văi roditoare nu sînt semănate!“. Cînd încetară exclamațiile și putui să chibzuiesc în liniște, am ajuns la concluzia că singurul impediment în calea dezvoltării creșterii vitelor în acest ținut propice este puterea despotică a șefilor indigeni, care le interzic oamenilor de rînd să cumpere, să crească și să prăsească animale domestice. E de presupus că în trecut și pămînturile bogate și roditoare ale Luandei fuseseră infestate de musca țețe, dar după ce oamenii au stîrpit sălbăticiunile cu al căror sînge se hrănește această muscă, foamea a silit-o să-și ia zborul. Fiind înzestrați cu arme de foc, negrii balonda exterminaseră pe o mare întindere toate animalele sălbatice și sosirea noastră coincidea aproximativ cu data de cînd aici devenise posibilă creșterea vitelor.

Numai așa se explică realizările obținute în acest domeniu de Katema, Șinte și Matiamvo; succesele lor nu au nimic uimitor, deși nici unul dintre ei nu are cunoștințe în ce privește creșterea animalelor.

Regiunile din centrul continentului pot fi considerate dens populate numai în comparație cu Colonia Capului sau cu țara beciuanilor, suprafața terenurilor cultivate continuînd să fie infimă în raport cu cele ce așteaptă brăzdarul plugului. Aceste regiuni sînt udate de numeroase cursuri de apă, care la nevoie pot fi folosite cu minimum de eforturi pentru irigație. Mile întregi de pămînt roditor sînt absolut neutilizate, fiindcă aici nu trăiesc nici măcar animale sălbatice care să se hrănească cu iarbă grasă și să se odihnească la umbra crîngurilor veșnic verzi. Nu toți locuitorii regiunilor centrale au pielea la fel de neagră. Unii au o predispoziție spre culoarea bronzului, pe cînd pielea altora e la fel de deschisă ca a boșimanilor, ceea ce — reamintesc — dovedește că arșița singură nu poate provoca înnegrirea pielii. Numai acțiunea simultană a căldurii și a umezelii întărește și fixează culoarea neagră. Populațiile care trăiesc de secole în ținuturi calde și umede vor fi întotdeauna tuciurii, adică vor avea pielea de culoarea cea mai închisă. Ca orice regulă și aceasta prezintă excepții, determinate de migrația unor triburi întregi sau a indivizilor izolați. Bunăoară, pielea macololilor răspîndiți în regiunea bazinului central, cu climă umedă, are o nuanță gălbuie, bolnăvicioasă în comparație cu culoarea pielii locuitorilor de baștină ai bazinului. Triburile batoka, stabilite în regiuni mai înalte, au pielea atît de deschisă în comparație cu consîngenii lor de pe malurile rîurilor, încît ai crede că aparțin altei populații, dacă limba lor și obiceiul de a-și scoate dinții incisivi ai maxilarului superior n-ar dovedi indubitabil că sînt frați.

Lăsînd la o parte influența reliefului, a temperaturii și a umidității, consider că populația aborigenă din sudul Africii poate fi împărțită, sub aspectul culorii pielii, în cinci zone longitudinale. Locuitorii litoralului — atît cei din vest, cît și cei din est — au pielea foarte închisă; urmează, de o parte și de cealaltă, o zonă ai cărei locuitori au pielea ceva mai deschisă: fiecare dintre ultimele două zone verticale se găsește la aproximativ 300 de mile de coastă, iar cea apuseană face un cot și include deșertul Kalahari și țara beciuanilor; în sfîrșit, populația bazinului central — ultima zonă — are din nou pielea foarte închisă. Nu susțin că împărțirea zonală arătată mai sus este absolut certă și o citez aici numai pentru că această repartiție geografică a culorii pielii m-a frapat cînd am străbătut întreaga extremitate de sud a Africii. Dacă împărțirea mea este greșită, eroarea se datorește exclusiv faptului că migrația triburilor, după cum o atestă localizarea dife-

ritelor dialecte, s-a desfășurat tocmai de-a lungul liniilor de demarcație a zonelor menționate.

Dialectele vorbite de populația extremității sudice a continentului, hotentoții sau cafrii, se înrudesc îndeaproape cu dialectele triburilor așezate mai la nord, în imediata lor apropiere. Un dialect trece pe neobservate în altul, înrudirea putînd fi lesne urmărită și descoperită. Dacă dialectele vorbite în punctele extreme de la sud și nord, de pildă, dialectele cafrilor și cele vorbite de triburile din vecinătatea Ecuatorului, pot fi lesne comparate, e mult mai greu de stabilit că toate se grupează în numai două familii de limbi. Studierea rădăcinii tuturor cuvintelor acestor dialecte, repartizate după principiul geografic, arată că ele trec treptat unul în altul și, din acest punct de vedere, între dialectul vorbit la extremitatea estică a continentului și cel vorbit la extremitatea lui vestică, este o diferență mai mică decît între dialectele de la extremitățile nordică și sudică.

La 25 martie am sosit în satul lui Njambi, o căpetenie din tribul cibokwe, unde intenționam să ne odihnim în liniște duminica, și fiindcă ni se terminaseră absolut toate proviziile am hotărît să sacrificăm un bou mai slab. Dorind să rămîn în bune relații cu toată lumea, i-am dăruit lui Njambi gheb̦ul * și coastele vitei ucise, explicîndu-i totodată că în regiunile de unde veneam acest dar se oferă în mod obișnuit șefilor și că noi am acordat întotdeauna cinstirea cuvenită oamenilor de rangul său. El ne-a trimis mulțumirile sale, acompaniate de o pretenție nerușinată: acceptînd disprețuitor carnea oferită, ne cerea să-i dăm un sclav sau un bou, o armă, praf de pușcă și pînzeturi sau o scoică, amenințîndu-ne că dacă nu-i vom satisface cererea ne va împiedica să ne continuăm drumul. I-am răspuns că chiar dacă am avea lucrurile cerute, nimeni nu are dreptul să pretindă tribut de la călătorii în trecere, care nu se îndeletnicesc cu negoțul de sclavi. Emisarii lui Njambi ne-au spus că ori de cîte ori au avut de îndeplinit însărcinări similare pe lîngă negustorii mambari, aceștia le-au dat întotdeauna diferite pînzeturi pentru stăpînul lor și că el așteaptă de la mine același dar sau alte lucruri de preț.

Pe de altă parte, i-am auzit pe cîțiva cibokwe vorbind între ei: „Nu au decît cinci puști". Drept urmare pe la amiază Njambi și-a adunat toți oamenii și a încercuit tabăra noastră, cu gîndul să ne ușureze de toate bagajele. Zambezienii mei puseră mîna pe suliți și ocupară o poziție defensivă, în timp ce tinerii cibokwe își scoaseră săbiile și începură să le agite amenințător. Unii își îndreptară chiar pușțile spre mine, făcîndu-și semn cu capul, ca și cum ar fi vrut să spună: „Iată, așa o să-i venim de hac". M-am

* Este vorba de zebu, boul cu cocoașă din Africa. — *N.T.*

așezat calm pe scaunul pliant, ținînd pe genunchi pușca cu două țevi, și l-am invitat pe Njambi să-mi urmeze pilda. De îndată ce Njambi și sfetnicii săi s-au așezat pe pămînt, în fața mea, l-am întrebat ce anume l-a determinat să organizeze această demonstrație războinică. Mi-a răspuns că azi dimineață, pe cînd se încălzea la foc, Pitsane, unul dintre macololi, a scuipat și l-a stropit cu salivă pe picior pe unul dintre emisarii săi; jignirea era gravă și vinovatul trebuia s-o răscumpere plătind ca amendă un sclav, un bou sau o pușcă. Pitsane mi-a confirmat că într-adevăr stropise din greșeală cu salivă piciorul unui cibokwe, dar o făcuse neintenționat. Înainte de această întîmplare el îl tratase pe individul respectiv cu o bucată de carne și ca dovadă că n-a vrut să-l insulte mi-a spus că s-a grăbit să șteargă cu mîna stropii de salivă căzuți pe piciorul vecinului său. La cererea de a le da un sclav, le-am răspuns că sîntem cu toții decișI mai degrabă să murim decît să lăsăm în robie pe unul dintre noi și că în această privință oamenii mei au aceleași drepturi ca și mine și deci ar putea și ei să mă vîndă în sclavie, căci noi sîntem oameni liberi. „Atunci dă-mi pușca cu care ai ucis boul". Îi auzeam și acum pe cibokwi comentînd între ei faptul că noi nu avem decît cinci puști și ca atare am refuzat categoric. „Nu se poate. Voi ați venit cu gîndul să ne prădați și nu pot să vă încurajez, dîndu-vă chiar eu arme". Njambi a tăgăduit că ar fi venit cu intenții de jaf și a afirmat că nu cerea decît tributul ce i se cuvine de la călătorii care trec prin teritoriile lui. Atunci l-am întrebat cu ce drept pretinde să i se plătească pentru învoirea de a merge pe pămînt. „Dacă drumul nostru ar trece prin ogoarele și grădinile voastre, v-am plăti fără obiecții, dar n-avem de gînd să plătim nimănui pentru învoirea de a merge peste pămînturi comune, nelucrate". N-au încercat să-mi riposteze, fiindcă argumentele mele corespundeau propriilor lor concepții, și au preferat să revină la jignirea adusă de Pitsane. Deoarece zambezienii mă implorau să cedez și să-i dau ceva lui Njambi, l-am întrebat dacă într-adevăr consideră că cei cîțiva stropi de salivă căzuți întîmplător pe piciorul supusului său constituie o gravă injurie și primind un răspuns afirmativ i-am oferit una dintre cămășile mele. Tinerii cibokwi n-au fost mulțumiți și agitînd săbiile au pretins zgomotos o amendă mai mare. Pitsane, desperat de a fi cauza tuturor neplăcerilor, m-a rugat să le mai dau ceva. Le-am dat un șirag de mărgele, dar de astă dată nu s-au declarat satisfăcuți sfetnicii lui Njambi, așa că am fost nevoit să adaug și o batistă mare. Cu cît cedam mai mult, cu atît pretențiile creșteau și fiecare nouă cerere era însoțită de strigătele amenințătoare ale cibokwilor, care alergau în jurul nostru fluturîndu-și armele. Un tînăr s-a prefăcut chiar că vrea să mă atace pe la spate, dar m-am răsucit repede și temerarul flăcău, trezindu-se față-n

față cu țevile armei de vînătoare, s-a retras imediat. Totodată i-am semnalat lui Njambi comportarea tînărului războinic și căpetenia i-a poruncit să se îndepărteze.

Aveam certitudinea că deși adversarii noștri erau înarmați pînă în dinți cu săbii și alte arme, inclusiv cu puști, și ne întreceau ca număr, eram în stare cu macololii mei, luptători încercați, să pun pe fugă un grup de două ori mai numeros. Voiam însă să evit o încăierare care s-ar fi putut solda cu numeroase victime. Deși desfășurarea de forțe a cibokwilor îi surprinsese nepregătiți pe oamenii mei, ei au dat dovadă de un uimitor sînge rece. Acceptînd să ia loc în fața mea, Njambi și sfetnicii săi nimeriseră la rîndul lor într-o capcană, fiindcă încetul cu încetul s-au trezit înconjurați de zambezienii mei și și-au dat seama că în cazul în care s-ar ajunge la o încăierare n-aveau nici o șansă să scape de sulițele lor. Aceasta fiind situația, le-am declarat că deoarece nimic din ce le-am oferit nu-i mulțumește, înseamnă că ei caută cu tot dinadinsul prilej de luptă, pe cînd singura noastră dorință este să trecem liniștiți prin țara lor. Așadar, n-au decît să înceapă lupta și să poarte întreaga răspundere, căci noi nu vom da prima lovitură.

După ce am terminat de vorbit, am păstrat cîteva momente de tăcere. Ce clipe de așteptare chinuitoare! Știam că în cazul unui atac, omul alb va fi ținta tuturor. Mă străduiam să-mi ascund tulburarea și, avînd patru puști gata să intre în acțiune, urmăream în liniște chipurile sălbatice din jur. Expresia feței cibokwilor, care în genere nu se remarcă prin frumusețe, nu cîștigase cîtuși de puțin de pe urma obiceiului lor de a-și pili dinții pînă la gingie. Conștienți că îi amenința un pericol mai mare decît pe mine, Njambi și sfetnicii lui nu se grăbeau să dea curs propunerii de a începe lupta și de a ne încerca astfel puterile. Cred că îi impresionase și calmul cu care oamenii mei se pregăteau să riposteze.

Pînă la urmă cibokwii au pus problema în felul următor: „Vă purtați în țara noastră altfel de cum se poartă toată lumea și totuși afirmați că ați venit cu gînduri prietenoase. Cum putem să ne convingem că ne sînteți într-adevăr prieteni, dacă nu vreți să ne ospătați cu mîncarea voastră și să gustați din a noastră? Dăruiți-ne un bou, iar noi, la rîndul nostru vă vom da orice veți cere și atunci vom deveni prieteni". La rugăminții insistente ale tovarășilor mei de drum, le-am cedat un bou și cînd m-au întrebat ce aș dori să capăt în schimb, le-am spus că avem mare nevoie de alimente. Spre seară Njambi ne-a trimis un coș mic cu făină și două sau trei livre de carne chiar din boul nostru, cerîndu-și scuze că nu are păsări și duce lipsă de alte produse. Am fost totuși mulțumit, fiindcă obținusem principalul: puteam să ne continuăm drumul, fără să fi vărsat nici o picătură de sînge.

În toiul scandalului cîțiva cibokwi furaseră niște carne din sălașurile zambezienilor. Macololul Mohorisi pătrunse cu curaj în mijlocul gloatei și smulse din mîinile unui cibokwe un os cu măduvă. Gestul lui temerar îi înspăimîntă pe cei cîțiva batoci din suita mea și cred că dacă ar fi început o încăierare ei ar fi dat bir cu fugiții. În general însă cousider că oamenii mei s-au comportat admirabil. Noi ne străduiam să ne călăuzim după principiul prieteniei și bunei înțelegeri și cînd colo băștinașii interpretau cu totul altfel atitudinea noastră. Ei ne considerau drept niște intruși, care nu-i lasă pe alții să trăiască și le răpesc veniturile. Se obișnuiseră să capete unul sau doi sclavi de la fiecare negustor de sclavi în trecere prin ținutul lor și faptul că noi le contestam legitimitatea percepcrii acestui tribut era privit cu indignare ca o încălcare a ceea ce ei considerau un drept și o lege.

6 martie. Ni s-a spus că locuitorii ținuturilor situate la apus de cibokwii lui Njambi sînt des vizitați de negustorii de sclavi și călăuzele date de Kangenke erau de părere că acolo voi avea de făcut față atîtor cereri de sclavi, încît voi ajunge pe coastă fără nici un om. De aceea luarăm hotărîrea să schimbăm ruta și să ne îndreptăm spre nord-nord-est, nădăjduind să găsim undeva mai la nord o trecere spre așezarea portugheză Cassangé. La început ne îndreptarăm direct spre nord; satele Kasabi se găseau în dreapta noastră, iar fluviul Kasai — în stînga.

Pe o distanță de 12 mile (22 km) avurăm de trecut peste cîteva rîuri mici, însă bogate în apă în acest anotimp, cu obișnuitele maluri mlăștinoase. În locurile unde apa se menținea timp îndelungat la suprafață, ea își schimba culoarea din pricina ruginirii minercului de fier. Am zărit o antilopă nakong, apariție rară în aceste locuri. Văile sînt împodobite cu niște flori frumoase, nemaiîntîlnite pînă acum.

Înaintînd mereu spre nord, am putut observa deosebirea între anotimpuri. La Kurumau vara era acum pe sfîrșite, la Linyanti ea trecuse în a doua ei jumătate, iar aici ne găseam la mijlocul verii. Fructele pe care le mîncasem coapte pe Liambie, erau aici încă verzi. Ne apropiam de o regiune ai cărei locuitori se bucură de două anotimpuri ploioase (respectiv, de două recolte): primul — atunci cînd soarele se îndreaptă spre sud, al doilea — atunci cînd se retrage din nou spre nord, ca acum.

8 martie. Unul din zambezieni uitasc la locul unde înnoptasem una sau două uncii de praf de pușcă (30—60 g) și s-a întors după ele, cale de cîteva mile. Am fost nevoiți să-l așteptăm. Eram ud leoarcă fiindcă tocmai trecusem prin vad un rîu și statul pe loc mi-a provocat o criză acută și prelungită de malarie. Boala m-a

indispus cu atît mai mult, cu cît în seara zilei următoare, cînd am ajuns într-o vîlcea minunată prin care curge un pîrîu numit Cigune, spre surprinderea noastră cerul a fost senin, cu lună. Starea mea fizică îmi înceţoşase însă mintea într-atîta, încît mi-au trebuit cîteva ore de observaţii ca să determin, cu chiu cu vai, coordonatele geografice. Cei ce cunosc dificultăţile determinării înălţimii, a timpului, a distanţelor şi a calculelor pe hîrtie mă vor compătimi de astă dată, ca şi în toate cazurile similare. Cigune se varsă în Longe, iar acesta — în Cigombo, un afluent al Kasaiului. Locuitorii unui sat de lîngă Cigune s-au oferit să ne vîndă ceară şi cînd le-am spus că am dori miere s-au întors în sat şi peste puţin timp au revenit cu un stup întreg. Aici sînt mulţi stupi şi toţi sînt proprietatea băştinaşilor.

Drumul nostru trecea prin păduri dese, întrerupte de poiene întinse. E interesant că unii copaci par să posede un adevărat instinct. Bunăoară aici creşte un copac care cînd este tăiat secretă un suc lăptos. În poieni şi în locurile deschise el are caracteristicile unui copac obişnuit şi nu vădeşte nici o trăsătură a plantelor agăţătoare ; în păduri însă el se dezvoltă mai întîi normal, apoi îi creşte o ramură agăţătoare, care se încolăceşte în jurul arborelui învecinat, urcă pe trunchiul lui cam 30 sau 40 de picioare (9—12 m), adică pînă la înălţimea celorlalţi copaci, şi abia acolo îşi desface coroana, profitînd astfel din plin de razele soarelui. În pădurile foarte dese, el se transformă complet într-o plantă agăţătoare şi se foloseşte din capul locului de vecinul său înalt, încolăcindu-se energic de trunchiul lui. Această plantă nu posedă energia caracteristică plantelor parazite, dar cînd este nevoită să lupte ca să-şi cîştige un loc sub soare, poate fi lesne confundată cu o adevărată plantă agăţătoare.

Potecile din păduri sînt foarte înguste şi o mulţime de plante agăţătoare gigantice, adesea de grosimea unui picior de om, te împiedică să mergi călare. Cred că trebuie să existe o cauză care în unele locuri le determină să se înfăşoare ca o spirală în jurul copacilor. Pe malul Cigunei m-am aşezat cu faţa spre un copac îmbrăţişat de o plantă agăţătoare şi am constatat că ea se încolăcea de la stînga spre dreapta, pe cînd pe malul opus se încolăcea în sens invers, adică de la dreapta spre stînga. S-ar putea ca fenomenul să aibă o legătură cu mişcarea soarelui, care în primul anotimp ploios se află la nordul, iar în celălalt anotimp la sudul plantei. Pe de altă parte, lianele de pe malurile Liambiei se înfăşoară în jurul tulpinelor de trestie simultan din ambele părţi, formînd un desen asemănător cu împletiturile sandalelor.

O particularitate interesantă a vegetaţiei acestor păduri este absenţa plantelor cu spini. Cunosc doar două excepţii de la regulă : un alun care seamănă cu *Nux vomica* şi un arbust pitic, foarte

asemănător cu sarsaparilul, plin cu spini și cu ciorchini de fructe galbene. Lipsa spinilor pe arbuști și tufe frapează ochiul călătorului venit din regiunile sudice, unde multe plante și chiar copacii sînt înzestrați cu țepi. În sud vezi țepi de toate formele și mărimile : drepți sau încovoiați, subțiri sau groși, lungi sau scurți. Niște spini în formă de cîrlig sînt atît de tari, încît îți taie pielea ca un cuțit. La unele plante spinii contribuie la răspîndirea semințelor. Cunosc o plantă a cărei capsulă cu semințe este plată ca o monedă și prevăzută în centru cu doi spini. Capsula cade pe pămînt și se agață de piciorul oricărui animal care o calcă, unde rămîne atîrnată zile întregi. Capsula altei plante *(Uncaria procumbens)* este înzestrată cu o mulțime de țepi încovoiați și e suficient ca un animal s-o atingă în treacăt, ca ea să i se agațe trainic de păr sau de blană.

Uneori o asemenea capsulă rămîne agățată luni de zile de coastele unui bou și adesea îl vezi sărind și mugind din pricina înțepăturilor și a neputinței de a se descotorosi de ea.

Pe terenurile din pădure defrișate pentru agricultură și ulterior abandonate, începe negreșit să crească și să ducă o acerbă luptă pentru existență cu mulțimea ferigilor, o plantă ale cărei frunze seamănă perfect cu frunzele ghimbirului. Fenomenul de mai sus se observă aici pretutindeni, pînă în Angola. El dovedește colosala deosebire dintre clima acestor ținuturi și țara beciuanilor, unde în general nu cresc ferigi, cu excepția a una sau două specii rezistente la secetă. Planta de care vorbesc face frumoase flori roz, așezate foarte aproape de pămînt, și rodește niște fructe sîngerii, pline cu semințe. Sucul fructelor are un plăcut gust acrișor.

De la Cigune pînă la rîul Longe n-am mai avut de trecut peste nici o apă curgătoare. În ziua traversării Longei vremea era posomorîtă, soarele nu s-a arătat de loc și călăuzele noastre s-au rătăcit prin pădure, îndreptîndu-se spre apus. Am mers în această direcție pînă am ajuns pe malul rîului Cigombo, care curge spre nord-nord-est. Însoțitorii mei se orientează exclusiv după soare și cum nu-l văzuseră toată ziua erau convinși că mergem îndărăt, spre țara cibokwilor. Ca mai toți oamenii dezorientați, ei au discutat multă vreme în contradictoriu unde se află răsăritul. A doua zi, de îndată ce s-a mai ogoit ploaia, am pornit spre nord-est. Ar fi fost mai bine dacă ne-am fi ales ruta exclusiv după busolă, deoarece călăuzele profitau de teama zambezienilor de a nu se rătăci pentru a le pretinde mereu daruri, amenințîndu-i că în caz contrar ne vor părăsi. Teama zambezienilor era explicabilă, dacă vom ține seama că ei nu ieșiseră niciodată din hotarele țării lor, cu excepția incursiunilor de jaf și prădăciuni. În asemenea cazuri, de îndată ce intrau într-un sat ei ucideau sau cotonogeau majoritatea lo-

cuitorilor și luau cu sine cîțiva tineri ca să le arate drumul pînă în satul următor. Călătoria noastră constituia pentru dînșii prima încercare de a se comporta în mod diametral opus. Nu luaseră cu ei nici scuturile și se simțeau lipsiți de apărare în mijlocul lacomilor cibokwi.

13 martie. După cîteva zile furăm nevoiți să ne oprim pe malul unui braț al Loajimei, un alt afluent al Kasaiului. Malaria nu mă slăbea de loc și o nouă criză puternică m-a doborît la pat. Pînă seara tîrziu am zăcut într-o stare vecină cu coma și cînd am fost obligat să ies din cort am văzut cu mirare că oamenii mei duraseră o mică palisadă, iar unii păreau să stea de strajă înarmați cu sulițele. Întrebîndu-i, am aflat că sîntem înconjurați de dușmani. Un grup de cibokwi, după ce formulaseră obișnuitele lor pretenții — un sclav, un bou, o pușcă sau un colț de elefant — se instalaseră la pîndă în apropierea șubredei noastre palisade. Zambezienii se pregătiseră de apărare în eventualitatea unui atac nocturn, iar cînd cibokwii au vrut să afle locul unde zăceam bolnav, s-au ales cu răspunsul cuvenit. În dimineața zilei următoare am ieșit să stau de vorbă cu cibokwii. Au discutat politicos cu mine despre posibilitățile organizării unor schimburi comerciale regulate între litoral și această țară și erau de părere că șefii lor vor privi cu ochi buni perspectiva stabilirii unor legături de prietenie cu noi. Au adăugat că veniseră animați de cele mai bune intenții și că în semn de prietenie vor să-mi ofere trei purcelușI, nădăjduind că nu-i voi refuza. În genere localnicii au obiceiul să ofere un dar și dacă îl primești îți cer apoi în schimb orice le place. Călăuzele ne preveniseră despre existența acestui uz. În consecință, am încercat să refuz darul, propunîndu-le în schimb să mîncăm împreună un purcel. Mi-au răspuns că nu îndrăznesc să se învoiască la așa ceva. Atunci le-am oferit din partea mea un brici, două șiraguri de mărgele și douăsprezece inele de aramă cedate de oamenii mei, în speranța că aceste daruri îi vor împiedica să ne reproșeze lipsa dovezilor de prietenie. Nu m-au refuzat, dar au spus că pentru a le accepta trebuie să obțină în prealabil aprobarea șefului lor și s-au dus să i-o ceară. Mă simțeam foarte slăbit și aveam amețeli, așa că în ziua aceea (marți, 14 martie) am rămas pe loc. Seara cibokwii s-au întors, aducînd din partea șefului lor un mesaj fără echivoc: „Este dispus să accepte numai un sclav, un colț de elefant, o pușcă sau măcar un bou; în țara lui are de toate, în afară de boi; la rîndul său, este dispus să-mi ofere cu plăcere orice aș dori". Declarația fusese formulată în termeni politicoși și dacă i-am fi refuzat, n-am fi putut ieși din încurcătură decît cu prețul unei vărsări de sînge. Le-am dăruit deci boul cel mai slab, decla-

rîndu-le totodată tovarăşilor mei de drum că viaţa oricăruia din ei îmi este mai scumpă decît toţi boii noştri şi că sînt ferm decis să recurg la luptă numai dacă viaţa şi libertatea noastră ar fi ameninţate. Ei s-au alăturat *in corpore* părerilor mele şi au adăugat că dacă cibokwii ne-ar ataca primii, ei ar purta întreaga răspundere.

Ploile ne ţinură în loc pînă joi. De teamă să nu fim atacaţi prin surprindere, înaintam în rînduri strînse, neîngăduind nimănui să rămînă cu mult în urma grupului. Mile întregi am mers în întunericul pădurii, păstrînd cea mai desăvîrşită tăcere, dar, din fericire, temerile noastre nu s-au adeverit. Întîlnirăm un sat în care nu era nici ţipenie de om. Eu eram prea istovit de boală ca să mă mai gîndesc ce vom face dacă vom fi atacaţi. Ploaia turna fără încetare, însă oamenii se grăbeau să părăsească aceste locuri, aşa că nu ne oprirăm în sat. Întunericul din pădure ne împiedica să zărim din vreme plantele cătărătoare şi Pitsane, Mohorisi şi cu mine, care mergeam călare, ne loveam adesea de ele. Iar boul, dacă simte că omul de pe spinarea lui e gata să se rostogolească, nu mai poate fi oprit cu nici un chip şi nu e de mirare că ne trezeam mereu trîntiţi la pămînt. În completarea necazurilor, la un moment dat Sinbadul meu se avîntă brusc în galop, frîul se rupse şi eu căzui pe spate, izbindu-mă cu tîmpla de pămînt. Colac peste pupăză, în clipa căderii el mă blagoslovi cu o lovitură zdravănă de copită în picior.

Crizele de malaric se repetau cu o regularitate exasperantă, transformîndu-mă într-un schelet viu. Pătura care îmi ţinea loc de şa era udă nu numai pe timp de ploaie, ci şi în zilele cînd soarele dogorea necruţător şi din pricina sudorii caustice ce izvora din spinarea înfierbîntată a boului, mi se cojea toată pielea, care ba se vindeca, ba se inflama din nou.

Vineri dimineaţa ajunserăm într-un sat de pe malul Loajimei, ai cărui locuitori se dovediră a fi extrem de politicoşi. Toată ziua am fost uzi pînă la piele, fiindcă trecuserăm rîul prin vad. Exista şi un pod, dar viiturile provocate de ploi îl acoperiseră cu totul ca şi pe cel aruncat peste un alt rîu, pe care îl traversarăm la amiază. Apa era pretutindeni limpede ca lacrima. La următoarea traversare ne-am trezit faţă-n faţă cu un grup de indigeni, care luară o atitudine duşmănoasă şi refuzară să ne lase să trecem. Dădui poruncă oamenilor mei să-şi vadă de drum, însă duşmanii noştri se aranjară, urlînd, în linie de bătaie, barîndu-ne calea. Numeric forţele erau aproximativ egale, aşa că am ieşit în frunte şi am pornit hotărît înainte. Atunci cîţiva băştinaşi dădură o fugă pînă-n sat, chipurile, ca să aducă praf de puşcă, iar ceilalţi începură să strige că toţi negustorii în trecere se opresc în satul lor, şi

că noi trebuie să procedăm la fel. Erau înarmați cu o mulțime de săgeți cu vîrful de fier și cu cîteva puști.

Cînd mă văzui ajuns la liziera pădurii, le spusei zambezienilor să adune toate bagajele grămadă la mijloc, să doboare cîțiva copaci tineri și să înjghebeze la repezeală un fel de baricadă, abținîndu-se de la orice acțiuni ostile dacă nu vom fi atacați. Apoi descălecai, făcui cîțiva pași în direcția individului ce părea a fi șeful grupului și arătîndu-i cu un gest cît de ușor aș putea să-l ucid, adăugai : „Mă tem să ucid oameni". El duse mîna la inimă, arătă spre cer și spuse la rîndul său : „Și eu mă tem să ucid ; vino însă în satul nostru, te rog, vino !". Lucrurile păreau să evolueze favorabil. În aceste condiții l-am poftit pe Ionga Panza, așa se numea căpetenia sătenilor, un om plin de prestanță, să se apropie ca să discutăm împreună și pe îndelete chestiunea. Din discuție a reieșit că acești negri, asemenea tuturor triburilor din apropierea așezărilor portugheze, consideră că au dreptul să ceară tribut de la toți călătorii în trecere prin țara lor și Ionga Panza era hotărît să nu renunțe fără luptă la dreptul său, deși își dădea seama că nu constituia un adversar redutabil pentru zambezienii mei. Satisfăcuți că izbutiserăm să evităm o ciocnire, ne mutarăm tabăra mai aproape de sat.

Convingerea băștinașilor că au dreptul să pretindă tribut pentru trecerea prin ținuturile lor se datorește, cred, faptului că pînă acum n-au avut prilejul să cunoască alți negustori în afara celor ce se ocupă cu negoțul de sclavi sau sînt proprietari de sclavi. Iar negustorii de sclavi depind în mare măsură de bunăvoința șefilor și a căpeteniilor prin ale căror teritorii trece drumul lor : dacă șefii ar acorda azil sclavilor fugari, atunci aceștia ar putea să fugă în orice moment, lăsîndu-i păgubași pe mîrșavii negustori. De aceea, ca să-și asigure concursul șefilor, negustorii caută să le intre în voie și să-i lingușească. De asemenea, ei recurg la fel de fel de tertipuri pentru a-i determina pe șefi să se despartă de propriii lor supuși. Cînd un negustor se întoarce din interiorul Africii cu un grup de sclavi legați în lanțuri, orice șef ar putea cu ușurință, dacă ar voi, să-i elibereze pe acești nenorociți și nu e de mirare că negustorii se văd nevoiți să-l umple cu daruri. Șefii însă nu-și dau seama de ce caută negustorii cu atîta stăruință să le facă pe plac și devin peste măsură de aroganți, își atribuie drepturi din ce în ce mai mari și nutresc un dispreț suveran față de oamenii albi.

Tribul bangala, de ale cărui teritorii ne apropiam, a mers pînă acolo, încît acum cîțiva ani i-a silit pe negustorii portughezi să le plătească tribut pentru apă, pentru lemnele din pădure și chiar pentru iarbă. Ei născoceau felurite pretexte ca să poată pre-

tinde noi taxe și amenzi, iar negustorii le satisfăceau răbdători toate capriciile. Așadar, ne loveam de practici cu desăvîrșire necunoscute în țara însoțitorilor mei. Dacă n-ar fi existat negustorii de sclavi, băștinașilor nu le-ar fi trecut niciodată prin minte să ceară tribut pentru îngăduința de a trece prin țara lor. Acolo unde încă n-au pătruns negustorii de sclavi, sosirea unui străin este considerată ca o mare cinste.

Sătucul bătrînului Ionga Panza (10°25′ lat. sud., 20°15′ long. est.) este înconjurat cu copaci înalți, veșnic verzi, de pe ramurile cărora atîrnă ghirlande frumoase de plante agățătoare. Ionga Panza ne-a trimis alimente și chiar un țap. Țapul reprezenta un dar scump, fiindcă aici sînt foarte puține animale domestice, cu toate că există toate condițiile pentru creșterea lor. Presupun că această regiune, asemenea teritoriilor cîrmuite de Katema și Șinte, fusese infestată de musca țețe și abia nu de mult, o dată cu răspîndirea armelor de foc și cu stîrpirea animalelor sălbatice, a devenit posibilă creșterea altor animale domestice, în afara caprelor. Noi, ca și portughezii, n-am fi avut probabil cunoștință de existența acestei insecte ucigătoare, dacă invazia zulușilor n-ar fi determinat migrațiile triburilor de păstori.

În timpul situațiilor critice, de felul celei descrise mai sus, uitam de malaria care mă chinuia, dar de îndată ce trecea primejdia boala punea din nou stăpînire pe mine. În ziua de 20 Ionga Panza ne-a pretins pentru dreptul de trecere același tribut ca și cibokwii. Am încercat să-i ofer scoica dăruită de Șinte, dar el mi-a ripostat că e prea bătrîn ca să mai poarte podoabe.

Zambezienii mei i-au jertfit podoabele lor la care am adaugat toate mărgelele și cămășile mele, dar era limpede că deși venisem în sat împotriva voinței noastre, nu vom putea scăpa fără să cedăm un bou sau un colț de elefant. Nu e de mirare că în aceste condiții încercările băștinașilor din regiunile centrale de a răzbi pînă la coastă se soldau cu eșecuri. Oamenii mei erau teribil de deznădăjduiți și cîțiva au propus chiar să ne întoarcem la Linyanti. Perspectiva de a abandona tocmai acum, cînd ajunsesem în vecinătatea așezărilor portugheze, m-a mîhnit nespus. De aceea, am recurs la toate mijloacele de persuasiune pentru a-i convinge să nu se întoarcă și în cele din urmă le-am declarat că dacă totuși o vor face, voi continua drumul de unul singur. Auzind aceste cuvinte, credincioșul Mohorisi a hotărît să rămînă și mi-a spus: „Nu te vom părăsi niciodată. Nu te întrista: te vom urma oriunde ne vei conduce. Ne-am pierdut cumpătul din pricina purtării nedrepte a acestor oameni". Toți ceilalți i s-au alăturat și în simplitatea lor naivă au venit pe rînd să mă consoleze cu cuvinte izvorîte din inimă: „Sîntem cu toții copiii tăi și nu recunoaștem pe nimeni ca

șef în afara lui Sekeletu și a ta; sîntem gata să murim pentru tine; cu cibokwii nu ne-am războit numai fiindcă n-ai vrut tu gîndul de a ne întoarce ne-a venit din pricina marii amărăciuni sufletești și a faptului că ne simțeam complet neputincioși; dacă însă dușmanii noștri ne vor ataca, vei vedea ce sîntem noi în stare". Le cedarăm deci cibokwilor un bou, dar ei îl refuzară fiindcă îi lipsea vîrful cozii și ei credeau că noi îl tăiasem înadins spre a introduce vrăji în corpul vitei. Atunci le dădurăm altul, cu coada întreagă, iar eu le spusei zambezienilor că n-ar strica să aruncăm această bănuială și asupra boilor rămași. Propunerea a fost primită cu un hohot de rîs și cît ai bate din palme cei patru boi care ne mai rămăseseră s-au trezit cu cozile scurtate. De atunci, deși nimeni nu m-a întrebat dacă însoțitorii mei sînt pricepuți în vrăjitorii, nu li s-au mai pretins boi!

CAPITOLUL XIX

PLĂTIM ANTICIPAT CĂLĂUZELE — BĂRCI DIN SCOARȚĂ DE COPAC — CĂLĂUZELE NE PĂRĂSESC — ERORILE ÎN LEGĂTURĂ CU KOANZA — GRĂDINILE ȘI SATELE — VALEA KUANGO — BAMBUSUL — LARVE ALBE COMESTIBILE — IMPERTINENȚA BAȘINJILOR — UN MOD DE A PUNE PROBLEMA — ȘEFUL SANSAVE — PURTAREA LUI OSTILĂ — TRECEM NEVĂTĂMAȚI — KUANGO — PIEPTĂNĂTURA ȘEFULUI — ÎMPOTRIVIREA INDIGENILOR — CYPRIANO ȘI AJUTORUL LUI — OSPITALITATEA SA DARNICĂ — O BANDĂ DE JEFUITORI PIERE ÎN FLĂCĂRI — SOSIREA LA CASSANGÉ — O CINĂ COPIOASĂ — BUNĂTATEA CĂPITANULUI NEVES — LIPSA IDEILOR PRECONCEPUTE ÎN LEGĂTURĂ CU CULOAREA PIELII — REGIUNEA DIN JURUL CASSANGÉI — ÎNĂLȚIMEA KASALA — SATUL TALA MUNGONGO — AMABILITATEA BASONGILOR — ADEVĂRAȚII NEGRI — UN LAN DE GRÎU — HAMALII — UN LOC PENTRU ÎNNOPTAT — FRIGURILE — INTRĂM ÎN REGIUNEA AMBACA — TAMPANUL; MUȘCĂTURA LUI — INFLUENȚA ÎNVIORĂTOARE A REGIUNILOR MUNTOASE — REGIUNEA GOLUNGO ALTO — FERTILITATEA EI — STERILITATEA PĂMÎNTURILOR DIN APROPIEREA MĂRII — ȚÎNȚARII — TEMERILE MACOLOLILOR

Feciorii lui Ionga Panza s-au învoit să ne călăuzească pînă pe teritoriul portughez, în schimbul scoicii primite de la Șinte. Nu înclinam să fac tîrgul și mai cu seamă să le dau scoica anticipat, dar am cedat solicitărilor însoțitorilor mei, care m-au rugat să mă prefac că am toată încrederea în acești tineri. Feciorii lui Panza îmi ceruseră anticipat scoica sub pretextul că vor s-o lase nevestelor lor, ca o compensație pentru lipsa îndelungată a soților. Le-am dat deci scoica prețioasă și am pornit împreună cu ei spre apus, în direcția rîului Cikapa, care aici (10°22′ lat. sud.) are o lățime de 40—50 de iarzi (35—45 m) și este adînc, cel puțin în această perioadă a anului. La jumătate milă mai sus de locul unde l-am traversat, el curgea spumegînd și bolborosind peste rămășițele unui prag mîncat de ape. L-am trecut cu o barcă făcută dintr-o singură bucată de coajă de copac cusută la capete. Din loc în loc scoarța era proptită cu niște bețe, care alcătuiau coastele bărcii. Cuvîntul *cikapa* înseamnă coajă sau scoarță și aceasta este singura apă curgătoare unde am văzut asemenea ambarcații. Mi s-a spus că în cea mai mare parte a anului apele Cikapei sînt atît de scăzute, încît poate fi ușor trecută prin vad. Numele ei provine, probabil, de la bărcile din coajă pe care le folosesc băștinașii cînd crește nivelul apelor. Am regretat că nu luasem cu noi pontonul, fiindcă posesorii bărcii ne-au obligat să le plătim de trei ori pentru traversarea rîului : prima oară — cînd ne-am îmbarcat, a doua oară — cînd ne găseam în mijlocul rîului și a treia oară — după ce trecuseră toți zambezienii în afara lui Pitsane — omul meu de încredere — și a mea. Macololii își transportă întotdeauna gra-

tuit oaspeții și acum începură să spună că ar trebui și ei să procedeze ca cibokwii și să le ceară plată mambarilor. Pînă în prezent ei condamnaseră în unanimitate acest procedeu josnic, așa că i-am întrebat ce anume îi împinge să se preteze la o asemenea mîrșăvie ; mi-au răspuns că o vor face din răzbunare. Trebuie să spun că macololii caută în genere să-și justifice ticăloșiile cu argumente plauzibile și conform bunului simț.

În dimineața următoare călăuzele ne-au petrecut cam o jumătate de milă, apoi ne-au declarat că se întorc acasă. Cînd, la rugămintea macololilor, care nu cunoșteau caracterul cibokwilor, le-am plătit anticipat călăuzelor, prevăzusem că ne vor trage pe sfoară. Cu toate protestele noastre energice, călăuzele au spălat putina unul după altul. Zambezienii au ajuns și ei la concluzia că deoarece ne găseam în regiuni frecventate de negustorii de sclavi, nu mai avem nevoie de călăuze. În realitate principalul ajutor pe care ni-l dădeau călăuzele nu era indicarea drumului, ci faptul că ne înlesneau să înlăturăm suspiciunile băștinașilor și să spulberăm părerile greșite despre scopul călătoriei noastre. Părerea însoțitorilor mei n-a putut deci decît să mă bucure. Relieful devenise mai deluros ca pînă acum. Văile adînci și împădurite sînt udate de mici rîuri frumoase ; copacii sînt drepți și înalți, iar pădurile umbroase și bogate în umezeală au copaci falnici, cu trunchiurile ca lumînarea. În locurile nepopulate solul este așternut cu un covor compact de mușchi galben și cenușiu, iar arborii sînt îmbrăcați într-o haină de licheni intens colorați. Solul neobișnuit de fertil e format din subargilă neagră și este învelit cu o masă compactă de ierburi dese și înalte. Trecurăm fără a ne opri pe lîngă cîteva sate, căci acum căutam să-i ocolim pe băștinași și să evităm, pe cît posibil, să intrăm în relații cu ei.

Țineam direcția vest-nord-vest. Rîurile întîlnite curgeau spre nord și potrivit informațiilor primite se vărsau în Kasai sau Loke ; mai toate aveau maluri mlăștinoase, ca majoritatea apelor acestui ținut. Presupuneam că ne găseam la latitudinea Koanzei și eram foarte mirat că nici un băștinaș nu are habar de acest rîu. Pe atunci n-aveam de unde să știu că ea izvorăște mult mai la apus și că de la izvoare și pînă la vărsare străbate o distanță relativ scurtă.

26 martie. Duminica am petrecut-o pe malul rîului Kvilo sau Kvello, o apă mică, lată de numai 10 iarzi (9 m). El curge printr-o vale îngustă și adîncă, ale cărei pante măsoară aproape 500 de iarzi (475 m). Pantele sînt pietroase, formate din tuf calcaros dur, așezat pe un pat de șist marnos și gresie, cu un înveliș de conglomerat feruginos. Priveliștile erau foarte frumoase, dar malaria nu mă lăsa să mă bucur de viață. Crizele puternice și zilnice

mă istoviseră cu desăvîrșire și simțeam mereu nevoia să stau întins.

Cine cunoaște viața grea a oamenilor nevoiași din țările civilizate are impresia că traiul băștinașilor este o continuă sărbătoare. Țara este presărată cu o puzderie de sătulețe, ai căror locuitori găsesc, cu eforturi minime, hrană din belșug. Solul este foarte roditor și nu trebuie îngrășat. Dacă ogorul a secătuit și nu mai dă recolte bogate de porumb, mei etc., proprietarul lui se duce în pădure și defrișează un nou lot; copacii mari îi doboară cu ajutorul focului, iar pe cei mici îi taie cu toporul. Aceste ogoare au un aspect cu totul original: închipuiți-vă o mulțime de copaci prăvăliți și descojiți printre care crește un lan de porumb. Și în timp ce pe lotul proaspăt defrișat se pîrguiesc semănăturile de porumb și mei, ogorul vechi continuă să dea ani de-a rîndul recolte bogate de manioc. Hrană vegetală se găsește, după cum am spus, din abundență, dar se simte o lipsă acută de carne și de sare; de aceea, în pădurile Lundei întîlnești la tot pasul capcane de șoareci. Alimentația exclusiv vegetală provoacă o nevoie imperioasă de carne.

Călătorului prin aceste ținuturi nu-i va scăpa diversitatea caracterelor indigenilor, proprietarii acestor sate și ogoare. Unele sate sînt un model de curățenie, pe cînd în altele bălăriile ating asemenea înălțimi, că de pe spinarea boului abia izbuteam să zăresc vîrfurile colibelor. Dacă intram într-un astfel de sat pe la amiază, locuitorii lui se apropiau agale de noi, pufăind alene din lulea parcă ar fi fost într-o stare de somnolență sau de reverie.

În alte sate bălăriile și buruienile nu sînt lăsate să crească; de jur împrejurul colibelor se seamănă bumbac, tutun și diferite plante pentru condimentarea mîncărurilor; în curți vezi cuști cu păsări, iar ogoarele și grădinile de zarzavaturi oferă priveliștea plăcută a culturilor cerealiere și leguminoase în diferite stadii de creștere.

Toate satele sînt pline de copii, care se revarsă cu droaia pe uliți ca să-l vadă pe omul alb și aleargă în urma lui strigînd și strîmbîndu-se; unii se urcă pe copaci ca să mă privească mai bine. Puii de negri se cațără admirabil pe copaci. În satele unde eram primiți cu prietenie, ei ne însoțeau cale de cîteva mile, lipăind de zor ca să nu rămînă în urmă. De obicei construiam în jurul bivuacului un gard mic și în fața intrării în curtea noastră improvizată se adunau totdeauna o mulțime de femei, cu copiii în spinare și cu pipe lungi în gură. Ele stăteau acolo ore întregi, zgîindu-se la noi.

Satul de pe rîul Kvello, unde ne odihnisem duminica, era cîrmuit de Sakandala, un bătrîn amabil și plin de vioiciune, care n-a încercat în nici un fel să ne pună piedici. De la dînsul aflarăm că în curînd vom păși pe teritoriul tribului bașinje (portughezii le

spun şinje), care este amestecat cu tribul bangala şi se găseşte în stare de război cu babindele, adică cu portughezii.

Ca şi pînă acum ploile şi malaria ne ţineau în loc, sau ne obligau să înaintăm încet, anevoios. În cele din urmă Kamboela, starostele unui sat, ne arată o potecă ce ducea direct de la Cassangé şi Bihe în oraşul lui Matiamvo. Poteca era lată, bine bătătorită şi în curînd ne întîlnirăm cu un grup de negustori metişi din Bihe, care ne confirmară că drumul ducea de-a dreptul la Cassangé.

Certitudinea că ne aflăm pe drumul cel bun ne dădu puteri noi şi acum mergeam în pas vioi.

În ziua de 30 ajunserăm în punctul unde platoul, scurmat de văile înguste şi adînci prin care trecusem, cobora abrupt. Panta este aici atît de înclinată, încît poate fi coborîtă numai în cîteva locuri, dar şi acolo trebuia să descalec şi, slăbit cum eram, oamenii mei se vedeau nevoiţi să mă poarte pe braţe, căci altfel aş fi venit de-a berbeleacul. Sentimentul neputinţei mele mă deprima îngrozitor; niciodată nu i-am privit cu ochi buni pe oamenii, fie ei şi bolnavi, care acceptau cu plăcere ajutorul altora.

Jos, în faţa noastră, se desfăşura valea Kuango. Ea are aproape o sută de mile în înălţime şi e acoperită toată cu păduri dese şi întunecoase; doar lîngă malurile Kuangoului, ale cărui ape se rostogoleau spre nord, sclipind în bătaia soarelui, se zăreau lunci întinse, colorate în verde strident.

Din depărtare, versantul opus al acestei văi imense pare un lanţ de munţi înalţi. Coborîşul ţine cam o milă; în linie dreaptă diferenţa de nivel trebuie să fie de vreo 1 000—1 200 de picioare (300—360 m). Această privelişte impunătoare, apărută îndată după tenebrele pădurilor Lundei, de parcă s-ar fi ridicat o cortină grea, a produs asupra noastră o impresie de neuitat. Chiar prin mijlocul văii trecea atunci un nor; bubuiturile tunetelor ajungeau pînă la noi, însă deasupra norului întreg orizontul era scăldat în lumina strălucitoare a soarelui. Cînd am ajuns jos am văzut că pe unde trecuse norul plouase torenţial. Fundul văii, ce părea de sus perfect neted, era brăzdat de o mulţime de pîrîuri, care scrijeliseră adînc solul. Privită din vale, coasta pe care coborîsem reprezintă marginea platoului; ea e ferăstruită de rîpi înguste şi de ieşituri, care îi dau un aspect crenelat. Atît piscurile, cît şi povîrnişurile „sierrei" sînt împădurite, dar în locurile abrupte porţiuni mari rămîn dezgolite şi ele au o culoare roşie, ca de altfel mai toată suprafaţa acestei regiuni [1].

În valea Kuango se vede întreg profilul geologic al ţinutului. În partea superioară a depresiunii se găseşte un strat de conglomerat feruginos (cel despre care am vorbit mai înainte). Roca predominantă este formată din hidroxid de fier şi hematită, cu inclu-

zinni de pietriș de cuarț și gresie, modelat de ape. Deoarece în cea mai mare parte a Lundei această rocă este situată imediat sub sol, denudarea ei a fost, probabil, provocată de un braț al mării, care se pare că a erodat și antrenat în larg o cantitate uriașă de material, pentru ca valea Cassangé să poată lua forma actuală. Toate straturile aflate dedesubtul conglomeratului sînt formate din șist argilos roșu, în diferite stadii de pietrificare, cel mai dur fiind stratul inferior. Solul argilos și extrem de alunecos de la suprafață este și el o creație a șisturilor.

În vale cresc bambuși cu tulpini de grosimea unui braț de om și numeroase specii noi de copaci ; de asemenea, au reapărut unele specii pe care nu le mai văzusem de la plecarea din satul lui Șinte. Nimic nu m-a uimit însă mai mult în această vale ca aspectul firav, plăpînd al copacilor. Sus, pe platou, arborii erau înalți și drepți, pe cînd aici parcă se opriseră din creștere și se răriseră. Deoarece pădurile din vale nu sînt formate din aceleași specii ca cele de pe platou, presupun că clima platoului corespunde mai bine naturii arborilor ce cresc acolo decît corespunde clima din vale copacilor de aici.

Duminică 2 aprilie. Ne-am oprit să ne odihnim puțin lîngă un pîrîu. De la plecarea din satul lui Ionga Panza ne hrănisem exclusiv cu manioc, care nu ne potolea foamea, așa că ne-am decis să înjunghiem unul din cei patru boi rămași. Se pare că și băștinașii simt aceeași nevoie imperioasă de carne ca și noi, fiindcă îi văd cum se chinuie să dezgroape din solul mlăștinos de pe malurile rîurilor niște larve mari și albe, pe care le mănîncă.

Bașinjii refuzară să ne dea alimente în schimbul podoabelor ieftine oferite de zambezieni, astfel că nu izbutirăm să facem rost nici de făină, nici de rădăcini de manioc. Pe deasupra, Sansave, șeful lor, ne sîcîia mereu, cerîndu-ne tributul obișnuit. Niște negustori întîlniți în drum ne-au spus că fuseseră nevoiți să facă uz de forță ca să treacă prin teritoriile lui.

Sansave, șeful unei ramuri a tribului bașinje, ne ceruse formal să-i dăm un sclav, un bou sau un colț de elefant, refuzînd cu dispreț obiectele ieftine oferite de noi. Le-am declarat emisarilor săi că fildeșul îi aparține lui Sekeletu, iar alte mărfuri sau obiecte interesante nu avem, cu excepția instrumentelor mele, cu care ei n-au ce face. Un bașinje ne-a cerut niște carne, și fiind refuzat le-a spus oamenilor mei : „Oricum o să v-o luăm mîine, după ce vă vom ucide". Cu cît te arăți mai îngăduitor, cu atît devin mai impertinenți.

După lungi și obositoare discuții purtate în cursul zilei cu diverși emisari trimiși de Sansave, șeful ne-a făcut cinstea să vină în persoană pînă la noi. Este un om foarte tînăr, cu un fizic

destul de agreabil. Am impresia că nici aici, atît de aproape de Kuango, între adevăraţii portughezi şi aceşti negri nu s-au stabilit nici un fel de relaţii, pentru că Sansave m-a rugat să-i arăt părul meu, explicîndu-mi că deşi auzise cum arată părul oamenilor albi şi unii albi au trecut chiar prin ţara lui, el nu văzuse niciodată oameni cu părul drept. Afirmaţia lui este foarte plauzibilă, căci majoritatea negustorilor de sclavi nu sînt portughezi adevăraţi, ci metişi. La vederea părului meu drept, atît de deosebit de clădăria lor creaţă ca blana de oaie, a izbucnit într-un hohot de rîs. Apoi i-am arătat ceasul de buzunar şi în timpul convorbirii am încercat să-i cîştig încrederea, dar tocmai cînd mă pregăteam să-i arăt busola m-a rugat să mă opresc, fiindcă toate lucrurile astea ciudate îl înspăimîntă. I-am ripostat că dacă mi-ar cunoaşte intenţiile aşa cum cunosc eu triburile din interiorul continentului, ar rămîne cu încredere să privească tablourile lanternei magice. Între timp începuse să se întunece şi el s-a grăbit să plece. După ce s-a îndepărtat la o mică distanţă cu întreaga lui suită, Sansave l-a chemat pe împuternicitul meu şi i-a făcut cunoscut că dacă nu vom adăuga un veston roşu şi un sclav la inelele de aramă şi la cele cîteva livre de carne pe care i le oferisem, n-avem decît să ne întoarcem de unde am venit. I-am trimis următorul răspuns: „Mîine vom pleca negreşit spre coastă, iar dacă el va începe ostilităţile, va fi singur răspunzător de toate consecinţele"; iar împuternicitul nostru a completat de la sine: „Cîţi oameni albi ai ucis tu pe drumul acesta?" — întrebare care putea fi tălmăcită astfel: „N-ai ucis niciodată un om alb şi e mult mai greu să omori un alb decît ţi se pare". Întrebarea exprima şi hotărîrea noastră fermă de a muri cu toţii, dar de a nu lăsa în sclavie pe nici unul dintre noi. Foamea are o puternică influenţă asupra stării de spirit. Acest nou obstacol îi înfuriase la culme pe zambezieni şi i-am auzit de mai multe ori discutînd între ei despre eventualitatea unei încăierări: „Asta şi vrem; încercaţi numai şi o să vedeţi ce vă aşteaptă". Sau, exclamau scrîşnind din dinţi: „Aceste făpturi ticăloase n-au călătorit niciodată şi nu ştiu ce fel de oameni există pe lume". Enervarea ce pusese stăpînire pe oamenii mei şi pe care o descriu în culori mult atenuate, mă influenţase şi pe mine. Băşinjii se convinseseră că n-avem ce să le dăm şi începură să ne împroaşte cu ocări, ceea ce nu făcea decît să ne întărîte şi mai mult. După toate probabilităţile, mîine vom trebui să ne croim cu forţa drum prin ţara băşinjilor.

3 aprilie. La revărsatul zorilor grupul nostru era gata de plecare şi în pofida ploii am pornit la drum, trecînd foarte aproape de sat. Ploaia potolise parcă tot elanul tîlharilor. Totuşi, ne aşteptam în orice moment să fim atacaţi cu focuri de puşcă

de după un pîlc de copaci sau din spatele grămezilor de pietroaie printre care se strecura poteca și abia după două ore de marș susținut începurăm să respirăm ușurați.

Ploaia nu ne împiedica să ne continuăm înaintarea prin accidentata vale Kuango, brobonită toată de gheburi de șist marnos ieșit la suprafață, deși straturile lui erau dispuse aproape orizontal. Cînd mergeam călare iarba mă depășea cu peste jumătate de metru. Încărcată cu picături mari de apă de ploaie, ea ne boteza fără încetare, iar cîteva gropi umplute cu apă incoloră desăvîrșiră procesul înghețării noastre. Uzi pînă la piele, trecurăm prin apropierea cîtorva sate (în preajma unuia dintre ele păștea o turmă de oi) și după șase ore de mers ne oprirăm nu departe de malul Kuangoului (9°53′ lat. sud. 18°37′ long. est.), care reprezintă limita apuseană a revendicărilor teritoriale portugheze. Dîrdîiam de frig și cum nu mai aveam haine de schimb, m-am vîrît ud sub pătură.

4 aprilie. Kuango are aici 150 de iarzi (circa 135 m) lățime și e foarte adînc. Apele lui sînt incolore, fenomen neîntîlnit la rîurile din Lunda și din țara macololilor. Acest rîu frumos curge aproape drept spre nord, printre lunci întinse, crescute cu trestie și iarbă gigantică.

Băștinașii susțin că în Kuango trăiesc mulți șerpi veninoși, care nu întîrzie să se adune în jurul unui leș de hipopotam, rămas în apă. Dacă spusele lor sînt adevărate, îmi explic de ce satele se află aici departe de mal. Băștinașii ne-au sfătuit chiar să nu ne instalăm tabăra în apropierea rîului, dar noi voiam să ne vedem trecuți cît mai repede pe malul apusean și am căutat să-i înduplecăm pe bașinji să ne împrumute bărcile lor. Cererile noastre au determinat intrarea în scenă a căpeteniei locale, care ne-a informat că toți luntrașii sînt copiii lui și că fără ordinul său nimeni nu va mișca un deget. Apoi ne-a pretins, ca de obicei, un sclav, un bou sau o pușcă, adăugînd că altfel va trebui să ne întoarcem în țara de unde venisem. Noi n-aveam ce să-i oferim, iar pe de altă parte eram încredințat că chiar dacă i-aș dărui unica mea pătură el tot nu se va ține de cuvînt și va încerca să ne pună bețe-n roate. De aceea, am încercat să-i conving pe zambezieni să pornim imediat spre rîu, de care ne despărțeau numai două mile, să punem stăpînire pe bărci și abia după aceea să-i dăm pătura. Oamenii mei erau însă de părere că dacă vom proceda astfel, băștinașii ne vor ataca în timpul traversării. În cele din urmă, căpetenia s-a înființat personal în tabăra noastră ca să-și susțină pretențiile. Zambezienii s-au despuiat de ultimele lor inele de aramă și i le-au oferit, dar dînsul stăruia să ceară un sclav. Ca toți ceilalți, credea că ei sînt sclavii mei. Căpetenia era un bărbat tînăr; părul

său creț, pieptănat cu grijă, era adunat la spate într-un coc de formă conică, cu diametrul bazei cam de 8 țoli (20 cm), strîns legat cu fire de ață roșie și neagră. Nu voiam în ruptul capului să-i cedez pătura pînă nu vom fi trecuți pe celălalt mal, iar dînsul continua să mă exaspereze și să mă obosească cu pretențiile sale. Micul meu cort era ferfeniță — în spate avea o gaură mai mare decît intrarea — și zadarnic căutam să mă ascund în el ca să scap de insistențele sîcîitorilor vizitatori. Ne găseam pe un teren perfect plat, plin cu trestii, unde n-aveam posibilitatea să recurg la vechea tactică de a construi o mică palisadă, care să-mi dea răgazul să chibzuiesc și să elaborez un plan de acțiune. În timp ce încercam să-mi conving oamenii să mergem la mal și să punem mîna pe bărci, a apărut Cypriano de Abreu, un tînăr mulatru, portughez, care ne dădu același sfat. Cypriano era sergent de poliție în slujba administrației coloniale și venise aici să cumpere ceară. Am încetat deci să mai discut cu căpetenia, care pur și simplu mă extenuase, și ne-am îndreptat *in corpore* spre Kuango. Bașinjii deschiseră imediat un foc susținut, adăpostiți chiar în sălașurile părăsite de noi, dar nici un glonte nu-și atinse ținta. Credeau, probabil, că ne vom speria și o vom rupe la fugă, dar dacă au văzut că nu ne-am pierdut cumpătul și continuam să mergem calmi spre punctul de trecere, nu s-au clintit din loc. Cypriano ne-a ajutat să ne învoim cu luntrașii în condiții mai avantajoase decît cedarea păturii mele, iar o dată ajunși pe malul apusean ne găseam pe teritoriul tribului bangala, care recunoștea autoritatea portughezilor; bangalilor li se mai spune cassange sau cassanțe. Acum dificultățile călătoriei noastre printre triburile de la frontieră luaseră sfîrșit.

Cu inima ușoară pășirăm pe o cărare îngustă ce se îndrepta spre apus, străjuită de ierburi înalte, și cam după trei mile de la malul rîului dădurăm de cîteva case dreptunghiulare. In fața lor stăteau mai mulți oameni cu înfățișare prezentabilă, care ne salutară binevoitor. Toți erau mulatri portughezi.

Pe seară ajunserăm la locuința lui Cypriano și îmi instalai cortul chiar în fața casei lui. În aer zumzăiau o mulțime de țînțari, această pacoste de care fusesem scutit pe malurile rîurilor cu apă limpede din Lunda. În dimineața zilei de 5 aprilie Cypriano i-a îndestulat pe zambezieni cu dovleci și porumb, apoi m-a poftit în casă la micul dejun. Mai întîi am fost tratat cu arahide și porumb copt, urmate de rădăcini de manioc fierte tot cu arahide, iar ca desert — guave cu miere. Îi eram sincer recunoscător pentru gustarea copioasă.

Cypriano mi-a oferit și un prînz la fel de suculent, în compania cîtorva prieteni de-ai lui, care i-au onorat ospitalitatea. Înainte de a ne așeza la masă o roabă ne-a turnat apă pe mîini și ni le-a spălat. Găina servită la masă a fost tăiată de unul din convivi cu

ajutorul unui cuțit și a unei furculițe, dar în timpul mesei nu se foloseau furculițe și nici cuțite. La sfîrșitul ospățului ni s-au spălat iarăși mîinile.

Toți acești mulatri știu să scrie și să citească curent. M-am informat ce cărți au în bibliotecă și mi-au arătat o cărțulie de medicină, o enciclopedie și un dicționar portughez.

Primirea amabilă de care ne-am bucurat pe întregul cuprins al coloniei portugheze se datora, fără doar și poate, elogioaselor scrisori de recomandație primite la Capetown de la cavalerul de Prat. Înclin însă să cred că amicul Cypriano era de felul lui un om bun și ospitalier, fiindcă și-a pustiit de-a binelea grădina de zarzavat ca să ne hrănească în cele cîteva zile de chinuitoare așteptare, pînă cînd cerul a binevoit să se însenineze, îngăduindu-mi să fac determinările pentru stabilirea coordonatelor geografice ale văii și rîului Kuango. Cypriano a înjunghiat pentru noi un bou și a rugat-o pe mama sa ca împreună cu slujnicele să ne pregătească făină de manioc pentru cele patru sau cinci zile de drum pînă la Cassangé. Toate acestea, fără să facă cea mai mică aluzie la plată. Înfățișarea mea jalnică îi trezise, probabil, un sentiment de compătimire.

Pentru prepararea făinii de manioc, rădăcinile sînt bine spălate, răzuite de coajă pînă la miez, apoi prăjite ușor într-un vas de metal. Sub această formă ele sînt consumate ca garnitură de legume la mîncărurile de carne. Dacă sînt măcinate, se obține o făină asemănătoare — numai ca aspect — cu rumegușul de lemn; de aceea, i se mai spune și „făină de lemn". Făina nu are un gust particular și e folosită numai pentru a putea mînca mai ușor sosul din farfurii.

Cine s-a obișnuit cu ea o mănîncă și cînd se întoarce în Europa.

În valea Kuango se cultivă îndeosebi varietatea dulce a manioculuí, cea amară, cu care ne obișnuisem în Lunda, fiind puțin răspîndită. În mai aici începe anotimpul așa-zis friguros, dar multă lume semăna și acum porumbul; la întrebarea mea mi s-a spus că porumbul servit la masă fusese semănat la începutul lunii februarie. Solul văii, de culoare roșie închisă, este extrem de fertil. Pămînturile necultivate sînt acoperite cu o iarbă aspră și foarte deasă. Mi s-a povestit că odată un grup de războinici din tribul ambonda au venit aici cu gînduri de prădăciune și bangalii au dat foc întinderilor de iarbă din jurul dușmanilor, care au pierit pînă la unul. Sînt încredințat că relatarea este adevărată — de altfel, mi-au confirmat-o și portughezii — fiindcă firele de iarbă au grosimea unei pene de gîscă; printr-o asemenea iarbă nu poți fugi decît pe cărare și probabil că în cazul amintit vîntul bătea spre cărare, învăluind-o în flăcări și tăind drumul fugarilor. Și eu eram cît pe ce să rămîn fără chervan din pricina unui incendiu izbucnit

într-o vale unde iarba n-avea decît trei picioare (0,90 m) înălțime. Îmi amintesc că atunci m-a trezit un vuet puternic, ca acela pe care îl fac apele unui torent umflat de ploi ; cînd m-am desmeticit am văzut că zgomotul era stîrnit de un incendiu ce se apropia din direcția de unde bătea vîntul. Am dat imediat foc ierbii de cealaltă parte a chervanului și am avut răgazul să-l împing pe porțiunea pîrjolită de mine mai înainte ca vîlvătaia mînată de vînt să ajungă pînă la noi.

După cum am spus, ploile și dorința de a determina coordonatele geografice ne-au ținut în loc pînă luni, 10 aprilie. Am izbutit să stabilesc însă numai latitudinea (9°53′ lat. sud.) și nevrînd să mai întîrzii am pornit mai departe. După trei zile de drum anevoios, prin iarba înaltă, am ajuns la Cassangé cea mai avansată așezare portugheză din Africa occidentală. Pînă la Cassangé am avut de traversat cîteva rîuri mici, ce se varsă în Kuango. Iarba s-a menținut tot timpul la fel de înaltă, depășindu-ne cu peste jumătate de metru și împiedicîndu-ne să privim regiunea înconjurătoare ; uneori vîrfurile ei se aplecau din ambele părți peste cărare, și atunci aveam impresia că trecem printr-un coridor îngust, cu tavanul boltit. În fiecare dimineață mă trezeam pe jumătate ud de roua (pe jumătatea dreaptă, dacă dormisem pe partea stîngă și invers), iar dacă ziua mai și ploua rămîneam murat pînă seara. Îmbrăcămintea mi se făcuse ferfeniță și ținuta vestimentară în care m-am înfățișat aliaților noștri portughezi era de nedescris. Cea mai bună dovada este că primul portughez întîlnit într-un sat mi-a cerut actele de identitate și mi-a declarat că se vede obligat să mă rețină și să înștiințeze autoritățile. Mă aflam în aceeași stare de spirit ca și indivizii care săvîrșesc o infracțiune minoră special ca să ajungă la închisoare unde li se asigură un adăpost și ceva de mîncare, așa că l-am însoțit cu plăcere pe respectivul portughez pînă la reședința lui señor Silva de Rego, comandantul sau șeful districtului. După ce i-am arătat pașaportul, señor Rego m-a poftit cu amabilitate să împart cina cu dînsul și cum de cîteva zile mă hrăneam numai cu făina de manioc dăruită de Cypriano, bănuiesc că le-am făcut comesenilor impresia unui mare mîncău. Vreau să sper însă că au înțeles în ce situație mă aflam, fiindcă și dînșii făcuseră călătorii îndepărtate. Dacă aș fi fost singur, probabil că mi-aș fi umplut și buzunarele cu mîncare pentru noapte, fiindcă după crizele de malarie aveam un apetit formidabil, iar maniocul este un aliment care nu ține de sat. Apoi căpitanul Antonio Rodriguez Neves s-a oferit să mă găzduiască peste noapte în casa lui. A doua zi dimineață acest om mărinimos m-a îmbrăcat în haine decente și tot timpul cît am profitat de ospitalitatea lui s-a purtat cu mine ca un frate. Îi sînt profund recunoscător pentru bunătatea lui dezinteresată ; dl. Neves nu s-a mărginit să se îngrijească numai de

nevoile mele, dar i-a aprovizionat gratuit cu alimente și pe zambezienii mei, lihniți de foame.

Satul Cassangé (pronunță Cassânge) nu are decît treizeci sau patruzeci de case, ai căror proprietari se ocupă cu negoțul. Clădirile sînt împrăștiate dezordonat pe un teren plat și ceva mai ridicat, în marea vale a rîului Kuango sau Cassangé. Casele sînt construite din împletituri de nuiele unse cu lut și sînt înconjurate cu plantații de manioc, porumb etc. În spatele caselor se găsesc de obicei grădini de zarzavat, în care se cultivă obișnuitele legume europene: mazărea, cartoful, varza, ceapa, pătlăgelele roșii etc., etc. Judecînd după mărimea și mulțimea bananierilor și a guavierilor, ei au fost plantați cu mulți ani în urmă, cînd pămîntul aparținea încă băștinașilor, pe cînd ananașii, portocalii și curmalii s-au aclimatizat recent.

Nici unul dintre albii de aici nu are o soție luată din țara sa. De obicei ei vin în Africa cu gîndul să încropească ceva bani și să se întoarcă la Lisabona. Rareori își aduc cu ei soțiile. Cei mai mulți înjgheabă în colonii o familie cu femeile băștinașe. Eu, care cunosc atît de bine stupidele păreri preconcepute în legătură cu culoarea pielii am avut o deosebită plăcere să constat că în această privință portughezii au vederi largi și se poartă binevoitor cu oamenii de altă culoare. Aici sînt extrem de rare cazurile — atît de frecvente în sud — cînd bărbații îi abandonează în voia soartei pe copiii făcuți cu băștinașe. Dimpotrivă, portughezii îi educă și caută să le asigure viitorul, la fel ca în Europa. Slujbașii negustorilor, chiar dacă sînt de culoare, mănîncă nestingherit la aceeași masă cu patronii lor.

Din Cassangé se deschide o perspectivă vastă asupra împrejurimilor. Relieful se prezintă sub forma unei cîmpii ușor ondulate, acoperită cu iarbă, iar pe-alocuri cu păduri. Privit de la o depărtare de 20 de mile, versantul de apus al văii Kuango pare un lanț de munți înalți și se numește chiar Tala Mungongo, adică „Iată lanțul de munți". Pe vechea hartă portugheză după care întocmisem itinerariul nostru scrie Talla Mungongo (cu doi l), adică „Palatul de stîncă" și se arată că de aici ar izvorî Koanza. Din informațiile demne de crezare primite la Cassangé, Koanza izvorăște undeva lîngă Bihe, mult mai la sud-vest și o vom întîlni abia la Pungo Andongo. Ciudat, cum de nu s-au publicat date mai exacte despre această regiune, deși mulți oameni, bunăoară căpitanul Neves, au cunoștințe exacte despre cursul și direcția rîurilor și nu caută să ascundă ceea ce știu. Totuși recent din Anglia s-au trimis în Europa hărți în care Kuango și Koanza figurează drept unul și același rîu, iar Cassangé e situat cu 100 de mile mai departe de locul unde se află în realitate. O confuzie și mai mare o produce, probabil, repetarea frecventă a aceluiași

nume. Dacă ar fi să mă iau după hartă, eu traversasem deja de cîteva ori rîul Kuango. De asemenea, induce în eroare repetarea deasă a numelor preferate ale șefilor, bunăoară „Katende", pentru că din greșeală diferiți șefi cu nume identice pot fi lesne confundați între ei. Ca să evit pe cît posibil astfel de încurcături, mă abțin să menționez în această carte prea multe nume. În valea Kuango se găsesc multe sate, dar înainte de 1850, adică înaintea expediției de reprimare întreprinse de portughezi împotriva tribului bangala, ele erau și mai numeroase.

După cum am menționat, solul văii este foarte roditor. Zambezienii mei nu conteneau să admire bogăția recoltelor de *Holcus sorghum* și să-și exprime disprețul pentru felul în care era lucrat pămîntul. Portughezii mi-au spus că aici nu sînt necesare îngrășăminte și că cu cît pămîntul e arat mai mult, cu atît dă recolte mai bogate. Pămînturile virgine nu dau recolte atît de bogate ca ogoarele vechi și judecînd după dezvoltarea porumbului și a manioculuí pe terenurile cultivate mai mulți ani sînt dispus să le dau deplină crezare. Vitele se prezintă de asemenea admirabil. În ansamblu, se poate spune că față de abundența și calitatea pășunilor și a pămînturilor arabile, această vale este actualmente pustie, nepopulată.

Domnul comandant Rego mi-a pus la dispoziție un tînăr soldat ca să ne conducă pînă la Ambaca. Netam-nesam, zambezienii mă întrebară dacă n-ar face mai bine să se întoarcă acasă, fiindcă niște negri din Cassangé le-au spus că eu îi duc pe malul mării cu gîndul ca să-i vînd și că acolo vor fi urcați pe bordul unei corăbii, îngrășați și apoi mîncați, căci albii sînt canibali. La rîndul meu, i-am întrebat dacă își mai amintesc că am refuzat sclava dăruită de Șinte și am adăugat că dacă au îndoieli cu privire la intențiile mele n-au decît să nu mă însoțească pe coastă, dar că în ceea ce mă privește doresc nespus să mă văd cu compatrioții mei și sînt decis să continui călătoria. Mi-au răspuns că au socotit de datoria lor să-mi aducă la cunoștință cele auzite, dar că nu intenționează să mă părăsească și mă vor urma oriunde.

Cassangé este cea mai răsăriteană așezare portugheză în Africa de vest, fiind situată la 9°37′30″ lat. sud. și 17°49′ long. est. Prin urmare, pînă la țărmul Atlanticului mai aveam de mers încă 300 de mile (circa 560 km). La 21 aprilie plecarăm din Cassangé, îndreptîndu-ne spre versantul de vest al văii Kuango, adică spre Tala Mungongo. În ziua de 22 traversarăm un mic rîu numit Lui, iar la 24 trecurăm peste Luare, o altă apă curgătoare, și înoptarăm la poalele unei înălțimi de 1 000—1 500 de picioare (300—450 m). Deasupra văii pluteau nori grei, care cînd se lovеau de coastele acestei înălțimi se transformau în ploaie. Iarba era udă și dacă nu o îndepărtai sau nu-ți apărai fața cu mîna te

biciuia peste obraji, ceea ce n-aș putea spune că-mi făcea plăcere. Versantul de apus era absolut identic cu cel de răsărit. Ieșindurile și fisurile îi dădeau pantei roșietice aceeași înfățișare zimțată, crenelată, ca și marginea platoului Lundei.

Valea Kuango este incontestabil o creație a croziunii, fiindcă și astăzi se mai văd pe alocuri rămășițele platoului care se întindea în trecut pe locul depresiunii; ca structură, aceste înălțimi singuratice sînt la fel de roșii și au straturile la fel de orizontale și situate la aceeași înălțime ca și straturile versantului pe care urma să ne ridicăm. O asemenea înălțime stingheră și extrem de abruptă, numită Kasala, pornește de la est-sud-est de punctul unde ieșisem în vale și se întinde pînă la aproximativ 10 mile spre vest-sud-vest de satul Cassangé. Băștinașii susțin că e foarte greu, aproape cu neputință, să ajungi în vîrful ei și ei sînt în măsură s-o știe, fiindcă în vîrf și-au făcut cuibul numeroși marabu, ale căror pene foarte prețuite de localnici îi atrag ca un magnet. Se spune că la extremitatea sudică a Kasalei se găsește un lac mic și că în lunile ploioase în jurul depresiunii se formează un fel de șanț cu apă. Ce mană cerească ar fi reprezentat o asemenea fortăreață naturală în Anglia medievală!

Nu aveam încă idee clară despre relieful masivului Tala Mungongo. Un gentleman din Cassangé mi l-a descris ca o creastă de munți foarte înalți, pe care trebuie să urci ore întregi. De aceea, cu toate că ploaia și mersul prin iarba înaltă ne udase pînă la piele, iar eu aveam și o criză serioasă de malarie — consecința observațiilor nocturne pentru determinarea coordonatelor geografice ale satului Cassangé — am început ascensiunea cu mult elan. Drumul era povîrnit și alunecos. De ambele părți se căscau rîpi înguste, care nu îngăduiau drumețului să se abată de la poteca îngustă ce suia pieptiș, săltînd peste cîteva șei. Spre mirarea noastră, ascensiunea n-a durat decît o oră, iar o dată ajunși sus am constatat că ne găseam pe un platou similar cu cel de pe care coborîsem în valea Kuango. Eram iarăși înconjurați de copaci înalți, dintre care unul — Mononga-zambi — rodește niște fructe mari, de cîteva livre greutate.

Am aruncat o privire înapoi spre valea Kuango, a cărei fertilitate nu e cu nimic inferioară văii fluviului Mississippi, și mi-am dat seama ce cantitate uriașă de material a trebuit să fie dislocată și cărată în mare pentru ca ea să capete aspectul de astăzi. În mod firesc, aceste gînduri m-au făcut să întrezăresc cu ochii minții nesfîrșitul șir de veacuri necesare în prealabil pentru depunerea și sedimentarea acestui material (șist marnos), format la rîndul lui din măcinarea altor roci. În cele din urmă, încercînd să mă ridic pe treptele scării ce duce din negura eternității pînă la apariția omului, am reușit doar să nu se învîrtească totul în cap. Cu ade-

vărat, diferitele ere geologice nu reprezintă decît niște simple jaloane pe întinderea acestui ocean nemărginit.

La cîteva mile de creasta Tala-Mungongo am dat de un sat cu același nume. Am fost primiți cu amabilitate și ni s-a pus la dispoziție o casă unde să înnoptăm, ceea ce ne-a făcut multă plăcere, fiindcă eram uzi leoarcă și rebegiți de frig. Altitudinea platoului și apropierea anotimpului friguros determinaseră o scădere sensibilă a temperaturii și zambezienii mei se îmbolnăviseră pînă la unul de guturai și răceală. Oameni prevăzători, portughezii construiseră aici, ca de altfel în toate așezările lor, case pentru călători de tipul hanurilor sau a caravanseraiurilor orientale. Ca material de construcție se folosesc de obicei împletituri de nuiele, unse apoi cu lut; în interiorul caselor sînt amenajate, din aceleași nuiele împletite, un fel de priciuri pe care drumeții pot dormi; restul mobilierului constă din cîteva scaune, o masă și o cană mare pentru apa. Aceste priciuri, deși departe de a reprezenta un pat moale, sînt mult mai confortabile decît pămîntul gol de sub zdrențele putrede ale cortului meu, mai ales că ploaia continua să ne blagoslovească la răstimpuri, iar roua deasă nu ne uita în nici o dimineață. Așa ferfenițit cum era, cortul mă apăra totuși întrucîtva de intemperii și am continuat să-l folosesc pînă în ziua cînd m-am convins că el găzduia și niște insecte dezagreabile.

27 aprilie. După cinci ore de călărie plăcută prin cîmpii și lunci care îmi aminteau de pădurile și luncile Lundei, am ajuns într-un sat ai cărui locuitori aparțineau tribului basongo, supus portughezilor. Pe drum traversasem cîteva mici ape ce curg spre apus și unindu-se formează rîul Kvize, un afluent al Koanzei. Și noi mergeam drept spre vest, unde se găsea ținta finală a călătoriei noastre. Basongii sînt extrem de politicoși, ca de altfel toate triburile supuse de portughezi; ca și bangalii, nu toți basongii recunosc autoritatea portughezilor. Ce-i drept, cu cît înaintăm spre vest, cu atît băștinașii sînt mai puțin independenți, iar în imediata vecinătate a Luandei, indigenii, deși formal sînt liberi, se simt aproape niște sclavi.

Întreaga populație aborigenă, ca și locuitorii Lundei, face parte din familia negrilor adevărați, cu alte cuvinte corespunde caracteristicilor enumerate mai înainte. Absolut toți indigenii au pielea neagră, nasul gros și turtit, craniul alungit în sus și spre spate, părul creț și des, precum și alte trăsături specifice negrilor. Dar dacă menționatele caractere tipice mă determină să-i încadrez în familia negrilor adevărați, cititorul să nu-și închipuie că toate aceste trăsături se întîlnesc la fiecare individ. Un oarecare prognatism și o îngroșare a buzelor se observă la toți indivizii, însă în fiecare sat pot fi văzuți mulți băștinași ale căror

buze nu sînt mai groase şi mai proeminente ca ale europenilor. Toţi au pielea închisă, dar de diferite nuanţe, de la negru ca tuciul pînă la galben deschis. Călătorul, care se va îndrepta din interiorul continentului spre vest, va constata, ca şi mine, că la început predomină nuanţele deschise apoi, pe măsură ce va înainta în regiunile supuse influenţei aerului umed de mare, vor precumpăni nuanţele închise; locuitorii litoralului au pielea neagră ca abanosul. Forma caracteristică a capului, împodobit cu un păr creţ ca oaia, este, ce-i drept, foarte răspîndită, dar nu şi unică. Triburile din partea de răsărit a continentului, de pildă cafrii, au capul foarte frumos, de tip european. Asemenea indivizi se întîlnesc pretutindeni. După ce m-am familiarizat cu negrii pînă într-atîta, încît privindu-i în faţă uitam că sînt de altă culoare, am descoperit cu surprindere că unii băştinaşi semănau perfect cu diverse celebrităţi europene. Fac excepţie doar boşimanii şi hotentoţii. Craniul acestora are o formă specifică, părul le creşte în smocuri şi între smocuri sînt cu desăvîrşire chei. Cînd sînt tunşi scurt ai impresia că şi-au lipit pe cap boabe de piper negru, spre deosebire de triburile balonda şi maravi, a căror podoabă capilară este neînchipuit de deasă şi de abundentă. Stimez părerile oamenilor de ştiinţă care se ocupă cu studiul etnologiei, dar nu pot sub nici un motiv să admit că trăsăturile exagerate pe care aceşti domni le atribuie tuturor negrilor, considerîndu-le tipice, ar fi caracteristice majorităţii reprezentanţilor oricărei populaţii din sudul Africii centrale. Personal am impresia că monumentele Egiptului antic redau mai fidel tipul locuitorilor Lundei, decît imaginile ce figurează îndeobşte în lucrările de etnologie.

Drumul nostru spre Senza trecea printr-o regiune minunată, fertilă şi dens populată, unde întîlnirăm din nou rîul Kvize. Aici am avut mulţumirea să văd un splendid lan de grîu, cultivat fără irigaţie artificială. Spicele aveau aproape 4 ţoli (10 cm) lungime. Ele treziră curiozitatea însoţitorilor mei, care la Linyanti gustaseră din pîinea mea, dar pînă acum nu văzuseră cum creşte grîul. Micul ogor aparţinea negustorului portughez Milando şi era o ilustrare grăitoare a fertilităţii acestui platou; în afara grîului, pe ogorul lui Milando se dezvolta admirabil o serie întreagă de legume europene. Ulterior am aflat că în unele locuri ale acestei regiuni se răspîndise de la sine arborele de cafea. Bunăoară, el creşte pe înălţimile Tala Mungongo, adică la aproape 33 de mile de coasta apuseană, unde fusese adus de misionarii iezuiţi.

Duminica de 30 aprilie am petrecut-o la Nghio, în apropierea vadului peste Kvize, pe care trebuia negreşit să-l traversăm, fiindcă ne tăia drumul. Relieful devine din ce în ce mai neted, iar pămîntul e bine irigat de apele curgătoare şi continuă să rămînă neobişnuit de roditor; solul este acoperit cu o iarbă deasă

și suculentă, înaltă de 2—3 picioare (60—90 cm) și cu numeroși copaci. Satele sînt populate de basongi și adesea în apropierea lor vezi o casă dreptunghiulară, din împletituri de nuiele unse cu lut, aparținînd unui mulatru portughez, care se îndeletnicește cu negoțul. Băștinașii cresc vaci și porci. La fiecare 8 sau 10 mile întîlnim un grup de adăposturi primitive pentru drumeți, construite din bețe și iarbă. Pe drum e o circulație intensă, o mulțime de oameni îndreptîndu-se spre coastă sau venind de acolo. Indigenii își duc marfa în niște coșuri de formă specială, fixate în vîrful a două bețe de 5—6 picioare (1,5—1,8 m) lungime, numite *motete*. Coșul se așază pe cap sau pe umăr. Cînd e purtat pe cap, bețele atîrnă orizontal în afară, și cînd vrea să se odihnească omul le proptește în pămînt și sprijină coșul de un copac, ca să nu mai fie nevoit să-l ridice de jos. Adesea el proptește pur și simplu bețele în pămînt și stă pe loc pînă se odihnește, evitînd astfel truda de a coborî coșul pe pămînt și a-l ridica apoi din nou.

Cînd un grup de indigeni cu coșuri sau propriul nostru grup ajungea în dreptul unui loc de popas, el ocupa imediat sălașurile, iar cei sosiți ulterior se vedeau nevoiți să-și înjghebeze alte adăposturi, ceea ce nu era de loc greu, fiindcă iarbă se găsea din belșug. De îndată ce „hotelurile" se umpleau cu călători, din satele învecinate veneau o mulțime de femei și ofereau spre cumpărare coșuri pline cu făină și rădăcini de manioc, alune de pămînt, carne, ardei și usturoi.

Etalonul principal de schimb este aici pînza, marfă din care luasem o cantitate neînsemnată la Cassangé. Femeile sînt foarte politicoase; după felul cum sporovăiau și rîdeau în timp ce se tocmeau, se vedea că le plăcea să se îndeletnicească cu negoțul. Ca să poată satisface cererile de alimente ale drumeților, băștinașii din împrejurimi se ocupă intens cu agricultura. Cei așezați în apropierea drumului principal cumpără o serie de produse din satele mai îndepărtate și le revînd cu cîștig.

Pitsane și alți cîțiva zambezieni erau chinuiți de crize puternice de malarie, ceea ce nu-i de mirare, fiindcă peste tot domnește umezeala și din pamînt se ridică aburi și miasme. Cînd încercam noaptea să stabilesc coordonatele geografice cu ajutorul unui astru și așezam jgheabul cu mercur pe pămînt, în capacul de sticlă de dedesubt se aduna atîta apă, încît abia mai deslușeam reflecția stelei. Iar dacă, spre a evita asemenea dezagremente, puneam jgheabul pe o ladă, el se acoperea repede cu rouă și ca să pot vedea trebuia să șterg mereu sticla. Faptul în sine nu are importanță și îl menționez numai pentru ca să arăt că era suficient să stau cîtva timp sub rouă, ca în afara senzației de răcoare să fiu sigur că mă voi alege cu o nouă criză de malarie. M-am văzut deci

obligat să renunț cu desăvîrșire la observațiile nocturne. Este adevărat că nici în interiorul cortului nu mă simțeam mult mai bine, totuși sub pătură frigurile nu mă scuturau așa de tare ca atunci cînd eram udat de rouă.

Pășind în districtul Ambaka am dat de un peisaj nou, mult înviorat de munții înalți ce se profilau în zare. Iarba era relativ joasă și întreg ținutul avea o înfățișare veselă, îmbietoare. În stînga noastră se înălțau niște stînci identice cu cele de la Pungo Andongo; ele seamănă izbitor cu grupul Stonehang din cîmpia Salisbury, numai că cele de aici sînt gigantice. Ambaka este o regiune extrem de fertilă, cunoscută pentru ieftinătatea produselor agricole și creșterea vitelor. Solul conține mult fier și de aceea are aproape peste tot o culoare roșietică. Ambaka este udată de numeroși mici afluenți ai rîului Lucalla, care curge spre sud-vest, colectează apele din această regiune și se varsă în Koanza, nu departe de Massangano. Traversarăm Lucalla cu niște bărci mari și după alte cîteva mile intrarăm în satul Ambaka, în trecut un centru important, astăzi un sătuc cu o poziție încîntătoare: e așezat pe o mică ridicătură de teren, în mijlocul unei platforme înconjurate din toate părțile de munți înalți.

Am fost primiți cu multă ospitalitate de señor Arseno de Carpo, comandantul districtului Ambaka, care o rupe nițel pe englezește. M-a găzduit în casa lui și a doua zi m-am trezit cu o mușcătură de tampan pe picior. *Tampanul*, insectă bine cunoscută în regiunile sudice, este un soi de căpușă de dimensiuni variabile: unele insecte sînt mici cît gămălia unui bold, altele ating mărimea bobului de mazăre. În sud tampanul este prezent în mai toate colibele băștinașilor. Noaptea el caută să se strecoare între degetele de la mînă sau de la picior și o dată ajuns în locul preferat începe să sugă sîngele pînă se umflă și capătă o culoare vînătă, iar pielea îi devine atît de elastică, încît nu poate fi strivit între degete. Acum cîțiva ani am avut de suferit urmările unei mușcături de tampan și de atunci am evitat întotdeauna colibele băștinașilor. Cum însă văd că nici în casele europenilor călătorul nu e scutit de astfel de surprize, cred că nu strică să descriu în amănunt consecințele. Mai întîi pe locul mușcăturii simți o mîncărime puternică însoțită de dureri, care se extind pe măsură ce se răspîndește în trup veninul introdus de insectă. Cînd otrava ajunge în stomac, provoacă vărsături puternice și o stare de sfîrșeală. Uneori în locul simptomelor arătate mușcătura este urmată de friguri și un intelectual portughez a afirmat că ele sînt cîteodată mortale. Grija cu care prietenii din Tete s-au străduit să-i ferească pe însoțitorii mei de mușcătura tampanului dovedea concludent că această minusculă insectă le inspira mari temeri. În ce mă privește,

după muşcătura de la Ambaka m-am ales doar cu o mîncărime pe locul muşcat, care a durat aproape o săptămînă.

Duminica de 14 mai am petrecut-o la Kabinda, unul din satele de reşedinţă ale ajutoarelor comandantului. Situat într-o vale frumoasă şi îngustă, Kabinda este înconjurat de plantaţii de bananieri şi manioc. Cu cît înaintăm spre apus, regiunea devine mai pitorească. Înaltele creste albastre ale munţilor Libollo, care pe tot parcursul drumului spre Ambaka se profilau la sud la o distanţă de 30 sau 40 de mile, erau acum ascunse privirilor de nişte munţi mai apropiaţi, iar lanţurile cenuşii ale munţilor Cagentse şi Kive, care la Ambaka se conturau desluşit la 8 sau 10 mile spre nord, se apropiaseră foarte mult, în dreapta noastră. Dacă aruncam o privire înapoi, spre Ambaka cea bogată în păşuni, aveam impresia că întinsele ei şesuri înverzite şi uşor vălurate, înconjurate din toate părţile de masive muntoase, se găsesc într-o depresiune, în timp ce noi, cu fiece pas făcut spre apus, intram tot mai adînc într-un ţinut muntos şi sălbatic, numit Golungo Alto.

Un om cu sînge scoţian se înviorează şi prinde puteri cînd se găseşte în apropierea munţilor sau în inima lor. Nu e de mirare că printre pădurile înaltelor masive de micaşisturi ce formează platoul din jurul romanticei reşedinţe a comandantului din Golungo Alto (9°8′30,4″ lat. sud., 15°2′ long. est.). am uitat de malarie. Ţinutul e într-adevăr fermecător. Toate înălţimile sînt împădurite. deasupra tuturor copacilor ridicîndu-se falnic un palmier graţios, din care băştinaşii extrag ulei pentru săpun şi prepară *toddi* — o băutură ameţitoare. Unele grupuri de coline te îndeamnă să le compari cu nişte valuri mari, alungate de vînt într-un golfuleţ deschis, unde — după ce au fost despicate de sus pînă jos — au încremenit pe vecie. Iar colibele împrăştiate pe vîrfurile lor îţi dădeau impresia că băştinaşii privesc lumea în culori romantice, deşi ei s-au cocoţat acolo probabil ca să-şi poată supraveghea mai bine ogoarele şi să-şi ferească familia de malarie care, după părerea lor, preferă malurile numeroaselor mici rîuri ce şerpuiesc printre colibe.

Golungo Alto se găseşte la 9°8′30″ lat. sud. şi 15°2′ long. est. Cîteva zile de odihnă în casa comandantului, un tînăr admirabil, m-au ajutat să prind puteri şi să mă desfăt cu minunata privelişte ce se deschidea din faţa reşedinţei sale. Cît vezi cu ochii numai înălţimi înverzite, multe dintre ele plantate pînă în vîrf cu cafea, manioc, bumbac, arahide, bananieri, ananaşi, pitang, papaia, guave, meri şi jambo — fructe aduse din America de Sud de primii misionari. Împresurat din toate părţile de coline înalte, printre palmieri eleganţi, mă credeam într-un miniatural golf Rio de Janeiro.

Fertilitatea regiunii ne uimise pe toţi şi îmi rezerv dreptul de a reveni asupra acestui subiect cînd voi descrie întoarcerea noastră din Luanda.

Din Golungo Alto plecarăm la 24 mai, cînd aici începuse deja anotimpul friguros. În fiecare seară năvăleau de la apus cohorte de nori grei și în timpul nopții sau spre zori cădea o ploaie însoțită de tunete asurzitoare. Norii se menținеau deasupra colinelor aproape toată dimineața, așa că mă obișnuisem cu ceața matinală, fenomen necunoscut la Colobeng. Ziua termometrul urca pînă la 80° (30,2°C), iar noaptea cobora la 70° (28,7°C).

Continuînd să ne îndreptăm spre apus, traversarăm cîteva mici rîuri năvalnice și frumoase, care nu seacă niciodată. Unindu-se, ele formează rîurile Luiniu și Lucalla. Albiile lor au numeroase cascade nu prea mari, care ar putea fi ușor utilizate în scopuri economice, dar nimeni nu profită de ele și apa se scurge fără folos în ocean.

Pomii fructiferi și vița de vie rodesc aici de două ori pe an, fără să ceară cea mai mică îngrijire. Plantele cerealiere și legumele dau de asemenea două recolte anuale și dacă populația autohtonă ar ști să profite de negurile din timpul iernii, păstăioasele ar da chiar trei recolte. Nu am cunoștință dacă s-au făcut încercări de a aclimatiza grîul, dar am constatat că vița de vie și curmalii au prins bine. Toate produsele agricole sînt extrem de ieftine.

În sfîrșit, munții rămaseră în urmă și cu cît ne apropiam de coastă ținutul devenea mai sterp și mai neatrăgător. În dreapta curgea rîul Senza, căruia în apropierea litoralului i se spune Bengo. Lat de circa 50 iarzi (45 m), el este navigabil cu bărcile. Malurile lui sînt îndiguite, spre a feri de viituri șesurile joase din preajmă. Locuitorii se ocupă exclusiv cu agricultura. Ei cultivă cereale, zarzavaturi și fructe, iar produsele sînt transportate cu bărcile la Luanda. Pe maluri zumzăie miriade de țînțari, cei mai îngrozitori din cîți mi-a fost dat să văd. Nici un om din grupul nostru n-a închis ochii toată noaptea. Eu fusesem găzduit de un portughez, dar în curînd am fost bucuros să fug din casă și să mă întind lîngă foc, în partea de unde bătea vîntul, ca să mă învăluie fumul. Gazda a fost surprinsă de obiceiurile mele rustice, iar eu de lipsa lui de sensibilitate, fiindcă, spre nemărginita noastră mirare, el și toți ai lui se obișnuiseră realmente cu acest flagel, parcă mai afurisit ca un cui în gheată sau o durere de dinți.

Pe măsură ce ne apropiam de țărmul mării — ținta călătoriei — zambezienii deveneau din ce în ce mai neliniștiți. Unul dintre ei m-a întrebat dacă în oraș, la Luanda, vom avea posibilitatea să veghem asupra securității noastre și să ne apărăm reciproc. „Să presupunem — zise el — că unul dintre noi s-a dus după apă. Oare ceilalți vor avea putința să nu-l piardă din vedere, ca să nu fie răpit?“ „Văd ce gînduri te frămîntă — i-am răspuns eu. Dacă

n-aveți încredere în mine, sînteți liberi să vă întoarceți în țara voastră ; cunosc Luanda cît o cunoașteți și voi, dar să știți că vom avea cu toții aceeași soartă. Pînă acum am alcătuit o singură familie și așa va fi pînă la capăt". Cîmpiile din jurul Luandei sînt ceva mai ridicate și formeaza un platou sterp în comparație cu ținuturile de pînă acum. De aici am zărit pentru prima oară oceanul. Însoțitorii mei contemplau cu teamă și veneratie întinderea nemărginită de apă. Iată cum au descris ei ulterior sentimentele care îi cuprinseseră : „Mergeam cu tatăl nostru, încredințați de adevărul spuselor celor bătrîni că lumea nu are margini. Dar deodată lumea ne-a spus : «Aici mă sfîrșesc, mai departe nu există nimic!»". Precum se vede, ei crezuseră că lumea este o cîmpie imensă, fără de sfîrșit.

CAPITOLUL XX

BOALA PERSISTĂ — OSPITALITATEA DOMNULUI GABRIEL — STAREA DE SPIRIT A MACOLOLILOR — EI VIZITEAZĂ NAVELE MILITARE — AMABILITATEA OFIȚERILOR ȘI MATELOȚILOR — ORAȘUL SAO PAOLO DE LUANDA — PORTUL — NEGUSTORII TRIMIT DARURI LUI SEKELETU — PREGĂTIRILE DE DRUM — PLECĂM DIN LUANDA LA 20 SEPTEMBRIE 1854 — ASPECTUL GEOLOGIC AL ȚINUTULUI — FEMEILE TORC BUMBACUL — ȚESĂTORII BĂȘTINAȘI — KASENGO; PLANTAȚIILE DE CAFEA — POMI DIN AMERICA DE SUD — RUINELE UNEI TURNĂTORII DE FONTĂ — MINERII BĂȘTINAȘI — MALURILE LUCALLEI — COLIBELE ȘI PODIȘTILE — TUTUNUL — ORAȘUL MASSANGANO — ZAHĂRUL ȘI OREZUL — O REGIUNE ADMIRABILĂ PENTRU CULTURA BUMBACULUI — FORTUL ȘI TUNURILE SALE VECHI — ÎMPUȘCĂTURILE — TRIBUL KISAMA — INTERESANTĂ VARIETATE DE GĂINI — PLANTAȚIILE DE CAFEA — REÎNTOARCEREA LA GOLUNGO ALTO — SATISFACȚIA MACOLOLILOR — MALARIA

La Luanda am ajuns cu desăvîrșire bolnav. Printre cei 12 mii de locuitori ai orașului se găsea un singur englez, mister Gabriel, membru al comisiei parlamentare pentru suprimarea comerțului cu sclavi, care văzînd că nu mă pot ține pe picioare s-a oferit să mă găzduiască în casa lui. Nu voi uita imensa satisfacție cu care, după șase luni de dormit pe pămîntul gol, m-am întins într-un pat confortabil. Am adormit în cîteva clipe, iar mister Gabriel, intrînd ceva mai tîrziu în odaie, s-a bucurat nespus de somnul meu adînc.

Nădăjduiam că mărinimoasa ospitalitate a domnului Gabriel mă va ajuta să-mi refac repede forțele, însă boala, pricinuită de umczeala și implicit de frigul îndurat în tot timpul călătoriei, nu voia cu nici un chip să cedeze și acum, deși mă odihneam, mă chinuia mai puternic ca înainte.

Pe scurt, eram complet istovit și cînd peste puțin timp au intrat în port niște crucișătoare britanice, mi s-a propus să plec în Insula Sf. Elena sau chiar în patrie. Dar acum, după ce știam cît de ostilă era atitudinea triburilor din apropierea colonici portugheze față de tovarășii mei de drum, îmi dădeam seama ca ar fi absurd să cred că ei ar putea să se întoarcă singuri în țara lor. De aceea, am hotărît să refuz ispititoarele propuneri ale prietenilor din marina regală și să-i conduc pe zambezieni înapoi la șeful lor. Totodată intenționam să încerc să găsesc un drum din țara lui Sekeletu pînă pe cealaltă coastă a Africii, de-a lungul marelui fluviu Zambezi sau Liambie, căci mă convinsesem că prin ținuturile acelea împădurite, pline de rîuri și de mlaștini și lipsite de drumuri, nu era cu putință să se călătorească cu căruțele.

Am acceptat cu plăcere oferta căpitanului Philips, comandantul crucișătorului „Poliphem", care mi-a propus ajutorul medical

al domnului Cockin, medicul său de bord. Tratamentul doctorului Cockin, împreună cu atențiile ofițerilor escadrei și cu permanenta solicitudine a domnului Gabriel, gazda mea ospitalieră, m-au pus repede pe picioare și în scurtă vreme mi-am recîștigat forțele și sănătatea.

În calitatea sa de guvernator al provinciei și șef al guvernului, episcopul Angolei organiză în cinstea noastră o recepție în sala mare a palatului, unde m-am dus însoțit de toți zambezienii mei, cărora dl. Gabriel le dăruise costume de pînză vărgată și pălării roșii. Episcopul mi-a pus o mulțime de întrebări înțelepte în legătură cu macololii și le-a acordat acestora permisiunea de a veni în Luanda oricînd vor dori. Tovarășii mei de călătorie au rămas încîntați de primire.

Toată lumea remarcase că zambezienii deveniseră foarte serioși. Ei priveau cu o uimire vecină cu veneratia casele mari de piatra și bisericile construite pe țărmul oceanului. Pînă acum nu fuscseră capabili să priceapă cum pot exista case cu etaj. Așa ceva depășea capacitatea lor de înțelegere. Cînd încercam să le explic cum arată o casă cu etaj, eram nevoit să folosesc cuvîntul „colibă" și deoarece colibele sînt construite din prăjini înfipte în pămînt, ei nu izbuteau să se dumirească cum e cu putință ca prăjinile unei colibe să se țină pe acoperișul alteia și cum pot oamenii să locuiască la etaj, dacă acoperișul țuguiat al colibei de la parter se găsește înăuntrul colibei de sus. Cei cîțiva macololi care văzuseră căsuța mea de la Colobeng încercau s-o descrie consîngenilor lor din Linyanti în felul următor: „Nu este o colibă, ci un munte cu cîteva văgăuni".

Bedingfeld, comandantul escadrei, și căpitanul Skene i-au invitat pe zambezieni să viziteze vasele „Pluton", și „Philomela". Cunoscîndu-le suspiciunile, le-am spus că dacă au cea mai mică bănuială că în spatele invitației se ascunde o înșelăciune perfidă, nu sînt cîtuși de puțin obligați s-o accepte. Totuși, ei s-au dus aproape toți. După ce ne-am urcat pe punte, le-am arătat cu un gest marinarii de pe vas și le-am spus: „Iată, aceștia sînt compatrioții mei". Erau uimiți de mărimea bricului și i-am auzit vorbind între ei: „Asta nu este o barcă, ci un oraș întreg!".

Amabilitatea cu care îi tratau ofițerii și marinarii a avut asupra lor o influență extrem de favorabilă. În tot timpul călătoriei de la Linyanti pînă pe coastă ei se purtaseră frumos cu mine, dar aici, la Luanda, am crescut enorm în ochii lor. Nu știu ce gîndiseră ei pînă acum despre mine, însă după ce am văzut de cîtă stimă mă bucuram în ochii compatrioților, mi-au purtat un respect profund.

Sao Paolo de Luanda fusese cîndva un oraș important, dar cu timpul a decăzut. La ora actuală avea cam 12 mii de locuitori, majoritatea negri. Numeroase monumente îi atestă măreția trecută și

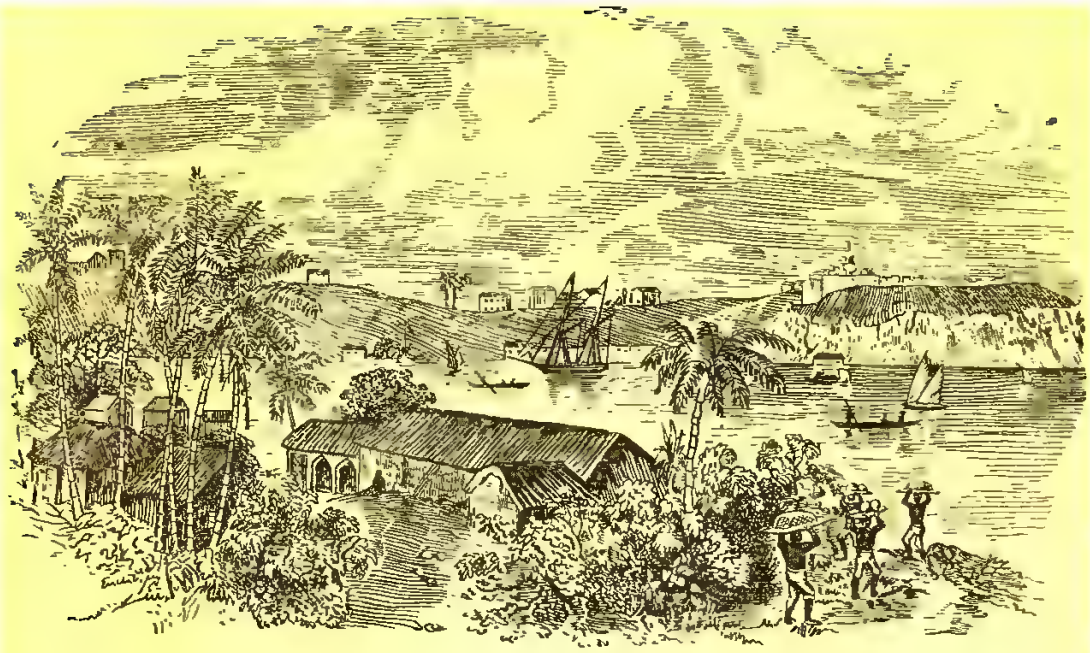

Sao Paolo de Luanda ; în dreapta — fortul San Minelo
(după desenul lui Livingstone)

trei dintre forturile lui se mențin în perfectă stare. Are multe case mari și spațioase, clădite din piatră, dar băștinașii trăiesc în bojdeuci de vălătuci.

Orașul este plin de copaci, care dau umbra atît de necesară. Privit de pe mare, el pare impunător.

Intrarea în port este străjuită de o insuliță joasă de nisip, numită Luanda, unde trăiesc circa 1 300 de suflete, dintre care vreo 600 sînt harnici pescari băștinași ; ei aprovizionează zilnic orașul cu belșug de pește. Spațiul cuprins între insulă și oraș alcătuiește rada portului, dar cînd vîntul bate cu putere de la sud-vest valurile trec peste porțiunea cea mai joasă a insulei și antrenează mari cantități de nisip, împotmolind treptat portul. În perioada ploilor, torentele ce se formează pe dealurile din preajma orașului erodează și duc în ocean o mulțime de pămînt, astfel că acum portul, care pe vremuri avea o radă adîncă, permițînd celor mai mari vase să tragă la cheiul vămii, rămîne în timpul refluxului complet fără apă și corabiile sînt nevoite să ancoreze cu o milă mai la nord de vechea radă.

Aproape toată apa potabilă se aduce cu bărcile din rîul Bengo. Singura sursă de apă potabilă de pe teritoriul orașului o constituie cîteva fîntîni adînci, cu apa ușor sărată. Pentru a asigura aprovizionarea cu apă, guvernul a încercat de cîteva ori să termine construirea unui canal de aducțiune din rîul Koanza, canal a cărui săpare fusese începută încă de olandezi.

Ziarele din Angola au publicat articole despre scopurile care mă îndemnaseră să caut un drum comercial între litoral și regiunile din interiorul Africii. Motivele expuse erau atît de convingătoare, încît consiliul administrației publice a decis să-i îmbrace din cap pînă-n picioare pe toți însoțitorii mei și să-i trimită în dar lui Sekeletu un cal și o uniformă de colonel. La rîndul lor, negustorii din oraș ne-au oferit o serie întreagă de mostre din mărfurile lor și au cumpărat prin subscripție un măgar și o măgăriță, în scopul răspîndirii acestei rase de animale în țara macololilor, știut fiind că măgarii sînt imuni la înțepăturile muștei țețe. Darurile erau însoțite de scrisori pentru Sekeletu. De asemenea ni s-au dat scrisori de recomandație către autoritățile portugheze din Africa orientală.

Mi-am procurat o cantitate apreciabilă de pînzeturi, muniții, mărgele de sticlă și cîte o muschetă pentru toți oamenii mei. Deoarece și ei cumpăraseră o mulțime de mărfuri, nu se puteau încărca și cu bagajele mele, dar autoritățile mi-au pus la dispoziție douăzeci de hamali și au dat dispoziție comandanților tuturor districtelor ca să-mi acorde tot concursul necesar. Prietenii de pe „Philomela" m-au înzestrat cu un cort nou-nouț și la 20 septembrie 1854 am părăsit Luanda, împreună cu întreaga mea suită, îndreptîndu-ne pe mare spre vărsarea rîului Bengo, unde ne-am îmbarcat în bărci și am urcat pe acest rîu pînă la Icolo y Bengo. Icolo y Bengo este un oraș, cu o populație de 6 530 negri, 172 mulatri și 11 albi, reședința unui rege băștinaș. Sclavii alcătuiesc numai 3,38% din totalul locuitorilor.

Apa rîului Bengo este tulbure. S-a constatat că în vecinătatea rîurilor cu ape tulburi trăiesc mult mai mulți țînțari decît în preajma celor cu apă limpede. Am observat că aici numărul acestor insecte crește simțitor în perioadele cu lună nouă; în orice caz, eram bucuroși că evitasem rîul Senza, cu îngrozitorul lui flagel — țînțarii.

Roca predominantă este aici tuful marnos. În acest tuf se găsesc cochiliile unei moluște care trăiește și astăzi în apele oceanului. Mai spre răsărit în locurile mai înalte am dat de trapp, care dislocase și ridicase la suprafață mase uriașe de șisturi nisipoase și micașisturi. Straturile de micașist coboară aproape pretutindeni spre centrul ținutului, formînd acele trepte sau terase despre care am spus că imprimă regiunii Golungo Alto aspectul unui platou. Uneori trappul ieșea la suprafață prin fisurile rocilor dislocate și în locurile unde rocile eruptive vin în contact cu rocile mai vechi se găsesc cantități uriașe de magnetită.

Solul argilos, provenit din măcinarea trappului și a micașisturilor, prieste admirabil arborelui de cafea și el s-a răspîndit îndeosebi pe coastele acestor înălțimi și ale altor munți cu solul

format din același lut roșu. Solul luncilor din preajma rîurilor Senza și Koanza este așezat pe un pat de tuf marnos, ce se întinde pînă la coastă, și conține scoicile despre care am vorbit mai sus. Aceasta dovedește că în trecut, înainte ca uscatul să se fi ridicat deasupra mării, aici se găseau niște golfuri adînci.

28 septembrie, Kalungvembo. Ne întorceam pe drumul pe care venisem și fiindcă acum eram scutiți de prezența țînțarilor, puteam să admirăm în voie peisajul. Pe ambele părți ale drumului neted ca-n palmă se înalță cîteva șiruri de coline, iar tăpșanele din jur sînt împodobite cu frumoase flori roșii. O mulțime de femei aprovizionează din belșug cu alimente locurile de popas. Toate baștinașele se ocupă cu torsul bumbacului și nu e una pe care să n-o vezi cu fusul și cu vîrtelnița în mînă. Vîrtelnițele și fusurile lor seamănă cu cele folosite de vechii egipteni. Aici aproape că nu vezi femei ducîndu-se la munca cîmpului cu urciorul pe cap, copilul în spinare și sapa pe umăr, ele îndeletnicindu-se exclusiv cu torsul.

Lîngă locurile de popas creșteau sălbatic tufe bogate de bumbac, răsărite din semințe căzute întîmplător aci. Băștinașii îl cultivă însă pe terenurile din preajma colibelor, și, după cîte mi s-a spus, este bumbac american, care în clima de aici crește tot anul. Pe drum întîlneam indigeni cu legături de vată de bumbac sau cu fire toarse, înfășurate pe vîrtelnițe, pe care le duceau în satele unde se țese pînză. Dacă torsul este o ocupație femeiască, țesutul le este rezervat bărbaților. Băștinașii țes pînză în bucăți de aproximativ 5 picioare (1,5 m) lungime și 15—18 țoli (38—45 cm) lățime.

În dorința de a strînge cît mai multe informații despre această țară interesantă am hotărît să mă abat pînă în orașul Massangano, situat la sud de Golungo Alto, la confluența rîurilor Lucalla și Koanza, dar mai întîi trebuia să străbat districtul Kasengo, vestit prin plantațiile sale de cafea de calitate excepțională. Costișele munților înalți din Kasengo adăpostesc într-adevăr plantații întinse de cafea. Ele nu sînt însă opera portughezilor, căci semințele vechii și renumitei varietăți mocca au fost aduse pe vremuri de iezuiți și de alți misionari, iar apoi ea s-a răspîndit singură. Unii oameni susțin că deoarece prezența acestui arbore se descoperă mereu în noi locuri — cum s-a întîmplat chiar în timpul șederii mele la Luanda — el este de origine indigenă. Pe de altă parte, faptul că în aceleași locuri unde prezența arborelui de cafea fusese descoperită recent de tot, am văzut personal crescînd ananași, bananieri, jams, portocali, meri „de smîntînă", pitangi, guavieri și alți pomi fructiferi sud-americani atestă că, probabil, toate aceste plante originare din țări străine au fost aduse de aceiași misionari.

Răspîndirea arborelui de cafea în regiunile cu un sol argilos corespunzător poate fi mult înlesnită dacă se ține seama că de obicei bobul de cafea îngropat adînc în pămînt putrezește, pe cînd bobul căzut sau azvîrlit pur și simplu la suprafață, fără a fi protejat de nimic altceva decît de umbra copacilor, încolțește repede. Însămînțarea naturală a cafelei se face de cele mai multe ori prin mijlocirea unei păsări, care ciugulește coaja boabelor și aruncă sămînța propriu-zisă. Arborele de cafea nu rezistă în bătaia directă a soarelui ; de aceea, dacă în pădure se descoperă arbori sălbatici de cafea, este necesar să se taie lăstărișul și tufele din jurul lor, dar nu și copacii înalți, care le dau umbră. Procedînd astfel, omul care a avut norocul să-i descopere va avea cu timpul o plantație minunată.

Cu toată suprafața lui redusă și deși are numai 13 882 locuitori, dintre care doar 10 albi, districtul Massangano furnizează guvernului portughez un tribut anual de 13 mii bucăți de pînză, țesută din bumbac indigen.

Spre Massangano am călătorit cu barca, în avalul rîului Lucalla, însoțit de comandantul districtului Kasengo, un bun cunoscător al regiunii. Rîul Lucalla are o lățime de aproximativ 85 de iarzi (circa 75 m) și este navigabil cu barca de la vărsarea în Koanza și pînă la un punct situat cu aproximativ 6 mile mai sus de confluența cu Luinie. În apropierea acestei confluențe se văd ruinele masive ale unei turnătorii de fontă, construită cu mulți ani în urmă (în 1768) din ordinul faimosului marchiz de Pombal. Turnătoria fusese clădită din blocuri de piatră, legate cu un ciment făcut din var și ulei. Din același material fusese construit, în scopul obținerii de hidroenergie, un stăvilar de 27 de picioare înălțime (peste 8 m). Stăvilarul a fost spart de o inundație puternică și curentul a rostogolit pînă departe blocurile imense de piatră, lungi de cîțiva iarzi — dovadă elocventă a uriașei forțe a apei. La prima vedere, ținutul pare prielnic sănătății, dar cei opt meșteri spanioli și suedezi, aduși ca să-i învețe pe băștinași arta turnării fierului, au fost în scurtă vreme secerați de boli, și strădaniile marchizului de a perfecționa procedeul turnării s-au irosit în van.

O mulțime de mineri și forjori băștinași continuă să muncească pentru guvern. Ei topesc magnetita bogată în fier și produc anual 150—500 lingouri de fier forjabil de bună calitate. Hrana de bază a muncitorilor este un peștișor de apă dulce, numit *kakuzu* și tot el este „moneda“ în care li se plătește pentru munca prestată. Fiind foarte apreciat în întreg ținutul, kakuzu poate fi transformat lesne în bani. Comandantul districtului Massangano are dreptul la 300 de peștișori zilnic, în contul salariului și pescarii de pe Koanza sînt obligați să-i furnizeze această cantitate, în acoperirea birului datorat.

Malurile Lucallei, străjuite de portocali, bananieri și palmieri oleaginoși, al căror ulei se comercializează, sînt foarte frumoase. De-a lungul ambelor maluri se văd plantații întinse de porumb, manioc și tutun. Locuințele băștinașilor, în preajma cărora se hîrjonesc, la umbra crîngurilor dese, o puzderie de copii, dau viață întregului peisaj. Lucalla și-a săpat matca într-un sol aluvial, roșu-închis și are malurile abrupte. În dreptul fiecărei colibe băștinașii au construit niște podiști, ca să poată lua apă din rîu fără să le fie teamă de crocodili. Pentru mai multă siguranță, unii indigeni au împrejmuit podiștile cu un gard de nuiele. Alții scot apa cu un căuș improvizat din coaja fructului de baobab, pe care o fixează la capătul unei prăjini cam de 10 picioare (3 m) și o manevrează de pe mal.

O mulțime de plante agățătoare se încolăcesc pe trunchiurile baobabilor, duzilor și a arbuștilor de bumbac, lăsînd să atîrne de pe crengi ghirlande de flori frumoase.

Pe măsură ce ne apropiam de Massangano, malurile Lucallei deveneau mai line; după inundația anuală, în multe locuri rămîn mlaștini, dar pămîntul este pretutindeni foarte roditor. Pentru ilustrarea spuselor mele voi da următorul exemplu: într-o plantație situată la vărsarea unui pîrîu în Lucalla, tutunul creștea înalt de 8 picioare (aproape 2,5 m) și fiecare tulpină avea cîte 36 de frunze de 18 țoli (45 cm) lungime și 6—8 țoli (15—20 cm) lățime. Acest district nu este prielnic creșterii animalelor, fiind bîntuit de teribila muscă țețe; prin urmare, oamenii nu pot ține animale domestice, cu excepția caprelor.

Districtul Massangano are o populație de 28 063 oameni, dintre care numai 315 sclavi, iar capitala lui numără peste 1 000 de locuitori. Orașul este situat pe o limbă de pămînt, între malul stîng al Lucallei și malul drept al Koanzei, mai precis pe o înălțime de tuf calcaros, în care se găsesc multe scoici fosile, cele mai tinere fiind asemănătoare cu scoicile incluse în tuful marnos de lîngă coastă. Fortul se află în partea sudică a orașului, pe malul rîpos și înalt al Koanzei. Koanza este un rîu impunător, lat de circa 150 de iarzi (135 m) și navigabil pentru bărci mari pe porțiunea cuprinsă între bancul de nisip de la gurile lui și Kambambe, localitate situată la 30 mile mai sus de Massangano, unde navigația este împiedicată de o cascadă frumoasă. În fiecare zi pe lîngă Massangano trec 10—12 ambarcații mari, încărcate cu produse agricole.

Districtul Massangano e foarte propice cultivării trestiei de zahăr și orezului, iar în Kambambe bumbacul crește admirabil. Bancurile de nisip de la vărsarea Koanzei nu permit însă vapoarelor să pătrundă în adîncul acestui ținut ademenitor; totuși un mic vaporaș circulă pe porțiunea amintită. Este foarte probabil că

scopul celor ce proiectaseră săparea unui canal de la Kalumbo la Luanda nu se rezuma la aprovizionarea cu apă a orașului și că ei urmăreau să creeze astfel o cale de transport sigură și comodă. Vestigiile canalului dovedesc că el fusese conceput la dimensiuni care să permită navigația vaselor mari. În 1811 portughezii au început construirea unui canal de proporții mai mici, dar după o muncă de trei ani n-au săpat decît 6 mii de iarzi (circa 5 500 m).

Massangano se găsește la 9°37′6″ lat. sud., adică aproape pe aceeași paralelă cu Cassangé. Între Luanda și acest oraș relieful este relativ plat și la nord de Koanza se menține plat pînă la marginea bazinului Cassangei.

Micul fort Massangano se păstrează în bună stare. El este înarmat cu tunuri vechi, care pe vremuri reprezentau în ochii aborigenilor o armă înspăimîntătoare. Băștinașii au o teamă cumplită față de tunuri, ceea ce a contribuit în mare măsură la întărirea puterii portughezilor. Cu toate că afeturile lor se găsesc într-un hal fără de hal și la prima împușcătură s-ar desface în bucăți, ele inspiră și astăzi indigenilor un respect deosebit. Securitatea fortului Pungo Andongo, bunăoară, este asigurată de un tun așezat pe capre de lemn!

Am rămas la Massangano patru zile încheiate, în speranța că voi putea efectua observațiile necesare pentru determinarea longitudinii, dar în acest anotimp și pînă la începerea ploilor cerul e aproape în permanență acoperit cu nori groși, de culoarea laptelui murdar.

Teritoriile de pe malul nordic al Koanzei aparțin tribului independent Kissama, pe care portughezii n-au fost în stare să-l supună. Am văzut puțini reprezentanți ai acestui trib și toți aveau trăsăturile specifice boșimanilor și hotentoților. Unica lor îmbrăcăminte constă din fîșii de liber (partea interioară, moale, a scoarței anumitor copaci) ce le atîrnă în jurul taliei, pînă la genunchi. Țara kisamilor este bogată în sare, pe care ei o comercializează sub formă de bulgări și cristale mari. În Angola sarea constituie un articol foarte căutat.

Kisamii sînt un popor viteaz. Cînd armata portugheză i-a alungat în păduri, ei i-au pus pe cotropitori într-o situație dificilă vărsînd toată apa din „rezervoarele" lor: trunchiuri uriașe de baobabi, transformate în cisterne. Deoarece pe teritoriul locuit de kisami sursele de apă sînt extrem de rare, portughezii au fost nevoiți în curînd să bată în retragere.

Terenurile din jurul orașului Massangano sînt joase și mlăștinoase, însă mai departe altitudinea crește, culminînd cu lanțurile înalte ale munților Libolla, populate de puternicul trib independent al libollilor.

Lîngă Massangano am văzut un fenomen interesant, o dovadă a străduințiilor naturii de a crea o varietate de găini mai bine adaptată climei toride decît găinile obișnuite. Este vorba de o cloșcă cu pui, ale căror pene stăteau înfoiate și răsucite în sus, furnizînd corpului o umbră naturală, în loc să mărească căldura. Băștinașii oferă un preț bun pentru aceste găini, cărora ei le spun *kisafu*, iar portughezii *arripiada*, adică „înfiorate".

De la Massangano am navigat în amontele Lucallei și ne-am întors la Kasengo, unde am avut prilejul să vizitez cîteva minunate plantații de cafea. Aici toate femeile se ocupă cu torsul bumbacului și cu agricultura. Singura lor unealtă agricolă este o sapă cu două mînere, pe care o mînuiesc în mod obișnuit, adică lovind pămîntul sau tîrșind-o (cînd sapă brazdele). Bărbații se îndeletnicesc în general cu țesutul, dar nu sînt la fel de destoinici ca cei despre care am vorbit mai înainte: ca să țească o bucată de pînză le trebuie o lună întreagă.

Reîntors la Golungo Alto i-am găsit pe mulți zambezieni bolnavi de malarie. Îi lăsasem aici ca să se odihnească după călătoria de la Luanda, care îi obosise mai mult decît sutele de mile străbătute anterior. Într-adevăr, obișnuiți cu solul umed din țara lor și apoi cu cîmpiile inundate de ploi, ei au suferit din greu mergînd pe solul uscat și dur dintre Luanda și Golungo Alto. Durerile de picioare nu le-au stricat însă buna dispoziție și în absența mea au compus diferite cîntece pentru clipa fericită cînd se vor întoarce acasă. „Ai făcut bine — îmi spuneau ei cu mult patos — că ți-ai ales ca tovarăși de drum pe macololi, fiindcă dintre celelalte triburi nimeni n-ar fi fost în stare să răzbească pînă în țara albilor. Noi, care am văzut atîtea lucruri și avem atîtea minunății de povestit, sîntem acum adevărații bătrîni ai tribului". Pe doi din ei malaria îi doborîse la pat de multă vreme; erau palizi la față, iar suprafața interioară a pleoapelor li se făcuse galbenă ca șofranul; altul, al treilea, avea accese de delir.

CAPITOLUL XXI

STRATIFICAREA SOCIALĂ A BĂȘTINAȘILOR — CUM SÎNT PEDEPSIȚI HOȚII — SUCUL DE PALMIER «TODDI» ȘI CONSECINȚELE LUI — NUNȚILE ȘI ÎNMORMÎNTĂRILE — O ECLIPSĂ DE SOARE — NIȘTE INSECTE CARE SECRETĂ APĂ — EXPERIENȚELE EFECTUATE CU ACESTE INSECTE — UN ANOTIMP NESĂNĂTOS — VIZITAREA REGIUNII PUNGO ANDONGO — MINUNATELE EI PĂȘUNI, OGOARE, FRUCTE ETC. — FORTUL ȘI STÎNCA — PUNGO ANDONGO — O REGIUNE SALUBRĂ — CUM A SCĂPAT UN BĂIAT DIN GHEARELE UNUI CROCODIL — VECHILE LOCURI DE ÎNMORMÎNTARE — ÎN ANGOLA AGRICULTURA ESTE DISPREȚUITĂ — MANIOCUL ALIMENTUL DE BAZĂ AL INDIGENILOR

În așteptarea însănătoșirii macololilor, m-am dus împreună cu prietenul meu, dl. Canto, să vizitez vechea mănăstire Sf. Ilarie, astăzi părăsită, din orașul Bango situat la numai cîteva mile spre nord-vest de Golungo Alto. Bango e așezat într-o vale minunată și are patru mii de case: aici locuiește *sóva*, șeful tribului bango, căruia portughezii i-au lăsat unele prerogative, în schimbul recunoașterii autorității lor. El și-a construit în apropierea mănăstirii o casă mare, cu etaj, dar o teamă superstițioasă îl împiedică să doarmă în ea.

Portughezii au știut să tragă profituri de pe urma împărțirii triburilor băștinașe în diferite subunități și stări sociale. Sóva, bunăoară, continuă să rămînă șeful tribului, are sfetnicii săi și aparent ocupă același rang ca atunci cînd țara lui era independentă. Dacă vreunul din supușii săi săvîrșește un furt, sóva restituie imediat în bani contravaloarea obiectelor furate, dar nu uită să se despăgubească cu atîta rîvnă pe seama averii infractorului, încît de obicei se alege cu un cîștig.

Supușii săi se împart în cîteva stări sau pături. În vîrful piramidei sociale se găsesc sfetnicii șefului, care totodată sînt starostii satelor, iar la baza piramidei se află hamalii, care alcătuiesc deci pătura cea mai de jos a oamenilor liberi. Pătura imediat superioară hamalilor are — în schimbul unei taxe — privilegiul de a purta încălțăminte; urmează pătura soldaților care plătesc și ei avantajele pe care le conferă situația lor, și anume de a nu fi obligați să care poveri. Soldații se împart la rîndul lor în „domni" și „domnișori"; deși au pielea neagră, ei se consideră egali albilor, iar pe frații lor care umblă desculți îi numesc disprețuitor „negri". Dar indiferent de pătura căreia îi aparțin, toți bărbații lasă

în seama soțiilor grija îndestulării familiei cu cele trebuincioase traiului, iar ei își pierd vremea bînd *toddi* — un vin de palmier. Toddi se prepară din sucul unui palmier oleaginos *(Eloeis guinensis)*; dacă sucul este bine bătut și lăsat să se așeze, se obține un lichid limpede, cu gust dulceag. Băut imediat după decantare, vinul nu are o acțiune prea amețitoare, dar dacă e lăsat să fermenteze o jumătate de zi provoacă o beție puternică și o stare de frenezie. Toddi, căruia i se mai spune și *malova*, constituie un adevărat flagel al țării. La comandamentele districtelor sînt mereu aduși oameni acuzați de crime săvîrșite la beție, iar numărul reclamanților cu capetele sparte este foarte mare.

Aici există un fel de asociație, numită „Elpakasseiros", în care sînt primiți numai vînătorii experimentați, buni țintași. Ca semn distinctiv, ei se leagă în jurul capului cu o fîșie de piele de bivol. Ori de cîte ori e nevoie de un curier, autoritățile fac apel la membrii acestei asociații.

Soldații n-au nici o valoare militară, însă guvernul îi menține fiindcă întreținerea lor nu-l costă nici un ban, ea căzînd în întregime în sarcina nevestelor lor. În atribuțiile lor intră în special paza sediului comandamentului și a locuinței comandantului precum și diverse funcții polițienești.

Principala distracție a negrilor din Angola o constituie nunțile și înmormîntările. Înaintea căsătoriei, mireasa este instalată într-o colibă separată și unsă din cap pînă-n picioare cu felurite leacuri magice, care au darul să-i aducă fecunditate și bogăție. Această operație e însoțită de invocațiile vracilor. Peste cîteva zile mireasa este mutată în altă colibă, îmbrăcată cu rochia cea mai frumoasă și împodobită cu podoabele ei cele mai de preț. Acum ea apare în public și toți oaspeții vin să o salute ca pe o doamnă, iar cunoscuții îi aduc diferite daruri, pe care le depun pe pămînt lînga ea. După terminarea ceremoniei tînăra fată va fi condusă la locuința soțului, unde va locui într-o colibă proprie, ca și celelalte neveste ale lui, căci aici poligamia reprezintă un fenomen obișnuit. Ospățul de nuntă, udat din belșug cu vin (toddi) și însoțit de dansuri durează cîteva zile în șir. Dacă soții se despart, femeia se întoarce în familia tatălui ei, restituind soțului tot ce i-a dăruit. Aproape totdeauna soțul oferă daruri neamurilor miresei, ca și cum ar cumpăra-o de la familia ei.

În Angola, ca și în întreaga Africă de sud, nașterea băieților este cel dintîi criteriu al prosperității familiale. Dacă o femeie are de la soțul ei numai fete, ea îl părăsește. Cînd o indigenă vrea să-și bată joc de alta, ea se înțelege cu cîteva surate și în timpul dansului prind să cînte în ritmul muzicii: „Cutărică n-are pui, ș-o să-și pună pofta-n cui". Femeia vizată suferă cumplit și uneori, cuprinsă de desperare, fuge de la dans și își face seama.

În caz de deces, rămășițele mortului sînt ținute cîteva zile în colibă, iar rudele lui organizează, în raport cu posibilitățile lor, o masă întru pomenirea răposatului (sau răposatei), la care bărbații și femeile din sat se întrec să bată tobele, să dănțuiască și să bea vin. Locuitorilor tuciurii ai Angolei le place foarte mult să organizeze înmormîntări costisitoare.

De multe ori, fiind întrebat dacă n-ar fi dispus să-și vîndă porcul, stăpînul rîmătorului răspunde: „Îl păstrez pentru înmormîntarea vreunui prieten". Porcii sînt înjunghiați și mîncați în ultima zi a ceremoniilor funerare, iar capetele lor se aruncă în cea mai apropiată apă curgătoare. Dacă în asemenea cazuri veți întîlni un băștinaș beat turtă și veți încerca să-l mustrați pentru lipsa lui de cumpătare, se prea poate ca respectivul să vă riposteze: „Ia te uită! Păi mi-a murit mama!" — argument ce nu poate fi combătut și justifică orice hal de beție. Cheltuielile prilejuite de înmormîntări sînt atît de mari, încît uneori trec ani întregi pînă datornicii sînt în stare să-și achite creditorii.

Talentatul naturalist german doctorul Welweitch, care își continuă cercetările în Angola, mi-a relatat că din cele 58 de specii de ierburi cîte a găsit în Luanda, aici (la Bango) cresc numai două sau trei și încă dintre cele mai pipernicite. Cele douăzeci și patru de specii de ierburi din Golungo Alto ating aproape toate dimensiuni gigantice. Flora acestui district este foarte variată, fiind alcătuită din ierburi gigantice, plante agățătoare, arbuști și copaci.

20 noiembrie. Azi dimineață a avut loc o eclipsă solară, pe care țineam mult s-o observ pentru a determina longitudinea, dar, așa cum se întîmplă deseori în această climă umedă, la patru minute după începerea eclipsei norii au acoperit soarele. El a reapărut cînd pe discul său începuse să se contureze clar umbra lunii, iar cu cîteva minute înainte ca eclipsa să ia sfîrșit (potrivit calculelor mele) s-a ascuns din nou după perdeaua norilor. Ca să determini poziția soarelui în anotimpul ploios, trebuie să te înarmezi cu o mare doză de răbdare.

Mai înainte de a părăsi aceste locuri am avut ocazia să observ o insectă interesantă, care trăiește pe copacii din familia ficusului. Se cunosc douăzeci de varietăți ale acestei insecte. Ele obișnuiesc să se adune pe crengile nu prea groase, în grupuri de cîte șapte-opt și secretă fără încetare un lichid străveziu, care cade în picături pe pămînt, formînd o mică băltoacă. Dacă seara așezi dedesubtul lor un vas, dimineața vei găsi în el trei sau patru pinte* (circa 1,7—2,2 l) de lichid. Băștinașii spun că e suficient să-ți cadă în ochi o singură picătură din acest lichid pentru ca ochiul să se inflameze. La

* pinta engleză = 0,56 litri. — *N.T.*

întrebarea de unde extrag insectele lichidul, băştinaşii răspund că ele îl sug din copac şi acelaşi răspuns îl dau şi naturaliştii noştri. N-am văzut niciodată găurile pe care le fac ele în coaja copacului, dar nu-mi vine să cred că un arbore să poată secreta atîta lichid. Personal, descoperind o colonie de insecte pe o ramură de *Ricinus communis*, am făcut următoarea experienţă : am descojit trunchiul pe o distanţă de 20 ţoli (150 cm), în partea unde şedeau insectele şi am înlăturat tot liberul pentru a distruge vasele prin care circulă seva spre vîrful arbustului. Apoi am crestat adînc, pînă la mijlocul ei, creanga respectivă şi i-am scos inima, adică am distrus vasele din interior. Totuşi insectele continuau să secrete o picătură de lichid la fiecare 67 secunde, adică aproape 76 g în 24 de ore. Cu toate măsurile luate pentru a opri accesul sevei în creangă, a doua zi dimineaţa secretarea lichidului a sporit la o picătură în 5 secunde sau 12 picături pe minut, ceea ce reprezintă o pintă întreagă în 24 de ore. Atunci am crestat creanga atît de adînc, încît peste puţin timp s-a rupt, dar insectele au continuat neturburate să secrete lichidul cu viteza de o picătură la 5 secunde, în timp ce o colonie aşezată pe o altă creangă a aceluiaşi arbust secreta numai o picătură la 17 secunde, adică peste 300 g în 24 de ore. În sfîrşit, creanga s-a rupt cu totul, însă insectele n-au mai rezistat la această ultimă încercare şi s-au împrăştiat cît ai bate din palme, aşa cum fug toate insectele de pe plantele sau animalele moarte. Creşterea umidităţii aerului le sporea capacitatea de secreţie şi activitatea lor secretorie era mai intensă dimineaţa, cînd atmosfera este saturată de umezeală.

Deşi am avut la dispoziţie numai o singură zi pentru experienţa descrisă, am izbutit să stabilesc că o altă colonie de insecte, aşezată pe o creangă descojită, secreta o picătură de lichid la două secunde, adică 4 pinte şi 10 uncii (2,5 l) în 24 de ore, în timp ce o colonie instalată pe o creangă intactă secreta o picătură la 11 secunde, sau 16 uncii şi 2,19/20 drahme (457 g) în 24 de ore. Am regretat foarte mult că timpul nu mi-a îngăduit să fac o altă experienţă, şi anume să tai o creangă, s-o introduc într-un vas cu apă, pentru a-i păstra vitalitatea, şi să constat astfel dacă scade nivelul apei din vas. Mi-a lipsit doar această experienţă ca să stabilesc dacă insectele arătate „sug" apa direct din atmosferă. În ce mă priveşte, cred că ele sînt realmente înzestrate cu această proprietate, încă necunoscută naturaliştilor. În legătură cu aceste insecte nădăjduiesc că cititorul îşi va aminti de observaţiile mele despre termite.

14 decembrie. Întrucît oamenii mei, ca şi mine, se restabiliseră complet după cumplitele crize de malarie, astăzi am părăsit casa ospitalieră a domnului Canto şi ne-am continuat drumul spre Am-

baka (9°16′35″ lat. sud. și 15°23′ long. est). Foștii bolnavi erau totuși încă slăbiți și ca să nu-i supun la eforturi prea mari am scurtat etapele. După trei ore și jumătate de mers am ajuns pe malul rîuleţului Kaloi, un afluent al Senzei. Mister Mellot, ospitalierul nostru prieten, ne-a condus pînă la rîul următor, Kuango. Aici am făcut cunoștință cu cei doi băieți ai ajutorului de comandant al districtului, în vîrstă de șase și respectiv nouă ani, niște copii admirabili, din păcate suferinzi amîndoi de malarie. Soarele lumina puternic și după trecerea ploilor întreaga regiune avea un aspect atît de proaspăt, de sărbătoresc și totul încînta așa de mult ochiul, încît e de mirare că și aici bîntuia malaria.

Lăsarăm în urmă Ambaka și, traversînd Lucalla, ne abăturăm spre sud, ca să admirăm vestitele stînci de la Pungo Andongo. De îndată ce trecurăm peste micul rîu Lotete, vegetaţia se schimbă brusc: reapărură aceleași specii de copaci ca la sud de Ciobe și, ca și acolo, iarba creștea în smocuri. Zambezienii consideră că această iarbă prieşte cel mai bine vitelor și într-adevăr aspectul cornutelor mari întîlnite în drum dovedește grăitor calitățile ei.

Aici cresc din abundență două soiuri de viță de vie. De altfel, fecunditatea acestei regiuni e proverbială în Angola. La orice întrebare pusă angolezilor în legătură cu produsele agricole ale țării lor, ei se refereau întotdeauna la Pungo Andongo. „În Angola se cultivă grîul?“ — „Da, la Pungo Andongo“. — „La voi crește vița de vie, curmalul, piersicul?“ — „Da, la Pungo Andongo“. — „Știți să faceți unt, brînză etc?“. La toate întrebările căpătam invariabil răspunsul: „O, da, toate acestea se găsesc din belșug la Pungo Andongo“. Cînd am ajuns la Pungo Andongo am constatat că de fapt ei se refereau exclusiv la rodnica activitate a unui singur om — colonelul Manuel Antonio Pirès. Prezența viței de vie sălbatice atestă că aici poate fi cultivată cu mult succes vița altoită. Grîul se dezvoltă admirabil, fără să aibă nevoie de irigație și oricine a gustat din untul și brînza produse la moșia colonelului Pirès le va prefera produselor similare al cășăriilor irlandeze, care în restul țării se consumă sub formă de brînză stricată și unt rînced.

Fortul Pungo Andongo (9°42′14″ lat. sud., 15°30′ long. est) se află în mijlocul unui grup foarte interesant de stînci. Fiecare stîncă are forma unei coloane de peste 300 picioare (peste 90 m) înălțime și este formată dintr-un conglomerat de diverse pietre rotunde, cimentate cu gresie purpurie. Coloanele se înalță pe un strat gros din aceeași gresie, în care se găsesc — însă în proporție mult mai mică — incluziuni de pietriș identic cu cel din coloane. În stratul de gresie a fost găsit un palmier fosil. Dacă el are aceeași vîrstă cu palmierul pietrificat descoperit pe coasta orientală a Africii, unde specia în cauză crește și astăzi, atunci s-ar

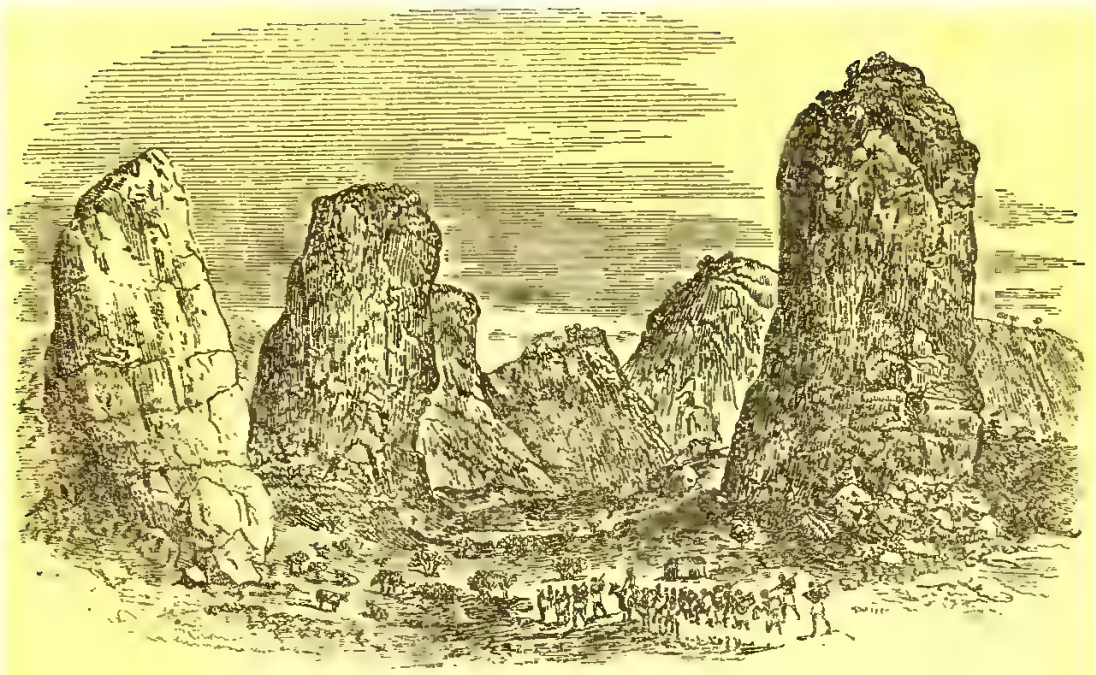

Stîncile de la Pungo Andongo
(după desenul lui Livingstone)

putea ca dedesubtul stratului de gresie să existe cărbuni, ca şi la Tete.

Zăcămintele petrolifere, a căror existenţă a fost confirmată la Dande şi lîngă Kambambe, vin să sprijine ipoteza prezenţei acestui mineral (cărbunele), deşi nimeni nu mi-a confirmat că a văzut cu ochii lui în Angola un strat de cărbune ieşit la suprafaţă, ca la Tete. Giganticele coloane de piatră de la Pungo Andongo au fost modelate probabil, de un curent maritim ce curgea de la sud-sud-est, fiindcă privite de la înălţime se vede perfect că sînt orientate în această direcţie. Originea lor trebuie căutată într-o perioadă străveche din istoria planetei noastre, cînd raporturile dintre uscat şi apă erau complet diferite de cele actuale. În conglomeratul coloanelor sînt incluse fragmente de gnais, şisturi argiloase şi nisipoase, micaşist, trapp şi porfir; judecînd după mărimea incluziunilor se poate presupune că aceste stînci sînt ultimele rămăşiţe ale unor depozite uriaşe de pietriş primitiv. Printre coloane curg cîteva pîrîiaşe, iar în mijlocul lor se găseşte un sat, înconjurat din toate părţile de şirurile strînse ale străjerilor de piatră. O mînă de oameni poate să apere această admirabilă poziţie naturală împotriva unei armate întregi şi, într-adevăr, stîncile au constituit multă vreme fortăreaţa tribului jinga, primii stăpînitori ai districtului.

În trecut portughezii credeau că anumite locuri din această regiune sînt dăunătoare sănătăţii şi exilarea cuiva în preajma stîn-

cilor negre de la Pungo Andongo era considerată ca o pedeapsă mai aspră decît deportarea în orice altă parte a litoralului. Acum însă toată lumea știe că Pungo Andongo are cea mai sănătoasă climă din Angola și că la numai cîteva mile de grupul coloanelor apa este foarte curată.

Koanza reprezintă limita sudică a posesiunilor portugheze; dincolo de rîu, la sud și sud-vest, se zaresc crestele înalte ale munților Libollo.

Spre sud-vest se întinde o regiune muntoasă, populată de tribul kimbonda sau ambonda: din relatările colonelului Pirès reiese că negrii ambonda țin mult la independența lor, sînt viteji, ospitalieri și cinstiți. Ei cresc cirezi mari de vite și țara lor produce cantități însemnate de ceară, pe care o strîng cu grijă și o vînd portughezilor. Între portughezi și ambonda s-au statornicit relații de bună vecinătate. Colonelul Pirès, în al cărui conac am fost găzduit, avea încă o casă la aproximativ 6 mile de stînci și ca divertisment ne duceam o dată pe săptămînă să o vizităm împreună.

Diferența de altitudine, deci și de temperatură, are influențe vizibile asupra vegetației. Bunăoară, în timp ce merii *keșiu* din apropierea stîncilor abia înfloriseră, cei din vale aveau fructe aproape coapte; arbuștii de cacao și bananierii de pe malurile Koanzei dau recolte minunate, dar sus, lîngă stînci, nu rodesc de loc sau foarte puțin, deși diferența de temperatură este de numai 7 grade. În apropierea grupului de coloane temperatura obișnuită era de 67° (25.3°C) dimineața, 74° (27.9°C) la amiază și 72° (27,2°C) seara.

Unul dintre copiii-sclavi ai colonelului Pirès s-a ghiftuit într-o seară cu lămîi furate din grădină și ca să nu fie descoperit după miros, a coborît la rîu ca să-și clătească gura. Acolo l-a înhățat un crocodil și l-a tîrît pînă la un ostrov din mijlocul rîului, unde băiețașul a izbutit să se apuce cu mîinile de trestii și să reziste eforturilor reptilei de a-l trage sub apă. Tovarășii de joacă ai copilului i-au auzit strigătele și au venit cu o barcă să-l salveze. Crocodilul și-a abandonat imediat jertfa, pentru că în afara elementului său este foarte fricos. Băiețașul avea pe pîntece și pe coapsă o mulțime de răni pricinuite de dinții crocodilului, iar mîinile și picioarele îi erau zgîriate de ghearele reptilei.

În apropierea satului se găsesc numeroase cimitire vechi ale tribului jinga. Mormintele au forma unor grămezi mari de pietre, deasupra cărora sînt așezate oale și ulcele modelate grosolan din lut. Unele morminte sînt rotunde ca niște căpițe de fîn cu diametrul de 2 pînă la 3 iarzi (1 iard = 91,44 cm). Nu se vede nici o urmă de inscripții. Băștinașii din Angola au ciudatul obicei de a-și îngropa morții la marginea drumurilor circulate, de preferință la răscruci. Deasupra mormintelor și în jurul lor ei plantează copaci din

familia euforbiaceelor sau din alte specii și așază vase pentru apă și mîncare, pipe sfărîmate, iar uneori un arc mic și o săgeată miniaturală. Guvernul portughez a încercat să stîrpească acest obicei și a rezervat pentru cimitire terenuri speciale în toate satele, instituind totodată o amendă pentru cei ce vor contraveni dispozițiilor și vor continua să-și îngroape morții în apropierea drumurilor. În pofida măsurilor severe, poporul nu vrea însă cu nici un chip să renunțe la vechiul obicei.

Porțiunea dintre Koanza și Pungo Andongo este acoperită cu copaci piperniciți, tufișuri și pășuni minunate. Am avut plăcerea să revăd aici unele vechi cunoștințe — gladiole cu flori viu colorate, amarilidacee, himantuși și alte bulboase.

E de mirare ce puțin au făcut portughezii pentru dezvoltarea agriculturii. Nimeni n-a încercat vreodată cultivarea irigată a grîului, plugul n-a fost introdus și sapa băștinașilor, mînuită de sclavi, continuă să rămînă singura unealtă pentru lucratul pămîntului. Principala cultură agricolă este maniocul, a cărui valoare nutritivă nu e însă suficientă pentru a menține forța fizică a oamenilor. Mulatrii cu sînge portughez, sînt fizicește mai slab dezvoltați decît părinții lor, or ei se hrănesc în special cu manioc. Trebuie să spun că maniocul este un aliment de care nu te plictisești repede. Rădăcinile se consumă în diferite feluri: crude, coapte și fierte; lăsate să fermenteze în apă și abia după aceea coapte: uscate după fermentare, tăiate ca tăieței și prăjite; în sfîrșit, amestecate cu ulei și zahăr și mîncate ca dulciuri. Frunzele de manioc fierte constituie o legumă admirabilă; caprele hrănite cu aceste frunze dau foarte mult lapte. Tulpina de manioc oferă un bun combustibil și furnizează o mare cantitate de potasiu. Semănat în pămînt arid maniocul are nevoie de doi ani ca să ajungă la maturitate și în acest răstimp nu cere nici o îngrijire, în afara prășitului. Suportă ușor seceta și dacă nu plouă nu vestejește ca alte plante. În regiunile cu altitudine joasă, semănat în sol aluvial sau în pămînt bine udat de ploi, nu are nevoie decît de un singur an sau chiar de zece luni ca să ajungă la maturitate. Din rădăcinile crude de manioc date pe răzătoare, puse apoi pe o pînză și frecate bine între mîini, turnînd mereu apă deasupra, se separă o substanță cleioasă, bogată în amidon. Ea este lăsată să se depună pe fundul vasului, pe urmă apa se varsă, iar sedimentul se usucă la soare. Aceasta este binecunoscuta tapioca. Uscarea este desăvîrșită prin încălzirea tapiocăi la foc ușor, amestecînd mereu. În stare perfect uscată, tapioca se prezintă sub forma unor mici grăunțe. Maniocul nu e niciodată atacat de gărgărițe.

Kobambe, punctul pînă unde se poate naviga pe Koanza, se găsește, după cum mi s-a spus, la circa 30 de leghe (145 km) mai jos de Pungo Andongo. Obstacolul în calea navigației este o cas-

cadă mare; o altă cascadă se găsește mai sus, la confluența cu rîul Lombe (9°41′26″ lat. sud., aproximativ 16° long. est.). Uneori furia apelor mînă spre cascade animale atît de mari ca hipopotamii și elefanții, care firește pier în teribila vîltoare. În porțiunea cuprinsă între cele două cascade curentul este foarte iute, iar albia e stîncoasă. După spusele băștinașilor, izvoarele Koanzei se găsesc undeva la sud-vest sau la sud-sud-vest de confluența cu Lombe, în apropiere de Bihé. Poziția orașului Bihé este destul de bine cunoscută. La Sanza mi s-a spus că Bihé se află la aproximativ opt zile de drum, aproape drept spre sud. Informația mi-a fost confirmată de niște oameni din Bihé, care se duceau la Matiamvo și Luanda. Ambele grupuri s-au îndreptat mai întîi spre Koanza, unde s-au despărțit, îndreptîndu-se în direcții opuse: unul spre răsărit, celălalt spre apus. Așadar, izvoarele Koanzei se găsesc probabil în apropiere de Sanza.

CAPITOLUL XXII

PLECAREA DIN PUNGO ANDONGO — PÎNĂ UNDE SE EXTINDE AUTORITATEA PORTUGHEZILOR — FURNICILE ROȘII — COBORÎM DE PE CREASTA MUNȚILOR TALA MUNGONGO — POMII FRUCTIFERI DIN VALEA CASSANGÉ — O MOLUSCĂ COMESTIBILĂ — PĂSĂRILE — FRUMUSEȚEA PEISAJELOR MATINALE — TRAVERSĂM KUANGOUL — MODA FEMEILOR BAȘINJE — VITEZA NOASTRĂ DE DEPLASARE — FEMEI LUATE ÎN ROBIE — TRATAMENTUL APLICAT SCLAVILOR — AFLUENȚII FLUVIULUI CONGO SAU ZAIRA — TRAVERSĂM LOAGIMA — ASPECTUL FIZIC AL BĂȘTINAȘILOR; PIEPTĂNĂTURILE LOR

La 1 ianuarie 1855 am părăsit Pungo Andongo pe un drum ce mergea paralel cu malul drept al Koanzei, format din aceeași gresie cu incluziuni de pietriș, ca și întreg subsolul acestei regiuni. Terenul este plat, împădurit și presărat cu multe lunci pitorești, care alcătuiesc cele mai bune locuri pentru pășunat.

La confluența Koanzei cu Lombe ne-am abătut spre nord-vest, îndreptîndu-ne printr-o frumoasă cîmpie înverzită, spre satul Malanje, unde am dat iarăși de vechiul drum. La cîteva mile spre răsărit de Malanje începe un alt drum, care duce în districtul numit Braganza. Acest drum traversează rîul Lucalla și o parte din afluenții lui. Ținutul udat de aceste ape este foarte fertil.

Braganza, după cum mi s-a spus, este foarte muntoasă, împădurită și bine udată de ape; aici arborele de cafea crește în stare sălbatică și din abundență, băștinașii construindu-și pînă și colibele din lemnul lui.

Se spune că rîurile Dande, Sanza și Lucalla izvorăsc din același lanț de munți.

Nordul acestui ținut este populat de numeroase triburi independente. Autoritatea portughezilor se extinde în special asupra triburilor prin teritoriile cărora am călătorit pînă acum. Se poate spune că portughezii stăpînesc ferm numai regiunea cuprinsă între rîurile Dande și Koanza. În interiorul continentului puterea portughezilor se întinde pe o adîncime de aproximativ 300 de mile de la coastă, adică pînă la rîul Kuango.

Din satul Malanje am pornit în pas vioi pe același drum pe care veniserăm în Luanda, fără să ne abatem nici măcar cu un pas spre dreapta sau spre stînga. La Sanza (9°37′46″ lat. sud., 16°59′ long. est.) speram să obținem grîu de sămînță, dar în acest ano-

timp e cu neputință să găsești așa ceva în Angola. Și aici stratul superficial de sol e așezat pretutindeni pe același pat de gresic, însă pe măsură ce înaintăm spre răsărit, grăunțele gresiei devin treptat tot mai mărunte și acum în ea se întîlnește cîte puțină mică.

În Tala Mungongo (9°42′37″ lat. sud. 17°27′ long. est) am dat de șisturi marnoase, ușor înclinate spre vest. Din punct de vedere geologic, structura generală a regiunii se prezintă sub forma unei borduri late de micașisturi și șisturi nisipoase (la circa 15° long. est) ce coboară spre centrul regiunii, pe sub straturile orizontale ale rocilor sedimentare de formațiune mai veche, care alcătuiesc bazinul ei interior. Marginea adînc crestată a platoului, deși cea mai veche ca vîrstă, nu este și cea mai înaltă.

În timpul popasului făcut pe creasta Tala Mungongo, atenția mi-a fost atrasă de o specie de furnici roșii, foarte răspîndite în diverse locuri ale acestei regiuni. Ele sînt mari amatoare de carne. Comandantul unui sat tăiase o vacă și pentru ca furnicile să nu mănînce cea mai mare parte din carne, sclavii lui au fost nevoiți s-o păzească toată noaptea, arzînd paie în jurul ei.

Adesea furnicile roșii se adună în număr uriaș, alcătuind o adevărată armată în miniatură. Privite din apropiere, cohortele de furnici par niște panglici cafenii-roșietice, late de 2—3 țoli (5—7,5 cm), întinse de-a curmezișul potecilor. Toți „soldații" mărșăluiesc repede în aceeași direcție. Dacă un om calcă din greșeală pe ele, furnicile se cațără iute pe picioarele lui și îl mușcă dureros. Prima dată m-am întîlnit cu acest inamic incomod la Cassangé. Admiram peisajul ce se pierdea în zare și întîmplător am călcat pe un cuib de furnici. N-a trecut cred nici o secundă și insectele s-au năpustit asupra picioarelor mele, atacînd simultan toate locurile neapărate. În cîteva secunde m-am trezit cu ele pe piept și chiar pe ceafă. Mușcăturile acestor mici bestii îmi produceau aceeași senzație dureroasă ca o scînteie căzută pe piele și n-aveam cum să mă apăr împotriva lor. O clipă—două am țopăit ca un bezmetic, apoi, cuprins de desperare, mi-am smuls hainele de pe trup și am început să le culeg una cîte una și cît mai repede. Uf! Cred că ar fi în stare să pună pe picioare pînă și un om căzut în letargie. Din fericire, bătălia mea cu furnicile s-a desfășurat fără martori, căci altfel în sat s-ar fi răspîndit vestea că mi-am pierdut mințile.

Altădată m-au atacat în același mod în timp ce dormeam adînc în cort și am scăpat de ele numai scuturînd pătura deasupra focului. E într-adevăr de mirare cîtă răutate zace în aceste mici vietăți. Ele nu se mulțumesc să muște și, după ce își înfig mandibulele în piele, caută să adîncească rana, sporind durerea. Dacă mergeam călare și boul călca în apropierea panglicii mișcătoare, furnicile se cățărau pe picioarele animalului, apoi se urcau pe

mine și îmi dădeau curînd a înțelege că le deranjasem coloana. Ele nu știu ce înseamnă frica și atacă cu aceeași înverșunare toate animalele, mari sau mici. Dacă cineva sare peste panglica lor vie, o parte din insecte părăsesc rîndurile și pornesc în goană pe urmele inamicului, arzînd de nerăbdare să înceapă lupta. Sînt însă foarte folositoare, fiindcă asanează pamîntul de hoituri ; cînd pătrund în locuințele oamenilor stîrpesc radical termitele și alți dăunători. De asemenea, ucid multe reptile și insecte vătămătoare. Datorită numărului, forța lor de șoc este uriașă ; șoarecii, șobolanii, șopîrlele și chiar unii șerpi *(Pythun natalensis)*, surprinși în timp ce-și digeră prada, cad victimă atacurilor lor năprasnice. Furnicile roșii nu construiesc niciodată mușuroaie atît de înalte ca termitele. Cuiburile lor se găsesc la o mică adîncime în pămînt. Pentru a se apăra de arșiță în timpul expedițiilor tîlhărești, ele înalță uneori galerii deasupra drumului ce duce spre chiliile termitelor.

15 ianuarie 1855. Coborîșul de pe Tala Mungongo ne-a luat o oră. În timpul coborîrii mi-am numărat pașii și am socotit la șase sute, ceea ce în linie dreaptă echivalează cu 1 200—1 500 de picioare (365—150 m). În Tala Mungongo temperatura aerului, la umbră, era de 72 (27,2 C) pe creastă și de 94° (35,5°C) la poale. În locurile cele mai umbroase, temperatura variază în timpul zilei între 94° (35,5°C) și 97° (36,6°C).

Micile rîuri ce brăzdează valea Cassangé erau acum secate ; doar Lui și Luare își mai mînau alene apele lor destul de sărate. Malurile lor sînt perdeluite cu palmieri, curmali sălbatici și mulți guavieri, ale căror fructe dăduseră în pîrg. Aici crește din abundență un copac foarte asemănător cu mangrovierul, dar care nu rodește.

Rîurile sînt pline cu niște moluște comestibile ; scoicile lor se găsesc în toate depozitele aluvionare din albiile vechilor rîuri, pînă în dreptul Kurumanului. Probabil că ele pot trăi aici datorită apei sărate. În poienile desclușe, acoperite cu iarbă, poate fi văzută o ciocîrlie neagră, cu cîteva pene galbene la rădăcina aripilor. Deasupra ierburilor înalte zboară o altă pasăre neagră, cu o coadă lungă *(Centropus senegalensis)*, pe care o ține ridicată drept în sus, perpendicular față de corp. Îi place să se așeze în locurile cele mai înalte, iar băștinașii, prețuindu-i penele din coadă, o prind cu ajutorul cleiului de pasăre. Am mai întîlnit adesea pasărea *legututu (Tragopan leadbeaterii)*, care seamănă foarte mult cu curcanul ; cînd stă pe pămînt pare neagră, dar cînd își ia zborul constați că partea interioară a aripilor este albă. Legututu ucide șerpii, cu o deosebită iscusință, lovindu-i cu ciocul în partea dindărăt a capului. Numele îi provine de la sunetele pe care le scoate. Legututu poate fi văzută și la Colobeng.

Există și o altă pasăre care seamănă cu ea și se numește nascornul abisinian.

20 februarie. În ziua cînd am plecat din Cassangé vîntul a suflat cu putere de la apus și a doua zi furăm nevoiți să ne oprim, deoarece cîțiva oameni se îmbolnăviseră de friguri. Malaria este singurul neajuns serios al Angolei ; în celelalte privințe e o țară extrem de plăcută și întrunește toate condițiile ca să furnizeze întregii lumi toate produsele tropicale.

Pe drum am aflat că din satul lui Cypriano pînă la izvoarele Kuangoului, aflat la sud de acest sat, sînt opt zile de drum, adică aproape 100 de mile și că izvorăște din țara tribului basongo, mai precis — din munții Mozambe. Din cele de mai sus se poate deduce că platoul are un fel de crăpătură ce se întinde pînă la Tala Mungongo și că rîul curge pe fundul ei.

Tot timpul cît a ținut călătoria prin aceste meleaguri m-am desfătat cu frumusețile lor. Cît de des — în liniștea dimineții, cînd pacea domnea pretutindeni și văzduhul împrăștia o căldură plăcută — mi-a fost dat să admir tablouri de o splendoare de nedescris ! Și era de ajuns să sufle cea mai ușoară adiere ca să încerci o senzație de prospețime agreabilă ca și cînd cineva ți-ar face vînt cu un evantai !

Luncile înverzite, vacile și caprele ce pasc în tihnă, țopăielile vesele ale iezilor, grupurile pitorești ale copiilor păstori, înarmați cu săgețile și sulițele lor miniaturale, femeile care se duc după apă la rîu, purtînd vasele pe cap, croitorii aplecați asupra lucrului, cosînd de zor la umbra bananierilor, bătrînii încărunțiți ce șed pe pămînt, cu toiagul în mînă și ascultă cu atenție ultimele noutăți, în timp ce alți bărbați cară crengi sau trunchiuri de copaci pentru reparatul gardurilor — toate aceste scene, scăldate în lumina puternică a soarelui african și legănate de cîntecele păsărilor, care ciripesc fericite în orele premergătoare arșiței, alcătuiesc tablouri de neuitat.

O dată trecuți pe malul răsăritean al Kuangoului am intrat în țara tribului bașinje ; din punct de vedere al caracterului și al aspectului fizic membrii lui par inferiori triburilor balonda sau basongo. Bașinjii au fruntea joasă și îngustă, nasul turtit, cu spinarea foarte concavă — ceea ce se datorește în bună măsură obiceiului de a-și găuri diafragma nasală și a introduce în ea bețigașe, astfel că aripile nasului se lățesc mult spre urechi — iar pielea este de un negru murdar ; pe deasupra, ei se șlefuiesc pilindu-și dinții pînă la gingie și toți au buzele foarte groase. Din cîte triburi am văzut, tipul bașinjilor corespunde cel mai bine imaginii obișnuite a europenilor despre fizicul negrilor.

Bașinjii cultivă suprafețe destul de întinse și în schimbul produselor agricole capătă de la tribul bangala sare, carne, tutun și alte mărfuri necesare. Îmbrăcămintea lor constă din niște fîșii de piele prinse în talie și lăsate să atîrne liber în față și în spate. Bașinjii își împletesc părul, dîndu-i cele mai fantastice forme. Am văzut o femeie care din depărtare părea să poarte pe cap o pălărie de modă europeană, dar cînd m-am apropiat de ea am constatat că ceea ce luasem drept pălărie era originala ei coafură. Alții își strîng părul în smocuri, legate strîns la rădăcină cu o ață înfășurată de trei ori; în sfîrșit, alții se piaptănă asemenea vechilor egipteni, adică își împletesc părul creț în cosițe ce le atîrnă pînă pe umeri. Această pieptănătură, precum și expresia feței indigenilor, care m-a frapat și în alte regiuni ale Lundei, mi-a amintit de imaginile de pe antichitățile egiptene păstrate la Muzeul Britanic.

Ploua zilnic și rareori cerul era atît de senin ca în ținuturile aride din sud. Adesea cerul se acoperea cu mase compacte de nori albi, care rămîneau nemișcate ore întregi. Iar dacă printre nori apăreau interstiții, ele se umpleau cu un văl de ceață lăptoasă.

Cu toate condițiile nefavorabile, am izbutit să fac pe ambele maluri ale Kuangoului observațiile necesare pentru determinarea longitudinii acestui important punct geografic și am stabilit că aici rîul curge la 9°50′ lat. sud. și 18°33′ long. est.

Trecurăm pe lîngă locul unde, la ducere, poposisem în apropierea satului cîrmuit de Sansave și începurăm să urcăm costișa ce mărginește la răsărit valea Cassangé, ridicîndu-se în pantă dulce de la malul Kuangoului. Deși această ultimă înălțime pare mai joasă ca Tala Mungongo, în realitate ea este mult mai înaltă. Creasta se află la 5 mii de picioare (1 500 m) deasupra nivelului mării, iar poalele — la 3 500 de picioare (peste 1 000 m). Pe culme temperatura aerului era de 96° (36,3°C), iar la poale de 75° (28,3°C).

Acum ne găseam iarăși la marginea de vest a platoului și începurăm să coborîm spre centrul țării, nădăjduind să părăsim cît mai grabnic teritoriul cibokwilor, în care pășisem după terminarea văii Cassangé, dar, din nenorocire, la 19 aprilie au început din nou să mă supere frigurile. Recidiva se datora faptului că fusesem nevoit să petrec o noapte în șesul inundat. În noaptea aceea a turnat cu găleata. Am ridicat noi niște movilițe de pămînt, le-am acoperit cu un strat gros de iarbă și ne-am întins în așternuturile de deasupra, dar ploaia n-a contenit două zile în șir, ținîndu-ne pe loc. De îndată ce s-a înseninat am pornit imediat la drum. Din iarba înaltă, îmbibată cu rouă și stropi de apă, mă împroșca un duș rece; curînd am simțit primele frisoane și am căzut la pat pentru mult timp. Douăzeci și două de zile am zăcut în primul sat în-

tîlnit, pînă m-am pus iarăși pe picioare și am putut să pornesc mai departe cu oamenii mei. Acum drumul trecea prin păduri și întotdeauna înnoptam într-un sat. Din pricina slăbiciunii mele, înaintam cu o viteză de două mile geografice pe oră. În medie mergeam trei ore și jumătate pe zi, așa că într-o zi parcurgeam numai șapte mile (12,9 km). Două treimi din lună se pierdeau cu popasurile și numai zece zile ne găseam în drum. Îndelungatele popasuri erau determinate de crizele de malarie, de necesitatea de a întîrzia în diferite locuri pentru a ne procura alimente și de faptul că ori de cîte ori se îmbolnăvea un hamal, ceilalți refuzau să-i ducă povara.

Pe același drum cu noi venea din Cassangé un grup de negustori băștinași, cărora aici li se spune *pombeiros*. Unul dintre ei mîna, legate în lanțuri, opt femei drăgălașe. Le ducea în țara lui Matiamvo ca să le schimbe pe fildeș. Dacă întîmplarea făcea să mă apropii de ele, se rușinau și se simțeau foarte prost din pricina situației lor umilitoare. Bănuiesc că au fost luate în captivitate cu prilejul reprimării răscoalei din Cassangé.

Sclavii sînt totdeauna tratați cu brutalitate și grosolănie. În Angola sclavilor nu li se spune altfel decît *diablo* (satana) sau *brutu* (vită). Adesea auzi cum un portughez se adresează unui sclav astfel: „Hei, tu, drace, adu foc". În Africa orientală sclavilor li se aplică de obicei epitetul de *bicio* (animal). Expresia: „Spune-i acestui animal să facă cutare sau cutare lucru", este acolo curentă. Proprietarii de sclavi nu-i consideră oameni, ci un neam de „cîini".

Peste adîncul rîu Luanje, am trecut pe un pod. Ceva mai jos de pod albia rîului se lățește și acolo se găsesc hipopotami. Luanje alcătuiește hotarul de apus al Lundei. Am fost nevoiți să înnoptăm pe malurile rîulețului Pezo, în acest anotimp bogat în ape, și nu ne-am putut abține să nu comentăm marile posibilități pe care le oferă pentru irigație. La 25 martie ajunserăm la rîul Cikapa (10°10′ lat. sud., 19°42′ long. est.), care are o lățime de 50—60 iarzi (45—50 m) și curge spre est-nord-est, vărsîndu-se în Kasai. Ținutul din preajma rîului este la fel de neted ca și celelalte regiuni ale Lundei, descrise anterior, dar cum de astă dată ne-am abătut spre răsărit față de ruta urmată la ducere, am constatat că aici rîurile își sapaseră văi mai adînci.

Înconjurați din toate părțile de păduri seculare, locuitorii acestor ținuturi au o idee mult mai confuză despre geografia țării lor decît locuitorii regiunilor muntoase. Numai după ce i-am chestionat cu răbdare ore întregi, m-am putut convinge că rîul Kvilo se varsă în Cikapa. Deoarece noi le traversasem pe amîndouă mult mai în aval, iar pe de altă parte acum ne găseam mult mai la apus ca la ducere, era neîndoielnic că și ele, asemenea celorlalte ape, se varsă în Kasai. Cînd mi se spunea că cutare sau cutare rîu curge spre apus, eram indus în eroare. Abia acum am început să observ

că toți afluenții din stînga Kasaiului, cu excepția rîului Kuango, curg mai întîi de la vest spre centrul continentului, apoi cotesc treptat spre nord, ca și Kasaiul, iar după ce acesta se unește cu Kuango, toată cantitatea imensă de apă astfel adunată își croiește drum spre coasta de vest prin mijlocirea fluviului Congo sau Zaire, și se varsă în ocean. După Cikapa, am traversat micul dar adîncul rîu Kamaue, care se varsă în Cikapa venind de la sud-sud-vest. La 30 aprilie ajunserăm pe malul Loajimei și pentru a o traversa furăm nevoiți să construim un pod, ceea ce a fost mai ușor decît s-ar putea crede, fiindcă de-a curmezișul rîului creștea, paralel cu apa, un copac mare, și cum nu duceam lipsă de liane rezistente, am împletit din ele funii și podul a fost gata. Loajima n-avea aici decît 25 iarzi (22 m) lățime, dar era mult mai adîncă ca în punctul unde am trecut-o pe umerii lui Mașauana.

La 28 iunie a căzut ultima ploaie din acest sezon, urmată de o scădere bruscă a temperaturii.

Băștinașii din partea locului sînt fizicește mult mai slab dezvoltați, iar pielea lor are o ușoară nuanță măslinie. Felul în care își pieptănau pletele de păr creț, lungi pînă la umeri, asociat cu celelalte caracteristici generale, mi-au amintit iarăși de vechii egipteni. La unii băștinași plica exterioară a pleoapelor era ridicată în sus, dar această trăsătură nu este generală. Cîteva femei aveau interesantul obicei de a-și prinde părul pe un cerc așezat pe cap ca o aureolă ; altele poartă o pieptănătură foarte complicată, un adevărat ornament, cu diademe de piele, împodobite cu mărgele de sticlă. Uneori ele își îmbogățesc coafura cu păr din coadă de bivol. Altele își aranjează cosițele pe niște bucăți de piele, tăiate în forma coarnelor de bivol sau își fac un corn similar pe frunte.

Mulți dintre locuitorii Lundei își tatuează corpul, introducînd sub piele o substanță colorantă, din care cauză pe piele rămîn cicatrici cam de jumătate țol (1,3 cm) lungime. Cicatricile sînt dispuse în formă de stea sau alte figuri, care nu se remarcă prin frumusețe.

CAPITOLUL XXIII

NE ABATEM SPRE SUD — PARTICULARITĂȚILE BĂȘTINAȘILOR — ABSENȚA APROAPE TOTALĂ A ANIMALELOR SĂLBATICE — PĂDURILE — STRUCTURA GEOLOGICĂ A ȚINUTULUI — O ÎNMORMÎNTARE LA KABANGO — INFORMAȚIILE FURNIZATE DE LOCALNICI DESPRE KASAI ȘI KUANGO — SCURGEREA APELOR DIN LUNDA — CUM ÎȘI PETREC VREMEA NEGRII BALONDA — O CĂLĂUZĂ NECINSTITĂ — IARNA ÎN INTERIORUL AFRICII — PRIMĂVARA LA COLOBENG — TERMITELE — «NICIODATĂ NU MI-AȘ FI PUTUT DORI CEVA MAI BUN» — IARBA PROASPĂTĂ ȘI ANIMALELE — VALEA LOEMBVE — OMUL ALB — SPERIETOAREA — UN EXEMPLU DE CEARTĂ — LIPSA ACUTĂ A PÎNZETURILOR — OAMENII LUI KAVAVA AU NEVOIE DE ÎMBRĂCĂMINTE — ÎNMORMÎNTAREA — O DESPĂRȚIRE NEPLĂCUTĂ — KAVAVA ÎNCEARCĂ SĂ NE ÎMPIEDICE SĂ TRAVERSĂM KASAIUL — ÎL TRAGEM PE SFOARĂ.

Pentru a ne procura alimente la un preț mai ieftin, ne-am abătut spre sud față de vechea noastră rută, urmînd cursul rîulețului Tamba. Aici am dat de o populație foarte liniștită și sfioasă, vizitată destul de rar de negustorii de sclavi. Era foarte plăcut să nimerești în mijlocul unor băștinași încă inocenți, în ochii cărora nu citești trufia și disprețul, sentimente atît de neplăcute pentru un călător alb și pe care le observă totuși atît de des la băștinașii stabiliți în preajma drumurilor umblate.

Și la indigenii din valea Tamba predomină aceeași nuanță măslinie a pielii. Ei își pilesc dinții pînă la rădăcină și cînd vezi o femeie zîmbind te gîndești fără să vrei la rînjetul unui crocodil. Locuitorii acestei regiuni acordă multă importanță înfățișării lor și vădesc o mare diversitate de gusturi. Mulți bărbați sînt mari filfisoni și pe aceștia îi recunoști îndată după umerii ce le strălucesc veșnic din cauza uleiului care picură din abundență de pe părul pomădat. În general locuitorilor băștinași ai acestui ținut le face o deosebită plăcere să se împodobească în fel și chip.

Unii sînt muzicieni pasionați și zdrăngănesc toată ziulica la cîte un instrument muzical; ei n-au astîmpăr nici măcar noaptea, dacă se întîmplă să se trezească sau nu le vine somnul. Mulți „instrumentiști" sînt prea săraci ca să-și procure clape de fier pentru „pianele" lor și își confecționează singuri clape de bambus. Altor băștinași le place să facă pe războinicii și nu ies din colibă decît înarmați cu arcuri și săgeți sau cu puști și împodobiți cu fîșii tăiate din pielea unui animal ucis de dînșii; în sfîrșit, alții se plimbă ținînd în mînă o colivie cu un canar. Femeile îngrijesc cu multă dragoste cîinii pe care mai tîrziu îi vor mînca.

Băştinaşii îşi construiesc întotdeauna satele în păduri. Colibele sînt împrăştiate fără nici o ordine în poieni, iar în jurul lor sînt plantaţi bananieri, tutun şi bumbac. Lîngă fiecare colibă se găseşte o platformă pentru uscatul rădăcinilor de manioc sau pentru coliviile şi cuştile cu păsări. Pe acoperişurile de trestie ale colibelor se păstrează nişte coşuri mari, rotunde. Cînd se apropie un grup de călători, sătenii se grăbesc să-şi încarce coşurile cu păsări şi toată lumea — bărbaţii, femeile şi copiii — caută să-i atragă pe drumeţi şi se tocmesc cu voce tare; toate acţiunile lor sînt însoţite de glume şi apropouri vesele.

Culoarea predominantă a peisajului este verdele, cu nuanţe gălbui. Iarba creşte înaltă, iar cărările sînt înguste (circa 30 cm). Dacă mergînd pe cărare atingi cu capul sau agăţi cu picioarele iarba înaltă de pe margini, zăreşti fugind speriate şopîrle, şoareci şi uneori un şarpe. Păsări sînt puţine pe aici. De ambele părţi ale cărărilor, pe distanţe de mile întregi sînt aşezate cam din 10 în 10 metri capcane pentru prinsul animalelor sălbatice. Dacă truda şi timpul pierdut cu dezgropatul cîrtiţelor şi al şoarecilor ar fi cheltuite pentru lucratul pămîntului, indigenii ar putea să hrănească un număr imens de păsări şi de porci; în general însă ei cresc puţini porci.

Poteca noastră trecea printr-o pădure în care creşteau extrem de multe plante cătărătoare; unele liane sînt atît de rezistente, încît în capul coloanei trebuie să meargă permanent un om cu toporul în mînă. Dacă bagajele hamalilor se agăţau de liane, ei erau nevoiţi să le roadă cu dinţii, fiindcă nu puteau fi rupte cu mîinile. În păduri cărările sînt foarte sinuoase şi trebuie să străbaţi 30 de mile (circa 56 km) ca să ajungi la un punct de care în linie dreaptă nu te despart nici măcar 15 mile (28 km).

La 7 mai am ajuns la Moamba (9°38′ lat. sud., 20°13′24″ long. est.), un rîu de 30 de iarzi (27 m) lăţime. În Moamba, ca şi în Kvilo, Loange, Cikapa şi Loajima trăiesc crocodili şi hipopotami. Noi l-am traversat cu bărcile. Pe malurile lui, întocmai ca pe pantele ce coboară spre rîurile Kvilo şi Cikapa, se vede bine structura geologică a regiunii. În partea superioară se găseşte un strat de conglomerat feros, care pe alocuri se prezintă sub formă de concreţiuni rotunde, asemănătoare cu o masă de zgură şi învelite cu o pojghiţă subţire, de parcă minereul ar fi fost topit. După toate probabilităţile stratul descris este de origine aluvionară, căci conglomeratul conţine tot felul de pietriş rotunjit de ape, în special pietriş mărunt. Dedesubtul conglomeratului se află un strat de gresie dură, de culoare roşie deschisă, urmat de un pat gros de bazalt. Stratul inferior constă din gresie cu grăunţe mari şi bogate incluziuni de pietriş; uneori ea este amestecată cu o rocă calcaroasă albă şi cu sedimente de pietriş rotund de cuarţ.

Pe pantele ce coboară spre rîuri întîlnim nelipsitele porțiuni mlăștinoase, înconjurate de pîlcuri de copaci înalți și drepți, cu frunzișul veșnic verde, care se armonizează admirabil cu galbenul ierbii. În unele mlaștini apa ce mustește din pămînt conține oxid de fier, pentru că pe luciul ei se desenau toate culorile curcubeului. În comparație cu văile apelor, platourile netede ce se întind între rîuri — atît la răsărit, cît și la apus de Moamba — sînt mai puțin împădurite. Pe platouri copacii cresc firavi și rari. În general, ele sînt acoperite cu iarbă și doar ici-colo cu tufișuri. Pe aceste întinderi monotone, care îți strecoară în suflet tristețea, nu trăiesc nici un fel de animale și nu vezi zburînd aproape nici o pasăre, cu excepția cîtorva pițigoi din familia *Sylviadae* și *Drymoica* și a unei păsări negre *(Dicrurus Ludwigii Smith)* răspîndite aici pretutindeni. Păsările cîntătoare ne desfătau auzul numai pe malurile rîurilor, dar și acolo se găseau în număr mic. Într-o capcană am văzut prins un sfrîncioc. Pînă și animalele mici au devenit o raritate, fiindcă băștinașii le vînează fără răgaz. Nici fauna insectelor nu este mai bogată, cu excepția furnicilor. Muștele sînt ca și inexistente, iar țînțarii nu ne-au supărat niciodată.

Era cald, zăduf și liniște; lumina neobișnuit de vie a soarelui scălda coroanele veșnic verzi ale copacilor rari din păduri. Cînd poteca intra în umbră, toată lumea încerca un sentiment de ușurare. Absența animalelor mă făcea să doresc din toată inima să ajung cît mai degrabă pe malurile Zambeziului și să văd iarăși grațioasele gazele păscînd alături de bivolii veșnic triști și de antilopele sud-africane cu blana lucioasă. Prezența hipopotamilor o ghiceam doar după urmele lăsate pe maluri. Aici n-ai să vezi aruncînd fîntîni de apă sau scoțînd capul din rîu și nici n-ai să-i auzi grohăind. S-au învățat să respire fără zgomot și să se ascundă de ochiul omului.

Înainte de a ajunge în satul Kabango, așezat pe malul rîului Cigombo, am trecut peste două mici ape numite Kanesi și Fombegi. Pe măsură ce înaintam regiunea devenea mai populată, dar în comparație cu numărul locuitorilor pe care ar putea să-i hrănească, se poate spune că e aproape nelocuită. Principala hrană vegetală a populației o constituie maniocul și făina de lotsa. Aceste plante conțin foarte mult amidon și dacă le mănînci timp îndelungat îți provoacă puternice arsuri stomacale.

În drum spre Kabango am văzut pentru prima oară în această regiune urme proaspete de antilope sud-africane. La Kabango (9°31′ lat. sud. și 32° long. est.) locuiește căpetenia Muanzaiza, vasalul lui Matiamvo. Satul lui numără aproape două sute de colibe și zece sau douăsprezece case dreptunghiulare, construite din nuiele împletite. În anotimpul actual diminețile sînt destul de friguroase, termometrul coborînd pînă la 58—60° (23,6—24°C);

în interiorul colibelor, la aceeași oră, temperatura este de 64° (25.4°C). Cînd soarele se ridică sus pe cer, temperatura urcă pînă la 80° (30.2°C), pentru ca spre seară să coboare la 78,5° (29,5°C).

În sat murise cineva și căpetenia nu ne-a putut primi înainte de terminarea ceremoniilor funebre. Aceste ceremonii durează cam patru ore și constau din dansuri alternate cu bocete și urmate de un ospăț. În ziua decesului băștinașii trag cu pușca, iar noaptea bat tobele; toate rudele mortului, gătite cu niște pălării fantasmagorice, săvîrșesc felurite ritualuri, cu o înflăcărare corespunzătoare cantității de bere băute întru pomenirea răposatului.

La Kabango am dat de cîțiva negustori indigeni, proaspăt sosiți din regiunea Lubu, situată undeva mult mai la nord; se mai găseau în sat și niște drumeți care veneau din orașul Mai, aflat în apropierea cursului inferior al Kasaiului. Ei mi-au furnizat o seamă de informații prețioase despre acele ținuturi îndepărtate.

În drum spre Mai călătorii au de traversat numai două rîuri mari — Loajima și Cigombo. Kasaiul curge spre est de oraș și are în apropiere o cascadă mare. Drumeții mi-au povestit că rîul este acolo foarte lat și face un cot mare spre apus. L-am rugat pe un bătrîn care se pregătea să se întoarcă în Mai, la căpetenia sa, să-și închipuie că este acasă și să-mi arate încotro se află confluența Kuangoului cu Kasaiul. El s-a întors imediat cu spatele și, arătînd spre apus, mi-a zis: „Dacă mergi cinci zile (adică 35 sau 40 de mile) în această direcție, ajungi la confluența lor". De asemenea, mi-a spus că în Kasai se varsă încă un afluent, numit Lubilam. Cunoștințele negrilor balonda despre Kuango și Kasai se reduc la afirmația invariabilă că Kuango se varsă în Kasai și că dincolo de confluența lor Kasaiul poartă numele de Zaira sau Zerezere. Pînă în dreptul confluenței Kasaiul este mult mai lat decît Kuango, mulțumită numeroșilor săi afluenți.

În afara rîurilor despre care am vorbit cînd le-am traversat, lîngă satul Kabanko se găsește rîul Cigombo, iar la 42 mile (79 km) spre răsărit curge chiar Kasaiul: la 14 mile (26 km) dincolo de Kasai se află un alt rîu — Kaungvosi, iar după alte 42 de mile (79 km), tot spre răsărit, curge rîul Lolua sau Lulua. În afara acestor ape mai mari, regiunea e udată de numeroase mici pîrîuri, tributare și ele bogatului Kasai.

La aproximativ 34 de mile (63 km) spre răsărit de Lolua, sau la 132 mile (244 km) est-nord-est de Kabango, se află orașul Matiamvo, capitala tuturor balonzilor. Orașul Mai s-ar găsi, după informațiile primite, spre nord-nord-vest de Kabango, la 32 de zile de drum, adică la o distanță de 224 de mile (315 km), cam în dreptul latitudinii sudice de 5°45′. În aceeași direcție, dar mai departe cu opt zile, adică la 4°50′ lat. sud., se găsește în orașul

Unvi alt șef independent, numit Lubo. Judecînd după fizicul oamenilor sosiți din orașul Mai, tribul lor nordic se găsește pe aceeași treaptă inferioară de civilizație ca și balonzii. Ei se îmbracă cu un fel de pînză originală, lucrată din coajă de copac topită.

Pe temeiul acestor relatări și a altor informații culese de mine, am ajuns la concluzia evidentă că rîurile Lundei coboară mai întîi spre nord, apoi cotesc spre vest. Orașele Lubo și Mai se află într-o regiune și mai joasă decît Lunda, deși nici acest ținut nu are o altitudine prea mare, ca nedepășind, probabil, 3 500 de picioare (1 350 m) deasupra nivelului mării. O altă problemă care mă preocupa în cel mai înalt grad era aceea a posibilităților de navigație pe rîul Kasai. Din informațiile demne de crezare obținute aici reiese că o mare cascadă din apropierea orașului Mai împiedică înaintarea vaselor dinspre țărmul oceanului spre interiorul continentului. Mi s-a mai spus că pe teritoriul cuprins între Kasai și Ecuator nu există nici un stat marc. Acum doream foarte mult să vizitez Matiamvo.

Atît balonzii, cît și negustorii indigeni susțineau că unul dintre marile brațe ale fluviului Zambezi izvorăște undeva la răsărit de Matiamvo și curge spre sud. Toate aceste date mi-au fost comunicate de băștinași și le aduc la cunoștința cititorului cu toate rezervele de rigoare, ele necesitînd o temeinică verificare.

Negrii din triburile kanika sau kanieka, așezate pe malurile acestui braț al Zambeziului, sînt pare-se ospitaliere, dar Matiamvo n-ar îngădui pentru nimic în lume unui om alb să pătrundă în țara lor, fiindcă ei îi furnizează aproape tot fildeșul.

Presupuneam că am putea coborî pe acest braț pînă la Masiko, iar de acolo în țara barotsilor și tentativa mă atrăgea, dar după cele ce mi s-au povestit despre Matiamvo, planul meu era dinainte sortit eșecului : n-aveam nici o șansă să obțin din partea lui învoirea de a trece prin teritoriile sale.

Am considerat deci că era mai rezonabil să mă îndrept către sud-est, spre vechiul meu prieten Katema și l-am rugat pe Muanzanza să-mi dea o călăuză. Căpetenia Kabangoului mi-a satisfăcut rugămintea și am pornit din nou la drum.

Balonzii de aici îmi plac. Fizicul lor este mult mai agreabil decît al locuitorilor litoralului. Femeile nu-și pilesc dinții și ei sînt de un alb strălucitor ; ar fi chiar drăgălașe, dacă n-ar avea obiceiul să-și găurească diafragma nasului ca să vîre în ea bucățele de trestie. Pe cît se pare, aceste femei sînt mai totdeauna vesele și bine dispuse ; ele își omoară vremea flecărind, petrecînd la nunți și participînd la înmormîntări.

Am fost nevoiți să-i plătim anticipat călăuzei date de Muanzanza și cu toate că se angajase să ne conducă pînă la Katema n-a mers cu noi decît o singură zi. Nu s-a rușinat cîtuși de puțin

că a călcat învoiala ; dacă o asemenea faptă s-ar întîmpla în mijlocul bacwcinilor, vinovatul ar fi aspru pedepsit.

Aveam neapărat nevoie de o călăuză ca să ne arate potecile. Deși ele sînt aici foarte înguste, e mult mai ușor să mergi pe potecă, decît să-ți croiești drum în linie dreaptă prin pădurile dese, cu încîlcita lor vegetație tropicală. Firește, știam să mă orientez și fără călăuze, chiar dacă trebuia să mă abat vremelnic de la direcția bună, dar prezența lor ne ajuta să evităm mlaștinile și pădurile impracticabile și ne arătau pe unde putem traversa mai lesne rîurile. Nu e de mirare că întotdeauna căutam să fac rost de o călăuză

Așadar, la 21 mai am plecat din Kabango și după ce am traversat cîțiva mici afluenți ai Cigomboului, lăsîndu-i în stînga drumului nostru, am zărit pe malul unui pîrîu, pentru prima oară în Africa, ferigi arborescente *(Cyathea dregei)*. Ferigile aveau circa 4 picioare (1,2 m) înălțime și 10 țoli (25 cm) grosime. De asemenea, am văzut două varietăți de arbori ierboși, care în locurile umede atingeau o înălțime de 40 de picioare (12 m). La 12 mile (22 km) de Kabango am traversat rîul Cigombo. Nu era adînc — apa ne ajungea numai pînă la piept — dar curgea foarte iute. Cu vădită satisfacție am observat pe mal urme de bivoli și hipopotami. Aici am găsit o nouă călăuză, tot un baloud, însă mai bătrîn.

Apele curgătoare din această regiune nu sînt adînci și ierburile gigantice, care ne sîcîiseră tot timpul pînă la Kabango, nu ne mai pricinuiau neplăceri în văile rîurilor. Ținutul este perfect plat și locuitorii lui se îndeletnicesc cu cultivarea manioculuí. Aici nu există așezări mari, băștinașii preferînd să locuiască în sate mici. Ajunsesem din nou în regiuni unde trăiau animale mari, dar ele sînt aici foarte sperioase, de aceea n-am izbutit să zărim nici un exemplar.

În acest anotimp iarba este galbenă și uscată. Unii arbuști și copaci sînt încă verzi, pe cînd alții sînt desfrunziți, deoarece mugurii tineri au desprins de pe crengi frunzele bătrîne. Speciile, care în sudul Africii rămîn desfrunzite luni de zile în timpul iernii, sînt aici foarte puțin timp lipsite de veșmîntul lor verde. Uneori vîntul rece de la nord ajunge totuși pînă la Kabango și atunci, datorită frigului, vegetația capătă aspectul specific hibernal : în partea orientată spre nord, gingașele mlădițe ale arborilor veșnic verzi par arse de foc ; frunzele manioculuí, ale tigvei și ale altor plante sudice se ofilesc și pier, în timp ce surorile lor crescute în păduri, unde sînt apărate de vînt, își păstrează verdeața tot anul.

În regiunile din interiorul Africii de sud temperatura variază în timpul iernii în funcție de latitudine. În partea centrală a Co-

loniei Capului, pămîntul se acoperă cu zăpadă și adesea iarna este foarte aspră. La Kuruman ninge destul de rar, însă gerurile sînt destul de puternice. Cîteodată gerul ajunge pînă pe malurile Ciobei și adesea iarna se face simțită chiar în valea barotsilor. La nord de fluviul Orange frigul și umezeala nu se însoțesc însă niciodată. În timpul iernii acolo plouă foarte rar sau nu plouă de loc ; de aceea clima țării beciuanilor este foarte prielnică sănătății. E îndoielnic ca iarna să fi pătruns vreodată la nord de valea barotsilor, dar în perioada în care predomină vînturile sudice termometrul coboară și acolo pînă la 42° (15,8°C), lăsînd impresia unui frig puternic.

Nu cred că există ceva mai frumos ca peisajul de primăvară din jurul Colobengului. Înaintea începerii ploilor ziua suflă întotdeauna cu putere vîntul de răsărit, care noaptea încetează. Pe cer se adună din ce în ce mai mulți nori, estompînd lumina neobișnuit de vie a soarelui sudic. Vîntul usucă totul, iar cînd se înteține devine fierbinte și ridică nori de praf. Ziua temperatura urcă la peste 96° (36,2°C). Apoi încep ploile torențiale și după ce solul se îmbibă bine cu umezeală, vegetația suferă transformări cu adevărat miraculoase. Într-o zi sau două peisajul capătă o ușoară, dar vizibilă patină verzuie ; în cinci-șase zile apar frunze tinere și iarba proaspătă dă întregii regiuni o înfățișare tinerească Păsările, cărora în timpul perioadei de arșiță și vînt nu li s-a auzit glasul, prind să ciripească vesel, să cînte și să-și construiască cu osîrdie cuiburile. Unele aripate scot pui de cîteva ori pe an. Pe pămînt mișună miriade de insecte, răsărite ca din senin.

Sute de miriapode, gîndaci și alte gîngănii încep să iasă din adăposturi, iar spre seară vezi alergînd încoace și încolo mii de termite. Ele se revarsă în torente din termitiere și după ce parcurg în zbor una sau două sute de iarzi (90—180 m) se lasă pe pămînt. Nimic nu se poate compara cu energia cu care ies la lumină termitele cînd le vine sorocul. Uneori fenomenul are loc în locuințele oamenilor și aceștia, ca să nu se trezească cu casa năpădită de insecte, aprind un foc în dreptul orificiului pe unde ies termitele, dar ele trec fără șovăială și prin flăcări. Seara, cînd roiul lor zbughește năvalnic de sub pămînt, ai impresia că în aer plutesc fulgi mari de zăpadă și atunci cîinii, pisicile, ulii și aproape toate păsările se grăbesc care mai de care să le stîrpească. Băștinașii profită de ocazie și le adună de zor ca să le mănînce. Termitele măsoară aproape jumătate țol (1,25 cm) în lungime, iar în grosime ating dimensiunile unei pene de cioară. Uneori sînt foarte grase și se spune că prăjite sînt o delicatesă. La gust seamănă cu orezul fiert. O dată, pe malul Zougăi, am primit vizita lui Palaki, șeful tribului baieie. Noi tocmai stăteam la masă și l-am tratat cu o bucată de pîine și caise conservate. Caisele i-au

plăcut pare-se nespus. Întrebîndu-l dacă a mîncat vreodată în țara lui ceva mai gustos, dînsul mi-a ripostat: „Dar tu ai mîncat vreodată termite?". Și cum i-am răspuns că n-am avut încă prilejul a adăugat: „Dacă ai fi mîncat, n-ai fi dorit niciodată ceva mai bun". Băștinașii prind termitele scormonindu-le mușuroiul și așteptînd apariția „locatarilor", care se grăbesc să repare stricăciunile; atunci ei le mătură repede într-un vas.

După ploi vitele devin curate și vioaie. Bărbații și femeile se duc veseli pe ogoarele afînate din vreme și încep semănatul. Animalele mari părăsesc împrejurimile rîurilor, bălților și fîntînilor, unde se adunasera în căutare de apă, și devin mai sălbatice. Cirezile de bivoli și turmele de antilope adulmeca uneori de departe ploaia și pornesc într-acolo gonind în linie dreaptă, însă uneori greșesc și se văd nevoite să se întoarcă la sursa părăsită.

30 mai. Am trecut de Bango și ne-am continuat drumul spre rîul Loembve, care curge spre nord-nord-est. În apele lui trăiesc hipopotami. Loembve are cam 60 de iarzi (circa 55 m) lățime și acum era adînc de 4 picioare (1,2 m) deoarece pescarii băștinași îl împînziseră cu zăgazuri; în mod obișnuit însă adîncimea lui e mult mai mică. Malurile Loembvei, ca de altfel ale tuturor rîurilor din această parte a Africii, sînt mlăștinoase. Privită de pe platou, valea prin care șerpuiește rîul îți oferă o priveliște încîntătoare. Lățimea văii este de aproape un sfert de milă (circa 0,5 km).

Nu e greu de închipuit ce ogoare minunate ar putea fi cultivate pe unele porțiuni ale văii și ce de omenire ar putea să hrănească ele.

Satele sînt aici foarte depărtate unele de altele și circulația este dificilă între ele, fiindcă toate potecile sînt acum năpădite de ierburi înalte, prin care pînă și boii își croiesc drum cu greu. Firele aspre și tăioase de iarbă rănesc picioarele oamenilor; totuși am întîlnit mergînd prin iarbă o fată și o femeie cu un copil mic în spinare. Amîndouă duceau legături de rădăcini de manioc

Vederea unui om alb le emoționează întotdeauna pe femeile băștinașe și ele simțeau probabil o mare ușurare dacă nu mă opream și îmi vedeam liniștit de drum. În sate, la sosirea mea, pînă și cîinii fugeau cu coada între picioare, de parcă ar fi văzut un leu. Cînd treceam prin apropierea colibelor, femeile mă priveau prin crăpăturile gardurilor, apoi se ascundeau repede. În vremea cînd am stat printre beciuani, am fost nevoit să le mustru de cîteva ori pe femeile băștinașe: ele își amenințau copiii că dacă nu vor fi cuminți o să-l cheme pe omul alb ca să-i muște!

Dincolo de Loembve dădurăm de o regiune deschisă, brăzdată de văi mici, prin mijlocul cărora curgeau pîrîiașe mlăștinoase

Mlaștinile sînt întotdeauna greu de trecut și, cum erau și multe, picioarele îmi erau veșnic ude. În drum întîlneam tot felul de jertfe aduse de băștinași, prin legămînt, barimourilor (duhurilor). În satele părăsite găseam negreșit un idol și niște șoproane miniaturale care adăposteau vase cu leacuri magice. O dată am trecut prin apropierea unei case părăginite înăuntrul căreia se păstra capul unui bou, venerat de băștinași. Monotonia pădurilor întunecoase și a șesurilor deschise trebuie să aibă o influență deprimantă asupra psihicului oamenilor.

În tot timpul călătoriei am fost o singură dată martorul unei dispute serioase. În apropierea taberei noastre, o bătrînică îl luase la rost pe un tînăr simpatic și ore întregi l-a acoperit cu ocări. În cele din urmă flăcăul și-a ieșit din pepeni și și-a vărsat tot năduful. În aceeași clipă asupra lui a sărit cu gura un alt băștinaș: „Cum îndrăznești să-mi blestemi mama?" Ei s-au luat la bătaie și se înghionteau zdravăn cu pumnii. Lupta se înteția. Bătrîna, care era cauza încăierării, ne-a rugat să intervenim și am impresia că și cei doi bătăuși trăgeau aceeași nădejde, însă noi am preferat să rămînem neutri și să-i lăsăm să rezolve singuri litigiul. Pînă la urmă, unul dintre ei l-a trîntit pe celălalt la pămînt. În focul luptei își smulseseră unul altuia șorțurile și amîndoi erau goi pușcă. Strîngîndu-și hainele ei s-au îndreptat în direcții opuse, amenințîndu-se reciproc că se vor întoarce înarmați și vor pune capăt disputei printr-o luptă pe viață și pe moarte. De întors s-a întors numai unul, iar baba a continuat să suduie pînă ce oamenii mei, care se saturaseră s-o audă trăncănind, au alungat-o. Acest incident neînsemnat m-a interesat, fiindcă în tot timpul șederii mele în țara bceuanilor nu văzusem ca ei să se fi luat la trîntă. Certurile lor erau întotdeauna însoțite de discuții nesfîrșite și jurăminte, dar se terminau invariabil prin aceea că ambele părți izbucneau în rîs.

În toate satele băștinașii încercau să ne oprească peste noapte. Uneori ca să ne înduplece ne tratau cu urcioare mari de bere. Uneori starostele satului ne poruncea pur și simplu să ne oprim sub cutare sau cutare copac, alteori cîțiva flăcăi se ofereau să ne călăuzească și ne conduceau spre o mlaștină de netrecut, sperînd că astfel vom fi siliți să ne întoarcem și să rămînem peste noapte în satul lor. Încercările sătenilor de a ne reține cu orice preț aveau la bază dorința lor de a ne vinde sau de a cumpăra ceva de la noi. Pentru o încărcătură de praf de pușcă puteai obține aici o găină grasă. Toți băștinașii care au puști poartă întotdeauna cu ei o măsură echivalentă cu o încărcătură de praf de pușcă.

Femeile umblă aproape goale. Singurul lor veșmînt se rezumă la o fîșie foarte îngustă de pînză, fără nici un fel de cute sau volane, și ele ne implorau literalmente să le vindem puțină pînză.

Cele mai mari cupoane pe care le aveam, late de 2 picioare (60 cm), le trezeau un entuziasm indescriptibil, însă rezervele noastre se apropiau de sfîrşit şi eram nevoiţi să le refuzăm. Atunci multe femei, împinse de sentimentul matern, ne arătau copiii lor micuţi, cu desăvîrşire goi, şi ne rugau să le vindem o bucată cît de mică de pînză, ca să aibă cu ce să-şi îmbrace copilaşii. Ele ne spuneau că noaptea focul era singura îmbrăcăminte a copiilor şi izbuteau să se încălzească numai lipindu-se strîns de părinţii lor. Femeile împletesc din coajă de copac topită un fel de chingă lată de 4 ţoli (10 cm) şi această chingă, petrecută peste umăr, le permite să poarte copilul pe spate, în poziţie şezîndă. Cînd obosesc, ele mută chinga pe celălalt umăr.

Pămîntul este extrem de roditor şi localnicii strîng recolte bogate de arahide şi manioc. N-am văzut pe aici bumbac şi nici animale domestice, în afara găinilor şi a unor cîini mici. Starostele ţinea cîteva capre şi nu mă pot dumeri de ce băştinaşii nu se ocupă cu creşterea animalelor.

În seara zilei de 2 iunie am ajuns în satul cîrmuit de Kavava, un starostc care se bucură de multă trecere în partea locului. Satul său se găseşte în mijlocul unei păduri şi are 40 sau 50 de colibe. În ajun murise un sătean şi deasupra mortului se bătea toba, iar în uşa colibei sale boceau mai multe femei, care îi vorbeau ca şi cum ar fi fost viu. Toba a bubuit fără încetare toată noaptea. Dimineaţa, în toiul dansurilor şi al bocetelor, un băştinaş împodobit cu o mulţime de pene s-a retras din mijlocul mulţimii şi s-a dus în pădure. El a revenit abia seara, chiar în timpul înmormîntării : el întruchipa un barimo (duh).

În dimineaţa zilei următoare am avut o plăcută convorbire cu Kavava : starostele a venit în tabăra noastră şi aproape toată ziua am stat de vorbă cu el şi cu oamenii lui. Pe urmă i-am întors vizita Coliba lui Kavava avea forma unui ştiubei şi era solid construită.

Tot aici am avut prilejul să asist la o judecată. Un băştinaş sărac şi soţia lui erau acuzaţi că îl vrăjiseră pe individul care murise şi căruia acum satul îi făcea parastas. Înainte să le dea cuvîntul acuzaţilor, Kavava le-a declarat : „L-aţi ucis pe unul dintre copiii mei. Aduceţi-i aici pe toţi copiii voştri, ca să-mi aleg unul în locul celui mort". Femeia s-a apărat cu multă elocvenţă, dar totul a fost zadarnic, fiindcă starostele şi căpeteniile recurg la asemenea procese ca să aibă pe cine să vîndă în sclavie. Kavava credea pesemne că venisem cu gîndul să cumpăr sclavi, deşi îi explicasem cît se poate de clar şi lui, şi oamenilor săi scopul călătoriei noastre.

Seara le-am arătat băştinaşilor imaginile lanternei magice şi toată lumea, cu excepţia lui Kavava, le-a privit cu plăcere. Starostele a manifestat vădite semne de teamă şi s-a ridicat de cîteva

ori să plece, însă l-a împiedicat mulțimea masată în spatele său. Cîțiva indigeni mai ageri la minte mi-au înțeles explicațiile și s-au străduit să le lămurească celor mai grei de cap sensul spuselor mele.

În tot cursul zilei între noi și săteni a domnit un spirit de bună înțelegere și intimitate, dar Kavava, care auzise că cibokwii ne obligaseră să le cedăm un bou, și-a zis că n-ar strica să procedeze la fel. A doua zi, cînd l-am înștiințat că ne pregătim de drum, mi-a trimis un răspuns cît se poate de semnificativ: „Dacă un bou s-a rătăcit și a intrat în coliba unui om, nu-i așa ca el are dreptul să-l mănînce? Le-ai dat cibokwilor un bou și trebuie să-mi dai și mie unul, împreună cu o pușcă. pulbere pentru cartușe și un costum negru; dacă nu vrei să-mi dai un bou, dăruiește-mi un om și o carte care să-mi arate ce se petrece în inima lui Matiamvo și să mă prevină dacă el va voi să-mi taie capul". După ce mi-a făcut cunoscute pretențiile sale, Kavava a venit personal în tabăra noastră și căutînd să pară foarte calm mi-a declarat că va trebui să capete tot ce mi-a cerut, fiindcă altfel rîul Kasai, al cărui stăpîn este, ne va împiedica să mergem mai departe. I-am răspuns că boii și bagajele îmi aparțin mie și nu lui, că n-am recunoscut niciodată dreptul băștinașilor de a percepe tribut de la albi și că voi trece Kasaiul în ciuda opreliștii. Kavava dădu poruncă oamenilor săi să pună mîna pe arme și cîțiva zambezieni, văzînd că băștinașii se duseră în fugă după suliți și săgeți, fură cuprinși de panică. Le-am ordonat să pornească la drum și să nu tragă decît dacă vor fi atacați de războinicii lui Kavava. Mergeam în frunte, încredințat că toți zambezienii mă vor urma, așa cum procedaseră întotdeauna, însă de astă dată mulți rămaseră pe loc. Cînd am aflat aceasta, am sărit de pe spinarea boului și am alergat spre ei, cu revolverul în mînă. Kavava a spălat îndată putina, împreună cu toți oamenii lui, iar zambezienii mei s-au avîntat pe urmele lor. Le-am strigat să se întoarcă, să ia bagajele și să mă urmeze; ei s-au grăbit să mă asculte, afară de unul singur, care se pregătea să tragă în Kavava. Atunci l-am pocnit în cap cu patul pistolului pe recalcitrant și l-am silit să procedeze la fel ca ceilalți. Îmi dădeam seama că în asemenea momente, trebuie să-i silești cu orice preț pe oameni să-ți dea ascultare.

Mergeam deci prin pădure, iar oamenii lui Kavava stăteau nemișcați la o distanță de 100 de iarzi (91 m) și se holbau la noi, fără să îndrăznească să tragă cu arcul sau cu pușca.

Era extrem de neplăcut să mă despart astfel de căpeteniile satelor după ce petrecusem o zi sau două discutînd prietenește cu ei, mai cu seamă că în acest ținut mai toți aborigenii sînt foarte pașnici. Acest Kavava nu este însă un reprezentant tipic al căpeteniilor balonda și toți vecinii îl știu de om prost. Dacă ar fi

să dau crezare zvonurilor, el avea depline temeiuri să creadă că Matiamvo nutreşte gîndul să-i taie capul.

Kavava nu era omul de care să scapi cu una cu două; după 10 mile de drum, cînd am ajuns pe malul Kasaiului, am aflat că trimisese patru curieri ca să le transmită luntraşilor porunca de a nu ne trece peste rîu. Ni s-a făcut deci cunoscut, în limbajul cuvenit, că trebuie, dacă vrem sa trecem pe celălalt mal, mai întîi să satisfacem pretenţiile căpeteniei şi pe deasupra să-i dăm un sclav. Cererile de sclavi îi tulburau întotdeauna pe însoţitorii mei. Luntraşii pitiseră bărcile şi oamenii lui Kavava credeau că fără ele sîntem neputincioşi, căci rîul avea aici o lăţime de 100 de iarzi (91 m) şi era foarte adînc. Pitsane se proţăpise pe mal şi privea ţintă la apă, ca şi cum nimic nu-l preocupa, dar de fapt iscodea unde ar putea fi ascunse în trestiiş bărcile. Luntraşii îl întrebară dispreţuitor pe unul dintre batocii mei dacă în ţara lor sînt rîuri şi el le răspunse fără să şovăie: „La noi nu curge nici o apă". Atunci oamenii lui Kavava îşi ziseră că fără ajutorul lor nu vom putea trece niciodată Kasaiul şi făcură cale întoarsă. După plecarea lor m-am gîndit să trecem rîul înot, dar Pitsane a descoperit ascunzătoarea bărcilor şi spre seară am luat cu de la sine putere o barca cu împrumut, iar peste puţină vreme eram instalaţi comod pe malul sudic al Kasaiului. Barca am trimis-o înapoi, lăsînd în ea cîteva şiraguri de mărgele pentru luntraşi.

Dimineaţa, tocmai cînd ne pregăteam de plecare, pe malul opus, mai înalt, apărură oamenii lui Kavava. Văzîndu-ne dincolo şi gata de drum nu le venea să-şi creadă ochilor. În sfîrşit, unul dintre ei ne strigă: „Ah, ce ticăloşi!". Pitsane şi tovarăşii săi îi răspunseră: „Iar voi sînteţi foarte «buni»?! Vă rămînem recunoscători pentru barca împrumutată!" Ulterior am povestit cu de-amănuntul întîmplarea lui Katema şi altor căpetenii, care au spus într-un glas că dreptatea a fost de partea noastră şi că Matiamvo nu va aproba purtarea lui Kavava. Ori de cîte ori între căpetenii izbucnesc litigii care ar putea avea consecinţe neplăcute, ei îşi trimit unul altuia explicaţii. Acest sistem împiedică apariţia despotismului, pentru că şi la negri există o opinie publică.

CAPITOLUL XXIV

CÎMPIILE — PĂSĂRILE RĂPITOARE ŞI ALTE PĂSĂRI — ACEEAŞI PLANTĂ FACE FLORI DE CULORI DIFERITE — ROUA CERULUI — DOUĂZECI ŞI ŞAPTE DE CRIZE DE MALARIE — UN RÎU CARE CURGE ÎN DOUĂ DIRECŢII — AŞEZAREA ROCILOR — EXPLICAŢIA DATĂ DE RODERICK MURCHINSON — PARTICULARITĂŢILE ANOTIMPURILOR PLOIOASE ŞI LEGĂTURA LOR CU INUNDAŢIILE FLUVIILOR ZAMBEZI ŞI NIL — CAUZA PROBABILĂ A DIFERENŢELOR ÎNTRE CANTITATEA PRECIPITAŢIILOR CE CAD LA SUD ŞI LA NORD DE ECUATOR — RELATĂRILE ARABILOR DESPRE ŢINUTUL DE LA RĂSĂRIT DE LUNDA — UNDE SE GĂSEŞTE CUMPĂNA APELOR ÎNTRE ZAMBEZI ŞI NIL — LACUL DILOLO — SOSIREA ÎN ORAŞUL LUI KATEMA; OSPITALITATEA ACESTUIA; DORINŢA LUI DE A SEMĂNA CU OMUL ALB — STĂNCUŢELE — TRAVERSAREA BRAŢULUI SUDIC AL LACULUI DILOLO — UN PEŞTE MIC — PRIMIREA CORDIALĂ FĂCUTĂ DE ŞINTE — COBORÎM PE LEEBA — O TURMĂ DE ANIMALE SĂLBATICE — BROAŞTELE — MANENKO ESTE ÎNŞTIINŢATĂ DE SOSIREA NOASTRĂ — PRIMIM VIZITA LUI SAMBANZA, SOŢUL EI — CEREMONIA «KASENDI» — ŞIRETENIA VÎNĂTORILOR MAMBOVE — BROAŞTELE ŢESTOASE DE APĂ — SÎNTEM ATACAŢI DE UN BIVOL — PRIMIREA FĂCUTĂ LA LIBONTA

După traversarea Kasaiului am păşit într-o regiune de şesuri întinse, care fuseseră recent inundate. Ele nu se uscaseră pretutindeni şi în unele depresiuni se mai păstrau băltoace şi ochiuri de apă. În aer planau grifoni, ceea ce dovedea că prin apropiere se găseau mortăciuni. Într-adevăr, am dat de cîteva hoituri de animale mari, intrate într-o stare atît de avansată de putrefacţie, încît nu te puteai apropia de ele. Pe tulpinile ierburilor se tîrau nenumărate omizi şi cu toate că era iarnă, apăruseră libelule şi fluturi. Stoluri de mulgătorii-caprei, lăstuni, rîndunele şi albinărei cu pene sîngerii dovedeau că nici temperatura cea mai scăzută nu dăuna insectelor care servesc de hrana acestor păsări. Ciocîrliile negre cu umerii galbeni înviorau liniştea dimineţii cu trilurile lor; aceste ciocîrlii nu se pot înălţa aşa de sus şi nici nu pot plana atît de mult în aer ca ciocîrliile noastre. Deasupra locurilor încă inundate am văzut zburînd numeroase păsări acvatice printre care uneori am zărit şi raţe sălbatice. Raţele erau puţine la număr, dar prezenţa lor îmi atesta că ne apropiem de Zambezi, paradisul păsărilor acvatice.

În aceste şesuri nesfîrşite ochiul întîlneşte cu plăcere o mică floare care creşte aici pretutindeni, colorînd toate cîmpiile. Înaintam pe un covor galben ce părea să se desfăşoare la infinit. Pe acest covor auriu sînt pictate toate nuanţele de galben, începînd cu galbenul palid al lămîiei şi terminînd cu portocaliul închis. După ce străbaţi o fîşie cam de 100 de iarzi (91 m) de floricele galbene, dai de o fîşie identică formată din aceleaşi flori, de

astă dată însă albastre şi de asemenea de toate nuanţele — de la azuriu pînă la albastru închis şi chiar vînăt.

Văzusem această floricică şi mai înainte, însă culoarea ei diferă de la regiune la regiune. Penajul păsărilor se schimbă şi el de la ţinut la ţinut, dar pînă acum n-am avut niciodată prilejul să văd pe acelaşi şes schimbări atît de frapante, ca alternarea constantă a galbenului cu albastrul. O altă plantă care m-a interesat atît de mult, încît am descălecat ca s-o examinez mai bine, s-a dovedit a fi, spre marea mea bucurie, o veche cunoştinţă din familia *Droseracee*, soră bună cu roua-cerului din patria mea *(Drosera anglia)*. Tija florii nu se ridică decît cu 2 sau 3 ţoli (5—7,5 cm) deasupra solului, iar frunzele sînt acoperite cu perişori roşietici, în vîrful cărora se adună cîte o picătură de lichid lipicios, aşa că frunza pare bătută în diamante scînteietoare. Pentru prima oară am zărit această floricică într-o dimineaţă şi credeam că punctele sclipitoare sînt picături de rouă ce străluceau în bătaia soarelui, dar observînd că ele n-au dispărut nici la amiază, pe arşiţă, am cercetat mai îndeaproape fenomenul şi am constatat că prin vîrfurile perilor planta secreta un lichid străveziu.

În a doua zi de călătorie prin şes am avut a douăzeci şi şaptea criză de malarie. Apă nu era nicăieri. Nu socotisem necesar să ne aprovizionăm cu apă şi acum, cînd nu eram în stare să merg mai departe, oamenii mei au găsit-o repede sub pămînt, la o adîncime de cîteva picioare, scormonindu-l cu beţele. Astfel am avut ocazia să văd aceste şesuri minunate şi în alt anotimp al anului. În ziua următoare ne-am continuat drumul şi la 8 iunie am ieşit pe vechea potecă.

Lotemba are aici aproape o milă (1,8 km) lăţime şi 3 picioare (circa 1 m) adîncime. În apropierea malurilor ei cresc mulţi lotuşi, papiruşi, arumi (rodul pămîntului) şi alte plante acvatice. În timpul traversării n-am fost atent în ce direcţie curge, însă observînd că pe celălalt mal al lacului Dilolo curge spre sud, mi-am zis că această apă este continuarea rîului aflat dincolo de Dilolo şi că el izvorăşte din aceste mlaştini întinse, fapt care îmi scăpase neobservat cînd călătorisem spre nord-vest. Spre surprinderea mea cînd am ajuns la Lotembva sudică, Şakatvala ne-a spus că rîul pe care îl traversasem la ducere nu se vărsa în Dilolo, ci în Kasai.

Faptul că unul şi acelaşi rîu curge în două direcţii opuse îl uimise şi pe dînsul. Eu nu acordasem atenţie direcţiei în care curge acest rîu, crezînd că se varsă înspre lac, dar nu mă îndoiesc de adevărul spuselor lui Şakatvala — mai ales că mi-au fost confirmate şi de alţi băştinaşi — şi sînt convins că într-adevăr lacul Dilolo reprezintă cumpăna apelor între rîurile ce curg spre răsărit şi cele ce curg spre apus.

Aș fi vrut să cercetez mai temeinic acest fenomen extrem de interesant și eram dispus să mă întorc în punctul respectiv, dar picioarele răcite cu prilejul traversării Lotembvei de nord mă dureau cumplit, ținîndu-mă din nou la pat; afară de asta, n-aveam nici un motiv să mă îndoiesc de adevărul relatărilor băștinașilor. Distanța dintre lacul Dilolo și văile ce duc în valea Kasai nu depășește 15 mile (28 km), iar șesurile dintre ele sînt absolut netede. Dacă aș fi făcut cale întoarsă, aș fi izbutit cel mult să constat că acest mic lac își varsă o parte din ape în direcția Kasaiului și o altă parte în Zambezi, fiind deci tributarul a două oceane: Atlantic și Indian. Sînt ferm convins că aceasta este realitatea, fiindcă abia acum am înțeles adevărata formă a rețelei fluviale și a reliefului Africii. Am văzut că rîurile acestei părți a Africii, aflată la vestul continentului, curg de la coastă spre centru, iar de la arabii băștinași am aflat că majoritatea rîurilor din partea de răsărit a acestui ținut uriaș au într-o oarecare măsură aceeași direcție, adică curg din regiunile mai înalte spre centru: ele se unesc toate în două rețele principale de scurgere, unul spre nord, celălalt spre sud; rețeaua nordică a găsit o ieșire spre vest, prin fluviul Congo, iar rețeaua sudică a găsit o ieșire spre răsărit, prin Zambezi.

Așadar mă găseam chiar la cumpăna apelor, adică în punctul cel mai înalt dintre aceste două mari rețele fluviale. Altitudinea acestui punct nu e mai mare de 4 mii de picioare (circa 1 200 m) deasupra nivelului mării, adică este cu 1 000 de picioare (circa 300 m) inferioară culmii crestei vestice a platoului pe care îl străbătusem. Așadar, în locul munților înalți, cu piscurile înzăpezite, a căror existență ar fi confirmat ipotezele speculative ale unor geografi, aveam în fața ochilor niște șesuri întinse, prin care puteai merge o lună întreagă fără să vezi nici o înălțime, în afara mușuroaielor ridicate de termite și a vîrfurilor copacilor. Înainte vreme nu se știa că centrul Africii are forma unui platou nu prea înalt.

Am menționat mai înainte că vechile șisturi de la marginea platoului sînt înclinate spre centrul continentului și că dispoziția straturilor lor corespunde axei latitudinale a continentului; pe platoul central, oriunde ieșeau la suprafață straturile orizontale de trapp eruptiv de formațiune recentă, în ele se găseau fragmente colțuroase ale unor roci mai vechi. Astfel am ajuns la concluzia că în timpurile străvechi, de-a lungul ambelor coaste ale continentului, a avut loc, la o distanță de cel mult trei sute de mile de țărmul mării, o puternică activitate vulcanică, care a scos rocile la suprafață și le-a dat forma actuală. Forța uriașă și marea rază de acțiune a activității vulcanice în acele îndepărtate ere geolo-

gice cînd a avut loc formarea Africii, i-a dat continentului relieful actual.

Trappurile care umplu marele platou reprezentau pentru mine un mare semn de întrebare înainte ca Roderick Murchinson să fi explicat forma primară a continentului, dîndu-mi posibilitatea să mă lămuresc de ce aceste trappuri, răspîndite pe o suprafață uriașă și dispuse în straturi orizontale, cuprind fragmente colțuroase cu incluziuni ale vechilor șisturi ce alcătuiau fundul bazinului lacustru primitiv. Acum e limpede că trappul, croindu-și drum prin șisturi, le-a dislocat și le-a ridicat la suprafață. În regiunile centrale există, în plus, un lanț de înălțimi format din șisturi marnoase și nisipoase, cu straturile vizibil ondulate, în care nu se găsesc fosile, deoarece șisturile ies de obicei din straturile orizontale de trapp; probabil că și ele alcătuiau o parte din fundul primitiv și se prea poate că se vor descoperi și fosile [1].

Particularitățile anotimpului ploios în această regiune nimitor de umedă explică într-o anumită măsură inundațiile periodice ale fluviului Zambezi și, poate, chiar ale Nilului. Ploile cad, probabil, datorită mișcării aparente a soarelui în octombrie și noiembrie, cînd în drumul său spre sud trece deasupra acestei zone. În decembrie, soarele ajunge la tropicele Capricornului și începe anotimpul secetos. Decembrie și ianuarie sînt lunile cînd în apropierea tropicului (de la Colobeng pînă la Linyanti) domnește seceta. În februarie, martie și aprilie, cînd soarele se întoarce spre nord, aici cad cele mai puternice ploi și șesurile, care în octombrie și noiembrie fuseseră bine udate și se îmbibaseră ca niște bureți cu apa de ploaie, devin acum suprasaturate și își revarsă torentele de apă limpede, umplînd albia Zambeziului. Același fenomen determină, probabil, inundațiile periodice ale Nilului. Ambele fluvii izvorăsc din aceeași regiune; diferența constă doar în perioada inundațiilor, poate fiindcă aceste două fluvii se găsesc de o parte și de alta a Ecuatorului. Mi s-a spus că apele Nilului devin tulburi în iunie și ating cel mai înalt nivel în august, adică în perioada cînd, potrivit presupunerilor mele, solul este suprasaturat de umiditate. Această problemă merită atenția celor ce se ocupă cu studierea zonei cuprinse între Ecuator și paralelele 10° lat. sud., pentru că atunci cînd soarele se găsește în cel mai îndepărtat punct nordic, adică la tropicul Racului, apele Nilului nu cresc prea mult, umflarea lor petrecîndu-se o dată cu întoarcerea soarelui spre Ecuator, adică se repetă situația din sudul continentului. Într-adevăr creșterea apelor Zambeziului începe tocmai în clipa cînd soarele se află la tropicul Capricornului [2].

Potrivit informațiilor primite de la arabii din Zanzibar întîlniți la Naliele, regiunea de la răsărit de Lunda are cam același relief ca și aceasta din urmă. Arabii spun că acolo se întîlnesc

cîmpii mlaștinoase și că pe unele dintre ele nu vezi nici un copac. Ei susțin că în direcția aceea — adică spre răsărit — se găsește un lac mare și puțin adînc, numit Tanganika, care poate fi trecut cu bărcile în trei zile. El ar fi unit cu lacul Kalagve (Karague), situat ceva mai la nord.

Din Kalagve ar izvorî o mulțime de mici rîuri, care se adună în rîul Loapulu, un afluent de la răsărit al Zambeziului; Loapulu curge de la nord-est și se varsă în Zambezi dincolo de orașul Kazembe.

De la Kazembe pînă la extremitatea sudică a acestui lac ar fi 10 zile de drum, mergînd spre nord-est și întrucît Kazembe se află probabil la peste cinci zile de drum de Șinte, noi ne găseam la o distanță de cel puțin 150 mile (280 km) de lac.

Traversarăm deci Lotembva de nord și ne continuarăm drumul spre lacul Dilolo. Dilolo este un lac frumos, lung de 6 sau 8 mile (11—15 km) și lat de 1—2 mile (1.8—3.7 km), în formă aproape triunghiulară. Dintr-un colț al lacului se desprinde un braț care se unește cu Lotembva de sud. După șesurile monotone și plictisitoare și după întunecimea pădurilor, vederea apelor lui albastre și a valurilor ce se spărgeau de maluri îmi producea o impresie mai mult decît plăcută. Tînjeam după impresiile vii pe care mi le trezește întotdeauna întinderile mari de apă, îndeosebi nețărmuritul și bătrînul ocean. El e plin de viață, pe cînd șesurile monotone prin care umblasem pînă acum îmi provocau un simțămînt apăsător de parcă aș fi fost îngropat de viu.

Moene-le (stăpînul) lacului Dilolo era un flăcău gras și vesel. Îi părea rău că atunci cînd nu primește vizita străinilor are multă bere și tocmai cînd îi vin oaspeți îi lipsește berea. Băștinașii din împrejurimi plecaseră la vînătoare de antilope, ca să-i trimită lui Matiamvo tributul de piei.

În lac se prinde mult pește, iar în păpuriș se găsesc nenumărate cuiburi de păsări acvatice, pline cu pui. Lacul Dilolo are coordonatele 11°32′ lat. sud. și 22°27′ long. est.

La 14 iunie am ajuns în satele lui Katema. După cum am spus, colibele acestui grup de sate sînt construite la întîmplare, fără nici un plan. În momentul sosirii noastre Katema era și el plecat la vînătoare ca să strîngă piei pentru Matiamvo. Revederea cu vechile noastre cunoștințe a fost foarte cordială.

La 15 iunie Katema a aflat că sosisem și s-a întors de la vînătoare. Ar fi vrut să rămîn mai mult timp la dînsul ca să mă odihnesc și să mănînc pe săturate și a făcut tot ce i-a stat în putință ca să mă simt cît mai bine și să mă întremez. Oamenii de aici sînt foarte primitori și Katema nu făcea excepție de la regulă. Cînd a venit în tabăra noastră i-am dăruit, potrivit făgăduielii date cînd plecasem spre Luanda, un veston de serj roșu,

cu fluturaşi aurii, mărgele şi praf de puşcă. Katema m-a întrebat dacă nu pot să-i fac şi lui nişte haine ca ale mele, fiindcă ar vrea să-i primească pe străini îmbrăcat ca un om alb. La plecare, dorind să-mi arate că este un om de vază, s-a cocoţat pe umerii interpretului său. Interpretul era cam pirpiriu, iar Katema — un vlăjgan înalt de 6 picioare (peste 1,8 m) şi foarte bine dezvoltat. Dacă interpretul n-ar fi fost obişnuit să-l ducă în spinare, ar fi căzut amîndoi de-a berbeleacul.

A doua zi Katema ne-a dăruit o vacă. Majoritatea vacilor lui erau albe şi foarte frumoase. Am văzut un stol de stăncuţe (ceea ce în Lunda constituie o mare raritate); ele scormoneau pămîntul în căutare de viermi, pe care aici îi mănîncă şi oamenii.

În ziua de 19 părăsirăm oraşul lui Katema şi după ce merserăm patru mile spre răsărit, trecurăm prin vad braţul sudic al lacului Dilolo. Braţul are o milă şi un sfert (2,3 km) în lăţime şi deoarece prin această ramificaţie se varsă apa lacului în Lotembva, Dilolo este probabil canalul de scurgere al şesurilor din jur. Cînd l-am trecut prin vad apa îmi ajungea pînă la piept. Trebuie să spun că ne-am croit cu greu drum prin desişurile de trestie şi arum. După alte trei mile spre est am ajuns la Lotembva de sud, care aici curge printr-o vale lată de două mile (3,7 km). Lăţimea Lotembvei este de 80—90 iarzi (pînă la 80 m); şi ea are numeroase ostroave acoperite cu păduri dese. În anotimpul ploilor valea se inundă şi, cînd se retrag apele, localnicii prind cantităţi imense de peşte. Nu e de mirare că aici vezi în tot locul vîrşe. Băştinaşii pescuiesc cu predilecţie un peştişor mic, cam de mărimea porcanului, şi îl usucă la soare. Carnea lui este amăruie şi are un miros puternic, caracteristic. Zambezienilor mei le-a plăcut foarte mult, cu toate că îl mîncau pentru prima oară. După inundaţie apele lasă pe cărări o mîzgă respingătoare de plante putrescente, şi din această pricină în perioada uscării solului se înregistrează numeroase îmbolnăviri.

În continuare străbăturăm cîmpia întinsă de la nordul Leebei, pe care o trecurăm lîngă Kaniente, la 20 de mile (37 km) spre vest de înălţimea Piri, adică de locul unde o traversasem la ducere.

Cred că nu e de prisos să informez cititorul că acum, iarna, temperatura apei era dimineaţa de 47° (17,7°C), iar a aerului — de 50° (18,8°C); aerul, saturat de umiditate, era rece, dar ziua, cînd bătea soarele, devenea foarte cald şi în locurile cele mai răcoroase termometrul urca la 88°—90° (33,3°—34°C), pentru ca spre seară să coboare pînă la 76°—78° (28.7°—29,5°C).

În sfîrşit, iată-ne ajunşi în oraşul vechiului nostru prieten Şinte, care ne-a întîmpinat cu o nemărginită bucurie. Oraşul lui Şinte se găseşte la 12°37′35″ lat. sud., şi 22°27′ long. est. Ne-am odihnit aici pînă în ziua de 6 iulie, cînd ne-am îmbarcat spre a

ne continua drumul navigînd pe Leeba. După ce văzusem Koanza lîngă Massangano, am căpătat convingerea că Leeba este cu cel puțin o treime mai mare decît Koanza. În timpul ultimei inundații, Leeba crescuse cu aproape 40 de picioare (12 m) în linie dreaptă, dar trebuie să precizez că anul acesta căzuseră mult mai multe ploi ca de obicei. Însoțitorii mei cumpărară de la balonzi cîteva bărci mici, pentru două persoane. Ele aveau pereții foarte subțiri și erau extrem de ușoare. Cu aceste ambarcații vînează băștinașii animalele.

Navigînd pe Leeba am zărit o mulțime de animale sălbatice, în special taghetsi *(Aegoceros eguina)*, apoi un splendid exemplar de antilopă putocuane *(Antilope niger)*, precum și doi lei superbi. Într-un sat am fost insistent rugați să ucidem niște bivoli care, noapte de noapte, intrau în grădini și distrugeau semănăturile de manioc. Pînă acum nu avusesem succes la vînătoare cu animalele întîlnite și duceam dorul cărnii, așa că am pornit pe urmele bivolilor bătrîni. Bivolii sînt foarte precauți și în timpul zilei sau cînd se odihnesc se retrag în cele mai dese hățișuri ale pădurii. De cîteva ori ne-am apropiat de ei pînă la o distanță de 6 iarzi (5 m) fără să le bănuim prezența și chiar atunci nu auzeam decît trosnetul crengilor uscate sub copitele lor, cînd o luau la goană. Ne furișam cu băgare de seamă, călcînd ușurel pe frunzele uscate, stăpîniți de teama că în fiecare clipă am putea fi atacați prin surprindere de aceste cornute extrem de periculoase.

Am înștiințat-o pe Manenko, vechea noastră cunoștință, de sosirea noastră și o zi întreagă am așteptat-o în dreptul satului ei, care se găsea la 15 mile (28 km) de rîu. Manenko ne-a trimis de îndată o mulțime de produse, scuzîndu-se că nu poate să vină în persoană, fiindcă se fripsese la un picior. A doua zi am asistat la ceremonia kasendi, menită să întărească prietenia între balonzi și macololi. Iată cum se desfășoară această ceremonie: părțile care încheie o alianță de prietenie (în cazul de față — Pitsane și Sambanza, soțul lui Manenko) își dau mîna și se țin strîns. Apoi pe mîinile strînse, pe obrazul drept și pe fruntea amîndurora se fac mici crestături din care se ia puțin sînge. Sîngele strîns se varsă separat în cîte un urcior cu bere și se amestecă bine; apoi fiecare din ei bea berea amestecată cu sîngele celuilalt și din acea clipă devin pentru totdeauna prieteni sau chiar neamuri. În timp ce ei beau, toți cei de față bat în pămînt cu niște bastoane scurte și strigă anumite formule care întăresc alianța. Berea rămasă în urcioare este băută pe rînd de întreaga asistență. Principalele personaje ale kasendiului sînt considerate de-acum încolo rude de sînge și sînt datoare să se prevină reciproc dacă află că îi amenință o primejdie. Dacă Sekeletu, de pildă, s-ar hotărî să-i atace pe balonzi, Pitsane avea datoria să-l prevină din vreme pe Sam-

banza și aceeași obligație îi revenea, în împrejurări similare, și lui Sambanza. După terminarea kasendiului, proaspetele neamuri și-au oferit reciproc cele mai scumpe daruri. Sambanza a plecat îmbrăcat în hainele lui Pitsane, croite din serj verde cu înfloriturl roșii, iar Pitsane, în afara unei mari cantități de produse alimentare, a primit două scoici identice cu aceea pe care o căpătasem eu de la Șinte.

Coborînd pe Leeba ne-am întîlnit cu o mulțime de vînători din tribul mambove, ocupați cu uscatul cărnii de hipopotam, bivol și crocodil. Tribul mambove este condus de șeful Masico. Mambovii sînt vînători iscusiți. Ei izbutesc să se furișeze în apropierea animalelor, camuflați în piei de lece sau ținînd deasupra ierbii fie un cap de pocus, cu coarne cu tot, fie partea superioară a unui *jabiru (Musteru senegalensis)* — un cocor alb, cu gîtul lung și ciocul răsucit în sus. Acoperiți cu această momîie, vînătorii se tîrăsc de-a bușilea prin iarbă ; ei pot să ridice lesne capul și să privească viitoarea pradă, rămînînd totodată invizibili, pînă se apropie de animal la distanța de zbor a săgeții. Vînătorii mambovi mi-au dăruit trei broaște țestoase acvatice. Le-am fiert pe toate trei și în una din ele am gasit patruzeci de ouă. Ouăle aveau coaja moale și erau la fel de groase la ambele extremități, ca ouăle de crocodil. Carnea de broască țestoasă, în special ficatul, are un gust minunat.

Întîlneam o sumedenie de animale sălbatice, dar devenisem un prost țintaș și greșeam mereu. O dată m-am dus la vînătoare hotărît să mă apropii de o zebră pînă la o distanță de unde să nu dau greș. Navigam cu o barcă mică pe un braț al rîului, foarte aproape de mal. Cei doi luntrași vîsleau fără zgomot, aplecați cît mai jos, dirijînd luntrea spre un locșor fără trestii, unde păștea o turmă de zebre și pocuși. Privit din barcă, locul respectiv părea o mică porțiune de pămînt lunecos și umed, cum se întîlnesc atîtea pe malurile rîurilor. Cînd am ajuns însă la numai cîțiva iarzi distanță, bucata de pămînt umed s-a deplasat repede și s-a aruncat în apă : ceea ce luasem noi drept pămînt ferm, era în realitate un crocodil mare. Cu toate strădaniile mele de a mă apropia cît mai mult de animale, n-am izbutit decît să rănesc în picior o zebră Luntrașii au pornit în urmărirea ei, dar rana de la piciorul posterior n-o împiedica să alerge în galop. Mergeam încetișor în urma lor, pe o cîmpie întinsă, acoperită cu iarbă deasă, cînd deodată am văzut că sînt și eu urmărit de un bivol, scos din bîrlogul lui de restul grupului nostru. M-am uitat repede împrejur : singurul copac se găsea la 100 iarzi (90 m) ; așadar n-aveam unde să mă adăpostesc. Intenționam să ochesc bivolul drept în frunte, cînd se va apropia la 3 sau 4 iarzi (circa 3—4 m) și în așteptare am ridicat cocoșul carabinei. În aceeași clipă m-a străfulgerat un gînd :

„Și ce te faci dacă arma nu ia foc?“ Bivolul continua să se apropie cu aceeași viteză. Am dus carabina la umăr. O tufă mică și un smoc de iarbă aflate cam la 15 iarzi (13 m) de mine l-au silit să se abată puțin de la linia dreaptă, oferindu-mi pentru țintă spata din față. Am auzit cum glontele l-a lovit în piept. Durerea a silit bivolul să renunțe la intenția de a mă ataca; a făcut un salt lateral și s-a îndreptat spre rîu, dar n-a apucat să intre în apă și s-a prăbușit mort pe mal.

27 iulie. Astăzi am ajuns la Libonta unde am fost primiți ca nicăieri pînă acum, cu o explozie de bucurie. Toate femeile au ieșit să ne întîmpine. Ele dansau din mers și cîntau cîntece în cinstea noastră. Unele țineau în mînă un băț și o rogojină, care simbolizau un scut și o suliță. Altele au alergat înaintea însoțitorilor mei, i-au sărutat entuziasmate pe mîini și pe obraji pe cunoscuții lor și au stîrnit un asemenea praf, că abia cînd am ajuns în dreptul cotlei, unde se adunaseră și ne așteptau solemn bărbații, am putut să respir în voie. Ne priveau ca pe niște oameni înviați din morți, căci vracii îi vestiseră că murisem de mult.

CAPITOLUL XXV

PASĂREA LINCOLOLO — SATUL CITLANE — TOVARĂŞII MEI DE DRUM AFLĂ CĂ NEVESTELE LOR S-AU MĂRITAT CU ALŢII — BARCA ÎN CARE NE GĂSEAM ERA SĂ FIE RĂSTURNATĂ DE UN HIPOPOTAM — GONIE — ASPECTUL COPACILOR LA SFÎRŞITUL IERNII — CERUL MOHORÎT — MULŢIMEA VIETĂŢILOR — GĂRGĂUNII — PACHETUL TRIMIS DE MISTER MOFFAT — R. MURCHINSON A REUŞIT SĂ STABILEASCĂ ADEVĂRATA STRUCTURĂ A CONTINENTULUI AFRICAN — SOSIREA LA LINYANTI — MAREA ADUNARE — SEKELETU ÎMBRACĂ UNIFORMA NOUĂ — INFORMAŢII DESPRE ŢINUTUL DE LA NORD-EST — O CONSFĂTUIRE ÎN LEGĂTURĂ CU RUTA SPRE COASTA DE RĂSĂRIT — HOTĂRĂSC SĂ URMEZ MALUL NORDIC AL FLUVIULUI ZAMBEZI — ÎN AŞTEPTAREA PLOILOR— CUM ÎŞI PETREC TIMPUL BĂŞTINAŞII ÎN ORELE CELE MAI CĂLDUROASE ALE ZILEI — BEN HABIB VREA SĂ SE ÎNSOARE — O FATĂ ÎŞI ALEGE SOŢUL — MĂGARII — IMPRESIILE BĂŞTINAŞILOR — «O MÎNCARE PENTRU ŞEFI»

La 31 iulie ne-am despărţit de prietenii noştri din Libonta. In satul Citlane am prins o mulţime de pui măricei de *lincololo (Anastomus lamalligerus)*, o pasăre neagră, cu picioare lungi, ceva mai mare ca o cioară. Lincololo se hrăneşte cu scoici *(Ampullaria)* şi trăieşte în stoluri mari, în desişurile de trestii. Locurile unde-şi fac ele cuiburile sînt cunoscute băştinaşilor; în fiecare an aceste păsări se aşază în acelaşi loc, care potrivit uzanţelor aparţine căpeteniilor. La o dată precisă, căpeteniile dau poruncă să se înceapă prinsul puilor de lincololo. Culesul „recoltei", cum au intitulat chiar ei această originală vînătoare, s-a ridicat de astă dată la 175 de pui, încă neîmbrăcaţi în pene. Toţi mi-au fost dăruiţi mie. Păsările adulte sosesc în stoluri mari pe Liambie şi par slabe şi descărnate. Puii, dimpotrivă, sînt foarte graşi şi fripţi la frigare reprezintă o delicatesă foarte apreciată de barotsi.

Ca toate satele barotsilor, Citlane este aşezat pe o înălţime ferită de furia viiturilor. Anul acesta însă Liambia inundase aproape toată valea. Nici bătrînii nu pomeniseră o asemenea inundaţie.

La Citlane creşte un adevărat *Ficus indica*, ale cărui rădăcini ce coboară direct din ramuri se răspîndiseră pe o suprafaţă mare. Băştinaşii l-au botezat „copacul cu picioare" *(more oa maotu)*. E interesant că toţi indigenii venerează acest copac. Din ţara barotsilor şi pînă în Luanda aborigenii cred că ficusul are însuşirea magică de a-i feri de nenorociri.

La 1 august am sosit la Naliele (Naricle). Însoţitorii mei erau încîntaţi de entuziasmul şi dragostea cu care erau primiţi pretutindeni, dar, din păcate, le erau rezervate mari necazuri tocmai de unde nu se aşteptau.

In cei doi ani de absență a soților, o parte din nevestele lor se măritaseră cu alți bărbați. Printre altele, așa procedase și soția lui Mașauana, cu care avea doi copii. Mașauana s-a prefăcut indiferent și s-a exprimat chiar astfel: „Ei și, femei găsești cît iarba și am să-mi iau alta; n-are decît să plece". Pentru ca să adauge imediat: — „Ah, dacă mi-ar cădea în mîini flăcăul ăla, i-aș trage o mamă de bătaie, să mă pomenească". Cum toți zambezienii aveau mai multe neveste, am încercat să-i consolez zicîndu-le că și așa erau mai bogați decît mine căci oricum ei tot au rămas cu ceva! Vorbele mele au avut însă un efect contrar, întărîtîndu-i și mai aprig: „În timp ce noi ne chinuiam — spuneau ei, — alții mîncau pîinea noastră". Unele neveste și-au întîmpinat soții purtînd în brațe copii de țîță. Ciudat, dar faptul acesta n-a fost de natură să-i înfurie pe tovarășii mei de călătorie. Pentru unii dintre ei, și anume pentru cei care aveau o singură nevastă, am intervenit pe lîngă șef ca să dea ordin să li se restituie soțiile legitime.

La Naliele mai sînt în viață mulți bătrîni care au fost tovarășii faimosului șef Santuru. E interesant că în valea barotsilor nu s-a păstrat nici o legendă despre cutremurele ce au avut probabil loc în trecut. Rapiditatea cu care băștinașii sesizează și înțeleg tot ceea ce le impresionează nemijlocit simțurile, asociată cu buna lor memorie, mă face să cred că probabil în ultimele două secole în mijlocul continentului, adică între paralelele 7 și 27° lat. sud., nu s-au produs dislocări importante ale scoarței terestre. În centrul acestei zone nu se văd nici un fel de indicii ale unor dislocări recente, cu excepția cascadei Gonie, și nici urme de uragane: de altfel, nici legendele nu păstrează amintirea unor asemenea calamități.

Din Naliele am plecat la 13 august. La amiază, în timp ce navigam în apropierea țărmului, un hipopotam a izbit cu capul luntrea în care mă găseam, a ridicat prova în aer și era cît pe ce s-o răstoarne. Izbitura, puternică și neașteptată, l-a azvîrlit pe Mașauana în apă, iar noi ceilalți ne-am aruncat singuri în valuri și am înotat de zor spre malul de care ne despărțeau numai 10 iarzi (9 m). Întorcînd capul am văzut că hipopotamul ieșise la suprafață în apropierea bărcii și îi dădea tîrcoale, ca și cum ar fi vrut să constate ce stricăciuni îi pricinuise. Am aflat că era o femelă al cărei pui fusese ucis cu o zi înainte de vînători băștinași. Scăpasem teferi și nevătămați alegîndu-ne doar cu spaima și cu hainele și bagajele ude. Întîmplarea era cu totul neobișnuită, dat fiind că navigasem foarte aproape de mal. Mirarea băștinașilor a fost atît de mare încît au început să strige: „Hipopotamul a înnebunit!". Știind că în barcă eram opt oameni, plus bagajele, vă veți da seama ce forță uriașă are hipopotamul cînd se găsește în elementul său, adică în apă.

Hipopotamul răstoarnă barca
(după desenul lui Livingstone)

Iată-ne din nou la cascada Gonie. Stîncile de gresie cenușie-roșiatică, cu straturile aproape orizontale, sînt ciuruite de madrepore. Insectele au găurit piatra în toate direcțiile. Roca propriu-zisă este bogată în fier și datorită fierului întărit la suprafață pare acoperită cu glazură, particularitate specifică aici multor roci.

22 august. Iarna e pe sfîrșite. Copacii de pe malurile fluviului încep să înmugurcască și să înflorească. Frunzele bătrîne se desprind de pe ramuri, cedînd locul celor tinere, colorate în portocaliu-aprins. Culoarea portocalie a frunzelor tinere este atît de intensă, încît le-am luat drept flori. Frunzele copacilor de aici sînt colorate în toate nuanțele posibile de galben: galben propriu-zis, portocaliu, purpuriu, arămiu, brun-roșcat, iar unele sînt negre ca cerneala.

Navigam spre Seșeke și mărețul fluviu mă impresiona la fel de puternic ca și atunci cînd l-am văzut prima oară.

Peisajele erau minunate în pofida timpului mohorît.

Iarna, la Colobeng, cerul capătă întotdeauna la orizont o ușoară nuanță fumurie, specifică: același fenomen îl observam acum și aici, dar în Luanda el nu existase. O vreme am crezut că această încețoșare era provocată de fumul ce se ridica de pe întinsele cîmpii înierbate, cărora băștinașii le dau foc în fiecare an, nimicind astfel sute de mile pătrate de pășuni admirabile. Deoarece însă în nord, unde iarna se arde mult mai multă iarbă decît în sud, cerul

nu capătă de loc această nuanță fumurie, explicația trebuie căutată în altă parte. S-ar putea ca temperatura scăzută din timpul iernii să condenseze vaporii de apă purtați de curenții de aer din straturile superioare și din cauza lor cerul să pară înceţoşat de fum.

E uimitor cîte vietăți trăiesc aici ! Cînd apele fluviului încep să crească, curentul poartă la vale cîrduri de ibiși și alte păsări acvatice. Ziua, malurile nisipoase par complet albe din pricina pelicanilor aliniați unul lîngă altul, în șiruri lungi ; o dată am numărat trei sute de exemplare. În alte locuri malurile devin cafenii din cauza mulțimii rațelor *(Anas histrionica)* : cu un singur foc am ucis paisprezece bucăți ; aiurea se adună nenumărate *Querquedula hottentota Smith* și alte aripate. Deasupra apei se rotesc nenumărați pescăruși *(Procellaria turtur Smith)*. Prezența, în număr imens, a păsărelelor care se hrănesc cu insecte, dovedește că în apele Liambiei mișună fel de fel de mici vietăți. Cînd mergeam prin tufișurile de pe mal ne trezeam uneori înțepați de gărgăunii care aici își atîrna cuiburile de crengile copacilor. asemenea viespilor noastre. Gărgăunul are sentimentul matern foarte dezvoltat și dacă atingi din întîmplare tufișul în apropierea cuibului său, te urmărește pe o distanță de 20—30 de iarzi (20—25 m). Gărgăunul caută întotdeauna să înțepe cît mai aproape de ochi ; împunsătura acului său îți dă senzația unei descărcări electrice sau a unei lovituri puternice. Veninul împroşcat amorțeşte pentru o clipă locul înțepat, după care începe să doară acut. Departe de cuib gărgăunul este însă foarte fricos. Beciuanii îl numesc *murotuani*.

La Seşeke mă aștepta un pachet trimis de la Kuruman de mister Moffat. Noutățile din scrisoare se învechiseră și nu mai erau de actualitate, dar una dintre știri m-a interesat nespus de mult : că Roderick Murchinson, prietenul meu, publicase la Londra o lucrare despre Africa, a cărei concluzie despre structura continentului era identică cu aceea la care ajunsesem eu recent. Studiind atent harta geologică întocmită de Bain, precum și alte materiale, inclusiv descoperirile făcute de Oswell și de mine, Murchinson, într-o cuvîntare rostită în 1852 la Societatea de geografie, a dat o explicație foarte clară a particularităților structurii continentului african, ba chiar, sigur de concluzia sa, mi-a trimis pentru informare o copie a cuvîntării. Aşadar, şezînd liniștit în fotoliul său voltairian, el mă întrecuse cu trei ani, cu treizeci și șase de luni în care eu, chinuit cumplit de malarie, îmi croiam cu greu drum prin hățișurile pădurilor și prin mlaștini. Pentru mine lucrurile deveniseră limpezi pe malul lacului Dilolo. Nutream atunci speranța că voi demonstra cel dintîi că Africa centrală este un platou brăzdat de rîuri, situat ceva mai jos decît marginile lui înalte. Precum se vede, speranța mea se spulberase.

La Seșcke am zăbovit cîteva zile, pînă ni s-au adus de la Linyanti caii lăsați acolo, după care am intrat în acest oraș, unde am găsit în perfectă stare chervanul împreună cu toate lucrurile lăsate aici în noiembrie 1853. Toți locuitorii au fost convocați să asculte expunerea călătoriei noastre și să asiste la înmînarea darurilor trimise lui Sekeletu de guvernator și de negustorii din Luanda. I-am explicat lui Sekeletu că darurile n-au fost cumpărate de mine, și nu-mi aparțin, ele fiindu-i trimise de oamenii albi ca semn al prieteniei ce i-o nutresc și a dorinței lor de a stabili relații comerciale cu macololii. Apoi i-am lăsat pe tovarășii mei de călătorie să povestească tot ce văzuseră și auziseră. Ei nu s-au lăsat rugați și au povestit totul de-a fir a păr, fără să scape nici un amănunt. Punctul culminant al tuturor cuvîntărilor lor era afirmația că fuseseră pînă la capătul lumii și că s-au întors îndărăt numai după ce înaintea lor nu se mai vedea nici un petic de pămînt. Atunci un bătrîn isteț i-a întrebat: „Vasăzică, ați ajuns pînă la Ma-Robert (doamna Livingstone)?“ Atunci au fost nevoiți să recunoască că Ma-Robert trăiește ceva mai departe decît capătul lumii, și n-au putut să ajungă pînă la ea!

Sekeletu s-a îmbrăcat în uniforma nouă-nouță de colonel și apariția lui a produs o puternică impresie asupra celor prezenți.

În scurt timp am primit numeroase cereri din partea voluntarilor care doreau să mă însoțească în proiectata călătorie pe coasta de răsărit a Africii. Îmi declarau candid că doresc și ei să poată povesti la întoarcere lucruri la fel de interesante ca actualii mei însoțitori.

Nu mă puteam decide ce rută să aleg. Arabii din Zanzibar veniseră aici prin ținuturi liniștite și susțineau că puternicii șefi Moatuto, Moararo și Mogolo, cîrmuitorii triburilor batutu, baroro și bagogo, ale căror teritorii se aflau la nord-est de Kazembe, nu mă vor împiedica să trec prin țara lor. Tot ei mi-au spus că acești negri trăiesc, ca și balonzii, în sate mici și că drumul nu prezintă nici un fel de greutăți. Din informațiile arabilor reieșea că după zece zile de la Kazembe, drumul ocolește extremitatea lacului Tanganica și ajunge într-un punct situat la nord-vest de capătul sudic al lacului, unde călătorii găsesc bărci pentru a-l traversa.

Traversarea lacului durează trei zile și pentru înnoptat ei poposeau pe niște insulițe; e de presupus deci că Tanganyika are 40—50 mile (circa 70—90 km) lățime. Această distanță este străbătută împingînd bărcile cu vîslele transformate în prăjini, fiindcă apele lacului sînt foarte mici.

Drumul spre lac este întretăiat de numeroase pîrîuri, dar numai de trei rîuri mari. Această rută mi se părea cea mai ușoară, însă adevăratul meu scop fiind descoperirea unei căi fluviale și

nu a unui drum pe uscat, ea nu mă atrăgea atît de mult ca o călătorie pe Zambezi sau Liambie, cum i se mai spune acestui fluviu.

Macololii, care mai înainte locuiseră în apropierea vărsării rîului Kafue în Zambezi, cunoşteau bine întreaga regiune de la răsărit de Linyanti pînă la Kafue şi mă sfătuiau într-un glas să aleg această rută şi să renunţ la drumul spre Zanzibar. Ei mă asigurau că singurul obstacol în calea noastră va fi cataracta Victoria. Unii mi-au recomandat să mă întorc la Seşeke, apoi să mă îndrept spre nord-est pînă la rîul Kafue, aflat la şase zile depărtare de Seşeke, şi să cobor pe el pînă la Zambezi. Alţii mă sfătuiau să pornesc pe malul sudic al Liambiei şi după ce voi trece de cascadă să fac rost de bărci şi în continuare să navighez pe fluviu.

Toţi susţineau că pe malul nordic al Zambeziului nu se poate merge, el fiind accidentat şi stîncos. Iar cînd Ponuane a propus totuşi ca bărcile să fie transportate pe uscat, şi anume pe malul nordic, pînă în punctul unde Liambia devine din nou lată şi liniştită, mulţi au ripostat că dificultăţile unei asemenea expediţii i-ar sili pe viitorii mei însoţitori să mă părăsească. Pe de altă parte, ambele maluri prezentau dezavantajul că erau năpădite de musca tţe şi că locuitorii satelor din împrejurimi nu puteau creşte nici un fel de animale domestice, cu excepţia caprelor.

Firesţe, ruta spre Zanzibar era cea mai convenabilă, fiindcă triburile prin ale căror teritorii aş fi trecut aveau o atitudine prietenoasă faţă de călătorii străini, pe cînd batocii, aşezaţi în preajma Zambeziului, sînt ostili macololilor, pe care îi consideră drept cotropitori. Cîntărind toate argumentele pro şi contra, am hotărît totuşi să pornesc în jos pe Zambezi, fiindcă tocmai aici se deschideau perspectivele unei căi fluviale permanente. Şi, cu toate că malul nordic prezenta incovenientele arătate, l-am ales pe el, deoarece m-am orientat după harta lui Baudich, care indica greşit că Tete, cel mai înaintat post portughez, se găseşte pe malul de nord.

Septembrie se apropia de sfîrşit şi aşteptam din zi în zi să înceapă ploile regulate. Pe cer treceau nori grei, plumburii şi vîntul sufla cu putere de la răsărit, totuşi căldura era insuportabilă. Macololii insistau să nu pornesc la drum înainte ca ploile să răcorească pămîntul şi aerul. Dacă plecam fără întîrziere, riscam să mă îmbolnăvesc iarăşi de malarie. Ca atare, am decis să mai zăbovesc.

Cititorul îşi va putea face o idee despre căldurile caniculare din octombrie după simplul fapt că la umbra chervanului termometrul se menţinea în tot cursul zilei la 100° (37,7°C). Expus la loc deschis el urca la 110° (41,4°C), iar seara, după apusul soarelui cobora la 89° (33,7°C). La ora 10 noaptea el arăta 80° (30,2°C), apoi scădea treptat pînă la 70° (26,4°C), temperatura

cea mai joasă înregistrîndu-se înaintea revărsatului zorilor. În orele cele mai călduroase băştinaşii se ascund în colibe, unde în timpul zilei domneşte o răcoare plăcută, în schimb noaptea te înăbuşi în ele. Băştinaşii înstăriţi se instalează comod înăuntrul colibelor şi beau cantităţi uriaşe de boialoa — berea negrilor — ceea ce le provoacă o transpiraţie abundentă, care evaporîndu-se le dă o senzaţie agreabilă de răcoare.

1 octombrie. Înainte să plece spre Luanda, Ben-Habib, negustorul arab sosit la Linyanti, a cerut-o în căsătorie pe fata răposatului şef Sebituane. Arabii recurg la acest sistem ca să capete influenţă în rîndurile negrilor. Manciuniane, fata lui Sebituane, avea vreo douăzeci de ani. Deoarece mă bucuraseм de prietenia răposatului ei tată, mi s-a cerut şi mie sfatul. M-am pronunţat împotriva căsătoriei, pe considerentul că Ben-Habib ar fi dus-o în ţara lui depărtată, de unde n-ar mai fi venit niciodată. Manciuniane avea pielea la fel de deschisă ca a arabilor şi fizicul ei nu se deosebea de tipul arab, dar nu mă îndoiam că altele erau motivele care îl îndemnaseră pe Ben-Habib s-o peţească.

La contractarea căsătoriilor băştinaşii cer arareori părerea viitoarelor neveste. Tot atunci cinci flăcăi peţeau aceeaşi fată, o servitoare a lui Sekeletu, considerată în unanimitate o adevărată frumuseţe. Cînd unul dintre peţitori l-a rugat pe Sekeletu să-i aprobe cererea, Sekeletu i-a chemat pe toţi cei cinci pretendenţi, pentru ca fata să-şi aleagă singură soţul. Doi pretendenţi n-au avut curajul să se înfăţişeze : eventualitatea de a fi respinşi le era, probabil, insuportabilă. Ceilalţi trei amorezi s-au aliniat în faţa fetei şi ea l-a ales fără să ezite pe cel mai chipeş dintre ei. Era amuzant să vezi chipurile dezamăgite ale tuciuriilor candidaţi nenorocoşi, pe care asistenţa i-a întîmpinat cu rîsete vesele.

Macololii erau entuziasmaţi de cei doi măgăruşi trimişi de negustorii din Luanda. Între timp căpătasem certitudinea că musca ţeţe era neputincioasă în faţa asinilor şi că deci existau toate şansele ca această specie de animale să poată propăşi aici. Mă bucuram că izbutisem să-i aduc teferi la Linyanti. De la Luanda şi pînă la începerea coborîşului spre Liambie, urechiaţii se simţiseră admirabil şi alergaseră vioi tot drumul. În schimb, desişurile încîlcite de plante acvatice de pe malurile numeroaselor braţe ale Liambiei, unde erau cît pe ce să se înece, îi istoviseră, le sleiseră puterile şi cînd am ajuns la Naliele nu mai rămăsese din ei decît pielea şi osul. Însoţitorii mei se minunau de iscusinţa cu care măgarii alegeau pentru păscut cele mai bune ierburi, deşi ele nu creşteau în Luanda şi ei n-aveau de unde să le cunoască. Din cînd în cînd măgăruşii îşi îngăduiau să se delecteze cu puţină muzică şi gla-

surile lor înspăimîntau pe zambezienii mei mai dihai decît răgetele leilor.

La 27 octombrie 1855 a căzut prima ploaie serioasă, care a ținut toată noaptea. Vîntul a suflat de la nord-est, ca și la Colobeng. Sosise anotimpul ploios și era momentul să mă pregătesc de plecare. Mama lui Sekeletu m-a aprovizionat cu un sac cu arahide prăjite în smîntînă și ușor sărate, mîncare considerată aici demnă de masa unui șef. Alte femei au măcinat porumbul cules de pe ogorul meu, ca să am făină pentru drum.

Sekeletu i-a numit pe Sekvebu și Caniantu, mai mari peste însoțitorii mei. În copilărie Sekvebu fusese luat în captivitate de matabeli și tribul în mijlocul căruia crescuse era stabilit acum în apropierea orașului Tete. Sekvebu săvîrșise mai multe călătorii în josul Zambeziului și cunoștea bine dialectele vorbite pe ambele lui maluri. M-am convins că avea o minte ageră și o judecată sănătoasă. De la bun început m-a sfătuit să ne ținem la oarecare distanță de fluviu, deoarece malurile sînt năpădite de musca țețe, pietroase și afară de asta, îndată după cataractă, Liambia face un cot și curge spre nord-nord-est.

CAPITOLUL XXVI

PLECAREA DIN LINYANTI — FURTUNA — O MANIFESTARE SINCERĂ DE PRIETENIE — NAVIGĂM ÎN AVALUL LIAMBIEI — KOTLA CĂPETENIEI SEKOTE ŞI CRANIILE OMENEŞTI — MORMÎNTUL LUI ESTE ÎMPODOBIT CU COLŢI DE ELEFANT — CATARACTA VICTORIA — NUMELE EI ÎN LIMBA BĂŞTINAŞILOR — TRÎMBELE DE VAPORI — O FISURĂ GIGANTICĂ — EROZIUNEA ROCILOR — VIZITEZ A DOUA OARĂ CATARACTA — LIVADA DE PE INSULĂ — DESPĂRŢIREA DE SEKELETU — CĂLĂTORIM NOAPTEA — RÎUL LECONE — VECHILE LACURI CU APĂ DULCE — CUM S-A FORMAT LACUL NGAMI — SCURGEREA APELOR DIN MAREA VALE — HĂRŢILE — SATUL LUI MOIARA — «FÎNTÎNA BUCURIEI» — SCOATEREA DINŢILOR — O EXPLICAŢIE HAZLIE — BATOCII SÎNT DE STATURĂ JOASĂ — COMPONENŢA GRUPULUI NOSTRU — TRAVERSĂM RÎUL UNGVESI — STRUCTURA GEOLOGICĂ A REGIUNII — RUINELE UNUI VECHI ORAŞ — ABUNDENŢA DE FRUCTE

La 3 noiembrie ne-am luat rămas bun de la prietenii noştri din Linyanti şi am pornit la drum, petrecuţi de Sekeletu şi o suită de vreo două sute de persoane printre care se găseau cei mai de vază oameni ai tribului. Sekeletu avea grijă de hrana întregii escorte şi în acest scop cerea vite în toate satele de popas.

Sectorul infestat de muştele ţeţe l-am străbătut mergînd noaptea, însă majoritatea oamenilor ne precedau pe lumină ca să pregătească tabăra. Sekeletu, cu şi alţi patruzeci de tineri aşteptam în locuri ferite de muşte sosirea întunericului şi abia atunci porneam mai departe. Într-o noapte ne-a prins o furtună straşnică. Pe la 10 seara s-a lăsat o beznă adîncă ; nici oamenii, nici caii nu puteau să deslueascâ ce era la doi paşi în faţa lor. Pe cer fulgerele dese şi orbitoare, ramificate în 8 sau 10 braţe, desenau contururile unor arbori fantastici. La lumina lor izbuteam să ne mai orientăm, dar în intervalele dintre fulgere, întunericul redevenea de nepătruns. Caii tremurau, nechezau speriaţi şi se învîrteau în loc, căutîndu-se parcă unul pe altul. Oamenii se împrăştiaseră care-ncotro, se ciocneau între ei şi cînd jerbele de foc sfîşiau iarăşi tenebrele, izbucneau în hohote de rîs. Tunetele bubuiau cu o putere pe care o au numai în ţările tropicale. Prietenii mei care fuseseră în India mi-au spus că în Africa tunetul e mai răsunător ca oriunde. Apoi a început să toarne cu găleata şi ploaia n-a făcut decît să sporească învălmăşeala.

După arşiţa din timpul zilei ne cuprinsese un frig cumplit şi cum în depărtare licărea un foc, ne îndreptarăm într-acolo. Focul fusese aprins de nişte drumeţi, care mergeau în sens opus : pe drumul acesta se întîmplă rareori să nu întîlneşti călători circulînd

în ambele sensuri, de la Gezeke la Linyanti și invers. Purtătorii bagajelor plecaseră înainte cu tot echipamentul meu, inclusiv pătura. Nu aveam de ales, așa că m-am culcat pe pămîntul umed și rece, pregătindu-mă să petrec o noapte mizerabilă. Atunci Sekeletu s-a apropiat și m-a acoperit cu pelerina sa, iar el s-a culcat fără să aibă cu ce să se învelească. Gestul m-a mișcat profund și mi-a dovedit sinceritatea prieteniei sale.

Cînd am ajuns la Seșeke, Sekeletu mi-a dăruit doisprezece boi, din care trei erau deprinși cu călăria. În plus, m-a aprovizionat cu o cantitate respectabilă de unt excelent, cu miere, precum și cu un număr de sape și mărgele de sticlă, ca să am cu ce cumpăra o barcă după ce vom trece de cataractă. De altfel, fără generozitatea lui n-aș fi putut întreprinde această nouă călătorie, căci cu ceea ce încasasem la Luanda îmi plătisem oamenii, iar restul îl cheltuisem pe drumul de întoarcere la Linyanti. Prin urmare, macololii și celelalte triburi africane mi-au pus la dispoziție toate mijloacele necesare pentru a ajunge pe coasta de est; tuturor le rămîn îndatorat și le voi păstra o vie recunoștință.

La 13 noiembrie o parte din noi ne-am îmbarcat la Seșeke în bărci, urmînd să mergem pe apă pînă la confluența Zambeziului cu Ciobe, iar restul grupului și-a continuat drumul pe uscat, împreună cu vitele. Noaptea am petrecut-o pe insula Mparia, situată în apropierea vărsării Ciobei. Insula este formată din trapp cu cristale de cuarț. Trappul este acoperit cu un strat verzui de minereu de cupru.

A doua zi am fost reținuți pentru cîteva ore de un vînt puternic de la răsărit, care a prins să sufle tocmai cînd ne pregăteam de plecare și a stîrnit valuri atît de mari, încît ar fi putut să ne răstoarne bărcile. Aici fluviul este foarte lat și adînc, și are două mari ostroave; privite de pe oricare mal, ele par unite cu țărmul opus.

După alte zece mile am ajuns la insula Nampene, de unde încep curenții repezi. Aici am abandonat bărcile și ne-am continuat drumul pe jos. În seara următoare am înnoptat lîngă insula Ciondo, apoi am traversat rîul Lecope sau Lecunie și dimineața am ajuns la insula Calai, fosta capitală a lui Sekote, ultimul șef al batocilor.

De ambele părți ale insulei apa este foarte adîncă iar țărmurile ei sînt stîncoase. Calai este destul de mare ca să poată adăposti un oraș întreg. În partea de nord a insulei se mai păstrează cotla lui Sekote, împodobită cu o mulțime de cranii omenești, înfipte în vîrful unor pari.

Una dintre marginile cotlei era străjuită de cranii și colți de hipopotam, deteriorate de timp. În apropierea cotlei, la umbra copacilor, se găsea mormîntul lui Sekote, împrejmuit de 70 de colți.

de elefant, iar alți treizeci de colți păzeau mormintele rudelor șefului. Fildeșul se degrada sub acțiunea soarelui și a variațiilor de temperatură, dar colții aflați la umbră se mențineau în stare bună. Aș fi vrut să iau un colț de hipopotam, fiindcă erau cei mai mari din cîți văzusem pînă acum, dar mă temeam că însoțitorii mei mă vor privi chiorîș și că toate neplăcerile pe care ni le rezerva călătoria vor fi considerate drept tot atîtea pedepse pentru acest sacrilegiu.

De la Calai grupul meu urma să se îndrepte spre nord-vest, așa că am hotarît să vizitez a doua zi cataracta Victoria, căreia băștinașii îi spun Mosi-oa-Tunia sau Șongve, după un nume mai vechi. Despre Mosi-oa-Tunia mi s-a vorbit de multe ori, chiar din clipa sosirii mele în această țară. Una dintre primele întrebări pe care mi le-a pus Sebituane a fost: „În țara ta există aburi care bubuie?" Băștinașii nu se apropie prea mult de cataractă și nu încearcă s-o cerceteze, mărginindu-se s-o privească de la distanță, cu un fel de spaimă amestecată cu venerație. Numele i l-au dat după trîmbele de vapori ce se înalță deasupra cataractei: *Mosi oa tunia*, adică „Aici aburii fac zgomot". Mai înainte cataracta se numea Șongve. N-am putut stabili semnificația acestui cuvînt, dar el seamănă cu cuvîntul „oală", așa că s-ar putea să însemne „Ceaunul care fierbe". Fiind convins că Oswell și cu mine am fost cei dintîi europeni care am văzut Zambeziul în centrul continentului și că această cataractă face legătura între partea cunoscută și cea necunoscută a fluviului, am decis să procedez cu aceeași libertate ca și macololii și i-am dat un nume englezesc, cataracta fiind astfel singurul loc botezat de mine în Africa.

Sekeletu intenționa să mă însoțească, dar din cele două bărci comandate de el a sosit una singură, pe care mi-a cedat-o. După 12 minute de navigație de la Calai am zărit drept în fața noastră, la depărtare de 5 sau 6 mile (9—11 km), niște stîlpi imenși de vapori. Vaporii se înălțau în cinci coloane, înclinate în direcția de unde bătea vîntul. De la distanța de unde le priveam, aveam impresia că ele se sprijină pe o rîpă joasă, împădurită și că în partea de sus se contopesc cu norii. Partea inferioară a coloanelor era albă, dar mai sus deveneau cenușii, ca fumul. Întreg tabloul era de o frumusețe de nedescris.

Malurile fluviului și ostroavele cu care este el aici presărat sînt împodobite cu o bogată vegetație de pădure, de cele mai variate forme și culori. La data cînd am vizitat cataracta copacii erau în floare și fiecare specie avea o înfățișare deosebită. Iată-l, înălțîndu-se deasupra tuturor, pe uriașul baobab; oricare din ramurile sale uriașe ar putea servi drept trunchi unui copac mare. Alături de acest gigant al pădurilor creștea un grup de palmieri grațioși, ale căror frunze penate se desenau distinct pe fondul ce-

Cataracta Victoria

rului, imprimînd o neasemuită frumusețe întregului peisaj. Fie că îi admiri zugrăviți de mîna pictorului, fie că îi vezi în cadrul lor natural, e cu neputință să privești un pîlc de palmieri fără să fii cuprins de un simțămînt de încîntare. Coaja argintie a arborelui mogonono, care în țările tropicale amintește de cedrii Libanului, contrastează plăcut cu culoarea închisă a moțouriului. Acesta din urmă, cu fructele sale sîngerii, seamănă îndeaproape cu chiparosul și e răspîndit aici pretutindeni. Unii copaci seamănă cu niște stejari bătrîni, cu coroana ramificată, alții îmi aminteau de ulmii și castanii noștri, dar oricît aș încerca nu sînt în stare să redau prin cuvinte frumusețea acestui ținut, pe care, în afara mea, nu l-a admirat nici un european. Pentru ca priveliștea să fie o imagine a perfecțiunii îi lipsește doar un lanț de munți pe ultimul plan.

Cataracta este mărginită din trei părți de rîpi împădurite, adînci de trei sau patru sute de picioare (90—120 m). Printre copaci se întrezărește un sol roșiatic. La aproximativ jumătate milă de cataractă am coborît din barca cu care veniserm pînă aici și m-am urcat într-o luntre ușoară, ai cărei vîslași cunoșteau bine curenții. Ei au dirijat ambarcația drept spre mijlocul fluviului și manevrînd abil printre vîrtejurile formate de numeroasele stînci ieșite din apă, m-au dus la o insuliță situată în mijlocul fluviului și aplecată deasupra abisului în care se prăvălea apa. Dacă fluviul era în creștere, am fi fost în primejdie să fim antrenați în prăpastie de curentul năvalnic din preajma țărmurilor insuliței ; acum însă nivelul apelor era scăzut și se putea naviga fără riscuri prea mari pînă aproape de cataractă. Deși mă găseam la cîțiva pași de ea, nu mă puteam dumeri unde dispărea imensa cantitate de apă! Aveam impresia că piere în pămînt, căci de la noi și pînă la marginea opusă a fisurii în care se prăbușea fluviul nu era o distanță mai mare de 80 de picioare (circa 27 m). Ca să mă lămuresc m-am întins pe burtă și, cu inima cît un purice, m-am tîrît de-a bușilea pînă la capătul insuliței, unde am aruncat o privire în crăpătura uriașă ce se întinde pe întreaga lățime a Zambeziului, de la un mal la celălalt. Abia atunci am văzut că fluviul, care măsoară aici cam 1 000 de iarzi (peste 900 m) în lățime, face un salt de 100 picioare (30 m) în falia îngustă și se trezește încorsetat între pereții ei, depărtați cu numai 15—20 de iarzi (13—18 m).

Așadar, cataracta se datorește unei fisuri transversale ce s-a format în roca dură de bazalt de la malul drept pînă la malul stîng și se continuă dincolo de malul stîng pe o distanță de 30 sau 40 de mile, pierzîndu-se printre coline.

Privind în adîncurile crăpăturii, spre malul drept, n-am văzut nimic în afara unui nor alb și dens, pe care atunci se zăreau deslușit două curcubee scînteietoare. Din acest nor țîșnea o trîmbă

imensă de vapori, înaltă de două-trei sute de picioare (60—90 m); pe măsură ce se ridicau, vaporii deveneau tot mai denși și își schimbau culoarea din alb în fumuriu. În cele din urmă se condensau și cădeau spre pămînt, sub forma unei burnițe dese, care în scurtă vreme ne-a udat pînă la piele. Această ploaie originală cădea în special pe peretele opus al crăpăturii. Ea este împădurită și copacii, ale căror frunze veșnic verzi sînt în permanență ude, se apropie pînă la cîțiva iarzi de marginea prăpastiei. Apa de „ploaie" se adună în mici pîrîiașe, care aleargă printre trunchiurile copacilor înapoi în cascadă, dar ele n-apucă bine să se prelingă pe peretele abrupt al fisurii, că se și trezesc măturate de pe stîncă și antrenate în sus de coloana de vapori ce țîșnește din abis. Prin urmare, pîrîiașele fug mereu la vale, fără să ajungă vreodată pînă la fund.

Spre stînga insuliței se vede clocotind jos o masă de spumă albă, ce se rostogolește mai departe în crăpătură, dincolo de malul nordic al fluviului. De pe țărmul stîng al insuliței s-a desprins cîndva o stîncă imensă și acum odihnește pe fundul crăpăturii, scoțîndu-și doar vîrful deasupra apei; ea mi-a dat posibilitatea să stabilesc că înălțimea cataractei este de aproximativ 100 de picioare (30 m). Pereții acestei gigantice fisuri sînt aproape verticali și formați din aceeași rocă omogenă (bazalt). Peretele peste care se varsă fluviul este cu două-trei picioare (0,6—0,9 m) mai jos decît peretele opus, fiind mîncat de ape; pe alocuri fluviul a desprins din el bucăți de stîncă, dîndu-i o formă ușor dințată. Marginea superioară a peretelui opus este perfect dreaptă; doar în colțul stîng se zărește o mică fisură și am impresia că acolo se va prăbuși curînd o bucată de stîncă.

În ansamblu, fisura se păstrează aproape în aceeași stare ca atunci cînd s-a produs dislocarea și s-a format falia. Pereții sînt de culoare brună închisă, însă pe o porțiune de circa 10 picioare (3 m) de la bază, roca este decolorată din pricina creșterii anuale a fluviului.

Din stînga insuliței se deschide o perspectivă minunată asupra cataractei și a uneia dintre coloanele de vapori; apa fluviului este limpede ca lacrima, dar după o cădere de 10—12 picioare printre stînci se transformă într-o masă compactă de spumă, albă ca zăpada. Cînd apa se sparge în bucăți (dacă mă pot exprima astfel), ele se îndreaptă vertiginos la vale, lăsînd în urma lor ierbe de spumă, așa cum oțelul, arzînd în oxigen, împroașcă snopi de scîntei. Apoi spuma de zăpadă se dizolvă în miriade de comete minuscule, orientate toate în aceeași direcție și drapate cu o mică trenă lichidă. Tabloul este, cred, unic.

Am spus mai înainte, că din acest haos de apă se înalță cinci coloane de vapori, generate probabil de aerul antrenat de căderea

de apă și comprimat în fundul pîlniei. Trei dintre cele cinci coloane — două în dreapta și una în stînga insuliței — sînt mai mari.

Acum, în noiembrie, nivelul Liambiei este scăzut; după aprecierile mele, lățimea ei în dreptul cascadei este de 500—600 de iarzi (150—550 m), iar adîncimea — de 3 picioare (circa 1 m). Nădăjduiesc că în urma mea cataracta va fi vizitată de oameni capabili să aprecieze distanțele mai bine ca mine, iar eu mă mărginesc să descriu impresia pe care mi-a produs-o vederea ei. Consideram și continui să consider că Liambia măsoară lîngă cataractă circa 1 000 de iarzi (900 m) în lățime, dar trebuie să spun că sînt un prost calculator al distanțelor pe apă. Stînd de vorbă, la Luanda, cu un marinar am aflat că distanța dintre două puncte oarecare din golful Luanda, apreciată de mine la 400 de iarzi (360 m), era în realitate de 900 de iarzi (830 m).

Am încercat să măsor lățimea Liambiei cu o funie solidă, singura de care dispuneam, dar după ce s-au depărtat cu două-trei sute de iarzi (180—270 m), luntrașii s-au angrenat într-o discuție aprinsă și n-au auzit cum le strigam de pe mal că funia se agățase de ceva și se încurcase. Ei au continuat să vîslească pînă ce funia s-a rupt; luntrea a fost luată la vale de curent și am rămas fără funie. Ulterior am izbutit să măsor lățimea fluviului mai jos de cataractă și am aflat că și portughezii au măsurat-o în apropiere de Tete. Era ceva mai mare de 1 000 de iarzi (900 m). În dreptul cascadei fluviul este la fel de lat ca la Tete, dacă nu chiar mai lat.

După spusele macololilor, mai spre răsărit falia este mult mai adîncă. Acolo se găsește un loc unde pereții coboară atît de lin, încît băștinașii din împrejurimi se lasă la vale în poziție șezîndă.

Cred că dislocarea rocii de bazalt nu s-a petrecut într-o perioadă geologică prea îndepărtată. Am regretat că n-aveam posibilitatea să determin cu precizie lățimea faliei în dreptul cascadei; dacă aș fi putut-o măsura cu exactitate, în viitor s-ar putea stabili dacă procesul dislocării mai continuă. Atunci aveam impresia că deasupra crăpăturii ar putea fi aruncat în chip de punte trunchiul unui palmier înalt.

Am admirat multă vreme splendida priveliște și cînd m-am întors la prietenii mei i-am spus lui Sekeletu că în toată țara lui nu exista o alta mai frumoasă. Auzind aceasta el a ținut neapărat să viziteze cascada a doua zi. L-am însoțit și cu pe insuliță, dorind să-i determin coordonatele geografice cu ajutorul lunii, însă cerul era înnorat, astfel că a trebuit să mă mulțumesc cu observațiile făcute la Calai (17°51′54″ lat. sud., 25°11′ long. est.). Întovărășindu-l pe Sekeletu pe insuliță urmăream și un al scop. Observasem că pe ea creșteau cîteva specii de copaci ale căror semințe fuseseră aduse probabil de curenți din nordul îndepărtat; pe unele dintre ele nu le văzusem nicăieri. Vîntul mînă spre insuliță picături

dese de vapori, așa că solul ei este în permanență îmbibat cu umezeală și acoperit cu iarbă verde.

Am ales un locșor ceva mai depărtat de marginea fisurii, pentru că acolo, din pricina marii umezeli, creșteau o mulțime de polipi cărnoși, asemănători cu ciupercile, și am semănat aici o mică livadă : cam 100 de sîmburi de caiși și piersici și cîteva boabe de cafea. Singurul pericol pentru viitoarea livadă îl constituiau hipopotamii, ale căror urme se vedeau pe insulă. După ce am terminat treaba, am scrijelit pe un copac inițialele mele și data : 1855. Dacă hipopotamii n-ar vizita insulița, aș fi sigur că aici se va dezvolta o livadă minunată. Apoi ne-am întors la Calai.

Mi s-a spus că în perioada creșterii apelor, coloanele de vapori sînt vizibile de la o depărtare de 10 mile (peste 18 km), iar zgomotul cataractei se aude deslușit chiar dincolo de Calai. Atunci însă nimeni nu se poate apropia de insuliță.

20 noiembrie. Sekeletu m-a condus pînă mai jos de cataractă, apoi a făcut cale întoarsă împreună cu suita sa, lăsîndu-mi 111 oameni, care trebuiau să ducă fildeșul pînă la coasta orientală. După ce mi-am luat rămas bun de la macololi, ne-am îndreptat spre nord, în direcția rîului Lekone. Regiunea din jur este foarte frumoasă și pe vremuri era populată de tribul batoca ; acest trib creștea cirezi imense de vite.

Cînd Sebituane venise aici în fruntea unei mici cete de războinici încercați, toți batocii au pus mîna pe arme ca să-l răpună, dar, ca de obicei, succesul a fost și de astă dată de partea lui Sebituane. Macololii i-au izgonit pe batoci și s-au ales cu atîtea vaci, că nu mai aveau timp să se ocupe de turmele lor de oi și capre.

În unele locuri, unde mai înainte baștinașii țineau cirezi mari de vite, bivolii aduseseră musca țețe, ceea ce ne-a obligat să călătorim noaptea. La lumina palidă a lunii nu puteam să observ bine caracteristicile reliefului ; drumul nostru trecea, pare-se, pe lîngă marginea înaltă a unei văi — vechea albie a Liambiei, înaintea formării faliei de bazalt. Acum în această vale șerpuiește rîul Lekone, care curge în direcție contrară celei în care trebuie să fi curs odinioară Zambezi.

Atît Lekone, cît și Ungvesi curg înapoi, spre centrul continentului, direcția lor fiind opusă direcției fluviului principal. Era limpede că solul se ridica pe măsură ce înaintam spre răsărit. Cota de nivel a cursului inferior al rîului Lekone întrece cu aproape 200 iarzi (peste 180 m) cota Liambiei în dreptul cataractei și cu mult mai mult cota ei la Linyanti ; prin urmare, mai înainte de a se fi prăbușit în falie, cînd Zambezi curgea prin vechea-i albie, întreaga regiune aflată între acest punct și pragul de după Libebe,

la vest, lacul Ngami și rîul Zouga, la sud, și Niciocotsa, la răsărit, alcătuia un uriaș lac cu apă dulce.

Pe teritoriul cuprins între longitudinile arătate și paralelele 17° și 21° lat. sud. există într-adevăr multe indicii că aici a existat un lac imens. Toată această întindere este „pavată" cu un strat de tuf mai mult sau mai puțin moale, în funcție de faptul dacă este acoperit cu pămînt sau, dimpotivă, lăsat să sufere influența factorilor climatici. Pe acest vechi fund de lac, oriunde și-ar face furnicarii vizuinele, ei scot întotdeauna o dată cu pămîntul diferite scoici de apă dulce, identice cu cele ce trăiesc și astăzi în lacul Ngami și în Zambezi.

Și valea barotsilor era odinioară un lac similar. De asemenea, un al treilea lac cu același caracter exista dincolo de țara triburilor masiko, iar un altul, al patrulea, în apropierea fluviului Orange. Datorită deplasării scoarței, apa acestor lacuri s-a scurs în pămînt prin fisurile și faliile ce s-au format la periferia platoului.

Crăpătura care a dat naștere cataractei Victoria a descătușat apa închisă în această vale uriașă, lăsînd captivă doar o mică parte, probabil în punctul cel mai adînc. Este vorba de lacul Ngami. Cascada Gonie a eliberat în același mod apele lacului din actuala vale a barotsilor și același lucru s-a întîmplat în vremurile îndepărtate și cu celelalte lacuri mari.

În apusul continentului, fluviile Congo și Orange își croiesc drum spre mare prin falii înguste, iar în răsărit crăpăturile de felul cataractei Victoria și a cascadelor de la est de lacul Tanganyika au îngăduit apelor din centrul Africii să se scurgă spre coasta orientală.

Toate lacurile africane cunoscute sînt puțin adînci, ele fiind doar rămășițele vechilor mari bazine de apă.

Este neîndoielnic că în trecut Africa avea incomparabil mai multă apă decît are astăzi. Procesul natural al formării canalelor de scurgere a durat secole Faliile adînci au luat naștere, probabil, datorită ridicării scoarței, fapt atestat de prezența scoicilor de tip actual în tuful marnos ce se găsește în lungul întregului litoral. Nu sînt în măsură să afirm dacă procesul secării apelor se desfășoară în toată Africa cu aceeași intensitate ca în țara beciuanilor. În legendele băștinașilor se menționează vag și confuz că odinioară apa și-a croit drum printre colinele joase de la sudul văii barotsilor, însă nici o legendă nu păstrează amintirea unui cutremur puternic, însoțit de deplasarea scoarței terestre. În general, evenimentele memorabile rămîn consemnate în numirile băștinașilor și se transmit din generație în generație, dar în ținutul acesta nu se găsește nici un om cu nume ca Tom Cutremur sau Sam Zdruncină-pămînt.

Aruncînd o privire asupra marii văi a barotsilor, vom vedea că forma rîurilor ei ne sugerează imaginea unui lac din care se scurge încet apa. Rîurile şi-au croit albii absolut identice cu rigolele şi şănţuleţele săpate, după ploaie, în noroi, de apa ce se scurge din băltoace. Călătorului venit pentru prima oară în Africa această caracteristică nu-i va sări, probabil, în ochi, dar după ce se va fi familiarizat cu reţeaua hidrografică, va căpăta tocmai impresia arătată.

Nici un rîu din valea Liambiei nu are malurile în pantă lină. Ca să inunde luncile din jur, Liambia bunăoară trebuie să se înalţe cu douăzeci—treizeci de picioare (6—9 m). In lunile cu apă mică toate rîurile curg printr-o singură albie, care are forma unui şanţ tăiat în tuful calcaros ce tivea vechiul lac. Pentru perioada inundaţiilor, rîurile au cîteva albii şi atunci cînd şi acestea sînt pline ai impresia că ele formează lanţuri întregi de lacuri.

Cursurile multor rîuri sînt extrem de sinuoase, îndeosebi cursul Ciobei şi al Simahului : din relatările indigenilor reiese că ele formează o „anastomoză", cum s-ar exprima un medic, adică o reţea fluvială. Băştinaşii m-au asigurat, de pildă, că dacă urcă cu bărcile pe rîul Simah, pot să treacă în Ciobe şi să coboare apoi pe ea pînă la Liambie, sau că se pot ridica pe Kame şi să coboare pe Simah. La fel se întîmpla şi cu rîul Kafue. Despre el mi s-a spus că în nord comunică în acelaşi mod cu Liambia şi că se desprinde din rîul Loangve ; macololii au trecut cu luntrele din unul în celălalt. Chiar dacă rîurile menţionate nu se împletesc aşa cum susţin băştinaşii, reliefiul acestui ţinut este atît de neted, iar cursurile apelor sînt atît de sinuoase, încît e cert că avem de-a face cu o reţea hidrografică de un caracter cu totul special.

Personal sînt dispus să acord credit informaţiilor primite de la băştinaşi şi iată de ce : în 1851, cînd împreună cu Oswell am descoperit fluviul Zambezi în centrul continentului, n-am avut putinţa să întreprindem o călătorie spre izvoarele lui şi i-am rugat pe macololi să ne deseneze o hartă a cursului său, aşa cum îl cunosc ei. Ulterior, această hartă a băştinaşilor am trimis-o în Anglia, ca eventual să le fie de ajutor altor cercetători ai Africii. Mai tîrziu, după ce am navigat în amontele Liambiei pînă în dreptul paralelei 14 lat. sud. şi am coborît pe ea pînă la vărsare, am constatat, după verificări minuţioase, că modificările ce trebuiau aduse hărţii iniţiale a băştinaşilor erau cu totul neînsemnate. În ansamblu, harta lor era extrem de exactă.

24 noiembrie. Am rămas o zi întreagă într-un sat condus de un oarecare Moiara. Valea rîului Lekone se abate aici spre răsărit, în timp ce drumul nostru se îndreaptă spre nord-est. Regiunea este accidentată şi pietroasă, iar solul constă din nisip roşu. Flora lo-

cală cuprinde numeroși copaci veșnic verzi, care furnizează recolte îmbelșugate de fructe sălbatice.

Tatăl lui Moiara a fost o căpetenie puternică, dar fiul său trăiește în mijlocul ruinelor vechiului sat, cu cele cîteva neveste și cu foarte puțini oameni. În sat se găsesc mulți pari în vîrful cărora sînt înfipte cranii omenești; eu am numărat douăzeci și patru de cranii. Ele aparțineau matabelilor — dușmani înverșunați ai lui Moiara — uciși în lupte.

La 25 noiembrie părăsirăm satul lui Moiara și în aceeași zi ajunserăm la Nmilanghi sau „Fîntîna bucuriei", un puț destul de mic, săpat sub un curmal imens. Datorită umbrei palmierului, apa din fîntînă este uimitor de rece. În tot timpul zilei temperatura s-a menținut la 110° (39,2°C) la umbră, iar după apusul soarelui n-a scăzut decît la 94° (35,5°C), dar n-a fost zăpușeală.

Mai demult, cînd se întorceau după o incursiune pe teritoriul triburilor vecine, cetele războinicilor se opreau aici să se odihnească și să se delecteze cu bere (boialoa) și cu cîntecele femeilor venite din satele din apropiere ca să-i sărbătorească; așa se face că Nmilanghi a căpătat și numele de „Fîntîna bucuriei".

Împrejurimile ei fuseseră dens populate, dar acum sînt pustii și liniștite.

De multă vreme observasem că batocii — bărbații, ca și femeile — au ciudatul obicei de a-și scoate la pubertate dinții incisivi ai maxilarului superior. Incisivii inferiori, nemaifrecîndu-se de cei superiori, creșteau mai lungi și ieșeau în afară, răsfrîngînd dizgrațios buza de jos. Cu toate acestea, pînă nu-și scoate dinții nici o fată nu crede că ar putea fi frumoasă. Acest obicei îi sluțește pe toți batocii, iar cînd zîmbesc devin de-a dreptul respingători. Ei respectă cu atîta strictețe obiceiul scoaterii dinților, încît nici măcar Sebituane n-a fost în stare să-i determine să renunțe la el. Sebituane dăduse ordin ca nici unul dintre copiii supușilor săi să nu mai fie supuși acestei operații; nerespectarea ordinului atrăgea pedepse aspre. În pofida dispozițiilor șefului, pe străzi apărură din nou copii fără incisivii superiori și nimeni nu voia să se recunoască vinovat. I-am întrebat pe batoci ce rost are scoaterea incisivilor și mi-au răspuns că astfel ei seamănă cu taurii, pe cînd cei care și-i lasă seamănă, după părerea lor, cu zebrele. E greu de spus dacă explicația este adevărată, dar se cuvine de reținut că venerarea boilor, specifică multor triburi, se leagă aici cu ura față de zebre. Scoaterea dinților se face la aceeași vîrstă cînd alte triburi săvîrșesc circumcizia, necunoscută aici. Scoaterea incisivilor s-a încetățenit pe o scară atît de largă, încît un om cu toți dinții în gură e considerat pocit. Unii macololi dau acestui obicei o explicație hazlie: nevasta unei căpetenii s-a certat cu soțul ei și l-a mușcat de mînă; drept răzbunare, el a dat poruncă să i se

scoată dinții din față, iar supușii săi au ținut morțiș să semene cu nevasta șefului.

Batocii din valea fluviului Zambezi au pielea foarte închisă și ca fizic se apropie de tipul negrilor puri, dar ca nivel de dezvoltare au rămas în urma celorlalte triburi. Batocii stabiliți pe platoul spre care ne urcam acum au pielea mai deschisă, de culoarea cafelei cu lapte. Printre însoțitorii mei se găseau mulți batoci, trimiși de Sekeletu ca hamali. Înapoierea batocilor se datorește, probabil, tratamentului despotic la care i-au supus căpeteniile lor — barbarii insulari. Dintre toți însoțitorii mei, cel mai mult aveam de furcă cu batocii ; ei sînt grei de minte și mai impresionabili decît ceilalți.

Din caravana noastră mai făceau parte cîțiva banadjoa și un mic grup de bașui și barotsi, aleși de Sekeletu pentru reputația lor de buni înotători și luntrași ; ei își luaseră și vîslele. În tabără oamenii se grupau după apartenența tribală și se instalau într-o ordine precisă, totdeauna aceeași.

26 noiembrie. Boii erau mînați numai noaptea, fiindcă ne temeam că bivolii aduseseră și aici musca țețe. Eu, cu majoritatea oamenilor, parcurgeam etapa ziua, iar cei rămași cu vitele ne urmau noaptea. În dreptul satului cîrmuit de Marimba traversarăm micul rîu Lugvesi ; ca și Lekone, el curge înapoi spre centru și se varsă în Liambie, ceva mai sus de locul unde încep curenții repezi. Straturile de gnais, care formează o bună parte a subsolului acestei regiuni, sînt înclinate spre centrul continentului. Deasupra gnaisului se găsesc, în cele mai diferite poziții, trappuri cu augit. Înclinația generală este de la nord spre sud : cînd am dat pentru prima oară de gnais în apropierea bazaltului cataractei, straturile lui erau orientate de la vest spre est și înclinate spre nord, lăsînd impresia că ar fi fost răsucite în această direcție de forța eruptivă a bazaltului.

Trecurăm prin apropierea ruinelor unui oraș foarte mare, în care oamenii locuiseră timp îndelungat. Am văzut aici pietre de moară din gnais, trapp și cuarț, uzate de întrebuințare, cu 21,5 țoli (circa 7 cm). Monumentele funerare din colți de elefant erau într-un stadiu avansat de degradare și în curînd vor putrezi cu totul.

Regiunea se acoperise cu păduri, dar întîlneam și multe lunci deschise ; pe măsură ce cîștigam în altitudine, iarba din poieni devenea din ce în ce mai joasă și nu semăna cîtuși de puțin cu giganticele ierburi încîlcite din valea barotsilor.

E interesant că aici creșteau numeroase specii de copaci pe care le văzusem cînd coborîsem spre coasta de apus. Aici se dezvoltă bine baobabul și o specie de *Sterculia*, arborele cel mai răspîndit în Luanda ; arborele moșuca, întîlnit și lîngă Tala Mun-

gongo, era acum, în noiembrie, plin cu niște fructe mici, de forma merișoarelor. Băștinașii ne-au adus multe merișoare; fructul seamănă la gust cu para noastră, are o pieliță groasă și patru semințe mari. Moșuca crește din belșug și mai spre coastă. Trunchiul lui se înalță pînă la 15—20 picioare (4,5—6 m), iar frunzele, mari cît o palmă de om, sînt tari și lucioase. Moșuca nu crește în locurile joase.

Nu plouase peste tot. În multe locuri pămîntul era uscat și frunzele copacilor atîrnau pleoștite; pomii fructiferi nu avuseseră însă de suferit din pricina secetei. Ea le dăunează numai în perioada înfloririi. Batocii din suita mea m-au asigurat că aici nu moare nimeni și niciodată de foame. Localnicii ne aduceau coșuri mari cu *maneco*, un fruct foarte interesant, de mărimea unei nuci. Maneco are o coajă tare și se desface în cinci felii, pline de o substanță cleioasă, dulce ca zahărul și gustoasă. Semințele sînt învelite într-o pieliță galbenă, mătăsoasă. De asemenea aici cresc mulți moțouri și mamoșo. Batocii mănîncă o leguminoasă de mărimea fasolei, numită *inju*, ale cărei boabe sînt închise în păstăi mari, de formă pătrată. În alte anotimpuri se coc tot felul de fructe, bunăoară *motsikiri*, din care se extrage ulei. Ele sînt rodite de un copac splendid, îmbrăcat într-o haină de frunze dese, de culoare verde închisă. Motsikiri nu rămîne niciodată desfrunzit. Judecînd după abundența fructelor, se poate da deplină crezare afirmațiilor de mai sus ale batocilor.

Locul multor copaci ce cresc sălbatic în păduri este în livezi și trebuie să spun că batocii îi plantează în grădinile lor, ceea ce nu se practică nicăieri în altă parte. Aici crește din abundență o varietate de leucodendron. În locurile unde încă nu plouase, frunzele leucodendronilor tineri se răsucesc în timpul arșiței și se întorc cu muchia spre soare. În condiții similare, acacia și mopane *(Bauhinia)* își unesc frunzele două cîte două, ca eucaliptul australian și oferă soarelui doar o mică parte din suprafața lor.

CAPITOLUL XXVII

FURNICILE NEGRE — TENCUITORUL ȘI CLOROFORMUL SĂU — TERMITELE; UTILITATEA LOR — BĂȘTINAȘII FUMEAZĂ MUTOCVANE — REGIUNILE DE FRONTIERĂ — FORMAȚIUNEA GEOLOGICĂ — CICADELE — COPACII — FLORILE — RÎUL CALOMO — FORMA FIZICĂ A REGIUNII — MARGINILE PLATOULUI — CUM AJUTĂ BIVOLII UN TOVARĂȘ RĂNIT — HRANA BIVOLILOR — PASĂREA RINOCER — CONDUCĂTORII CIREZILOR — UN MUNTE ALB — RÎUL MOZUMA — HRANA ELEFANȚILOR — MUȘUROAIELE TERMITELOR — PRINTRE BĂTOCI PRIETENOȘI — DISPREȚUL BATOCILOR PENTRU ÎMBRĂCĂMINTE — UN MOD DE A SALUTA — SATUL MONZE — ASPECTUL REGIUNII — BĂȘTINAȘII AU SENTIMENTE PRIETENEȘTI PENTRU OMUL ALB — FERTILITATEA SOLULUI — CUM SE PIAPTĂNĂ TRIBUL BAȘUCULOMBO — VEGETAȚIA — PĂSĂRILE ȘI PLOAIA

Întîlnesc nenumărați palmieri, dar nici unul uleios. Această specie crește, probabil, numai pe țărmul mării. Multe bulboase, abia răsărite din pămînt, au și înflorit. Relieful este accidentat, brăzdat de rîpe. Cu toate că pămîntul este uscat și ars de soare, după înfățișarea copacilor nu s-ar spune că sufereau de secetă, fiindcă chiar acum, înaintea începerii ploilor, mulți dintre ei se îmbrăcaseră cu frunze tinere. În crînguri și pădurici se remarcă frumosul arbore *mola*, cu coroana sa bogat ramificată și frunzele de culoare închisă, verde-cafenie. În depărtare se zăresc cîteva lanțuri de dealuri joase. Un asemenea lanț, numit Caugele, se vede la nord de drumul nostru, iar la răsărit se înalță un lanț identic, numit Caonca; mîine vom porni spre el. Ca să evităm zonele infestate de țețe și să-i vizităm pe băștinași, ne abătusem mult spre nord.

Locuitorii dealurilor Caonca sînt ultimii batoci pe care îi vom întîlni în calea noastră și care sînt prieteni cu macololii.

Plimbîndu-mă prin pădure am zărit numeroase legiuni de furnici negre, ce se întorceau din expedițiile lor războinice. Le-am observat în diferite regiuni ale continentului, iar la Colobeng am avut multe ocazii să le urmăresc îndeaproape, așa că sînt în măsură să spun cîteva cuvinte despre ele. Pielea lor e neagră, cu o ușoară nuanță cenușie, iar lungimea unei furnici este cam de jumătate țol (1.25 cm). Ele se deplasează întotdeauna încolonate, cîte trei sau patru în rînd. Dacă le deranjezi, scot un sîsîit ce se aude limpede. În fruntea coloanelor merg întotdeauna cîteva conducătoare, care nu duc poveri. Am impresia că furnicile se orientează după un miros specific, lăsat de conducătoare. Într-o

dimineață, după ce m-am spălat, am vărsat la întîmplare apa din lighean în spatele unui tufiș, pe unde, înainte ca eu să-mi fi făcut toaleta, trecuse o coloană de furnici. La înapoiere furnicile nu mai știau care este drumul și timp de o jumătate de oră au alergat încoace și încolo, căutîndu-l. L-au găsit numai după ce una dintre ele a ocolit porțiunea udată. E suficient să arunci un pumn de pămînt în mijlocul regimentului lor pentru ca furnicile rămase în spatele grămăjoarei de țărînă să piardă complet direcția. Nu știu după ce se orientează ele, dar cert e că nu le-am văzut niciodată să se dea bătute și să se întoarcă îndărăt. Se apropiau pînă la cîțiva milimetri de grămăjoara de pămînt, dar nu cutezau să treacă peste ea, deși n-avea decît un sfert de țol (6 mm) înălțime. Se roteau în cerc și se retrăgeau la linia unde se opriseră, însă nici prin cap nu le trecea să se înapoieze în furnicar sau, dacă se găseau în drum spre casă, să se întoarcă la locul unde săvîrșiseră tîlhărească lor incursiune.

Se învîrt pe loc, sîsîind, cam un sfert de oră, pe urmă una dintre ele înconjură la mare distanță grămăjoara de pămînt, menținîndu-se la o depărtare de circa 30 cm de ea și peste puțin timp toată legiunea pornește pe urmele cercetașei. Cînd furnicile negre se apropie de un mușuroi de termite și se pregătesc să-l atace, termitele se împrăștie în toate direcțiile, cuprinse de panică. „Comandantele regimentului negru", care sînt mai dezvoltate decît celelalte furnici, în special în regiunea caudală, înșfacă termitele și le împung cu acul, împroșcîndu-le probabil un lichid cu acțiune cloroformizantă: el nu ucide, ci doar amorțește termitele. Insectele înțepate pot cel mult să miște unul sau două piciorușe. Comandantele aruncă termitele înțepate, iar soldații le apucă și le cară mai departe.

O dată am văzut o armată de furnici plecate într-o expediție după sclavi. Ele se apropiară de nuielușa pe care o vîrîsem în galeria subterană a termitelor, dar, spre mirarea mea, trecură pe alături, fără să intre în galerie. Atunci am tras afară nuielușa și am dărîmat o parte din galerie. Rămase fără adăpost, termitele se împrăștiară cu o iuțeală uimitoare, căutînd adăpost pe sub frunze. La început tîlharii negri păreau să nu le acorde nici o atenție, dar iată că unul dintre comandanți declanșă atacul. El începu să împungă termitele cu acul, punîndu-le la o parte pe cele înțepate; celelalte furnici înhățau imediat prada amorțită și fugeau cu ea spre furnicar.

La Colobeng unde am făcut primele observații asupra acestor insecte războinice, am crezut că ele răpeau termitele ca să le facă sclave. Eliberînd cîteva prizoniere și punîndu-le deoparte, am constatat însă că nu-și reveneau de loc din starea de amor-

țeală în care le aruncaseră comandantele furnicilor. Am presupus atunci că amorțeala prelungită se datora faptului că furnicile le strînseseră prea tare de gît cu mandibulele. Trebuie să spun că întotdeauna furnicile le apucă pe termite de gît. Dar nici ouăle de termite scoase de mine din gura soldaților simpli nu se dezvoltau niciodată, deși le țineam în condiții optime de temperatură. Adaug că în găurile prin care furnicile negre intră în cazărmile lor se găsesc întotdeauna o mulțime de capete și picioare de termite; prin urmare acești vînători de capete sînt cu o treaptă mai jos chiar decît vînătorii de sclavi, fiind pur și simplu canibali. Altădată am văzut cum un detașament de furnici scotea ouăle din furnicarul inundat și le căra în alt loc. Le-am numărat: erau 1 260. Furnicile ducean cît duceau ouăle apoi se opreau și le puneau pe pămînt; atunci alte furnici le luau și le cărau mai departe. Toate, fără nici o excepție, munceau din răsputeri și n-am zărit printre ele nici o termită sclavă. Într-o dimineață răcoroasă am observat un șir lung de furnici negre din altă specie. Fiecare se întorcea cu o termită prizonieră; înclinațiile lor canibalice erau în afară de orice îndoială: cruzii soldați le și smulseseră termitelor picioruşele. Lichidul conținut în acul acestei specii are un gust foarte acru.

Observasem și mai înainte că lichidul pe care unele insecte îl introduc cu acul în trupul victimelor provoacă o stare de amorțeală. Fenomenul este foarte evident la *tencuitor (Pelopaeus ecklloni)*, o insectă himenopteră ale cărei obiceiuri amintesc de albinazidar. Insecta este aproape neagră și are cam un țol și un sfert (circa 3 cm) în lungime, Adesea tencuitorul poate fi văzut cărînd între picioruşele anterioare un cocoloș de chit de mărimea unui bob de mazăre. El așază cocoloșul pe locul ales pentru locuință, apoi construiește din chit o odăiță de mărimea corpului său, modelînd pereții pînă ce devin subțiri și netezi pe dinăuntru. După ce termină treaba, tencuitorul iese afară prin orificiul rotund lăsat și aduce pe rînd 7—8 omizi sau păianjeni, care se găsesc în stare de amorțire, datorită lichidului introdus cînd le-a înțepat. Teucuitorul depune prada în odăiță, apoi introduce înăuntru una din larvele sale, care astfel găsește de-a gata hrană proaspătă. Insectele înțepate sînt în stare letargică, dar activitatea vitală a organismului continuă, împiedicînd descompunerea țesuturilor sau uscarea lor, ceea ce s-ar întîmpla negreșit la căldura de aici. Pînă se transformă în insectă și îi cresc aripile, larva are o provizie abundentă de hrană. După ce s-a dezvoltat, ea sparge peretele odăiței în dreptul vechiului orificiu, iese afară și începe o viață independentă.

Muşuroi de termite

Tencuitorul este o insectă extrem de utilă, fiindcă împiedică înmulţirea omizilor şi a păianjenilor. Adesea îl vezi cărînd o omidă sau chiar un greiere, care ca mărime îl întrec cu mult. După injectarea „cloroformului“ ele zac însă amorţite, iar tencuitorul, apucînd trupul victimei cu toate picioruşele, acţionează cu picioarele şi cu aripile şi o tîrăşte în căsuţa sa.

Fără activitatea furnicilor negre, Africa tropicală ar fi năpădită de termite, căci acestea sînt extrem de fecunde. Energia cu care lucrează termitele nu poate fi comparată cu nimic. Ele îndeplinesc o muncă foarte utilă, curăţind pămîntul de rămăşiţele plantelor cu aceeaşi rapiditate cu care furnicile roşii îl curăţa de

hoituri. De obicei, termitele se ascund de privirile celorlalte vietăți și își construiesc galeriile în timpul nopții, ca să nu fie văzute de păsări. La un anumit semnal (pe care nu l-am putut afla) ele ies cu sutele din mușuroaiele lor și prin frunzișul copacilor se aude un sunet asemănător cu foșnetul ușor al vîntului, produs de mandibulele lor cînd taie iarba. Iarba tăiată este transportată la intrarea în mușuroaie și apoi se apucă iarăși de „cosit" părăsind lucrul numai după cîteva ore de muncă perseverentă.

Lîngă intrările în termitiere găsești întotdeauna o mulțime de firicele de iarbă. Aprovizionarea o dată terminată, ele nu ies din casă vreme îndelungată, uneori o lună întreagă, dar nu stau niciodată fără treabă. O dată, mi-am făcut un pat de iarbă pe un loc perfect plat și lipsit de vegetație. Termitele au prins de veste fără întîrziere și toată noaptea le-am auzit cum îmbucătățeau și cărau iarba ; ele au continuat această muncă, cu aceeași energie, toată ziua și noaptea următoare. Așadar, ele petrecuseră treizeci și șase de ore lîngă grămada de iarbă și păreau la fel de neobosite ca la început. În timpul zilei, bunăoară, au mîncat toată iarba de sub rogojina mea.

Cînd îndeplinesc unele munci ele se pricep să bată tactul. De pildă, cînd își construiesc „metropolitanul", termitele vor ca galeriile subterane să fie bine bătătorite ; și iată că la un semnal toate lovesc simultan, de patru ori, pereții chituiți ai tunelului. La suprafață se aude atunci un zgomot, ca și cum niște picuri mari de ploaie ar cădea pe pămînt de pe crengile unui arbust.

Grație termitelor solul devine foarte fertil. Fără activitatea lor, pădurile tropicale, care din pricina prăbușirii copacilor se găsesc într-o stare deplorabilă, s-ar degrada de o mie de ori mai mult. Presărate cu mormane de vegetație moartă, pădurile ar deveni cu desăvîrșire impracticabile, iar aerul ar fi irespirabil, fiind otrăvit cu miasme nesănătoase.

Batocii așezați în aceste locuri par niște adevărați degenerați și nu cred că se vor putea dezvolta vreodată din punct de vedere fizic și intelectual, fiindcă absolut toți fumează de zor mutocuane (cînepa). Le place nespus acțiunea lui narcotică, cu toate accesele de tuse ce survin după primele două fumuri. Ei trag fumul în piept, apoi își umplu gura cu apă și o scuipă afară, în vinișoare subțiri, împreună cu fumul. Pe urmă îi vezi că încep să îndruge cuvinte fără șir, lăudîndu-se singuri. Fumatul mutocuanei otrăvitoare este foarte răspîndit la toate triburile din interiorul Africii. El provoacă un fel de frenezie vecină cu nebunia. Ostașii lui Sebituane se așezau în fața dușmanilor, la vedere, și începeau să fumeze această plantă, pentru ca atacul să fie năprasnic. Mi-a fost cu neputință să-l conving pe Sekeletu

și pe tinerii macololi să se lase de acest obicei dăunător. Eu n-am încercat niciodată să fumez mutocuane și, ca atare, nu pot spune nimic despre senzațiile pe care se zice că le provoacă, afară doar că hașișul folosit de turci este extras din aceeași plantă. După cum se știe, fumătorii de hașiș văd lucrurile mult mărite: zărind pe drum un fir de pai, un om îmbătat cu hașiș ridică piciorul atît de sus, de parcă ar trebui să calce peste un buștean.

28 noiembrie. După ce trecurăm de Caonca, intrarăm într-o regiune foarte frumoasă, presărată cu coline și dens populată, care alcătuiește zona de frontieră dintre triburile supuse macololilor și cele ce nu vor să se supună dominației lor. Suprafața solului este vălurată. Pe aici nu curg rîuri, deși în gropi și în adînciturile terenului se adună apă stătătoare.

Toți oamenii mei lăudau această regiune ca pe un adevărat rai. Abundența vitelor, bogăția recoltelor de cereale și condițiile climaterice, mult mai prielnice sănătății, îl atraseră aici pe Sebituane, dar teribilii matabeli nu s-au lăsat pînă nu l-au alungat. Solul este uscat și format în special din nisip roșcat. Copacii sînt în general rari; doar pe locul vechilor orașe cresc crînguri mari de copaci frumoși și umbroși. Am măsurat circumferința trunchiului unui palmier din familia curmalilor și am constatat că avea 40 de picioare (12 m). Copacul fusese ars în interior și scorbura servea cuiva drept locuință, fiindcă înăuntrul ei se găsea un așternut și o vatră pentru foc.

Pe măsură ce creștea altitudinea, se schimba și peisajul: reapăruseră întinderile vaste, a căror vedere exercita o influență înviorătoare asupra noastră. Aici trăiau multe animale sălbatice — bivoli, antilope sud-africane, gnu și elefanți. Nimeni și nimic nu le tulbura viața și de aceea nu erau de loc sperioase. Un leu răgea undeva prin apropiere. Acolo unde sînt multe animale sălbatice trăiesc întotdeauna și lei, dar acum nu prezentau nici un pericol pentru noi, căci nopțile erau cu lună plină. Într-o singură seară, cu toate că era încă lumină, un leu s-a cățărat pe o stîncă de granit și a început să ragă, privind fix spre mine.

În multe locuri căzuseră ploi și în aer se simțea o răcoare plăcută. Cerul era învăluit în nori, împiedicîndu-mă să determin coordonatele. Temperatura aerului era dimineața de 79° (26,4° C), la amiază — de 90° (34° C) și seara — de 84° (31,7° C). Pe platou, unde aerul are puțină umiditate, această temperatură este foarte agreabilă.

La vest de Caonca straturile rocilor — gnaisuri de talc și micașisturi albe — sînt înclinate de obicei spre apus. Lîngă Caonca încep să apară masive rotunde de granit, cu incluziuni de

mică neagră. La exterior ele se cojesc și în părțile denudate ies la suprafață cristale mari.

Cînd treceam prin locuri unde plouase mult, eram de-a dreptul asurziți de cîrîitul scîrțîitor și strident al cicadelor; acestui cor i se alătura un greiere galben-cenușiu care scotea un sunet ascuțit. Nu înțeleg cum o vietate atît de mică e capabilă să emită un sunet atît de puternic; auzindu-l ai impresia că face să vibreze pămîntul. Dacă cicadele, greierii și broaștele își unesc glasurile într-un singur cor, cîntecul se aude pînă la o depărtare de un sfert de milă.

O specie necunoscută de arbori mi-a atras firește atenția. Frunzele lui seamănă cu ale salcîmului, iar crengile pe care creșteau ele aveau în vîrf un fel de umflătură asemănătoare cu un con de brad alungit. De jur împrejur pămîntul era literalmente presărat cu maci. Multe specii de copaci, de plante și flori bulboase ce cresc aici sînt identice cu cele de la Pungo Andongo. Începuseră să răsara niște floricele albe ca ghioceii, care acopereau poieni întregi cu albeața lor sclipitoare. În zori ele își desfăceau petalele, dar dacă ziua era mohorîtă, se deschideau abia la amiază. Aceste floricele țin doar două zile; băștinașii le spun *tlacu ea pitse*, adică „copita zebrei".

În ziua de 30 am traversat Kalomo, un rîu lat de aproximativ 50 de iarzi (45 m). Pe acest platou, Kalmo este singurul rîu care nu seacă. El curge foarte repede, mînîndu-și apele spre sud, unde se unește cu Zambezi, ceva mai jos de cataractă. Ungvesi, Lekone și afluenții lor curg spre apus, Kalomo — spre sud, iar toate rîurile cîte le-am întîlnit de aci încolo — spre răsărit. Așadar mă găseam pe culmea platoului.

Apa fierbe aici la 202° (76° C), ceea ce înseamnă că platoul se ridică la 5 mii de picioare (peste 1 500 m) deasupra nivelului mării. Masivele rotunde de granit reapăruseră la suprafață, modificînd înclinația straturilor de gnais și micașist, care nu mai coborau spre apus, ci spre răsărit. Cînd am descris călătoria mea spre coasta de apus a Africii, am spus că în valea Cuango poate fi văzut profilul geologic al platoului, în secțiune verticală și am vorbit despre șisturile argiloase, ale căror straturi sînt dispuse acolo aproape orizontal. În marginea de răsărit a platoului forța care a provocat ridicarea scoarței a fost, probabil, granitul, deoarece atît la răsăritul, cît și la apusul masivelor de granit ieșite la suprafață celelalte roci se află deasupra lui.

Marginile de est și de vest ale platoului sînt cunoscute pentru clima lor relativ sănătoasă și din acest punct de vedere, ca și din acela al aspectului general, amintesc de regiunea cu cea mai bună climă din Africa, și anume de zona centrală a Africii de sud, în imediata apropiere a deșertului Kalahari.

Nu întîlneam nici un izvor și nici o mlaștină ; spre răsărit de rîul Kalomo se vedeau cîmpii despădurite, ușor ondulate, acoperite cu iarbă joasă. Această regiune, mai bine zis acest răzor prelung pornește de lîngă marea cataractă și se îndreaptă spre nord-est, unde apar din nou șesuri înalte. Mi s-a spus că de cealaltă parte răzorul pleacă tot de la cataractă spre sud-est, spre țara tribului mașona, mai precis spre munții lor.

Distanța dintre crestele marginilor (de vest și de est) ale platoului este cred de aproximativ 10 grade longitudine. N-am auzit ca la cele două extremități să existe înălțimi mari și cred că nici pe teritoriul cuprins între ele nu se găsesc munți înalți. Cel mai mare munte este Monakadze, dar el nu se ridică decît cu 1 000 de picioare (300 m) deasupra cîmpiei plate din jur. Tocmai din pricina lipsei munților spre marginile platoului a cărui suprafață ondulată se ridică pe nesimțite pînă la o altitudine de 5 mii de picioare (1 500 m), am împrumutat din agricultură termenul de răzoare, care li se potrivește de minune, fiindcă într-adevăr seamănă cu niște gigantice răzoare lungi. Vom vedea mai departe că munții ce se întîlnesc dincolo de răzoare, spre coastă, nu sînt de fapt decît o bordură joasă și că piscurile lor sînt la același nivel cu fundul văii înalte din centrul continentului.

În general bazinul central este lat, în unele locuri chiar foarte lat, dar acolo unde răzorul estic face un cot și se încovoaie spre apus bazinul se îngustează simțitor și ca formă această regiune reprezintă o „brazdă" adîncă, mărginită de două răzoare, cam de 200 de mile lățime fiecare. Dincolo de răzoare relieful are forma unor pante ce coboară spre mare [1]. Dacă nu greșesc atribuind granitului ridicarea scoarței și formarea răzoarelor, atunci înclinația nord-nord-estică a straturilor geologice ar constitui o dovadă că și mai spre nord predomină aceeași structură și s-ar putea ca cele două sau trei lacuri ce se află în acea direcție să aibă aceeași origine ca lacul Ngami, adică să fi fost reduse la dimensiunile actuale de aceleași forțe care au provocat geneza cataractei Victoria [2].

Lîngă Kalomo am văzut un elefant fără colți, ceea ce în Africa reprezintă o raritate la fel de mare ca un elefant cu colți în Ceylon. Cum ne-a zărit, pahidermul s-a ascuns în pădure. Aici trăiesc mulți bivoli ; ziua, cirezi întregi pășteau liniștite peste tot. Dacă oamenii îi sîcîie și îi umăresc cu insistență, ei se ascund în adîncurile pădurilor și ies la păscut numai noaptea. Furișîndu-mă pînă aproape de cireadă, am izbutit să ucid un malac ; la auzul împușcăturii și văzîndu-și tovarășul căzut, ceilalți bivoli ridicară capetele și se uitară cu luare-aminte și nedumeriți împrejur, neizbutind să înțeleagă de unde vine primejdia, căci noi ră-

măsesem tupilați. Cîțiva se apropiară de malacul rănit și, spre marea mirare a însoțitorilor mei, îl înconjurară într-un inel strîns, îl ridicară în coarne și încercară să-l ducă de acolo. De obicei animalele sălbatice împung cu coarnele și alungă din circadă pe cele rănite sau bolnave; pînă și zebrele mușcă și lovesc cu copitele pe tovarășele lor care au avut ghinionul să fie rănite. Acest instinct are drept scop să asigure perpetuarea speciei numai de către animalele sănătoase, în plinătatea forțelor. În cazul de față, bivolii voiau să procedeze la fel și să grăbească sfîrșitul malacului rănit împungîndu-l cu coarnele, dar apariția noastră i-a silit să fugă. Mai înainte, cînd îl înconjuraseră și îl împunseseră cîtăva vreme, însoțitorii mei au avut impresia greșită că voiau să-l ajute. Glonțele intrase între a patra și a cincea coastă, trecuse prin ambii plămîni, sfărîmase o coastă din partea opusă și se oprise sub piele. Cu toate că glonțele cîntărea opt uncii (226 g), malacul mai avu putere să alerge cîteva zeci de metri, dar fu ajuns de oamenii mei, care îl goniră într-o mlaștină, unde îl străpunseră cu sulițele. Circada fugi mai întîi în direcția taberei noastre, apoi se întoarse brusc și, mugind sălbatic, ne atacă pe la spate. Ne salvarăm urcîndu-ne grabnic în vîrful unui mușuroi înalt de termite. Circada, galopînd năvalnic, a trecut la cîțiva pași de noi și astfel am observat că cele aproximativ șaizeci de cornute erau conduse de o bivoliță bătrînă: ea galopa în frunte, depășindu-i cu jumătate corp pe bivolii din imediata ei apropiere. Pe coama conducătoarei ședeau cam douăzeci de textori *(Textor erythrorhyncus* Smith), adevărați îngeri păzitori ai bivolilor. Cînd bivolul paște liniștit, această pasăre își caută hrana pe pămînt sau se urcă pe spinarea bivolului și ciugulește insectele care îi mișună uneori în păr. Textorul are privirea mult mai ageră ca bivolul și la cel dintîi semn de primejdie își ia zborul, iar bivolul ridică imediat capul ca să afle din ce pricină s-a speriat și a fugit prietenul înaripat. Uneori aceste păsări însoțesc circada în fugă fie zburînd deasupra bivolilor, fie agățîndu-se de coama patrupedelor.

O altă pasăre africană, *Bufaga africana*, poartă aceeași prietenie rinocerului. În limba beciuană această pasăre se numește *kala* și cînd beciuanii vor să-i atragă cuiva atenția că, spre deosebire de dînsul, sînt liberi și independenți, i se adresează cu cuvintele: „rinocerul meu", ca și cum ei ar fi păsările. De obicei această poreclă i se dă camarilei șefului. E greu de presupus că bufaga se hrănește exclusiv cu insectele de pe trupul rinocerului, fiindcă pielea lui scorțoasă, fără pic de păr, reprezintă o pavăză admirabilă împotriva tuturor insectelor, cu excepția căpușelor tărcate; ea este însă, probabil, legată de rinocer în aceeași măsură

în care cîinele domestic se simte legat de om. Dar dacă bivolul intră în alarmă de îndată ce sentinela sa își părăsește postul, aliatul cu aripi al rinocerului, care are vederea slabă, însă auzul fin, își previne prin țipete prietenul de apropierea primejdiei.

Rinocerul paște mai mult noaptea și dimineața auzi adesea cum bufaga își caută prietenul scoțînd un cîrîit de apel. În Angola am văzut o varietate de bufaga, care are ciocul în formă de lingură sau de clește de spart nuci, parcă special adaptat pentru desprinderea insectelor de pe pielea rinocerului. Bufaga are ghearele ascuțite ca niște ace, ceea ce îi îngăduie să stea agățată de stratul superior, tăbăcit și aproape insensibil, al pielii rinocerului, fără să atingă nervii sensibili ai adevăratei epiderme. Cert e că atît *Bufaga africana*, cît și *Textor erythrorhynchus* se hrănesc și cu altceva, deoarece le-am văzut în stoluri prin desișuri de trestie, unde nu se găseau nici bivoli, nici rinoceri.

De obicei conducătorul unei turme de animale sălbatice este și cel mai prevăzător dintre ele. Rămasă fără conducător, turma e descumpănită și nu știe ce să facă. O dată am împușcat din întîmplare pe conducătorul unei turme de zebre, un animal tînăr, ce fusese mușcat de piciorul dindărăt de o fiară și devenise extrem de prevăzător, calitate care îl adusese în fruntea turmei. Cînd văd că turma lor sau chiar alte animale o iau la fugă, animalele sălbatice le urmează imediat pilda. Așa se face că animalele sperioase le trag după sine și pe celelalte. În perioada cînd au pui mici, femelelor li se ascute instinctul de precauție și de obicei ele devin atunci conducătoarele turmelor.

La 3 decembrie 1855 străbăturăm o regiune frumoasă, cu multe coline și trecurăm rîul Mozuma. La sud-sud-est se zărea înălțimea Taba Ciu, adică Muntele Alb. I se spune astfel fiindcă piscul lui este denudat și format dintr-o rocă albă, probabil dolomit. Nici un munte de aici nu atinge înălțimi apreciabile. Cînd mi s-a vorbit despre acest munte la Linyanti, am crezut în primul moment că albeața de pe piscul lui alb ar putea să fie zăpadă, căci informatorii mei mă asiguraseră cu mult patos că are dimensiuni uriașe. Ei erau însă oameni de la șes și habar n-aveau ce înseamnă un munte adevărat, un munte înalt. La întrebarea dacă au cumva cunoștință ce este albeața din vîrf mi-au răspuns imediat că e o piatră. Intenționam să mă urc pe Taba Ciu, dar acum am renunțat, fiindcă drumul nostru mergea spre nord-est și trebuia să ne grăbim. Afirmația băștinașilor că în vîrful muntelui se găsește o piatră de culoare albă este probabil exactă.

Șirurile dealurilor îndepărtate ce străjuiau la sud-est malurile Zambeziului și întinderile plate, care permiteau ochiului să cuprindă dintr-o dată o suprafață de douăzeci — treizeci de

mile, acoperită cu iarbă joasă, alcătuiau un peisaj foarte înviorător pentru un om ca mine, care călătorise luni întregi prin păduri întunecoase.

Mozuma era prima apă curgătoare care îmi dovedea că ne găseam pe pantele îndreptate spre coasta de răsărit. Rîul era acum secat și pe malurile lui am descoperit ceva ce mi-a produs o deosebită plăcere: bucăți mari de cărbune brun sau lignit. Nu era exclus deci ca aici să existe zăcăminte de cărbuni, a căror lipsă în valea centrală am regretat-o totdeauna.

Trecurăm prin cîteva orașe vechi, părăsite, printre ruinele cărora se găseau singurele hieroglife din această țară: rîșnițe de cereale sau mori manuale primitive, constînd dintr-o piatră mare, roasă de întrebuințare și cîteva bucăți de cuarț, care țin loc de pisălog. Bucățile de cuarț erau împrăștiate în număr mare peste tot locul atestînd că orașele respective fuseseră pustiite în urma unor războaie; dacă locuitorii lor le-ar fi părăsit în condiții pașnice, ei ar fi luat, firește, și rîșnițele.

Noaptea următoare am petrecut-o în apropierea cătunului Cizamena, așezat la poalele unui șir de coline joase. Regiunea e aici mult mai împădurită decît platoul lăsat în urma noastră, dar copacii nu sînt mari și mulți dintre ei aveau trunchiurile rupte de elefanți, majoritatea la o înălțime de 1—2 picioare (30—69 cm) de la pămînt.

Elefanții se hrănesc cu bulbi, tubercule, rădăcini și crengi de copaci. Locurile unde pasc elefanții pot fi lesne recunoscute după mulțimea copacilor frînți sau îndoiți la pămînt, căci le plac îndeosebi vlăstarele gingașe din vîrf; ei izbutesc să îndoaie sau să rupă arbori al căror trunchi atinge grosimea unui cap de om. Se spune că uneori ei își unesc eforturile și doboară copaci foarte groși. Negrii din interiorul Africii cred că elefantul nu mănîncă niciodată iarbă și într-adevăr pînă în apropiere de Tete nu văzusem nici un indiciu care să-mi confirme că el s-ar hrăni și cu iarbă. Elefanții din preajma Tetei se hrănesc însă exclusiv cu semințele unor ierburi, care conțin o substanță făinoasă în cantități atît de mari, încît chiar și băștinașii le culeg pentru propria lor alimentație.

Aici sînt foarte multe mușuroaie de termite. Pe pajiști și pe cîmpiile deschise sînt la fel de dese cum sînt la noi, toamna, căpițele de fîn pe imașurile cosite sau, primăvara, grămezile de gunoi pe ogoare. Aș spune că prezența lor mai degrabă dăunează frumuseței peisajului. În păduri mușuroaiele termitelor ating uneori înălțimea unui stog de fîn, avînd la bază un diametru de 40—50 de picioare (12—15 m). Materialul de construcție al mușuroaielor din păduri reprezintă un sol mai fertil decît al tuturor

celorlalte termitiere și pe ele băștinașii seamănă îndeobște tutun, tigve și porumb.

Locuitorii satelor din zona de frontieră aparțin tribului batoca sau batonga, cum își spun ei aici, și se considera în permanentă stare de război cu macololii. Totuși ne întîmpinau cu multă prietenie și veneau în număr mare din satele apropiate, aducîndu-ne diferite daruri, în special porumb și masuca. Ei nu-și ascundeau marea bucurie de a-l vedea pe cel dintîi om alb, vestitorul păcii între toate triburile.

Femeile batoce se îmbracă mai bine decît balondele, în schimb bărbații nu-și acoperă nici o parte a trupului și umblă cu desăvîrșire goi, fără cea mai mică rușine. Ei au pierdut pînă și tradiționala „frunză de viță". L-am întrebat pe un băștinaș mai în vîrstă, un bărbat frumos, bine făcut, dacă nu crede că ar fi mai nimerit să-și acopere întrucîtva goliciunea. M-a privit compătimitor, cu coada ochiului și l-a pufnit rîsul cînd și-a dat seama că socot necuviincioasă înfățișarea lui: se considera mai presus de asemenea prejudecăți mărunte. I-am înștiințat că mă voi întoarce împreună cu familia mea și că le interzic formal să se apropie atunci astfel „îmbrăcați" de noi. „Cu ce să ne îmbrăcăm? Noi n-avem haine!" Le-am ripostat că dacă într-adevăr n-au cu ce să-și acopere goliciunea, să-și atîrne măcar în față un smoc de iarbă, dar se pare că ei au luat cuvintele mele drept o glumă.

Pe măsură ce înaintam, ținutul devenea mai populat. Băștinașii soseau în grupuri mari să-l vadă pe omul alb — spectacol cu totul inedit pentru ei. Veneau întotdeauna cu daruri, mai precis cu porumb și masuca. Felul lor de a saluta este complet ieșit din comun. Cînd salută sau vor să-și exprime recunoștința, se lungesc pe spate și se tăvălesc pe pămînt, lovindu-se cu palmele peste coapse și strigînd: *China bomba!* Acest mod de a saluta îmi displăcea profund și încercam să-i opresc strigîndu-le: „Ajunge! Ajunge! Nu-mi place așa!" Ei credeau însă că nu eram mulțumit și ca atare se tăvăleau și se loveau și mai energic peste coapse. Spectacolul oferit de acești bărbați goi ce se tăvăleau în țărînă îmi producea un sentiment penibil și-mi dovedea totodată cît de înapoiată era această populație.

Batocii din suita mea erau mult inferiori barotsilor sub raport cultural și moral. Cînd treceam prin sate trebuia să fim cu ochii în patru, ca nu cumva să fure ceva de la băștinași. Ei nu-și dădeau seama sau nu voiau să țină seama că ne aflam la discreția populației locale și tocmai cînd puteau să fie auziți de localnici îi auzeai vorbind: „În satul ăsta am spart toate urcioarele", sau „Aici am ucis un om". Apoi povesteau entuziasmați faptele eroice săvîrșite în trecut, ca aliați ai macololilor. Vorbele lor nechibzuite, rostite în gura mare, puteau să ne primejduiască securita-

tea. De aceea, i-am convocat pe toți și le-am atras atenția asupra eventualelor consecințe ale comportării lor, dîndu-le limpede a înțelege că insist să mi se dea aceeași ascultare necondiționată ca în timpul primei călătorii, disciplina fiind absolut necesară pentru securitatea tuturora. Din fericire, n-am fost niciodată nevoit să recurg la măsuri de constrîngere, toată lumea fiind convinsă că eram în măsură să trec de la vorbe la fapte și să-i silesc să-mi dea ascultare.

Arborele masuca este foarte răspîndit aici. Fructele lui minunate erau acum coapte și cădeau pe pămînt în cantități uriașe iar oamenii mei le culegeau de pe jos și le mîncau fără încetare. Molondo, o varietate puțin mai scundă de masuca, rodește niște fructe mici, cu pielița foarte subțire. Ele sînt extrem de dulci, dar îți lasă în gură un gust acrișor.

Ziua de duminică 10 decembrie am petrecut-o într-un sat supus lui Monzem, șeful tuturor batocilor din regiunile străbătute pînă acum. Reședința lui se află la poalele dealului Kisekise, de unde șesul ușor vălurat din jur este vizibil pe o rază de cel puțin 30 de mile. Pămîntul este aici acoperit cu iarbă joasă, iar copacii sînt foarte rari. Aceste pajiști întinse ar putea constitui pășuni admirabile, dar localnicii nu cresc decît capre și păsări.

Micile lor sate sînt împrăștiate în întreg ținutul și ei cultivă mari suprafețe. În trecut ei locuiau în orașe mari, însă în ultima vreme trăiesc intenționat în sate mici, ca să poată da mai ușor alarma în cazul unei invazii.

La sud-est se conturau în zare șirurile întunecate ale dealurilor ce străjuiesc malurile Liambiei. Mi s-a spus că acolo există un loc cu toance și curenți repezi, numit Kansala, care împiedică navigația. Băștinașii susțin că în sus de Kansala fluviul curge liniștit pînă în dreptul teritoriilor cîrmuite de Simpane, un alt șef al batocilor

Kansala ar fi singura porțiune cu curenți repezi pînă la pragurile de la Kebrabasa, aflate cu 20 sau 30 de mile în amonte de Tebe. La nord se văd în depărtare niște munți care, după spusele localnicilor, se înalță în apropierea malurilor rîului Kafue.

În această țară nu există rîuri nesecabile. Eu cel puțin n-am întîlnit nici o apă curgătoare care să poată fi folosită pentru irigații. De asemenea, ținutul nu este împădurit ; ici și colo cresc izolați cîțiva copaci mari sau mici crînguri de arbori veșnic verzi. Pe de altă parte, abundența de porumb și arahide dovedește că aici cad mult mai multe precipitații decît în țara beciuanilor, unde porumbul se cultivă numai în depresiunile bogate în umezeală din preajma rîurilor. Pășunile oferă un nutreț bogat pentru creșterea vacilor și a oilor. Însoțitorii mei, care cunosc bine regiunea, afirmă că ea reprezintă o vastă cîmpie și că gingașele culturi cerealiere,

care cer un pămînt gras, nu necesită aici o îngrijire specială. Solul este arareori pietros.

Primirăm în tabără vizita locuitorilor unui sat din apropiere. Părul lor era pieptănat după moda tribului başuculombo. Acum aveam prilejul să privesc pe-ndelete această pieptănătură. Tot părul este strîns spre vîrful capului, împletit în codiţe şi ridicat pe creştet ca o căciuliţă conică, înaltă cam de 8—10 ţoli (20—25 cm); diametrul bazei conului este de 8 ţoli (20 cm) sau mai mult. Vîrful teşit al acestei căciuliţe conice este uneori uşor aplecat înainte, spre faţă, ceea ce îi dă forma unui coif. La alţii căciuliţa are dimensiuni mai mici, cu diametrul de numai 4 sau 5 ţoli (9—12 cm) şi ea nu le acoperă tot capul. Se spune că ei împletesc în codiţe şi păr de animale. Starostele satului purta înfiptă în vîrful coafurii o nucluşă lungă, ce se înălţa cu aproape 1 iard (circa 1 m) deasupra creştetului. Pe frunte, lîngă urechi şi pe ceafă părul este tuns scurt. Operaţia împletirii şi răsucirii părului este, pare-se, dureroasă, fiindcă el e tras în sus cu putere şi legat foarte strîns. Monzé mi-a spus că înainte vreme întreg poporul său respecta această modă, dar el izbutise în mare parte s-o desfiinţeze.

I-am urat să aibă acelaşi succes cu obiceiul scoaterii incisivilor superiori, dar el s-a mărginit să zîmbească : era încredinţat că acest obicei era mai puternic decît dînsul.

Luni dimineaţa Monzé a venit să-şi ia rămas bun de la noi şi ne-a adus în dar carnea unui bivol ce fusese ucis în ajun de un leu. După ce trecurăm peste micul rîu Makoe, care îşi mînă apele spre apus, unde se varsă în Kafue, ne îndreptarăm spre nord, cu intenţia să-l vizităm pe Samalembue, o căpetenie influentă în acest ţinut.

Înnoptarăm într-un sat cîrmuit de sora lui Monzé. Avea un fizic foarte drăguţ, slutit doar — ca şi cel al fratelui său — de stupidul obicei al scoaterii incisivilor superiori.

12 decembrie. Dis-de-dimineaţă prinseră a se aduna de la nord nori negri şi începu să plouă puternic. Tot cerul se întunecase şi aveam impresia că ploaia nu va conteni niciodată. Pentru prima oară vedeam atît de departe spre sud o ploaie adusă de vînturile de nord. În ţara beciuanilor ploile de durată vin numai de la nord-est sau de la est, în timp ce în Luanda şi Angola ele sînt aduse de vînturile nordice. La Pungo Andongo, bunăoară, ploaia spală întotdeauna varul de pe peretele nordic al caselor.

Către amiază s-a înseninat şi a ieşit soarele.

Drept în faţa noastră se vedeau şirurile unor înălţimi împădurite, numite Ceamai. Traversarăm micul rîu Nakacinta, care curgea şi el spre apus, ca să se verse în Kafue, şi ne continuarăm

drumul peste niște „răzoare“ din micașisturi identice cu cele de la Golungo Alto. Crestele înălțimilor sînt formate din porfir roșiatic și nisip din șpat subțire amestecat cu trapp.

În apropiere de Zambezi, după cum se va arăta în cele ce urmează, are loc o modificare radicală a pantei. Înălțimile ce mărginesc acest fluviu apăruseră acum în dreapta noastră, sub forma unei coame înalte și întunecate, în timp ce înălțimile de lîngă Kafue luaseră forma unui lanț scund, de culoare albastră, întrerupt din loc în loc. Mai trecurăm peste două mici rîuri care se varsă de asemenea în Kafue.

Ținutul este foarte roditor, totuși nu are o vegetație bogată. Apa fierbea la 204° (79°C), ceea ce însemna că încă nu coborîsem mai jos de nivelul orașului Linyanti. Dar masuca și mulți alți copaci cu care făcusem cunoștință rămaseseră în urma noastră. Începură să apară trăsăturile care înrudesc această țară cu Angola și Bengwela : plantele agățătoare, lichenii de pe trunchiurile copacilor și mușchii. Aici pe versantul de est n-am văzut însă nicăieri atîtea ferigi ca în Angola. De altfel nici mușchii și plantele agățătoare nu se întîlneau prea des.

În pădurile de aici am auzit pentru prima oară țipătul păsării *mokva reza (Micropogon sulphuratus)*. Băștinașilor li se pare că ea țipă *pola, pola!* (ploaie, ploaie). Ei susțin că mokva nu țipă decît înaintea ploilor puternice. S-ar putea ca mokva reza să fie o varietate a cucului nostru, pentru că, după spusele băștinașilor, își depune ouăle în cuibul ciorii senegaleze cu coada albă, după ce în prealabil aruncă din cuib ouăle proprietarei legitime. Mokva reza este privită cu ochi buni de băștinași, pe cînd cioara senegaleză are o reputație așa de proastă, că dacă nu plouă timp îndelungat băștinașii îi caută cuiburile și le distrug. Ei cred că procedînd astfel îi neutralizează farmecele, din pricina cărora nu se deschid ferestrele cerului. Acum, în decembrie toate păsările își unesc dimineața glasurile într-un cor vesel și cel puțin două din cîntărețe au voci foarte plăcute.

CAPITOLUL XXVIII

O VALE ÎNCÎNTĂTOARE — ÎNTÎLNIREA CU BIVOLUL — TINERII MEI ÎNSOȚITORI UCID DOI ELEFANȚI — VÎNĂTOAREA — GUSTURILE ALESE ALE ELEFANTULUI — PIEPTĂNĂTURA INDIGENILOR — FELUL LOR DE A SALUTA — TRAVERSAREA RÎULUI KAFUE — HIPOPOTAMII — ÎNĂLȚIMILE ȘI SATELE — STRUCTURA GEOLOGICĂ — ABUNDENȚA DE ANIMALE SĂLBATICE — PLOILE — MULȚIMEA ANIMALELOR DIN VALEA ZAMBEZIULUI — CULOAREA APELOR FLUVIULUI — O INSULĂ CU BIVOLI ȘI OAMENI — CUM VÎNEAZĂ BĂȘTINAȘII ELEFANȚII — FEMEI CU BUZELE ÎN CHIP DE «CIOCURI DE RAȚĂ»

Peisajul devine din ce în ce mai frumos și este brăzdat de văi adînci. Rocile vulcanice au produs un sol fertil, iar animalele sălbatice trăiesc aici în număr mare. În timpul zilei bivolii se adună în pajiști deschise, adesea chiar pe înălțimi.

În albia rîului Mbai, pe care l-am traversat, am găsit marmură roz. Cîteva dealuri mai mari din apropierea rîului sînt îmbrăcate în marmură albă ca zăpada ; sub stratul de marmură se găsesc roci eruptive. În perioada marilor ploi, rîurile și pîrîurile se transformă în torente năvalnice. Iată un exemplu : într-o dimineață cinci din oamenii mei s-au dus pe celălalt mal al unui pîrîu după lemne, iar la întoarcere au trebuit să-l traverseze înot.

Datorită ploilor zilnice, temperatura aerului scăzuse simțitor. Dimineața, la răsăritul soarelui, termometrul a arătat de cîteva ori 68° 25,7°C), iar spre seară, cînd soarele asfințea, 74° (27,9°C). De obicei, temperatura varia în zorii zilei între 72 și 74° (27,1 — 27,9°C) și 90—96° (34—36°C) la amiază, pentru ca spre seară să coboare la 80—84° (30,2—31,7°C). După cum am arătat, această temperatură nu era neplăcută aici.

14 decembrie. Intrarăm într-o vale minunată, unde trăiesc o mulțime de animale sălbatice mari. Zărind un bivol tolănit într-o pajiște, mă furișai spre el, ca să-l împușc pentru carne. Trei gloanțe trase unul după altul nu izbutiră să-l răpună ; mai mult chiar, bivolul se întoarse, pregătindu-se parcă să se năpustească asupra noastră. Noi o luarăm la fugă, ca să ne ascundem după niște stînci din apropiere, dar înainte să ajungem la adăpost, văzurăm că retragerea ne era tăiată de trei elefanți, atrași probabil de gălăgia neobișnuită. Pahidermele se speriară însă și ele de noi și

făcură cale întoarsă dîndu-ne putința să ajungem la stînci. Între timp bivolul spălase putina. Ca să nu ne întoarcem cu mîinile goale, încercai să trag de la distanță în ultimul elefant. Spre marea bucurie a oamenilor mei, gloanțele i se înfipseră în piciorul dindărăt. Ei îl încercuiră repede tăindu-i orice șansă de scăpare și un glonte tras în cap îl răpuse definitiv. M-a bucurat satisfacția prilejuită însoțitorilor mei de această abundentă provizie de carne.

A doua zi, în timp ce oamenii erau ocupați cu ciopîrțitul elefantului, o mulțime de băștinași din satul apropiat veniră ca să ia și ei parte la ospățul ce se pregătea. Tabăra noastră era instalată la marginea unei văi înverzite, străbătută de numeroase pîrîuri, pe care creșteau din loc în loc cîțiva copaci.

Ca să scap de gălăgie, plecai să fac unele observații printre stîncile amintite, formate din gresie cu grăunțe mari, pietrificată în straturi subțiri, cînd deodată văzui la capătul văii, cam la 2 mile distanță, o femelă de elefant cu puiul ei. Puiul se tăvălea în noroi, iar mama stătea în picioare și își făcea vînt cu imensele-i urechi. În timp ce le priveam cu luneta, în spatele pahidermelor apărură oamenii mei, înșirați unul după altul, într-un lanț lung. „Tatăl nostru va vedea astăzi ce fel de oameni sînt însoțitorii lui", îi spuseră ei lui Sekvebu, venit special să mă vestească. Mă grăbii să urc în vîrful coastei, ca să nu scap nici un detaliu și să-i pot urmări mai bine pe vînători.

Nobilul animal nu bănuia apropierea primejdiei și stătea liniștit, lăsînd puiul să sugă. Judecînd după mărime, puiul să tot fi avut doi ani. Apoi femela și puiul coborîră într-o groapă cu noroi și se mînjiră bine pe tot trupul; puiul alerga vesel în jurul mamei, agitîndu-și urechile și balansîndu-și neîncetat trompa așa cum fac toți elefanții. Iar maică-sa continua fericită să-și facă vînt cu urechile și să dea din coadă. Deodată răsunară fluierăturile asurzitoare scoase de dușmanii animalelor. Unii vînători suflau în niște țevi, alții în mîinile făcute pîlnie, iar alții strigau din răsputeri ca să sperie elefanții:

„O, stăpîne, o, stăpîne! Am venit să te ucidem!
O stăpîne, o, stăpîne! Vei muri, ca și mulți alții;
Așa grăit-au duhurile etc. etc...

Ambele animale ciuliră urechile, ascultară cu atenție zgomotul neobișnuit și ieșiră din groapă în clipa cînd vînătorii se năpustiră spre ele. Puiul fugi primul, drept înainte, spre capătul văii, dar văzînd și acolo oameni se întoarse lîngă mama lui, care se interpuse între el și urmăritori, mîngîindu-l tot timpul cu trompa pe spinare, ca să-l liniștească. Biata mamă se oprea mereu din drum, întorcea capul spre oamenii care răcneau, cîntau și fluierau fără încetare, apoi mărea pasul și se apropia iarăși de puiul său, sau mergea cos-

tiș, la oarecare distanță de el, ca și cum în sinea ei se dădea o luptă între instinctul de a-și ocroti progenitura și dorința de a-i pedepsi pe vrăjmași. Vînătorii o urmăreau de la o depărtare de circa 100 de iarzi (90 m), unii în spatele ei, alții de amîndouă părțile laterale, ei n-au micșorat distanța pînă n-au văzut-o intrînd în pîrîul care îi tăia drumul și ridicîndu-se pe malul opus. Atunci vînătorii se apropiară de malul apei și începură să azvîrle în ea cu sulițele, de la o distanță de aproximativ 20 de iarzi (18 m). Mama ieși pe celălalt mal plină de sîngele ce șiroia din rănile de pe coaste și pulpe și o luă la fugă, fără să se mai gîndească, pare-se, la puiul ei. Îl trimisesem pe Sekvebu să le vestească din partea mea vînătorilor porunca de a cruța puiul. El zorea cît îl țineau picioarele, dar se știe că elefanții, fie ei tineri sau bătrîni, nu fug niciodată în galop : cînd aleargă cel mai repede nu fac decît să meargă cu pași iuți. Așa se face că puiul a fost străpuns cu sulițele și ucis mai înainte ca Sekvebu să-i ajungă pe vînători și să le transmită ordinul meu.

Pașii mamei deveneau din ce în ce mai rari. La un moment dat, ea se răsuci brusc și scoțînd un strigăt de furie, se năpusti asupra vînătorilor, care se împrăștiară, fugind în stînga și dreapta față de direcția luată de elefant. Ea continuă să alerge în linie dreaptă și trecu pe lîngă toți oamenii, atacîndu-l doar pe unul singur, care avea aruncată pe umeri o bucată de pînză de culoare țipătoare. În asemenea cazuri, materialele vopsite în culori vii atrag întotdeauna mari pericole asupra celor care le poartă. De patru ori s-a năpustit elefantul asupra oamenilor, totdeauna în linie dreaptă, și niciodată n-a fugit mai mult de 100 de iarzi (90 m). După ce traversase pîrîul și se întorsese cu fața spre dușmani, el se oprise des, în pofida sulițelor ce i se înfigeau mereu în trup. În cele din urmă, pierderea de sînge pricinuită de puzderia de suliți ce i se implîntaseră în carne l-a doborît. Pahidermul mai încercă o dată să atace dușmanii, se clătină și căzu greoi în genunchi. N-am izbutit să văd sfîrșitul vînătorii, fiindcă norii se împrăștiară și privirile îmi fură atrase de cerul senin, pe care se vedea simultan soarele și luna.

M-am întors de la spectacolul pieirii nobilului animal copleșit de un sentiment apăsător, cu nimic atenuat de gîndul că colții pahidermului îmi aparțineau mie, dar oricum nu mai era nimic de făcut. Regretam moartea animalelor, îndeosebi îmi era milă de puiul de elefant, mai ales că nu duceam lipsă de carne.

Specialiștii care s-au ocupat cu calcularea rației necesare elefantului și altor animale mari n-au acordat suficientă atenție preferinței lor pentru anumite feluri de hrană. Elefantul, bunăoară, are gustul cel mai rafinat ; el mănîncă cu precădere anumite fructe și vlăstare de copaci dulci. Îi plac în special fructele de mogonono,

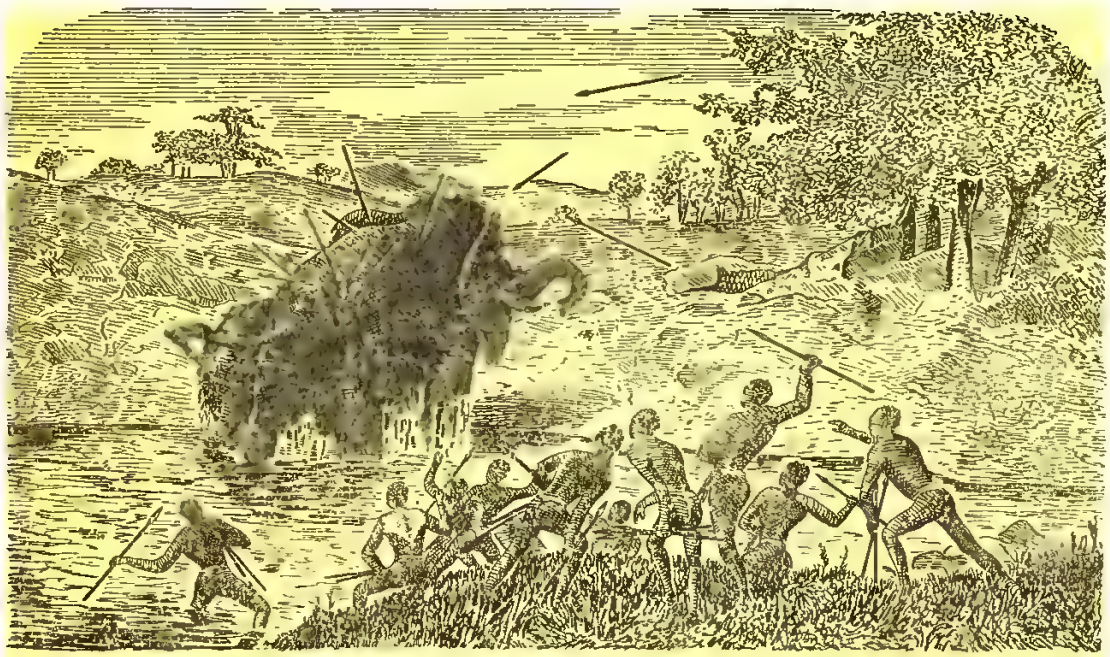

Elefantul-femelă urmărit de vînători îşi protejează puiul
(după desenul lui Livingstone)

mimoza şi alţi arbori, bogate în substanţe zaharoase, mucilagii şi gluten. Am văzut adesea cum elefantul se proptea cu fruntea de trunchiul unui palmier înalt şi îi scutura fructele, iar apoi le culegea şi le mînca. De asemenea, l-am văzut stînd lîngă alţi copaci fructiferi şi rupînd unul după altul fructele dulci de pe crengi. Apoi, el mănîncă bulbi şi tubercule, pe care le dezgroapă din pămînt cu trompa. Preferinţa elefanţilor pentru alimentele bogate în gluten explică de ce turmele de elefanţi aduc relativ puţine stricăciuni vegetaţiei. Ei nu caută cantitate, ci calitatea. Carnea de elefant este foarte preţuită de locuitorii Africii din pricina marii cantităţi de untură din măruntaiele lui, pe care ei o folosesc şi ca aliment, şi ca unsoare.

A doua zi ieşirăm din vale şi ne continuarăm drumul printr-o regiune pe cît de încîntătoare, pe atît de puţin populată. Stratul de sol este aşezat aici pe un pat de trappuri şi gnais de talc. Straturile trappurilor sînt frecvent dislocate, răsturnate şi ridicate piezîş sau uşor înclinate spre nord sau sud. Majoritatea straturilor sînt orientate spre nord-est, adică în direcţia noastră de mers. Lîngă Losiko trappurile cedau locul sisturilor de hornblendă. Intrasem într-o regiune unde însuşi aspectul rocilor te împinge la gîndul că odinioară de-a lungul albiei Zambeziului au acţionat forţe uriaşe. Observînd în ce fel erau dislocate rocile pe ambele maluri ale fluviului, am tras concluzia că aceleaşi forţe, care creaseră falia cataractei Victoria, au orientat albia fluviului şi în

aval de punctul respectiv, dirijîndu-i cursul de la cataracte pînă la defileul Lupata.

În ziua de 18, după ce trecurăm peste rîuleţul Losiko şi peste un şir de coline, am ajuns la reşedinţa căpetenici Semalembue. Satul lui este aşezat la poalele înălţimilor printre care curge Kafue, în imediata apropiere a rîului. Kafue, căruia i se mai spune şi Başukulompo, are aici aproape 200 de iarzi (180 m) lăţime În apele lui trăiesc numeroşi hipopotami şi am văzut o mulţime de pui de hipopotami, cocoţaţi pe gîtul mamei lor. Satul se găseşte la aproape aceeaşi altitudine ca şi Linyanti. Curînd după sosirea noastră, Semalembue ne-a făcut o vizită în tabără, însoţit fiind de o escortă de patruzeci de oameni foarte robuşti. Toţi băştinaşii au un par des şi creţ, pe care îl piaptănă în sus şi îl strîng într-un coc mare, de formă conică. Pe frunte şi lîngă urechi părul este ras pînă la baza cocului. Unii îl piaptănă într-o parte şi îl împletesc strîns în cosiţe mici.

Localnicii se salută bătînd din palme. Din satele învecinate veniră grupuri întregi de femei ca să-l vadă pe omul alb. Erau foarte sperioase şi teama, pe care arareori izbuteam s-o risipesc, le determina să bată din palme cu o dublă energie.

Lîngă satul lui Semalembue Kafue trece printr-un defileu îngust (15°48′19″ lat. sud., 28°22′ long est). Cel mai bun vad de trecere se află în dreptul unor înălţimi, la o milă spre sud de sat. Acolo Kafue are o lăţime de 250 de picioare (aproape 230 m), dar fundul albiei este pietros şi apa puţin adîncă. L-am traversat cu bărcile şi cînd am ajuns pe malul stîng ne-am trezit închişi în nişte chei înalte.

Băştinaşii cultivă fiecare petic de pămînt aflat între malurile rîului şi dealuri. Ca să-şi apere semănăturile de hipopotami, sînt nevoiţi să pună peste tot capcane. Aici hipopotamii n-au fost încă speriaţi de împuşcăturile carabinelor şi sînt uimitor de blînzi ; cînd treceam prin apropierea lor, nu ne acordau nici cea mai mică atenţie. Am văzut din nou mulţi pui de hipopotami, de mărimea unui terier. Şedeau pe gîtul mamelor, scoţînd din apă, printre urechile mamei, doar boturile lor vesele şi curioase. După ce se fac mai mari, ei stau pe grumazul mamei. Avînd nevoie de carne, am împuşcat o femelă adultă. Carnea de hipopotam are aproape acelaşi gust ca cea de porc. Victima noastră măsura 10 picioare (peste 3 m) în lungime. Hipopotamii sînt mari bătăuşi şi întotdeauna masculii, ca şi femelele, au trupul plin de cicatrice. Femelele bătrîne le ucid adesea pe cele tinere. Lîngă cataractă am văzut cu ochii mei o asemenea luptă.

În timp ce oamenii jupuiau hipopotamul, m-am suit pe dealul *Mabue asula* (Pietrele miros urît), care nu părea să fie cel mai înalt din jur. După punctul de fierbere al apei mă găseam cu

900 de picioare (circa 275 m) deasupra fluviului, adică exact la nivelul orașului Linyanti. Însoțitorii mei, deprinși în țara lor numai cu mușuroaiele termitelor, aveau impresia că aceste dealuri sînt colosal de înalte. Cînd le vorbeam despre munții adevărați ale căror piscuri se înalță deasupra norilor, își țineau respirația și duceau mîinile la gură. Aceste dealuri par mai înalte decît sînt în realitate, fiindcă au coastele foarte abrupte. Punctul de fierbere al apei mi-a arătat însă că erau mult mai joase chiar decît „răzorul" peste care trecusem. În fapt ele reprezintă un fel de cornișă exterioară joasă a marginii înalte care împrejmuiește la răsărit platoul central, întocmai după cum munții Angolei (Golungo Alto) formează cornișa exterioară joasă a marginii de vest a platoului. M-a frapat similitudinea dispoziției și a compoziției rocilor de pe cele două țărmuri ale continentului. Există însă o deosebire în structura cornișelor dislocate.

Din vîrful dealului se vedeau deslușit cinci lanțuri de munți; ultimul lanț de la est se numește Comanga, iar cel de la vest — Bolengo. Următoarele două lanțuri se numesc Sekontamena și respectiv Funze. Printre ele se văd numeroase înălțimi conice, majoritatea împădurite. Culmile lor sînt formate dintr-o splendidă rocă albă de cuarț, iar unele sînt acoperite cu dolomit. Pe versantele celui de al doilea și al treilea lanț se găsesc magnetită și fragmente rotunde de minereu de fier, cu un conținut foarte ridicat de metal. Versantele sînt povîrnite și între munți curg multe pîrîuri, care însă nu au întotdeauna apă. Numeroși munți au luat naștere în urma ridicării scoarței de granit eruptiv, ca și înălțimile de la Kalomo. Se vede bine cum dikele de granit au dislocat mase uriașe de cuarț, șisturi nisipoase și micașisturi, obligînd straturile să se frîngă în două, ca rufele întinse pe frînghie. În vîrful înălțimilor se găsește întotdeauna un strat de dolomit sau de cuarț alb, strălucitor.

De aici intenționam să revin pe malurile Zambeziului, mai precis la vărsarea în fluviu a rîului Kafue, traversînd șirurile dealurilor. Această distanță, foarte scurtă în linie dreaptă, ne-a luat trei zile. Între dealuri am văzut o mulțime de elefanți. Oamenii mei i-au urmărit și au izbutit să vîneze trei exemplare.

Cînd am ajuns pe creasta lanțului exterior de munți, în fața ochilor noștri se deschise o splendidă panoramă: jos, la picioarele noastre, pe un șes împădurit, rîul Kafue își mîna apele spre Zambezi; dincolo de marele fluviu se profila un șir lung de munți; pe malul stîng al rîului Kafue, în cîmpia cuprinsă între cele două ape, trăiau o sumedenie de animale sălbatice mari, mai multe ca în orice alt loc din Africa. Sute de bivoli și de zebre pășteau pe cîmpia deschisă; alături stăteau nemișcați și mîndri o droaie de elefanți, agitîndu-și doar trompele. Aș fi vrut să imortalizez acest tablou rar,

care pe măsura răspîndirii armelor de foc va dispărea de pe fața pămîntului. Coborînd în vale am constatat că animalele erau foarte blînde. Elefanții continuau să stea cuminți la umbra copacilor, făcîndu-și vînt cu urechile lor enorme, ca și cum nu ne-ar fi văzut, deși nu ne despărțeau decît 200—300 de iarzi (180—275 m). Aici îți poți imagina exact timpurile cînd megateriul păștea liniștit în pădurile primare. Am văzut și o mulțime de porci roșcați *(Potamochoerus)*, care ne priveau mirați. Dealurile din jur sînt populate, dar oamenii nu au arme de foc și nu pot pricinui mari pierderi animalelor.

O ploaie îndelungată ne reținu cîtăva vreme pe malurile rîului Cipondi. Ploile erau aduse acum de vîntul de răsărit și deasupra dealurilor se adunau straturi de nori absolut identici cu „cearșafurile" de pe Table Mountain. Acum căpătasem experiență și de îndată ce vedeam că se apropie o aversă, dădeam ordin de oprire și așteptam să treacă potopul. Oamenii tăiau repede destulă iarbă pentru ca acoperind cu ea un tufiș să se adăpostească sub el, iar eu mă așezam pe scaunul pliant, deschideam umbrela, puneam un braț de iarbă sub picioare și așa izbuteam să rămîn complet uscat. După ce trecea ploaia, însoțitorii mei aprindeau cîteva focuri mari, se încălzeau bine și abia pe urmă ne continuam drumul.

La 30 decembrie părăsirăm malul Cipongăi, continuîndu-ne drumul de-a lungul lanțului de dealuri din stînga noastră, dealuri formate din șisturi marnoase și micașisturi. Abundența animalelor sălbatice era de-a dreptul uimitoare. Nicăieri nu văzusem elefanți așa de blînzi ca cei din preajma Cipongăi. Ei se ațineau la marginea potecii pe care mergeam, fără să manifeste cel mai mic semn de teamă. Atitudinea lor se deosebea net de purtarea elefanților din regiunile unde băștinașii au arme de foc; acolo ei devin neliniștiți de îndată ce distanța dintre ei se micșorează la mai puțin de o milă. Înnoptarăm sub un baobab găunos, în a cărui scorbură puteau să se adăpostească douăzeci de oameni. În ea își amenajaseră locuința cîțiva indigeni din tribul babisa.

În apropiere de Zambezi intrarăm în niște hățișuri dese de arbuști cu frunza lată. De cîteva ori furăm nevoiți să răcnim la elefanți ca să ne lase să trecem. Într-o poiană o cireadă de bivoli s-a apropiat la cîțiva pași de noi atrasă de boii noștri; a fost de ajuns să trag un singur foc ca să se retragă. Carnea de bivol seamănă cu cea de vacă, ba e chiar mai gustoasă. Singura întîlnire primejdioasă am avut-o cu un elefant femelă, însoțită de trei pui. Mama s-a aruncat asupra hamalilor din mijlocul șirului, silindu-i să azvîrle bagajele și s-o rupă la fugă, dar s-a ales cu o lovitură mortală de suliță pentru curajul ei nesăbuit. Toate femelele (de elefant) văzute pînă acum nu aveau decît un singur pui; aceasta era prima care avea mai mulți.

Puzderia de păsări acvatice ne dovedea că ne aflam foarte aproape de Zambezi. N-am pomenit alt rîu sau fluviu în apele şi pe malurile căruia să trăiască atîtea vieţuitoare. Barotsii spun: „Peştii şi păsările Liambiei sînt totdeauna grase". Cînd, în sfîrşit, privirile noastre au zărit, cu bucurie, oglinda apelor lui, am constatat că aici el e mult mai lat ca în amontele cataractei. Un om ar fi încercat zadarnic să se facă auzit pe celălalt mal şi curentul este aici mult mai iute ca la Seşeke, atingînd adesea o viteză de 4,5 mile pe oră. Apa avea o culoare cenuşie-roşiatică.

Ţinutul ce se întinde spre nord de fluviu este foarte plat şi acoperit cu iarbă deasă, nu este erodat de ape. Cu totul altfel se prezintă situaţia la marginea de răsărit a platoului: acolo iarba este joasă, terenul mult mai ridicat şi panta mult mai înclinată, ceea ce face ca torenţii să erodeze solul şi să antreneze pămîntul la vale. Un fenomen similar are loc la marginea de vest a platoului, unde torenţii cară în Cuango mult pămînt de pe versantul de apus al platoului, întocmai după cum aici mîlul Zambeziului provine de pe versantul de est al platoului. Curentul ducea la vale multe tulpini de papură, ramuri de copaci şi chiar arbori întregi.

Zambezi are numeroase ostroave. Ne găseam în dreptul ostrovului *Menie makaba*, care are cam 1,5—2 mile lungime şi aproape un sfert de milă în lăţime. Indigenii stabiliţi pe ostrov îl împart cu bivolii: de la distanţă am numărat vreo 60 de capete. Oamenii şi animalele se înţeleg şi se tolerează reciproc; dacă oamenii socot că bivolii trebuie pedepsiţi pentru impertinenţa cu care le-au pustiit ogoarele, conducătorii bivolilor le ies cutezător în întîmpinare, ca să primească lupta. Insularii mi-au spus că izbutesc să micşoreze numărul bivolilor numai în perioada creşterii apelor, cînd o parte din insulă este inundată. Atunci ei îi vînează cu bărcile. Suprafaţa relativ mică în care s-au închis bivolii dovedeşte că ostrovul are o vegetaţie bogată, căci dacă ei n-ar găsi acolo destul nutreţ ar putea lesne să-l părăsească, pentru că sînt buni înotători şi pînă la mal nu sînt mai mult de 200 de iarzi.

Am impresia că lanţurile înălţimilor sînt paralele cu fluviul. Locuitorii malului nordic aparţin tribului batonga, în timp ce malul sudic este populat de baniai. Între dealuri trăiesc numeroşi bivoli şi destul de mulţi elefanţi. Aceştia din urmă sînt vînaţi în număr mare de băştinaşii de pe ambele maluri. Ei construiesc pe copaci, deasupra potecilor pe unde circulă elefanţii, nişte platforme speciale, iar la vînătoare folosesc nişte suliţi lungi de 4—5 picioare (1,3—1,5 m), cu mînerul gros cît încheietura mîinii. Cînd elefantul trece pe potecă, vînătorii cocoţaţi pe platformă, aruncă de sus suliţele şi dacă măcar una îl nimereşte între coaste îi provoacă o rană foarte adîncă şi mortală, fiindcă lama are cel puţin 20 de ţoli lungime (0,5 m) şi 2 ţoli (5 cm) lăţime.

Din pricina ploilor ce nu mai conteneau am rămas pe acest ostrov cîteva zile. Norii aduși de vîntul de răsarit erau opriți de culmile dealurilor și revărsau ploi torențiale în văile de la poale Cînd am trecut de pe insulă pe mal, am văzut că el hrănea o vegetație luxuriantă. Tufișurile se împleteau foarte strîns, îngreuindu-ne înaintarea. Singurele poteci erau cărările bătătorite de animalele sălbatice, căci oamenii circulă aici mai mult pe apă, cu bărcile. Am mers tot timpul pe aceste poteci, de altfel destul de numeroase. Aici trăiesc o mulțime de bivoli, zebre, antilope-pallag, țapi de apă, porci sălbatici, antilope negre și kudu. Izbutirăm să împușcăm un bivol, care se bălăcea într-o groapă cu noroi.

M-a mirat faptul că din clipa cînd am intrat în văile dintre dealurile ce străjuiesc Zambeziul, ploile au devenit calde. Dimineața,la răsăritul soarelui, temperatura varia între 82—86° (30,9°—32,4°C) ; la amiază, la umbra cea mai deasă, adică în micul meu cort, ea oscila între 90° și 98° (36,2°—37°C), iar spre seară la asfințitul soarelui cobora la 86° 32,4°C). Precum se vede temperatura de aici se deosebește simțitor de cea din interiorul continentului, unde ploile o determină să coboare pînă la 72 și chiar pînă la 68 de grade (27,1—25,7°C).

6 ianuarie 1856. Coborîm de-a lungul malului stîng și în fiecare sat ni se dau doi oameni ca să ne conducă pînă în satul următor. Călăuzele ne sînt foarte utile, fiindcă ne scutesc de lupta cu hățișurile. Băștinașii se ocupă intens cu agricultura ; toată lumea — bărbați, femei și copii — lucrează fără deosebire pe ogoare Majoritatea bărbaților sînt viguroși și bine făcuți. Ca și la locuitorii Lundei, pielea lor are diferite nuanțe, de la negru închis pînă la măsliniu deschis. Deși toți au buzele groase și nasul turtit, întîlnești puțini oameni cu acea fizionomie tipic neagră.

Femeile obișnuiesc să-și găurească buza de sus și să lărgească treptat gaura, pînă izbutesc să introducă în ea o scoică. Buza se răsfrînge și formează un unghi ascuțit cu nasul, sluțindu-le chipul. Sekvebu a remarcat : „Aceste femei vor ca gura lor să semene cu un cioc de rață", și într-adevăr ele au izbutit să-și atingă idealul, aproape la fel de bine ca ornitorincul. Obiceiul arătat este foarte răspîndit la femeile din tribul maravi. Oricine le-a văzut este de acord că niciodată moda femeilor n-a cunoscut un capriciu mai stupid.

Ploua zilnic și cerul era mereu înnorat, dar soarele își făcea adesea loc printre nori și ne ardea cu putere. Atunci oamenii mei strigau : „Frige soarele ! Prin urmare curînd va ploua iarăși". Menționez că în timpul traversării platoului Lundei oamenii mei nu s-au plîns niciodată de căldură, dar cînd am coborît în depresiunea Angolei toți au început să se vaite de arșiță. Și eu resimțeam dureros

umezeala înăbușitoare a aerului, ceea ce nu mi s-a întîmplat pe platou.

Solul este aici foarte roditor și în el sclipesc o puzderie de bucățele de mică. În toate văile pămîntul era cultivat. Porumbul se copsese și putea fi mîncat. Șirurile dealurilor ce însoțesc fluviul pe ambele maluri se apropiaseră foarte mult de Zambezi și formau un defileu îngust, numit Mpata. Lîngă mal rămăsese o potecă îngustă, dar am preferat să ne îndreptăm pașii spre trecătoarea mult mai lată dintre dealuri, care ducea spre răsărit. Dealurile se ridică aici la o înălțime de 800—1 000 de picioare (240—300 m), sînt toate împădurite și formate din micașisturi de diferite culori. Paralel cu Zambezi se întinde o fîșie lată de gnais cu incluziuni de granit. Stratul de gnais stă pieziș și pe alocuri este străpuns de dikele de bazalt cu dolomit.

Continuam să întîlnim neobișnuit de mulți elefanți, dar aici erau mai sălbatici și fugeau de îndată ce ne apropiam de ei. Reliefful devenea din ce în ce mai accidentat și înaintam tot mai greu. Nu puteam străbate mai mult de 10 mile pe zi

CAPITOLUL XXIX

CONFLUENȚA LOANGVEI CU ZAMBEZI — TRAVERSĂM LOANGVA — UN BIVOL ÎMPUNGE CU COARNELE PE UNUL DIN OAMENII MEI — AFLĂM CĂ BĂȘTINAȘII SÎNT ÎN STARE DE RĂZBOI CU PORTUGHEZII — TERASELE FLUVIALE — O REGIUNE ÎNCÎNTĂTOARE — OSTILITATEA LUI MPENDE — INVOCAȚIA — ÎN AȘTEPTAREA LUPTEI — CURAJUL ȘI REMARCILE OAMENILOR MEI — PRIMIM VIZITA A DOI SFETNICI AI LUI MPENDE — PĂREREA LOR DESPRE ENGLEZI — MPENDE IA HOTĂRÎREA SĂ NU NE ATACE — EL NE AJUTĂ SĂ TRAVERSĂM FLUVIUL — CARTOFUL DULCE — DALAMA (AURUL) — LEGILE CARE REGLEMENTEAZĂ VÎNĂTOAREA — SARE EXTRASĂ DIN NISIP — FERTILITATEA SOLULUI — HIENA TĂRCATĂ — VÎNTUL SUFLĂ ACUM DIN DIRECȚIE OPUSĂ — LIPSA DE COMBUSTIBIL — PĂRĂSIM FLUVIUL — CICOVA; CARACTERISTICILE EI GEOLOGICE — UN CURENT REPEDE LÎNGĂ TETE — AICI NU SE GĂSEȘTE ARGINT

La vărsarea Loangvei în Zambezi am ajuns în ziua de 14 ianuarie. Indigenii ne priveau foarte bănuitori și cu toate că eram însoțiți de călăuzele date de căpetenia Mburumba, nu aveam de loc certitudinea că nu vom fi atacați în timpul traversării Loangvei. Băștinașii se strînseseră în grupuri mari și deși afirmau că ne sînt prieteni, se menținеau la o distanță apreciabilă de tabăra noastră. În ciuda faptului că aveau multe bărci, nu ne împrumutară decît două

15 ianuarie. Azi dimineață în jurul nostru se adunaseră o mulțime de oameni din satele vecine, înarmați pînă în dinți. Femeilor și copiilor li s-a poruncit să se retragă. Nouă nu ne-au dat decît o singură barcă, deși lîngă mal erau priponite încă două. Locul unde voiam să traversăm Loangva se găsea cam la o milă de confluența ei cu Zambezi și deoarece nivelul apelor crescuse, lățimea rîului era de jumătate milă (0,9 km). Mai întîi am trecut pe celălalt mal toate bagajele, apoi vitele și la sfîrșit oamenii ; ca de obicei, am rămas la postul de onoare urmînd să mă îmbarc ultimul. Tot timpul cît a durat traversarea, un grup de băștinași înarmați a stat lîngă noi, supraveghindu-ne. Le-am mulțumit pentru primirea amabilă și i-am rugat să transmită căpeteniei urări de pace. Se prea poate că le era frică să nu-i atacăm prin surprindere, în ipoteza că venisem cu gîndul să le înșelăm încrederea ; aveau destule temeiuri să se teamă de albi.

A doua zi am mers tot timpul pe la poalele masivului Manzanzue. În spatele nostru se vedea un lanț de dealuri înalte și împădurite, din care se detașau semeț, întinzîndu-se spre nord, pe malul stîng al Loangvei, frumoșii munți Manzanzue. Spre sud-est se des-

fășura un imens covor de verdeață, dominat de o mică înălțime rotundă, numită Tofulo. Din acest punct, negustorii veniți de pe coasta orientală se pot îndrepta în trei direcții : spre nord-nord-vest pe valea Loangvei, spre vest, pe rîul Kafue, și spre sud-vest, pe Zambezi.

Credeam că dincolo de Loangva nu vom mai vedea înălțimi, dar iată că la 5—6 mile în spatele munților Manzanzue am dat de alte cîteva dealuri. Poteca se strecura printre arbuști înalți și foarte deși, cînd deodată trei bivoli țîșniră din tufișuri și se năpustiră drept în mijlocul nostru. Vîntul bătea dinspre noi și bivolii, crezînd probabil că fuseseră înconjurați de oameni, lansaseră acest atac frontal ca să iasă din presupusa încercuire. Boul ce îmi ținea loc de cal s-a speriat și a fugit în galop ; l-am oprit cu destulă trudă și cînd m-am întors la locul cu pricina, am văzut că unul dintre bivoli îl luase în coarne pe un hamal și îl trîntise la pămînt : din coasta bivolului sîngele curgea șiroaie. Nefericitul tînăr zăcea pe pămînt, cu fața în jos. Mai înainte ca să-l trîntească, bivolul îl purtase în coarne cam 20 de iarzi (circa 18 m). Cu toate acestea flăcăul avea toate oasele întregi și nici măcar pielea nu i se julise. Cînd s-a trezit față-n față cu bivolii, răsăriți ca din pămînt, flăcăul a aruncat bagajul și și-a înfipt sulița în coasta celui mai apropiat animal. Bivolul lovit s-a întors imediat și l-a luat în coarne mai înainte ca el să se poată adăposti după un copac. I-am făcut victimei un masaj bun, apoi ne-am văzut de drum ; în mai puțin de o săptămînă tînărul era complet restabilit și mergea la vînătoare laolaltă cu ceilalți.

La Zumbo, veche așezare portugheză, astăzi părăsită și ruinată, am dat de gresie cenușie cu incluziuni de pietriș ; straturile de gresie erau înclinate spre sud și formau patul fluviului. Zambezi este aici foarte lat și presărat cu numeroase ostroave nelocuite. Noaptea de 16 ianuarie am petrecut-o în dreptul ostrovului Șibanghi. Nopțile sînt acum calde și termometrul nu coboară sub 80° (30,2°C) ; chiar după apusul soarelui el se menține un timp la 94° (34,7°C). Încercările noastre de a răci apa învelind vasele cu o cîrpă udă nu dau rezultate, iar arșița ne silește să bem cantități uriașe de apă.

Pe frunzele anumitor arbuști vedeam deseori niște bulgări mari, făcuți parcă din spumă, a căror origine a rămas pentru mine o enigmă.

În dimineața zilei următoare am avut plăcerea să ne întîlnim cu un negru din insula Șibangi, îmbrăcat cu un veston, și cu pălărie pe cap. El se întorcea de la Tete sau Niungwe, cum îi spun băștinașii. De la el am aflat pentru prima oară că Tete se găsește

pe malul drept al fluviului și că portughezii sînt de doi ani în stare de război cu băștinașii. Nimerisem chiar pe teatrul de luptă, fără să avem cea mai mică dorință de a lua partea unuia dintre beligeranți. Individul ne-a sfătuit să trecem imediat pe malul sudic, fiindcă pe malul nordic se afla satul căpeteniei Mpende, ostilă portughezilor. Fusesem deja prevenit de atitudinea acestei căpetenii și mi s-a atras atenția că voi putea să ajung la oamenii albi numai dacă voi izbuti să-l ocolesc pe Mpende, căci el era ferm hotărît să nu îngăduie nici unui alb să pună piciorul în țara lui.

Am vrut să urmez sfatul acestui om și l-am rugat să ne împrumute barca sa, dar el ne-a refuzat, temîndu-se de mînia căpeteniilor locale. Așadar eram nevoiți să ne continuăm drumul pe malul nordic, ai cărui locuitori ne erau ostili.

Împrejurimile fluviului sînt acoperite pretutindeni de arbuști deși, cu crengile încîlcite, printre care puteam trece numai mergînd aplecat sau așteptînd pînă ce oamenii dădeau la o parte crengile. Iarba este minunată, dar nu atît de înaltă și de deasă ca în Angola. Din loc în loc terenul coboară în pantă lină spre fluviu, formînd un fel de terase, cu multe sate și ogoare. Mai sus se ridică o a doua terasă, pe care cresc din abundență copaci și arbuști. Poteca trece cînd pe o parte, cînd pe cealaltă parte a acestor terase fluviale.

18 ianuarie. Aseară am poposit sub coroana bogată a unui curmal. În lunci păsteau liniștite cirezi mari de bivoli și turme de antilope de apă; este evident că băștinașii nu au puști sau le lipsește praful de pușcă, altfel animalele n-ar fi atît de calme. Tot timpul cît am mers prin această regiune nu m-am putut abține s-o admir. Firește, suprafețele cultivate ocupă doar o mică parte a acestei văi fertile, dar involuntar o comparam cu Colobengul, unde luni de zile așteptam zadarnic să plouă și cînd în fine ploua, cădeau averse însoțite de furtuni. Nu voi uita niciodată vînturile uscate și aride de răsărit care suflă la Colobeng, cerul lui gălbui, fără nori, soarele arzător, iarba ofilită de arșiță și secetă, vitele extenuate și oamenii aduși la desperare. Acolo liniștea nopții era adesea tulburată de fluierăturile stridente ale unui vrăjitor, care încerca în van să aducă ploaia cu invocațiile și descîntecele sale, în timp ce aici, noaptea, auzeam cum se apropie ploaia, iar dimineața vedeam văile bine udate, frumoase și îmbelșugate. Ploua aproape zilnic și vegetația își păstra permanent prospețimea.

Mă aflam în aceeași stare de spirit ca toți oamenii care după o călătorie lungă pe uscat se apropie de coasta mării: în priveliștile ce se înfățișau ochilor mei înclinam să văd numai frumosul. Înălțimile, deasupra cărora se adunau ades fîșii lungi de nori buclați, erau acoperite cu copaci extrem de frumoși.

Neîntîlnind pe nimeni care să ne ajute să trecem pe celălalt mal, n-am avut de ales și ne-am îndreptat spre satul căpeteniei Mpende. La nord-nord-vest a apărut un munte conic, mare și frumos, cel mai înalt din cîți văzusem aici. Din depărtare ai uneori impresia că e format din două conuri alipite, cel de la nord fiind mai scund decît cel sudic. La nord-est, se vede o altă înălțime mare; deoarece piscul ei are forma unui topor, băștinașii au botezat-o Motembva. Înălțimile de pe malul sudic se numesc Kamoenja.

23 ianuarie. Azi în zorii zilei un grup de oameni ai lui Mpende s-au apropiat de tabăra noastră strigînd și fluturînd ceva roșu. Ei s-au oprit la o mică distanță, au aprins un foc la care au ars niște leacuri magice și au plecat, scoțînd aceleași strigăte sălbatice ca la venire. Aceste manevre au probabil drept scop să ne facă nevătămători și, firește, să ne înspăimînte. De pretutindeni se adunau cete de oameni înarmați. Dacă am fi pornit imediat la drum, indigenii ar fi considerat că ne este teamă. Eram sigur că în cazul unui conflict am fi ieșit învingători; oamenii mei, mult mai bine instruiți în arta războiului decît populațiile din valea Zambeziului, se legănau chiar cu gîndul că vor lua mulți prizonieri și îi vor sili să care în locul lor colții de elefant. „Acum, — spuneau ei — vom face rost de îmbrăcăminte și de multă mîncare".

Trebuie să spun că aspectul suitei mele lăsa mult de dorit: din pricina ploilor dese și îndelungate, îmbrăcămintea lor de piele se transformase în zdrențe, iar localnicii, grași și bine îmbrăcați, îi priveau cu dispreț. Însoțitorii mei erau însă războinici încercați și conducătorii lor, în loc să se sperie de farmecele lui Mpende, mi-au făcut aluzii străvezii că n-ar strica să ia în captivitate nevestele lui Mpende. Iar cei tineri îmi spuneau: „Ai văzut cum vînăm elefanții, dar n-ai de unde să știi ce sîntem în stare să facem cu oamenii". Sînt încredințat că dacă Mpende ar fi dat prima lovitură, ar fi simțit foarte repede pe pielea lui că în toată viața nu săvîrșise o greșeală mai mare.

Tot tribul lui Mpende se adunase la o distanță de aproximativ jumătate milă (0,9 km) de tabăra noastră. Locul era complet împădurit și nu-i vedeam, dar iscoadele ne dădeau mereu tîrcoale, ferindu-se să ne răspundă la întrebări. I-am chemat pe doi dintre acești oameni și le-am dat o pulpă de bou, rugîndu-i să i-o ducă în dar lui Mpende. După o așteptare îndelungată se înfățișară doi bătrîni, care îmi spuseră că doreau să afle cine sînt și cu ce gînduri venisem. Le-am răspuns: „Sînt *lecoa*" (englez). „Nu cu-

noaştem acest trib — ziseră ei. Credeam că aparţii tribului mozunga, cu care ne războim“ Nu ştiam atunci că mozunga este numele dat de băştinaşi portughezilor şi am presupus că aşa spun ei oamenilor cu sînge amestecat: de aceea, le-am arătat părul şi pieptul meu, întrebîndu-i dacă seamănă cu părul şi pielea mozungilor. Deoarece toţi portughezii îşi tund părul scurt şi au pielea smeadă, ceva mai închisă decît a noastră, a engiezilor, solii lui Mpende mi-au răspuns: „Nu, n-am văzut niciodată o piele aşa de albă ca a ta“, apoi au adăugat: „Ah! Tu faci parte, probabil, din tribul care îi iubeşte pe oamenii cu pielea neagră“. Firește, am fost bucuros să le răspund afirmativ. Cu aceasta interogatoriul a luat sfîrşit şi emisarii s-au întors în sat. Ulterior am aflat că Mpende a avut o discuţie lungă cu sfetnicii săi. Mulţumită faptului că aparţineam unui „trib alb prieten“, sfetnicii l-au convins să-mi îngăduie să trec prin ţara lui.

24 ianuarie. Mpende a trimis poruncă locuitorilor unui ostrov aflat ceva mai jos de satul său ca să ne treacă pe celălalt mal. Zambezi este aici foarte lat şi cu toate că oamenii mei erau luntraşi experimentaţi, n-am izbutit să terminăm traversarea înainte de apusul soarelui. Distanţa dintre maluri este de 1 200 iarzi (aproape 1 100 m), iar porţiunea cu apă adîncă din mijlocul fluviului, unde curentul atinge o viteză de aproape patru mile pe oră, are o lăţime de 700—800 de iarzi (640—730 m). În consecinţă, am hotărît să împărţim traversarea în două etape şi să înnoptăm pe insulă, iar pentru ca proaspeţii noştri prieteni să nu ne joace o festă, am tras bărcile pe uscat şi am dormit în ele. A doua zi dimineaţă am trecut cu bine pe malul sudic.

Ţinutul de la nord de înălţimile din stînga noastră se numeşte Senga. El este locuit de tribul basenga, care, după cum mi s-a spus, se îndeletniceşte cu prelucrarea fierului, ţara lor fiind bogată în minereu de fier de cea mai bună calitate. Bucăţile de rocă conţin mult fier nativ, topit de laboratorul uriaş al naturii. Mai la nord de Senga se află lanţul munţilor Maşinga, unde portughezii s-au dus să caute aur. Dincolo de munţii Maşinga trăiesc mai multe triburi, cunoscute sub numele generic de maravi La nordest se întind cîmpii vaste, cu desăvîrşire despădurite, dar acoperite cu iarbă şi pe alocuri mlăştinoase. După spusele băştinaşilor, întreg ţinutul de la nord de Zambezi este mult mai roditor decît cel de la sud de fluviu. Maravii, de pildă, cultivă un soi de batate (cartofi dulci) neobişnuit de mari, care fiind semănate pe malul sudic degenerează repede. Tuberculele acestui cartof *(Convolvulus batat)* se strică după două-trei zile şi pentru a fi păstrate se

taie în bucățele mici și se usucă la soare. Maravii au descoperit însă o metodă de a conserva batatele luni de zile : ei le păstrează în gropi, acoperite cu cenușă de lemn. Din nefericire, maravii și toate triburile de pe malul nordic se găsesc în relații dușmănoase cu portughezii și cum ele folosesc în război atacurile nocturne, este primejdios să călătorești prin țara lor.

29 ianuarie. Următorul ostrov mai mare este cîrmuit de un oarecare Mazinkva. Ploile ne-au silit să zăbovim aici cîteva zile, iar cortul meu se rărise și nu mai constituia o pavăză împotriva umezelii. Am aflat că ne găseam într-o regiune ai cărei locuitori erau familiarizați cu negoțul de sclavi. Primirăm vizita unor băștinași care fuseseră la Tete ; ei mi-au spus că nu ne despărțeau decît zece zile de acest fort.

Un indigen s-a oferit să ne slujească de călăuză, dar tocmai cînd ne pregăteam de drum a venit să ne spună că soția nu-i dă voie să plece cu noi. Femeile de aici își găuresc buza superioară și introduc în gaură o bucată de cositor de mărimea unui nasture. Găurirea se face treptat, în felul următor : buza este prinsă între capetele unui arc circular de metal, care se strîng tot mai mult, pînă se unesc ; presiunea permanentă asupra țesuturilor moi le silește să se resoarbă și în cele din urmă se formează o gaură. Am văzut mulți copii purtînd asemenea inele pe buza încă incomplet străpunsă. Cositorul îl cumpără de la portughezi. Se spune că pe vremuri în acest district s-au descoperit zăcăminte de argint, dar nici un localnic nu poate deosebi cositorul de argint. Ei cunosc însă aurul, cărora în limba lor îi spun *dalama.* În regiunile din interiorul Africii acest cuvînt este necunoscut, ca de altfel și metalul respectiv.

1 februarie. Am ajuns la rîul Zinghesi lat de 60—70 de iarzi (55—65 m) și adînc de 1—1½ iard. El curge printr-o regiune nisipoasă (15°38′34″lat-sud., 31° long. est.) și ca toate rîurile similare, în cea mai mare parte a anului e secat. Dacă sapi însă în albia lui o groapă de cîteva picioare adîncime dai de o pînză de apă, care se păstrează deasupra unui strat de argilă. Avem deci de-a face cu fenomenul cunoscut sub numele de „rîu subteran". În timp ce treceam Zinghesiul prin vad, mii de grăunțe mișcate de nisip îmi bombardau picioarele, care intrau adînc în clisa de pe fundul albiei. Grindina de nisip și pietricelele mărunte antrenate de curent m-au făcut să mă gîndesc la cantitatea uriașă de material cărată la vale de majoritatea rîurilor în perioada inun-

dațiilor. Dacă înoți sub apă cît mai aproape de fund, auzi cum se ciocnesc mii de pietricele. Frecarea necontenită a pietrelor și pietricelelor duse de apele curgătoare pe distanțe de sute de mile are probabil un rezultat superior tuturor concasoarelor și piulițelor din lume.

Pe ostrovul unde se află satul starostelui Mosusa am văzut și elefanți: doi masculi mari și un elefant tînăr, care atinsese aproape dimensiunile unei femele. Pentru prima oară vedeam un elefant atît de tînăr în tovărășia masculilor adulți; de obicei puii rămîn în turma femelelor pînă ating dimensiunile acestora. Locuitorii ostrovului i-au rugat pe însoțitorii mei să ucidă elefanții, fiindcă ei pricinuiau mari stricăciuni ogoarelor și grădinilor. Oamenii mei nu s-au lăsat rugați de două ori, dar elefanții s-au refugiat la capătul opus al ostrovului, de unde au trecut înot pe celălalt mal. În apropiere nu se găsea nici o barcă și pahidermele au izbutit să scape. Elefanții înoată admirabil, ținînd trompa ridicată deasupra apei. Teritoriile fiecărei căpetenii sînt precis delimitate, hotarele fiind constituite de obicei de numeroasele pîrîuri de pe stînga și de pe dreapta Zambeziului. Dacă un elefant este rănit pe teritoriul unei căpetenii, dar vine să moară pe teritoriul alteia, ultimul pretinde aproape jumătate din carnea animalului. Această lege este respectată cu scrupulozitate și vînătorul nu începe să tranșeze elefantul ucis pînă nu dă de veste căpeteniei respective, care trimite un împuternicit ca să asiste la împărțirea prăzii conform uzanțelor. Dacă vînătorul începe să tranșeze vînatul fără să aștepte sosirea delegatului, poate să piardă și colții, și toată carnea. În cazul uciderii unui bivol, căpeteniei i se cuvine o pulpă, iar dacă victima este o antilopă sud-africană, îi revine o bucată și mai mare. Aici, ca în întreaga Africă centrală, carnea antilopei sud-africane este pe bună dreptate considerată o delicatesă.

În regiunile situate mai sus de Zumbo, nu există asemenea legi. În Africa centrală vînatul este proprietatea celui care a pricinuit animalului prima rană, fie ea o simplă zgîrietură; vînătorul care i-a aplicat a doua lovitură are dreptul la un sfert din jumătatea posterioară, iar celui care l-a lovit a treia oară i se cuvine unul din picioarele anterioare. Căpeteniile au de obicei dreptul să perceapă un tribut special asupra vînatului. În unele locuri șefilor li se rezervă pieptul animalului, în alte locuri — toate coastele și un picior anterior.

În apropierea satului Mosusa am trecut peste un pîrîu numit Ciove, prin care curge apa ce se adună după ploi. Din nisipul

uscat al Ciovei localnicii extrag mici cantități de sare și toți locuitorii regiunilor învecinate vin s-o cumpere. De la plecarea din Angola, era primul loc unde găseam sare, ea lipsind cu desăvîrșire în ținuturile populate de triburile balonda și barotse. Mi s-a spus că la apus de Naliele, la o distanță de două săptămîni, există niște șoturi.

Solul gras, de culoare brună roșcată, devenise clisos, îngreuindu-ne serios înaintarea. El este excepțional de roditor și localnicii strîng recolte îmbelșugate de cereale, porumb, mei, arahide, tigve și castraveți. Am observat că dacă ogorul nu dă rezultatele așteptate, băștinașii îl abandonează și replantează culturile pe alt lot. De asemenea, ei obișnuiesc să semene mari suprafețe pe ostroave, unde umezeala favorizează dezvoltarea plantelor, apoi le dezgroapă și le replantează pe loturile de pe mal. Aceasta dovedește că aici cad mai puține precipitații ca în Lunda, unde am văzut în același anotimp cereale în diferite stadii de dezvoltare. Localnicii își durează colibele pe ogoare, pe piloți înalți, ca măsură de precauție împotriva hienei tărcate, cunoscută pentru cruzimea ei. Colibele pe piloți îi apără și de eventualele atacuri ale leilor și elefanților. Hiena este un animal foarte fricos, ceea ce n-o împiedică să intre noaptea în sate, cînd oamenii dorm și să-i muște de obraz, desfigurîndu-i. Mozingva a pierdut astfel buza de sus. Mi s-a spus că unii oameni au fost mușcați mortal de hiene; uneori ea răpește copii. Cu toate că este atît de sperioasă, încît e de ajuns să audă vocea omului ca să-și ia imediat tălpășița, dacă a apucat să-și înfigă colții în carne, continuă să muște cu îndărătnicie. Hiena are o forță uriașă în maxilare; bunăoară, ea sfărîmă lesne cu dinții oasele groase de la piciorul boului.

4 februarie. Ploile ne-au ținut în loc cîteva zile. În fiecare zi începea de cu zori o ploaie torențială puternică, fără vînt. Uneori, către amiază, cerul se înseninа, îngăduindu-ne să parcurgem cîteva mile, pentru ca apoi să toarne iarăși pînă seara. Pînă acum vîntul suflase tot timpul de la răsărit, dar de cîteva zile vîntul aducător de ploaie a început să sufle de la apus, adică din direcția contrară celei din care suflă în regiunile centrale ale Africii. În apropierea fluviului cresc mulți copaci mari, dar malurile sînt foarte dens populate și cu greu poți găsi lemne uscate. Aici cresc mulți tamarini și nuci, pe care elefanții le mănîncă cu o deosebită plăcere.

Din pricina ploilor, nivelul fluviului și al nenumăraților lui afluenți mari și mici era în continuă creștere și căutarea vaduri-

lor ne lua timp îndelungat; ca să găsim un loc unde apa nu trecea de piept trebuia uneori să ne îndepărtăm destul de mult de Zambezi, dar după ce traversam pîrîul reveneam imediat pe malul fluviului. Aceste obstacole dese și pierderea de timp inerentă m-au determinat să abandonez valea Zambeziului și să mă îndrept direct spre sud-est. Ne găseam în dreptul înălțimii Pinkwe (15° 39′11″ lat. sud., 31°48′ long. est.) și de aici am cotit spre regiunea numită Mopane. În scorbura unui copac am găsit o provizie de semințe, acoperite cu un morman de frunze proaspete. Aceste provizii aparțin unei veverițe *(Sciurus cepapi)*. care nu le adună pentru anotimpul friguros, ci dimpotrivă pentru lunile secetoase și călduroase, cînd ele nu prea găsesc de mîncare pe copaci.

Regiunea pe care o străbăteam acum se numește Cikova. Structura ei geologică mă interesa în mod deosebit, fiindcă aici existaseră pe vremuri mine de argint. Roca predominantă este aceeași gresie cenușie moale, însă lîngă pîrîul Bangue am întîlnit o dike de bazalt, lată de 6 iarzi (5,5 m) și orientată de la sud la nord. În continuare am dat de alte cîteva dike asemănătoare, unele orientate spre est. Straturile de gresie au fost dislocate și în apropierea rîului Nake sînt complet răsturnate. Privit în secțiune profilul geologic se prezintă în felul următor: după stratul superior de gresie moale, cu grăunțe mari, urmează cîteva straturi din plite de gresie și șisturi, iar mai jos un strat subțire de cărbune. Secțiunea respectivă se vedea pe o mică distanță și se pierdea în ruptura produsă de o dike de bazalt, care se continua la est-nord-est, spre Cikova.

Cikova este o regiune plată, inundată în parte de revărsarea anuală a Zambeziului; ea oferă condiții optime pentru cultivarea cerealelor. Am avut o mare plăcere descoperind aici o mostră din prețiosul cărbune. În schimb, nici un indiciu nu confirma existența argintului. Dacă este adevărat că pe vremuri băștinașii extrăgeau acest metal, e interesant că ei au pierdut orice noțiune despre el și nu sînt în stare să deosebească argintul de cositor. În legătură cu dikele de bazalt se cuvine să menționez că la Tete mi s-a spus că lîngă Cikova fluviul are niște praguri joase; dacă aș fi avut cunoștință de existența lor, nu m-aș fi abătut din valea fluviului fără să le fi cercetat. Din informațiile primite reiese că pragurile de la Kebrabasa — așa se numesc ele — sînt formate de niște stînci așezate de-a curmezișul fluviului. Sînt convins că ele sînt produsul unor dike de bazalt, identice cu cele descrise mai sus, fiindcă în general ele erau orientate în direcția aceea.

Dacă am părăsit valea Zambeziului, am făcut-o şi pentru că doream să evit cîteva căpetenii care pretind tributuri exagerate de la toţi călătorii care trec prin posesiunile lor. O bucată bună

Tipuri de femei pe coasta Africii Orientale

de drum am mers prin albia rîului Nake, fiindcă hăţişurile de pe malurile lui erau de nepătruns. Întîlneam puţine sate şi locuitorii lor ne întîmpinau cu multă amabilitate. Localnicii aparţin tribului

bambiri, mai cunoscut sub numele de banyai. Regiunea din jurul rîului Nake este deluroasă și văile ei sînt acoperite cu păduri tropicale foarte dese, prin care nu se poate trece, sînt în permanentă luptă cu jungla, căreia îi smulg terenurile pentru agricultură; solul este neobișnuit de roditor.

Nake curge la început spre nord, apoi coteşte spre răsărit, el are 50—60 de iarzi (45—55 m) lățime și în cea mai mare parte a anului este secat; dar dacă sapi o groapă în albia lui dai întotdeauna de apă. Pe fundul albiei am găsit roci vulcanice, identice cu cele de la Aden.

CAPITOLUL XXX

OAMENII MEI VÎNEAZĂ UN ELEFANT — OSPĂȚUL — RÎSUL HIENEI — MULȚIMEA INSECTELOR — SUNETELE CIUDATE SCOASE DE PĂSĂRILE CÎNTĂTOARE — OMIZILE — FLUTURII — SILICEA — FRUCTUL MOCORONGULUI ȘI ELEFANȚII — PASĂREA KORVE — VENERAREA SUPERSTIȚIOASĂ A LEULUI — ÎNAINTĂM CU GREU — RÎUL TANGWE — TEMPERATURA — CULOAREA PIELII BANYAILOR ȘI PĂRUL LOR — CIUPERCILE — RĂDĂCINILE DE MOKURI — ASPECTUL REGIUNII — OCNIȚELE — SÎNTEM TREZIȚI DE UN DETAȘAMENT DE SOLDAȚI

O potecă șerpuită ne-a scos în ziua de 14 pe malul rîului Molinge, un afluent al lui Nake. După ce trecurăm de hățișurile dese de pe malurile acestor mici rîuri, intrarăm în regiunea Mopane, prin care se merge foarte ușor. După cîteva ore de drum oamenii mei zăriră un elefant și se avîntară pe urmele lui. În ultima vreme ei se hrăniseră numai cu vegetale, în special cu făină de porumb. Perspectiva unui ospăț cu carne le dublase forțele și cu toate că pahidermul era un mascul bătrîn au izbutit să-l doboare repede. Băștinașii din partea locului erau entuziasmați de curajul însoțitorilor mei. Unul dintre vînători s-a apropiat de elefant cînd acesta se mai ținea încă pe picioare și cu o lovitură de topor i-a tăiat tendoanele.

Leșul elefantului a zăcut o zi întreagă cu măruntaiele în el și carnea prinsese un miros puternic, ceea ce nu i-a împiedicat pe oamenii mei să organizeze un ospăț grandios. O mulțime de hiene, atrase de mirosul cărnii, se strînseseră în jurul nostru și rîsetele lor s-au auzit timp de două nopți. Unele hiene imită admirabil rîsul omului. Deoarece tovarășii mei de drum cred că și animalele sînt înzestrate cu rațiune, i-am întrebat din ce cauză rîdeau hienele. După părerea lor, ele rîdeau fiindcă nu putusem consuma toată carnea elefantului și fuseserăm nevoiți să le abandonăm o cantitate egală cu cea mîncată de noi.

Îndreptîndu-mă spre locul unde căzuse elefantul, am mers printr-o iarbă foarte înaltă, care mi-a amintit de valea Cassangé. După începerea ploilor au apărut o mulțime infinită de insecte. Pe capacul cufărului meu circulau bunăoară niște insecte de dimensiunea unui grăunte de nisip. Privindu-le cu lupa am constatat că ele făceau parte din specii diferite: unele aveau aripioare

verzi, cu selipiri metalice, altele erau străvezii ca cristalul, o a treia specie era de culoare roșie aprinsă, iar a patra era neagră. Cred că acestea sînt insectele care distrug semințele plantelor. Aproape fiecare plantă este atacată de altă specie de insecte și cînd încep ploile, puține semințe scapă neatinse. Pînă și semințele celor mai otrăvitoare plante — *congvane* și *euforbia* — sînt mîncate de insecte; inamicul congvanei este roșu ca focul. Aici, ca și în multe alte regiuni, mișună nenumărate miriapode. Ele sînt colorate intens în roșu, dar picioruşele sînt albastre. Deși nu pricinuiesc nici un rău, simpla lor vedere îți provoacă un sentiment de repulsie. Poate că elefantul și alte animale au aceeași senzație la vederea omului. Acolo unde animalele pătimesc mult de pe urma oamenilor, ele ne consideră probabil niște bipede îngrozitoare, care nu le lasă să trăiască în liniște.

Despre păsările din fauna tropicală s-a spus că în genere nu sînt cîntătoare. Afirmația nu este valabilă pentru multe regiuni din Lunda, cu toate că acolo nu trăiesc multe păsări. Aici corul păsărilor este doar cu puțin mai redus ca în Anglia. Ce-i drept, nu se poate spune că știu să cînte melodios. Glasul cîtorva păsări seamănă cu al ciocîrliei și într-adevăr aici există mai multe specii din această familie. Glasurile altor două zburătoare amintesc întrucîtva de glasul mierlei noastre. Ciripitul unei păsări îmi aducea aminte de cintezoi, vocea alteia semăna cu a pitulicei, dar în trilurile lor se auzeau și niște sunete ciudate, stridente, neîntîlnite la păsările noastre. O pasăre scandează rar: „pic-pac-poc", în timp ce alta se mulțumește să repete același sunet, asemănător cu sunetul unei coarde de vioară. Dacă este deranjată sau speriată, pasărea mogvareza scoate niște sunete ascuțite, ca mierla noastră, încheiate cu un alt sunet, pe care băștinașii îl identifică cu cuvîntul „ploaie" (pola, pola). Se mai aude aici țipătul puternic al potîrnichii: „pumpuru, pumpuru", gunguritul turturelelor și ciripitul vestitorului de miere (o pasăre după al cărei ciripit băștinașii descoperă fagurii albinelor sălbatice): „ciken, ciken cik, ciur-ciur". Uneori în apropierea satelor răsună glasul polifonicului zeflemist, care știe să imite cotcodăcitul găinilor și al altor păsări domestice. Pe vreme secetoasă și călduroasă sau la amiază, cînd soarele dogorește puternic, toate păsările amuțesc, dar e suficient să cadă o ploicică pentru ca ele să înceapă a cînta vesel. Îndeobște ele preferă pentru concert orele de dimineață și cele cînd bate un vînt răcoros. Puține zburătoare africane au penajul vopsit în culori vii și în această privință nu seamănă cîtuși de puțin cu suratele lor din Brazilia. Majoritatea au penele de culoare închisă, deși colecționarii zoologi, alegînd de obicei speciile cu pene multicolore, pe care le consideră mai prețioase, au creat

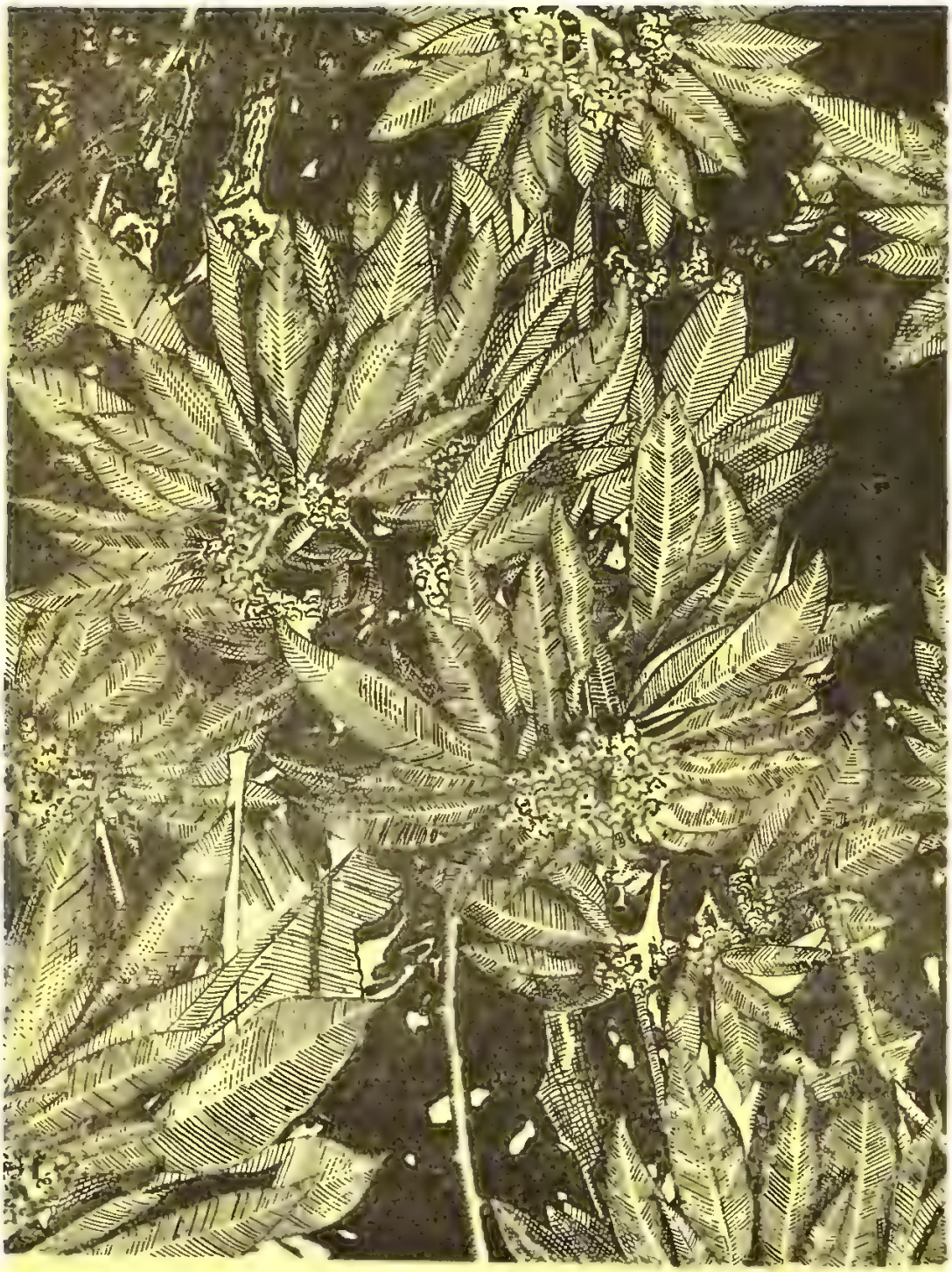

Euphorbia

impresia că majoritatea păsărilor din țările tropicale au un penaj splendid colorat.

15 februarie. Cîțiva dintre oamenii mei au fost înțepați de păianjeni și de alte insecte, dar în afara durerilor momentane n-au avut de suportat alte consecințe. Întîlneam des o omidă mare, de culoare închisă, acoperită cu peri lungi, cenușii. Băștinașii îi spun *lezuntabuea* și din pricina culorii și a perilor seamănă perfect cu un arici miniatural. Dacă o atingi, își zburlește părul și ți-l înfige în mînă ; durerea este acută. Lezuntabuea nu e singura omidă înzestrată cu această armă de apărare. De asemenea, aici trăiesc numeroși fluturi, despre care n-aș putea spune că sînt frumos colorați. O specie foarte interesantă de fluturi zboară aproape ca rîndunelele.

În drumul nostru am trecut peste înălțimile Bungue și Mbungve, formate în special din roci eruptive. Înălțimea Bungue reprezintă cumpăna apelor între micile rîuri care curg spre nord-est și cele care curg spre sud — Kapopo, Ue, Due — și se varsă în rîul Luiu.

Am aflat că elefanții sînt mari amatori de *mocoronga*, un fruct negru, asemănător cu pruna, plin cu un suc violet. Ca gust, prunele mocoronga ni se par delicioase ; singurul lor neajuns este că asemenea tuturor fructelor sălbatice au sîmburii mult prea mari în comparație cu partea comestibilă. Mocorongul este foarte răspîndit în această regiune și indigenii se delectează cu fructele lui. „Mocoronga e grăsime curată", îl laudă ei, și aceasta înseamnă foarte mult, căci pentru băștinași grăsimea este cel mai valoros aliment. Arbuștii de mocorongo sînt ceva mai scunzi ca vișinul și dau rod bogat ; un elefant a stat o oră întreagă lîngă un arbust culegînd răbdător prunișoarele.

Am văzut urmele picioarelor unei femele de rinocer negru *(Rhinocerum bicornus)*, însoțită de puii ei. La nord de Zambezi rinocerul negru este foarte rar. Rinocerul alb *(Rhinoceros sinus* Burcell) sau *mototu*, cum îi spun beciuanii, a dispărut aici cu desăvîrșire și în curînd va fi necunoscut în întreaga regiune situată la sud de fluviu. Rinocerul alb se hrănește aproape exclusiv cu iarbă. El este fricos, dar nu și prevăzător, fiind o pradă ușoară, iar de la apariția armelor de foc a fost exterminat fără cruțare. Rinocerul negru este mai sălbatic. Datorită cruzimii sale și marii precauții de care dă dovadă, el se va menține mult mai mult timp decît fratele său mai gras, dar mai blînd.

Continuam să înaintăm prin șesurile netede din Mopane. Însoțitorii mei prindeau în cuiburi multe *korve (Tockus erythrorhynchus)*. Pasărea korve își face cuibul în scorburile copacilor. În ziua de 19 am dat de un cuib proaspăt terminat ; intrarea fu-

sese chituită din ambele parți, rămînînd doar un mic orificiu, pe măsura păsării. În interiorul scorburii tunelul de trecere continuă o oarecare distanță în sus; cînd băștinașii încearcă să prindă pasărea, korve își ia zborul în partea superioară, goală a scorburii. Într-un cuib am găsit un ou alb, de mărimea oului de porumbel. Pasărea a fost și ea prinsă și în curînd a ouat un alt ou, iar în cloacă mai avea patru ouă. Pentru prima oară am văzut această pasăre în pădurea de la Colobeng. Un băștinaș care se rezemase de un copac a exclamat: „Aici e un cuib de korve!". M-am uitat cu atenție și am zărit o gaură lată de 1/2 țol și lungă de 3—4 țoli (7,5—10 cm). Credeam atunci că Korve este numele unui mic animal și așteptam nerăbdător să văd ce va ieși din scorbură. Băștinașul a spart lutul din jurul crăpăturii, a vîrît mîna în gaură și a scos un *tocus* cu ciocul roșu și încovoiat, pe care l-a ucis pe loc. Tot el mi-a spus că în perioada ouatului femeiușca este murdită înăuntrul cuibului. Bărbătușul chituiește intrarea, lăsînd o crăpătură mică prin care își hrănește consoarta. Crăpătura are exact forma ciocului său. Femeiușca închisă în scorbură căptușește cuibul cu propriile ei pene, depune ouăle, le clocește și rămîne închisă cu puii pînă ce le ies penele. În acest răstimp care, după cum mi s-a spus, durează două sau trei luni, bărbătușul are grijă de hrana consoartei și a progeniturilor. Femeiușca claustrată se îngrașă mult în captivitate și carnea ei este foarte apreciată de băștinași. În schimb, bărbătușul credincios slăbește într-un hal fără de hal și în zilele friguroase după căderea ploilor cade la pămînt rebegit și își dă sufletul. N-am izbutit să stabilesc exact durata arestării femeiuștii, dar peste două zile am trecut întîmplător pe lîngă copacul cu pricina și am constatat că intrarea în cuibul violat fusese chituită la loc, ceea ce m-a făcut să presupun că neconsolatul văduv și-a găsit repede o altă soție. Întîmplarea descrisă s-a petrecut chiar în luna în care Korve Tockus își depune ouăle. Informațiile căpătate de la indigenii din Mopane corespundeau întru totul celor aflate la Colobeng. Femeiușca părăsește cuibul numai după ce puii s-au îmbrăcat bine în pene. Ieșirea puilor de korve coincide cu pîrguirea cerealelor și constituie unul dintre indiciile după care băștinașii află că grînele s-au copt. Știind că ei strîng recolta în aprilie, înseamnă că femeiușca rămîne închisă două-trei luni de zile. Mi s-a spus că uneori puii nu ies simultan din găoace: în timp ce doi pui sînt complet acoperiți cu pene, alți doi abia au făcut ochi. Atunci femeiușca iese din cuib cu puii mai mari, gaura se astupă la loc și bărbătușul, de astă dată împreună cu mama, îi hrănesc pe cei rămași înăuntru.

Deși ne apropiam de așezările portugheze, ținutul era plin de animale sălbatice. Întîlnirăm o cireadă de bivoli și oamenii mei uciseră șase viței. Abundența bivolilor și a antilopelor dove-

deşte că numai cu arcul cu săgeţi numărul lor nu poate fi micşorat. De asemenea, aici trăiesc mulţi lei şi multe hiene. Înmulţirea leilor nu este de nimic împiedicată, deoarece băştinaşii cred că sufletele şefilor lor se reîncarnează în lei şi ca atare se feresc să-i vîneze. Mai mult chiar, ei cred că şefii au puterea să se metamorfozeze oricînd în lei, să ucidă oameni şi apoi să-şi reia vechea lor înfăţişare; de aceea, cînd văd un leu indigenii îl salută bătînd din palme. Nu e de mirare că leii şi hienele s-au înmulţit aici în număr atît de mare, încît băştinaşii se văd nevoiţi să construiască în apropierea ogoarelor nişte colibe mici, suspendate pe ramurile copacilor, unde să poată înnopta dacă noaptea îi surprinde pe cîmp. În timpul drumului oamenii mei se abăteau mereu de la potecă pentru ca să prindă tockuşi în cuibare sau să urmărească pasărea vestitoare de miere. Comportarea lor neliniştea călăuzele, care le atrăgeau atenţia asupra pericolului pe care îl prezintă leii. Eu îmi vedeam de drum şi mă trezeam mereu cu mult înaintea restului oamenilor, aşa că la o oră sau două trebuia să mă opresc şi să-i aştept; opririle dese nu-mi displăceau, fiindcă soarele ardea necruţător şi aveam toate motivele să mă odihnesc. Zece-douăsprezece mile pe zi reprezentau o etapă bunicică pentru oamenii mei şi pentru mine.

Traversarăm micile rîuri Kapopo şi Ue; în acest anotimp ele aveau apă, dar de obicei sînt secate. Viţa sălbatică este aici foarte răspîndită, ca de altfel în întreaga vale a Zambeziului. În ţara batocilor creşte un soi de viţă care rodeşte nişte struguri negri, destul de dulci. Frunzele ei mari şi aspre sînt capabile să reziste la arşiţă. Varietăţile obişnuite de struguri au sîmburi foarte mari, care strepezesc gura. Băştinaşii îi mănîncă totuşi cu plăcere.

Sezonul ploios încă nu se terminase, dar multe iazuri şi bălţi începuseră să sece şi pe alocuri solul se acoperise cu nişte mici criptogame verzi, cu miros pătrunzător; de la distanţă locurile respective păreau năpădite de mucegai. Rîuleţul Ue curge printre maluri înalte, formate din bucăţi de tuf şi din gresie moale de culoare roşie, cu vinişoare albe. Originea aluvială a acestei gresii sfărîmicioase este evidentă. Întîlneam multe gropi circulare, adînci de 6 picioare (circa 2 m) şi late de 3 sau 4 picioare (circa 1—1,2 m). Uneori aceste ocniţe devin puţuri comode, alteori se astupă cu pămînt; în unele dintre ele indigenii şi-au îngropat căpeteniile.

În ziua de 20 am ajuns în satul lui Monina (lîngă rîul Tangwe, la 16°13′38″ lat. sud., 32°32′ long. est.), de unde ne-am continuat drumul prin albia Tangwei, lată cam de un sfert de milă. Mersul prin nisip e aproape la fel de obositor ca prin zăpadă. Regiunea înconjurătoare, acoperită cu copaci pipernicіţi, este foarte netedă; în depărtare se zăreau nişte dealuri înalte, iar ceva mai la sud — înălţimea Lobole. Aici sînt atît de mulţi lei, încît nimeni

nu îndrăznește să se ducă singur în pădure. O dată, în plină zi, chiar la amiază, m-am abătut de pe potecă și am mers cîtva timp prin iarba gigantică, mai înaltă decît mine, cînd un animal a țîșnit brusc și mi-a tăiat calea, dar n-am apucat să deslușesc dacă era un leu sau o hienă. Peste tot locul se vedeau urme de rinoceri negri, bivoli și zebre.

Păsările de aici cîntă foarte plăcut și am impresia că am auzit trilurile canarului, ca și în Lunda. A turnat cu găleata și la o oră după încetarea ploii temperatura coborîse cu 14°. Cu începere din luna februarie temperatura scăzuse simțitor. În ianuarie, dimineața, la răsăritul soarelui temperatura nu cobora sub 75° (28,2°C). media fiind la acea oră de 79° (29,9°C) ; la trei după-amiază termometrul indica 90° (34°C), iar la apusul soarelui 82 (30,9°C). În februarie termometrul cobora noaptea pînă la 70° (26,4°C), iar temperatura medie lunară a fost de 88° (33,1°C). O singură dată s-a ridicat la 99° (37,4°C), și după această creștere a urmat o furtună cu ploaie. Căldura este însă aici mult mai greu de suportat decît în regiunile mai înalte, chiar dacă acolo temperatura e și mai ridicată.

Uneori ne abăteam din drum ca să intrăm în sate. Într-un loc am dat de hoitul unui leu ucis de un bivol și de coarnele unei putokuane (antilopă neagră). Hotărît lucru, dintre toate antilopele, putokuane este cea mai frumoasă. În satul lîngă care poposisem au răsunat toată noaptea tobele, vestind probabil moartea cuiva.

Mulți banyai au pielea de culoarea cafelei cu lapte, nuanță considerată aici ca cea mai frumoasă. Și la băștinași culoarea deschisă a pielii este unul dintre criteriile frumuseții. Părul și-l piaptănă în șuvițe subțiri, cam de 30 cm lungime, pe care le leagă cu fîșii înguste de liber (partea interioară, moale, a scoarței anumitor copaci), vopsite în roșu. Astfel pieptănat, părul lor des și creț le cade pe umeri și privindu-i revedeam imagini din basoreliefurile egiptenilor antici. Cînd se pregătesc de drum banyaii își strîng părul într-un singur smoc și îl leagă cu un nod în partea laterală a capului. Sînt foarte curați și se spală des.

Din pricina îmbolnăvirii unuia dintre însoțitorii mei evitam să intrăm în sate și astfel am avut prilejul să văd cum își făceau ei rost de mîncare. Pe mușuroaiele termitelor culegeau niște ciuperci mari, albe și foarte gustoase. Lovind pămîntul cu o piatră, ei descopereau după sunet rădăcinile de mokuri, care crește din abundență în Mopane. În același mod găseau și o altă rădăcinoasă, cam de mărimea napului, numită *bonga*. Un aliment admirabil îl constituie un fruct căruia macololii îi spun *ndongo*, iar bambirii — *dongolo* ; el seamănă cu o prună mică, are sîmburi foarte mici și cînd e copt este de culoare neagră.

Întregul ținut este acoperit cu pietriș și brizură de granit, de gnais (cu un bogat conținut de talc), de micașisturi și de alte roci pe care le văzusem *in situ* între rîurile Kafue și Loangve. Aici se găsesc mari aglomerări de nisip moale, roșu, slab stratificat, care se fărîmițează ușor în mînă. Toate rîurile au albiile nisipoase. Am mers multe mile prin albiile acestor rîuri, care după ce trec ploile seacă cu desăvîrșire. La sud, foarte aproape de noi, se înalța muntele Lokole, în spatele căruia curge rîul Mazoe, bogat în nisip aurifer.

Izbutirăm să evităm satele. Într-o noapte ne-am oprit pe versantul înălțimii Zimiki, presărat cu gropi adînci, în care se strînsese o minunată apă de ploaie. Aici am văzut pentru prima oară dealuri cu piscuri stîncoase și golașe. Am trecut peste dike late din gnais și porfir sienitic, orientate în direcția nord-sud. Apoi am trecut printr-o regiune pietroasă și foarte accidentată, fără pic de iarbă. În seara zilei de 2 martie, epuizat de oboseală, m-am oprit la 8 mile de Tete. Oamenii mei m-au implorat să mergem mai departe, dar mă simțeam prea obosit, așa că m-am mărginit să-i trimit comandantului scrisorile de recomandație primite în Angola și m-am culcat. Proviziile alimentare ni se terminaseră de cîteva zile și de atunci oamenii se hrăneau exclusiv cu rădăcinoase și miere. La 3 martie, pe la două dimineața, am fost treziți de sosirea unui detașament de soldați, în frunte cu doi ofițeri trimiși de comandantul districtului cu tot ce trebuia pentru o masă civilizată și o *machila* (un fel de litieră) ca să mă ducă pînă la Tete.

CAPITOLUL XXXI

COMANDANTUL ÎMI FACE O PRIMIRE CORDIALĂ ŞI SE POARTĂ GENEROS CU OAMENII MEI — TETE — LOCUITORII EI — STRATURILE DE CĂRBUNE — UN IZVOR FIERBINTE — O REGIUNE PITOREASCĂ — BĂŞTINAŞII CULTIVĂ GRÎUL — SEÑOR CANDIDO ÎMI DĂ INFORMAŢII GEOGRAFICE — CUTREMURELE — FIERUL; CALITATEA LUI

La Tete, comandantul Tito Augusto d'Araujo Sicard m-a primit foarte cordial şi a făcut tot ce-i sta în putinţă ca să mă simt bine şi să-mi refac forţele şi sănătatea. La Quelimané era încă anotimpul nesănătos şi comandantul m-a sfătuit insistent să rămîn la Tete pînă luna viitoare. Însoţitorilor mei le-a dăruit mărinimos o cantitate respectabilă de mei şi i-a cazat într-o casă aflată în administrarea lui, pînă îşi vor construi colibe proprii. Procedînd astfel, i-a apărat de muşcăturile tampanilor, cărora aici li se spune *carpatos*[1]. Printre banyai am auzit vorbindu-se multe despre această insectă cumplită, iar maiorul Sicard mi-a spus că muşcătura tampanului este deosebit de periculoasă pentru neaborigeni. Amicilor noştri homeopaţi le va face poate plăcere să afle că băştinaşii folosesc ca antidot contra muşcăturilor tampanului o pulbere preparată chiar din tampani uscaţi.

Localitatea Tete este aşezată pe versantul lat al unui deal ce coboară lin spre fluviu. Imediat după substratul superficial de sol dai de gresie cenuşie. Dincolo de coama dealului se întinde o vale largă, străjuită de cealaltă parte de un deal prelung, numit Cardelia. Toată regiunea înconjurătoare este pietroasă şi accidentată, însă aici nici un petic de pămînt nu rămîne necultivat. La construcţia caselor de piatră din Tete în locul varului s-a folosit ca liant mîlul fluviului, iar stuful şi iarba au oferit materialul necesar pentru acoperişuri. Ploile spală cu timpul mîlul dintre rosturi şi casele capătă un aspect dezagreabil, parcă ar fi neterminate. Portughezii nu au, probabil, cunoştinţă de existenţa marmurii albe şi roz, întîlnită de mine în valea rîurilor Mbai şi Inglesi şi nici de dolomitul care se găseşte la doi paşi de Zumbo. Tete are cam treizeci de case de tip european; locuinţele băşti-

naşilor sînt durate din lut. În total Tete are cam 1200 de colibe, ceea ce înseamnă că împreună cu europenii populaţia ei se cifrează la circa 4 500 oameni. Numărul portughezilor stabiliţi la Tete este foarte mic; dacă nu punem la socoteală poliţia, ei nu sînt mai mult de douăzeci.

În cadrul unei convorbiri cu maiorul Sicard i-am relatat că descoperisem pe drum un strat nu prea gros de cărbune, iar dînsul mi-a confirmat că portughezilor le sînt cunoscute nouă asemenea straturi, dintre care cinci se găsesc pe malul opus al fluviului. De îndată ce m-am refăcut un pic m-am dus să le cercetez. Am plecat cu barca spre confluenţa rîului Lofubu sau Rebudu, aflat la două mile mai jos de Tete, iar acolo am trecut pe malul nordic al Zambeziului şi am navigat în continuare pe Lofubu, vîslind din greu împotriva curentului foarte repede. O cascadă mică care ne bara drumul ne-a silit să debarcăm şi să parcurgem pe jos cele două mile pînă la stratul de cărbune. El se găseşte pe malul abrupt al pîrîului Muatize sau Moguze, un afluent al Lofubei şi este înclinat spre pîrîu, adică spre nord. În secţiune se vede mai întîi un strat de cărbune de circa 10 ţoli (peste 25 cm) grosime, urmat de un strat de şist argilos, sub care se găseşte un alt strat de cărbune, de astă dată de 58 de ţoli (aproape 1,5 m) grosime, pe care portughezii îl au în evidenţă. Restul secţiunii se pierde sub apă şi nu-i exclus ca grosimea stratului să fie şi mai mare. În lungime, această parte a stratului carbonifer are aproape 30 de iarzi (27 m) şi este întrerupt de o falie. Cu aproximativ 100 de iarzi (90 m) mai în aval de punctul respectiv am dat de trapp negru poros, care pătrunde sub formă de vinişoare subţiri în şistul marnos ce formează aici roca de bază şi îi dă o structură porţelanoidă, metamorfozînd totodată parţial cărbunele cu care vine în contact. De pe dreapta Lofuba primeşte, aproape vizavi de Mautize, un alt afluent numit Morongozi. Pe malul acestuia a fost descoperit un strat mai masiv de cărbune. Ceva mai în amontele Lofubei, lîngă pîraiele Iniavu şi Macare, se află alte strate carbonifere. Zăcăminte de cărbune se găsesc şi în ţara maravilor. Acolo cărbunele a ieşit la suprafaţă împins probabil de activitatea vulcanică posterioară perioadei carbonifere [2].

Excursia următoare am făcut-o în susul Zambeziului, la izvorul fierbinte Niamboronde. El se găseşte în albia pîrîului Niando şi dovedeşte că activitatea vulcanică n-a încetat aici cu desăvîrşire. Am debarcat nu departe de pîrîul Mokorozi, apoi am mers pe jos o milă sau două spre răsărit, pînă la poalele unui mic deal. unde am dat de izvorul fierbinte. El ţîşneşte la marginea albiei pîrîului Niando şi în jurul lui iese din pămînt un fum des, înecăcios. În preajma izvorului, pe o arie de circa 12 picioare pătrate (peste 3,5 mp), solul e atît de fierbinte, încît însoţitorii

mei nu puteau sta desculți. Aici se găsesc cîteva găuri mici, din care ies niște vinișoare subțiri de apă ; izvorul propriu-zis se află într-o scobitură cu diametrul de 1 picior (30 cm) și aproximativ aceeași adîncime. La suprafața apei se ridică în permanență numeroasc bule de gaze înecăcioase și usturătoare. Am ținut deasupra bulelor de gaze un smoc de iarbă aprinsă, dar gazul n-a luat foc. Am coborît termometrul în apa clocotindă din fundul izvorului : mercurul a urcat imediat pînă la 158° (59,6°C) și după alte cîteva secunde s-a stabilizat definitiv la 160$^{g}_{t}$ (60,2°C). Chiar și apa care se scurgea din scobitură printre stînci era prea fierbinte pentru mîini. Stîncile sînt acoperite cu o pojghiță de săruri, iar apa e sărată la gust. Izvorul se află în mijlocul unor dike mari de porfir sienitic și gnais, răsturnate pieziș și înclinate în direcția nord-sud. Am văzut și cîteva bucăți de piatră ponce semiformată. cu incluziuni de diorit și lavă. Unele straturi de gresie au fost dislocate de hornblendă și bazalt, iar gresia din imediata apropiere a bazaltului s-a transformat în cuarț.

Regiunea din jur, ca de altfel toate ținuturile situate la nord și nord-vest de Tete, este deluroasă și cum toate dealurile sînt împădurite, peisajul e foarte frumos. Văile de aici sînt excepțional de fertile și pămîntul e bine lucrat.

Singura unealtă agricolă folosită de indigeni este săpăliga, ceea ce nu constituie un impediment pentru obținerea de recolte bogate de *Holcus sorghum*, porumb, *Pennisetum typhoideum* (*lotsa* balonzilor), mei, orz, grîu și diferite leguminoase. În depresiunile inundate anual de Zambezi se seamănă grîu. După ce se retrag apele, femeile sapă cu săpăliga gropi mici în care aruncă 2—3 boabe de grîu, apoi împing cu piciorul pămîntul săpat și astupă cuiburile. În afara prășitului, ogorul nu cere altă îngrijire. La patru luni după însămînțare se strînge o recoltă bogată. Aici nu e nevoie să se facă agricultură irigată, fiindcă iarna cad burnițe foarte mărunte, aproape ca o ceață, cărora li se spune „ploaia grîului". Asemenea ploi sînt complet necunoscute în interiorul Africii, unde în general iarna nu plouă. Cu toate că la Tete vînturile suflă cu precădere de la sud-sud-est, ploile vin întotdeauna de la est.

Deoarece majoritatea însoțitorilor mei urmau să rămînă la Tete, maiorul Sicard le-a atribuit parcele pentru agricultură și i-a aprovizionat din belșug cu grîu pînă la noua recoltă. De asemenea le-a dat voie tinerilor să meargă la vînătoare de elefanți împreună cu servitorii lui, pentru ca din vînzarea fildeșului și a cărnii să poată cumpăra diferite obiecte. Oamenii erau entuziasmați de mărinimia comandantului și, fără să se lase rugați, vreo șaptezeci de tineri au profitat imediat de avantajele vînătorii.

În ziua sosirii mele am primit vizita tuturor europenilor stabiliți la Tete. Nici unul din ei nu știa de unde izvorăște Zambezi. Ei au trimis după niște băștinași care călătoriseră mult, dar nici ei nu cunoșteau cursul superior al fluviului, nici măcar pînă la Kansala. Un indigen călătorise pînă departe spre sud-vest, unde aflase că fusesem pe malul lacului Ngami, dar nici dînsul nu știa că Zambezi curge prin centrul continentului. În schimb, ei aveau mult mai multe cunoștințe decît subsemnatul despre ținuturile de la nord de Tete. Un individ, care fusese la Kazembe, afirma că văzuse rîul Luapulu sau Loapulu, care se vărsa în Liambie mai sus de Kazembe, dar el credea că Liambia izvorăște din Angola. Faptul că unele rîuri de aici curg spre centrul continentului i-a făcut pe geografi să presupună că centrul Africii ar fi format din șesuri înalte și nisipoase, în care rîurile ce curg într-acolo se pierd.

Un european care asista la convorbirea noastră, señor Candido, vizitase un lac situat la 45 de mile spre nord-vest de Tete. Cred că este vorba de lacul căruia geografii îi spun Maravi, fiindcă în drum spre el a trecut prin teritoriile unui trib cu același nume. Indigenii stabiliți în preajma părții de sud a lacului aparțin tribului șiva, iar cei așezați în preajma părții de nord — tribului mujao; ei spun acestui lac Nianja sau Nianje, ceea ce înseamnă pur și simplu „apă mare" sau „albia rîului mare". În mijlocul lacului se înalță un munte mare, numit Murombo sau Murombolo. Muntele este locuit de un trib care se ocupă intens cu creșterea animalelor. Señor Candido mi-a spus că a traversat lacul Nianja în partea cea mai îngustă și că drumul cu barca i-a luat 36 de ore. Pe tot parcursul vîslele au fost folosite în chip de prăjini și cum în acest mod se obține o viteză de circa două mile pe oră, înseamnă că lățimea lacului ar fi de 60—70 mile. În jurul Nianjei se întinde o cîmpie acoperită cu iarbă; în drum spre lac, cu 7—8 zile înainte de a ajunge pe malul lui, se află o regiune unde nu crește nici un copac; mîncarea o găteau la un foc alimentat cu ierburi și tulpini de porumb. Din extremitatea sudică a lacului izvorăsc două rîuri: unul se numește de asemenea Nianja, își poartă apele spre mare și cînd se apropie de coastă capătă alt nume; celălalt, rîul Șire, se varsă în Zambezi, ceva mai jos de Senna. Șire curge printr-o regiune joasă, plată și mlăștinoasă, dar relativ dens populată.

Señor Candido susține că în țara tribului maravi, nu departe de Tete, au avut loc de cîteva ori mici cutremure. Epicentrul lor se găsea probabil undeva la răsărit și zdruncinăturile n-au durat niciodată mai mult de cîteva secunde. În dialectul maravilor cutremurului i se spune *șivo*. Aceste informații corespund cu cele primite pe coasta Mozambicului, unde s-au simțit cîteva zguduiri

de scurtă durata. ce păreau să vină de la răsarit. Şi locuitorii Sennei au simţit de cîteva ori zdruncinături izolate. Atît la Senna, cît şi la Tete se găsesc în vecinătate izvoare fierbinţi, dar epicentrul cutremurelor a fost pare-se mult mai la răsărit. S-ar putea ca aceste cutremure să aibă o legatura cu vulcanii nestinşi din insula Bourbon.

Deşi minereul de fier se găseşte aici din abundenţă, n-am văzut nicăieri în imediata lui apropiere zăcăminte de calcar. Pe cît ştiu, aici nu există nici aramă, nici argint; în schimb există mici cantităţi de pietre preţioase. Pe alocuri se întîlneşte mult agat.

După ce m-am odihnit şi am prins puteri, m-am pregătit să-mi continui călătoria în avalul Zambeziului. Dintre oamenii mei am luat doar şaisprezece tineri, aleşi dintre cei mai buni luntraşi. Maiorul Sicard mi-a pus la dispoziţie trei bărci sosite recent cu mărfuri de la Senna. Ele erau foarte mari, depăşind cu mult dimensiunile luntrelor folosite în interiorul continentului, şi solid construite. Vîslaşii stau la pupă. De obicei bărcile sînt prevăzute cu un mic acoperiş care apără pe călători de razele arzătoare ale soarelui. Barca mea era înzestrată cu un astfel de acoperiş, aşa că de astă dată am călătorit cu tot confortul.

CAPITOLUL XXXII

PLECAREA DIN TETE SPRE VĂRSAREA ZAMBEZIULUI — DEFILEUL LUPATA — LĂȚIMEA FLUVIULUI — OSTROAVELE — LA ȘIRAMBE SE BAT TOBELE — SOSIREA LA SENNA — REGIUNEA DIN JURUL SENNEI — PLECĂM MAI DEPARTE — PLANTELE ALFACINIA ȘI NJEFU DE LA VĂRSAREA RÎULUI ȘIRE — LA QUELIMANÉ COLONELUL NUNES ÎMI FACE O PRIMIRE CORDIALĂ — LOCALITATEA QUELIMANÉ — CLIMA LUI NESĂNĂTOASĂ — SOSIREA BRICULUI «FROLIC» — UNUL DINTRE ÎNSOȚITORII MEI ȚINE MORȚIȘ SĂ VINĂ CU MINE ÎN ANGLIA — FURTUNA — SPAIMA LUI SEKVEBU — PLECAREA SPRE INSULA MAURITIUS — SEKVEBU ÎȘI PIERDE MINȚILE — SOSIREA ÎN PATRIE.

Din Tete am plecat la 22 aprilie și la 24 am ajuns la un mic ostrov, situat la intrarea estică în defileul Lupata. Mi s-a spus că doctorul Laserda a efectuat aici o seamă de observații astronomice și i-a dat ostrovului numele de Mozambic, fiindcă după calculele sale el se găsește pe aceeași paralelă cu acest oraș, adică la 15°1′. Vrînd să verific coordonatele geografice ale ostrovului, am rămas aici peste noapte. Informațiile căpătate erau greșite, căci ostrovul Mozambic are coordonatele 16°34′46″ lat. sud. și 33°51′ long. est

În scrierile portughezilor am citit că lanțul de munți care poartă același nume cu defileul este format din marmură și e atît de înalt, încît zăpada nu se topește niciodată pe piscurile lui. Adevărul este că munții Lupata par mult mai înalți decît sînt în realitate. Versantul lor vestic este foarte povîrnit și lasă într-adevăr impresia că ar fi colosal de înalt, fiindcă se ridică aproape vertical din apă pe o distanță de 6—7 sute de picioare (180—200 m). El este format din strate subțiri de șist silicios, ușor colorat în roșu; după aspect, ostrovul Mozambic pare să se fi desprins din peretele opus al defileului, fiindcă stratele rocilor sînt rupte și cutate în toate direcțiile. Peretele răsăritean al defileului coboară în pantă mai lină decît cel apusean; este împădurit și nu pare atît de înalt ca cel vestic. El se întinde pe o distanță apreciabilă spre nord, în regiunea Maranja, apoi face un cot și revine pe malul fluviului, terminîndu-se în dreptul localității Senna cu un munte înalt, numit Morumbala. Trecerea defileului ne-a luat două ore. El este foarte sinuos și nu are decît 200—300 de iarzi (180—275 m) în lățime. Se spune că fluviul este aici întotdeauna foarte adînc. La intrarea răsăriteană a defileului se găsesc două înălțimi conice de porfir, în

masa căruia se văd cristale mari de formă cubică. Înălțimile se numesc *Moenda en goma*, adică „Urma fiarei". Pe malul opus se află o altă înălțime, de asemenea conică, cu piscul golaș, numită Kasisi. Înaintam repede, duși de curent. Fluviul are aici peste două mile lățime și e presărat cu mici ostroave năpădite de trestii. Înaintea izbucnirii războiului între portughezi și băștinași, ele erau populate și furnizau recolte bogate de cereale.

Am tras la mal numai ca să preparăm micul dejun și îndată după ce am luat masa ne-am văzut de drum. Acum, în aprilie, distanța dintre insule este mai mult decît suficientă pentru ca vasele cu pînze să poată face manevra de întoarcere și să schimbe mura. Regretam că ajunsesem aici în perioada cînd apele fluviului atinseseră nivelul maxim și nu atunci cînd ele erau scăzute. Portughezii susțin că nivelul fluviului se menține ridicat timp de cinci luni pe an, iar după ce scad apele în mijlocul Zambeziului rămîne totdeauna un canal navigabil suficient de adînc. Canalul este însă extrem de sinuos, iar curentul mută din loc în loc unele ostroave, așa că direcția lui se schimbă destul de des. Cred că o hartă exactă a canalului navigabil întocmită anul acesta nu va fi mai bună la anul. Recent, cînd nivelul apelor era scăzut, portughezii au măsurat lățimea fluviului și au găsit că avea 1050 de iarzi (circa 950 m). Presupun că acum el are două mile lățime, dacă nu chiar mai mult. Dincolo de Lupata, malul drept este foarte jos și plat. Spre nord se zăresc cîteva șiruri de înălțimi, la baza cărora se vede o linie întunecată.

A doua zi, după opt ore și jumătate de navigație de la Lupata, am acostat lîngă satul Șirambe ca să luăm masa. În timp ce mîncam băștinașii au început să bată tobele. Trebuie să spun că maiorul Sicard îmi dăduse o escortă formată din cîțiva soldați, în frunte cu locotenentul Miranda, care cunoștea bine obiceiurile localnicilor. De îndată ce au început să bată tobele, el a sărit în picioare și a ordonat soldaților să țină armele pregătite. Apoi i-a întrebat pe băștinași ce i-a determinat să bată tobele îndată după sosirea noastră. Răspunsul a fost evaziv. Băștinașii folosesc tobele pentru a semnala apropierea călătorilor străini în vederea atacării lor și e probabil că de astă dată vigilența noastră i-a împiedicat să-și pună planul în aplicare.

Noaptea de 26 aprilie am petrecut-o pe ostrovul Nkuesi, situat în dreptul unui munte splendid, în formă de șa. Ostrovul se găsește pe paralela 17° lat. sud. Călătoria cu barca era foarte agreabilă. Temperatura scăzuse și se lăsase o răcoare plăcută, dar malurile fluviului erau joase, plate și destul de departe de noi, așa că peisajul era neinteresant.

În după-amiaza zilei următoare am ajuns la Senna (17°27′1″ lat. sud., 35°10′ long. est.). Așadar, de la Tete pînă la Senna

ne-au trebuit douăzeci și trei de ore și jumătate de navigație în sensul curentului.

Pe drum am întîlnit bărci mari venind din direcție opusă. Oamenii le trăgeau la edec, luptînd din greu cu forța curentului. Pentru a parcurge aceeași distanță în amonte, ei au nevoie de circa trei săptămîni. Senna este așezată pe malul drept al fluviului și în fața ei se găsesc multe ostroave acoperite cu trestiiș. În jurul localității cresc mulți arbuști. Pe cît e solul de fertil, pe atît e clima de nesănătoasă, fiindcă în preajma Sennei sînt numeroase bălți cu apă stătătoare. Rocile temeliei au fost dislocate de trappuri, care au format la suprafață dealuri conice. Un asemenea deal, Baramuana, se află la jumătate milă vest de Senna, iar lîngă el, în spate, se găsește un alt deal, ceva mai mic, de la care i se trage și numele, căci Baramuana înseamnă „Duce în spate un copil". Înălțimea dealului este de 300—400 de picioare (90—120 m). În vîrful Baramuanei se deschide o panoramă splendidă: jos, la răsărit, curge Zambeziul, iar pe malul lui se vede Senna; la 20—30 de mile mai departe se profilează muntele Morumbala, a cărui înălțime atinge probabil 3—4 000 de picioare (900—1 200 m). Morumbala are o formă prelungă și, judecînd după aspectul lui cînd soarele îl luminează de la vest, pare a fi format din roci vulcanice. La extremitatea nordică a muntelui țîșnește un izvor sulfuros. El este populat, și locuitorii lui au la dispoziție mult pămînt bun pentru agricultură. De pe Morumbala se deschide spre nord o frumoasă perspectivă asupra munților din Maranga. Ei vin aici pînă aproape de fluviu și, după cum am spus, se termină cu Morumbala. Numeroși munți au formă conică. Mi s-a spus că rîul Șire curge printre acești munți, trece pe lîngă Morumbala și se varsă în Zambezi. După ce am văzut confluența acestor ape dincolo de Morumbala, în dreptul unui lanț de dealuri joase, am început să mă îndoiesc de adevărul informațiilor primite, căci în acest caz Șire ar trebui să curgă paralel cu Zambezi, deoarece Morumbala se găsește la o depărtare de circa 20—30 de mile de fluviu. Spre sud-vest se întinde un șes neted și împădurit, înviorat lîngă Senna de numeroase dealuri mici, conice. La nord și la vest relieful se prezintă de asemenea sub forma unui șes împădurit, ceea ce imprimă peisajului o notă tristă.

La 11 mai am părăsit Senna, fiind condus pînă la mal de toți locuitorii ei, în frunte cu comandantul. La aproximativ 30 de mile în aval de Senna trecurăm pe lîngă vărsarea rîului Zangve, un afluent din dreapta Zambeziului, iar peste alte 5 mile, după ce lăsarăm în urmă capătul șirului de dealuri joase cu care se continuă Morumbala, văzurăm în stînga gura rîului Șire, a cărui lățime pare să fie aici de circa 200 de iarzi (circa 180 m).

Apele rîului Șire aduceau în Zambezi cantități imense de alfacinia, care nu este probabil altceva decît *Pistis stratiotes* al nostru, adică lintița gigantică. Ea era amestecată cu altă plantă acvatică, căreia barotsii îi spun *njefu*. În dreptul pețiolului frunzei, njefu are o nucșoară foarte plăcută la gust. Sebituane, răposata căpetenie a macololilor, era un mare amator de nuci de njefu și triburile supuse trebuiau să i le furnizeze în contul tributului. Doctorul Hoocker m-a informat cu amabilitate că njefu este probabil un soi de castană de baltă, ale cărei fructe, după cum se știe, sînt consumate în sudul Europei și în India. Abundența de njefu pe rîul Șire dovedește, poate, că el izvorăște dintr-un mare bazin cu apă stătătoare. Eu am văzut această plantă în toate brațele Liambiei unde curentul este foarte încet, și în toate bălțile ei din regiunile nordice. Acolo am întîlnit și o altă plantă acvatică plutitoare, mica și frumoasa *Azolla nilotica*, foarte răspîndită pe cursul superior al Nilului. La cîteva mile mai jos de vărsarea Șirei nu se mai vedea nici un deal, Zambezi curgînd aici printr-o cîmpie vastă. În depărtare se zăreau malurile împădurite ale Șirei. Am înnoptat pe un ostrov mare, nelocuit și a doua zi am ajuns la Nazaro, unde din Zambezi se desparte brațul Mutu (18°03′37″ lat. sud., 35°46′ long. est.). Fluviul curge maiestuos și pe toată lățimea lui de peste jumătate milă nu are nici un ostrov. Malul opus este împădurit cu copaci care ar putea furniza un excelent lemn de construcție. Aici începe delta Zambeziului — suprafața imensă acoperită cu iarbă înaltă și aspră, cu stuf și pe alocuri cu mangustani și cocotieri.

Cînd să intrăm în brațul Mutu au început să mă scuture iarăși friguriile, probabil fiindcă în ultima vreme stătusem prea mult la soare. Cu toate acestea am continuat să navighez încă cincisprezece mile de-a lungul malului drept al brațului, mai spre nord-nord-est, apoi spre est. Mai departe nu se putea merge cu barca — apa era mică și năpădită de bălării — așa că am debarcat și am pornit pe jos. La Interre ne-am întîlnit cu señor Azevedo, binecunoscut tuturor celor care au fost la Quelimané. Señor Azevedo mi-a oferit mărinimos barcazul său, prevăzut la pupă cu o cabină spațioasă. M-am urcat deci în barcaz și m-am simțit imediat mult mai bine, fiindcă el era ancorat în mijlocul apei, unde nu ajungeau țînțarii. Și astfel, călătorind cu tot confortul, în ziua de 20 mai 1856, am sosit cu barcazul la Quelimané (17°53′08″ lat. sud., 36°40′ long est.). De la plecarea din Capetown trecuseră aproape patru ani!

La Quelimané am fost primit și găzduit de colonelul Galdino José Nuñes, unul dintre cei mai remarcabili oameni ai acestei țări. Nu voi uita niciodată primirea cordială pe care mi-a făcut-o și ospitalitatea lui.

Acum, după ce cititorul m-a însoțit în îndelungata-mi călătorie, poate că-l va interesa să afle și ce scopuri îmi propun pentru viitor, dacă îmi va reveni cinstea să fac ceva pentru Africa. Deoarece la marginea bazinului central platoul este relativ salubru, îmi propun în primul rînd să deschid un drum permanent spre interiorul Africii, astfel ca europenii să poată străbate în cît mai scurt timp regiunile cu climă nesănătoasă din apropierea coastei. Fluviul n-a fost încă temeinic cercetat, dar cînd am navigat spre gurile lui avea mult mai multă apă decît îi trebuie unui vas mare, și această situație se menține timp de patru-cinci luni pe an. Cînd nivelul apelor scade, barcazurile tot mai pot naviga, iar prin canalul adînc din mijlocul lui ar putea să circule cu ușurință vapoare de tonajul celor de pe Tamisa.

Fluviul este perfect navigabil pe distanță de 300 de mile de la coasta oceanului, adică pînă la micile praguri de la Kebrabasa, situate cu 30 de mile mai sus de Tete. În amontele pragurilor Zambeziului redevine navigabil pe alte 300 de mile, pînă la marginea de răsărit a platoului. Am menționat că unele triburi se găsesc în stare de război cu portughezii, nu și cu ceilalți albi, dar cred că trecerea prin teritoriile lor comportă riscuri pentru orice călător, fiindcă mărfurile lui vor constitui o ispită puternică pentru băștinași. După ce va trece însă de aceste triburi ostile, va întîlni cu totul alți oameni, în care îmi pun toate nădejdile. Ei sînt dornici să facă negoț cu europenii și țara lor întrunește toate condițiile pentru cultivarea cu succes a bumbacului.

Quelimané se găsește pe un mal lat și mîlos, înconjurat de bălți întinse și de cîmpuri de orez, iar fluviul este tivit cu mangustani. Bălțile mocirloase și rădăcinile plantelor sînt supuse influenței alternative a mareelor și arșiței soarelui. În orice punct al orașului ai săpa, dai de apă la o adîncime de cel mult 2—3 picioare (mai puțin de 1 m). De aceea clădirile construite pe acest mal nămolos se afundă treptat în pămînt. Nu e nevoie să adaug că, în condițiile arătate, clima nu este cîtuși de puțin prielnică sănătății.

După șase săptămîni de așteptare în această localitate insalubră am aflat că bricul cu două catarge „Frolic", cu care urma să mă întorc în patrie, a ancorat la 7 mile de la intrarea în port. Dintre toți însoțitorii mei rămăsesem numai cu fidelul Sekvebu și cu un servitor. Sekvebu era foarte deștept și mi-a fost de un ajutor neprețuit. Fără bunul simț, tactul și perfecta lui cunoaștere a dialectelor diferitelor triburi, prin ale căror teritorii trecea ruta noastră, cred că n-aș fi izbutit să ajung teafăr la țărmul oceanului. Firește, îi eram recunoscător și deoarece șeful lui ar fi vrut ca toți oamenii săi să meargă cu mine pînă în Anglia și ar fi fost probabil foarte mîhnit dacă nu l-aș fi luat pe nici unul, mi-am zis că lui

Sekvebu nu i-ar strica să cunoască roadele civilizației. Ar fi avut ce să povestească toată viața consîngenilor săi! Afară de asta, voiam să-l răsplătesc pentru marile servicii pe care mi le făcuse. Și alți băștinași mă rugaseră să-i iau cu mine, dar le-am explicat că schimbarea climei și alimentației este foarte primejdioasă pentru ei și cu multă trudă am izbutit să-i conving să rămînă pe loc. Unul cel puțin m-a implorat cu atîta patos să-l iau pe bordul vasului, încît regret și acum că din lipsă de mijloace nu i-am putut îndeplini dorința. I-am zis deci: „Dacă vei veni într-o țară atît de friguroasă ca a mea, vei muri", „Nu face nimic — îmi răspunse dînsul — am să mor la picioarele tale".

În ziua cînd mi-am luat rămas bun de la prietenii mei, marea era agitată chiar pentru marinari. Sekvebu vedea pentru prima oară marea adevărată, oceanul. Furtuna ridica valuri foarte mari. Cînd ne-am urcat în barcă și ea a început să danseze, coborînd pe coama valurilor în beznă, pentru a se ridica apoi pe coama altui val, Sekvebu avea impresia că dintr-o clipă într-alta vom cădea în adîncul oceanului, care ne va înghiți fără milă. Sărmanul s-a întors spre mine și m-a întrebat: „Așa o să călătorim tot timpul? Așa o să călătorim". I-am răspuns zîmbind încurajator: „Fii liniștit, nu vezi că acum e furtună?" Sekvebu era un bun vîslaș și navigase mult cu bărcile, dar nu văzuse niciodată ceva asemănător. Cînd am ajuns în dreptul corăbiei, un bric mare și frumos, cu șaizeci de tunuri și un echipaj de 130 de oameni, valurile îl legănau atît de puternic, încît uneori i se vedea fundul chilei. Oamenilor obișnuiți să trăiască pe uscat le vine cu greu să se cațere pe scara de frînghie, așa că pentru noi a fost coborît un scaun și am fost ridicați pe bord ca femeile. Căpitanul Peyton și toți marinarii de pe punte ne-au întîmpinat foarte prietenos și din primul moment m-am simțit ca-n familie.

La 12 iulie „Frolic" a ridicat ancora și exact peste o lună, la 12 august 1856, am acostat în insula Mauritius. Sekvebu învăța englezește și devenise răsfățatul marinarilor și al ofițerilor. Impresiile noi îl zăpăciseră. Pe bordul corăbiei militare totul îi era necunoscut, totul îi părea ciudat. Mi-a spus de cîteva ori: „Compatrioții tăi sînt foarte cumsecade", sau „Ce țară neobișnuită, cît vezi cu ochii — numai apă". Tot ce vedea părea să-l intereseze și mi-a zis că acum a înțeles de ce foloseam mereu sextantul. Cînd ne-am apropiat de insula Mauritius ne-a ieșit în întîmpinare un remorcher cu aburi ca să ne conducă în port. Uimirea lui Sekvebu atinse apogeul; dar tensiunea permanentă la care era supusă mintea lui primitivă era prea mare și în aceeași noapte bietul om și-a pierdut mințile... La început am crezut să se îmbătase. A coborît în șalupă și cînd am încercat să-l readuc pe bordul vasului, s-a re-

fugiat la pupă și a început să strige: „Nu, nu! Trebuie să mor singur. Tu nu trebuie să mori; dacă te apropii, mă arunc în apă". Dîndu-mi seama că vădea semne de nebunie, i-am spus: „Sekvebu, știi doar că mergem la Ma-Robert!" Vorbele mele i-au mers la inimă și mi-a răspuns: „O, da! Unde este ea și Robert?" Mi s-a părut că șocul i-a trecut și că a redevenit normal. Am încercat să-l iau cu mine pe uscat, dar a refuzat. Spre seară a avut a doua criză de nebunie și a încercat să străpungă cu sulița un marinar, apoi a sărit peste bord, încrucișîndu-și mîinile pe piept. Trupul nu i l-am găsit.

La 12 decembrie am debarcat în bătrîna mea Anglie.

NOTE

CAPITOLUL I

1 Majoritatea populației băștinașe a Africii orientale și a Africii de sud, cu excepția boșimanilor și hotentoților, aparține diverselor triburi de negri-bantu (cafri, zulu, ovambo etc.). În familia acestora intră și triburile amestecate, precum și cele ale beciuanilor, înrudiți cu cafrii, de pildă beciuanii de vest sau bakalaharii („oamenii din Kalahari"), care la rîndul lor se împart în mai multe triburi mici: bacwenii sau bacweinii (în zona centrală), bamangwato, macololo (în nord) și basuto sau bazuto (la răsărit). De la data călătoriilor lui Livingstone, aceste triburi s-au micșorat, iar unele din ele au pierit cu desăvîrșire, datorită comerțului de sclavi și politicii de colonizare dusă de europeni.

2 Noi, adică Livingstone și soția lui.

CAPITOLUL II

1 Burii sînt urmașii coloniștilor europeni (olandezi) care au înființat în sudul Africii Colonia Capului. După cucerirea acesteia de către Anglia (1806), burii s-au mutat la nord pe teritoriul beciuanilor și basuto înființînd acolo statul Transvaal și orașul Orange. În timpul războiului anglo-bur (1899—1902), imperialismul englez le-a transformat în provinciile noului dominion — Uniunea Sud-Africană.

În secolul al XIX-lea aproape toți burii erau mari proprietari de pămînturi, care foloseau munca forțată a autohtonilor expropriați de ei. Datorită atitudinii lor inumane față de negri, Livingstone nu avea o părere bună despre colonialiștii olandezi (burii). Dezvoltarea relațiilor capitaliste, după descoperirea zăcămintelor de aur și diamante, a provocat o ruinare în masă a fermierilor buri. A apărut o nouă pătură socială „albii săraci".

Astăzi, elementele fasciste, naționaliste folosesc această împrejurare pentru a ațîța ura de rasă între buri și populația neagră.

2 Boşimanii (*ad litteram* — „oamenii tufişurilor") au pielea deschisă şi sînt scunzi de statură. Se presupune că, împreună cu alte triburi de pigmei, ei sînt cei mai vechi locuitori ai continentului african; din punct de vedere al caracterelor fizice şi al limbii, boşimanii alcătuiesc o grupă aparte. Boşimanii au fost aproape complet exterminaţi de colonialişti sau au pierit; o parte s-a amestecat cu hotentoţii.

3 Abundenţa animalelor sălbatice în Africa de sud a atras în secolul al XIX-lea numeroşi vînători sportivi din Europa, care săvîrşeau călătorii costisitoare în Africa numai pentru plăcerea de a vîna lei, rinoceri şi alte sălbăticiuni. Actualmente fauna Africii s-a micşorat simţitor, totuşi în comparaţie cu alte continente Africa este şi astăzi bogată în animale sălbatice.

4 Livingstone încadrează regiunea Kalahari în categoria deşerturilor şi acest calificativ s-a încetăţenit în literatura geografică şi în hărţi. Dar chiar din descrierile lui Livingstone rezultă că în unele perioade ale anului Kalahari este acoperit cu o vegetaţie destul de bogată — ierburi şi tufişuri, iar în nord are şi păduri. Aşadar, numai unele părţi ale regiunii Kalahari au caracteristicile specifice deşerturilor, în rest fiind format din stepe aride sau semideşerturi.

CAPITOLUL III

1 Ciclometru este un aparat prevăzut cu un contor care se fixează de spiţa unei roţi şi înregistrează numărul învîrtiturilor ei. Cunoscînd lungimea cercului roţii se poate stabili distanţa parcursă.

2 Palmyra — palmierul evantai *(Borassus)* este unul dintre cei mai folositori palmieri ai Africii. Din inflorescenţele incizate se obţine un suc cu un procent foarte mare de zahăr; băştinaşii utilizează şi celelalte părţi ale acestui palmier.

CAPITOLUL IV

1 În multe regiuni din Africa de sud şi de est musca ţeţe este şi astăzi un flagel pentru crescătorii de vite. Abia în ultimii ani se pare că s-a găsit un preparat care apără vitele cornute şi caii de muşcătura mortală a acestei insecte.

CAPITOLUL V

1 Livingstone presupune pe bună dreptate existenţa orizontului artezian în Africa de sud, dar din motive necunoscute nouă, nu crede în posibilitatea unei structuri similare în Africa centrală. Această părere este insuficient fundamentată, dacă ţinem seama că Livingstone nu a efectuat observaţii în Africa centrală. Interesantă este şi analogia făcută de el între Africa de sud şi Australia, unde ulterior au fost descoperite şi se folosesc orizonturi arteziene.

CAPITOLUL VI

1 Aici şi în alte pasaje ale cărţii, Livingstone vorbeşte despre uscarea generală a Africii de sud, care s-ar petrece „în ochii oamenilor". Această ipoteză, enunţată de mulţi cercetători şi în privinţa Africii de nord, nu poate fi considerată drept certă. Există temeiuri să presupunem că fenomenele descrise se datoresc exclusiv variaţiilor periodice ale climei.

CAPITOLUL XVI

1 Livingstone determina altitudinea cu ajutorul gipsotermometrului, după punctul de fierbere al apei. Temperatura la care fierbe apa depinde de presiunea atmosferică, or se ştie că aceasta scade pe măsură ce creşte altitudinea. Cu ajutorul unor tabele care indică raportul dintre punctul de fierbere al apei şi altitudine, se află imediat altitudinea locului respectiv.

CAPITOLUL XIX

1 Gresia roşie şi şisturile argiloase din era paleozoică, din aşa-numita „formaţiune a Capului" sînt foarte răspîndite în Africa de sud.

CAPITOLUL XXIV

1 Încă din paleozoic Africa de sud era un uscat; în vechea temelie cristalină cutată, actualmente dislocată, se găsesc straturi mai mult sau mai puţin orizontale de roci paleozoice, precum şi roci mai tinere, de geneză continentală — lacustre, fluviale, subaerale. Pe alocuri, datorită mişcărilor ulterioare ale scoarţei terestre aceste sedimente au fost dislocate de roci eruptive, în speţă de trappuri.

2 Livingstone a sesizat just corelaţia dintre creşterea apelor Nilului şi Zambeziului şi anotimpurile ploioase, deşi cele două fluvii se află în emisfere diferite. La rîndul lor, anotimpurile ploioase sînt legate de poziţia soarelui pe cer şi de mişcarea lui aparentă din emisfera nordică în cea sudică.

CAPITOLUL XXVI

1 Cascada căreia Livingstone i-a dat numele reginei Angliei — Victoria — are în realitate o înălţime de 120 m, apele fluviului prăbuşindu-se într-o despicătură adîncă şi îngustă în roca de bazalt. Zgomotul produs de căderea apei se aude la o distanţă de 25 km şi deasupra ei se menţine în permanenţă un nor de pulbere, de circa 1 000 m înălţime, vizibil de la 40 de km. Cataracta constituie o privelişte grandioasă, unică în felul ei. Actualmente în apropierea cataractei a fost construit un pod de cale ferată, peste care trece linia de cale ferată care leagă oraşul Lorenzo Marquez, port la Oceanul Indian, cu localitatea Bukama, situată pe cursul superior al Congoului.

CAPITOLUL XXVII

1 Relieful acestei părţi a Africii este descris confuz de Livingstone. El vorbeşte de două platouri întinse, care coboară lin spre vest şi abrupt spre est. Termenele de „răzor" şi „brazdă" nu sînt prea adecvate pentru caracterizarea macroreliefului; astăzi în literatura geografică se folosesc noţiunile mai cuprinzătoare de „depresiune" şi „ridicătură lină". În ansamblu însă observaţiile lui Livingstone sînt juste, deoarece pentru structura generală a Africii de sud este tipică ridicarea în pantă lină a terenului de la depresiunea centrală spre marginile continentului, unde platoul coboară destul de abrupt spre ocean.

2 Aici Livingstone încearcă să descrie într-o formă destul de confuză şi contradictorie tabloul morfologiei Africii de sud. În ansamblu observaţiile lui sînt juste, ca şi concluzia generală că Africa de sud este o depresiune uriaşă cu marginile ridicate. Pe cititor îl poate deruta doar terminologia neobişnuită.

CAPITOLUL XXXI

1 *Carpatos* este un păianjen veninos.

2 Stratele din perioada carboniferă au fost ridicate la suprafaţă de procese epirogene, iar nu vulcanice.

CUPRINS

pag.

Odiseea africană 5

CAPITOLUL I

Ţara bacweinilor — Învăţ limba lor — Ce cred băştinaşii despre comete — Întîlnire cu un leu — Numele triburilor beciuane — Seceli — Strămoşii săi — Căsătoria lui şi felul cum conducea tribul — Cotla — Poligamia — Cumpăr pămînt la Şocuané — Relaţiile cu indigenii — Secetă îndelungată — Vînătoarea cu hopo 19

CAPITOLUL II

Burii — Cum se poartă ei cu băştinaşii — Înrobirea copiilor indigeni — Spionaj indigen — O poveste despre un tun — Burii îl ameninţă pe Seceli — Ei îi atacă pe bacweini — Cum poartă burii războiul — Uciderea băştinaşilor şi luarea în sclavie a copiilor de şcoală — Cum se administrează o gospodărie în Africa — Cum trece aici o zi — Lăcustele — Broaştele comestibile — Gîndacul de bălegar — Călătorie spre nord — Preparativele — Deşertul Kalahari — Vegetaţia — Pepenii — Locuitorii — Boşimanii — Viaţa lor nomadă — Caracterele fizice — Bakalaharii — Dragostea lor pentru agricultură şi animale domestice — Firea lor sfioasă — Cum se obţine apa — Deşertul — Apa ascunsă . . 31

CAPITOLUL III

Plecarea din Colobeng la 1 iunie 1849 — Tovarăşii de drum — Ruta noastră — Abundenţa de iarbă — Serotli, o sursă de apă în deşert — Un sistem de a săpa fîntîni — Antilopa sud-africană — Animalele deşertului — Hiena — Căpetenia Secomi — Pericolele — O călăuză care s-a rătăcit — Înaintăm încet — Lipsa

de apă — Luăm ca prizonier o boşimană — Micul lac sărat de la Nciocotsa — Mirajul — Ajungem pe malul rîului Zouga — Descoperim lacul Ngami la 1 august 1849 — Dimensiunile lacului — Situaţia lui ca rezervor al unui mare bazin de rîuri — Bamangwato — Hotărîm să ne întoarcem la Capetown — Malurile rîului Zouga — Copacii — Elefanţii — O specie necunoscută de antilope — Peştii din Zouga 44

CAPITOLUL IV

O nouă călătorie de la Colobeng spre ţara lui Sebituane — Pe malul rîului Zouga — Musca ţeţe — Vînătoarea de elefanţi a lui Oswell — Întoarcerea la Colobeng — Al treilea start — La Nciocotsa — Salinele — Boşimanii — Şobo, călăuza noastră — Iarăşi musca ţeţe — Înţepătura ei este fatală animalelor domestice, dar nu pricinuieşte nici un neajuns animalelor sălbatice şi omului — Cum acţionează veninul — Macololii — Sebituane — În iunie 1851 descoperim fluviul Zambezi în centrul continentului — Mărimea lui — Mambarii — Negoţul de sclavi — Hotărăsc să-mi trimit familia în Anglia — Întoarcerea la Capetown în aprilie 1852 — Ajutorul primit de la astronomul regal din Cape . . . 64

CAPITOLUL V

În iunie 1852 pornesc din Capetown în ultima şi cea mai lungă călătorie — Tovarăşii de drum — Cum se călătoreşte cu chervanul — Împărţirea fizică a Africii — Zonele orientală, centrală şi occidentală — Deşertul Kalahari — Vegetaţia lui — Ruta noastră — Înfăţişarea stearpă a regiunii — Absenţa ierbii — Strugurii — Animalele — Migraţia gazelei sud-africane — Precauţia animalelor — Fluviul Orange — Gricua — Îmbrăcămintea băştinaşilor 72

CAPITOLUL VI

Kuruman — Izvorul său minunat — Vegetaţia regiunii — Rămăşiţele fostelor păduri — O otravă vegetală — Ruşinoasa incursiune a burilor asupra bacweinilor — O scrisoare de la Seceli — Amănunte despre incursiune — Burii au luat în robie numeroşi copii, mi-au distrus casa şi mi-au prădat avutul de la Colobeng, jurînd să se răzbune pe mine — Plec în călătorie în noiembrie 1852 — Vîntul fierbinte din deşert — Atmosfera este încărcată cu electricitate — Un stol de lăstuni de stîncă — Litubaruba — Dragostea beciuanilor pentru copii — O climă sănătoasă 79

CAPITOLUL VII

Plecăm din ţara bacweinilor — O specie de furnici mari, negre — Broaştele ţestoase de uscat — Leii sînt fricoşi — Teama lor de

capcane — Răcnetul leului seamănă cu țipătul struțului — Leul atacă rareori animale adulte — Bivolii și leii — Șoarecii — Șerpii — Calc pe un șarpe — Șerpii veninoși și șerpii inofensivi — Hipnoza — Înălțimile Bamangwato — Lipsa de apă — Struțul — Prostia lui — Pasul struțului — Ouăle de struț — Cu ce se hrănește struțul 88

CAPITOLUL VIII

O brînză acră — Nciocotsa — Animalele sălbatice suferă de sete — Cruzimea reprobabilă a vînătorilor — Ntvetve — Arborele morana — Uimitoarea lui vitalitate — Arborele mopane — Frumusețea ținutului Unku — Arbustul mogonono — Greutățile întîmpinate în drum — Fuga boilor noștri — Cum adună bacweinii cirezile împrăștiate — Boșimanii — Cum vînează ei leul — Otrăvurile indigenilor — O înălțime singuratică — Frumusețea regiunii — Rîul Sanșureh — Cîmpiile inundate — O excursie cu pontonul — Rîul Ciobe — Sosirea în satul Moremi — Stupefacția macololilor cînd ne-au văzut apărînd pe neașteptate 101

CAPITOLUL IX

Complotul lui Mpepe — Negustorii de sclavi — Mambarii — Fuga lor neașteptată — Sekeletu scapă ca prin urechile acului de la moarte — Executarea lui Mpepe — Judecata — Cum se face aici dreptate — Împărțirea nevestelor unei căpetenii decedate — Femeile macolole — Ele muncesc foarte puțin — Șerbia — Ce beau femeile — Îmbrăcămintea și podoabele lor — Daruri pentru Sekeletu 113

CAPITOLUL X

Malaria — Simptomele ei — Leacurile vracilor băștinași — Ospitalitatea lui Sekeletu și a poporului său — Un argument în favoarea poligamiei — Băștinașii se ocupă intens cu agricultura — Macalala sau triburile aservite — Politica lui Sebituane față de ele — Atașamentul lor pentru Sebituane — Produsele agricole — Uneltele de muncă — Tributul — O demonstrație militară — Provocările lui Leciulatebe — Macololii hotărăsc să-l pedepsească — Beciuanii — Importanța cuvîntului dat — Trei ramuri ale marii familii de popoare din Africa de sud 120

CAPITOLUL XI

Plecarea din Linyanti spre Seșeke — Relieful plat al regiunii — Mușuroaiele de termite — Curmalii sălbatici — Aspectul alaiului nostru — Garda personală a șefului — Indigenii încearcă să călărească pe boi — Mari turme de lece, nakongi și antilope din specii necunoscute — Cum le vînează băștinașii — Primirea ce ni

se face în sate — Ni se oferă bere şi lapte — Indigenii mănîncă cu mîinile — Ei iau masa în comun — Trestia de zahăr — Originala metodă cu ajutorul căreia află Sekeletu caracterul oamenilor — Curăţenia din colibele macololilor — Construcţia şi înfăţişarea lor — Aşternutul — Traversarea fluviului Liambie — Aspectul regiunii — Mica antilopă tianiane, necunoscută în sud — Vînătoarea pe jos — Antilopa sud-africană 128

CAPITOLUL XII

Obţinem bărci şi pornim în amontele fluviului Liambie — Ostroave frumoase — Peisajul hibernal — Hărnicia şi iscusinţa banietilor — Curenţii repezi — Cataracta Gonie — O legendă — Inundaţiile anuale — Fertilitatea marii văi a tribului barotse — Capitala Naliele este construită pe o colină artificială — Marele vînător Santuru — Cum eternizează barotsii evenimentele memorabile — Ei se poartă frumos cu femeile — Grădinile de zarzavat — Peştii, fructele şi animalele sălbatice — Călătoria pînă la hotarele ţării barotsilor — Sekeletu îmi dă vîslaşi şi un crainic — Fluviul şi împrejurimile — Vînătorii de hipopotami — Lipsa unui loc salubru — Hotărîrea de a pleca la Luanda — Bivolii, antilopele sud-africane şi leii văzuţi mai sus de Libonta — Sosirea în oraşul Ma-Sekeletu — Bucuria manifestată de popor cu prilejul celei dintîi vizite a şefului — Întoarcerea la Seşeke 137

CAPITOLUL XIII

Preliminariile expediţiei — Picio — Mi se dau 27 de oameni ca să mă însoţească în călătoria spre apus — Macololii doresc foarte mult să stabilească legături comerciale cu litoralul — Preparativele de călătorie — Plecarea din Linyanti la 11 noiembrie 1853 şi îmbarcarea la rîul Ciobe — Pericolul pe care îl prezintă hipopotamii — Malurile Ciobei — Copacii — Cursul rîului — Insula Mparia de la confluenţa Ciobei cu Liambie — O întîmplare din trecut — În susul Liambiei — Mama unui macalaca desfide o căpetenie — Cum sînt pedepsiţi hoţii — Observarea lunii noi — Continuăm să navigăm în susul fluviului — Un fruct care conţine stricnină — Alte fructe — Toancele — Păsările — Peştii — Hipopotamii şi puii lor 150

CAPITOLUL XIV

Peisajul devine şi mai pitoresc — Cum ne petrecem ziua — Oamenii şi cataracta Gonie — Indigenii sînt politicoşi şi darnici — Ploile — Albinărelul şi alte păsări — Bureţii de apă dulce — Cursul fluviului — La Libonta un băştinaş moare din pricina muşcăturilor unui leu — Cum dormim — Prepararea mîncării — Abundenţa de carne — Diferite specii de păsări — Păsările acva-

tice — Gîştele egiptene — Crocodilii — Unul dintre oamenii mei scapă ca prin urechile acului de la moarte — Atitudinea superstiţioasă a băştinaşilor faţă de crocodili — Marile animale sălbatice — Un remediu pentru a trage fără greş cu puşca — O duminică — Păsările cîntătoare — Fructele sălbatice — Porumbeii verzi — Un peşte care trăieşte în apele mici — Hipopotamii . . 165

CAPITOLUL XV

Trimit solii la Masiko, şeful barotsilor — În ce măsură este navigabilă Liambie — Ce poate furniza această regiune — Leeba — Florile şi albinele — Vînăm un bivol — Un vast cîmp de cercetări pentru botanişti — Crocodilii tineri ; răutatea lor — Balonda sînt bănuitori — Un băştinaş cu două neveste — Vînătorii — Primim soli din partea lui Manenko, o femeie şef de trib — Negustorii mambari — O legendă — Şeakondo şi supuşii săi — Ei îşi pilesc dinţii — Convorbirea cu Niamoana, o altă femeie şef de trib — Eticheta de la curte — Ceva despre podoaba capilară — Intensificarea superstiţiilor — Soseşte Manenko — Cum arăta ea — Soţul ei — Cum salută băştinaşii — Podoabele picioarelor — Sosesc soli cu daruri din partea lui Masiko — Manenko este o femeie arţăgoasă — Ea ne obligă să zăbovim — O vînătoare nereuşită de zebre 179

CAPITOLUL XVI

Amuletele — Rezistenţa lui Manenko — Un idol — Armele negrilor balonda — Ploile — Foamea — Palisadele — Pădurea deasă — Stupii — Ciupercile — Indigenii ne cedează acoperişurile colibelor lor — Vrăjitoria şi idolii — Capriciile lui Manenko — O alarmă nocturnă — Primim soli şi daruri din partea lui Şinte — Cum ne-am apropiat de sat — Locuitorul adîncurilor mării — Intrăm în oraşul lui Şinte ; înfăţişarea lui — Balonda sînt negri adevăraţi — Recepţia oferită de Şinte — Cotla şefului — Ceremonia prezentării noastre — Femei oratoare — Muzicanţii şi instrumentele muzicale — O cerere neplăcută — Convorbirea cu Şinte — Îi dăruiesc un bou — Fertilitatea solului — Noua colibă a lui Manenko — O discuţie cu Şinte — Negrii balonda respectă cu strictețe eticheta — Negoţul cu copii — Răpirea copiilor — Şinte îmi oferă o sclavă — Întîrzierea — Sambanza se întoarce beat — Ultima şi cea mai mare dovadă a prieteniei lui Şinte 191

CAPITOLUL XVII

Plecarea din oraşul lui Şinte — Semănăturile de manioc — Cum se prepară pentru mîncare varietatea otrăvitoare de manioc — Maniocul este hrana cotidiană a băştinaşilor — Principialitatea şi

corectitudinea balonzilor — Satele de pe celălalt mal al rîului Lonaje — Aversele nocturne — Şesurile inundate — Dragostea indigenilor pentru mamele lor — Înnoptăm pe o insuliţă — Iarba de pe şesuri — Izvoarele rîurilor — Împrumutăm acoperişurile colibelor — O oprire — Fertilitatea ţinutului prin care curge Lokalueje — Un peşte omnivor — Cum prind băştinaşii peştele — Locuinţa şi familia lui Mazingwa — Apa limpede a viiturilor — Soseşte un sol din partea lui Katema — Satul căpeteniei Kwedende ; bunătatea acestui om — Întîlnim oameni din oraşul lui Matiamvo — O discuţie în jurul focului — Caracterul şi comportarea lui Matiamvo — Primirea la curtea lui Katema ; darul său ; fizicul său şi mintea lui sănătoasă — Convorbirea din ziua următoare — Vitele — Un vînt rece de la nord — Canarii şi alte păsări cîntătoare — Păianjenii ; cuiburile şi pînza lor — Lacul Djilolo — Deşteptăciunea furnicilor 205

CAPITOLUL XVIII

Cumpăna apelor între rîurile care curg spre nord şi cele care curg spre sud — O vale adîncă — Podul de lemn — Izvoarele de pe costişele văii — Fluviul Kasai — Sărăcia faunei — Pretenţiile neîntemeiate ale lui Katende — O ofensă gravă — Proprietarul unui pod ne pretinde taxă de trecere — Călăuze cupide — Văile inundate — Navigăm pe Nuana Loke — Zambezienii nu ezită să-mi sară în ajutor — Părerile macololilor despre fertilitatea văilor necultivate — Deosebirile de culoare la africani — Intrăm în satul lui Cibokwe — Pretenţiile neruşinate ale căpeteniei — Sîntem încercuiţi în tabără — Revendicările băştinaşilor — Ei ne pun o întrebare — Se conturează posibilitatea unei încăierări — Cum a fost ea preîntîmpinată — Schimbăm ruta — Vara — Malaria — Stupii de albine şi o călăuză — Instinctul copacilor — Plantele agăţătoare — Lipsa spinilor în pădure — Nişte plante care cresc numai pe ogoarele abandonate — Călăuze ticăloase — Asediul — Altă neplăcere — Sîntem reţinuţi de Ionga Panza — Satul acestuia — Necazul pricinuit de negustorii bangala — Oamenii mei se descurajează — Hotărîrea lor şi măsurile de precauţie 220

CAPITOLUL XIX

Plătim anticipat călăuzele — Bărci din scoarţă de copac — Călăuzele ne părăsesc — Erorile în legătură cu Koanza — Grădinile şi satele — Valea Kuango — Bambusul — Larve albe comestibile — Impertinenţa băşinjilor — Un mod de a pune problema — Şeful Sansave — Purtarea lui ostilă — Trecem nevătămaţi — Kuango — Pieptănătura şefului — Împotrivirea indigenilor —

Cypriano şi ajutorul lui — Ospitalitatea sa darnică — O bandă de jefuitori piere în flăcări — Sosirea la Cassangé — O cină copioasă — Bunătatea căpitanului Neves — Lipsa ideilor preconcepute în legătură cu culoarea pielii — Regiunea din jurul Cassangéi — Înălţimea Kasala — Satul Tala Mungongo — Amabilitatea basongilor — Adevăraţii negri — Un lan de grîu — Hamalii — Un loc pentru înnoptat — Frigurile — Intrăm în regiunea Ambaca — Tampanul; muşcătura lui — Influenţa înviorătoare a regiunilor muntoase — Regiunea Golungo Alto — Fertilitatea ei — Sterilitatea pămînturilor din apropierea mării — Ţînţarii — Temerile macololilor 238

CAPITOLUL XX

Boala persistă — Ospitalitatea domnului Gabriel — Starea de spirit a macololilor — Ei vizitează navele militare — Amabilitatea ofiţerilor şi mateloţilor — Oraşul Sao Paolo de Luanda — Portul — Negustorii trimit daruri lui Sekeletu — Pregătirile de drum — Plecăm din Luanda la 20 septembrie 1854 — Aspectul geologic al ţinutului — Femeile torc bumbacul — Ţesătorii băştinaşi — Kasengo; plantaţiile de cafea — Pomi din America de Sud — Ruinele unei turnătorii de fontă — Minerii băştinaşi — Malurile Lucallei — Colibele şi podiştile — Tutunul — Oraşul Massangano — Zahărul şi orezul — O regiune admirabilă pentru cultura bumbacului — Fortul şi tunurile sale vechi — Împuşcăturile — Tribul Kisama — O interesantă varietate de găini — Plantaţiile de cafea — Reîntoarcerea la Golungo Alto — Satisfacţia macololilor — Malaria 258

CAPITOLUL XXI

Stratificarea socială a băştinaşilor — Cum sînt pedepsiţi hoţii — Sucul de palmier „toddi" şi consecinţele lui — Nunţile şi înmormîntările — O eclipsă de soare — Nişte insecte care secretă apă — Experienţele efectuate cu aceste insecte — Un anotimp nesănătos — Vizitarea regiunii Pungo Andongo — Minunatele ei păşuni, ogoare, fructe etc. — Fortul şi stînca — Pungo Andongo — O regiune salubră — Cum a scăpat un băiat din ghearele unui crocodil — Vechile locuri de înmormîntare — În Angola agricultura este dispreţuită — Maniocul, alimentul de bază al indigenilor 267

CAPITOLUL XXII

Plecarea din Pungo Andongo — Pînă unde se extinde autoritatea portughezilor — Furnicile roşii — Coborîm de pe creasta munţilor Tala Mungongo — Pomii fructiferi din valea Cassangé — O moluscă comestibilă — Păsările — Frumuseţea peisajelor mati-

nale — Traversăm Kuangoul — Moda femeilor başinje — Viteza noastră de deplasare — Femei luate în robie — Tratamentul aplicat sclavilor — Afluenţii fluviului Congo sau Zaira — Traversăm Loagima — Aspectul fizic al băştinaşilor; pieptănăturile lor 276

CAPITOLUL XXIII

Ne abatem spre sud — Particularităţile băştinaşilor — Absenţa aproape totală a animalelor sălbatice — Pădurile — Structura geologică a ţinutului — O înmormîntare la Kabango — Informaţiile furnizate de localnici despre Kasai şi Kuango — Scurgerea apelor din Lunda — Cum îşi petrec vremea negrii balonda — O călăuză necinstită — Iarna în interiorul Africii — Primăvara la Colobeng — Termitele — „Niciodată nu mi-aş fi putut dori ceva mai bun" — Iarba proaspătă şi animalele — Valea Loembve — Omul alb — Sperietoarea — Un exemplu de ceartă — Lipsa acută a pînzeturilor — Oamenii lui Kavava au nevoie de îmbrăcăminte — Înmormîntarea — O despărţire neplăcută — Kavava încearcă să ne împiedice să traversăm Kasaiul — Îl tragem pe sfoară 283

CAPITOLUL XXIV

Cîmpiile — Păsările răpitoare şi alte păsări — Aceeaşi plantă face flori de culori diferite — Roua cerului — Douăzeci şi şapte de crize de malarie — Un rîu care curge în două direcţii — Aşezarea rocilor — Explicaţia dată de Roderick Murchinson — Particularităţile anotimpurilor ploioase şi legătura lor cu inundaţiile fluviilor Zambezi şi Nil — Cauza probabilă a diferenţelor între cantitatea precipitaţiilor ce cad la sud şi la nord de Ecuator — Relatările arabilor despre ţinutul de la răsărit de Lunda — Unde se găseşte cumpăna apelor între Zambezi şi Nil — Lacul Dilolo — Sosirea în oraşul lui Katema; ospitalitatea acestuia; dorinţa lui de a semăna cu omul alb — Stăncuţele — Traversarea braţului sudic al lacului Dilolo — Un peşte mic — Primirea cordială făcută de Şinte — Coborîm pe Leeba — O turmă de animale sălbatice — Broaştele — Manenko este înştiinţată de sosirea noastră — Primim vizita lui Sambanza, soţul ei — Ceremonia „kasendi" — Şiretenia vînătorilor mambove — Broaştele ţestoase de apă — Sîntem atacaţi de un bivol — Primirea făcută la Libonta 295

CAPITOLUL XXV

Pasărea lincololo — Satul Citlane — Tovarăşii mei de drum află că nevestele lor s-au măritat cu alţii — Barca în care ne găseam era să fie răsturnată de un hipopotam — Gonie — Aspectul co-

pacilor la sfîrşitul iernii — Cerul mohorît — Mulţimea vietăţilor — Gărgăunii — Pachetul trimis de mister Moffat — R. Murchinson a reuşit să stabilească adevărata structură a continentului african — Sosirea la Linyanti — Marea adunare — Sekeletu îmbracă uniforma nouă — Informaţii despre ţinutul de la nord-est — O consfătuire în legătură cu ruta spre coasta de răsărit — Hotărăsc să urmez malul nordic al fluviului Zambezi — În aşteptarea ploilor — Cum îşi petrec timpul băştinaşii în orele cele mai călduroase ale zilei — Ben Habib vrea să se însoare — O fată îşi alege soţul — Măgarii — Impresiile băştinaşilor — „O mîncare pentru şefi" 304

CAPITOLUL XXVI

Plecarea din Linyanti — Furtuna — O manifestare sinceră de prietenie — Navigăm în avalul Liambiei — Kotla căpeteniei Sekote şi craniile omeneşti — Mormîntul lui este împodobit cu colţi de elefant — Cataracta Victoria — Numele ei în limba băştinaşilor — Trîmbele de vapori — O fisură gigantică — Eroziunea rocilor — Vizitez a doua oară cataracta — Livada de pe insulă — Despărţirea de Sekeletu — Călătorim noaptea — Rîul Lecone — Vechile lacuri cu apă dulce — Cum s-a format lacul Ngami — Scurgerea apelor din marea vale — Hărţile — Satul lui Moiara — „Fîntîna bucuriei" — Scoaterea dinţilor — O explicaţie hazlie — Batocii sînt de statură joasă — Componenţa grupului nostru — Traversăm rîul Ungvesi — Structura geologică a regiunii — Ruinele unui vechi oraş — Abundenţa de fructe 312

CAPITOLUL XXVII

Furnicile negre — Tencuitorul şi cloroformul său — Termitele; utilitatea lor — Băştinaşii fumează mutocvane — Regiunile de frontieră — Formaţiunea geologică — Cicadele — Copacii — Florile — Rîul Calomo — Forma fizică a regiunii — Marginile platoului — Cum ajută bivolii un tovarăş rănit — Hrana bivolilor — Pasărea rinocer — Conducătorii cirezilor — Un munte alb — Rîul Mozuma — Hrana elefanţilor — Muşuroaiele termitelor — Printre batoci prietenoşi — Dispreţul batocilor pentru îmbrăcăminte — Un mod de a saluta — Satul Monze — Aspectul regiunii — Băştinaşii au sentimente prieteneşti pentru omul alb — Fertilitatea solului — Cum se piaptănă tribul başuculombo — Vegetaţia — Păsările şi ploaia 325

CAPITOLUL XXVIII

O vale încîntătoare — Întîlnirea cu bivolul — Tinerii mei însoţitori ucid doi elefanţi — Vînătoarea — Gusturile alese ale elefantului — Pieptănătura indigenilor — Felul lor de a saluta —

Traversarea rîului Kafue — Hipopotamii — Înălţimile şi satele — Structura geologică — Abundenţa de animale sălbatice — Ploile — Mulţimea animalelor din valea Zambeziului — Culoarea apelor fluviului — O insulă cu bivoli şi oameni — Cum vînează băştinaşii elefanţii — Femei cu buzele în chip de „ciocuri de raţă" . 340

CAPITOLUL XXIX

Confluenţa Loangvei cu Zambezi — Traversăm Loangva — Un bivol împunge cu coarnele pe unul din oamenii mei — Aflăm că băştinaşii sînt în stare de război cu portughezii — Terasele fluviale — O regiune încîntătoare — Ostilitatea lui Mpende — Invocaţia — În aşteptarea luptei — Curajul şi remarcile oamenilor mei — Primim vizita a doi sfetnici ai lui Mpende — Părerea lor despre englezi — Mpende ia hotărîrea să nu ne atace — El ne ajută să traversăm fluviul — Cartoful dulce — Dalama (aurul) — Legile care reglementează vînătoarea — Sare extrasă din nisip — Fertilitatea solului — Hiena tărcată — Vîntul suflă acum din direcţie opusă — Lipsa de combustibil — Părăsim fluviul — Cicova; caracteristicile ei geologice — Un curent repede lîngă Tete — Aici nu se găseşte argint 350

CAPITOLUL XXX

Oamenii mei vînează un elefant — Ospăţul — Rîsul hienei — Mulţimea insectelor — Sunetele ciudate scoase de păsările cîntătoare — Omizile — Fluturii — Silicea — Fructul mocorongului şi elefanţii — Pasărea korve — Venerarea superstiţioasă a leului — Înaintăm cu greu — Rîul Tangwe — Temperatura — Culoarea pielii banyailor şi părul lor — Ciupercile — Rădăcinile de mokuri — Aspectul regiunii — Ocniţele — Sîntem treziţi de un detaşament de soldaţi 361

CAPITOLUL XXXI

Comandantul îmi face o primire cordială şi se poartă generos cu oamenii mei — Tete — Locuitorii ei — Straturile de cărbune — Un izvor fierbinte — O regiune pitorească — Băştinaşii cultivă grîul — Señor Candido îmi dă informaţii geografice — Cutremurele — Fierul; calitatea lui 369

CAPITOLUL XXXII

Plecarea din Tete spre vărsarea Zambeziului — Defileul Lupata — Lăţimea fluviului — Ostroavele — La Şirambe se bat tobele — Sosirea la Senna — Regiunea din jurul Sennei — Plecăm mai departe — Plantele alfacinia şi njefu de la vărsarea rîului Şire —

La Quelimané colonelul Nuñes îmi face o primire cordială — Localitatea Quelimané — Clima ei nesănătoasă — Sosirea bricului „Frolic“ — Unul dintre însoţitorii mei ţine morţiş să vină cu mine în Anglia — Furtuna — Spaima lui Sekvebu — Plecarea spre insula Maritius — Sekvebu îşi pierde minţile — Sosirea în patrie 374

Note 381

Redactor resp. de carte : P. Mihăileanu
Tehnoredactor : E. Iacob

Dat la cules 08.11.1961. Bun de tipar 12.01.1962. Tiraj 35 000+145 ex. broşate. Hîrtie semivelină satinată de 65 g/m². Format 61×86/16. Coli editoriale 27,12. Coli de tipar 25+1 hartă. A. 03495/1961. Indici de clasificare zecimală pentru biblioteci mari 91, pentru biblioteci mici 91.

Tiparul executat sub comanda nr. 11 825 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

Cărțile apărute în Editura Științifică se pot procura:

— din librăriile de la orașe și sate
— de la magazinele cooperației de consum
— prin difuzorii de cărți din întreprinderi și instituții
— prin difuzorii de cărți din comune și sate

CĂLĂTORIILE LUI
D. LIVINGSTONE
ÎN AFRICA DE SUD
1840-1856
Rutele călătoriilor
Cascade
Albii secate
Mlaștini
Amplasarea triburilor și provinciilor este reprodusă după harta lui J Arrowsmith din 1857
Scara hărții este cea actuală
100 0 100 200 300 400 500 km
OCEANUL ATLANTIC
OCEANUL INDIAN
DAMARALAND
DESERTUL CALAHARI
TRANSVAAL
COLONIA CAPULUI
ORANGE
Malabeli
Zanzibar
Lac Tanganika
Lac Bangweolo
Lac Nyasa
Lac Șirva
Cascada Murchison
Cascada Victoria
Livingstone
Linyanti
Kolobeng
Kuruman
Bloemfontein
Durban
Colesberg
Graaf Reinet
Somerset
Worcester
Capetown
Caput Bunei Speranțe
Port Elisabeth
Philippolis
Pitsane
Sosong
Nariale
Libonta
Kabompo (Sinte)
Kabango
Njamba
Catende
Benguela
Sao Paolo de Luanda
Ambaca
Golungo Alto
Massangano
Pungo Andonga
Donde
Sanza
Cassangé
Tala-Mungongo
Mlastinile Maharikari
Lacul Kumaceu
Lacul Ngami
Limpopo
Vaal
Basutoland
Colonia Delagoa
Delta Zambezului
Quelimane
Sena
Supanga
Mazaro
Tete
Funga
Boruma
Monze
Kalomo
Sekeletu
Sesheke
Zambezi
Kafue
Semalembue
Lofoe
Luena
Kuando
Kubango
Cubango (Okawango)
Kuito
Cuanza
Luanda
Lucala
Cassai
Lulua
Lualaba
Luapula
Tanganika
Loangwa
Revuma
Mozambic
Tropicul Capricornului

Lei 11,75

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ